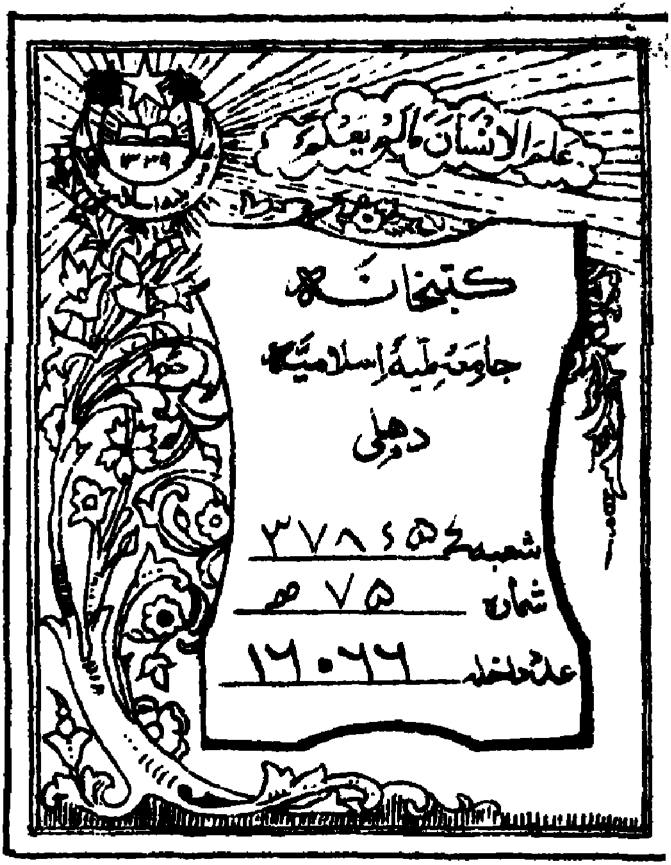
علم الانسان ما لم یعلم
۱۳۳۹

کتبخانہ
جامعہ ملیہ اسلامیہ
دہلی

شعبہ ۳۷۸٫۵۴
شمارہ ۷۵ ص
عدد داخلہ ۱۶۰۶۶

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ہمدرد جامعہ

جلد ۲ بابت ماہ جنوری ۱۹۳۸ء مطابق ماہ ذیقعدہ ۱۳۵۶ھ نمبر ۶

شذرات

دسمبر کا آخری اور جنوری کا پہلا ہفتہ ملت اسلامیہ کے ان دو عزیز فرزندوں کی وفات کا زمانہ ہے۔ جو اپنی بے لوث خدمت اور بے مثال قربانی کی وجہ سے حیات جاوید حاصل کر چکے ہیں اور جن کی محبوب یاد صدیوں تک سینہ بسینہ منتقل ہوتی رہے گی یعنی حکیم اجمل خاںؒ اور مولینا محمد علیؒ۔

ملک و ملت کے مسیح اعظم حکیم اجمل خاں نے ۱۹۲۷ء کے دسمبر میں وفات پائی تھی۔ حکیم صاحبؒ نے جس طرح اپنے فن شریف سے خلق اللہ کو بے پایاں فیض پہنچایا اور کمال بے جگری اور دلسوزی اور کمال بے نفسی کیساتھ جسم کے لاکھوں مریضوں کی بلا امتیاز خدمت کی ہے، اس کی نظیر مدتوں سے نہیں ملتی اور شاید مدتوں تک نہیں ملے گی۔ ممکن ہے کہ فنی حیثیت سے کبھی کوئی مسیح الملک کا مرتبہ حاصل کرے لیکن جن آنکھوں نے حکیم صاحب کو بیٹھے ہوئے مریضوں کو خوشامد سے مناتے اور اپنے ہاتھ سے دوا بنا کر پلاتے دیکھا ہے ان کی چشم تصور میں مرحوم کی بے نفسی اور دلسوزی کی نظیر ناممکن ہی معلوم ہوتی ہے۔ مریضوں کے ساتھ ان کے تعلق کی مثال صرف ماں اور بچے ہی میں مل سکتی ہے اور جو تعلق مرحوم کا ہندوستان کے بے شمار مریضوں سے تھا وہی ایک جامعہ سے تھا، اس مرد بیمار کے لئے جس کی جان ہر گھڑی خطرے میں رہتی تھی مرحوم جس درجہ بے چین رہتے اور کھلے اور چھپے جو کچھ اس کے لئے کرتے تھے بس خدا ہی جانتا ہے۔ ہم اتنا کہہ سکتے ہیں کہ ان کے آدھے دل میں ملک کے تمام مریضوں کا درد تھا اور دوسرے نصف میں ایک جامعہ کا۔

مولینا محمد علی مرحوم کی ذات مجمع الصفات کو کون نہیں جانتا۔ نئے ہندوستان کا گوشہ گوشہ بیدار مسلمانوں کا ایک ایک فرد اور اتحاد اسلامی کا ہر حلقہ مولینا مرحوم کی مسلسل جد و جہد سر فروشی اور قومی درد و خلوص کی یادگار ہے۔ ۱۹۲۰ء کے ہنگامہ خیز دنوں میں جب اسلامی ہندوستان زیر و زبر ہو رہا تھا۔ اسی مرد مجاہد نے اپنے دلیر رفیقوں کے ساتھ ناموافق حالات، خراب موسم اور مخالف فضا میں جامعہ کے تعلیمی چمن کی داغ بیل ڈالی

تھی اور مالی بن کر نرم و نازک نونہالوں کو اپنے خون سے سینچا تھا۔ آج وہ ہم میں نہیں ہے۔ لیکن اس کی یاد ہم سے کبھی جدا بھی نہیں ہو سکتی۔

خداوند جل و علا ان کی مغفرت کرے اور ہمارا سلام ان تک پہنچا دے۔

اس سال ان ہی دو مہینوں میں ہندوستان کے تین اور رفقا ہمیشہ کیلئے ہم سے جدا ہو گئے آنریبل شیخ مشیر حسین قدوائی، صاحبزادہ سر عبدالقیوم خاں، اور حضرت ظریف لکھنوی۔

ظریف۔ جن کو ظریف کہنا خود ایک ستم ظریفی ہے۔ شاعری حیثیت سے تو بلند تھے ہی، لیکن ان کا بڑا وصف یہ تھا کہ وہ خوش گفتار تھے لیکن دل میں سوز تھا۔ ظرافت محض کہنے کا ایک ڈھنگ تھا، ورنہ ان کا دل قوم کی بدنظمی، بے حسی، اور جہالت پر ہر وقت روتا تھا۔ عام طور پر مشاعروں میں کم جاتے تھے لیکن جامعہ کی دعوت مشکل ہی سے رد کرتے تھے، یوم تاسیس کے اکثر مشاعروں میں آپ جامعہ تشریف لاتے اور گدگدی گدگدی میں اصلاح کا ایک نشتر بھی لگا جاتے تھے۔

صاحبزادہ مرحوم اپنے صوبہ کی تعمیری اور اصلاحی کوششوں کے لئے ہمیشہ یاد رکھے جائیں گے۔ جہالت کدۂ سرحد میں تعلیم کی روشنی کا پھیلانا مرحوم ہی کا کارنامہ ہے، در حقیقت وہ سرحد کے سرسید تھے۔ یہ ٹھیک ہے کہ انھوں نے آزاد تعلیم کی کوشش نہیں کی۔ لیکن جہاں سرے سے تعلیم ہی نہ ہو۔ وہاں زیادہ بہتر چیز کی توقع کرنا امید کی زیادتی ہے، تعلیم، قومی ترقی، بیداری کی اصل و اساس ہے، اور اس ٹھوس کام کی ہر شخص کو توفیق نہیں ہوتی۔

شیخ مشیر حسین قدوائی، مزمن علالت سے بے بس ہو جانے کے باوجود، اسلام کی خدمت کیلئے برابر بے چین اور کچھ نہ کچھ کرتے رہے مرحوم ہندوستان کے اُن چند بزرگوں میں تھے جنہوں نے پہلے پہل اتحاد اسلام کی تحریک شروع کی۔ یورپ میں اس تحریک کی تبلیغ و اشاعت کرنے والوں میں تو وہ سب سے پہلے ہندوستانی تھے، بیسویں صدی کی کوئی تحریک شاید ایسی نہیں ہے جس کا تعلق عالم اسلام سے ہو اور مرحوم اس میں نمایاں طور پر موجود نہ ہوں۔ جامعہ سے بھی آپ کو محبت تھی۔ کونسل آف اسٹیٹ کے معزز رکن کی حیثیت سے دہلی اکثر آنا ہوتا تھا لیکن ناممکن تھا کہ دہلی آئیں اور جامعہ نہ آئیں۔ جامعہ کی مستقل امداد بھی مرحوم نے اپنے ذمے رکھی تھی۔ ہندوستان کی نئی نسل مرحوم سے زیادہ واقف نہیں لیکن ہندوستان اور عالم اسلام کے ہر اس شخص کو رنج ہو گا جو مسلمانوں کے ماضی قریب کی تحریکات سے وابستہ رہا ہے، اور یوں بھی اپنی عام فطری قابلیت کے اعتبار سے مرحوم ہندوستان کے گنتی کے مسلمانوں میں تھے،

ہم ان سب مرحومین کے لئے اب سوا دعائے مغفرت کے اور کیا کر سکتے ہیں۔

اللّٰہم اغفر وارحم وانت خیر الراحمین،

واردھا تعلیمی کمیٹی کی رپورٹ

پچھلے دنوں گاندھی جی نے تعلیم کے ممتاز ماہروں اور کانگریسی وزیروں کو واردھا میں بلا کر ایک تعلیمی کانفرنس منعقد کی تھی اور اس میں لوگوں کے سامنے اپنی یہ تجویز پیش کی تھی کہ ابتدا میں بچوں کی تعلیم کا مرکز دستکاری ہونا چاہئے جہاں خاصی بحث و تمحیص کے بعد آخر کار یہ تجویزیں پاس ہوئیں۔

(۱) سارے ملک کے لئے عام جبری تعلیم کا انتظام کیا جائے اور یہ تعلیم سات سال تک دی جائے۔

(۲) ذریعہ تعلیم مادری زبان ہو۔

(۳) اس تمام مدت میں جو تعلیم دی جائے اس کا مرکز کوئی دستکاری ہونا چاہئے۔

دستکاری کو مرکز تعلیم بنانے کی پہلی وجہ یہ تھی کہ شراب جس کے طفیل میں تعلیم دی جاتی تھی بند کی جا رہی ہے۔ ایسی حالت میں ضروری ہے کہ آمدنی کا کوئی ذریعہ تلاش کیا جائے اس لئے کانفرنس نے یہ امید بھی ظاہر کی۔

(۴) اس طریقہ تعلیم سے آہستہ آہستہ اتنی آمدنی ہونے لگے گی جس سے استاد کی تنخواہ نکل آئے۔

اس کے بعد گاندھی جی نے اس نئے طریقہ تعلیم کے لئے نصاب بنانے کی غرض سے ایک کمیٹی مقرر کی اور ڈاکٹر ذاکر حسین خاں صاحب کو اس کمیٹی کا صدر بنایا۔ شروع دسمبر میں ڈاکٹر ذاکر صاحب کی یہ رپورٹ شائع ہو گئی۔ اس کے پانچ حصے ہیں۔ پہلے میں اصولی طور پر اس نئے طرز تعلیم سے بحث کی ہے۔ دوسرے میں سات سال کے کورس کا خاکہ دیا ہے۔ تیسرے میں استادوں کی ٹریننگ کا کورس ہے چوتھے میں مدرسوں کی نگرانی اور امتحانات کے لئے ہدایات ہیں اور پانچویں میں انتظام کا طریقہ۔ آخر میں ایک ضمیمہ ہے جس میں مثال کے طور پر کتائی بنائی کا کورس ہے جس میں تفصیل کے ساتھ یہ بتایا ہے کہ طالب علم کی دستکاری کی آمدنی اس کے خرچ کے لئے کافی ہوگی

ہم ذیل میں اس رپورٹ کے پہلے حصہ کو تقریباً تمام تر اور دوسرے کو کسی قدر اختصار کے ساتھ درج کر رہے ہیں امید ہے کہ ناظرین بہت دلچسپی سے پڑھیں گے۔ (مرتب)

آج کل کا تعلیمی نظام

تعلیم کا جو نظام آج کل ملک میں چل رہا ہے اسے قریب قریب سارے ہندوستانی برا کہتے ہیں۔ پچھلے زمانے میں وہ قومی زندگی کی اٹل ضرورتوں کو پورا نہیں کر سکا اور اس کی طاقتوں

کو ٹھیک راستے پر نہیں لگا سکا۔ آج جبکہ دنیا تیزی سے بدل رہی ہے اور قوموں کی زندگی نئے روپ لے رہی ہے ہماری تعلیم زندگی کے اصلی دھارے سے الگ اپنے اسی پرانے ڈھرے پر چلی جا رہی ہے اور بدلے ہوئے حالات سے میل نہیں کھاتی نہ تو وہ ہماری روزمرہ کی ضرورتوں کو پورا کرتی ہے اور نہ اس کے سامنے کوئی ایسا اونچا خیال ہے جو قوم کے مردہ جسم میں جان ڈال دے۔ وہ بچوں کو یہ نہیں سکھاتی کہ سماج کے مفید رکن بنیں اپنا بوجھ آپ اٹھائیں اور قوم کے کام میں اچھی طرح حصہ لیں۔ اس کو چاہیے تھا کہ ایسی سماج کی جگہ جس میں ایک دوسرے سے مقابلہ کرنا ہے۔ ایک دوسرے کو لوٹتا اور دباتا ہے ایسی نئی سماج کا ڈول ڈالے جس میں سب مل کر کام کرتے ہیں۔ مگر اسے تو اس کی ہوا بھی نہیں لگی۔ اس لئے ہر طرف سے یہ پکار ہے کہ تعلیم کے اس نظام کو بدل کر ایک نیا نظام بنایا جائے جس کی نیو انسانوں کی ہمدردی اور بھلائی پر رکھی گئی ہو جو قوم کی ضرورتوں اور خیالوں سے میل کھاتا ہو اور اس کی اصل ضرورتوں کو پورا کرتا ہو۔

تعلیم کی جو اسکیم ہندوستان کے بچوں کے لئے بنائی جائے وہ کچھ باتوں میں اس اسکیم سے بالکل الگ ہوگی جو پچھم کے ملکوں میں بنائی گئی ہے۔ اس لئے کہ ہندوستان کی زندگی کا رستہ الگ ہے۔ اس نے ہر طرح کی آزادی حاصل کرنے کے لئے اہنسا کا طریقہ لیا ہے۔ ہمارے بچوں کو یہ سکھانے کی ضرورت ہے کہ اہنسا کا طریقہ ہنسا سے اچھا ہے۔

مہاتما گاندھی کی رہنمائی

اور میدانوں کی طرح اس میدان میں بھی مہاتما گاندھی کی سوجھ بوجھ اور رہنمائی آڑے وقت میں ہمارے کام آئی۔ انھوں نے اس کا بیڑا اٹھایا ہے کہ تعلیم کی ایک ایسی راہ نکالیں گے جو ہندوستانیوں کی طبیعت کے مناسب ہو اور جس سے ساری قوم کی تعلیم کا کام کم سے کم وقت میں چل نکلے۔ ان کی اسکیم کا بنیادی خیال جو انھوں نے ہریجن کے مضمونوں میں اور وردھا کی تعلیمی کانفرنس میں ظاہر کیا تھا یہ ہے صحیح تعلیم کے لئے ضروری ہے کہ کوئی ایسی دستکاری سکھائی جائے جس سے کچھ کمایا جا سکے اور اسکول کے سارے مضمون اسی دستکاری کے ذریعہ سے پڑھائے جائیں۔ اگر دستکاری کی تعلیم اچھی طرح دی جائے تو اس سے اسکول کے پڑھانے والوں کا خرچ نکل آنا چاہئے۔ ان کے خیال میں اس سے حکومت بے فیس کی لازمی بنیادی تعلیم کے جاری کرنے میں مدد ملے گی اگر یہ نہ ہوا تو آج ملک کی جو سیاسی اور مالی حالت ہے اس کو دیکھتے ہوئے بنیادی تعلیم کا خرچ اٹھانا حکومت کے بس کی بات نہیں ہے۔

اسکول میں ہاتھ کا کام

آج کل قریب قریب سب تعلیم کے ماہروں کی رائے ہے کہ بچوں کو کسی مناسب دستکاری کے ذریعہ سے تعلیم دینا چاہئے۔ یہ انسان کی پوری تعلیم کا سب سے اچھا طریقہ سمجھا جاتا ہے۔ بچوں کی طبیعت کے پہلو سے دیکھئے تو اس میں یہ اچھائی ہے کہ نری دماغی تعلیم کا بوجھ ہٹ جاتا ہے۔ ایسی تعلیم سے بچے جنہیں ہاتھ سے کام کرنے کا شوق ہوتا ہے بہت گھبراتے ہیں۔ اور ان کا یہ گھبرانا برا نہیں بلکہ اچھا ہے۔ دستکاری کے ذریعہ سے ہاتھ اور دماغ کی تعلیم ساتھ ساتھ ہوتی ہے۔ خالی یہی نہیں سیکھتے کہ لکھا ہوا یا چھپا ہوا پڑھ لیں بلکہ وہ چیز سیکھ لیتے ہیں جو اس سے کہیں بڑھ کر ہے۔

یعنی اپنے ہاتھ اور دماغ کے ذریعہ سے کوئی مفید کام کرنا یہی تعلیم ہی جو پوری کی جا سکتی ہی۔

سماجی لحاظ سے دیکھئے تو اس عملی کام سے جو سارے قوم کے بچے مل جل کر کریں گے ذات پات کے بندھن ٹوٹ جائیں گے۔ ہاتھ کا کام کرنے والوں اور دماغ کا کام کرنے والوں کو ایک دوسرے سے جو بیر ہے اور جو دونوں کے لئے برا ہے وہ جاتا رہے گا۔ یہی ایک طریقہ ہے جس سے دلوں میں محنت کی سچی عزت اور سب انسانوں کے ایک ہونے کا خیال پیدا ہو سکتا ہے اور یہ بہت بڑا اخلاقی فائدہ ہی۔

قومی آمدنی کے پہلو سے دیکھئے تو اس سے ہمارے ملک کے کام کرنے والوں میں کمائی کی طاقت بڑھ جائے گی اور وہ اپنے خالی وقت سے فائدہ اٹھانے کے قابل ہو جائیں گے۔

اور سب چھوڑ کر خاص تعلیمی لحاظ سے دیکھئے تو دستکاری کو تعلیم کا ذریعہ بنانے سے بچوں کا علم زیادہ ٹھوس ہو جائے گا۔ اس طرح علم کو زندگی سے لگاؤ پیدا ہوگا اور اس کے سب پہلو ایک دوسرے جڑے ہوئے ہوں گے

دو ضروری شرطیں

یہ فائدہ حاصل کرنے کے لئے ضروری ہے کہ دو باتوں کا پورا پورا خیال رکھا جائے ایک تو جو دستکاری چنی جائے وہ تعلیم کے لئے مناسب ہو۔ اسے انسان کے ضروری کاموں اور دلچسپیوں سے قدرتی طور پر لگاؤ ہو اور وہ تعلیم کے پورے کورس میں پھیلائی جا سکے۔ رپورٹ میں آگے چل کر جہاں ہم نے بنیادی دستکاریوں کے چننے کی سفارش کی ہے وہاں اس بات کا خاص طور پر خیال رکھا ہے۔

اور ہم چاہتے ہیں کہ سب لوگ جنھیں اس اسکیم سے کسی طرح کا تعلق ہے اس کا خیال رکھیں۔ تعلیم کی اس اسکیم کا اصل مقصد یہ نہیں ہی کہ ایسے کاریگر پیدا کئے جائیں جو خالی ہاتھ کا کام کر سکتے ہوں بلکہ یہ ہے کہ دستکاری سے تعلیم کا پورا فائدہ اٹھایا جائے۔ اس کے لئے یہ ضروری ہی کہ دستکاری صرف اسکول کے کورس کا ایک حصہ نہ ہو بلکہ اور سب مضمونوں کی تقسیم کا طریقہ بھی اسی کے سانچے میں ڈھالا جائے۔ ہر مضمون کے سکھانے میں اس پر زور دیا جائے کہ سب مل جل کر کام کریں جو کرنا ہے اس کا نقشہ پہلے سے سوچ لیں اور ہر چیز میں پوری صحت کا خیال رکھیں۔ جہاں تک ہو سکے ہر بچہ اپنی اپج سے کام کرے اور اپنے کام کا ذمہ دار ہو۔ اسی بات کو مہاتما گاندھی نے کہا ہے "دستکاری خالی ہاتھ کے کام کی طرح نہ سکھائی جائے جیسے آج کل سکھائی جاتی ہی بلکہ علمی طریقے سے، یعنی بچہ ہر کام کے بارے میں یہ بھی جان لے کہ یہ کیوں اور کس لئے کیا جاتا ہے" مگر بتانے سے نہیں بلکہ اپنی سمجھ اور اپنے تجربے سے۔ اگر صرف اتنا ہوا کہ کورس میں ایک مضمون۔ بنائی۔ کتائی۔ یا بڑھئی کا کام بڑھا دیا گیا اور دوسرے مضمون اسی پرانے طریقے سے پڑھائے جاتے رہے تو بچے اسی طرح بے سمجھے سیکھتے رہیں گے۔ علم کے الگ الگ ٹکڑے ہو جائیں گے جن میں کوئی جوڑ نہ ہوگا اور اس اسکیم کا اصل مقصد بھی جاتا رہے گا۔

شہریت کا وہ خیال جو اس اسکیم میں سامنے رکھا گیا ہے

ہم چاہتے ہیں کہ پڑھانے والے اور تعلیم کے ماہر

جو اس اسکیم کو چلائیں وہ شہریت کے اس خیال کو اچھی طرح سمجھ لیں جس پر اس کی بنیاد رکھی گئی ہے یہ ہونے والی بات ہے کہ نئے ہندوستان کی سماجی زندگی، سیاست، معیشت اور تہذیب میں جمہوریت کا رنگ دن بدن بڑھتا جائے گا۔ نئی پود کو کم سے کم یہ موقع ملنا چاہئے کہ اپنے ملک کے مسئلوں کو، اپنے حق کو اور اپنی ذمہ داری کو سمجھے۔ ایک بالکل نئے نظام کی ضرورت ہے جس سے لوگوں کو کم سے کم اتنی تعلیم ملجائے کہ وہ شہریوں کے حق اور فرض کو کام میں لا سکیں۔ پھر آج کل ہر سمجھدار شہری کو سماج کا کام کرنے والا رکن ہونا چاہئے یعنی کسی مفید سیوا کے ذریعہ سے وہ حق ادا کرنا چاہئے جو سماج کا اس پر ہے۔ وہ تعلیم جو نکمے آدمی پیدا کرتی ہے (چاہے وہ امیر ہوں یا غریب) ہر طرح سے بری ہے۔ یہی نہیں کہ وہ سماج کی کام کرنے اور پیدا کرنے کی طاقت کو نقصان پہنچاتی ہے بلکہ لوگوں کے خیال اور عادت کو بگاڑتی ہے۔ یہ اسکیم اس لئے بنائی گئی ہے کہ ملک میں کام کرنے والے پیدا ہوں۔ جو ہر مفید کام کو چاہے وہ میلا اٹھانے ہی کا کام ہو عزت کے قابل سمجھیں۔ جو اپنے پاؤں پر کھڑا ہونا چاہتے ہوں۔ اور ہو سکتے ہوں

جب اسکول کے کام اور سماج کے کام میں اتنا گہرا تعلق ہوگا تو بچے جو برتاؤ اسکول میں سیکھیں گے انہیں باہر آکر بھی برت سکیں گے۔ اس طرح یہ نئی اسکیم جو ہم پیش کر رہے ہیں ملک کے ہونے والے شہریوں کو اسی قدر اور عزت کرنا، اپنے آپ کو سدھارنا، سماج کی سیوا کرنا اور مل جل کر کام کرنا سکھائے گی۔ غرض یہ اسکیم ایسی جماعت کا خیال پیش کرتی ہے جس میں مل جل کر کام کیا جائے۔ جس میں بڑھنے والوں کو لڑکپن اور جوانی میں جب کہ ان پر ہر چیز کا گہرا اثر پڑتا ہے سماج کی سیوا کی دھن لگ جائے۔ اسکول کی تعلیم ہی کے زمانے میں وہ یہ سمجھنے لگیں گے کہ قومی تعلیم کے اس بڑے تجربے میں جو کیا جا رہا ہے وہ خود بھی کام کر رہے ہیں۔

اپنا خرچ آپ نکالنا اس اسکیم کی بنیاد ہے

اس بارے میں کہ یہ اسکیم اپنا خرچ آپ نکالے گی کچھ باتیں کہنا ضروری ہیں۔ اس لئے لوگوں نے اس کے معنی کچھ کے کچھ سمجھ لئے ہیں۔ ہم صاف صاف کہہ دینا چاہتے ہیں کہ ہم بنیادی تعلیم کی اس اسکیم کو جس کا خاکہ واردھا کانفرنس نے بنایا تھا اور جسے ہم اس رپورٹ میں پھیلا کر بیان کر رہے ہیں۔ ہر حالت میں اچھا سمجھتے ہیں۔ اگر یہ اپنا خرچ کچھ بھی نہ نکال سکے تب بھی اسے تعلیم کی اچھی پالیسی اور قوم کی ترقی کی ضروری تدبیر سمجھ کر قبول کر لینا چاہئے۔ مگر خوش قسمتی سے یہ اچھی تعلیم اپنے چلانے کا بہت کچھ خرچ بھی نکال لے گی ہم اس رپورٹ میں دکھائیں گے کہ واردھا کانفرنس کی کھینچی ہوئی حد کے اندر تعلیم سے اس کے خرچ کا بڑا حصہ نکل آئے گا (دیکھو ضمیمہ) ضمیمے میں جو حساب دیا گیا ہے اس سے معلوم ہوگا کہ جن اسکول میں کتائی اور بنائی بنیادی دستکاری ہو اس کی آمدنی سے اسکول کے خرچ کا کتنا حصہ نکل سکتا ہے

اس دستکاری کی آمدنی اور خرچ کا حساب لگانے میں ہمیں کچھ مشکل نہیں ہوئی اس لئے کہ یہ کام پچھلے سترہ برس سے مہاتما گاندھی کی نگرانی میں بڑی اچھی طرح سے ہو رہا ہے۔ مزدوری کا حساب اس شرح سے کیا گیا ہے

جو آل انڈیا چرخا سنگھ نے مہاراشٹر میں جاری کی ہے۔ دوسری دستکاریوں میں بازار کے بھاؤ سے حساب لگایا جا سکتا ہے۔ مہاتما جی نے صاف لفظوں میں کہا ہے کہ حکومت کو اس کا ذمہ لینا چاہئے کہ اپنے ہونے والے شہریوں کے کام کی پیداوار کو اس بھاؤ پر خرید لے گی۔

"ہر اسکول اپنا خرچ آپ نکال سکتا ہے اس شرط پر کہ حکومت اسکول میں بنائی ہوئی چیزوں کو خرید لے۔" (ہریجن ۳۱ جولائی ۱۹۳۷ء) ہم اس رائے کی پوری طرح تائید کرتے ہیں۔

اس آمدنی سے جو مالی فائدہ ہوگا اسے چھوڑ کر بھی ہمارا خیال ہے کہ سکھانے والوں اور سیکھنے والوں کے کام کی اچھائی کو جانچنے اور ناپنے کا کوئی پیمانہ ہونا چاہئے اگر یہ نہ ہوا تو ڈر ہے کہ کام سست پڑ جائے گا اور اس سے کوئی تعلیمی فائدہ نہ ہوگا۔ یہ بات تعلیم کے ان ماہروں کے تجربے سے صاف ظاہر ہے جنہوں نے اپنے اسکولوں میں "ہاتھ کا کام" یا "عملی کام" کرایا ہے۔

مگر یہاں ہمیں ایک بات جتا دینا ہے۔ اس اسکیم کے چلانے میں ایک بہت بڑا ڈر اس کا بھی ہے ایسا نہ ہو کہ آمدنی پر اتنا زور دیا جائے جس سے اس کا تعلیمی اور تہذیبی فائدہ جاتا رہے۔ ایسا نہ ہو کہ سکھانے کا سارا وقت اور دھیان اس میں لگ جائے کہ لڑکوں سے زیادہ سے زیادہ محنت لیں اور دستکاری کی تعلیم سے دماغی۔ سماجی اور اخلاقی پہلو کو بھول جائیں۔

بنیادی تعلیم کے سات سال کے کورس کا خاکہ

(۱) بنیادی دستکاری

سیکھنے والے کو اس کام میں جو اس نے اپنے لئے چنا ہو اتنی مہارت ہو جانی چاہئے کہ اپنی تعلیم ختم کرنے کے بعد وہ اسے اپنا پیشہ بنا سکے۔

نیچے لکھی ہوئی بنیادی دستکاریاں اسکولوں میں سکھائی جا سکتی ہیں:۔

(الف) کتائی اور بنائی (ب) بڑھئی کا کام۔ (ج) کھیتی (د) پھل اور ترکاریاں پیدا کرنا (ہ) چمڑے کا کام۔ (و) کوئی اور دستکاری جس کے لئے مقامی حالات مناسب ہوں اور جو اوپر لکھی ہوئی شرطوں کو پورا کرتی ہو۔

جن اسکولوں میں کتائی اور بنائی یا کھیتی کے سوا کوئی اور بنیادی دستکاری سکھائی جائے ان میں بھی سیکھنے والوں کو روئی دھننا۔ تکلی کاتنا اور کھیتی باڑی کا معمولی کام جاننا چاہئے۔

(۲) مادری زبان

مادری زبان کو اچھی طرح سکھانا ساری تعلیم کی بنیاد ہے جب تک کوئی شخص اپنی زبان اچھی طرح نہ بول سکتا ہو اور صحیح اور صاف نہ لکھ سکتا ہو اس کے خیال میں بھی صحت اور صفائی پیدا نہیں ہو سکتی۔ اس کے علاوہ مادری زبان کے ذریعہ سے بچہ اپنی قوم کے خیالات اور جذبات کے خزانہ کو حاصل کرتا ہے اس لئے اس سے سماجی اور اخلاقی تعلیم کا کام اچھی طرح لیا جا سکتا ہے۔ اس کے ذریعہ سے بچہ خوبصورت چیزوں کے شوق

کو ظاہر کرتا ہے۔ اور اگر اس کے سکھانے کا صحیح طریقہ برتا جائے تو ادب، خوشی۔ اور تسکین کا سامان بن سکتا ہے۔ سات سال کی تعلیم سے نیچے لکھے ہوئے مقصد حاصل ہوجانے چاہئیں :۔

۱۔ بچہ اپنے آس پاس کی چیزوں۔ لوگوں۔ اور واقعات کے بارے میں آسانی سے بات چیت کرسکے۔

اور پھر اسے دھیرے دھیرے اتنی مشق ہوجائے کہ

۲۔ وہ ہر چیز کے بارے میں جس سے اس کو روزمرہ کام پڑتا ہے صاف صاف اور ٹھیک ٹھیک بات چیت کرسکے۔

۳۔ ایسی عبارتوں کو جو زیادہ مشکل نہ ہوں چپ چاپ سمجھ سکے (کم سے کم معمولی اخباروں اور رسالوں کو آسانی سے پڑھ لے)

۴۔ نظم اور نثر کو زور سے پڑھتے وقت اس طرح ادا کرسکے کہ اس کا مطلب صاف ہوجائے اور وہ اس کا لطف اٹھا سکے (اونگھ اونگھ کر پڑھنے کا جو بے جان طریقہ عام طور پر دکھائی دیتا ہے۔ اس کو بالکل چھوڑ دے)

۵۔ فہرست۔ انڈیکس۔ ڈکشنری اور حوالہ کی کتابوں کو برت سکے اور عام طور پر اپنا علم بڑھانے اور لطف اٹھانے کے لئے کتب خانہ سے کام لے سکے

۶۔ صاف۔ صحیح اور خاصی تیز رفتار سے لکھ سکے

۷۔ صاف اور سادہ عبارت میں روزمرہ کے واقعات کو بیان کرسکے۔ جیسے گاؤں کے عام جلسوں کی رپورٹ لکھنا۔

۸۔ سیدھے سادے ڈھنگ کے خط اور کاروبار کے خط لکھ سکے۔

۹۔ اچھے اچھے لکھنے والوں کی کتابوں یا ان کے چنے ہوئے ٹکڑوں کو پڑھ کر ان سے واقفیت اور دلچسپی حاصل کرچکا ہو۔

(۳) ریاضی

اس کے سکھانے کا مقصد یہ ہے کہ بچہ حساب جامیٹری کے معمولی سوالوں کو۔ جو اس کی دستکاری۔ یا گھر کی اور آس پاس کی زندگی سے پیدا ہوں۔ تیزی سے حل کرسکے اسے تجارتی حساب اور بہی کھاتے کا کام بھی جاننا چاہئے۔

تعلیم صرف عدد کے جاننے اور برتنے پر ختم نہیں ہوجانی چاہئے۔ اس کو زندگی کی ضرورتوں سے گہرا تعلق ہونا چاہئے جو بنیادی دستکاری اسکول اور جماعت کے روزمرہ کے کاموں سے پیدا ہوتی ہیں۔ اس طرح سے مقداروں اور قیمتوں کا اندازہ کرنے سے بچوں کی عقل اور سمجھ کو ترقی کا پورا موقع ملیگا۔

(۴) سماج کا علم

اس کے مقصد یہ ہیں :۔

۱۔ بچے کو عام طور پر انسانوں اور خاص طور پر ہندوستان کے لوگوں کی ترقی سے دلچسپی ہوجائے۔

۲۔ وہ اپنے آس پاس کے سماجی اور ملکی حالات کو اچھی طرح سمجھ سکے اور اس کے دل میں ان کے سدھارنے کا شوق پیدا ہو۔

۳۔ اس کے دل میں وطن کی محبت ہو وہ ہندوستان کے پچھلے زمانے کی عزت کرے اور آنے والے زمانے کے بارے میں یہ عقیدہ رکھے کہ یہ ایک ایسی سماج کا گھر ہوگا جس کی نیو مل کر

کام کرنے اور محبت۔ سچائی اور بناؤ پر رکھی جائے گی

۴۔ وہ شہریت کے حقوق اور ذمہ داریوں کو اچھی طرح جان لے۔

۵۔ اس میں وہ شخصی اور سماجی خوبیاں پیدا ہو جائیں جن سے کہ آدمی اپنے ساتھیوں اور پڑوسیوں کے بھروسے کے قابل ہو جاتا ہے۔

۶۔ سب کے دل میں ایک دوسرے کے مذہب کی اور دنیا کے سب مذہبوں کی عزت پیدا ہو جائے۔

یہ مقصد ایک ایسے کورس سے حاصل ہو جائیں گے جس میں تاریخ۔ جغرافیہ۔ شہریت کا علم اور آج کل کے زمانے کے حالات شامل ہوں اور دنیا کے مذہبوں کے اصول بتا کر یہ ثابت کیا جائے کہ خاص خاص باتوں میں سب مذہب ایک سے ہیں۔ شروع اس طرح کرنا چاہئے کہ بچہ اپنے آس پاس کے حالات اور معاملات کو جانے پھر اُسے اس بات سے دلچسپی پیدا کرانی چاہئے کہ لوگ اپنی اپنی ضرورتوں کو کیونکر پورا کرتے ہیں۔ اس طرح اس کے دل میں دوسرے لوگوں کی زندگی اور کام کے جاننے کا شوق پیدا ہو جائے گا۔ (کورس کی تفصیل ہم چھوڑتے ہیں)

(۵) عام سائنس

اس کے مقصد یہ ہیں:۔

۱۔ بچوں کو اس قابل بنانا کہ آس پاس کی دنیا کو سمجھ سکیں۔

۲۔ انھیں اس کی عادت ڈالنا کہ چیزوں کو صحیح طور پر دیکھیں۔ اور جو دیکھتے ہیں اسے تجربہ کر کے جانچیں۔

۳۔ انھیں اس قابل بنانا کہ سائنس کے ان بڑے اصولوں کو سمجھ سکیں جن کی مثالیں:۔

(الف) آس پاس کی قدرتی چیزوں (ب) سائنس کو انسانوں کے کام میں لانے میں ملتی ہیں۔

۴۔ انھیں بڑے بڑے سائنس دانوں کے حالات بتانا جنھوں نے علم کے لئے قربانیاں کی ہیں تاکہ ان کے دل پر اثر پڑے۔ کورس میں کئی سائنسوں کے نیچے لکھے ہوئے مضمون شامل ہونے چاہئیں۔

(الف) آس پاس کی دنیا کا علم (ب) پودوں کا علم (ج) جانوروں کا علم (د) بدن کا علم (ہ) صحت اور صفائی کا علم (و) جسم کی تربیت (ز) آسان کیمیا۔ (ہوا۔ پانی۔ تیزاب۔ نمک وغیرہ کیا ہیں اور کیونکر بنتے ہیں) (ح) ستاروں کا علم (جس سے رات کو رستہ پہچان سکیں) (ط) کہانیاں: سائنس دانوں اور نئے ملک ڈھونڈنے والوں اور ان کے کاموں کی جو انھوں نے انسان کی بھلائی کے لئے کئے۔

(۶) ڈرائنگ

اس کے مقصد یہ ہیں:۔

۱۔ آنکھ کو شکلوں اور رنگوں کے پہچاننے اور ان فرق کرنے کی مشق۔

۲۔ شکلوں کو یاد رکھنے کی مشق۔

۳۔ قدرت کی اور آرٹ کی خوبصورت چیزوں کو جاننا اور ان سے لطف اٹھانا۔

۴۔ چیزوں کا اچھا نقشہ سوچنا اور سجاوٹ کا کام۔

۵۔ دستکاری میں جو چیزیں بنانی ہیں ان کی ڈرائنگ

(۷) گانا

اس کا مقصد یہ ہے کہ بچوں کو اچھے گیت یاد ہو جائیں اور انھیں اچھے گانے کی پہچان اور شوق ہو جائے۔ بچوں میں تال کا جو قدرتی احساس ہوتا ہے اسے ترقی دینے کے لئے انھیں دونوں ہاتھوں سے تال دینا سکھایا جائے۔ قدم ملا کر ایک خاص تال کے ساتھ چلنے سے بھی اس میں مدد مل سکتی ہے۔

اس کا خاص طور پر خیال رکھا جائے کہ صرف اچھے گیت چنے جائیں جن کا اخلاقی اثر بھی اچھا ہو۔ ان کا مضمون بھی پاک اور اونچا ہونا چاہئے۔ مل کر گانے پر خاص زور دیا جائے:

(۸) ہندوستانی

ہندوستانی کو اسکول کورس میں لازمی رکھنے کا مقصد یہ ہے کہ قومی اسکولوں میں پڑھے ہوئے بچے دیس کی عام زبان تھوڑی بہت جانتے ہوں۔ اور بڑے ہو کر ہندوستان کے دوسرے صوبے کے لوگوں کے ساتھ آسانی سے کام کر سکیں۔ اس زبان کو سکھانے میں استاد کو بچوں کے دل میں یہ بات بٹھا دینا چاہئے کہ یہ زبان ہندوؤں اور مسلمانوں کے میل جول کا سب سے بڑا اور اچھا پھل ہے یہ ان کے اچھے سے اچھے خیالات اور جذبات کا خزانہ ہے۔ انھیں زبان کی بڑائی اور طاقت پر فخر کرنا چاہئے اور دل سے اس کی سیوا کرنے کا شوق ہونا چاہئے۔ جن علاقوں میں ہندوستانی بولی جاتی ہے ان میں یہ مادری زبان ہوگی لیکن بچوں اور استادوں دونوں کے لئے لازمی ہوگا کہ ناگری اور فارسی دونوں خط سیکھیں تاکہ ہندی اور اردو میں لکھی ہوئی کتابوں کو پڑھ سکیں۔ دوسرے علاقوں میں جہاں صوبے کی زبان دوسری زبان ہوگی۔ ہندوستانی پانچویں اور چھٹے درجے میں لازمی رکھی جائے گی لیکن بچوں کو دونوں خطوں میں سے ایک خط چننے کا اختیار رہوگا۔ لیکن استادوں کو دونوں طرح کے بچوں سے کام پڑے گا اس لئے اچھا ہے کہ وہ دونوں خط سیکھ لیں۔

کم سے کم ہر اسکول میں دونوں خطوں کے سکھانے کا کافی انتظام ہونا چاہئے کہ اس کا عام خاکہ پانچویں درجے تک لڑکوں اور لڑکیوں کے لئے ایک ہی ہوگا چوتھے پانچویں درجے میں لڑکیوں کے لئے عام سائنس کے کورس کو بدل کر اس میں گھر کے کام کاج کا علم بھی شامل کرنا چاہئے چھٹے اور ساتویں درجے میں لڑکیوں کو اجازت ہوگی کہ بنیادی دستکاری کی جگہ گھر کے کام کاج کا اونچا کورس لے سکیں:

حالات جامعہ

اسلامی دنیا کے عام حالات سے تو یوں ہم باخبر رہتے ہیں لیکن ان ملکوں کی اصلاحی اور تعمیری کوششوں کی ایسی تفصیل جو معتبر بھی ہو اور مفید بھی، کم حاصل ہوتی ہے، حالانکہ اسلامی روابط کو قائم رکھنے اور مستحکم کرنے میں یہ چیز کم ضروری نہیں ہے۔ جامعہ نے اس غرض کو پورا کرنے کے لئے اپنے ہاں توسیعی خطبات کا سلسلہ جاری کیا۔ خوش قسمتی سے ڈاکٹر انصاری جب بقید حیات تھے، ان کی بدولت ہمیں ترکی کے تین مشاہیر یعنی ہز ایکسلنسی رؤف بے سابق وزیر اعظم، خالدہ ادیب خانم اور ڈاکٹر محبت وہبی۔ کے خیالات سے مستفید ہونے کا موقع ملا۔ اسی ضمن میں دو جلسے ابھی حال ہی میں ہوئے۔ مشہور صحافی اور سیاسی مفکر ڈاکٹر سید حسین مدت مدید کے بعد وطن مالوف تشریف لائے تھے۔ جامعہ نے آپ سے یورپ کی سیاسی صورت حال اور "اسلامی دنیا" کے عنوانات پر دو تقریروں کی درخواست کی۔ جسے آپ نے منظور فرمایا۔ صدارت کے لئے ہمارے محترم اور جناب مقرر کے قدیم دوست جناب آصف علی صاحب ایم۔ ایل۔ اے۔ نے جامعہ کی درخواست قبول فرمائی۔ تقریریں تعلیمی مرکز ۱ میں ہوئیں۔ داخلہ ٹکٹ سے تھا۔ پھر بھی مجمع بہت کافی تھا۔ تقریروں کی عام طور پر بہت تعریف کی گئی۔ جلسوں کا انتظام حسب معمول طلبائے کالج کے ہاتھ میں تھا جسے انہوں نے بڑی خوش اسلوبی سے انجام دیا۔

گزشتہ مہینے ایک غیر سرکاری اجتماع کے سلسلے میں کانگریس حکومت کے وزراء دہلی میں جمع ہوئے تھے۔ ان میں سے آنریبل یسین نوری صاحب وزیر حکومت بمبئی جامعہ میں شیخ الجامعہ صاحب کے مہمان ہوئے۔ آنریبل حافظ محمد ابراہیم صاحب وزیر حکومت یو۔ پی جو اپنے محکمہ کی قیام گاہ میں جامعہ نگر کے قریب ہی فروکش ہوئے تھے، جامعہ نگر میں تشریف لائے۔ بچوں نے ان کی خدمت میں ایک سپاسنامہ پیش کیا۔ جس کا جواب دیتے ہوئے حافظ صاحب نے فرمایا مجھے اب تک بہت سے سپاسنامے دئے گئے ہیں۔ لیکن بچوں کے اس سپاسنامے کو ہمیشہ یاد رکھوں گا

دہرہ دون کا پبلک اسکول جو انگلستان کے پبلک اسکولوں کے طرز پر قائم کیا گیا ہے۔ ہندوستان میں خاص شہرت کا مالک ہے۔ انگلستان میں بنیادی تعلیم کے یہ پبلک اسکول بڑی اہم حیثیت رکھتے ہیں۔ برطانیہ کے اکابرین اور ہندوستان کے انگریزی حاکموں کی ابتدائی تعلیم ان پبلک اسکولوں ہی کے رہین منت ہوتی ہے۔ دہرہ دون اسکول کے ہیڈ ماسٹر مسٹر فٹ شروع دسمبر میں دہلی آئے تھے تو جامعہ میں بھی تشریف لائے۔ مدرسہ ابتدائی اور تعلیمی مرکز میں بچوں کو جس نہج پر تعلیم دی جاتی ہے وہ فٹ صاحب کو بہت پسند آیا۔ اور انہوں نے یہ بھی فرمایا کہ وہ اپنے ہاں کے چند اساتذہ اور طلباء کو جامعہ کے طریقہ تعلیم کو دیکھنے اور سمجھنے کے لئے بھیجیں گے۔ سر دست ایک استاد تشریف لائے تھے اور فٹ صاحب کی ہدایت کے مطابق ایک ہفتہ یہاں قیام کیا۔

حیدرآباد کے محکمہ آثار قدیمہ کے ناظم (ڈائرکٹر) جناب غلام یزدانی صاحب جو اپنی اثری تحقیق اور کاوش کے لئے ہندوستان ہی نہیں بلکہ بیرون ہند میں بھی مشہور ہیں اور ہندوستان کے قدیم آثار کو بہتر طور پر سمجھنے کیلئے تمام دنیا کے آثار کا بھی بچشم خود مطالعہ کر چکے ہیں۔ دسمبر میں اردو اکاڈمی جامعہ کی دعوت پر دہلی تشریف لائے تھے اور "ہندوستان کے آثار قدیمہ" کے عنوان سے ایک مقالہ پڑھا، مقالہ اپنی علمی اور تحقیقی پہلوؤں کے اعتبار سے اتنا بلند تھا کہ شاید اس سے پیشتر اردو میں کوئی مقالہ نہیں لکھا گیا۔ اکاڈمی کے اس جلسہ کے صدر پروفیسر مجیب صاحب تھے۔ صحیح ذوق رکھنے والوں کی ایک بہت بڑی تعداد دہلی اور نئی دہلی کے علمی حلقوں سے آکر جمع ہو گئی تھی۔

عید کی تعطیل میں مدرسہ ابتدائی جامعہ نگر کے کچھ بچے (ابتدائی ششم) اپنے دو استادوں کے ساتھ لاہور گئے تھے۔ لاہور کی نمائش نے اس سفر میں اور دلچسپی پیدا کر دی تھی۔ بچوں نے اس سیر سے خاطر خواہ تعلیمی فائدے حاصل کئے۔ اور نئی چیزوں اور پرانی عمارتوں کے دیکھنے کو انہوں نے محض تفریح پر نہیں ٹال دیا بلکہ ہر چیز کے متعلق زیادہ سے زیادہ معلومات حاصل کرنے کی کوشش کی۔ "قابل دید" اشخاص کی زیارت میں بھی اس اصول کو قائم رکھا۔ بچے سیر کے حالات دوران سفر میں نوٹ کرتے رہے تھے۔ اب ان کو صاف کر رہے ہیں۔ جو اصلاح کے بعد ان کے رسالہ میں "شائع" ہو جائیں گے۔

۲۲۔ ۲۳۔ ۲۴ر دسمبر کو آل انڈیا لائبریری کانفرنس کا تیسرا سالانہ اجلاس ڈاکٹر ولی محمد صاحب ایم۔ اے (لکھنؤ یونیورسٹی) کی صدارت میں دہلی میں ہوا تھا۔ جامعہ کی طرف سے پروفیسر محمد عاقل صاحب ایم۔ اے۔ ناظم کتب خانہ جامعہ نے کانفرنس میں شرکت کی۔ دہلی کانفرنس کے دستور اساسی کی تشکیل کے لئے جو کمیٹی مقرر ہوئی ہے اس کے آپ داعی منتخب ہوئے ہیں۔

اطلاع

مختلف صوبوں میں ہمارے پانچ مہتمم حلقہ ہمدردان کا کام کر رہے تھے بنگال میں ڈاکٹر زین العابدین صاحب، مشرقی صوبہ متحدہ میں مقبول احمد صاحب۔ مغربی صوبہ متحدہ میں مولوی محمد فاروق صاحب۔ سی۔ پی میں قاضی محمد علی صاحب۔ اور بمبئی میں مولوی عبدالغفور صاحب۔ اب صوبہ بہار کے لئے شاہ نظام الدین صاحب کا تقرر عمل میں آیا ہے۔ شاہ صاحب کئی سال سے کتب خانہ جامعہ میں نائب مہتمم کی حیثیت سے خدمت کر رہے تھے۔ سی۔ پی کے صوبے میں مسلمانوں کی تعداد یوں بھی کم ہے اور جو کچھ ہے وہ منتشر سی ہے۔ اسی لئے اس صوبہ سے تحصیل وصول کے لئے غیر معمولی تگ و دو اور اخراجات کی ضرورت ہوتی ہے۔ قاضی محمد علی صاحب بڑی جانسوزی کے ساتھ یہاں کام کر رہے تھے۔ افسوس ہے کہ اپنی بعض مجبوریوں کی بنا پر اس مہینے اس خدمت سے سبکدوش ہو گئے ہیں۔ اب یہ صوبہ براہ راست صدر دفتر سے متعلق ہوگا۔ اس لئے چندہ کی رقوم بھی حضرات ہمدردان کو خود ہی ارسال کرنی ہوں گی۔ مولوی محمد فاروق صاحب کا بھی اہتمام کے فرائض سے کوئی تعلق نہیں رہا۔ اور ان کے بجائے مولوی منظور حسن صاحب فاروقی نے مغربی صوبہ متحدہ میں باقاعدہ کام شروع کر دیا ہے۔

تحریک حلقہ ہمدردان جامعہ

جدید اضافہ اور مستقل امداد و عطیات

ذیل کی رقوم جو ماہ نومبر ۱۹۳۷ء میں ہمیں اپنے منتظمین اور سفرا کی معرفت وصول ہوئی ہیں درج رجسٹر ہو چکی ہیں۔ اندراجات میں صحت کا لحاظ رکھا گیا ہے۔ اگر کوئی غلطی رہ گئی ہو تو اطلاع بخشنے دفتر ممنون ہوگا۔

اس سلسلہ میں یہ بات ملحوظ رہنی چاہئے۔ کہ ایک مہینہ کے آخری دنوں کی وصول یابی بعض دفتری مجبوریوں کی وجہ سے دوسرے مہینہ میں محسوب ہوتی ہے۔ اس لئے اگر بعض حضرات کے نام اس فہرست میں درج نہ ہوں تو انہیں آئندہ اشاعت کا انتظار کرنا چاہئے۔ (مرتب)

جدید اضافہ

نمبر شمار	نمبر رجسٹر	اسم گرامی	نمبر شمار	نمبر رجسٹر	اسم گرامی	نمبر شمار	نمبر رجسٹر	اسم گرامی
۱	۵۳۱۴	عبدالصمد خاں صاحب کی۔ ناگپور	۱۳	۵۳۲۶	ماسٹر محمد حسین صاحب انصاری انبالہ	۲۵	۵۳۳۸	کیپٹن شاد محمد صاحب بھوپال
۲	۵۳۱۵	عبدالنصیر خاں صاحب 〃	۱۴	۵۳۲۷	نیاز احمد صاحب بی۔ اے۔ بی۔ ٹی۔ دہلی	۲۶	۵۳۳۹	غلام علی صاحب 〃
۳	۵۳۱۶	عبداللہ لیاقت حسین صاحب دہلی	۱۵	۵۳۲۸	سید حفیظ الرحمن صاحب سیلور	۲۷	۵۳۴۰	زبیر قطبی صاحب 〃
۴	۵۳۱۷	رشید احمد صاحب غنی 〃	۱۶	۵۳۲۹	رضی الدین احمد خاں صاحب جالنہ	۲۸	۵۳۴۱	سید اسحاق صاحب ایوت محل
۵	۵۳۱۸	افتخار احمد صاحب شیروانی 〃	۱۷	۵۳۳۰	سید عزیز احمد صاحب سہارنپور	۲۹	۵۳۴۲	محمد اسحاق صاحب 〃
۶	۵۳۱۹	نسیم احمد خاں صاحب 〃	۱۸	۵۳۳۱	محمد اسمٰعیل صاحب علیگڈھ	۳۰	۵۳۴۳	محمد بابا پٹیل صاحب ڈگرس
۷	۵۳۲۰	سرفراز حسین خاں صاحب مونگیر	۱۹	۵۳۳۲	حکیم ظہیر الدین صاحب 〃	۳۱	۵۳۴۴	شیخ جی صاحب ولد شیخ فرید صاحب 〃
۸	۵۳۲۱	شیخ محمد حسن صاحب کراچی	۲۰	۵۳۳۳	شیخ علاء الدین صاحب دہلی	۳۲	۵۳۴۵	سیٹھ دادا ابراہیم صاحب 〃
۹	۵۳۲۲	شیخ محمد یوسف صاحب بستی	۲۱	۵۳۳۴	سید محمد ذوالفقار علی صاحب 〃	۳۳	۵۳۴۶	جیوا حاجی صاحب 〃
۱۰	۵۳۲۳	غلام محی الدین خاں صاحب اناوہ	۲۲	۵۳۳۵	اے۔ داجی بھمانی صاحب بمبئی	۳۴	۵۳۴۷	سیٹھ علی محمد عیسیٰ صاحب 〃
۱۱	۵۳۲۴	حاجی نورالحسن صاحب کانپور	۲۳	۵۳۳۶	عبدالحمید اسمٰعیل صاحب 〃	۳۵	۵۳۴۸	ممنون حسن خاں صاحب بھوپال
۱۲	۵۳۲۵	حاجی چراغ دین صاحب کلکتہ	۲۴	۵۳۳۷	ابوسعید نظام الدین صاحب کاکوری 〃	۳۶	۵۳۴۹	بسم اللہ خاں صاحب سوداگر ڈگرس

نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی
۳۷	۵۳۵۰	بشیر مرزا صاحب دہلی	۵۷	۵۳۷۰	احمد میاں حاجی چھوٹو صاحب احمد آباد	۷۴	۵۳۸۷	معین الدین عبد اللہ میاں صاحب
۳۸	۵۳۵۱	اعجاز حسین صاحب تقوی بجنور	۵۸	۵۳۷۱	عبد القادر محمد فضل صاحب پونشے والے ؍			احمد آباد
۳۹	۵۳۵۲	عبد السلام صاحب ؍	۵۹	۵۳۷۲	ابراہیم شیخ محمد بھائی صاحب ؍	۷۵	۵۳۸۸	محمد شریف حاجی احمد کھانا صاحب ؍
۴۰	۵۳۵۳	مولوی محمد جلیل صاحب بانکی پور	۶۰	۵۳۷۳	محمد حسین عبد القادر صاحب ؍	۷۶	۵۳۸۹	حاجی خیر الدین نانا بھائی صاحب پو بھا والا
۴۱	۵۳۵۴	محمد الیاس صاحب انصاری اعظم گڑھ	۶۱	۵۳۷۴	سید مصطفی حسن صاحب قادری ؍	۷۷	۵۳۹۰	قاسم بھائی ایم نگینہ والا ؍
۴۲	۵۳۵۵	سرفراز علی صاحب زیدی بنارس	۶۲	۵۳۷۵	حسن بھائی اے مومن صاحب ؍	۷۸	۵۳۹۱	محمد حبیب ایم ولی اللہ صاحب ؍
۴۳	۵۳۵۶	نعمت اللہ صاحب انصاری ؍	۶۳	۵۳۷۶	سید عبد اللہ میاں ترا صاحب قادری	۷۹	۵۳۹۲	عبد اللہ میاں عبد الرحمن صاحب شاہ
۴۴	۵۳۵۷	وکیل احمد صاحب اعظم گڑھ	۶۴	۵۳۷۷	منشی عبد الکریم نور محمد صاحب ؍	۸۰	۵۳۹۳	حبیب بھائی غلام محمد داوا صاحب ؍
۴۵	۵۳۵۸	عبد الرؤف صاحب ؍	۶۵	۵۳۷۸	سید انتصار علی ایس۔ اے بخاری	۸۱	۵۳۹۴	محمد جی منصوری صاحب بی۔ اے ؍
۴۶	۵۳۵۹	مرزا احسان احمد صاحب ؍			صاحب احمد آباد	۸۲	۵۳۹۵	غلام علی ڈبلیو مومن صاحب ؍
۴۷	۵۳۶۰	احمد حبیب صاحب بمبئی	۶۶	۵۳۷۹	ڈاکٹر اے۔ آر۔ بلوچ صاحب ؍	۸۳	۵۳۹۶	محمد ابراہیم ڈار صاحب ؍
۴۸	۵۳۶۱	سلطان احمد صاحب بجنور	۶۷	۵۳۸۰	جی۔ اے لطیف اینڈ سنز ؍	۸۴	۵۳۹۷	صفدر حسین ایس۔ اے بخاری صاحب شاہ
۴۹	۵۳۶۲	محمد ایوب صاحب انصاری ؍	۶۸	۵۳۸۱	حسن بھائی لال بھائی چوڑیوالا	۸۵	۵۳۹۸	نور محمد جی شیخ صاحب ؍
۵۰	۵۳۶۳	ماسٹر ثروت حسین صاحب	۶۹	۵۳۸۲	عبد القادر عبد الستار اینڈ سنز ؍	۸۶	۵۳۹۹	فضل میاں چھوٹو میاں حکیم صاحب ؍
۵۱	۵۳۶۴	عبد القادر احمد ترادا صاحب سورت	۷۰	۵۳۸۳	بدر الدین ایچ۔ ایم غنی صاحب	۸۷	۵۴۰۰	ابو القاسم عبد القادر کاکو والے ؍
۵۲	۵۳۶۵	منادی صاحب ؍	۷۱	۵۳۸۴	ڈاکٹر سید جلال الدین کے	۸۸	۵۴۰۱	محمد عظیم کوٹھا والا ؍
۵۳	۵۳۶۶	عائشہ بی بی صاحبہ راندیر			قادری صاحب احمد آباد	۸۹	۵۴۰۲	پیر بھائی آدم جی صاحب ؍
۵۴	۵۳۶۷	رسول حسین المم صاحب ؍	۷۲	۵۳۸۵	لال میاں غلام حسین صاحب ؍	۹۰	۵۴۰۳	سید محمد ہادی صاحب ؍
۵۵	۵۳۶۸	شیخ قادر بھائی غلام علی صاحب حیدر آباد	۷۳	۵۳۸۶	سید علی کیکا بھائی صاحب	۹۱	۵۴۰۴	سید محمد زبیو میاں قادری صاحب ؍
۵۶	۵۳۶۹	عبد الصمد عبد اللہ بھائی صاحب ؍			اینڈ برادرس احمد آباد	۹۲	۵۴۰۵	سید شاہ محمد حسین صاحب چشتی بہاری

مستقل امداد

دہلی

نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	شرح چندہ	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	شرح چندہ	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	شرح چندہ
۱	۱۹۹	خواجہ عبدالمجید صاحب بی۔ اے شیش محل	ے/	۲۰	بی ۱۹۶۹	اے حکم چند صاحب نئی دہلی	سعہ/	۴۰	بی ۱۹۸۹	حکیم محمد احسن صاحب انصاری سبزی منڈی	گ/
۲	۲۰۳	شاہ علی اینڈ برادرس۔ نواب گنج	صہ/	۲۱	۱۹۷۰	رئیس محمد یوسف صاحب "	عہ/	۴۱	۱۹۹۰	بابو ایس مولا بخش صاحب "	ے/
۳	۲۱۰	جلیل احمد قدوائی صاحب نئی دہلی	گ/	۲۲	۱۹۷۱	بیگم صاحبہ محمد یعقوب صاحب "	عہ/	۴۲	۱۹۹۱	ملک آفتاب احمد صاحب قرول باغ	عہ/
۴	۲۳۹	عبدالخالق صاحب کپڑے والے پھاٹک حبش خاں	عہ	۲۳	۱۹۷۲	احسان الحق صاحب "	گ/	۴۳	۱۹۹۲	مرزا سلیمان صاحب نئی سڑک	عہ/
۵	۲۷۹	خواجہ عبدالمجید صاحب بی۔ اے شیش محل	ے/	۲۴	۱۹۷۳	صدیق حسن صاحب "	عہ/	۴۴	۱۹۹۳	کالے خاں صاحب فتحپوری	۸/
۶	بی ۱۹۵۵	حکیم حاجی عبدالمجید صاحب بیدرد دواخانہ	صہ/	۲۵	۱۹۷۴	عبداللطیف خاں صاحب جامعہ پریس	عہ/	۴۵	۱۹۹۴	عبدالعلیم صاحب نئی دہلی	لعہ/
۷	۱۹۵۶	پروفیسر عبدالصمد صاحب عربک کالج	گ/	۲۶	۱۹۷۵	امجد حسین خاں صاحب نئی سڑک	۴/	۴۶	۱۹۹۵	ڈی۔ ایم ملک صاحب عیدگاہ روڈ	عہ/
۸	۱۹۵۷	احسن حامد علی صاحب مکتبہ جامعہ	صہ/	۲۷	۱۹۷۶	شیخ رفیع الدین صاحب باڑہ ہندو راؤ	صہ/	۴۷	۱۹۹۶	ملک غلام محمد صاحب "	عہ/
۹	۱۹۵۸	لیڈی ڈاکٹر صاحبہ ایف۔ ڈی محمود صاحب۔ چاندنی چوک	صہ/	۲۸	۱۹۷۷	احمد سلام خاں صاحب کلاں محل	صہ/	۴۸	۱۹۹۷	سید محمد شفیع صاحب تیلی قبر	۲/
۱۰	۱۹۵۹	محمد ابراہیم صاحب گلی سوئیوالان	۴/	۲۹	۱۹۷۸	بابو تلوکی ناتھ صاحب "	عہ/	۴۹	۱۹۹۸	شیخ محمد شفیع صاحب "	۲/
۱۱	۱۹۶۰	علاء الدین صاحب باڑہ ہندو راؤ	۸/	۳۰	۱۹۷۹	مقصود حسن صاحب بلیماران	عہ/	۵۰	۱۹۹۹	عبدالحق صاحب چاندنی چوک	صہ/
۱۲	۱۹۶۱	مولوی سید احمد صاحب قرول باغ	۱۲/	۳۰	۱۹۸۰	زاہد حسین صاحب نئی دہلی	صہ/	۵۱	۲۰۰۰	غلام سبطین صاحب بڑا دواخانہ	گ/
۱۳	۱۹۶۲	حاجی عباد اللہ خاں صاحب سبزی منڈی	گ/	۳۲	۱۹۸۱	رفیق احمد صاحب "	عہ/	۵۲	۲۲۵۱	مولانا بشیر احمد صاحب فتحپوری	عہ/
۱۴	۱۹۶۳	محمد دیانت خاں صاحب "	۸/	۳۳	۱۹۸۲	حاجی قادر بخش مولا بخش صاحبان صدر بازار	ے/	۵۳	۲۲۵۲	ظاہر علی صاحب نئی دہلی	عہ/
۱۵	۱۹۶۴	منشی حفیظ احمد صاحب "	۴/	۳۴	۱۹۸۳	میاں محمد رفیق اینڈ کمپنی "	عہ	۵۴	۲۲۵۳	محمود علی صاحب "	للعہ
۱۶	۱۹۶۵	زرین خاں صاحب "	گ/	۳۵	۱۹۸۴	منشی خورشید عالم صاحب	صہ/	۵۵	۲۲۵۴	محمد سلیمان صاحب انجینیر "	عہ/
۱۷	۱۹۶۶	سید شمس الدین صاحب قرول باغ	سلے/	۳۶	۱۹۸۵	محمد عبدالخالق شہاب الدین صاحبان صدر بازار	گ/	۵۶	۲۲۵۵	ایم۔ یامین صاحب "	عہ/
۱۸	۱۹۶۷	سید حفیظ الدین صاحب "	ے/	۳۷	۱۹۸۶	امین مولا بخش مہر دین صاحبان "	عہ/	۵۷	۲۲۵۶	مولانا اصغر علی صاحب فتحپوری	۴/
۱۹	۱۹۶۸	آغا محمد امین صاحب "	عہ/	۳۸	۱۹۸۷	منشی محمد احسن صاحب "	۸/	۵۸	۲۲۵۷	صوفی محمد صغیر حسن صاحب "	عہ/
				۳۹	۱۹۸۸	منشی زین العابدین صاحب "	۴/	۵۹	۲۲۵۸	محمد شفیع صاحب "	۴/

نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	رقم	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	رقم	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	رقم
۶۰	۲۲۵۹ بی	مولوی محمد احمد صاحب فتح پوری	عہ ر	۸۲	۲۲۸۱ بی	محمد حسین صاحب پنجابی اسکول	۱۲ر	۱۰۴	۲۳۰۳ بی	منشی غفران الدین صاحب سبزی منڈی	۴ر
۶۱	۲۲۶۰ ،	محمد اسمعیل صاحب فتح پوری	۴ر	۸۳	۲۲۸۲ ،	نیاز احمد صاحب ،	۴ر	۱۰۵	۲۳۰۴ ،	حافظ عبد الحکیم حبیب الرحمٰن صاحبان. سبزی منڈی	۸ر
۶۲	۲۲۶۱ ،	قدیر عالم صاحب عباسی پہاڑ گنج	عمہ	۸۴	۲۲۸۳ ،	محمد کاظم حسین صاحب ،	عہ ر	۱۰۶	۲۳۰۵ ،	مرزا فیاض بیگ صاحب ،	۴ر
۶۳	۲۲۶۲ ،	خواجہ سرور حسن صاحب یونیورسٹی ہال	للعہ ر	۸۵	۲۲۸۴ ،	محب حسین صاحب ،	۴ر	۱۰۷	۲۳۰۶ ،	حکیم عبد الرزاق صاحب ترا بہرام خاں	۴ر
۶۴	۲۲۶۳ ،	حکیم مسعود حسن صاحب سبزی منڈی	عگ ر	۸۶	۲۲۸۵ ،	قمر الدین صاحب ،	۴ر	۱۰۸	۲۳۰۷ ،	منشی حشمت اللہ صاحب گلی ماتا والی	عہ ر
۶۵	۲۲۶۴ ،	سلیم الزماں صاحب صدیقی طبیہ کالج	للعہ ر	۸۷	۲۲۸۶ ،	عبد الحق سراج الحق صاحبان فتح پوری	عمہ	۱۰۹	۲۳۰۸ ،	منشی علی احمد صاحب ،	عہ ر
۶۶	۲۲۶۵ ،	شبلی سلیم الزماں صاحب صدیقی ،	عگ ر	۸۸	۲۲۸۷ ،	کلو صاحب تالے والے چاندنی چوک	۴ر	۱۱۰	۲۳۰۹ ،	سید محمد اختر حسین صاحب محلہ نیاریان	۴ر
۶۷	۲۲۶۶ ،	حکیم فرید احمد صاحب عباسی ،	۸ر	۸۹	۲۲۸۸ ،	شمس العارفین صاحب فتح پوری	عہ ر	۱۱۱	۲۳۱۰ ،	محمد شفیع محمد خلیل صاحبان صدر بازار	۸ر
۶۸	۲۲۶۷ ،	ناصر حسین صاحب موری گیٹ	۴ر	۹۰	۲۲۸۹ ،	احمد حسن خاں صاحب چاندنی چوک	عگ ر	۱۱۲	۲۳۱۱ ،	عبد الجلیل صاحب ،	۲ر
۶۹	۲۲۶۸ ،	محمد شفیق صاحب ،	عہ ر	۹۱	۲۲۹۰ ،	ظہیر الدین صاحب چشتی ،	عگ ر	۱۱۳	۲۳۱۲ ،	مرغوب احمد صاحب ،	عگ ر
۷۰	۲۲۶۹ ،	شمس الدین صاحب محلہ ذوردالان	۴ر	۹۲	۲۲۹۱ ،	لیڈی ڈاکٹر ایف. ڈی محمود صاحبہ	عہ ر	۱۱۴	۲۳۱۳ ،	حافظ محمد ابراہیم صاحب اینڈ کو ،	سے ر
۷۱	۲۲۷۰ ،	سید احمد صاحب گلی کلیان سنگھ	۴ر	۹۳	۲۲۹۲ ،	حاجی شیخ نبی عبد الرزاق صاحب محلہ سرکیوالان	عہ	۱۱۵	۲۳۱۴ ،	حاجی عبد اللہ لیاقت حسین صاحبان ،	۸ر
۷۲	۲۲۷۱ ،	محبوب صاحب انصاری ،	۴ر	۹۴	۲۲۹۳ ،	بیگم عبد المتین صاحب قرول باغ	للعہ ر	۱۱۶	۲۳۱۵ ،	منشی محمد داؤد صاحب ،	۴ر
۷۳	۲۲۷۲ ،	میاں اللہ بخش محمد سعید صاحبان موری گیٹ	سے ر	۹۵	۲۲۹۴ ،	محمد زبیر صاحب قریشی کٹرہ گوکل شاہ	عمہ	۱۱۷	۲۳۱۶ ،	رحمت اللہ صاحب [illegible] منزل قرول باغ	عگ ر
۷۴	۲۲۷۳ ،	محمد یٰسین صاحب کشمیری گیٹ	عہ ر	۹۶	۲۲۹۵ ،	ڈاکٹر محمد شریف صاحب چتلی قبر	عہ ر	۱۱۸	۲۳۱۷ ،	ڈاکٹر حسین بخش صاحب پہاڑ گنج	۴ر
۷۵	۲۲۷۴ ،	ایم. اکرام الدین صاحب حوض قاضی	۴ر	۹۷	۲۲۹۶ ،	حکیم احمد حسن خاں صاحب ،	۲ر	۱۱۹	۲۳۱۸ ،	این. آر. ملکانی صاحب ہریجن کولونی	عمہ
۷۶	۲۲۷۵ ،	بیگم صاحبہ مولوی ظفر حسن صاحب دہلی دروازہ	عہ	۹۸	۲۲۹۷ ،	سرفراز الحق صاحب مسجد کالیناں	۴ر	۱۲۰	۲۳۱۹ ،	شیخ محمد رفیع صاحب بلیماران	۴ر
۷۷	۲۲۷۶ ،	سید سلیم الدین صاحب چتلی قبر	۴ر	۹۹	۲۲۹۸ ،	حکیم محمد طاہر علی صاحب سہوانی دریا گنج	عہ ر	۱۲۱	۲۳۲۰ ،	محمد صدیق محمد عمر صاحبان ،	سے ر
۷۸	۲۲۷۷ ،	حکیم شریف الدین صاحب ،	۴ر	۱۰۰	۲۲۹۹ ،	رازق الخیری صاحب کوچہ چیلان	عہ ر	۱۲۲	۲۳۲۱ ،	عبد الوحید خاں صاحب ،	۴ر
۷۹	۲۲۷۸ ،	سید نصیر الدین صاحب محلہ چوڑیوالان	عہ ر	۱۰۱	۲۳۰۰ ،	ضیاء الدین صاحب ورق والے پھاٹک حبش خاں	۱۲ر	۱۲۳	۲۳۲۲ ،	عبد الرب صاحب کوچہ خانچند	عگ ر
۸۰	۲۲۷۹ ،	محمد عارف صاحب صدر بازار	عہ ر	۱۰۲	۲۳۰۱ ،	محمد اسمعیل صاحب قرول باغ	۸ر	۱۲۴	۲۳۲۳ ،	نظام الدین صاحب چاندنی چوک	۴ر
۸۱	۲۲۸۰ ،	نور الٰہی صاحب اینڈ کمپنی قطب روڈ	عہ	۱۰۳	۲۳۰۲ ،	حاجی نور الدین صاحب سبزی منڈی	۴ر	۱۲۵	۲۳۲۴ ،	محمد ادریس صاحب باڑی کٹرہ قطب الدین	عہ
								۱۲۶	۲۳۲۵ ،	حافظ رحمت الٰہی محمد بلال صاحبان ،	۴ر

نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	تعداد چندہ	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	تعداد چندہ	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	تعداد چندہ
۱۲۷	۲۳۲۶ وی	شیخ محمد ادریس صاحب چاندنی چوک	۲ر	۱۴۹	۲۳۴۸ وی	بدر الدین صاحب کلاں محل	۸ر	۱۷۱	۲۳۷۰ وی	حافظ نور محمد صاحب صدر بازار	عہ
۱۲۸	۲۳۲۷	شمس العارفین صاحب ،	۴ر	۱۵۰	۲۳۴۹	شیخ محمد تقی صاحب چاندنی چوک	عہ	۱۷۲	۲۳۷۳	حاجی محبوب بخش رفیع الدین صاحبان	صہ
۱۲۹	۲۳۲۸	رفیع اللہ خان صاحب فتحپوری	۸ر	۱۵۱	۲۳۵۰	حاجی عبد الغنی فضل حق صاحبان بلیماران	لعہ	۱۷۳	۲۳۷۴	شیخ محمد اسمٰعیل صاحب	۴ر
۱۳۰	۲۳۲۹	آفتاب الدین صاحب ،	عہ					۱۷۴	۲۳۷۵	شیخ محمد سعید صاحب ،	۴ر
۱۳۱	۲۳۳۰	محبوب الٰہی صاحب ،	۸ر	۱۵۲	۲۳۵۱	مفتی کمال الدین صاحب چاندنی چوک	صہ	۱۷۵	۲۳۷۶	شیخ انیس الرحمن صاحب ،	۴ر
۱۳۲	۲۳۳۱	ڈاکٹر مشتاق احمد صاحب کٹرہ بڑیان	صہ	۱۵۳	۲۳۵۲	قدیر الدین احمد صاحب بلیماران	عہ	۱۷۶	۲۳۷۷	محمد سعید صاحب امام جی والے حافظ بنہ کی سرائے	۴ر
۱۳۳	۲۳۳۲	عبد الرزاق محمد اسحاق صاحبان کوچہ خانچند	عہ	۱۵۴	۲۳۵۳	محمد صدیق صاحب ملتانی صدر بازار	عسہ				
				۱۵۵	۲۳۵۴	محمد الیاس صاحب نواب گنج	صہ	۱۷۷	۲۳۷۸	حافظ سراج الدین صاحب چوڑیوالان	۲ر
۱۳۴	۲۳۳۳	میاں حاجی منور الدین محمد اکرام صاحبان صدر بازار	صہ	۱۵۶	۲۳۵۵	عبد اللطیف صاحب گلی بیت والی	۲ر	۱۷۸	۲۳۷۹	میر محمد حسین صاحب سرکیوالان	عہ
				۱۵۷	۲۳۵۶	سراج الدین صاحب صدر بازار	۴ر	۱۷۹	۲۳۸۰	محمد تقی صاحب اینڈ سنز چاندنی چوک	۴ر
۱۳۵	۲۳۳۴	محمد صادق صاحب ،	۸ر	۱۵۸	۲۳۵۷	حاجی سید عبد الغنی صاحب ،	۸ر	۱۸۰	۲۳۸۱	حکیم ذکی احمد صاحب بلیماران	عہ
۱۳۶	۲۳۳۵	اللہ یار صاحب ،	۴ر	۱۵۹	۲۳۵۸	حاجی بشیر احمد صاحب بلیماران	۸ر	۱۸۱	۲۳۸۲	حافظ مشتاق احمد صاحب کٹرہ قطب الدین	سے
۱۳۷	۲۳۳۶	سعید احمد خان صاحب ،	لعہ	۱۶۰	۲۳۵۹	وحید الدین احمد صاحب ،	عہ				
۱۳۸	۲۳۳۷	مرزا المعز سلطان شاکر صاحب ،	لعہ	۱۶۱	۲۳۶۰	محمد شفیع صاحب ،	سعہ	۱۸۲	۲۳۸۳	محمد ایوب صاحب گلی بیت والی	۴ر
۱۳۹	۲۳۳۸	عبد اللہ خان صاحب اکبر پوری ،	۸ر	۱۶۲	۲۳۶۱	آغا عبد الحمید صاحب کوچہ قابل عطار	سے	۱۸۳	۲۳۸۴	محمد سلیمان محمد عثمان صاحبان کھاری باؤلی	صہ
۱۴۰	۲۳۳۹	میاں فیض محمد صاحب ،	عہ	۱۶۳	۲۳۶۲	قادر بخش عبد الخالق صاحبان صدر بازار	عہ				
۱۴۱	۲۳۴۰	میاں عبد الرشید صاحب ،	عہ	۱۶۴	۲۳۶۳	محمد سلام صاحب چاندنی چوک	سے	۱۸۴	۲۳۸۵	امین عصمت اللہ محمد سلطان صاحبان چاندنی چوک	صہ
۱۴۲	۲۳۴۱	عبد المجید صاحب ،	سے	۱۶۵	۲۳۶۴	مقبول احمد صاحب باغیچی بچو جی	لعہ				
۱۴۳	۲۳۴۲	اقبال حسین صاحب میونسپل آفس	عہ	۱۶۶	۲۳۶	محبوب الٰہی محمد امین صاحبان کٹرہ قطب الدین	صہ	۱۸۵	۲۳۸۶	حاجی شرف الدین محمد امین صاحبان صدر بازار	سے
۱۴۴	۲۳۴۳	ڈاکٹر نور احمد صاحب بلیماران	لعہ								
۱۴۵	۲۳۴۴	شیخ رفیع الدین صاحب باڑہ ہندو راؤ	عہ	۱۶۷	۲۳۶۶	عبد الرحیم محبوب الٰہی صاحبان ،	۴ر	۱۸۶	۲۳۸۷	محمد حسین خان صاحب مسلم ہوٹل دہلی اسٹیشن	۸ر
۱۴۶	۲۳۴۵	حاجی چھوٹے خان صاحب گندہ نالہ	۸ر	۱۶۸	۲۳۶۷	نسیم احمد خان صاحب کشمیری گیٹ	۴ر	۱۸۷	۲۳۸۸	عزیز محمد صاحب چاندنی چوک	۴ر
۱۴۷	۲۳۴۶	مولوی قدرت اللہ صاحب مشن کالج	۴ر	۱۶۹	۲۳۶۸	سید عبد الحی صاحب کوچہ پنڈت	ہر	۱۸۸	۲۳۸۹	حافظ شہاب الدین صاحب لال کنواں	۴ر
۱۴۸	۲۳۴۷	افتخار احمد صاحب شروانی ،	۴ر	۱۷۰	۲۳۶۹	حافظ محمد عطاء اللہ صاحب صدر بازار	۸ر	۱۸۹	۲۳۹۰	چودھری رحیم بخش صاحب پھاٹک حبش خاں	سے

[illegible]	[illegible]	اسم گرامی	[illegible]	[illegible]	[illegible]	اسم گرامی	[illegible]	[illegible]	[illegible]	اسم گرامی	[illegible]
۱۹۰	۲۳۹۱ بی	ایم ذکاء اللہ صاحب لال دروازہ	صہ/	۱۰	۲۰۰۹ بی	دوست محمد صاحب کلکتہ	صہ/	۳۴	۲۱۱۳ بی	اے رحمان بلدفانی صاحب بلور	۸/
۱۹۱	۲۳۹۲	انوار الحق ایس-اے عرفانی صاحبان کوچہ چانپید	صہ/	۱۱	۲۰۹۰	شیخ محمد رفیع صاحب "	سے/	۳۵	۲۱۱۴	ایم۔ ایوب ولی محمد صاحب "	۴/
				۱۲	۲۰۹۱	سید محمد تقی صاحب	۴/	۳۶	۲۱۱۵	قاسم دادا صاحب "	۴/
۱۹۲	۲۳۹۳	حاجی محمد ابراہیم محمد صدیق صاحبان کٹڑہ قطب الدین	للعہ/	۱۳	۲۰۹۲	مولوی محمد اسحاق صاحب	۸/	۳۷	۲۱۱۶	اے-جی دبرانی صاحب "	۴/
				۱۴	۲۰۹۳	مولوی حضور احمد صاحب نظامی "	۸/	۳۸	۲۱۱۷	اے-ایس-اے فضل صاحب "	صہ/
۱۹۳	۲۷۵۱	سید محمد ذوالفقار صاحب صدر بازار	عہ/	۱۵	۲۰۹۴	دیدار احمد صاحب "	عہ/	۳۹	۲۱۱۸	اہلیہ صاحبہ یوسف ایم اکیانی صاحب "	۸/
۱۹۴	۱۵۹۰	طالب علی شاہ صاحب دفتر گورنمنٹ آف انڈیا	عا/	۱۶	۲۰۹۵	ایم آر ذکی صاحب "	عہ/	۴۰	۲۱۱۹	حلیمہ روشن فاطمہ صاحبہ "	عہ/
				۱۷	۲۰۹۶	محمد ابراہیم معراج الدین صاحب "	عہ/	۴۱	۲۱۲۰	شیخ عبدالرشید صاحب کلکتہ	عہ/
۱۹۵	۱۵۹۱	مولانا محمد مختار صاحب "	عا/	۱۸	۲۰۹۷	الہ بخش غنی صاحبان محمد سعید محمد شریف صاحبان "	سے/	۴۲	۲۱۲۱	شیخ محمد سعید صاحب "	صہ
۱۹۶	۱۵۹۲	محمد سلام صاحب "	۸/	۱۹	۲۰۹۸	قاضی محمد بشیر صاحب "	عہ/	۴۳	۲۱۲۲	میاں محمد یوسف صاحب سہگل "	۸/
۱۹۷	۱۵۹۳	خواجہ محمد یوسف شاہ صاحب "	۸/	۲۰	۲۰۹۹	محمد احمد صاحب "	عہ/	۴۴	۲۱۲۳	محمد سرور صاحب "	عہ/
۱۹۸	۱۵۹۴	شیخ عبداللہ جان صاحب "	صہ ۱۲/	۲۱	۲۱۰۰	محمد صالحین صاحب "	عا/	۴۵	۲۱۲۴	مولوی عبدالقدیر صاحب "	۴/
۱۹۹	۱۵۹۵	سید باقر حسین صاحب	۲/	۲۲	۲۱۰۱	ایف-اے خانصاحب بلور	۸/	۴۶	۲۱۲۵	نذیر خانصاحب "	۸/
		۳۸۹ مالعہ		۲۳	۲۱۰۲	مس کی۔ کی خانصاحب "	۴/	۴۷	۲۱۲۶	مولوی محمد مبین صاحب "	عہ/
		بنگال		۲۴	۲۱۰۳	مس آر-ایس خانصاحب "	۴/	۴۸	۲۱۲۷	مولوی حکیم عبدالحکیم صاحب	۸/
۱	۲۰۸۰ بی	محمد ہادی صاحب کلکتہ	۴/	۲۵	۲۱۰۴	محمد عثمان اجمیری صاحب "	۴/	۴۹	۲۱۲۸	دین محمد صاحب "	[illegible]
۲	۲۰۸۱	مولوی شمس الحق صاحب "	عہ/	۲۶	۲۱۰۵	علی محمد عثمان اجمیری صاحب "	۸/	۵۰	۲۱۲۹	حامد سعید صاحب "	۸/
۳	۲۰۸۲	سید احمد فضل صاحب "	عہ/	۲۷	۲۱۰۶	محمد عمر عثمان اجمیری صاحب "	۸/	۵۱	۲۱۳۰	حاجی محمد رفیع صاحب "	۸/
۴	۲۰۸۳	اسحاق اسمٰعیل صاحبان "	۸/	۲۸	۲۱۰۷	عبدالکریم صاحب "	عہ/	۵۲	۲۱۳۱	شیر علی اصغر علی صاحبان "	۸/
۵	۲۰۸۴	اللہ بخش دوست محمد صاحبان "	۸/	۲۹	۲۱۰۸	اے۔ ایم خیرادی صاحب "	۸/	۵۳	۲۱۳۲	ملا محمد عاشقین صاحب "	۴/
۶	۲۰۸۵	شیخ محمد فاروق صاحب "	عہ/	۳۰	۲۱۰۹	عبدالعزیز فتح محمد صاحب "	۲/	۵۴	۲۱۳۳	مولوی عبدالمجید صاحب "	۸/
۷	۲۰۸۶	محمد کامل صاحب "	عہ/	۳۱	۲۱۱۰	عمر حاجی ولی محمد صاحب "	۴/	۵۵	۲۱۳۴	ریاض بہادر خانصاحب "	۸/
۸	۲۰۸۷	شیخ کالا چاند صاحب "	۴/	۳۲	۲۱۱۱	اے-غنی ملا صاحب "	۸/	۵۶	۲۱۳۵	سید ریحان احمد صاحب "	۴/
۹	۲۰۸۸	عبدالحامد بیگ صاحب چغتائی "	صہ/	۳۳	۲۱۱۲	عبدالوہاب صاحب	۴/	۵۷	۲۱۳۶	عزیزہ ریحان احمد صاحبہ "	۴/

نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	رقم	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	رقم	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	رقم
۵۸	۲۱۳۷ء بی	مولوی ابو احمد محمد اکرم صاحب کلکتہ	۴ر	۸۲	۲۱۶۱ء بی	محمد تقی باڑی صاحب بی۔ اے کلکتہ	عہ ر	۱۰۶	۲۱۸۵ء بی	محمد نقی صاحب کلکتہ	۸ر
۵۹	۲۱۳۸ء	مولوی ظل الرحمن صاحب ء	عہ ر	۸۳	۲۱۶۲ء	میاں محمد حیات صاحب ء	سے ر	۱۰۷	۲۱۸۶ء	شیخ محمد صدیق صاحب ء	عا ر
۶۰	۲۱۳۹ء	مولوی نصیر الدین صاحب ء	۲ر	۸۴	۲۱۶۳ء	حاجی عبدالوہاب صاحب ء	لعہ ر	۱۰۸	۲۱۸۷ء	عرفان الٰہی صاحب ء	عہ ر
۶۱	۲۱۴۰ء	عبدالعزیز صاحب انصاری ء	عہ ر	۸۵	۲۱۶۴ء	صاحب زماں صاحب ء	۴ر	۱۰۹	۲۱۸۸ء	مولوی بشیر حسن صاحب ء	۱۲ر
۶۲	۲۱۴۱ء	صادق برادرس ء	سے ر	۸۶	۲۱۶۵ء	سلطان احمد صاحب ء	۸ر	۱۱۰	۲۱۸۹ء	عبدالخالق صاحب ء	عہ ر
۶۳	۲۱۴۲ء	گرانڈ دلیج کمپنی ء	عا ر	۸۷	۲۱۶۶ء	اسمٰعیل یعقوب اجوہ صاحب ء	۴ر	۱۱۱	۲۱۹۰ء	حکیم عبداللہ صاحب گنائی ء	۸ر
۶۴	۲۱۴۳ء	مولوی محمود خانصاحب ء	۲ر	۸۸	۲۱۶۷ء	عبدالرزاق صاحب ء	۸ر	۱۱۲	۲۱۹۱ء	معراج الدین صاحب ء	۴ر
۶۵	۲۱۴۴ء	ایس۔ ایم فیاض اینڈ کو ء	عا ر	۸۹	۲۱۶۸ء	محمد یوسف صاحب انبالوی ء	عہ ر	۱۱۳	۲۱۹۲ء	ایم۔ اسمٰعیل اینڈ کو ء	عہ ر
۶۶	۲۱۴۵ء	مولوی مطیع الرحمن صاحب ء	۸ر	۹۰	۲۱۶۹ء	اے۔ ایس عبدالحمید صاحب ء	عہ ر	۱۱۴	۲۱۹۳ء	محمد سعید میداں صاحب ء	۸ر
۶۷	۲۱۴۶ء	ملا محمد فاضل کریم صاحبان ء	سہ ر	۹۱	۲۱۷۰ء	حبیب علی محمد صاحب ء	۴ر	۱۱۵	۲۱۹۴ء	عبدالسلام صاحب ء	عا ر
۶۸	۲۱۴۷ء	مولوی محمد یحیٰی صاحب ء	۸ر	۹۲	۲۱۷۱ء	ایس۔ اے عباسی صاحب ء	سے ر	۱۱۶	۲۱۹۵ء	رحیم الدین احمد صاحب ء	عہ ر
۶۹	۲۱۴۸ء	غلام حسین صاحب ء	۸ر	۹۳	۲۱۷۲ء	محمد یٰسین محمد جان صاحبان ء	۸ر	۱۱۷	۲۱۹۶ء	عبدالجبار صاحب ء	عہ ر
۷۰	۲۱۴۹ء	محمد سمیع احمد صاحب ء	عہ ر	۹۴	۲۱۷۳ء	یونائٹڈ ڈیگل کمپنی ء	۸ر	۱۱۸	۲۱۹۷ء	محمد یوسف صاحب ء	عا ر
۷۱	۲۱۵۰ء	فضل احمد صاحب ء	عہ ر	۹۵	۲۱۷۴ء	عبدالمنان صاحب ء	عہ ر	۱۱۹	۲۱۹۸ء	محمد بشیر صاحب ء	عا ر
۷۲	۲۱۵۱ء	ایس۔ ایم الیاس صاحب ء	سے ر	۹۶	۲۱۷۵ء	محمد عثمان صاحب ء	عہ ر	۱۲۰	۲۱۹۹ء	ظہور الدین صاحب ء	۴ر
۷۳	۲۱۵۲ء	ایم۔ ایس صفی صاحب ء	عہ ر	۹۷	۲۱۷۶ء	عبدالاحد صاحب سنبھلی ندوی ء	۱۲ر	۱۲۱	۲۲۰۰ء	محمد امین صاحب ء	عہ ر
۷۴	۲۱۵۳ء	محمد اسمٰعیل اینڈ سنز ء	۴ر	۹۸	۲۱۷۷ء	انوار حسن صاحب ء	۸ر	۱۲۲	۲۲۰۱ء	صوفی شاہ عبدالحمید خانصاحب ء	۴ر
۷۵	۲۱۵۴ء	مولوی نور محمد صاحب ء	۱۲ر	۹۹	۲۱۷۸ء	میاں محمد جان اسروائے صاحب ء	سے ر	۱۲۳	۲۲۰۲ء	عتیق الرحمن صاحب ء	۸ر
۷۶	۲۱۵۵ء	رحمن الٰہی صاحب ء	عہ ر	۱۰۰	۲۱۷۹ء	سید محمد مبین الدین صاحب ء	۴ر	۱۲۴	۲۲۰۳ء	محفوظ الدین صاحب ء	۴ر
۷۷	۲۱۵۶ء	ہدایت اللہ صاحب ء	۸ر	۱۰۱	۲۱۸۰ء	اکرام الدین عرف کلو میاں صاحب ء	۴ر	۱۲۵	۲۲۰۴ء	معراج الدین صاحب ء	۴ر
۷۸	۲۱۵۷ء	محمد دین صاحب ء	۸ر	۱۰۲	۲۱۸۱ء	محمد عاصم صاحب ء	عہ ر	۱۲۶	۲۲۰۵ء	حکیم الرحمن صاحب ء	عہ ر
۷۹	۲۱۵۸ء	رحیم الدین عبدالکریم صاحبان ء	عہ ر	۱۰۳	۲۱۸۲ء	آمنہ خاتون صاحبہ ء	عہ ر	۱۲۷	۲۲۰۶ء	حکیم نثار احمد خانصاحب ء	عہ ر
۸۰	۲۱۵۹ء	نور الرحمن صاحب ء	عہ ر	۱۰۴	۲۱۸۳ء	سعید الدین صاحب ء	۸ر	۱۲۸	۲۲۰۷ء	محمد اسحاق چاندنہ صاحب ء	سہ ر
۸۱	۲۱۶۰ء	سید احمد افضل صاحب ء	عہ ر	۱۰۵	۲۱۸۴ء	محمد میاں صاحب ء	۸ر	۱۲۹	۲۲۰۸ء	عبدالکریم صاحب ء	عہ ر

نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	تعداد چندہ	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	تعداد چندہ	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	تعداد چندہ
۱۳۰	۲۲۰۹ بی	شیخ عبدالکریم صاحب کلکتہ	عہ ر	۱۲	۱۲۷۵ بی	بیگم صاحبہ عبدالمنعم صاحب عکظہ بمبئی	عہ ر	۳۵	۲۲۵۰ بی	ابو سعید نظام الدین صاحب کالو کھے بمبئی	۴ر
۱۳۱	۲۲۱۰ ،	محمد ہادی صاحب ،	۴ر	۱۳	۱۲۷۶ ،	عمر بن داؤد پوتہ صاحب ،	ہے	۳۶	۲۲۵۲ ،	محمد عبداللہ صاحب پردیسی ،	۴ر
۱۳۲	۲۲۱۱ ،	محمد میاں صاحب ،	۴ر	۱۴	۱۲۷۷ ،	رشیدا ندر عبدالعزیز صاحب خرد سے	عہ ر	۳۷	۲۲۵۳ ،	فقیر محمد صاحب قیصر ،	۴ر
۱۳۳	۲۲۱۲ ،	غلام محمد صاحب ،	۱۲ر			شہر یور دحن		۳۸	۲۲۵۴ ،	عبدالحمید صاحب کاتب ،	۴ر
۱۳۴	۲۲۱۵ ،	سید عزیز احمد صاحب ،	عہ ر	۱۵	۱۲۷۸ ،	شیخ احمد صاحب سنگلے بمبئی	۴ر	۳۹	۲۲۵۵ ،	احمد حبیب صاحب ،	ہے
۱۳۵	۲۲۱۶ ،	شیخ فضل الٰہی صاحب ،	عہ ر	۱۶	۱۲۷۹ ،	کریم داد خانصاحب بھوپالی ،	۸ر	۴۰	۲۲۵۶ ،	چودھری صاحب معرفت ڈی الز برادرز	عہ ر
۱۳۶	۲۲۱۲	حاجی چراغ دین صاحب پنجابی ،	ہے	۱۷	۱۲۸۰ ،	حسن علی علی بھائی صاحبان ،	۴ر	۴۱	۲۲۵۷ ،	عبدالغفور احمد صاحب ٹولکہ ،	عہ
۱۳۷	۲۲۳۰	حاجی عبدالکریم صاحب ،	للعہ	۱۸	۱۲۸۱ ،	محمد یوسف صاحب صدیق ،	۴ر	۴۲	۲۲۶۰ ،	فاطمہ یحییٰ نوکر یار ادریس ،	۴ر
۱۳۸	۲۲۴۸	مسٹر زوالفور خاں رحیم خاں پنڈولم	عہ	۱۹	۱۲۸۲ ،	قاضی امیرالدین صاحب خطیب ،	۴ر	۴۳	۲۲۶۱ ،	محمد عبدالحمید خانصاحب بوہیرے ،	۴ر
۱۳۹	۲۲۴۹	حاجی فضل الٰہی صاحب	لا ر	۲۰	۱۲۸۳ ،	ابوبکر صاحب چھوٹانی ،	عہ ر	۴۴	۲۲۶۲ ،	قاضی عبدالرحمن صاحب جیانی تلا	۴
		۲۲۴ رما للعہ		۲۱	۱۲۸۴ ،	رحیم اللہ صاحب ہیڈ ماسٹر ،	۸ر	۴۵	۲۲۶۳ ،	رئیس احمد صاحب جعفری بمبئی	عہ
				۲۲	۱۲۸۵ ،	حکیم عبدالرحمن صاحب ،	۴ر	۴۶	۲۲۶۴ ،	قاضی عبدالرؤف صاحب پٹیلانی ،	۴ر
		بمبئی		۲۳	۱۲۸۶ ،	سید حاجی عبداللہ سید امیر علی صاحبان ،	۸ر	۴۷	۲۲۶۵ ،	خلیل الرحمن صاحب شہر یور دحن	۴ر
۱	۱۲۶۴ بی	قاضی عبدالرحمن صاحب تلیاتی تلا	۴ر	۲۴	۱۲۸۸ ،	حبیب رحیم صاحب پرپیا ،	عہ ر	۴۸	۲۲۶۶ ،	پیر محمد صاحب ابن جان محمد صاحب	۴ر
۲	۱۲۶۵ ،	مرزا اختر حسن صاحب وکیل بمبئی	عہ	۲۵	۱۲۸۹ ،	شیخ احمد عبداللطیف صاحب ،	۴ر			بمبئی	
۳	۱۲۶۶ ،	معین الدین حارث صاحب ،	عہ	۲۶	۱۲۹۰ ،	فقیہ عباس صاحب آرائی ،	۸ر	۴۹	۲۲۶۷ ،	قاضی عبداللطیف صاحب ،	۴ر
۴	۱۲۶۷ ،	اہلیہ صاحبہ معین الدین حارث صاحب	عہ	۲۷	۱۲۹۱ ،	ابراہیم حمادی صاحب ،	۴ر	۵۰	۲۲۶۹ ،	عبدالحمید صاحب نعمانی ،	۴ر
۵	۱۲۶۸ ،	عثمان حسین خانصاحب ،	عہ	۲۸	۱۲۹۲ ،	خواجہ احمد عباس صاحب ،	عا ر	۵۱	۲۲۷۱ ،	عبدالسلام صاحب ،	۴ر
۶	۱۲۶۹ ،	ایم۔ اے باسط صاحب ،	عہ	۲۹	۱۲۹۴ ،	آئی۔ کے خانصاحب ،	۴ر	۵۲	۲۲۲۸	قاضی محمد مرتضیٰ صاحب کراچی	سے
۷	۱۲۷۰ ،	محمد بشیر و علی محمد صاحبان ،	عہ	۳۰	۱۲۹۵ ،	یونس خاں بن خانصاحبان ،	۴ر	۵۳	۲۳۰۶	ڈاکٹر اے۔ سعید صاحب ،	تا ر
۸	۱۲۷۱ ،	محمد ابراہیم علی صاحب قزلباش ،	عا ر	۳۱	۱۲۹۶ ،	محمود حسین صاحب مقری ،	۸ر	۵۴	۲۴۴	قاضی خدا بخش صاحب ،	ے
۹	۱۲۷۲ ،	قاضی بابو صاحب بیسلانی ،	۴ر	۳۲	۱۲۹۷ ،	اے۔ ایچ عبدالحمید صاحب ،	عہ ر			۱۰۱ مبلغ	
۱۰	۱۲۷۳ ،	ایس۔ ایم۔ ابراہیم صاحب ،	عہ	۳۳	۱۲۹۸ ،	علی حاجی یوسف سوبانی صاحب ،	عہ ر			**یو۔ پی**	
۱۱	۱۲۷۴ ،	عبدالعزیز غلام نبی صاحب ،	۴ر	۳۴	۱۲۹۹ ،	ڈاکٹر محمد اسحاق صاحب ،	عا ر	۱	۱۵۱ بی	محمد عقیل صاحب علیگڈھ	عہ ر

نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	رقم	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	رقم	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	رقم
۲	۱۳۵۳ بی	مولوی انوار الہدیٰ صاحب علیگڈھ	عہ ر	۲۶	۱۳۷۷ بی	معصوم علی صاحب علیگڈھ	۴ر	۵۰	۱۴۸۹ بی	حاجی عبدالرحمن صاحب بنارس	للعہ ر
۳	۱۳۵۴	سید محمد ذوکی صاحب ،	عہ ر	۲۷	۱۳۷۸	رفیع علی صاحب انوری ،	۱۲ر	۵۱	۱۴۹۰	محمد ابوالقاسم صاحب ،	سے ر
۴	۱۳۵۵	ملک مشتاق حسین صاحب ،	۱۲ر	۲۸	۱۳۷۹	دوست محمد خانصاحب ،	عہ ر	۵۲	۱۴۹۱	شیخ عبدالغنی صاحب ،	ما ر
۵	۱۳۵۶	شمس الحسن صاحب ،	عہ ر	۲۹	۱۳۸۰	اختر حسین صاحب ،	سہ ر	۵۳	۱۴۹۲	شیو پرشاد صاحب گپت ،	سعہ ر
۶	۱۳۵۷	محمد انس خانصاحب ،	ما ر	۳۰	۱۳۸۱	رشید احمد صاحب صدیقی ،	ما ر	۵۴	۱۴۹۳	مولوی عبدالستار صاحب نعمانی ،	ما ر
۷	۱۳۵۸	مرزا ابراہیم بیگ صاحب ،	سے ر	۳۱	۱۳۸۲	بیگم صاحبہ رشید احمد صاحب ،	ما ر	۵۵	۱۴۹۴	حاجی شمس الحق صاحب اینڈ سنز ،	سے ر
۸	۱۳۵۹	خانبہادر حبیب سرخانصاحب ،	ما ر	۳۲	۱۳۸۳	ڈاکٹر ازہر قدوائی صاحب ،	سے ر	۵۶	۱۴۹۵	مسرز آر۔ بی۔ تلنگن ،	عہ ر
۹	۱۳۶۰	محمد فاتح فرخ صاحب ،	للعہ ر	۳۳	۱۳۸۴	محمود ولی صاحب ،	عہ ر	۵۷	۱۴۹۶	حاجی عبدالعزیز خاں عبدالغنی خاں صاحبان ،	سعہ ر
۱۰	۱۳۶۱	عنایت علی خانصاحب ،	سے ر	۳۴	۱۳۸۵	مسز مولوی نصیر الدین صاحب علوی ،	ما ر	۵۸	۱۴۹۷	سرفراز علی صاحب زیدی ،	سے ر
۱۱	۱۳۶۲	غلام ربانی صاحب صدیقی ،	عہ ر	۳۵	۱۳۸۶	خواجہ عبدالعلی صاحب ،	للعہ ر	۵۹	۱۵۰۰	مولانا عبدالمجید صاحب ملا فاضل ،	صہ ر
۱۲	۱۳۶۳	اوصاف احمد صاحب زیدی ،	۸ر	۳۶	۱۳۸۷	انظار الحق صاحب فاروقی ،	صہ ر	۶۰	۱۳۰۱	مولوی علی حسن صاحب قدوائی جوبہو	سے ر
۱۳	۱۳۶۴	خانبہادر حبیب اللہ خانصاحب ،	عہ ر	۳۷	۱۳۸۸	آل احمد صاحب سرور ،	سہ ر	۶۱	۱۳۰۲		ما ر
۱۴	۱۳۶۵	سید بشیر علی صاحب ،	صہ ر	۳۸	۱۳۸۹	مولانا حکیم محمد ظہیر الدین صاحب ،	ما ر	۶۲	۱۳۰۳	محمد عمر صاحب جعفری جونپور	سے ر
۱۵	۱۳۶۶	خواجہ بیگم خواجہ منظور حسین صاحب ،	سعہ ر	۳۹	۱۳۹۰	پروفیسر محمد حبیب صاحب ،	سہ ر	۶۳	۱۳۰۴	مولانا محمد حسن جعفری مچھلی شہر	صہ ر
۱۶	۱۳۶۷	میاں محمد شریف صاحب ،	للعہ ر	۴۰	۱۳۹۱	محمد صفی الحق صاحب ،	۴ر	۶۴	۱۳۰۵	محمد الیاس صاحب انصاری اعظم گڈھ	عہ ر
۱۷	۱۳۶۸	ملک مشتاق حسین صاحب ،	۴ر	۴۱	۱۳۹۲	محمد انور صاحب صمدانی ،	صہ ر	۶۵	۱۳۰۶	مرزا احسان احمد بیگ صاحب ،	للعہ
۱۸	۱۳۶۹	اوصاف احمد صاحب ،	۴ر	۴۲	۱۳۹۳	پروفیسر محمد حاذق صاحب ،	عہ ر	۶۶	۱۶۰۱	بیگم صاحبہ ڈاکٹر محمد اسحاق صاحب علیگڈھ	ما ر
۱۹	۱۳۷۰	عظمت الٰہی صاحب زبیری ،	سے ر	۴۳	۱۳۹۴	عنایت علی خانصاحب ،	عہ ر	۶۷	۱۶۰۲	قاضی عبدالرشید صاحب ،	۴ر
۲۰	۱۳۷۱	ڈاکٹر رفیق احمد خانصاحب ،	صہ ر	۴۴	۱۳۹۵	مولانا اکرام اللہ صاحب ندوی ،	عہ ر	۶۸	۱۶۰۳	ڈاکٹر عطاء اللہ صاحب بٹ ،	سعہ ر
۲۱	۱۳۷۲	سید تجمل حسین صاحب ،	للعہ ر	۴۵	۱۳۹۶	ڈاکٹر محمد بابر مرزا صاحب ،	ما ر	۶۹	۱۶۰۴	غلام ربانی صاحب ،	۴ر
۲۲	۱۳۷۳	محمد اختر انصاری صاحب ،	۸ر	۴۶	۱۳۹۷	محمد فاتح فرخ صاحب ،	عہ ر	۷۰	۱۶۰۵	غضنفر علی خانصاحب ،	۴ر
۲۳	۱۳۷۴	خواجہ غلام السیدین صاحب ،	سعہ ر	۴۷	۱۳۹۹	فہیم الدین صاحب ،	چہ ر	۷۱	۱۶۰۶	محمد اسمٰعیل صاحب قریشی ،	۸ر
۲۴	۱۳۷۵	مسعود حسن صاحب صدیقی ،	۴ر	۴۸	۱۴۰۰	دلشاد محمد صاحب ،	۱۲ر	۷۲	۱۶۰۷	ملک مشتاق حسین صاحب ،	۴ر
۲۵	۱۳۷۶	حبیب الرحمن صاحب ،	صہ ر	۴۹	۱۴۸۸	احمد حسین صاحب قدوائی لکھنؤ	سے ر	۷۳	۱۶۰۸	مہر عالم صاحب ،	صہ ر

نمبر شمار	[illegible]	اسم گرامی	[illegible]
۷۴	۱۴۰۹ بی	مرزا محمد ابراہیم بیگ صاحب علیگڈھ	عہ/
۷۵	۱۴۱۰ ,,	مولوی انوار الہدیٰ صاحب ,,	عہ/
۷۶	۱۴۱۱ ,,	محمد انس خانصاحب ,,	عا/
۷۷	۱۴۱۲ ,,	سید توقیر احمد صاحب نگینہ	عہ/
۷۸	۱۴۱۳ ,,	حکیم عبد اللہ صاحب افضالی ,,	ہ/
۷۹	۱۴۱۴ ,,	حکیم مولوی خلیل الرحمٰن صاحب ,,	عہ/
۸۰	۲۱۰	نیاز احمد صاحب صدیقی اعظم گڈھ	عمہ/
۸۱	۲۲۲	سید عزیز احمد صاحب سہارنپور	عسہ/
۸۲	۲۲۳	بیگم صاحبہ ایم. اسلام صاحب کانپور	صسہ/
۸۳	۲۲۷	سید حبیب احمد علی صاحب سہسوان	عہ/
۸۴	۲۳۹	اے. ایم. خواجہ صاحب امیر جامع الہ آباد	عسہ/
۸۵	۲۶۹	چودھری محمد غیاث الدین صاحب اشرف پیار	سے/
			۳۴۲ ساعسہ/

سی پی

نمبر شمار	[illegible]	اسم گرامی	[illegible]
۱	۲۱۶ بی	محمد عبد السبحان صاحب کنٹریکٹر کوٹی	سے/
۲	۲۱۷ ,,	محمد آدم سیٹھ صاحب ناگپور	سے/
۳	۲۱۹ ,,	محمد عثمان صاحب فاروقی کھنڈوہ	سے/
۴	۲۲۰ ,,	مرزا مقصود بیگ صاحب ,,	سے/
۵	۲۴۰ ,,	محمد ابراہیم صاحب کارنجہ	سے/
۶	۲۴۱ ,,	محمد حسن صاحب صدیقی ,,	صہ/
۷	۲۴۲ ,,	حاجی طیب غنی شاہ محمد صاحبان ,,	مہ/
۸	۲۴۳ ,,	حاجی نور محمد صاحب عربی ,,	عمسہ/
۹	۲۴۴ ,,	حاجی عبد الشکور ہاشم صاحب ,,	سے/
۱۰	۲۴۵ ,,	حاجی ولی محمد علی محمد صاحب ,,	سے/
۱۱	۲۴۶ ,,	حاجی نور محمد فتی محمد حاجی علی محمد صاحبان ,,	[illegible]
۱۲	۲۴۷ بی	احمد حسین سیٹھ صاحب کارنجہ	ستہ/
۱۳	۲۴۸ ,,	یعقوب محمد سیٹھ صاحب پوسد	عہ/
۱۴	۲۴۹ ,,	سید اسحاق صاحب	صہ/
۱۵	۲۵۰ ,,	محمد اسحاق صاحب پٹیل ایوت محل	عا/
۱۶	۲۵۱ ,,	محمد با پٹیل صاحب	ستہ/
۱۷	۲۵۲ ,,	شیخ جی صاحب ولد شیخ فرید صاحب ,,	عہ/
۱۸	۲۵۳ ,,	دادا ابراہیم سیٹھ صاحب کچی بازار ,,	للعہ/
۱۹	۲۵۴ ,,	جیوا حاجی صاحب ,,	صہ/
۲۰	۲۵۷ ,,	علی محمد علیجی سیٹھ صاحب ,,	عہ/
۲۱	۲۵۸ ,,	مولوی امانت اللہ صاحب برہانپور	صہ/
۲۲	۲۵۹ ,,	محمد زاہد صاحب ,,	عا/
۲۳	۲۶۰ ,,	محمد بشیر صاحب ,,	صہ/
۲۴	۲۰۶	بیگم صاحبہ کے. ایم. اسحاق صاحب اورا	سے/
			۹۹ لعہ/

بہار

نمبر شمار	[illegible]	اسم گرامی	[illegible]
۱	۱۰۵۵ بی	سرفراز حسین خانصاحب منصف مونگیر	یسہ/
۲	۱۰۵۶ ,,	عبد الفتاح صاحب بھاگلپور	صہ/
۳	۱۰۵۷ ,,	محمد وحید صاحب چھپرہ	یسہ/
۴	۱۰۵۸ ,,	محمد معین الدین اشرف صاحب بانکی پور	سے/
۵	۲۰۰	سید محمد رشید صاحب ,,	عا/
۶	۲۶۲	محمد خلیل صاحب ,,	عہ/
			۴۴ للعہ/

سنٹرل انڈیا

نمبر شمار	[illegible]	اسم گرامی	[illegible]
۱	۲۲۱ بی	کپتان شاہ محمد خانصاحب بھوپال	سے/
۲	۲۲۲ ,,	لفٹننٹ خواجہ علاء الدین صاحب ,,	عسہ/
۳	۲۲۳ ,,	افسر الاطباء حکیم سید ضیاء الحسن صاحب ,,	عا/
۴	۲۲۵ ,,	حسن محمد حیات صاحب ,,	صہ/
۵	۲۲۴ بی	شعیب قریشی صاحب بھوپال	سے/
۶	۲۲۶ ,,	عالیمرتبت امین الملک والاقدر سلیم الدین خانصاحب بھوپال	صہ/
۷	۲۲۸ ,,	غلام علی محمد صاحب ,,	سے/
۸	۲۲۹ ,,	قاضی ولی محمد صاحب ,,	سے/
۹	۲۳۰ ,,	سید عبد الوحید صاحب ,,	عا/
۱۰	۲۳۱ ,,	ایم اختر علی خانصاحب ,,	سے
۱۱	۲۳۲ ,,	ڈاکٹر سلطان احمد صاحب ,,	سے/
۱۲	۲۳۳ ,,	ڈاکٹر بی. پی. المیدا صاحب ,,	عہ/
۱۳	۲۳۴ ,,	ڈاکٹر ہری داس مورا صاحب	عہ/
۱۴	۲۳۵ ,,	سید محمد زبیر قطبی صاحب ,,	عہ
۱۵	۲۳۶ ,,	ڈاکٹر عبد الباسط صاحب ,,	صہ/
۱۶	۲۳۷ ,,	ڈاکٹر ولی مزاج صاحب ,,	عا/
۱۷	۲۳۸ ,,	نجم الانشا سید سخاوت حسین صاحب ,,	عا/
۱۸	۲۳۹ ,,	عالیمرتبت امین الملک والاقدار سلیم الزمان خانصاحب ,,	صہ/
۱۹	۲۰۴	عبد الشکور صاحب قریشی بھوپال	صہ/
۲۰	۲۱۹	عالی مرتبت مشیر الملک عالیقدر قاضی علی سید عباسی صاحب بھوپال	عہ
			۴۷ سعسہ

حیدرآباد دکن

نمبر شمار	[illegible]	اسم گرامی	[illegible]
۱	۱۹۸	اے. لطیف سعید صاحب حیدرآباد دکن	صہ/
۲	۲۲۶	رضی الدین احمد خانصاحب جالنہ	عا/
۳	۲۷۱	حمید مرزا صاحب اورنگ آباد	عہ
			معسہ

مدراس

نمبر شمار	[illegible]	اسم گرامی	[illegible]
۱	۱۹۶	پٹیل عبد اللطیف صاحب مدراس	عسہ/
			عسہ

پنجاب :-	۱	۲۰۲	محبوب الرحمن صاحب لائل پور	سے ر	۲	۲۴۵	خواجہ عبدالمجید صاحب کرنال عسہ ر	عسہ ر

عطیات

نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	تعداد رقم	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	تعداد رقم	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی	تعداد رقم
۱	۸۱۲ بی	علی شیر خانصاحب ناگپور	صہ ر	۲۲	۲۷۵۷ بی	محمد ذاکر صاحب دہلی	صہ ر	۴۲	۲۵۲	خلیل احمد صاحب گیا	عہ ر
۲	۲۲۲۴ ء	مولانا شوکت علی صاحب بھوپال	عسہ ر	۲۳	۲۷۵۹ ء	یونیورسل آڈمو بائل انجنیرس ء	عسہ ر	۴۳	۲۵۳	عبدالحمید خانصاحب حسن پور	ے ر
۳	۲۲۲۵ ء	سبحان جی جمال جی سیٹھو صاحبان ایوت محل	عہ ر	۲۴	۲۳۷۲ ء	اہلیہ صاحبہ حافظ نور محمد صاحب ء	عا ر	۴۴	۲۵۴	محترمہ والدہ صاحبہ خلیق الزماں صاحب لکھنو	صہ ر
۴	۲۲۵۷ ء	فتح خان چاند خانصاحب ء	عہ ر	۲۵	۲۳۷۰ ء	حافظ نور محمد صاحب ء	صہ ر				
۵	۲۳۵۲ ء	سراج الحسن صاحب علیگڈھ	۲ ر	۲۶	... ء	سکریٹری صاحب گارڈن پارٹی سرسٹ ء	تا ر	۴۵	۲۵۵	بیگم صاحبہ محمد عبدالعزیز صاحب انصاری بجلی کلکتہ	عہ ر
۶	۲۳۹۸ ء	محبوب حسن صاحب ء	۴ ر	۲۷	۲۰۶	زبیدہ جہاں بیگم صاحبہ سہارنپور	صہ ر	۴۶	۲۵۶	ڈاکٹر محمد عبداللہ صاحب لدہیانہ	عمہ ر
۷	۲۴۹۸ ء	حاجی نورالحق صاحب بنارس	عا ر	۲۸	۲۱۶	عبدالرحمن صاحب وکیل بانکی پور	عسہ ر	۴۷	۲۶۰	حافظ عبدالسلام صاحب دہلی	صہ ر
۸	۲۴۹۹ ء		عا ر	۲۹	۲۱۷	جی اینڈ ای حسن ہاموجی صاحبان کلکتہ	عسہ ر	۴۸	۲۶۱	محمد ہادی صاحب ء	صسہ ر
۹	۱۴۹۲ ء۱	ایک مسلم ہمدرد بمبئی	عمہ ر	۳۰	۲۲۱	مسرز داؤد جی دادا بھائی اینڈ کمپنی رنگون	سہ ر	۴۹	۲۶۵	محمد عبدالرزاق صاحب بالاگھاٹ	صہ ر
۱۰	۲۰۶۸ ء	منور برادرس کلکتہ	عہ ر	۳۱	۲۰۲	خانصاحب حاجی ایف شہاب الدین صاحب مہو	عہ	۵۰	۲۶۸	حکیم مرزا عبدالغنی صاحب لدہیانہ	صہ ر
۱۱	۲۲۱۳ ء	مسرز ایم۔ آئی برادس ء	عا ر					۵۱	۲۷۰	بیگم صاحبہ محمد غیاث الدین صاحب بارہ بنکی	عا ر
۱۲	۲۲۱۴ ء	محمد ابراہیم صاحب ء	عہ ر	۳۲	۲۲۳	محمد نصیر بخش صاحب بھوپال	عہ ر				
۱۳	۲۶۵۱ ء	ایک مسلم ہمدرد بمبئی	صہ ر	۳۳	۲۴۰	محمود علی خانصاحب معہ برخوردار قنوج	عہ ر	۵۲	۲۷۲	الحاج سراج احمد صاحب جبلپور	محسہ ر
۱۴	۲۶۵۹ ء	صفیہ بی بی صاحبہ ء	چہ ر	۳۴	۲۴۱	قاضی عبدالرحمن صاحب ملتان	للعہ ر	۵۳	۲۷۳	حاجی ولی محمد صاحب جھانسی	عسہ ر
۱۵	۲۶۶۰ ء	عبدالصمد محمد علی جلال صاحب ء	۸ ر	۳۵	۲۴۲	مسرز محمد اسمٰعیل اینڈ عبدالعزیز صاحبان کلکتہ	صعہ ر	۵۴	۲۷۴	عبدالباقی صاحب گورکھپور	صہ ر
۱۶	۲۶۶۸ ء	محمد حسن صاحب ء	چہ ر	۳۶	۲۴۳	شیخ پیر بخش غلام رسول صاحب ڈلہوزی	مہ ر	۵۵	۲۷۵	محمد عثمان صاحب ء	صہ ر
۱۷	۲۷۵۲ ء	بابو امتیاز احمد خانصاحب دہلی	صہ ر	۳۷	۲۴۴	محمد سعید صاحب چیچاوطنی منٹگمری	عہ ر	۵۶	۲۷۶	اگریکلچرل ریسرچ برانچ فارم اسٹیشن پشاور	عمہ
۱۸	۲۷۵۳ ء	فیض محمد صاحب اینڈ سنز ء	عہ ر	۳۸	۲۴۵	خواجہ عبدالمجید صاحب کرنال	ما ر	۵۷	۲۷۷	مسرز احمد محمد صالح انگو یا سنگاپور	عسہ ر
۱۹	۲۷۵۴ ء	محمد بشیر مرزا صاحب ء	عہ ر	۳۹	۲۴۷	مسرز سلیمان دادا بھائی برادرس لمیٹڈ کلکتہ	صعہ ر	۵۸	۲۸۴	حاجی رفیع الدین فضل الدین صاحبان دہلی	صہ ر
۲۰	۲۷۵۵ ء	محمد ادریس باڈی صاحب ء	عہ ر	۴۰	۲۵۰	شیخ محمد الدین صاحب کوئٹہ	صہ ر				
۲۱	۲۷۵۶ ء	ظہیرالدین صاحب چشتی ء	صہ ر	۴۱	۲۵۱	سید محمد حامد صاحب اترولی	عا ر			۹۳۷ لعمہ ۱۲ ر	

ہماری شاندار مطبوعات

پستالوزی از ڈاکٹر قاضی عبدالحمید صاحب بی۔ اے جامعہ ایم۔ اے پی۔ ایچ۔ ڈی (برلن) جس طرح یورپ کے عہد جدید میں کوپرنیکس نے ہیئت کی ہیئت اور کولمبس نے جغرافیہ کا نقشہ بدل دیا۔ ڈالٹن نے کیمیا کی کایا پلٹ اور کانٹ نے فلسفہ کا استحالہ کر دیا اسی طرح "پستالوزی" نے تعلیم کی دنیا میں انقلاب برپا کر دیا، اس کتاب میں پستالوزی کی زندگی، اس کے فلسفہ تمدن، اس کے تعلیمی نظریئے، تعلیمی کارنامے اور ان کی تفصیل سلیس زبان اور دلکش انداز بیان میں۔ ملاحظہ فرمایئے قیمت مجلد ایک روپیہ آٹھ آنہ (عہ ر)

شعلۂ طور حضرت جگر مرادآبادی کا مکمل دیوان جسکا پہلا ایڈیشن ہاتھوں ہاتھ فروخت ہو گیا اب دوسرا ایڈیشن ۲۹، اکتوبر ۱۹۳۷ء کو شائع ہو گیا، قیمت عہ ر ہے

فکر و نشاط نقش و نگار اور شعلۂ شبنم کے بعد یہ شاعر انقلاب کا تیسرا مجموعۂ کلام ہے جس میں مخاطب کو فکر کی پیچ در پیچ گھاٹیوں میں بھٹکتا ہوا چھوڑ نہیں دیا ہے بلکہ اُسے نشاط کی سرسبز وادیوں کی بھی سیر کرائی ہے۔ قیمت مجلد ایک روپیہ عہ ر

میری کہانی پنڈت جواہر لعل نہرو کی آپ بیتی کا اُردو ترجمہ۔ نہایت سلیس اور شگفتہ زبان اور اصل انگریزی کی طرح زور بیان، ہندوستان کی موجودہ سیاسی تاریخ پر ایک بے نظیر کتاب ہے یہ کتاب پڑھ کر معلوم کیجئے کہ نوجوانوں کے قائد اعظم نے ہماری تحریک اور ہمارے رہنماؤں کے متعلق کن خیالات کا اظہار کیا ہے، کتاب کی ضخامت ایک ہزار صفحات سے زیادہ ہے۔ لکھائی، چھپائی، کاغذ سب اچھا ہے، بہت سی تصویریں بھی دی گئی ہیں۔ قیمت مجلد ۲ دو حصوں میں صرف للعہ روپیہ

واردات منشی پریم چند کے مختصر افسانوں کا آخری مجموعہ جو ستمبر ۱۹۳۷ء میں نہایت آب و تاب سے شائع ہوا ہے، یہ سب افسانے ہماری معاشرت کی جیتی جاگتی تصویریں ہیں، قیمت مجلد ایک روپیہ عہ ر

مضامین رشید پروفیسر رشید احمد صاحب صدیقی کے مزاحیہ مضامین دریائے لطافت سے سینچی ہوئی کشت زعفران، تر و تازہ شاداب اور فرحت بخش۔ قیمت مجلد عہ ر

صحیفۂ چین سید اسد علی انوری صاحب نے چین کے مشہور حکیم و فلسفی کنفیوشس کی "شو کنگ" کا ترجمہ کیا ہے جسے مکتبہ نے ستمبر ہی میں شائع کیا ہے۔ ترجمہ کے علاوہ تین مفصل ضمیمے ہیں جو موجودہ دور تک کے حالات پر روشنی ڈالتے ہیں۔ قیمت مجلد عہ ر

معاہدہ عمرانی از ژاں ژاک روسو۔ مترجمہ ڈاکٹر محمود حسین خاں صاحب ایم۔ اے۔ پی۔ ایچ ڈی (Socia l con Traot) کا سلیس ترجمہ سیاست مدن کے دقیق مسائل کا آسان حل۔ قیمت مجلد دو روپیہ عہ ر

مکتبہ جامعہ

دہلی - نئی دہلی - لاہور

رجسٹرڈ نمبر ایل ۳۹۲۸

مطبوعہ جامعہ پریس، دہلی

مرتب اور ناشر و طابع شفیق الرحمٰن۔ بی۔ اے (جامعہ)

ہمدردِ جامعہ

مُرتّبہ

ناظم

حلقہ ہمدردانِ جامعہ، دہلی

بچوں کی کتابیں

اردو میں سوائے درسی کتابوں کے بچوں کے لئے مفید اور دلچسپ لٹریچر شائع کرنے کی اب تک کوئی خاص کوشش نہیں کی گئی۔ لاہور اور الہ آباد میں جو دو ایک ادارے قائم ہیں وہ بچوں کی بڑھتی ہوئی ضرورتوں کو پورا نہیں کرتے۔ مکتبہ جامعہ کے شروع سے یہ پیش نظر رہا ہے کہ بڑوں کے ساتھ ساتھ بچوں کے لئے ایسی کتابیں شائع کی جائیں جو اُن کے لئے مفید بھی ہوں اور دلچسپ بھی۔ چنانچہ ماہرین تعلیم سے اسلامی تاریخ، مذہبی مسائل اور عام معلومات وغیرہ پر بہترین کتابیں لکھوائی گئیں، ان میں سے چند تو ایسی مقبول ہوئیں کہ اُن کے پانچ پانچ چھ چھ ایڈیشن نکل چکے ہیں۔ ان کے علاوہ قصے کہانیوں اور ڈراموں وغیرہ کی اچھی اچھی کتابیں برابر شائع ہو رہی ہیں۔ تمام کتابیں بچوں کی نفسیات کو ملحوظ رکھ کر لکھی گئی ہیں۔ ان کی زبان ایسی ستھری نکھری سادہ اور آسان ہے اور طرزِ بیان اتنا دلچسپ کہ ایک دفعہ شروع کرنے کے بعد بچے کو ختم کئے بغیر چین نہیں آتا۔ بچوں میں مطالعہ کی ترغیب پیدا کرنے کے لئے ظاہری خوشنمائی کا بھی خاص خیال رکھا جاتا ہے۔ انہیں خوبیوں کی وجہ سے ہماری بہت سی کتابیں مختلف صوبوں کے نصاب میں شامل ہیں اور بچوں کے کتب خانوں اور انعام کے لئے بھی منظور کی گئی ہیں۔

ڈرامے

قوم پرست طالب علم	۳ر
بچوں کا انصاف	۳ر
محنت	۳ر
اسکول کی زندگی	۳ر
شریر لڑکا	۳ر
دیانت	۲ر

کہانیاں

بچوں کی کہانیاں	۲ر
ننھی مرغابی	۲ر
لال مرغی	۲ر
جگنو کی بلی	۲ر
بنت کا پھل	۲ر
مرغی اجیرچلی	۲ر
تانبل خاں	۲ر
چھوٹا چھو	۲ر
پوری جو کڑھائی سے نکل بھاگی	۲ر
شیدلا	۳ر
چھدّو	۳ر
بیکاری	۳ر
انعامی مقابلہ	۳ر
ترکوں کی کہانیاں	۴ر
شہزادی گلنار	۴ر
عقاب	۴ر

دینیات

ہمارے رسولؐ	۵ر
ہمارے نبیؐ	۳ر
سرکارِ دو عالمؐ	۸ر
خلفائے اربعہ	۸ر
تاریخ اسلام کی سچی کہانیاں مکمل	۱۰ر
ارکانِ اسلام	۲۰ر
عقائدِ اسلام	۱۰ر
نبیوں کے قصے	۵ر
چالیس حدیثیں	۲ر
اچھی باتیں	۴ر
آخری نبیؐ	۲۰ر
آں حضرتؐ	۴ر
چار یار	۶ر
سرکار کا دربارؐ	۸ر
دس جنتی	۵ر

علمی

دنیا کے بسنے والے	۵ر
کائنات	۴ر
سمندر کا عجائب خانہ	۱۲ر
تعلیمی کھیل	۴ر
بچوں کا چڑیا گھر	۴ر
باغبانی پروجکٹ	۶ر
میلاد النبیؐ پروجکٹ	۶ر
تاریخ ہند کی کہانیاں حصہ اول	۳ر
〃 〃 حصہ دوم	۳ر
ایورسٹ اور ننگا پربت	۵ر
دنیا کے بچے	۶ر
بچوں کی کتاب	۴ر

نظمیں

بچوں کے اسماعیل	۶ر
بچوں کی نظمیں	۵ر
اخلاقی نظمیں	۴ر
بچوں کا تحفہ حصہ اول	۵ر
〃 〃 حصہ دوم	۵ر
بچوں کی رباعیاں	۱ر

مکتبہ جامعہ

دہلی　نئی دہلی　لاہور

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

ہمدرد جامعہ

جلد ۲ بابت ماہ فروری ۱۹۳۸ء مطابق ماہ ذی الحجہ ۱۳۵۶ھ نمبر ۷

صفائی پروجکٹ

ابتدائی سوم (تعلیمی مرکز نمبر ۱) کے کمرہ میں صحت کا ایک چارٹ لگا ہوا تھا جس میں بدن، دانت، کپڑے اور عام صفائی کے مختلف خانے بنے تھے ہر لڑکے کو استاد روزانہ غور سے دیکھتا اور اُس کے نام کے سامنے چارٹ میں نفی یا اثبات کا نشان بنا دیتا۔ بچوں میں مقابلہ اور مسابقت کی ہر چیز دلچسپی اور زندگی پیدا کر دیتی ہے۔ صفائی کا یومیہ اندراج بے اثر کیسے رہتا، بچوں کی عام دلچسپی دیکھ کر اُستاد کو خیال آیا کہ صفائی کو پروجکٹ کی بھی صورت دی جا سکتی ہے، خیال آنے کی دیر تھی۔ تھوڑے غور و فکر کے بعد ایک اسکیم اور چند مشوروں کے بعد پروجکٹ کا پورا نقشہ اُس نے تیار کر لیا۔ بچوں کے ذہن میں صفائی کا موضوع پہلے ہی جگہ کر چکا تھا اب انھیں عمل کا ایک وسیع میدان ہاتھ آ گیا۔

اُستاد نے تمہیدی بات چیت میں اس مقصد کے کچھ دلچسپ پہلو مؤثر انداز میں بچوں کے سامنے پیش کر کے ساری جماعت میں کام کی ایک لگن پیدا کر دی۔

صفائی کو پہچاننے کے لئے سب سے پہلے جماعت نے قرول باغ کی گلیوں، سڑکوں، بازاروں میں گھوم پھر کر گندگی کو دیکھا۔ اور پھر نئی دہلی میں صفائی ستھرے پن اور سلیقہ کا مطالعہ کیا۔ زرعی کالج جو پوسا سے منتقل ہو کر آنے کی وجہ سے عرف عام میں پوسا کالج ہی کہلاتا ہے۔ قرول باغ سے قریب ہی ہے یہ نئی دہلی سے بھی زیادہ نئی بستی ہے۔ بچے بڑے شوق سے وہاں پہنچے سڑکوں، نالیوں اور مکانات کے ساتھ ساتھ ڈیری فارم کی بھی سیر کی۔ یہاں گائے بیلوں کے رہنے اُن کی سانی اور پانی کا انتظام جو نہ صرف بچوں کے لئے بلکہ بڑوں کے لئے بھی نرالا تھا، دیکھا اور ان جانوروں کو بہت سے انسانوں سے زیادہ صاف ستھرا دیکھ کر بچوں کو بہت تعجب ہوا۔

یہ دونوں سیریں پیدل ہوئیں اسی لئے اُستاد کو سمجھانے اور بچوں کو سمجھنے کا زیادہ موقع ملا اردو کی جماعت میں بچوں نے اپنی سیروں کے حالات کو قلمبند کیا۔ تیسری جماعت کا طالب علم اور وہ بھی شروع سال میں لکھ ہی کیا سکتا ہے لیکن بعض بعض مضمون واقعی قابل داد تھے۔

تیسرا تفریحی اور تعلیمی سفر اوکھلے کا ہوا۔ صفائی کو پانی اور پانی کو دریا سے جو تعلق ہے اس کی رعایت سے کسی ندی کو دیکھنا ضروری تھا۔

اوکھلے میں صرف ندی یعنی جمنا ہی نہیں بلکہ ایک خوبصورت سی نہر اور پرفضا تفریح گاہ بھی تھی۔ اس لئے اوکھلے سے بیک وقت کئی فائدے ہوئے۔ ندی کے بعد پھر مدرسہ ابتدائی کی باری آئی۔ بچوں نے مدرسہ کے غسل خانے ادب خانے، طعام خانے اور باورچی خانہ کو اچھی طرح دیکھا اور صفائی کے انتظام کو سمجھا اور بعد میں قرول باغ آکر مدرسہ ثانوی کی بڑی اقامت گاہ محمود منزل میں اسی قسم کے تمام انتظامات کو دیکھا اور ہر دو جگہ کے نیک و بد پہلوؤں پر غور سے نظر ڈالی، ایک جگہ کا طعام خانہ گندہ ہے۔ مکھیاں بہت ہوتی ہیں تو کیوں، دوسری جگہ ایسا کیوں نہیں ہے؟ انتظام میں کیا خرابی ہے۔ اصلاح کا اصل طریقہ کیا ہے؟ وغیرہ وغیرہ

مضمون اس تیسری سیر پر بھی لکھا گیا۔ ابتدا میں بیانیہ مضمون ہی لکھے جاسکتے ہیں، اس لئے بچے آسانی سے لکھ سکے اور چونکہ ان چیزوں سے اُن کے جذبات کو بھی تعلق تھا اس لئے طبیعت میں روانی بھی پیدا ہوئی۔ میرے سامنے اس وقت ایک طالب علم کی کاپی ہے یہ اپنی جماعت میں درمیانی حیثیت رکھتا ہے اور مدرسہ میں داخل بھی ابھی ہوا ہے۔ وہ اوکھلے کی سیر کو اس طرح شروع کرتا ہے۔

"ہم لوگ اوکھلے گئے اور ہم نے وہاں پر جمنا ندی دیکھی وہاں پر پانی روکنے اور کھولنے کی مشینیں ہیں جس میں سے ایک مشین کھلی رہتی تھی اور اس سے بہت پانی جاری تھا اور مچھیرے مچھلیاں پکڑ رہے تھے۔"

اُستاد نے بچوں کو یہ بھی ہدایت کی تھی کہ وہ صفائی کے متعلق جس کے ضمن میں صحت و تندرستی کا عنوان بھی آجاتا ہے، ذاتی طور پر مضمون لکھیں اور دوسروں کے لکھے ہوئے اچھے مضامین تلاش کریں۔ تلاش کا کام اِدھر خود اُستاد نے بھی شروع کیا اور اچھے مضامین لاکر جماعت میں بچوں کو سنائے اور سمجھائے۔ بچوں کو اس تلاش میں ایک نظم ملی۔ جو اتفاق سے جامعہ ہی کے فارغ التحصیل مولوی شفیع الدین صاحب نیّر کی تھی۔

صفائی

سب سے پہلے غسل خانے جائیے — سو کے اٹھتے ہی نہانے جائیے
میل سے ناپاک ہوتا ہے بدن — صاف رہنا چاہیئے تن ہو کہ من
چادریں، تکیے، رضائی اور لحاف — ہو غرض بستر کی ہر اک چیز صاف
تن کے کپڑے صاف ستھرے ہوں تمام — دور رکھتا ہے اگر کھانسی زکام
پھیلتی ہیں میل سے بیماریاں — صاف ہوں رومال کرتے ساڑیاں
جن کے دانتوں پہ جما رہتا ہے میل — آدمی کب ہیں وہ ہیں بس گائے بیل
کیوں پئے کوئی لگے کتنی ہی پیاس — ہو نہ جب تک صاف پانی اور گلاس
ہو اگر میلی رکابی یا پلیٹ — اُس میں کھانے سے بگڑ جاتا ہے پیٹ
ہو اگر کھانا کھلا رکھا ہوا — خاک مٹی اس میں پڑتی ہے سدا
خاک مٹی کیا ہے گویا زہر ہے — اُس کا کھانا بس خدا کا قہر ہے
گھر کی موری صاف رہنی چاہیئے — بے رکے ہر چیز بہنی چاہیئے
ہے جو گھر گندا تو گندی ہے ہوا — سونگھنا جس کا نہیں ہرگز روا

قصہ کوتہ ہے صفائی خوب چیز
صاف ستھرا آدمی ہے باتمیز

نظم بچوں کو بہت پسند آئی دو ایک شعر وہ اکثر گنگنانے لگے۔ یہ دیکھ کر اُستاد نے ساری نظم یاد ہی کرادی۔ اور خوش خطی کی مشق کے سلسلہ میں ہر لڑکے نے اُس کو اپنے طور پر خاص احتیاط کے ساتھ لکھنا بھی شروع کر دیا۔ سلیقہ کی ابتدائی حس نے بچوں کی طبیعت کو آپ ہی آپ گدگدایا کہ نظم کو ذرا بڑے کاغذ پر کتبے کی صورت میں لکھنا چاہیئے۔ کتبے تیار ہوگئے۔ تیاری کے بعد بھی بچوں کو کتبوں میں کچھ کمی نظر آئی ایک ساتھی نے کہا کہ بھئی اس کے حاشیہ پر کچھ پھول وغیرہ بھی ہونے چاہئیں۔ اب نقش و نگار شروع ہوئے۔ سوم کا طالب علم نقش و نگار میں جہاں تک کامیاب ہوسکتا ہے۔ وہ بھی ہوئے لیکن کنڈر گارٹن

کی جماعت میں جہاں وہ عموماً رنگین کاغذوں کو کاٹ کاٹ کر پھول بیل اور پودے وغیرہ کی شکل میں ترتیب دیا کرتے ہیں اس نظم کو کاغذ یا بیل بوٹوں سے منقش کر دیا۔

ڈرائنگ کی جماعت میں وہ کچھ نہ کچھ تو بناتے ہی رہتے ہیں نظم جواب عموماً ان کی زبان پر رہتی تھی اب ڈرائنگ کی کاپیوں پر بھی نمودار ہونے لگی۔ کبھی غسل خانہ بن رہا ہی۔ کبھی چارپائی ظہور میں آرہی ہیں کوئی صاحب صاف دانتوں کی تصویر بنا رہے ہیں۔ کسی طرف کھلا کھانا دکھایا جا رہا ہی۔ کسی طرف تکئے اور رضائیاں بن رہی ہیں شوق کی سوتیں یہ نکلی تھیں۔ اُستاد کی ذرا سی رہنمائی نے بچوں سے ایک بڑا کام کرا لیا اور وہ یہ کہ چند دن میں بچوں نے نظم کا "مرقع چغتائی" تیار کر ڈالا۔ اب ہر شعر کے ساتھ اس کی ایک تصویر موجود تھی۔ استاد کی اصلاح و تصحیح کے بعد یہ تصویریں دوبارہ تیار ہو کر قابل دید چیز بن گئیں۔ معلومات عامہ کے کورس کی بہت سی چیزیں تو بچوں نے پڑھ لی تھیں۔ اب اُستاد نے دانتوں کے منجن کی طرف بھی توجہ دلائی۔ عملی مضمون تھا۔ بچوں نے مختلف استادوں اور جامعہ سے متعلق بعض اطبا کو خط لکھ کر درخواست کی منجن کے نسخوں کی ضرورت ہی۔ بہت سے نسخوں میں سے چند کا بنایا جانا طے ہوا اور بنائے گئے۔ مختلف اجزا کو پیس کوٹ کر منجن بنا لینا تو کوئی بڑی بات نہیں لیکن خوشی کی ہی کہ اس چھوٹے سے کام میں بچوں نے اوزان کا خوب مشاہدہ اور تجربہ کیا۔ ترازو کے استعمال سے عملی واقفیت پیدا کی۔ اوزان کے سلسلہ میں۔ تولہ، ماشہ، چھٹانک سیر خوب یاد ہو گئے اور نہ صرف یہ بلکہ حساب کے اُستاد نے منجن بناتے ہی بناتے جمع۔ تفریق۔ ضرب اور تقسیم کا سارا کام بھی کرا لیا۔ رنگین کاغذوں کے لفافے بنا بنا کر منجن کو پیک کیا اور اس مشغولیت میں انھیں ایسا انہماک تھا کہ بعض اوقات کھانے تک کی پروا نہیں کرتے تھے۔ مدرسہ میں جس روز انھوں نے منجن کی دکان لگائی اور جامعہ کی برادری نے ان کی تعریف کے ساتھ نقد داموں سے لفافے خریدے اس وقت کی خوشی کچھ بچے ہی بتا سکتے ہیں۔

حالات جامعہ

دولت آصفیہ کے صدر اعظم نواب حیدر نواز جنگ سر اکبر حیدری آخر جنوری میں دہلی تشریف لائے تھے، اور ہماری درخواست پر جامعہ میں بھی قدم رنجہ فرمایا، اس تقریب پر جامعہ کی طرف سے ایک عصرانہ ترتیب دیا گیا جس میں شہر کے علم دوست معززین کے علاوہ ملک کے بہت سے اکابر جو مختلف مصروفیتوں کے سلسلہ میں تشریف لائے ہوئے تھے شریک عصرانہ ہوئے۔ اوکھلے میں صدر اعظم دولت آصفیہ سب سے پہلے ڈاکٹر انصاری مرحوم و مغفور کے مزار پر تشریف لے گئے اور اس کے بعد بچوں کے اس جلسہ میں آئے جہاں موصوف کو جامعہ نگر کے اراکین بلدیہ کی طرف سے سپاسنامہ پیش ہونے والا تھا۔ صدر جلسہ کی اجازت سے جو خود بھی ابتدائی کے ایک طالب علم تھے۔ ایک دوسرے بچے نے سپاسنامہ پڑھا جس کا ایک ٹکڑا ہم ذیل میں نقل کرتے ہیں۔

"جناب والا، ہم میں سے بہتوں نے آپ کو آج پہلی مرتبہ دیکھا ہی مگر آپ یہ سمجھیں کہ ہم آپ کو جانتے نہیں ہیں۔ ہم آپ سے اچھی طرح واقف ہیں ہمارے حساب کے اُستاد نے بتایا ہی کہ آپ حساب بہت اچھی طرح جانتے ہیں۔ اسی لئے ساری ریاست حیدرآباد کا مالی انتظام آپ کے ہاتھ میں تھا۔ اُردو کے درجہ میں ہمیں یہ معلوم ہوا ہی کہ آپ ہی کی کوششوں سے جامعہ عثمانیہ بنی اور

ہندوستان کی قومی زبان کتابوں سے مالا مال ہوگئی۔ اچھی اچھی کتابیں ہماری جامعہ سے بھی چھپی ہیں، مگر جامعہ عثمانیہ نے بہت زیادہ کتابیں چھاپی ہیں۔ اور ہمارے ڈرائنگ کے ماسٹر نے بتایا کہ آپنے اجنتا کی تصویروں کی مرمت کرا کے ہمارے وطن کے پرانے مصوروں کے کام کو مٹنے سے بچا لیا اور ہمارے صدر مدرس صاحب نے ہمیں یہ بتایا ہے کہ آپ کی توجہ سے نہ جانے کتنے مدرسوں اور علمی اداروں کو مدد پہنچتی ہے۔ انھوں نے یہ بھی بتایا ہے کہ ہمارا جو یہ نیا گھر بنا ہے اس کے بننے میں بھی آپ کا بہت بڑا حصہ ہے"۔

نواب صاحب نے بچوں کے اس سپاسنامے کے جواب میں ایک مختصر سی تقریر فرمائی۔

> "بچو! اس وقت میرا دل مسرت سے بھرا ہوا ہے۔ مجھے تمہارے مدرسہ اور تم سے بہت امیدیں ہیں۔ تم بہت خوش قسمت ہو کہ تمہارا شیخ ایک ایسا آدمی ہے جس کی مثال ملنا مشکل ہے۔ خدا کرے تم قوم کے ایسے رہنما ثابت ہو جن پر جامعہ ہی نہیں بلکہ سارا ملک فخر کرے"۔

تقریر کے بعد بچوں کے لئے جیب خاص سے ایک ہزار روپیہ عطا فرمایا۔ نواب صاحب نے مکتبہ جامعہ کی مطبوعات کو بھی بہت شوق اور خاص توجہ سے ملاحظہ کیں۔ رسالہ جامعہ اور بالخصوص پیام تعلیم کو دیکھ کر بہت خوش ہوئے

ناظم حلقہ ہمدردان جامعہ نے جنوری میں الہ آباد اور اعظم گڑھ کا ایک مختصر سا دورہ کیا۔ الہ آباد میں قبلہ امیر جامعہ (جناب عبدالمجید صاحب خواجہ مدظلہٗ) کے وجود باجود کی بدولت توسیع و اشاعت حلقہ کے کام میں جو سہولت اور مدد مل سکتی تھی وہ ظاہر ہے۔ قبلہ خواجہ صاحب کی جامعہ سے محبت اور کارکنوں پر شفقت ایسا معلوم ہوتا ہے روز بروز بڑھتی چلی جا رہی ہے۔ جامعہ کی آپنے کب خدمت نہیں کی ہے۔ لیکن اب تو انھیں ہر لمحے جامعہ کا خیال ہے اور ہر بہانے ہماری حوصلہ افزائی فرماتے رہتے ہیں۔ خواجہ صاحب مدظلہٗ نے الہ آباد میں متعدد ہمدرد بنانے کے علاوہ اپنی ماہانہ رقم بھی دس روپے سے پچاس روپے فرما دی ہے۔

یوں تو تمام بزرگان ملت کی عام ہمدردی بفضلہ تعالیٰ جامعہ کو حاصل ہے لیکن حضرت علامہ سید سلیمان صاحب ندوی اور جناب مولوی مسعود علی صاحب کا دیرینہ تعلق ایک مخصوص شان رکھتا ہے۔ اس دفعہ اعظم گڑھ کے سفر میں مسعود علی صاحب قبلہ کی خاص توجہ سے وہاں بھی حلقہ کی بنیاد پڑ گئی اور خاصی بڑی تعداد میں علم دوست حضرات نے جامعہ کی مستقل امداد کا وعدہ فرمایا۔ اس حلقہ کی نگرانی کا انتظام مولوی صاحب نے اپنے ذمے لیا ہے جس پر ہم نہ صرف مطمئن بلکہ ازحد ممنون ہیں۔ مولوی محمد یحییٰ صاحب نے کہ جامعہ سے غایت درجہ تعلق رکھتے ہیں اس حلقہ کی وصولی کا کام اپنے ذمہ لیا ہے۔

کسی گذشتہ اشاعت میں شاید یہ ذکر آ چکا ہے کہ حکومت مدراس کی طرف سے صوبہ مدراس کیلئے ہمارے ہاں اردو کا ایک نصاب ترتیب دیا جا رہا ہے۔ اس سلسلہ کی دو پہلی ریڈریں پوری ہوگئی ہیں اور اب مدراس بھیجی جا رہی ہیں۔

رسالہ جامعہ، اردو اکادمی کا مشہور ماہنامہ ہے جو اس وقت سے شائع ہو رہا ہے جب جامعہ علی گڑھ میں تھی۔ اور اب اس نے ملک کے سنجیدہ علمی حلقے میں اپنے لئے جو جگہ پیدا کر لی ہے۔ اپنا آپ ہملہ ہے۔ اس سال سے رسالہ کی طرف خصوصیت کے ساتھ زیادہ توجہ کی جا رہی ہے تا کہ وہ اور زیادہ مفید ثابت ہو سکے۔ جنوری کے پرچے میں ۳۳ء کے زیر عنوان 'ہندوستان' ممالک غیر اور اسلامی دنیا کے سال بھر کے حالات پر ایک تفصیلی تبصرہ کیا گیا تھا یہ نوٹ جو ایک مستقل مضمون بن گئے تھے چند ایسے بزرگوں سے لکھائے گئے تھے جو سیاسی فہم و بصیرت ہی میں امتیاز نہیں رکھتے بلکہ ان ممالک کے متعلق ذاتی تجربہ بھی رکھتے ہیں۔

بچوں کے دلچسپ رسالے "پیام تعلیم" نے بچوں کے دل میں اپنا جو گھر بنایا ہے اس کی بنیادیں مضبوط سے مضبوط تر ہو رہی ہیں۔ مکتب، اسکول، مدرسوں، غرض بچے بچیوں میں وہ جس کثرت سے مانگا جا رہا ہے شروع میں اس کا اندازہ بھی نہ تھا اور جوں جوں اس کی اشاعت بڑھ رہی ہے اس کی خوبیوں میں اضافہ ہوتا چلا رہا ہے۔

تحریکِ حلقۂ ہمدردانِ جامعہ

جدید اضافہ

ذیل میں ہم اپنے اُن کرم فرماؤں کے اسمائے گرامی درج کرتے ہیں جو ماہ دسمبر ۱۹۳۷ء میں حلقۂ ہمدرداں میں شریک ہوئے ہیں۔

نمبر شمار	نمبر ہمدرد	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	نمبر ہمدرد	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	نمبر ہمدرد	اسم گرامی جناب
۱	۵۴۰۶	حافظ محمد ولی صاحب دہلی	۱۹	۵۴۲۴	سر سید محبوب میاں قادری صاحب احمد آباد	۳۶	۵۴۴۱	نظام الدین صاحب باڑانگر
۲	۵۴۰۷	عبدالرحمٰن محمد یوسف صاحب بمبئی	۲۰	۵۴۲۵	غلام حسین صاحب "	۳۷	۵۴۴۲	عبدالخالق صاحب کلکتہ
۳	۵۴۰۸	ڈی، زورانث صاحب "	۲۱	۵۴۲۶	شرافت حسین صاحب بردوان	۳۸	۵۴۴۳	محمد احمد صاحب "
۴	۵۴۰۹	مسٹر ڈاکٹر کے، اے، حمید صاحب "	۲۲	۵۴۲۷	غلام رسول صاحب کلکتہ	۳۹	۵۴۴۴	ایم یوسف راتھر صاحب "
۵	۵۴۱۰	آنریبل یٰسین نوری صاحب "	۲۳	۵۴۲۸	میر عزیز الرحمٰن صاحب "	۴۰	۵۴۴۵	ضمیر حسن انصاری صاحب "
۶	۵۴۱۱	ایس، بٹ علی صاحب "	۲۴	۵۴۲۹	برکت علی صاحب باڑانگر	۴۱	۵۴۴۶	مجیب الرحمٰن صاحب "
۷	۵۴۱۲	صدیق سلیمان صاحب "	۲۵	۵۴۳۰	حاجی فضل الٰہی صاحب کلکتہ	۴۲	۵۴۴۷	بہار ربر اینڈ سٹریل کمپنی "
۸	۵۴۱۳	احمد حاجی یوسف صاحب "	۲۶	۵۴۳۱	ایچ رحیم امین اینڈ کمپنی "	۴۳	۵۴۴۸	حاجی محمد رفیق صاحب "
۹	۵۴۱۴	محمد [illegible] صاحب نعمانی [illegible] اعظم گڈھ	۲۷	۵۴۳۲	جی اینڈ آئی حسن اموانجی صاحب "	۴۴	۵۴۴۹	عبدالغنی زین العابدین صاحب "
۱۰	۵۴۱۵	مولنا شکر اللہ صاحب مبارکپور ضلع "	۲۸	۵۴۳۳	میسرز سلیمان بھائی دادابھائی	۴۵	۵۴۵۰	محمد حمید الزماں صاحب "
۱۱	۵۴۱۶	محمد امین صاحب " "			برادرس لمیٹڈ کلکتہ	۴۶	۵۴۵۱	ڈاکٹر بشیر احمد صاحب "
۱۲	۵۴۱۷	مولوی علی حماد صاحب محمد آباد "	۲۹	۵۴۳۴	منشی خیرالدین صاحب گوری پور	۴۷	۵۴۵۲	صاحبزادہ سید عزیز الحق صاحب "
۱۳	۵۴۱۸	شیخ محمد عارف صاحب " "	۳۰	۵۴۳۵	بخش الٰہی صاحب کلکتہ	۴۸	۵۴۵۳	محمد نذیر صاحب "
۱۴	۵۴۱۹	محمد اسحاق صاحب " "	۳۱	۵۴۳۶	خان بہادر حاجی محمد جان صاحب "	۴۹	۵۴۵۴	سیٹھ بی حاجی شیخ جی صاحب جلگاؤں
۱۵	۵۴۲۰	مولوی عبدالحق صاحب " "	۳۲	۵۴۳۷	ایف، اے مجید صاحب "	۵۰	۵۴۵۵	میر سید علی میر محمد علی صاحب "
۱۶	۵۴۲۱	سید محمد فرید صاحب " "	۳۳	۵۴۳۸	ظفر علی خانصاحب "	۵۱	۵۴۵۶	ابراہیم خان غلام نبی خاں صاحب "
۱۷	۵۴۲۲	شاہ حمید اللہ صاحب رئیس " "	۳۴	۵۴۳۹	سید آغا آفندی صاحب "	۵۲	۵۴۵۷	محمد یوسف صاحب شیخ عبداللہ صاحب "
۱۸	۵۴۲۳	سید حسین پیر صاحب علوی محمد آباد "	۳۵	۵۴۴۰	محمد فخرالدین صاحب "	۵۳	۵۴۵۸	شیخ نعمت اللہ صاحب "

نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	نمبر رسید	اسم گرامی جناب
۵۴	۵۴۵۹	بیگم صاحبہ عثمان سبحانی صاحب بمبئی	۵۷	۵۴۶۲	عبدالحمید صاحب انصاری وردھا	۶۰	۵۴۶۵	عبدالرشید خانصاحب وکیل وردھا
۵۵	۵۴۶۰	حاجی ابوبکر موسیٰ جوہری صاحب "	۵۸	۵۴۶۳	محمد بھائی آدم جی صاحب "	۶۱	۵۴۶۶	محمد سعید صاحب کلکتہ
۵۶	۵۴۶۱	حاجی عیسیٰ موسیٰ جوہری صاحب "	۵۹	۵۴۶۴	محمد عبدالرحیم صاحب "	۶۲	۵۴۶۷	مسعود حسن صاحب خوشنویس دہلی

مستقل امداد و عطیات

ذیل کی رقوم جو ماہ دسمبر ۱۹۳۷ء میں ہمیں اپنے منتظمین اور سفرا کی معرفت وصول ہوئی ہیں درج رجسٹر ہو چکی ہیں اندراجات میں صحت کا لحاظ رکھا گیا ہے۔ اگر کوئی غلطی رہ گئی ہو تو اطلاع بخشیے دفتر ممنون ہوگا۔

اس سلسلہ میں یہ بات ملحوظ رہنی چاہیے کہ ایک مہینہ کے آخری دنوں کی وصولیابی بعض دفتری مجبوریوں کی وجہ سے دوسرے مہینے میں محسوب ہوتی ہے۔ اس لیے اگر بعض حضرات کے نام اس فہرست میں درج نہ ہوں تو انہیں آئندہ اشاعت کا انتظار کرنا چاہیے۔

مرتب

دسمبر ۱۹۳۷ء

دہلی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱	۲۸۸	شاہ علی اینڈ برادرس نواب گنج	صہ/	۱۱	۲۴۰۶ بی	خورشید عالم صاحب صدر بازار	عہ	۲۰	۲۴۱۵ بی	حاجی عبدالسلام صاحب صدر بازار	۵ے
۲	۲۹۶	شمعون احمد صاحب نئی دہلی	عـہ/	۱۲	۲۴۰۷ "	محمد شفیع صاحب "	۸/	۲۱	۲۴۱۶ "	محمد علی صاحب قرولباغ	عہ/
۳	۳۰۶	حافظ محمد علی صاحب چاندنی چوک	ے/	۱۳	۲۴۰۸ "	محمد احسن محمد صدیق صاحبان "	عـہ	۲۲	۲۴۱۷ "	حافظ سبحان علی صاحب چتلی قبر	۸/
۴	۲۲۶	ایس سجیات صاحب نئی دہلی	عـہ	۱۴	۲۴۰۹ "	محمد یوسف صاحب اللہ والے	۸/	۲۳	۲۴۱۸ "	ایس محمد یوسف صاحب نئی دہلی	۸/
۵	۳۶۳	حاجی برکت اللہ محمد جان صاحبان		۱۵	۲۴۱۰ "	ابیع محمد صدیق محمد اسمٰعیل صاحبان		۲۴	۲۴۱۹ "	بیگم صاحبہ محمد یعقوب صاحب "	۸/
		چاندنی چوک	صہ/			چاندنی چوک	عـہ/	۲۵	۲۴۲۰ "	اے حکیم بٹ صاحب "	۸/
۶	۲۴۰۱ بی	احسن حامد علی صاحب قرولباغ	عہ/	۱۶	۲۴۱۱ "	محمد ادریس محمد ابراہیم صاحبان		۲۶	۲۴۲۱ "	غلام نبی صاحب "	ے
۷	۲۴۰۲ "	محمد مرتضیٰ خانصاحب "	۴/			جاندنی چوک	صہ/	۲۷	۲۴۲۲ "	طاہر علی صاحب "	عہ/
۸	۲۴۰۳ "	سید شمس الدین صاحب "	۸/	۱۷	۲۴۱۲ "	محمد تقی محمد احمد صاحبان "	ے/	۲۸	۲۴۲۳ "	ناہر حسین صاحب "	صہ/
۹	۲۴۰۴ "	سید حفیظ الدین صاحب "	۸/	۱۸	۲۴۱۳ "	سید محمد احمد صاحب میونسپل آفس	عـہ/	۲۹	۲۴۲۴ "	حافظ سراج الدین صاحب اینڈ سنز جوہریان	۲/
۱۰	۲۴۰۵ "	محمد عبداللہ صاحب صدر بازار	صہ/	۱۹	۲۴۱۴ "	محمد عارف صاحب صدر بازار	عہ/	۳۰	۲۴۲۵ "	زرین خانصاحب سبزی منڈی	عـہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم وصول	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم وصول	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم وصول
۳۱	۲۳۲۶ بی	حاجی عبداللہ [illegible] صاحب		۵۳	۲۳۴۹ بی	شیخ عبدالمجید صاحب کوچہ تاراچند	۶ر	۷۵	۲۵۱۵ بی	محمد حسین خادم صاحب دہلی اسٹیشن	۸ر
		سبزی منڈی	۶	۵۴	؍۲۳۵۰	عبدالحمید صاحب کوچہ چیلاں	۷ر	۷۶	؍۲۵۱۶	شیخ محمد رفیع صاحب بلیماران	۴ر
۳۲	؍۲۳۲۷	محمد یار خاں صاحب ؍	۸ر	۵۵	؍۲۳۹۴	سید خورشید حسین صاحب موری دروازہ	صہ	۷۷	؍۲۵۱۷	کاملین صاحب سبزی منڈی	صہ
۳۳	؍۲۳۲۸	منشی حفیظ احمد صاحب ؍	۴ر	۵۶	؍۲۳۹۵	میاں اللہ بخش محمد سعید صاحبان	۷ر	۷۸	؍۲۵۱۸	شیخ محمد انیس صاحب صدر بازار	۴ر
۳۴	؍۲۳۲۹	دریا خاں صاحب محلہ رودگراں	عہ	۵۷	؍۲۳۹۶	حاجی رشید احمد صاحب کشمیری گیٹ	۶	۷۹	؍۲۵۱۹	شیخ محمد سعید صاحب ؍	۴ر
۳۵	؍۲۳۳۰	سید غلام حسین صاحب نئی دہلی	۶	۵۸	؍۲۳۹۷	رشید احمد صوفی صاحب ؍	۴	۸۰	؍۲۵۲۰	شیخ انیس الرحمٰن صاحب ؍	۴ر
۳۶	؍۲۳۳۱	احمد سلام خاں صاحب دہلی کلاتھ ملز	صہ	۵۹	؍۲۳۹۸	محمد جمیل احمد صاحب دہلی میونسپل کمیٹی	۸	۸۱	؍۲۵۲۱	حاجی محبوب بن شیخ الدین صاحبان	سہ
۳۷	؍۲۳۳۳	آغا محمد امین صاحب قرول باغ	عہ	۶۰	؍۲۳۹۹	بشیر مرزا صاحب کوچہ رحمان	۶	۸۲	؍۲۵۲۲	حاجی سید عبدالغنی صاحب ؍	۴ر
۳۸	؍۲۳۳۴	حکیم محمد احسن صاحب سبزی منڈی	عہ	۶۱	؍۲۴۰۰	حکیم حاجی عبدالحمید صاحب لال کنواں	صہ	۸۳	؍۲۵۲۳	حافظ سراج احمد صاحب بلیماران	۸ر
۳۹	؍۲۳۳۵	ایم اکرام الدین صاحب حوض قاضی	۴ر	۶۲	؍۲۵۰۱	میاں حاجی نورالدین محمد گلزار		۸۴	؍۲۵۲۴	بدرالدین صاحب کلاں محل	۸ر
۴۰	؍۲۳۳۶	رفیق احمد صاحب نئی دہلی	عہ			صاحبان صدر بازار	صہ	۸۵	؍۲۵۲۵	حاجی بشیر احمد صاحب بلیماران	عہ
۴۱	؍۲۳۳۷	محمود علی صاحب علوی ؍	۶	۶۳	۲۵۰۲	محمد صادق صاحب ؍	۸ر	۸۶	؍۲۵۲۶	محمد یٰسین صاحب نئی دہلی	عہ
۴۲	؍۲۳۳۸	خان بہادر محمد سلیمان صاحب انجینئر		۶۴	؍۲۵۰۳	اللہ یار خاں صاحب ؍	۴ر	۸۷	؍۳۱۰۱	حکیم عبدالرزاق صاحب [illegible] بیرم خاں	[illegible]
		نئی دہلی	صہ	۶۵	؍۲۵۰۴	ایس مولا بخش چودھری [illegible]		۸۸	؍۳۱۰۲	منشی بشیر بیگ صاحب محلہ گڑھیا	۴ر
۴۳	؍۲۳۳۹	ایم یامین صاحب ؍	عہ			صاحبان صدر بازار	سعہ	۸۹	؍۳۱۰۳	سرفراز الحق صاحب مسجد کالی خاں	۴ر
۴۴	؍۲۳۴۰	سید انوار احمد صاحب گلی قاسم جان	لعہ	۶۶	؍۲۵۰۵	منشی محمد احسن صاحب ؍	۸ر	۹۰	؍۳۱۰۴	سید محمد شفیع صاحب چتلی قبر	۲ر
۴۵	؍۲۳۴۱	محمد شفیع صاحب صدر بازار	۸ر	۶۷	؍۲۵۰۶	منشی زین العابدین صاحب ؍	۴ر	۹۱	؍۳۱۰۵	حکیم احمد حسین خاں صاحب ؍	۲ر
۴۶	؍۲۳۴۲	میاں فیض محمد صاحب ؍	عہ	۶۸	؍۲۵۰۷	مقبول احمد صاحب صابن [illegible] ؍	عہ	۹۲	؍۳۱۰۶	سید سلیم الدین صاحب ؍	۴ر
۴۷	؍۲۳۴۳	میاں عبدالرشید صاحب ؍	عہ	۶۹	؍۲۵۰۸	مرزا فیاض بیگ صاحب سبزی منڈی	۴ر	۹۳	؍۳۱۰۷	سید نصیر الدین صاحب چوڑیوالان	عہ
۴۸	؍۲۳۴۴	میاں محمد رفیق صاحب ؍	صہ	۷۰	؍۲۵۰۹	حافظ عبدالحکیم حبیب الرحمٰن صاحبان ؍	۴ر	۹۴	؍۳۱۰۸	صوفی صغیر حسن صاحب فتحپوری اسکول	عہ
۴۹	؍۲۳۴۵	ملک آفتاب احمد صاحب نواب گنج	عہ	۷۱	؍۲۵۱۰	حاجی نورالدین صاحب ؍	۴ر	۹۵	؍۳۱۰۹	کالے خاں صاحب ؍	۸ر
۵۰	؍۲۳۴۶	صلاح الدین صاحب نئی دہلی	عہ	۷۲	؍۲۵۱۱	منشی غفران الدین صاحب ؍	۴ر	۹۶	؍۳۱۱۰	حکیم فرید احمد صاحب عباسی طبیہ کالج	۸ر
۵۱	؍۲۳۴۷	حکیم محمد ظہیر علی صاحب دریا گنج	۸ر	۷۳	؍۲۵۱۲	علاؤالدین صاحب باڑہ ہندو راؤ	۸ر	۹۷	؍۳۱۱۱	سلیم الزماں صاحب ؍	عہ
۵۲	؍۲۳۴۸	حکیم صاحب خان بہادر مولوی ظفر حسین صاحب دہلی گیٹ	عہ	۷۴	؍۲۵۱۳	عبدالصمد صاحب چاندنی چوک	عہ	۹۸	؍۳۱۱۲	علی سلیم الزماں صاحب ؍	۸ر

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۹۹	۳۱۱۲ بی	عبدالعلیم صاحب نئی دہلی	۴ر	۱۲۲	۳۱۳۹ بی	حاجی قادر بخش مولا بخش صاحبان		۱۴۲	۳۱۵۹ بی	لیڈی ڈاکٹر لطیف ڈی محمد صاحبہ چاندنی چوک	عہر
۱۰۰	۳۱۱۳ ”	مجید مرزا صاحب تراہا بیرم خان	عہر			صدر بازار	سے	۱۴۳	۳۱۶۰ ”	اسلام الدین شجاع الدین صاحبان	
۱۰۱	۳۱۱۵ ”	ڈاکٹر محمد شریف صاحب چتلی قبر	عہر	۱۲۳	۳۱۴۰ ”	حاجی عبداللہ لیاقت حسین صاحبان	۸ر			چاندنی چوک	عہر
۱۰۲	۳۱۱۶ ”	حکیم شریف الدین خانصاحب ”	۴ر	۱۲۴	۳۱۴۱ ”	منشی داؤد صاحب ”	۴ر	۱۴۴	۳۱۶۱ ”	محمد صبغت اللہ صاحب ”	عہر
۱۰۳	۳۱۱۷ ”	محمد شفیع صاحب فتحپوری سکول	۳ر	۱۲۵	۳۱۴۲ ”	حافظ محفوظ الٰہی صاحب باڑہ ہندو راؤ	۴ر	۱۴۵	۳۱۶۲ ”	محمد صدیق صاحب کراچی والے دواخانہ صدر بازار	ع ر
۱۰۴	۳۱۱۸ ”	امجد حسین خانصاحب نئی سڑک	۴ر	۱۲۶	۳۱۴۳ ”	خواجہ سرور حسن صاحب		۱۴۶	۳۱۶۳ ”	مولوی عبدالصمد صاحب عربک کالج	ع ر
۱۰۵	۳۱۱۹ ”	عبدالرزاق محمد اسحاق صاحبان				یونیورسٹی ہال	عہر	۱۴۷	۳۱۶۴ ”	عبدالرزاق حاجی شیخ نبی	
		کوچہ خانچند	عہر	۱۲۷	۳۱۴۴ ”	شیخ جمال الدین صاحب چوک جامع مسجد	۴ر			صاحبان سرکی والان	عہر
۱۰۶	۳۱۲۰ ”	شمس العارفین صاحب فتحپوری	عہر	۱۲۸	۳۱۴۵	مرزا شوکت اللہ بیگ صاحب ”	۸ر	۱۴۸	۳۱۶۵ ”	محمد نظام الدین صاحب چاندنی چوک	۴ر
۱۰۷	۳۱۲۱ ”	عبدالحق سراج الحق صاحبان ”	عہ ۸ر	۱۲۹	۳۱۴۶ ”	مولوی بدر الحسن صاحب قرولباغ	عہر	۱۴۹	۳۱۶۶ ”	شیخ رفیع الدین صاحب باڑہ ہندو راؤ	عہر
۱۰۸	۳۱۲۲ ”	عبدالحئی صاحب چاندنی چوک	صہ ر	۱۳۰	۳۱۴۷ ”	حکیم نذیر الدین احمد صاحب		۱۵۰	۳۱۶۷ ”	مصلح الدین صاحب بقائی حوض قاضی	۸ر
۱۰۹	۳۱۲۳ ”	بیگم صاحبہ عبدالمتین صاحب قرولباغ	ع ر			طبیہ کالج	۸ر	۱۵۱	۳۱۶۸ ”	ارشاد حسین خانصاحب بقائی ”	۸ر
۱۱۰	۳۱۲۷ ”	محمد ابراہیم صاحب گلی سوئیوالان	۴ر	۱۳۱	۳۱۴۸ ”	ڈی ایم ملک صاحب عیدگاہ روڈ	عے	۱۵۲	۳۱۶۹ ”	شیخ محمد شفیع صاحب چتلی قبر	۲ر
۱۱۱	۳۱۲۸ ”	محمد سلیم خانصاحب محلہ ڈوروالان	۴ر	۱۳۲	۳۱۴۹ ”	ملک غلام محمد صاحب ”	صہ	۱۵۳	۳۱۷۰ ”	محمد حسین صاحب پنجابی اسکول	۴ر
۱۱۲	۳۱۲۹ ”	مسز ایم جی اے صابری صاحب ”	۴ر	۱۳۳	۳۱۵۰ ”	مفضل الحق صاحب قریشی قرولباغ	۲ر	۱۵۴	۳۱۷۱ ”	قمرالدین صاحب پنجابی اسلامیہ اسکول	۴ر
۱۱۳	۳۱۳۰ ”	منشی شمس الدین صاحب ”	۴ر	۱۳۴	۳۱۵۱ ”	مرزا سلیمان صاحب نئی سڑک	شہ ر	۱۵۵	۳۱۷۲ ”	منشی حشمت اللہ صاحب گلی آتا والان	عہر
۱۱۴	۳۱۳۱ ”	سید احمد صاحب گلی کلیان سنگھ	۴ر	۱۳۵	۱۳۵۲ ”	محمد حنیف صاحب سبزی منڈی	عہر	۱۵۶	۳۱۷۳ ”	شفیع الدین صاحب نیر کوچہ تارا چند	ع
۱۱۵	۳۱۳۲ ”	محبوب احمد صاحب انصاری ”	۴ر	۱۳۶	۱۳۵۳ ”	محمد اسمٰعیل صاحب قرولباغ	۸ر	۱۵۷	۳۱۷۴ ”	حاجی نذیر الدین احمد صاحب کلاں مسجد	سے ر
۱۱۶	۳۱۳۳ ”	پروفیسر عبدالرحمٰن صاحب گندہ نالہ	ع	۱۳۷	۱۳۵۴ ”	حافظ سبحان علی صاحب چتلی قبر	۸ر	۱۵۸	۳۱۷۵ ”	ڈاکٹر حسین بخش صاحب پہاڑ گنج	۴ر
۱۱۷	۳۱۳۴ ”	ریاض الحسن صاحب کشمیری گیٹ	عہر	۱۳۸	۱۳۵۵ ”	حاجی عبدالغنی صاحب فضل الحق صاحب		۱۵۹	۳۱۷۶ ”	خواجہ احمد اللہ صاحب دریا گنج	۴ر
۱۱۸	۳۱۳۵ ”	ڈاکٹر مشتاق احمد صاحب کٹرہ بریاں	صہر			بلیماران	ع ر	۱۶۰	۳۱۷۷ ”	عبداللطیف خانصاحب جامعہ پریس	صہر
۱۱۹	۳۱۳۶ ”	حامد علی صاحب گلی چابک سواران	۴ر	۱۳۹	۱۳۵۶ ”	رفیع اللہ صاحب فتحپوری	۸ر	۱۶۱	۳۱۷۸ ”	محمد ادریس صاحب بارڑی اینڈ کو	
۱۲۰	۳۱۳۷ ”	عبدالغنی صاحب محلہ شیش محل	عہر	۱۴۰	۱۳۵۷ ”	محمد عبدالخالق شہاب الدین صاحبان	ع ر		•	کٹرہ قطب الدین	عہر
۱۲۱	۳۱۳۸ ”	مرغوب احمد توفیق صاحب صدر بازار	ع	۱۴۱	۱۳۵۸ ”	صدر بازار ممتاز الدین صاحب ”	ع ر	۱۶۲	۳۱۷۹ ”	قطب رحمت الٰہی محمد بلال صاحبان ”	۴

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۶۳	۳۱۸۰ بی	عبدالرحیم صاحب محبوب الٰہی صاحب کٹرہ قطب الدین	۴/	۱۸۶	۱۵۹۷ بی	خان بہادر حافظ عبدالحکیم صاحب دفتر گورنمنٹ آف انڈیا	ست/	۲۰۹	۲۵۷۴ بی	مولوی حبیب الرحمن صاحب دفتر گورنمنٹ آف انڈیا	۴/
۱۶۴	۳۱۸۱ ،،	شیخ محمد تقی صاحب چاندنی چوک	عہ/	۱۸۷	۱۵۹۸ ،،	فتح محمد صاحب شیفتہ ،،	عہ/	۲۱۰	۲۵۷۵ ،،	محمد نصر اللہ صاحب ،،	عہ/
۱۶۵	۳۱۸۲ ،،	امتیاز احمد خاں صاحب کوچہ چیلان	ے/	۱۸۸	۱۵۹۹ ،،	محمد متین صاحب ،،	عہ/	۲۱۱	۲۵۷۶ ،،	محمد عبدالغنی صاحب شہید ،،	عہ/
۱۶۶	۳۱۸۳ ،،	حاجی عبدالمجید صاحب صدر بازار	۸/	۱۸۹	۱۹۰۰ ،،	ایم طفیل محمد صاحب ،،	۸/	۲۱۲	۲۵۷۷ ،،	صدر العلیٰ صاحب ،،	۸/
۱۶۷	۳۱۸۴ ،،	سراج الدین صاحب ،،	۴/	۱۹۰	۲۵۵۵ ،،	خواجہ غلام السیدین صاحب ،،	عہ/	۲۱۳	۲۵۷۸ ،،	عبدالرحمن صاحب ،،	۴/
۱۶۸	۳۱۸۵ ،،	حکیم عزیز الرحمن صاحب متصل ارکی مسجد	۸/	۱۹۱	۲۵۵۶ ،،	عبدالواحد صاحب ،،	۴/	۲۱۴	۲۵۷۹ ،،	میاں محمد صاحب ،،	عہ/
۱۶۹	۳۱۸۶ ،،	حاجی چھوٹے میاں صاحب گندہ نالہ	۸/	۱۹۲	۲۵۵۷ ،،	سید محمد مرتضیٰ علی صاحب ،،	عہ/	۲۱۵	۲۵۸۰ ،،	احسان الحق صاحب ،،	۴/
۱۷۰	۳۱۸۷ ،،	رازق الخیری صاحب کوچہ چیلان	۸/	۱۹۳	۲۵۵۸ ،،	سید حامد علی صاحب ،،	عہ/	۲۱۶	۲۵۸۱ ،،	حامد علی صاحب ،،	۴/
۱۷۱	۳۱۸۸ ،،	محمد تقی صاحب اینڈ سنز چاندنی چوک	۴/	۱۹۴	۲۵۵۹ ،،	محمد اشرف صاحب ،،	۸/	۲۱۷	۲۵۸۲ ،،	محمد نصر اللہ صاحب ،،	عہ/
۱۷۲	۳۱۸۹ ،،	مولانا محبوب الٰہی صاحب مجھوری	عہ/	۱۹۵	۲۵۶۰ ،،	محمد فاضل صاحب ،،	۸/	۲۱۸	۲۵۸۳ ،،	غلام محمد صاحب ،،	۸/
۱۷۳	۳۱۹۰ ،،	مولانا اصغر علی صاحب ،،	۴/	۱۹۶	۲۵۶۱ ،،	عبدالحق صاحب ،،	۴/	۲۱۹	۲۵۸۴ ،،	عبدالرحمن صاحب ،،	۴/
۱۷۴	۳۱۹۱ ،،	محمد شفیع محمد خلیل صاحبان صدر بازار	۸/	۱۹۷	۲۵۶۲ ،،	شیخ کریم بخش صاحب ،،	عہ/	۲۲۰	۲۵۸۵ ،،	معصوم علی صاحب ،،	۴/
۱۷۵	۳۱۹۲ ،،	حافظ عبدالجلیل صاحب ،،	۲/	۱۹۸	۲۵۶۳ ،،	بیگم صاحبہ محمد غیور صاحب ،،	۴/	۲۲۱	۲۵۸۶ ،،	میاں محمد صاحب ،،	عہ/
۱۷۶	۳۱۹۳ ،،	شیخ صبور احمد صاحب ،،	۴/	۱۹۹	۲۵۶۴ ،،	محمد اسمٰعیل صاحب ،،	عہ/	۲۲۲	۲۵۸۷ ،،	احسان الحق صاحب ،،	۴/
۱۷۷	۳۱۹۴ ،،	شیخ انیس الرحمن صاحب ،،	۴/	۲۰۰	۲۵۶۵ ،،	تاج الدین صاحب ،،	عہ/	۲۲۳	۲۵۸۸ ،،	حامد علی صاحب ،،	۴/
۱۷۸	۳۱۹۸ ،،	حاجی رشید احمد صاحب کشمیری گیٹ	للعہ/	۲۰۱	۲۵۶۶ ،،	ملک غلام حیدر صاحب ،،	۸/	۲۲۴	۲۵۸۹ ،،	خان بہادر حافظ عبدالحکیم صاحب ،،	ے/
۱۷۹	۳۱۹۹ ،،	محمد ایوب صاحب گلی بیتا والی	۸/	۲۰۲	۲۵۶۷ ،،	محمد غیور صاحب ،،	۸/				
۱۸۰	۳۲۰۰ ،،	حکیم ذکی احمد صاحب بلیماران	عہ/	۲۰۳	۲۵۶۸ ،،	منشی کریم بخش صاحب ،،	۸/	۲۲۵	۲۵۹۰ ،،	فتح محمد صاحب شیفتہ ،،	عہ/
۱۸۱	ودچرسٹ ۳۱۸	عروج الحسن صاحب قرولباغ	۱۲/	۲۰۴	۲۵۶۹ ،،	صوفی غلام قادر صاحب ،،	۸/	۲۲۶	۲۵۹۱ ،،	محمد متین صاحب ،،	عہ/
۱۸۲	،،	رشید نعمانی صاحب ،،	۱۲/	۲۰۵	۲۵۷۰ ،،	سید ضمیر حسن صاحب بنی ،،	۸/	۲۲۷	۲۵۹۲ ،،	ایم طفیل محمد صاحب ،،	۸/
۱۸۳	،،	مولوی سعدالدین صاحب ،،	ے/	۲۰۶	۲۵۷۱ ،،	خواجہ محمد حسن ذاکر صاحب ،،	۴/	۲۲۸	۲۵۹۳ ،،	خواجہ غلام السیدین صاحب ،،	عہ
۱۸۴	،،	حسام الدین احمد صاحب ،،	۴/	۲۰۷	۲۵۷۲ ،،	آغا علی مصطفیٰ صاحب ،،	۴/	۲۲۹	۲۵۹۴ ،،	عبدالواحد صاحب ،،	۴/
۱۸۵	۱۵۹۶ بی	مولوی عبدالرب صاحب دفتر گورنمنٹ آف انڈیا	عہ/	۲۰۸	۲۵۷۳ ،،	سید محمد ذاکر صاحب ،،	۴/	۲۳۰	۲۵۹۵ ،،	سید محمد مرتضیٰ علی صاحب ،،	عہ/

نمبر شمار	والا رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	والا رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	والا رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۲۳۱	بی ۲۵۹۶	سید حامد علی صاحب دفتر گورنمنٹ آف انڈیا	عہ	۱۶	بی ۲۲۳۳	عبد العزیز شیخ محمد صاحب بلور	۴ر	۳۹	بی ۲۸۰۷	محمد ابراہیم محمد سعید صاحبان کلکتہ	لعہ
۲۳۲	〃 ۲۵۹۷	محمد اشرف صاحب 〃	۸ر	۱۷	۲۲۳۴	اے غنی ملا صاحب 〃	۸ر	۴۰	〃 ۲۸۰۸	خان بہادر حاجی محمد جان صاحب 〃	۱ر
۲۳۳	〃 ۲۵۹۸	مولوی عبد الرحمن صاحب 〃	صہ	۱۸	〃 ۲۲۳۵	عبد الکریم صاحب 〃	عہ	۴۱	〃 ۲۸۰۹	عبد الغنی زین العابدین صاحبان 〃	عـہ
۲۳۴	〃 ۲۵۹۹	محمد فاضل صاحب 〃	۸ر	۱۹	〃 ۲۲۳۶	قاسم دادا صاحب 〃	۴ر	۴۲	〃 ۲۸۱۰	حاجی عبد الحلیم صاحب 〃	صہ
۲۳۵	〃 ۲۶۰۰	عبد الحق صاحب 〃	۴ر	۲۰	〃 ۲۲۳۰	محمد عمر عثمان صاحب اجمیری 〃	۸ر	۴۳	〃 ۲۸۱۱	اے بی صادق برادرس 〃	سہ
۲۳۶	〃 ۲۶۰۱	حاجی برکت اللہ صاحب 〃	عہ	۲۱	〃 ۲۲۳۸	علی محمد عثمان صاحب اجمیری 〃	۸ر	۴۴	〃 ۲۸۱۲	حاجی محمد رفیق صاحب 〃	صہ
۲۳۷	〃 ۲۶۰۲	شیخ کریم بخش صاحب 〃	صہ	۲۲	〃 ۲۲۳۹	محمد عثمان صاحب اجمیری 〃	۴ر	۴۵	〃 ۲۸۱۳	عبد الخالق صاحب اینڈ سنز 〃	سہ
		ما ۲۳۶ ۱۰		۲۳	〃 ۲۲۴۰	اے جی ویرانی صاحب 〃	۴ر	۴۶	۲۸۱۴	محسن الٰہی صاحب 〃	عہ
بنگال				۲۴	〃 ۲۲۴۱	علیمہ روشن فاطمہ صاحبہ 〃	عہ	۴۷	〃 ۲۸۱۵	بشیر احمد صاحب دائمین باٹانگر	صہ
۱				۲۵	〃 ۲۲۴۲	اہلیہ صاحبہ ابراہیم یوسف علی کیانی صاحب	۸ر	۴۸	〃 ۲۸۱۶	بہادر برادرس اینڈ شرل کمپنی کلکتہ	لعہ
۲	۳۵۸	ڈاکٹر محمود حسین خانصاحب ڈھاکہ	لعہ	۲۶	〃 ۲۲۴۳	اے ایس اے فضل صاحب 〃	۴ر	۴۹	〃 ۲۸۱۷	عبد الرزاق صاحب گورا 〃	۴ر
۳	بی ۲۲۱۷	مولوی حبیب الحسن صاحب کلکتہ	۸ر	۲۷	〃 ۲۲۴۴	ایم ایوب علی محمد صاحب 〃	۴ر	۵۰	〃 ۲۸۱۸	غلام نبی صاحب 〃	۴ر
۴	〃 ۲۲۱۸	حاجی شمس الحق ممتاز الدین صاحبان 〃	عـہ	۲۸	〃 ۲۲۴۵	عمر حاجی علی محمد صاحب 〃	۴ر	۵۱	〃 ۲۸۱۹	فقیر محمد صاحب 〃	۴ر
۵	〃 ۲۲۱۹	ایس مولا بخش برادرس 〃	۴ر	۲۹	〃 ۲۲۴۶	الیف اے خانصاحب 〃	۸ر	۵۲	〃 ۲۸۲۱	فرید اینڈ کمپنی 〃	صہ
۶	〃 ۲۲۲۰	ایس ایم عمر صاحب 〃	۴ر	۳۰	〃 ۲۲۴۷	مسز زکی کی خانصاحب 〃	۴ر	۵۳	〃 ۲۸۲۲	مجیب الرحمن صاحب 〃	صہ
۷	〃 ۲۲۲۱	احمد رضا کریم صاحب 〃	۴ر	۳۱	〃 ۲۲۴۸	مس آر ایس خانصاحب 〃	۴ر	۵۴	〃 ۲۸۲۳	ضمیر حسن صاحب انصاری 〃	عـہ
۸	〃 ۲۲۲۲	غلام نبی صاحب 〃	۴ر	۳۲	۲۲۴۹	عبد الوہاب صاحب 〃	۴ر	۵۵	〃 ۲۸۲۷	حافظ مقبول احمد صاحب 〃	سہ
۹	〃 ۲۲۲۳	اللہ بخش دوست محمد صاحب 〃	۸ر	۳۳	〃 ۲۲۵۰	حافظ نور اللہ صاحب کلکتہ	۸ر	۵۶	〃 ۲۸۲۸	حاجی فقیر محمد وزیر محمد صاحبان 〃	۱ر
۱۰	〃 ۲۲۲۵	عبد الغنی صاحب	عہ	۳۴	〃 ۲۸۰۲	حاجی حافظ محمد یعقوب		۵۷	〃 ۲۸۳۰	مولوی حبیب الحسن صاحب 〃	صہ
۱۱	〃 ۲۲۲۶	بشیر مرزا صاحب 〃	عہ			محمد یسین صاحبان 〃	لعہ	۵۸	〃 ۲۸۳۳	مرزا محمد کریم صاحب خلیلی 〃	لعہ
۱۲	〃 ۲۲۲۷	غلام حیدر پنجابی عرف بابا میاں خانصاحب	عہ	۳۵	〃 ۲۸۰۳	منشی محمد شفیع صاحب 〃	عـہ	۵۹	〃 ۲۸۵۱	شیخ عبد الکریم صاحب 〃	صہ
۱۳	〃 ۲۲۳۰	دوست محمد صاحب 〃	صہ	۳۶	〃 ۲۸۰۴	محمد قاسم صاحب 〃	سہ	۶۰	〃 ۲۸۵۲	حاجی عبد الکریم صاحب 〃	عہ
۱۴	〃 ۲۲۳۱	حاجی مقبول احمد صاحب 〃	لعہ	۳۷	〃 ۲۸۰۵	محمد عثمان اینڈ کمپنی 〃	صہ	۶۱	۲۸۵۳	محمد یسین محمد جانصاحب 〃	۸ر
۱۵	〃 ۲۲۳۴	اے ایم خیلوی صاحب بلور	۸ر	۳۸	〃 ۲۸۰۶	سیٹھ عبد الرحیم عثمان صاحبان 〃	صہ	۶۲	۲۸۵۴	ایم اسمٰعیل صاحب اینڈ کو 〃	صہ

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۶۳	۲۸۵۵ وی	محمد احمد صاحب کلکتہ	۴ر	۸۷	۲۹۰۱ بی	محمد کامل صاحب کلکتہ	عہ	۱۱۰	۲۹۲۴ بی	مولوی محمد عبد اللہ صاحب کلکتہ	۴ر
۶۴	〃 ۲۸۵۶	مولوی سید ولی حیدر صاحب 〃	ئ	۸۸	〃 ۲۹۰۲	محمد رفیع صاحب 〃	سے	۱۱۱	〃 ۲۹۲۵	ملا محمد عاشق حسین صاحب 〃	۴ر
۶۵	〃 ۲۸۵۷	حکیم عبد الحکیم صاحب 〃	۴ر	۸۹	〃 ۲۹۰۳	محمد نقی صاحب	۴ر	۱۱۲	〃 ۲۹۲۶	سید علی اصغر علی صاحب 〃	۸ر
۶۶	〃 ۲۸۵۸	حکیم عبد اللہ صاحب نعمانی 〃	۴ر	۹۰	〃 ۲۹۰۴	شیخ محمد فاروق صاحب 〃	عہ	۱۱۳	〃 ۲۹۲۷	ممتاز العارفین صاحب 〃	سے
۶۷	〃 ۲۸۶۰	حاجی فضل دین صاحب 〃	۴ر	۹۱	〃 ۲۹۰۵	مولوی محمد حسین صاحب 〃	مہ	۱۱۴	〃 ۲۹۲۸	محمد سعید صاحب 〃	مہ
۶۸	〃 ۲۸۶۱	مولوی محمد ہادی صاحب 〃	۴ر	۹۲	〃 ۲۹۰۶	مولوی عبد العزیز صاحب انصاری 〃	صہ	۱۱۵	〃 ۲۹۲۹	محمد حنیف صاحب 〃	مہ
۶۹	〃 ۲۸۶۲	مولوی محمد میاں صاحب 〃	۴ر	۹۳	〃 ۲۹۰۷	خواجہ محمد صاحب 〃	عہ	۱۱۶	〃 ۲۹۳۰	ٹریڈرز سپلائی ایجنسی 〃	لعہ
۷۰	〃 ۲۸۶۳	نور محمد صاحب 〃	۴ر	۹۴	〃 ۲۹۰۸	شیخ محمد صالحین صاحب 〃	ئ	۱۱۷	〃 ۲۹۳۱	منشی خیر الدین صاحب 〃	ئ
۷۱	〃 ۲۸۶۴	مولوی بشیر حسن صاحب 〃	۱۲ر	۹۵	〃 ۲۹۰۹	حفیظ الرحمن خلیل الرحمن صاحبان 〃	عہ	۱۱۸	〃 ۲۹۳۲	مولوی محمد نذیر خاں صاحب 〃	۸ر
۷۲	〃 ۲۸۶۵	دوست محمد صاحب 〃	صہ	۹۶	〃 ۲۹۱۰	ایم آر زکی صاحب 〃	عہ	۱۱۹	〃 ۲۹۳۳	محمد یوسف صاحب سیگل 〃	۸ر
۷۳	〃 ۲۸۶۶	محمد عاصم صاحب 〃	عہ	۹۷	۲۹۱۱	حامد سعید صاحب 〃	۴ر	۱۲۰	〃 ۲۹۳۴	قاسم ابراہیم صاحب تاجر 〃	سے
۷۴	〃 ۲۸۶۷	بی بی آمنہ خاتون صاحبہ 〃	عہ	۹۸	〃 ۲۹۱۲	حاجی محمد رفیع صاحب 〃	۸ر	۱۲۱	〃 ۲۹۳۵	مولوی عبد الخالق صاحب 〃	عہ
۷۵	〃 ۲۸۶۸	محمد سرور صاحب 〃	۸ر	۹۹	〃 ۲۹۱۳	شیخ محمد ابراہیم معراج الدین صاحب 〃	عہ	۱۲۲	〃 ۲۹۳۶	میاں یعقوب برادرس 〃	۸ر
۷۶	〃 ۲۸۶۹	مولوی سید انوار حسن صاحب 〃	۴ر	۱۰۰	〃 ۲۹۱۴	ایس ایم فیاض اینڈ کو 〃	ئ	۱۲۳	〃 ۲۹۳۹	مولوی خلیل الرحمن صاحب ہوڑہ	عہ ۸ر
۷۷	〃 ۲۸۷۰	حکیم نثار احمد صاحب 〃	عہ	۱۰۱	〃 ۲۹۱۵	اے آر ایس حسین صاحب 〃	مہ	۱۲۴	〃 ۲۹۴۱	محمد شبیر صاحب ڈنیں باٹانگر	عہ
۷۸	〃 ۲۸۷۱	معراج الدین صاحب 〃	۴ر	۱۰۲	〃 ۲۹۱۶	رئیس بہادر خاں صاحب 〃	۸ر	۱۲۵	〃 ۲۹۴۲	مولوی نظام الدین صاحب 〃	عہ
۷۹	〃 ۲۸۷۲	محمد دین صاحب 〃	۸ر	۱۰۳	〃 ۲۹۱۷	بیگم صاحبہ ایس زمان صاحب 〃	عہ	۱۲۶	〃 ۲۹۴۳	قاضی محمد بشیر صاحب کلکتہ	صہ
۸۰	〃 ۲۸۷۳	مولوی عتیق الرحمن صاحب 〃	۸ر	۱۰۴	〃 ۲۹۱۸	ایس زمان صاحب 〃	عہ	۱۲۷	〃 ۲۹۴۴	یعقوب اسمٰعیل صاحب تاجر 〃	۴ر
۸۱	〃 ۲۸۷۴	شیخ کالا چاند صاحب	۴ر	۱۰۵	〃 ۲۹۱۹	مولوی حضور احمد صاحب 〃	۴ر	۱۲۸	〃 ۲۹۴۵	لیاقت اللہ صاحب 〃	سے
۸۲	〃 ۲۸۷۵	ایس مولا بخش برادرس 〃	۴ر	۱۰۶	〃 ۲۹۲۰	مسرز گرانڈ وائی کمپنی 〃	ئ	۱۲۹	〃 ۲۹۴۶	محمد اسمٰعیل صاحب مسلم 〃	مہ
۸۳	〃 ۲۸۷۶	ایس محمد عمر صاحب 〃	۴ر	۱۰۷	〃 ۲۹۲۱	میاں اللہ بخش حاجی محمد سعید		۱۳۰	〃 ۲۹۴۷	حاجی محمد اسمٰعیل اینڈ سنز 〃	۴ر
۸۴	〃 ۲۸۷۷	شیخ معراج الدین صاحب 〃	۴ر			محمد شریف صاحبان 〃	سےمہ	۱۳۱	〃 ۲۹۴۸	اکرام الدین عرف کلو میاں صاحب	۴ر
۸۵	〃 ۲۸۷۸	شیخ محفوظ الدین صاحب 〃	۴ر	۱۰۸	〃 ۲۹۲۲	شیخ محمد سعید صاحب 〃	صہ	۱۳۲	〃 ۲۹۵۰	عبد الحامد بیگ صاحب چغتائی 〃	صہ
۸۶	〃 ۲۸۷۹	محمد فخر الدین صاحب 〃	۴ر	۱۰۹	〃 ۲۹۲۳	مولوی مطیع الرحمن صاحب 〃	۸ر	۱۳۳	〃 ۲۹۵۱	شمس الحق صاحب 〃	عہ

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۳۴	۲۹۵۲ بی	حاجی انیس الرحمن صاحب کلکتہ	سے/	۱۵۸	۲۹۷۶ بی	شیخ رحمن الٰہی صاحب ″	عہ/		بمبئی		
۱۳۵	″ ۲۹۵۳	عبدالمجید صاحب ″	۸/	۱۵۹	″ ۲۹۷۷	مولوی ہدایت اللہ صاحب ″	۸/	۱	۳۱۱	ڈاکٹر خواجہ عبدالحمید صاحب بمبئی	صہ
۱۳۶	″ ۲۹۵۴	مولوی عبدالخالق صاحب ″	۸/	۱۶۰	″ ۲۹۷۸	دین محمد صاحب ″	ع	۲	۳۳۰	غلام حسین صاحب احمد آباد	صہ/
۱۳۷	″ ۲۹۵۵	عبدالرزاق صاحب ″	۸/	۱۶۱	″ ۲۹۷۹	حاجی رحیم الدین عبدالکریم صاحبان کلکتہ	صہ/	۳	۳۳۱	مسٹر سید محبوب میاں صاحب قادری ″	صہ/
۱۳۸	″ ۲۹۵۶	مولوی فضل الرحمن صاحب ″	ع	۱۶۲	″ ۲۹۸۰	دیدار احمد صاحب ″	عہ	۴	۳۳۲	سید حسینی پیر صاحب علوی بیزواڑہ ″	ع
۱۳۹	″ ۲۹۵۷	محمد عثمان صاحب ″	عہ	۱۶۳	″ ۲۹۸۱	محمد اسحٰق صاحب ″	ع	۵	۳۳۵	شیخ محمد حسین صاحب کراچی	سے/
۱۴۰	″ ۲۹۵۸	محمد ریاض الدین صاحب ″	۸/	۱۶۴	″ ۲۹۸۲	ظفر علی خانصاحب ″	۸/	۶	۳۴۰	قادر بھائی غلام نبی صاحب احمد آباد	ع
۱۴۱	″ ۲۹۵۹	مولوی عبدالاسد صاحب عثمانی ″	عہ/	۱۶۵	″ ۲۹۸۳	ایم یوسف رئیس صاحب ″	عـہ/	۷	۳۴۹	سید مقصود علی صاحب کراچی	عـہ/
۱۴۲	″ ۲۹۶۰	حاجی عبدالوہاب صاحب ″	لعہ/	۱۶۶	″ ۲۹۸۴	سید آغا افندی صاحب بی اے ″	عہ/	۸	۳۶۱	ڈاکٹر خواجہ عبدالحمید صاحب بمبئی	صہ/
۱۴۳	″ ۲۹۶۱	صاحب زمان صاحب ″	۴/	۱۶۷	″ ۲۹۸۵	میر عزیز الرحمن صاحب ″	صہ/	۹	۳۷۲	مولوی عبدالشکور صاحب بنجیرہ	عہ/
۱۴۴	″ ۲۹۶۲	عبدالحکیم عرف شاہ اللہ رکھا صاحب ″	۸/	۱۶۸	″ ۲۹۸۶	بیگم صاحبہ مولوی نورالرحمن صاحب	عہ	۱۰ ۱۰ الف	۲۶۱ بی ″ ۲۶۲	منظور حسین صاحب بخاری جلگاؤں حبیب جی صاحب ولد شیخ جی صاحب ″	عہ/ صہ/
۱۴۵	″ ۲۹۶۳	حاجی شاہ عبدالمجید خانصاحب ″	۴	۱۶۹	″ ۲۹۸۷	محمد نقی صاحب ″	۸/	۱۱	″ ۲۳۵۲	رسول حسین ایم صاحب راندیر	عـہ
۱۴۶	″ ۲۹۶۴	محمود خانصاحب ″	۲/	۱۷۰	″ ۲۹۸۸	محمد معین الدین صاحب ″	۴/	۱۲	″ ۲۳۵۳	عائشہ بی بی صاحبہ ″	عـہ
۱۴۷	″ ۲۹۶۵	شیخ عبدالرشید صاحب ″	عـہ	۱۷۱	″ ۲۹۸۹	مولوی محمد یحییٰ صاحب ″	۸/	۱۳	″ ۲۳۵۷	عبدالقادر احمد تروا صاحب سورت	سے/
۱۴۸	″ ۲۹۶۶	محمد عثمان صاحب ″	لعہ/	۱۷۲	″ ۲۹۹۰	غلام حسین صاحب ″	۸/	۱۴	″ ۲۳۶۰	مولانا مناوی صاحب ″	عـہ
۱۴۹	″ ۲۹۶۷	امین الدین احمد صاحب ″	۴/	۱۷۳	″ ۲۹۹۱	منظور الٰہی صاحب ″	۸/	۱۵	″ ۲۳۶۲	مولوی نظام الدین صاحب قریشی احمد آباد	صہ/
۱۵۰	″ ۲۹۶۸	ایس عبدالمجید صاحب ″	عہ/	۱۷۴	″ ۲۹۹۲	عبدالسلام صاحب ″	ع	۱۶	″ ۲۳۶۳	سید محمد زینو میاں قادری صاحب ″	ع
۱۵۱	″ ۲۹۶۹	محمد سمیع احمد صاحب ″	عہ/	۱۷۵	″ ۲۹۹۳	مولوی رحیم الدین احمد صاحب ″	ع/	۱۷	″ ۲۳۶۴	سید محمد ہادی صاحب ″	ع
۱۵۲	″ ۲۹۷۰	فضل احمد صاحب ″	عہ/	۱۷۶	″ ۲۹۹۴	محمد سعید میدان صاحب ″	۸/	۱۸	″ ۲۳۶۵	سید شاہ محمد حسین صاحب چشتی صابری	صہ/
۱۵۳	″ ۲۹۷۱	مولوی عبدالمنان صاحب ″	عہ/	۱۷۷	″ ۲۹۹۶	شیخ محمد صدیق صاحب ″	عہ/	۱۹	″ ۲۳۶۶	مسٹر محمد جی شیخ صاحب ″	صہ/
۱۵۴	″ ۲۹۷۲	یونائٹڈ اسپنکل کمپنی ″	۸/	۱۷۸	″ ۲۹۹۷	عرفان الٰہی صاحب ″	۴/	۲۰	″ ۲۳۶۷	الیف سی حکیم صاحب ″	صہ/
۱۵۵	″ ۲۹۷۳	مولوی ظل الرحمن صاحب ″	عہ/	۱۷۹	″ ۲۹۹۸	محمد نقی صاحب بارٹی بی اے ″	صہ/	۲۱	″ ۲۳۶۸	محمد جی مفضلوی صاحب بی اے ″	صہ/
۱۵۶	″ ۲۹۷۴	مولوی ابو نصر محمد اکرم صاحب ″	۴/	۱۸۰	″ ۲۹۹۹	غلام محمد صاحب ″	۴/	۲۲	″ ۲۳۶۹	غلام علی مومن صاحب ″	صہ/
۱۵۷	″ ۲۹۷۵	سید ریحان احمد صاحب ″	۸/	۱۸۱	″ ۳۰۰۰	سید احمد افضل صاحب ″	عہ	۲۳	″ ۲۳۷۰	پروفیسر محمد ابراہیم صاحب ڈار ″	صہ/

لسالانہ ۱۲ عہ ۲/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۲۴	۲۴۷۱ بی	عبدالرشید ایم رشید صاحب انجن والا	عـہ/	۴۸	۲۴۹۷ بی	سید مصطفیٰ میاں قادری صاحب	عـہ/	۷۲	۲۶۸۹	احمد حاجی یوسف صاحب بمبئی	۴/
۲۵	″ ۲۴۷۲	حاجی خیرالدین نانا میاں صاحب ″	لـہ/	۴۹	″ ۲۴۹۸	محمد حسین عبدالقادر صاحب ″	صـ/	۷۳	″ ۲۶۹۰	ایس ایم ابراہیم صاحب ″	عـ/
۲۶	″ ۲۴۷۳	قاسم بھائی ایم رنگین والا ″	عـہ/	۵۰	″ ۲۴۹۹	ڈاکٹر ابراہیم شیخ محمد بھائی صاحب ″	۶/	۷۴	″ ۲۶۹۱	حبیب رحیم صاحب پاریا ″	صـ/
۲۷	″ ۲۴۷۴	محمد حبیب اے ولی اللہ صاحب ″	عـہ/	۵۱	″ ۲۵۰۰	عبدالقادر محمد افضل صاحب ″	ے/	۷۵	″ ۲۶۹۲	ابوبکر صاحب چھوٹانی ″	عـ/
۲۸	″ ۲۴۷۵	عبداللہ میاں عبدالرحمٰن صاحب ″	عـہ/	۵۲	″ ۱۵۵۱	محمد میاں حاجی چھوٹو میاں صاحب ″	دعـہ/	۷۶	″ ۲۶۹۳	حاجی عیسیٰ موسیٰ صاحب جوہری ″	عـ/
۲۹	″ ۲۴۷۶	حبیب بھائی غلام محمد بٹوا صاحب ″	لعـہ/	۵۳	″ ۲۵۵۲	عبدالصمد عبداللہ بھائی صاحب ″	صـ/	۷۷	″ ۲۶۹۴	سید حاجی عبداللہ سید امیر علی صاحب ″	۴/
۳۰	″ ۲۴۷۷	ابوالقاسم عبدالقادر صاحب کاکوڑی والے ″	عـ/	۵۴	″ ۲۵۵۳	عبدالقادر عبدالستار اینڈ سنز ″	صـ/	۷۸	″ ۲۶۹۵	مرزا اختر حسن صاحب وکیل ″	عـ/
۳۱	″ ۲۴۷۸	محمد اسلم صاحب کوٹھا والا ″	عـ/	۵۵	″ ۲۶۷۱	معین الدین صاحب حافظ بمبئی	عـ/	۷۹	″ ۲۶۹۶	محمد بشیر علی محمد صاحبان ″	عـ/
۳۲	″ ۲۴۷۹	پیر بھائی آدم جی صاحب منصوری ″	عـ/	۵۶	″ ۲۶۷۲	الحاج سید معین الدین صاحب عارف ″	عـ/	۸۰	″ ۲۶۹۷	حسن علی علی بھائی صاحب راجکوٹ والا ″	۴/
۳۳	″ ۲۴۸۰	معین الدین عبداللہ میاں صاحب ″	عـ/	۵۷	″ ۲۶۷۴	عثمان حسین خاں صاحب ″	عـ/	۸۱	″ ۲۶۹۸	سید منظور حسین صاحب غازی ″	عـ/
۳۴	″ ۲۴۸۱	محمد شریف حاجی اللہ رکھا جی صاحب ″	صـ/	۵۸	″ ۲۶۷۵	ایم اے باسط صاحب ″	عـ/	۸۲	″ ۲۷۰۰	مؤذن محمد یوسف صاحب ″	۱۰/
۳۵	″ ۲۴۸۲	مولانا صفدر حسین صاحب بخاری ″	عـ/	۵۹	″ ۲۶۷۶	مسز ڈاکٹر کے اے حمید صاحب ″	۶/	۸۳	″ ۲۷۰۱	عبدالستار غزنوی صاحب جامی ″	عـہ/
۳۶	″ ۲۴۸۳	لال میاں غلام حسین صاحب ″	عـہ/	۶۰	″ ۲۶۷۷	ڈی زوراخ صاحب ″	عـ/	۸۴	″ ۲۷۰۲	حکیم عبدالرحمٰن صاحب ″	۱/
۳۷	″ ۲۴۸۴	احمد علی کیکا بھائی صاحب ″	عـہ/	۶۱	″ ۲۶۷۸	عبدالحمید صاحب اسمٰعیل ″	عـ/	۸۵	″ ۲۷۰۳	سید عبدالقادر علی صاحب نذیر ″	۱۲/
۳۸	″ ۲۴۸۶	جی اے لطیف اینڈ سنز ″	لـہ/	۶۲	″ ۲۶۷۹	علی حاجی یوسف صاحب سوبانی ″	عـ/	۸۶	″ ۲۷۰۴	رحیم اللہ صاحب ہیڈ ماسٹر ″	۸/
۳۹	″ ۲۴۸۷	حسن بھائی لال بھائی صاحب نڈی والا ″	صـ/	۶۳	″ ۲۶۸۰	ایس ہمت علی صاحب ″	عـ/	۸۷	″ ۲۷۰۵	ڈاکٹر ایم صغیر صاحب ″	سـہ/
۴۰	″ ۲۴۸۸	عبدالقادر عبدالستار اینڈ سنز ″	صـ/	۶۴	″ ۲۶۸۱	آنریبل یسین نوری صاحب ″	۶/	۸۸	″ ۲۷۰۶	شیخ داؤد محمد صاحب ″	۱۲/
۴۱	″ ۲۴۸۹	بدرالدین ایچ نظامی صاحب ″	۶/	۶۵	″ ۲۶۸۲	بیگم صاحبہ عبدالمنعم صاحب ″	عـ/	۸۹	″ ۲۷۰۷	سید منظور حسین صاحب غازی ″	عـ/
۴۲	″ ۲۴۹۰	ڈاکٹر سید جلال الدین قادری صاحب ″	ے/	۶۶	″ ۲۶۸۳	محمد ابراہیم علی صاحب قزلباش ″	۶/	۹۰	″ ۲۷۰۸	حاجی ابوبکر موسیٰ صاحب جوہری ″	عـ/
۴۳	″ ۲۴۹۱	ڈاکٹر اے اے بلوچ صاحب ″	صـ/	۶۷	″ ۲۶۸۴	عبدالرحمٰن محمد یوسف صاحب ″	عـہ/	۹۱	″ ۲۷۰۹	بیگم صاحبہ عثمان سوبانی صاحب ″	غا/
۴۴	″ ۲۴۹۳	سید اختیار علی صاحب ″	۶/	۶۸	″ ۲۶۸۵	صدیق سلیمان صاحب ″	صـ/	۹۲	″ ۲۷۱۰	فقیہ عباس صاحب آرائی ″	۴/
۴۵	″ ۲۴۹۴	مولوی عبدالکریم نور محمد صاحب ″	عـہ/	۶۹	″ ۲۶۸۶	عبدالعزیز غلام نبی صاحب ″	۴/	۹۳	″ ۲۷۱۱	کریم داد خاں صاحب بھوپالی ″	۸/
۴۶	″ ۲۴۹۵	سید عبداللہ میاں بڑا صاحب ″	صـ/	۷۰	″ ۲۶۸۷	شیخ احمد صاحب سنگے ″	۴/	۹۴	″ ۲۷۱۲	آئی کے خاں صاحب	عـ/
۴۷	″ ۲۴۹۶	حسن بھائی اے مومن صاحب ″	صـ/	۷۱	″ ۲۶۸۸	قاضی باپو صاحب بھیسلائی ″	۴/	۹۵	″ ۲۷۱۳	چودھری چراغ الدین صاحب ″	تمار/

ہمدرد جامعہ

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۹۶	بی ۲۷۱۴	ڈاکٹر محمد اسحاق صاحب بمبئی	۶ر
۹۷	۲۷۱۵ 〃	چودھری صاحب 〃	عہ ر
۹۸	۲۷۱۶ 〃	شیخ احمد عبداللطیف صاحب	۲ر
۹۹	۲۷۱۷ 〃	ابراہیم ہادی صاحب 〃	۴ر
۱۰۰	۲۷۱۸ 〃	یونس بن حسن خاں صاحب 〃	۴ر
۱۰۱	۲۷۱۹ 〃	شیخ بن شیخ اسمٰعیل صاحب 〃	عہ ر
۱۰۲	۲۷۲۰ 〃	قاضی بدرالدین صاحب خطیب 〃	۸ر
۱۰۳	۲۷۲۱ 〃	احمد غلام محی الدین صاحب رانابا 〃	عہ ر
۱۰۴	۲۷۲۲ 〃	محمود یمنی صاحب مقری 〃	۴ر
۱۰۵	۲۷۲۳ 〃	حافظ محمد یحییٰ صاحب زکریا برادرس 〃	۴ر
۱۰۶	۲۷۲۴ 〃	عبدالحمید صاحب کاتب 〃	۲ر
۱۰۷	۲۷۲۵ 〃	پیر محمد ابن جان محمد صاحب 〃	۴ر
۱۰۸	۲۷۲۶ 〃	قاضی عبدالرحمٰن صاحب تیانی تلا	۴ر
۱۰۹	۲۷۲۸ 〃	عبدالحمید حاں صاحب یوبیر سلیبی	۴ر
۱۱۰	۲۷۲۹ 〃	عبدالکریم صاحب لالہ 〃	عہ ر
۱۱۱	۲۷۳۰ 〃	رئیس احمد جعفری صاحب 〃	عہ ر
۱۱۲	۲۷۳۱ 〃	قاضی عبداللطیف صاحب 〃	۴ر
۱۱۳	۲۷۳۲ 〃	قاضی عبدالرؤف صاحب چلمائی 〃	۴ر
۱۱۴	۲۷۳۳ 〃	خلیل الرحمٰن صاحب شریوردھن	۴ر
۱۱۵	۲۷۳۵ 〃	عبدالسلام صاحب بمبئی	۴
			۵۴۵ صما طعہ ۱۴ر

یو-پی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	بی ۲۹۰	محمد وسیم صاحب لکھنو	صہ ر
۲	۳۱۹ 〃	سید حبیب احمد علی صاحب سہسوان	عہ ر
۳	۳۷۷	قاضی لقمان حسین صاحب مرادآباد	۱۲ر
۴	۳۲۸	اے ایم خواجہ صاحب الہ آباد	عہ ر
۵	بی ۱۳۰۰	مولانا شکراللہ صاحب مبارکپور	عہ ر
۶	۱۳۰۸ 〃	محمد یمین صاحب 〃	ے ر
۷	۱۳۰۹ 〃	مولوی عبدالحق صاحب محمد آباد	ے
۸	۱۳۱۰ 〃	مولوی محمد حماد صاحب 〃	ے ر
۹	۱۳۱۱ 〃	محمد اسحاق صاحب 〃	۸ر
۱۰	۱۳۱۲ 〃	شیخ محمد عارف صاحب 〃	ے ر
۱۱	۱۳۱۳ 〃	شاہ حمید اللہ صاحب 〃	ے ر
۱۲	۱۳۱۴ 〃	سید محمد فرید صاحب 〃	ے ر
۱۳	۱۳۱۵ 〃	شیخ محمد عارف صاحب 〃	ے ر
۱۴	۱۳۱۶ 〃	سید علی ظہیر صاحب لکھنو	ے
۱۵	۱۳۱۸ 〃	پروفیسر وحید الحسن صاحب 〃	۶ر
۱۶	۱۳۱۹ 〃	ڈاکٹر عبدالعلیم صاحب 〃	للعہ ر
۱۷	۱۳۲۰ 〃	حاجی محمد ابراہیم صاحب 〃	۸ر
۱۸	۱۳۲۱ 〃	شاہ سراج احمد صاحب ردولی	۲ر
۱۹	۱۳۲۲ 〃	مشکوٰۃ الحق صاحب 〃	۸ر
۲۰	۱۳۲۳ 〃	عظمت صاحب بنارسی 〃	۱۲ر
۲۱	۱۳۲۴ 〃	چودھری محمد زبیر صاحب 〃	۸ر
۲۲	۱۳۲۵ 〃	چودھری سرفراز احمد صاحب 〃	ے ر
۲۳	۱۳۲۶ 〃	حامدہ خاتون صاحبہ 〃	۲ر
۲۴	۱۳۲۷ 〃	عبدالستار صاحب 〃	۲ر
۲۵	۱۳۲۸ 〃	حمید صاحب 〃	۲ر
۲۶	۱۳۳۰ 〃	شیخ لطیف الرحمٰن صاحب 〃	۸ر
۲۷	بی ۱۳۳۱	منصور الحق صاحب عثمانی ردولی	۸ر
۲۸	۱۳۳۲ 〃	چودھری محمد اسمٰعیل صاحب 〃	ے ر
۲۹	۱۳۳۳ 〃	چودھری عشرت حسین صاحب	۶ر
۳۰	۱۳۳۴ 〃	بادشاہ حسین صاحب بارہ بنکی	عہ ر
۳۱	۱۳۳۵ 〃	شیخ حبیب الرحمٰن صاحب شروانی 〃	ے ر
۳۲	۱۳۳۶ 〃	شیخ حمید طاہر صاحب سٹرکہ	ے ر
۳۳	۱۳۳۷ 〃	والدہ صاحبہ حمید طاہر صاحب 〃	ے ر
۳۴	۱۳۳۸ 〃	قاضی کمال الدین صاحب 〃	وعہ ر
۳۵	۱۳۳۹ 〃	عزیز الکریم صاحب انصاری لکھنو	عہ ر
۳۶	۱۳۴۰ 〃	محمد محی الدین صاحب قریشی 〃	ے ر
۳۷	۱۳۴۱ 〃	نصیر محمد صاحب گونڈہ	۳ر
۳۸	۱۳۴۲ 〃	خالدہ صاحبہ مظفر علی خاں صاحب	صہ ر
۳۹	۱۶۱۵ 〃	حاجی منشی محمد اسمٰعیل صاحب نگینہ	عہ ر
۴۰	۱۶۱۶ 〃	محمد شبیر حسن صاحب بجنور	۸ر
۴۱	۱۶۱۷ 〃	سلطان احمد صاحب 〃	۴ر
۴۲	۱۶۱۸ 〃	ثروت حسین صاحب 〃	۲ر
۴۳	۱۶۱۹ 〃	مولانا مجید حسن صاحب 〃	للعہ ر
۴۴	۱۶۲۰ 〃	منشی محمد یٰسین صاحب 〃	۸ر
۴۵	۱۶۲۱ 〃	فدا محمد صاحب	ے ر
۴۶	۱۶۲۲ 〃	ابو سعید صاحب نرمی 〃	ے ر
۴۷	۱۶۲۳ 〃	شیخ نظام الدین صاحب 〃	۸ر
۴۸	۱۶۲۴ 〃	حامد علی خاں صاحب وکیل 〃	صہ ر
۴۹	۱۶۲۵ 〃	منشی معین الدین صاحب 〃	۸ر
۵۰	۱۶۲۶ 〃	شیخ کریم اللہ صاحب 〃	۸ر

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۵۱	۱۶۲۷ وی پی	مولوی رفیق احمد خانصاحب بجنور	مہ/
۵۲	۱۶۲۹ ″	ضیاء الاسلام صاحب ″	ے/
۵۳	۱۶۳۰ ″	محمد ایوب صاحب انصاری ″	۴/
۵۴	۱۶۳۱ ″	ایس ایم عاصم صاحب مرادآباد	۱۲/
۵۵	۱۶۳۲ ″	عبدالمجید خاں صاحب ایڈوکیٹ ″	۱/
۵۶	ودیگر نمبر ۱۹	اقبال احمد سلمہٗ قائم گنج	۱۲/

۲۰۳
روپے
۲

بہار

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۲۹۲	سید محمد یوسف صاحب بہار شریف	عسہ/
۲	۳۰۱	خواجہ حکیم جان صاحب پرتاپ پور	۱عہ/
۳	۳۰۶	سید مہدی حسن صاحب بہار شریف	ے/
۴	۳۱۳	ایم عبدالمنان صاحب بانکی پور	عہ/
۵	۳۰	سید محمد رشید صاحب بانکی پور	عہ/
۶	۳۵۰	سید حسن صاحب ایڈوکیٹ ″	ے/
۷	۳۶۰	قمرالزماں خانصاحب گھوسی	صہ/

۶۵
صہ/

سی پی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۳۰۲	عبدالمجید خانصاحب کھنڈوہ	عا/
۲	۲۶۴ وی پی	عبدالرشید خانصاحب وردھا	عا/
۳	۲۶۵ ″	محمد عبدالحکیم صاحب ″	ے/
۴	۲۶۶ ″	محمد ہاشمی آدم جی صاحب سیٹھ ″	عا/

لعہ/

حیدرآباد دکن

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۲۸۹	سی احمد علی صاحب اینڈ کو ٹینڈور	عہ/
۲	۳۱۵	ڈاکٹر اے ایل سعید صاحب جاوید حیدرآباد دکن	صہ/

معشر/

پنجاب و سرحد

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۳۵۰	محمد ولی اللہ خانصاحب ٹیکسلا	ے/

ے/

سنٹرل انڈیا

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۳۲۹	عالی مرتبت مشیر الملک عالیقدر قاضی علی حیدر عباسی صاحب جوبلی	عہ/

عہ/

برما

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۳۱۷	احمد ملا داؤد صاحب رنگون	۵عہ/

عطیات

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۲۸۶	اے ایچ حاجی محمد صاحب رنگون	عہ/
۲	۲۹۳	یوسف حاجی احمد صاحب ″	عہ/
۳	۲۹۴	سید محمد علی اطہر صاحب دتیا	معہ/
۴	۲۹۵	عبدالحمید صاحب عثمانی لکھنؤ	صہ/
۵	۲۹۶	قمرون احمد صاحب نئی دہلی	صہ/
۶	۲۹۷	حامد حسن صاحب اورنگ آباد دکن	سیہ/
۷	۲۹۸	احمد سعید خانصاحب سہارنپور	عہ/
۸	۲۹۹	سراج الدین احمد صاحب ناندیڑ	ے/
۹	۳۰۰	غلام قادر صاحب عالم رنگون	صہ/
۱۰	۳۰۲	ممتاز علی خانصاحب کیلاسپور	عہ/
۱۱	۳۰۹	ریاض الدین احمد صاحب لاہور	ے/
۱۲	۳۰۹	بیگم صاحبہ خان بہادر ڈاکٹر نذیر احمد خانصاحب	معہ/
۱۳	۳۲۰	حبیب الحق صاحب الہ آباد	عہ/
۱۴	۳۲۲	قاضی حکیم الدین صاحب نئی دہلی	ے/
۱۵	۳۲۴	محمد اعظم خانصاحب قائم گنج	صہ/
۱۶	۳۲۸	منشی نذیر احمد صاحب چاندپور	عہ/
۱۷	۳۴۱	ایک مخلص ہمدرد دہلی	عہ/
۱۸	۳۴۴	شیخ قطب الدین صاحب فتح گڑھ	صہ/
۱۹	۳۴۷	مولوی فیاض الدین صاحب کلکتہ	صہ/
۲۰	۳۵۶	علی ضامن صاحب کنتورہ گھنی	۱/
۲۱	۳۵۷	سید احمد صاحب وکیل بارہ بنکی	عہ/
۲۲	۳۶۲	عزیز الرحمن صاحب اسیوان	معہ/
۲۳	۳۶۹	ابو محمد رشید صاحب دہلی	عہ/
۲۴	۲۶۳ وی پی	حاجی داؤد حاجی عثمان سیٹھ صاحب [illegible]	عہ/
۲۵	۱۳۱۷ ″	حکیم محمد امین صاحب لکھنؤ	صہ/
۲۶	۱۶۲۸ ″	مولوی مشیت اللہ صاحب رئیس بجنور	عا/
۲۷	۲۲۳۴ ″	مسرز محمد رفیق اینڈ برادرس کلکتہ	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی حضرات	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی حضرات	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی حضرات	رقم موصولہ
۲۸	۲۲۲۸ بی	میاں محمد اللہ بخش صاحب کلکتہ	عمہ/	۴۳	۲۸۰۱ بی	منور برادرس صاحبان کلکتہ	صہ/	۵۸	۳۱۲۴ بی	عبدالمتین صاحب دہلی	چ/
۲۹	۲۲۲۹ "	جلال الدین اینڈ کو "	صہ/	۴۴	۲۸۲۰ "	محمد رضا صاحب "	للعہ ۲/	۵۹	۳۱۲۵ "	زاہد حسین صاحب نئی دہلی	۵/
۳۰	۲۲۵۱ "	سید محمد حفیظ الدین صاحب سورت	عہ/	۴۵	۲۸۲۴ "	عطاء اللہ خان صاحب کلکتہ	۱۵/	۶۰	۳۱۲۶ "	امۃ الحی صاحبہ دہلی	عہ/
۳۱	۲۲۵۴ "	سمبھی سیٹھ صاحب "	سمہ	۴۶	۲۸۲۵ "	حکیم جان محمد صاحب انصاری "	۱۲/	۶۱	۲۲۳۲ "	احمد اسلام خان صاحب "	۶/
۳۲	۲۲۵۵ "	حاجی عمر میاں نیو میاں صاحب "	عہ/	۴۷	۲۸۲۶ "	فدا احمد صاحب شروانی "	عہ/	۶۲	۲۵۱۴ "	چودھری محمد دین صاحب "	۲/
۳۳	۲۲۵۶ "	ایک صاحب خیر مسلمان "	صہ/	۴۸	۲۸۲۹ "	عبدالرحیم صاحب آگاواں	۶/	۶۳	۲۷۵۹ "	اہلیہ عصمت اللہ محمد سلطان صاحب "	۶/
۳۴	۲۲۵۸ "	مولوی عبدالصمد صاحب "	۶/	۴۹	۲۸۳۱ "	سیف الدین صاحب کاشمیری کلکتہ	۳/	۶۴	۲۷۶۰ "	حاجی محمد ابراہیم محمد اسمٰعیل صاحبان "	عہ/
۳۵	۲۲۵۹ "	منشی شمس الدین صاحب "	عہ/	۵۰	۲۸۳۲ "	عیدگاہ کلکتہ	للعہ ۹/	۶۵	۲۷۶۱ "	عمر الٰہی صاحب "	عہ/
۳۶	۲۲۶۱	منشی صدر الدین صاحب "	عہ/	۵۱	۲۸۳۴ "	عبدالاحد صاحب عثمانی "	۱۲/	۶۶	۲۷۶۲ "	خلیل احمد متعلم جامعہ "	عہ/
۳۷	۲۲۶۲ "	مولوی نظام الدین صاحب قریشی احمد آباد	صہ/	۵۲	۲۸۳۵ "	نظام الدین احمد صاحب "	عہ/	۶۷	۲۷۶۴ "	حافظ فضل محمد صاحب نئی دہلی	صد
۳۸	۲۲۶۵ "	غلام علی حاجی غلام حسین صاحب "	لعہ	۵۳	۲۸۵۹ "	محمد سعید صاحب "	ے/	۶۸	۳۱۹۵ "	بیگم صاحبہ نسیم الدین صاحب دہلی	۶/
۳۹	۲۲۹۲ "	سید جمال الدین صاحب قادری "	۶/	۵۴	۲۹۳۷ "	مولوی عبدالمنان صاحب "	صہ/	۶۹	۳۱۹۶ "	بیگم صاحبہ اقبال الدین صاحب "	۸/
۴۰	۲۵۵۴ "	ایک مخلص ہمدرد "	صہ/	۵۵	۲۹۳۸ "	عطاء الرحمن صاحب وغیرہ "	۱۲/	۷۰	۳۱۹۷ "	قدسی سلطان صاحب "	۸/
۴۱	۲۶۹۹ "	محمد رفیق صاحب بمبئی	ا/	۵۶	۲۹۴۹ "	مولوی عبدالغنی صاحب "	۸/	۷۱		خان بہادر شیخ فضل الٰہی صاحب ایم ال سی کلکتہ	۲½ تولہ طلائی تمغہ
۴۲	۲۷۲۰ "	صفیہ بی بی صاحبہ "	۸/	۵۷	۲۹۹۵ "	محمد احمد صاحب "	عہ/				

امینیہ مسلم گرل اسکول احاطہ کالے صاحب دہلی

کے واسطے دو معلمات کی ضرورت ہے جو پردہ کی پابند اور منشی عالم یا منشی فاضل یا اس کے مساوی درجہ کی سند یافتہ اور تجربہ کار ہوں۔ مستقل ملازمت کی خواہشمند معلمات اپنی تعلیم، تجربہ، عمر اور تنخواہ مطلوبہ اپنی درخواست میں تحریر کردیں۔

ممتاز الدین چشمے والہ۔ سکرٹیری امینیہ مسلم گرل اسکول احاطہ کالے صاحب بلیماران دہلی

تصحیح

کوشش تو یہ کیجاتی ہی کہ فہرست کے نام اور رقوم وغیرہ میں غلطی نہ ہو لیکن مختلف وجوہ سے کوئی نہ کوئی سہو ہو ہی جاتی ہی۔ بیشک اس کوتاہی کا ذمہ دار رسالہ کا ادارہ ہی ہی جس کا ہمیں بہت افسوس ہی ذیل میں بعض غلطیوں کی تصحیح کی جا رہی ہی اس سلسلہ میں جن مخلصوں نے ہماری توجہ منعطف کرائی اُن کے ہم نہایت ممنون ہیں (مرتب)

۱۔ رسالہ اکتوبر و نومبر ۳۷ء، جلد ۲۔ نمبر ۳ و ۴

صفحہ	کالم	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	غلط	صحیح
۲۴	۱	۸۲	۸۴ بی	۴؍	۸؍
۲۳	۳	۶۰	۶۲ ״	سید محمد معین الدین صاحب	سید محمد مبین الدین صاحب
۲۴	۳	۱۳۷	۱۴۰ ״	مولوی سمیع الدین احمد صاحب	مولوی ثمین الدین احمد صاحب

۲۔ رسالہ جنوری ۳۸ء۔ جلد ۲۔ نمبر ۶

ا۔ ۱۹	۱	۵۸	۲۱۳۷ بی	مولوی ابو احمد محمد اکرم صاحب	مولوی ابو نصر محمد اکرم صاحب
۱۹	۲	۹۲	۲۱۷۱ ״	ایس۔ اے عباسی صاحب	آئی۔ اے عباسی صاحب
۱۹	۳	۱۲۹	۲۲۰۸ ״	عبدالکریم صاحب	حاجی عبدالکریم صاحب
۲۰	۱	۱۳۳	۲۲۱۲ ״	غلام محمد صاحب	محمد ضان صاحب نمبر ۲

(ب) حضرات مندرجہ ذیل کی رقوم عطیہ میں شمار کی گئی تھیں لیکن بعد میں مہتمم صاحب کی اطلاع ثانی سے معلوم ہوا کہ یہ رقوم مستقل چندہ میں بھیجی گئی ہیں اس لئے اُن کو عطیہ سے چندہ میں منتقل کر دیا ہی۔

صفحہ	کالم	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	نام	رقم موصولہ
۲۳	۲	۲۹	۲۲۱	مسرز داؤدجی دادابھائی اینڈ کمپنی رنگون	سہ؍
۲۳	۲	۲۵	۲۴۲	مسرز محمد اسمٰعیل اینڈ عبدالعزیز صاحبان کلکتہ	عہ؍
۲۴	۲	۳۹	۲۴۶	مسرز سلیمان دادابھائی برادرس لمیٹڈ ״	عہ؍

رجسٹرڈ نمبر ایل ۳۹۳۸

مطبوعہ جامعہ پریس دہلی

مرتب اور ناشر و طابع شفیق الرحمٰن بی۔ اے (جامعہ)

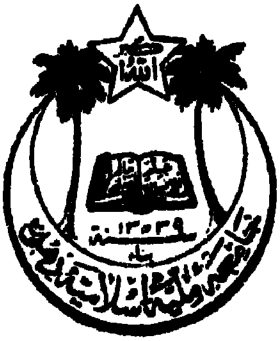

ہمدردِ جامعہ

مُرتّبہ
ناظمِ
حلقہ ہمدردانِ جامعہ، دہلی

اِبتدائی تعلیم

ابتدائی تعلیم کے چار گُر

۱۔ سکھانا اس طرح چاہیئے کہ بچّے کی اُپج کم نہ ہو بلکہ اور بڑھے۔

۲۔ بچّے کا ذہن چوکس رہے طبیعت میں جولانی ہو، اپنی اچھی بات منوائے دوسرے کی اچھّی بات مانے۔

۳۔ جسم اور ذہن میں میل ہو، ملی بھگت نہ ہو۔

۴۔ بچّہ جو کچھ سیکھے وہ ہنستے کھیلتے سیکھے، وہ علم سے مانوس ہو جائے اُس سے لطف اٹھائے۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

ہمدرد جامعہ

جلد ۲ | بابت ماہ مارچ ۱۹۳۸ء مطابق ماہ محرم ۱۳۵۷ھ | نمبر ۸

شذرات

گذشتہ سال یعنی اگست ۳۶ء سے جولائی ۳۷ء تک مسلمانوں نے چھوٹے چھوٹے چندوں سے جامعہ کی جو امداد کی تھی اس کی مقدار پچیس ہزار کی گراں قدر رقم تک پہنچتی ہی۔ اس رقم سے ہم اگر یہ اندازہ کریں تو غلطی نہیں ہوگی کہ مسلمانوں میں ایک طرف تعلیم سے دلچسپی پیدا ہوگئی ہی تو دوسری طرف وہ یہ بھی جاننے لگے ہیں کہ تعلیم محض روزی کمانے کا ذریعہ نہیں ہونا چاہیئے

جامعہ کی تعلیم جسے مسلمان عام طور پر جان چکے ہیں تین شعبوں میں تقسیم کی جاسکتی ہی۔

۱۔ شخصی
۲۔ ملی
۳۔ قومی۔

شخصی سے مراد یہ ہی کہ بچہ کی شخصیت کے مختلف عناصر کو اُبھارا جائے اور ان میں تناسب و توازن پیدا کیا جائے۔

ملی سے مطلب یہ ہی کہ بچوں کو تمدن اسلامی کا محرم بنایا جائے اور تیسرے یہ کہ بچہ کے دل میں وطن کی جائز محبت اور ہم وطنوں کے ساتھ اسلامی سلوک کا جذبہ پیدا کیا جائے۔

خدا کا شکر ہی کہ قوم کے دردمند دلوں میں ان شعبوں کی قدر بڑھ رہی ہی اور وہ ہماری ہمت افزائی فرما رہے ہیں۔

جامعہ کی تعلیم و تربیت میں ہمیں پورا احساس ہی کہ ابھی بہت سی خامیاں ہیں اور الحمد اللہ بہت سی تعریفیں سنتے رہنے کے باوجود بھی ہمارا یہ احساس زندہ ہی اور ہم بعض اوقات اپنے دل میں مداحین کے سامنے شرمندہ ہی ہوتے ہیں کہ کاش ہم ایسے ہوتے۔ لیکن ہم اپنے تعلیمی مقصد کو بہتر سے بہتر طور پر حاصل کرنے میں کوشاں ہیں۔

اس سال جامعہ سے ہم نے وعدہ کیا ہی کہ ہم کم ازکم تیس ہزار روپے قوم کی طرف سے پیش کریں گے تا کہ جامعہ کے کام اس سے بہتر طریقے سے چلائے جاسکیں اور وہ مالی پریشانیوں سے

کسی قدر اور آزاد ہو جائے، اس غرض سے اس سال بھی مختلف صوبوں میں خاص وفود بھیجنے کا پروگرام بنایا گیا ہی۔۔۔۔۔۔

.... یوپی کے مغربی اضلاع کا دورہ حال میں ختم ہوا ہی۔ مارچ کے پہلے ہفتہ میں ایک وفد جو ناظم حلقہ اور صدر مدرس مدرسہ ابتدائی پر مشتمل تھا رام پور اور بریلی گیا تھا اور بہت مطمئن واپس ہوا۔

رام پور میں وفد کا قیام جسٹس شرف الزماں صاحب کے دولت کدہ پر رہا۔ جسٹس صاحب موصوف کی عنایات کے علاوہ ہم لوگ جناب دولھا خاں صاحب، جناب محمود علی خاں صاحب، صاحبزادہ واجد علی خاں صاحب اور زاہد علی صاحب کے بہت ممنون ہیں۔ واقعہ یہ ہی کہ اگر یہ حضرات اس دردمندی کے ساتھ ہماری مدد نہ فرماتے تو وفد کامیاب نہ ہوتا۔

بریلی میں، یہ بالکل پہلی کوشش تھی لیکن جناب افتخار احمد صاحب جن کے ہاں وفد کا قیام تھا اور مولوی اسمٰعیل صاحب صدیقی کی تگ و دو اور محمد معین صاحب کی سعی سے یہاں بھی بہت کچھ کام ہو گیا۔

مارچ کے وسط یا آخر میں پنجاب اور سرحد کی طرف ایک وفد جائے گا۔ پنجاب کے زندہ دلوں اور سرحد کی دریا دلی سے ہمیں بہت سی امیدیں ہیں۔

خواجہ عبدالحی صاحب شیخ التفسیر جامعہ ملیہ کی بڑی صاحبزادی میمونہ خاتون کئی سال کی مسلسل علالت کے بعد اس دنیا کو خیرباد کہہ گئیں۔

مرحومہ کی عمر صرف گیارہ سال تھی۔ لیکن اس چھوٹی سی عمر میں مرض کی بڑی بڑی تکلیفیں اٹھائیں۔ علاج معالجہ میں کوئی کسر اٹھا نہ رکھی گئی۔ لیکن منشائے الٰہی میں کس کو دخل؟

ہمیں جناب خواجہ صاحب اور بیگم خواجہ صاحب سے اس صدمہ میں دلی ہمدردی ہی۔ خدا اُن کے مجروح دلوں کو صبر کی توفیق عنایت فرمائے۔

آمین۔

مدرسہ ابتدائی جامعہ نگر اوکھلا

جامعہ نگر کے عام داخلی انتظام کے لئے جیسا کہ کئی بار رسالہ میں ذکر آ چکا ہے۔ ایک میونسپلٹی قائم ہے جو تمامتر مدرسہ کے منتخب طالب علموں پر مشتمل ہے۔ مدرسہ کی صفائی، مطبخ، نماز، آرائش بلدہ وغیرہ تمام کاموں کی وہ نگران ہے۔ اپنے اخراجات کے لئے وہ سرکاری امداد کے علاوہ درآمد و برآمد پر محصول بھی عائد کرتی ہے۔ جامعہ کی اتحادی دکان سے جو اجناس اور عام ضروریات جامعہ نگر کے لئے مہیا کرتی ہے تقریباً پچاس روپے اس مد میں وصول کئے جا چکے ہیں۔ اس آمدنی کا بڑا حصہ میونسپلٹی نے آرائش بلدہ کے شعبہ پر خرچ کیا۔

جامعہ نگر کی جمہوریہ میں میونسپلٹی گویا مجلس مقننہ کی حیثیت رکھتی ہے لیکن ایسی مقننہ جو عاملہ بھی ہے۔ محکمۂ عدل جب تک نہ ہو نظم حکومت مکمل نہیں ہوتا۔ جرم سے خالی ملک تو اس کرۂ ارض پر کہاں ہوگا۔ قانون اور جرم لازم و ملزوم سے ہیں اس لئے یہاں محکمۂ عدل بھی ہے جسے جمہوریہ کی اصطلاح میں پنچایت کہتے ہیں تمام مقدمات اسی عدالت میں پیش ہوتے ہیں عدالت کے ساتھ انتظامی فوج کا ہونا لابدی ہے۔ یہ فوج سب کے برتاؤ کی نگرانی کرتی اور ملزموں کو لا کر پنچایت میں پیش کرتی ہے۔ مقدمات کی نوعیت کیا ہوتی ہے؟ ایک تو میونسپل قوانین کی خلاف ورزیاں دوسرے آپس کے تنازعات، بڑوں کی چھوٹوں پر زیادتی یا چھوٹوں کی بڑوں کے ساتھ گستاخی وغیرہ۔ پنچایت کے نظام میں بچوں کی انتظامی صلاحیت کو ابھارنے کے جہاں بہت سے فوائد ہیں وہاں ایک اندیشہ بھی ساتھ لگا رہتا ہے کہ کہیں بچوں کو مقدمات بنانے، لوگوں کو پھانسنے سے دلچسپی نہ ہو جائے اور ان کے انتقامی جذبے کی پرورش نہ ہونے لگے ان پر خطر راہوں پر استاد کی نظر رہتی ہے اور وہ ان نتائج سے بچانے کی کوشش میں رہتا ہے اور عام طور پر بچوں میں انتقامی جذبے کی بجائے اصلاحی جذبے کو بیدار کرنے کی فکر میں رہتا ہے لیکن خود عدالت کا نام اتنا مؤثر ہے کہ ہر بچہ مقدمہ کو پیشی سے پہلے پہلے ختم کر دینا چاہتا ہے۔ عدالت میں محض مجرم کی حیثیت سے حاضر ہونا اس کے نزدیک سب سے بڑی سزا ہے۔

ششماہی امتحان جو کالج، ثانوی مدرسہ اور تعلیمی مرکز میں دسمبر ہی میں ختم ہو گیا تھا، جامعہ نگر میں فروری میں تکمیل کو پہنچا ہے گزشتہ سال کی طرح اس دفعہ بھی امتحان کو پروجکٹ (مقصد) بنا لیا گیا تھا۔ اس طرح امتحان ہی کے سلسلہ میں یہاں پڑھائی بھی ہوتی تھی اسی لئے اس کا سلسلہ دو مہینے تک جاری رہا تعلیم کے امتحان کے بعد تربیت میں بھی بچوں کو نمبر ملے۔ تربیت کے سلسلہ میں جن باتوں کا خیال رکھا گیا ان میں صحت و صفائی، نماز، خدمت عامہ، سیاسی بیداری، زندہ دلی، فراخ دلی، تعیین کا فن اور معمولات کی پابندی نو چیزیں تھیں۔ اس سلسلہ میں ایک دلچسپ بات یہ ہوئی کہ بچوں نے اپنے استادوں کو بھی ان ہی نو صفات پر الگ الگ نمبر دئے اور بلا کسی رو رعایت کے پوری دیانت کے ساتھ بچوں کی طرح بعض استاد کسی کسی مضمون میں فیل ہوئے اور بعض رعایتی نمبروں سے پاس امتحان کے سلسلہ میں ششم کے بچوں کو چند عام سوالات دئے گئے تھے۔ ان میں "مدرسہ کی خامیاں اور ان کی اصلاح کی صورت" اوکھلے کے قریب کسی گاؤں کی معاشرت کا حال" بھی دو سوال تھے۔ بچوں نے بڑی دلچسپی کے ساتھ ان کے جواب لکھے ان دونوں کے دیکھنے سے بچوں کے مشاہدے اور فیصلہ کی قوت کا پتہ چلتا ہے۔ "یہ جواب دسمبر میں شائع ہوئے"

لاہور اور پنجاب کے دوسرے شہروں کی سیر کو گئی تھی) کے سلسلہ میں استادوں نے بچوں کے تاثرات دریافت کئے تھے۔ ایک بچہ نے یہ جواب لکھا کہ "پنجاب کے لوگ ویسے تو بہت اچھے ہیں بس ان میں ایک لیڈر کی کمی ہی جو اُن کی قوتوں کو کسی راہ پر لگا دے" عقل کو یہ تو تسلیم نہیں ہوتا کہ یہ بچہ کا اپنا ہی خیال ہی، اس نے ضرور استادوں سے اس قسم کی رائے سنی ہوگی لیکن یہ تسلیم کرنے کی کوئی وجہ نہیں کہ بچوں میں قومی مسائل سے کسی نہ کسی حد تک دلچسپی پیدا ہوگئی ہی ورنہ کیا ضروری تھا کہ وہ ملک کی باتوں میں ان ہی باتوں کو اہمیت دیں جو عموماً بچوں کی سمجھ سے بالا ہوتی ہی۔ بچوں نے امتحان میں کچھ قلمی چہرے بھی لکھے تھے جن میں خاصی مصوری پائی جاتی ہی۔

حالات جامعہ

فروری کے آخری ہفتہ میں تعلیمی مرکز نمبر ۱ میں صفائی کا جلسہ ہوا۔ (صفائی پروجکٹ کا ذکر پچھلے پرچہ میں آچکا ہی) یہ پروجکٹ ضمنی یعنی صرف ایک جماعت کا تھا اور جماعت بھی تیسری، لیکن اس کے باوجود جلسہ میں ایک شان تھی۔ ہال میں چاروں طرف صفائی پر مضمون، نظمیں، اشعار، حدیثیں اور آیات قرآنی خوشخط (بچوں کے ہاتھ کی) لکھی ہوئی خوبصورتی سے لگی ہوئی تھیں۔ صدر نشینی پر ٹھیک وسط میں ارشاد ربانی "اِنَّ اللہ یحب المطھرین" کا کتبہ جگمگا (چمکیلے کاغذ کو کاٹ کر لکھا گیا تھا) رہا تھا۔ صدر حسب معمول ایک بچہ تھا۔ استاد جماعت نے باجازت صدر پروجکٹ کی رپورٹ پیش کی (پروجکٹ کی رپورٹ عموماً بچے خود لکھتے ہیں لیکن تیسری جماعت کے بچوں کے لئے تفصیل سے لکھنا اور بعض باتوں کا سمجھانا بہت مشکل تھا) اس کے بعد بچوں نے مضمون سنائے، نظمیں پڑھیں، آخر میں شیخ الجامعہ صاحب نے انعامات تقسیم کئے، پورے مدرسہ میں زیادہ صاف رہنے والے اور سب سے تندرست بچوں کو انعام ملا ایک مہمان ----------

بچوں کے اس جلسہ سے بہت متاثر ہوئے۔ آپ نے ایک تقریر کی اور اس میں بچوں کی اس آزادی، زندہ دلی اور سلیقہ پر اپنے تعجب کا اظہار کیا۔ جلسہ کی دعوت ہر بچے کے سرپرست کو الگ الگ خط لکھ کر دی گئی تھی کچھ حضرات آئے بھی تھے مگر بہت کم۔ ایک دھوبی بھائی (جن کا بچہ مدرسہ میں پڑھتا ہی) نے بھی آخر میں کچھ کہنے کی اجازت لی۔ آپ نے اپنے بچہ کے متعلق بتایا کہ وہ بہت سے مدرسوں میں بٹھایا گیا مگر کہیں بھی نہیں ٹھہرا میں جب ایک دن زبردستی اور دھکا دے کر اس کو جامعہ کے اس مدرسہ میں چھوڑ گیا تو دوسرے دن اس نے خود مدرسہ جانے کی فرمائش کی اور اب وہ بہت شوق سے پڑھنے آتا ہی۔

جناب سعید انصاری صاحب بی اے (جامعہ) استاذ جامعہ (سابق مدیر پیام تعلیم) سنہ ۳۴ء میں اعلیٰ تعلیم کے لئے امریکہ تشریف لے گئے تھے، اب فن تعلیم کی تعلیم مکمل کر کے فروری میں بعافیت واپس آگئے ہیں۔ جامعہ میں آپ کا پُرجوش خیر مقدم ہوا۔ مدرسہ ثانوی اور کالج کی انجمنوں نے آپ کے اعزاز میں عصرانوں کا اہتمام کیا اور سپاسنامے پیش کئے انجمن اساتذہ، جامعہ اور جامعہ نگر نے

بھی اسی طرح اپنے جذبات کی ترجمانی کی۔ اس کے علاوہ اساتذہ نے انفرادی طور پر موصوف کو مدعو کیا۔ غرضکہ ذوری کے آخری عشرہ میں سعید صاحب کی آمد سے بڑی چہل پہل رہی۔ خاندان کے ہر دلعزیز رکن کی واپسی پر ساری جامعہ خوش اور مسرور تھی۔

سعید صاحب ایک ہفتہ مادرعلمی جامعہ میں رہ کر اب وطن عزیز اعظم گڑھ تشریف لے گئے ہیں وہاں سے بہت جلد ہی واپس آکر اپنے فرائض کو سنبھال لیں گے۔

کانگریس نے اپنے سالانہ اجلاس میں وردھا تعلیمی اسکیم کے متعلق ایک تجویز پاس کی ہی جس میں ہندوستان میں قومی تعلیم کے رواج کو ضروری قرار دیتے ہوئے وردھا کمیٹی کی رپورٹ کو منظور کر لیا ہی۔ قومی تعلیم کا ایک مرکزی بورڈ بنانے کا فیصلہ کرتے ہوئے ڈاکٹر ذاکر حسین صاحب شیخ الجامعہ اور آریانیکم صاحب کو اس بورڈ کی تشکیل پہ اختیار دیا ہی اور یہ درخواست کی ہی کہ وہ گاندھی جی کی رہنمائی میں جلد سے جلد اس اسکیم کو عملی جامہ پہنانے کی کوشش کریں۔

صوبہ بہار کی حکومت اپنے نظام تعلیم پر از سر نو غور کرنا چاہتی ہی۔ اس سلسلہ میں بھی وزیر تعلیم نے شیخ الجامعہ صاحب سے بھی مدد چاہی ہی۔

حکومت کشمیر نے بھی اپنے نصاب تعلیم اور طریقۂ تعلیم میں اصلاح و ترمیم کرنے کا فیصلہ کیا ہی۔ اس سلسلہ میں ہوم منسٹر صاحب ریاست کشمیر کی طرف سے ایک دعوت نامہ شیخ الجامعہ صاحب کو وصول ہوا ہی۔ جس میں آپ سے کشمیر آنیکی درخواست کی گئی ہی۔

مدرسہ ثانوی کی انجمن "بزم ادب" عام دستور کے یعنی ہفتہ وار جلسوں اور ماہانہ قلمی رسالہ کے علاوہ ایک نیا اور مفید کام اور شروع کیا ہی۔ بزم کے ہوشیار اراکین ہندوستان، اسلامی دنیا اور ممالک غیر کے سیاسی حالات کو خاص دلچسپی کے ساتھ اخبارات اور رسائل میں پڑھتے رہتے ہیں اور کوشش کرتے ہیں کہ ہر سیاسی معاملہ کے سیاق و سباق کو اچھی طرح سمجھ لیں اور اتنا سمجھ لیں کہ دوسرے شخص کو بھی سمجھا بھی سکیں۔ اس ضمن میں وہ ایک طرف اپنے اساتذہ سے مختلف سوالات کے ذریعہ درجوں میں معلومات حاصل کرتے ہیں دوسری طرف خود شیخ الجامعہ صاحب بزم ادب کے جلسہ میں مدعو کر کے دنیا کے عام مسائل کو سمجھنے کی کوشش کرتے ہیں۔ اس طرح تو گویا انھوں نے خود سمجھا، اور دوسروں کو سمجھانے کے لئے یہ کرتے ہیں کہ تازہ مسائل پر مضمون لکھتے ہیں۔ کارٹون بناتے ہیں۔ نقشے کھینچتے ہیں۔ گراف تیار کرتے ہیں اور ان سب چیزوں کو جو بہت سلیقے صفائی اور ستھرائی کے ساتھ انجام پاتی ہیں ایک دیواری اخبار (Wall Paper) کی شکل میں جامعہ میں ہر مہینے شائع کر دیتے ہیں۔ لڑکے ان مسائل کو سمجھنے اور سمجھانے کے لئے اردو اخبارات کو زیادہ مفید مطلب نہیں پاتے اس لئے ان کو یورپ کے خاص سیاسی اور علمی پرچوں کی تلاش رہتی ہی جو اتفاق سے خاصی تعداد میں جامعہ آتے ہیں۔

ان پرچوں کی مدد سے بزم ادب کے اس اخبار کی قدر و قیمت بہت بڑھ جاتی ہی اور وہ صرف طالب علموں ہی کے لئے نہیں بلکہ بڑے لوگوں کے لئے بہت مفید ثابت ہو رہے ہیں۔

تحریک حلقۂ ہمدردانِ جامعہ

جدید اضافہ

ذیل میں ہم اپنے اُن کرم فرماؤں کے اسمائے گرامی درج کرتے ہیں جو ماہ جنوری سنہ ۱۹۳۸ء میں حلقہ ہمدردان میں شریک ہوئیں

نمبرشمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبرشمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبرشمار	نمبر ہمدرد	اسم گرامی جناب
۱	۵۴۶۸	محمد محی الدین قریشی صاحب لکھنؤ	۱۸	۵۴۸۵	شیخ نادر صاحب جامنیرہ	۳۵	۵۵۰۲	مرزا مرتضیٰ بیگ صاحب اعظم گڈھ
۲	۵۴۶۹	ملک خدا بخش صاحب پشاور	۱۹	۵۴۸۶	حاجی محمد حسین صاحب جلگاؤں	۳۶	۵۵۰۳	محمد سجاد انصاری صاحب 〃
۳	۵۴۷۰	شیخ عبدالحمید صاحب 〃	۲۰	۵۴۸۷	مصلح الدین احمد صاحب لکھنؤ	۳۷	۵۵۰۴	کنور اعظم شاہ صاحب 〃
۴	۵۴۷۱	بیگم صاحبہ مولوی محمد عظیم صاحب دہلی	۲۱	۵۴۸۸	عبدالاحد خاں صاحب خلیل 〃	۳۸	۵۵۰۵	حافظ عبدالحمید صاحب 〃
۵	۵۴۷۲	محمد قمر الزماں صاحب کلکتہ	۲۲	۵۴۸۹	محمد یٰسین علی صاحب پیربہور پٹنہ	۳۹	۵۵۰۶	مولوی عبدالعلی صاحب 〃
۶	۵۴۷۳	خواجہ محمد شفیع صاحب 〃	۲۳	۵۴۹۰	ایم۔ ایس۔ تقی صاحب بانکی پور	۴۰	۵۵۰۷	حاجی عبدالغفور خانصاحب 〃
۷	۵۴۷۴	خواجہ محمد شریف صاحب چکوالی 〃	۲۴	۵۴۹۱	خواجہ مدحت نور صاحب پٹنہ	۴۱	۵۵۰۸	حکیم محمد اسحٰق صاحب 〃
۸	۵۴۷۵	عبدالحمید صاحب 〃	۲۵	۵۴۹۲	محمد شعیب صاحب جھٹولی پٹنہ	۴۲	۵۵۰۹	منشی محمد اویس صاحب وارثی 〃
۹	۵۴۷۶	شیخ رشادہ حسین صاحب لکھنؤ	۲۶	۵۴۹۳	عباس حیدر صاحب قریشی باٹا نگر	۴۳	۵۵۱۰	عبدالغنی صاحب 〃
۱۰	۵۴۷۷	سراج الدین صاحب 〃	۲۷	۵۴۹۴	سید امیر علی صاحب 〃	۴۴	۵۵۱۱	مولوی صدرالدین صاحب 〃
۱۱	۵۴۷۸	مولوی محمد یونس صاحب علیگڈھ	۲۸	۵۴۹۵	مولنٰا سید سلیمان صاحب ندوی اعظم گڈھ	۴۵	۵۵۱۲	ضیاء الحسن صاحب 〃
۱۲	۵۴۷۹	میر مسعود احمد صاحب باٹا نگر	۲۹	۵۴۹۶	مولوی مسعود علی صاحب قدوائی 〃	۴۶	۵۵۱۳	اہلکاران بذریعہ منشی مطیع اللہ صاحب 〃
۱۳	۵۴۸۰	زین العابدین صاحب قریشی 〃	۳۰	۵۴۹۷	قاضی صادق حسین صاحب 〃	۴۷	۵۵۱۴	مولوی محمد ظہور صاحب 〃
۱۴	۵۴۸۱	ابول صاحب کلکتہ	۳۱	۵۴۹۸	مولنٰا بشیر صدیقی صاحب 〃	۴۸	۵۵۱۵	شاہ محمد اسحٰق صاحب 〃
۱۵	۵۴۸۲	خواجہ محمد شفیع صاحب چکوالی 〃	۳۲	۵۴۹۹	مولوی عبدالسلام صاحب 〃	۴۹	۵۵۱۶	محمد علی خانصاحب 〃
۱۶	۵۴۸۳	محمد عبداللہ صاحب امراؤتی	۳۳	۵۵۰۰	شاہ غلام صابر صاحب 〃	۵۰	۵۵۱۷	عظیم الحق صاحب 〃
۱۷	۵۴۸۴	قادر علی صاحب 〃	۳۴	۵۵۰۱	خواجہ محمود اللہ صاحب 〃	۵۱	۵۵۱۸	حافظ شاہ یٰسین صاحب 〃

نمبر شمار	نمبر ہمدرد	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	نمبر ہمدرد	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	نمبر ہمدرد	اسم گرامی جناب
۵۲	۵۵۱۹	محمد احمد صاحب اعظم گڈھ	۶۳	۵۵۳۰	علی احمد صدیقی صاحب الہ آباد	۷۴	۵۵۴۱	محمد ہادی حسن صاحب نجیب آباد
۵۳	۵۵۲۰	علی حیدر صاحب 〃	۶۴	۵۵۴۰	محمد حمید خاں صاحب 〃	۷۵	۵۵۴۲	قاضی عطاء الحق صاحب جلال آباد
۵۴	۵۵۲۱	مسعود اویس صاحب 〃	۶۵	۵۵۳۲	مقتدر کلیم الرحمٰن صاحب 〃	۷۶	۵۵۴۳	محمد حبیب اللہ صاحب مراد آباد
۵۵	۵۵۲۲	محمد فصیح اللہ صاحب 〃	۶۶	۵۵۳۳	قاضی سعید حسن صاحب 〃	۷۷	۵۵۴۴	احمد اللہ خانصاحب 〃
۵۶	۵۵۲۳	اقبال احمد صاحب 〃	۶۷	۵۵۳۴	محمد بدر الدین صاحب بنارس یونی	۷۸	۵۵۴۵	میاں معین الدین صاحب آگرہ
۵۷	۵۵۲۴	قاضی محمد یونس صاحب الہ آباد	۶۸	۵۵۳۵	قاضی مبارک علی صاحب جلال آباد	۷۹	۵۵۴۶	حافظ محمد انوار الحق صاحب 〃
۵۸	۵۵۲۵	عبد اللطیف صاحب 〃	۶۹	۵۵۳۶	قاضی ظہور الحق صاحب 〃	۸۰	۵۵۴۷	اقبال علی صاحب علی گڈھ
۵۹	۵۵۲۶	سید رضی الدین حسن صاحب 〃	۷۰	۵۵۳۷	محمد عارف ملک صاحب نگینہ	۸۱	۵۵۴۸	امیر حسین صاحب کاتب بمبئی
۶۰	۵۵۲۷	سید نور الحسن صاحب 〃	۷۱	۵۵۳۰	زبیر احمد صاحب علی گڈھ	۸۲	۵۵۴۹	حکیم اللہ صاحب صدیقی دہلی
۶۱	۵۵۲۸	حیدر مہدی صاحب 〃	۷۲	۵۵۳۹	مشتاق حسین صاحب 〃			
۶۲	۵۵۲۹	ایس ایم عبد الحق صاحب 〃	۷۳	۵۵۴۰	خطیب اطہر حسین صاحب 〃			

مستقل امداد و عطیات

ذیل کی رقوم جو ماہ جنوری سنہ ۳۸ء میں ہمیں اپنے منتظمین اور سفراء کی معرفت وصول ہوئی ہیں درج رجسٹر ہو چکی ہیں اندراجات میں صحت کا لحاظ رکھا گیا ہے۔ اگر کوئی غلطی رہ گئی ہو تو اطلاع بخشئے دفتر ممنون ہوگا۔

اس سلسلہ میں یہ بات ملحوظ رہنی چاہیئے کہ ایک مہینہ کے آخری دنوں کی وصولیابی بعض دفتری مجبوریوں کی وجہ سے دوسرے مہینہ میں محسوب ہوتی ہے اسلئے اگر بعض حضرات کے نام اس فہرست میں درج نہ ہوں تو انھیں آئندہ اشاعت کا انتظار کرنا چاہیئے (مرتب)

جنوری سنہ ۱۹۳۸ء

دہلی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱	۳۷۵	خواجہ محمد عبد المجید صاحب دہلی	سعہ	۳	۴۶۰	حکیم اللہ صاحب صدیقی دہلی	۵عہ	۵	۲۵۲۷ بی	حسین نظامی صاحب نئی دہلی	للعہ
۲	۳۹۱	شاہد علی صاحب 〃	صہ	۴	۴۵۰	منشی عبد السلام صاحب نئی 〃	للعہ	۶	۲۵۲۸ 〃	حکیم حاجی عبد الحمید صاحب دہلی	صہ

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۷	۲۵۲۹ بی	ندین خاں صاحب عبدالحمید خانصاحب دہلی	ع/	۳۱	۳۳۰۳ بی	ذاکر حسین صاحب دہلی	صہ/	۵۵	۳۳۲۷ بی	رفیق احمد صاحب دہلی	عہ/
۸	۲۵۳۰ "	حاجی عباد اللہ خانصاحب سبزی منڈی	ع/	۳۲	۳۳۰۴ "	بیگم صاحبہ خان بہادر مولوی ظفر حسن خاں صاحب	عہ/	۵۶	۳۳۲۸ "	چودھری الٰہی بخش صاحب "	عہ/
۹	۲۵۳۱ "	منشی حفیظ احمد صاحب "	۴/	۳۳	۳۳۰۵ "	مولوی محمد عظیم صاحب "	عـہ/	۵۷	۳۳۲۹ "	بیگم عبدالمتین صاحب "	ع/
۱۰	۲۵۳۲ "	محمد یار خاں صاحب "	۸/	۳۴	۳۳۰۶ "	بیگم صاحبہ مولوی محمد عظیم صاحب "	عـہ/	۵۸	۳۳۳۰ "	بابو محمد ابراہیم صاحب "	۴/
۱۱	۲۵۳۳ "	دردمند دواخانہ یونانی دہلی	۸	۳۵	۳۳۰۷ "	سید نصیر الدین صاحب "	عہ/	۵۹	۳۳۳۱ "	محمد سلیم خانصاحب "	۴/
۱۲	۲۵۳۴ "	محمد شفیع صاحب "	۸/	۳۶	۳۳۰۸ "	احمد اسلام صاحب "	صہ/	۶۰	۳۳۳۲ "	مسز ایم بی اے صابری صاحبہ "	۴/
۱۳	۲۵۳۵ "	محمد وزیر صاحب پرنٹنگ پریس	عہ/	۳۷	۳۳۰۹ "	آغا محمد امین صاحب "	عہ/	۶۱	۳۳۳۳ "	بابو محبوب احمد صاحب انصاری "	۴/
۱۴	۲۵۳۶ "	میاں اللہ بخش محمد سعید محمد شریف صابون ساز	ہے/	۳۸	۳۳۱۰ "	صلاح الدین صاحب "	۸/	۶۲	۳۳۳۴ "	مسٹر سعید احمد صاحب ڈی آئی ایس "	۴/
۱۵	۲۵۳۷ "	محمد احمد صاحب چاولا "	عہ/	۳۹	۳۳۱۱ "	محمد رئیس الدین صاحب "	عہ/	۶۳	۳۳۳۵ "	حکیم محمد احسن صاحب "	عہ/
۱۶	۲۵۳۸ "	ڈی ایم ملک صاحب "	عـہ/	۴۰	۳۳۱۲ "	سید محمد شفیع صاحب "	۲/	۶۴	۳۳۳۶ "	عبدالحق سراج الحق صاحبان "	عہ/
۱۷	۲۵۳۹ "	ملک غلام محمد صاحب "	عـہ/	۴۱	۳۳۱۳ "	حکیم احمد حسین خانصاحب "	۲/	۶۵	۳۳۳۷ "	کالیخاں صاحب فرنٹیئر مرچنٹ "	۸/
۱۸	۲۵۴۰ "	شیخ جمیل الرحمٰن صاحب "	ہے/	۴۲	۳۳۱۴ "	حکیم شریف الدین خانصاحب "	۴/	۶۶	۳۳۳۸ "	شمس العارفین صاحب گلاس مرچنٹ "	عہ/
۱۹	۲۵۴۱ "	احسن حامد علی صاحب "	عہ/	۴۳	۳۳۱۵ "	حافظ سراج الدین صاحب "	۲/	۶۷	۳۳۳۹ "	محمد فصیح اللہ خانصاحب "	۸/
۲۰	۲۵۴۲ "	سید محمد اختر صاحب "	۸/	۴۴	۳۳۱۶ "	صوفی محمد صغیر حسن صاحب ہیڈ ماسٹر	عہ/	۶۸	۳۳۴۰ "	مولوی محمد احمد صاحب "	عہ/
۲۱	۲۵۴۳ "	میر عزیز الدین صاحب سابق ڈپٹی کلکٹر "	عہ/	۴۵	۳۳۱۷ "	خان بہادر حاجی عبدالغنی صاحب آنریری مجسٹریٹ "	عـہ/	۶۹	۳۳۴۱ "	مولانا اصغر علی صاحب "	۴/
۲۲	۲۵۴۴ "	عبدالحق صاحب متولی مسجد حاجی علی جان	صہ/	۴۶	۳۳۱۸ "	حامد علی صاحب "	۴/	۷۰	۳۳۴۲ "	خلیفہ محمد افتخار اللہ صاحب "	عہ/
۲۳	۲۵۴۵ "	محمد عبدالرب صاحب اینڈ برادرس "	ع/	۴۷	۳۳۱۹ "	محمد عارف صاحب سوداگر "	عہ/	۷۱	۳۳۴۳ "	مولانا محبوب الٰہی صاحب "	عہ/
۲۴	۲۵۴۶ "	محمد علی صاحب اشرف منزل "	۸/	۴۸	۳۳۲۰ "	شیخ محمد یونس صاحب "	عـہ/	۷۲	۳۳۴۴	مولانا سجاد حسین صاحب "	۱۰/
۲۵	۲۵۴۷ "	سید شمس الدین صاحب "	۸/	۴۹	۳۳۲۱ "	کپتان حبیب الرحمٰن صاحب "	صہ/	۷۳	۳۳۴۵ "	مولوی عبدالحمید صاحب پروفیسر "	ع/
۲۶	۲۵۴۸ "	سید حفیظ الدین صاحب "	۸/	۵۰	۳۳۲۲ "	نظام الرحمٰن صاحب تاجر کتب "	ع/	۷۴	۳۳۴۶ "	احمد حسن خاں صاحب "	ع/
۲۷	۲۵۴۹ "	ایس محمد یوسف صاحب "	عہ/	۵۱	۳۳۲۳ "	محمود علی صاحب علوی "	ع/	۷۵	۳۳۴۷ "	ظہیر الدین صاحب چشتی کمپنی "	ع/
۲۸	۲۵۵۰ "	بیگم صاحبہ محمد یعقوب صاحب "	عہ/	۵۲	۳۳۲۴ "	ڈاکٹر عبدالغنی صاحب قریشی "	عـہ/	۷۶	۳۳۴۸ "	لیڈی ڈاکٹر صاحبہ ڈاکٹر ایف ڈی محمود صاحب	صہ/
۲۹	۳۳۰۱ "	طاہر علی صاحب "	عہ/	۵۳	۳۳۲۵ "	حکیم محمد فرید احمد صاحب عباسی "	۸/	۷۷	۳۳۴۹ "	شیخ محمد ادریس صاحب "	۴/
۳۰	۳۳۰۲ "	سید غلام حسنین صاحب "	ع/	۵۴	۳۳۲۶ "	میاں محمد رفیق صاحب اینڈ کمپنی "	عـہ	۷۸	۳۳۵۰ "	شمس العارفین صاحب دوا والے "	۴/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۷۹	۳۸۵۱ بی	میاں فیض محمد صاحب ڈاکر چرم دہلی	عہ/	۱۰۳	۳۸۷۵ بی	ماسٹر شفیع الدین صاحب تیر دہلی	عہ/	۱۲۷	۳۹۰۰ بی	منشی نعمان الدین صاحب تاجر دہلی	۴/
۸۰	۳۸۵۲ ″	میاں عبدالرشید صاحب ″	عہ/	۱۰۴	۳۸۷۶ ″	محمد اسمٰعیل صاحب ″	۸/	۱۲۸	۳۹۰۱ ″	حافظ عبدالحکیم حبیب الرحمٰن صاحبان ″	۴/
۸۱	۳۸۵۳ ″	خان بہادر محمد سلیمان صاحب انجنیر ″	صہ/	۱۰۵	۳۸۷۷ ″	عبدالعلیم صاحب ″	۴/	۱۲۹	۳۹۰۲ ″	مرزا فیاض بیگ صاحب سبزی منڈی	۴/
۸۲	۳۸۵۴ ″	ایم یامین صاحب ″	عہ/	۱۰۶	۳۸۷۸ ″	منشی علی احمد خاں صاحب ″	عہ/	۱۳۰	۳۹۰۳ ″	حکیم عزیز الرحمٰن صاحب ″	۸/
۸۳	۳۸۵۵ ″	ڈاکٹر حسین بخش صاحب ″	۲/	۱۰۷	۳۸۷۹ ″	منشی حشمت اللہ صاحب ″	عہ/	۱۳۱	۳۹۰۴ ″	مرزا سلیمان صاحب چودھری ″	عہ/
۸۴	۳۸۵۶ ″	الٰہی محمد و الٰہی بخش چودھری مہردین صاحبان ″	عہ/	۱۰۸	۳۸۸۰ ″	حکیم ظہیر علی صاحب سوفی ″	۸/	۱۳۲	۳۹۰۵ ″	ڈاکٹر مشتاق احمد صاحب ″	عہ/
۸۵	۳۸۵۷ ″	منشی محمد حسن صاحب ″	۸/	۱۰۹	۳۸۸۱ ″	تعظیم حق صاحب ″	عہ/	۱۳۳	۳۹۰۶ ″	منشی سعید احمد صاحب ″	عہ/
۸۶	۳۸۵۸ ″	منشی زین العابدین صاحب ″	۴/	۱۱۰	۳۸۸۲ ″	ڈاکٹر محمد شریف صاحب ″	عہ/	۱۳۴	۳۹۰۷ ″	عبدالمغنی ولد عبدالغنی صاحب ″	۸/
۸۷	۳۸۵۹ ″	رحیم بخش صاحب صدر بازار ″	۱/	۱۱۱	۳۸۸۳ ″	حاجی شیخ ننھے و عبدالرزاق صاحبان ″	عہ/	۱۳۵	۳۹۰۸ ″	دفتر رسالہ عصمت ″	۸/
۸۸	۳۸۶۰ ″	منشی خورشید عالم صاحب ″	عہ/	۱۱۲	۳۸۸۴ ″	ماسٹر محمد حسن صاحب ″	۸/	۱۳۶	۳۹۰۹ ″	شیخ محمد شفیع صاحب چیلی قبر ″	۲/
۸۹	۳۸۶۱ ″	مرغوب احمد صاحب توفیق ″	ع/	۱۱۳	۳۸۸۵ ″	ماسٹر محمد یٰسین صاحب ″	۴/	۱۳۷	۳۹۱۰ ″	اسلام الدین شجاع الدین صاحبان ″	۸/
۹۰	۳۸۶۲ ″	عبدالواحد صاحب ″	۸/	۱۱۴	۳۸۸۶ ″	ملک آفتاب احمد صاحب ″	عہ/	۱۳۸	۳۹۱۱ ″	نذیر شفیع صاحب کٹرہ قطب الدین ″	۱۲/
۹۱	۳۸۶۳ ″	وحیدالدین احمد صاحب وکیل ″	عہ/	۱۱۵	۳۸۸۸ ″	عبدالعلیم صاحب ایم اے ″	عہ/	۱۳۹	۳۹۱۲ ″	محمد ادریس صاحب باڑی اینڈ کو ″	عہ/
۹۲	۳۸۶۴ ″	قدیرالدین احمد صاحب ″	ع/	۱۱۶	۳۸۸۹ ″	حاجی چھوٹے شاہ صاحب ″	۸/	۱۴۰	۳۹۱۳ ″	محمد حبیب اللہ صاحب ″	۲/
۹۳	۳۸۶۵ ″	مولوی سید عبدالغنی صاحب رئیس شہر ″	سے/	۱۱۷	۳۸۹۰ ″	پروفیسر عبدالرحمٰن صاحب ″	عہ/	۱۴۱	۳۹۱۴ ″	محمد حسین خادم صاحب مسلم ہوٹل ″	۸/
۹۴	۳۸۶۶ ″	حاجی قادر بخش مولا بخش صاحبان ″	سے/	۱۱۸	۳۸۹۱ ″	شیخ محمد یوسف صاحب ″	عہ/	۱۴۲	۳۹۱۵ ″	مولوی سید قدرت اللہ صاحب ″	۸/
۹۵	۳۸۶۷ ″	عبدالمجید و شیخ عبدالرحیم صاحبان ″	سے/	۱۱۹	۳۸۹۲ ″	محمد یوسف صاحب ٹھٹہ والے ″	۴/	۱۴۳	۳۹۱۶ ″	افتخار احمد صاحب شیروانی ″	۸/
۹۶	۳۸۶۸ ″	سید انوار احمد صاحب ″	ع/	۱۲۰	۳۸۹۳ ″	حکیم محمد کبیر الدین احمد صاحب ″	ع/	۱۴۴	۳۹۱۷ ″	نسیم احمد خاں صاحب مشن کالج ″	۸/
۹۷	۳۸۶۹ ″	عبدالرزاق و محمد اسحٰق صاحبان ″	عہ/	۱۲۱	۳۸۹۴ ″	حکیم نذیر الدین احمد صاحب ″	۴/	۱۴۵	۳۹۱۸ ″	رشید احمد صاحب صوفی ″	۸/
۹۸	۳۸۷۰ ″	امجد حسین خاں صاحب ″	۴/	۱۲۲	۳۸۹۵ ″	محمد شفیع صاحب تاجر ″	۸/	۱۴۶	۳۹۱۹ ″	حافظ محمد محمود الٰہی صاحب ″	۴/
۹۹	۳۸۷۱ ″	سید محمد صاحب کلاہ ساز ″	عہ/	۱۲۳	۳۸۹۶ ″	قمرالدین صاحب ″	۴/	۱۴۷	۳۹۲۰ ″	عبدالرحیم صاحب ولد حاجی محبوب الٰہی صاحب	۴/
۱۰۰	۳۸۷۲ ″	حاجی عبدالغنی و فضل الحق صاحبان ″	ع/	۱۲۴	۳۸۹۷ ″	عبدالحامد صاحب خوشنویس ″	۴/	۱۴۸	۳۹۲۱ ″	محمد صدیق صاحب شال مرچنٹ ″	عہ/
۱۰۱	۳۸۷۳ ″	ایم اکرام الدین صاحب ″	۴/	۱۲۵	۳۸۹۸ ″	حاجی سید محمد عبدالغنی صاحب ″	۴/	۱۴۹	۳۹۲۲ ″	سید سلیم الدین صاحب ″	۴/
۱۰۲	۳۸۷۴ ″	بابو رحمت اللہ صاحب ″	ع/	۱۲۶	۳۸۹۹ ″	حاجی نورالدین صاحب فروٹ مرچنٹ ″	۴/	۱۵۰	۳۹۲۳ ″	محمد عبدالخالق شہاب الدین صاحبان ″	ع/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱۵۱	۳۹۲۴ بی	والدہ محمد الیاس صاحب دہلی	عہ/	۱۷۵	۲۶۱۱ بی	مولوی محمد ابراہیم صاحب نئی دہلی	۱۲/	۱۹۹	۲۶۳۵ بی	سید ضمیر الحسن صاحب نئی دہلی	۸/
۱۵۲	۳۹۲۵ 〃	بابو الٰہی مولا بخش صاحب 〃	عہ/	۱۷۶	۲۶۱۲ 〃	عبد الرزاق صاحب 〃	سے/	۲۰۰	۲۶۳۶ 〃	مقبول احمد صاحب انصاری 〃	۸/
۱۵۳	۳۹۲۶ 〃	ایم انعام الحق صاحب 〃	۸/	۱۷۷	۲۶۱۳ 〃	منجانب بیگم صاحبہ حشمت علی صاحب مرحوم	عہ۸/	۲۰۱	۲۶۳۷ 〃	خواجہ محمد حسن ڈار صاحب 〃	۴/
۱۵۴	۳۹۲۷ 〃	محمد شفیع محمد خلیل صاحبان 〃	۸/	۱۷۸	۲۶۱۴ 〃	حمیرہ صاحبہ حشمت علی صاحب 〃	عہ۸/	۲۰۲	۲۶۳۸ 〃	سید محمد ذاکر صاحب 〃	۴/
۱۵۵	۳۹۲۸ 〃	بدر الدجیٰ صاحب 〃	۸/	۱۷۹	۲۶۱۵ 〃	بیگم صاحبہ محمد غیور صاحب 〃	۴/	۲۰۳	۲۶۳۹ 〃	مولوی حبیب الرحمٰن صاحب 〃	۴/
۱۵۶	۳۹۲۹ 〃	حاجی رشید احمد صاحب کشمیری گیٹ 〃	۶/	۱۸۰	۲۶۱۶ 〃	تاج الدین صاحب 〃	عہ/	۲۰۴	۲۶۴۱ 〃	طفیل محمد صاحب 〃	۸/
۱۵۷	۳۹۳۰ 〃	شیخ محمد تقی صاحب 〃	عہ/	۱۸۱	۲۶۱۷ 〃	ملک غلام حیدر صاحب 〃	۸/	۲۰۵	۲۶۴۲ 〃	سردار محمد خانصاحب 〃	۸/
۱۵۸	۳۹۳۱ 〃	عبد القدیر صاحب قرولباغ 〃	عہ/	۱۸۲	۲۶۱۸ 〃	محمد غیور صاحب 〃	۸/	۲۰۶	۲۶۴۳ 〃	بشیر احمد صاحب 〃	۴/
۱۵۹	۳۹۳۲ 〃	پیر خان صاحب 〃	عہ۸/	۱۸۳	۲۶۱۹ 〃	منشی کریم بخش صاحب 〃	۸/	۲۰۷	۲۶۴۴ 〃	معراج الدین احمد صاحب 〃	۴/
۱۶۰	۳۹۳۳ 〃	محمد یٰسین صاحب 〃	عہ/	۱۸۴	۲۶۲۰ 〃	صوفی غلام قادر صاحب 〃	۸/	۲۰۸	۲۶۴۵ 〃	شمعون احمد صاحب 〃	عہ/
۱۶۱	۳۹۳۴ 〃	مقبول احمد صاحب صابن چپٹ 〃	عہ/	۱۸۵	۲۶۲۱ 〃	سید ضمیر الحسن صاحب برنی 〃	۸/	۲۰۹	۲۶۴۶ 〃	محمد نصر اللہ صاحب 〃	عہ/
۱۶۲	۳۹۳۵ 〃	حسین نظامی صاحب 〃	۶/	۱۸۶	۲۶۲۲ 〃	مقبول احمد صاحب انصاری 〃	عہ/	۲۱۰	۲۶۴۷ 〃	محمد عبد الغنی صاحب شہید 〃	۶/
۱۶۳	۳۹۳۶ 〃	حاجی عبد الحمید صاحب صدر بازار	۴/	۱۸۷	۲۶۲۳ 〃	خواجہ محمد حسن ڈار صاحب 〃	۴/	۲۱۱	۲۶۴۸ 〃	عبد الرحمٰن صاحب 〃	۴/
۱۶۴	۳۹۳۷ 〃	محمد رفیق صاحب سوت والے 〃	۸/	۱۸۸	۲۶۲۴ 〃	آغا علی مصطفیٰ صاحب 〃	۴/	۲۱۲	۲۶۴۹ 〃	معصوم علی صاحب 〃	۸/
۱۶۵	۳۹۳۸ 〃	ممتاز الدین صاحب سوداگر 〃	عہ/	۱۸۹	۲۶۲۵ 〃	سید محمد ذاکر صاحب 〃	۴/	۲۱۳	۲۶۵۰ 〃	میاں محمد صاحب 〃	عہ/
۱۶۶	۳۹۳۹ 〃	حافظ محمد فاروق صاحب 〃	عہ/	۱۹۰	۲۶۲۶ 〃	مولوی حبیب الرحمٰن صاحب 〃	۴/	۲۱۴	۳۰۰۱ 〃	احسان الحق صاحب 〃	۸/
۱۶۷	۲۶۰۳ 〃	لیاقت اللہ خانصاحب نئی دہلی	عہ/	۱۹۱	۲۶۲۷ 〃	منشی بختیار علی صاحب 〃	عہ/	۲۱۵	۳۰۰۲ 〃	حامد علی صاحب 〃	۴/
۱۶۸	۲۶۰۴ 〃	محمد شریف صاحب قریشی 〃	۸/	۱۹۲	۲۶۲۸ 〃	بیگم صاحبہ محمد غیور صاحب 〃	۴/	۲۱۶	۳۰۰۳ 〃	مولوی عبد الرب صاحب 〃	۶/
۱۶۹	۲۶۰۵ 〃	شیخ محمد حشمت علی صاحب 〃	سے/	۱۹۳	۲۶۲۹ 〃	محمد اسمٰعیل صاحب 〃	عہ/	۲۱۷	۳۰۰۴ 〃	خان بہادر ڈاکٹر عبد الحکیم صاحب 〃	سے/
۱۷۰	۲۶۰۶ 〃	خانصاحب عبد العلی صاحب 〃	عہ۸/	۱۹۴	۲۶۳۰ 〃	تاج الدین صاحب 〃	عہ/	۲۱۸	۳۰۰۵ 〃	فتح محمد صاحب خلیفہ 〃	عہ/
۱۷۱	۲۶۰۷ 〃	محمد خلیل صاحب 〃	سے/	۱۹۵	۲۶۳۱ 〃	ملک غلام حیدر صاحب 〃	۸/	۲۱۹	۳۰۰۶ 〃	محمد متین صاحب 〃	عہ/
۱۷۲	۲۶۰۸ 〃	اکرام اللہ خانصاحب 〃	عہ۸/	۱۹۶	۲۶۳۲ 〃	محمد غیور صاحب 〃	۸/	۲۲۰	۳۰۰۷ 〃	ایم طفیل محمد صاحب 〃	۸/
۱۷۳	۲۶۰۹ 〃	غلام حسن صاحب 〃	عہ۸/	۱۹۷	۲۶۳۳ 〃	منشی کریم بخش صاحب 〃	۸/	۲۲۱	۳۰۰۸ 〃	خواجہ غلام یٰسین صاحب 〃	عہ/
۱۷۴	۲۶۱۰ 〃	چودھری محمد مسعود صاحب 〃	سے/	۱۹۸	۲۶۳۴ 〃	صوفی غلام قادر صاحب 〃	۸/	۲۲۲	۳۰۰۹ 〃	عبد الواحد صاحب 〃	۸/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۲۲۳	۳۰۱۰ بی	سید محمد مرتضیٰ علی صاحب تقی دہلی	عہ/	۲۲۶	۳۰۱۳ بی	مولوی عبدالرحمٰن صاحب نئی دہلی	۸/	۲۲۹	۳۰۱۶ بی	حاجی برکت اللہ صاحب نئی دہلی	۸/
۲۲۴	۳۰۱۱ 〃	سید حامد علی صاحب 〃	عہ/	۲۲۷	۳۰۱۴ 〃	محمد فاضل صاحب 〃	۸/	۲۳۰	۳۰۱۷ 〃	شیخ کریم بخش صاحب 〃	عہ/
۲۲۵	۳۰۱۲ 〃	محمد اشرف صاحب 〃	۸/	۲۲۸	۳۰۱۵ 〃	عبدالحق صاحب 〃	۴/			میزان کل مالعہ	
		بنگال		۲۰	۲۸۸۵ بی	خواجہ محمد شفیع صاحب کلکتہ	عہ/	۴۱	۳۳۵۷ بی	میاں محمد یوسف صاحب کلکتہ	صہ/
				۲۱	۲۸۸۶ 〃	مولوی عبدالجبار صاحب 〃	عہ/	۴۲	۳۳۵۸ 〃	محمد ابراہیم معراج الدین صاحب 〃	عہ/
۱	۴۲۹	محمد یوسف صاحب بکسی	صہ/	۲۲	۲۸۸۷ 〃	عبدالحامد بیگ صاحب چغتائی 〃	ہ/	۴۳	۳۳۵۹ 〃	ایم لیاقت اللہ صاحب 〃	صہ/
۲	۴۳۰	مولوی حکیم حبیب الرحمٰن صاحب ڈھاکہ	ے/	۲۳	۲۸۸۸ 〃	عبدالکریم صاحب 〃	صہ/	۴۴	۳۳۶۰ 〃	شیخ محمد سعید صاحب 〃	صہ/
۳	۲۸۳۷ بی	شمس الحق ممتاز الدین صاحب کلکتہ	۵ے/	۲۴	۲۸۸۹ 〃	مولوی ایم اے خیرادی صاحب 〃	۸/	۴۵	۳۳۶۱ 〃	مولوی عبداللہ صاحب 〃	۴/
۴	۲۸۳۸ 〃	محمد شریف صاحب 〃	عہ/	۲۵	۲۸۹۰ 〃	اے غنی ملا صاحب 〃	۸/	۴۶	۳۳۶۲ 〃	مولوی حضور احمد صاحب نظامی 〃	۴/
۵	۲۸۳۹ 〃	محمد شفیع صاحب 〃	۴/	۲۶	۲۸۹۱ 〃	محمد ایوب ولی محمد صاحب 〃	۴/	۴۷	۳۳۶۳ 〃	مولوی عبدالعزیز صاحب انصاری 〃	صہ/
۶	۲۸۴۰ 〃	محمد فخر الزماں صاحب 〃	۴/	۲۷	۲۸۹۳ 〃	محمد عثمان اجمیری صاحب 〃	۴/	۴۸	۳۳۶۴ 〃	مسرز گرینڈ واچ کمپنی 〃	ۓ/
۷	۲۸۴۱ 〃	خواجہ محمد شفیع مرید والا صاحب 〃	۸/	۲۸	۲۸۹۴ 〃	علی محمد عثمانی اجمیری صاحب 〃	۸/	۴۹	۳۳۶۵ 〃	مسٹر اسحاق اسمٰعیل صاحب 〃	عہ/
۸	۲۸۴۲ 〃	مولوی محمد یوسف صاحب انبالوی 〃	ۓ/	۲۹	۲۸۹۵ 〃	محمد عمر عثمان صاحب اجمیری 〃	۸/	۵۰	۳۳۶۶ 〃	مولوی عبدالحمید صاحب 〃	۴/
۹	۲۸۴۳ 〃	عبدالشکور صاحب 〃	۴/	۳۰	۲۸۹۶ 〃	اہلیہ صاحبہ یوسف ایم اکیانی صاحب	۸/	۵۱	۳۳۶۷ 〃	محمود خاں صاحب 〃	۲/
۱۰	۲۸۴۴ 〃	غلام علی صاحب 〃	۴/	۳۱	۲۸۹۷ 〃	دختران یوسف ایم اکیانی 〃	عہ/	۵۲	۳۳۶۸ 〃	مولوی ظل الرحمٰن صاحب 〃	عہ/
۱۱	۲۸۴۵ 〃	ابول صاحب 〃	۴/	۳۲	۲۸۹۸ 〃	اے ایس فضل صاحب 〃	۴/	۵۳	۳۳۶۹ 〃	مولوی سید ریحان احمد صاحب 〃	۸/
۱۲	۲۸۴۶ 〃	حامد سعید صاحب 〃	۴/	۳۳	۲۸۹۹ 〃	قاسم دادا صاحب 〃	۴/	۵۴	۳۳۷۰ 〃	مولوی ابو نصر محمد اکرم صاحب 〃	۴/
۱۳	۲۸۴۸ 〃	محمد اسمٰعیل صاحب 〃	ۓ/	۳۴	۲۹۰۰ 〃	مولوی عبدالوہاب صاحب 〃	۴/	۵۵	۳۳۷۱ 〃	مولوی امین الدین احمد صاحب 〃	۴/
۱۴	۲۸۴۹ 〃	فخر الحسن صاحب 〃	۱۲/	۳۵	۳۳۵۱ 〃	شیخ محمد رفیع صاحب 〃	ے/	۵۶	۳۳۷۲ 〃	عبدالمجید صاحب 〃	۸/
۱۵	۲۸۸۰ 〃	منیر الدین خاں صاحب 〃	۱۲/	۳۶	۳۳۵۲ 〃	محمد نقی صاحب 〃	۴/	۵۷	۳۳۷۳ 〃	شیخ عبدالغنی صاحب 〃	عہ/
۱۶	۲۸۸۱ 〃	ملک محمد الیاس صاحب 〃	۸/	۳۷	۳۳۵۳ 〃	مولوی محمد معین صاحب 〃	۵ے/	۵۸	۳۳۷۴ 〃	مسٹر دین محمد صاحب 〃	ۓ/
۱۷	۲۸۸۲ 〃	عبدالقوی حاجی احمد صاحب 〃	عہ/	۳۸	۳۳۵۴ 〃	محمد احمد صاحب 〃	عہ/	۵۹	۳۳۷۵ 〃	عبدالخالق صاحب 〃	۸/
۱۸	۲۸۸۳ 〃	محمد کامل صاحب 〃	عہ/	۳۹	۳۳۵۵ 〃	محمد صالحین صاحب 〃	ۓ/	۶۰	۳۳۷۶ 〃	محمد فضل احمد صاحب 〃	عہ/
۱۹	۲۸۸۴	شیخ محمد فاروق صاحب 〃	عہ/	۴۰	۳۳۵۶ 〃	اللہ بخش حاجی محمد سعید صاحب 〃	ے/	۶۱	۳۳۷۷ 〃	محمد سمیع احمد صاحب 〃	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۶۲	۳۳۷۸بی	خدیشین محمد جان صاحبان کلکتہ	۸ر	۸۶	۳۴۰۲بی	فضل الٰہی صاحب کلکتہ	عمر	۱۱۰	۳۴۲۶بی	سید امیر علی صاحب کلکتہ	۶ر
۶۳	۳۳۷۹ 〃	سید علی اصغر علی صاحبان 〃	۹ر	۸۷	۳۴۰۳ 〃	ایم اے آرائین حسین صاحب 〃	عمر	۱۱۱	۳۴۲۷ 〃	میر مسعود احمد صاحب 〃	عمر
۶۴	۳۳۸۰ 〃	قاضی محمد بشیر صاحب 〃	عمر	۸۸	۳۴۰۴ 〃	ریاض بہادر خاں صاحب 〃	۸ر	۱۱۲	۳۴۲۸ 〃	مسٹر عباس حیدر صاحب قریشی 〃	عمر
۶۵	۳۳۸۱ 〃	اللہ بخش دوست محمد صاحبان 〃	عمر	۸۹	۳۴۰۵ 〃	ایس زماں صاحب 〃	عمر	۱۱۳	۳۴۲۹ 〃	بشیر احمد صاحب 〃	عمر
۶۶	۳۳۸۲ 〃	مولوی محمد یمین صاحب 〃	عمر	۹۰	۳۴۰۶ 〃	بیگم ایس زماں صاحب 〃	عہ	۱۱۴	۳۴۳۰ 〃	مولوی حبیب الحسن صاحب 〃	۸ر
۶۷	۳۳۸۳ 〃	مسٹر ایم آر ذکی صاحب 〃	عمر	۹۱	۳۴۰۷ 〃	شیخ محمد صدیق صاحب 〃	عمر	۱۱۵	۳۴۳۱ 〃	سید محمد ولی حیدر صاحب 〃	۶ر
۶۸	۳۳۸۴ 〃	حاجی محمد رفیع صاحب 〃	۸ر	۹۲	۳۴۰۸ 〃	مولوی عبد الاحد صاحب عثمانی 〃	عمر	۱۱۶	۳۴۳۲ 〃	بشیر الدین صاحب 〃	۸ر
۶۹	۳۳۸۵ 〃	غلام حیدر صاحب 〃	عہ	۹۳	۳۴۰۹ 〃	محمد احمد صاحب 〃	۴ر	۱۱۷	۳۴۳۳ 〃	ایس جج علی صاحب 〃	عمر
۷۰	۳۳۸۶ 〃	مولوی محمد یحیٰی صاحب 〃	۸ر	۹۴	۳۴۱۰ 〃	شیخ عبد الرشید صاحب 〃	عہ	۱۱۸	۳۴۳۴ 〃	اصغر حسن صاحب 〃	عہ
۷۱	۳۳۸۷ 〃	طلا محمد فضل کریم صاحبان 〃	عہ	۹۵	۳۴۱۱ 〃	اے ایس عبد المجید صاحب 〃	عمر	۱۱۹	۳۴۳۵ 〃	سید محمد رحیم الدین صاحب 〃	عمر
۷۲	۳۳۸۸ 〃	ایس ایم فیاض اینڈ کو 〃	۶ر	۹۶	۳۴۱۲ 〃	یونائٹڈ ادبیکل کمپنی 〃	۸ر	۱۲۰	۳۴۳۶ 〃	مولوی عبد القدیر صاحب 〃	۹ر
۷۳	۳۳۸۹ 〃	مسٹر قیصر احمد صاحب 〃	عہ	۹۷	۳۴۱۳ 〃	حاجی عبد الوہاب صاحب 〃	للعہ	۱۲۱	۳۴۳۷ 〃	ایس اے حمید صاحب 〃	۲۲ للعہ
۷۴	۳۳۹۰ 〃	مسٹر بشیر احمد صاحب 〃	عمر	۹۸	۳۴۱۴ 〃	عرفان الٰہی صاحب 〃	۴ر	۱۲۲	۳۴۳۸ 〃	شاہ انوار حسن صاحب 〃	۱۲ر
۷۵	۳۳۹۱ 〃	خلیل الرحمٰن صاحب 〃	۸ر	۹۹	۳۴۱۵ 〃	مولوی عبد المنان صاحب 〃	عمر	۱۲۳	۳۴۳۹ 〃	مولوی مبین الدین صاحب 〃	۴ر
۷۶	۳۳۹۲ 〃	وزیر خاں صاحب 〃	۸ر	۱۰۰	۳۴۱۶ 〃	مولوی محمد اشفاق صاحب 〃	۴ر			میزان کل	ماعہ ۱۴ر
۷۷	۳۳۹۳ 〃	میر عزیز الرحمٰن صاحب 〃	ے ر	۱۰۱	۳۴۱۷ 〃	بشیر الدین صاحب 〃	عمر			**بمبئی**	
۷۸	۳۳۹۴ 〃	مولوی نیاز الدین صاحب 〃	ے ر	۱۰۲	۳۴۱۸ 〃	حبیب علی محمد صاحب 〃	۴ر	۱	۲۹۴	کے بی سردار حاجی امیر صاحب امیر محال	معہ ر
۷۹	۳۳۹۵ 〃	عبد الرزاق صاحب 〃	عمر	۱۰۳	۳۴۱۹ 〃	حاجی انیس الرحمٰن صاحب 〃	۶ر	۲	۲۹۵	قاضی کمال الدین قطب الدین صاحب	ے ر
۸۰	۳۳۹۶ 〃	فقیر محمد صاحب 〃	۸ر	۱۰۴	۳۴۲۰ 〃	منور برادرس صاحبان 〃	عمر	۳	۴۱۹	داؤد محی الدین صاحب تجہیرہ شیٹ	۶ر
۸۱	۳۳۹۷ 〃	احمد ضیاء کریم صاحب 〃	۴ر	۱۰۵	۳۴۲۱ 〃	حاجی عبد الکریم صاحب 〃	عہ	۴	۴۴۶	قاضی عبد الرحمٰن صاحب جوناگڈھ	ے ر
۸۲	۳۳۹۸ 〃	مولوی حاجی عبد الخالق صاحب 〃	عمر	۱۰۶	۳۴۲۲ 〃	اہلیہ نور الرحمٰن صاحب 〃	عمر	۵	۴۵۱	سیف الدین محمد داؤد صاحب بوری [illegible]	عمر
۸۳	۳۳۹۹ 〃	محمد اسحاق صاحب 〃	عمر	۱۰۷	۳۴۲۳ 〃	سید احمد افضل صاحب 〃	لعہ	۶	۲۷۳۶بی	محمد عبد اللہ صاحب بمبئی	۴ر
۸۴	۳۴۰۰ 〃	محمد دیدار احمد صاحب 〃	عمر	۱۰۸	۳۴۲۴ 〃	محمد عثمان صاحب 〃	عمر	۷	۲۷۳۷ 〃	معین الدین صاحب حارث 〃	عمر
۸۵	۳۴۰۱ 〃	مولوی عبد الرزاق صاحب 〃	۸ر	۱۰۹	۳۴۲۵ 〃	حاجی محمد اسمٰعیل صاحب اینڈ کو 〃	۴ر	۸	۲۷۳۸ 〃	اہلیہ صاحب 〃 〃	عمر

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۹	۲۷۳۹ بی	عثمان حسین خاں صاحب بمبئی	عمر	۳۴	۳۶۶۴ بی	رحیم اللہ صاحب بمبئی	۸ر	۵۸	۳۶۸۸ بی	محمد عبدالحمید خاں صاحب بمبئی	۴ر
۱۰	۲۷۴۰ "	ایم اے باسط صاحب "	عہ	۳۵	۳۶۶۵ "	حبیب رحیم صاحب "	صر	۵۹	۳۶۸۹ "	قاضی عبداللطیف صاحب "	۴ر
۱۱	۲۷۴۱ "	محمد احمد برادرس "	عـہ	۳۶	۳۶۶۶ "	یونس خاں صاحب "	۴ر	۶۰	۳۶۹۰ "	قاسم بابو بھائی صاحب "	۴ر
۱۲	۲۷۴۲ "	محمد بشیر و علی محمد صاحبان "	عمر	۳۷	۳۶۶۷ "	شیخ احمد صاحب "	۴ر	۶۱	۳۶۹۱ "	محمد قمر الدین ابن محمد سعید صاحب	ع۸ر
۱۳	۲۷۴۳ "	عبدالعزیز غلام نبی صاحبان "	۴ر	۳۸	۳۶۶۸ "	محمد اسمٰعیل صاحب "	۴ر	۶۲	۳۶۹۲ "	رئیس احمد صاحب جعفری "	عمر
۱۴	۲۷۴۴ "	محمد ابراہیم علی صاحب قزلباش "	عر	۳۹	۳۶۶۹ "	قاضی بابو صاحب "	۴ر	۶۳	۳۶۹۳ "	محمد یٰسین خاں صاحب کاتب "	عہ
۱۵	۲۷۴۵ "	مسز ڈاکٹر کے اے حمید صاحب "	۶	۴۰	۳۶۷۰ "	ابراہیم عودی صاحب "	۴ر	۶۴	۳۶۹۴ "	قاضی عبدالرؤف صاحب "	۴ر
۱۶	۲۷۴۶ "	ڈی زوراخ صاحب "	عر	۴۱	۳۶۷۱ "	حاجی نور احمد صاحب "	عـہ	۶۵	۳۶۹۵ "	قاضی بابو صاحب "	۴ر
۱۷	۲۷۴۷ "	عبدالرحمٰن صاحب "	ع٥ر	۴۲	۳۶۷۲ "	ابوسعید نظام الدین صاحب "	۸ر	۶۶	۳۶۹۶ "	خلیل الرحمٰن صاحب "	۴
۱۸	۲۷۴۸ "	صدیق سلیمان صاحب "	عمر								
۱۹	۲۷۴۹ "	کریم داد خاں صاحب بھوپالی "	۸ر	۴۳	۳۶۷۳ "	شیخ احمد عبداللطیف صاحب "	۴ر	۶۷	۳۶۹۸ "	عبدالسلام صاحب "	۴ر
۲۰	۲۷۵۰ "	سید حاجی عبداللہ سید امیر علی صاحبان	۴ر	۴۴	۳۶۷۴ "	امیر حسین صاحب کاتب "	۴ر	۶۸	۳۶۹۹ "	قاضی عبدالرحمٰن صاحب "	۴ر
۲۱	۳۶۵۱ "	احمد حاجی یوسف صاحب "	۴ر	۴۵	۳۶۷۵ "	ابوبکر صاحب چھوٹانی "	عمر	۶۹	۳۷۰۰ "	مؤذن محمد یوسف صاحب "	۲ر
۲۲	۳۶۵۲ "	محمد یوسف صاحب حافظ خنجر "	عمر	۴۶	۳۶۷۶ "	محمود حسین صاحب "	۴ر			میزان کل	مالعـہ ۶ر
۲۳	۳۶۵۳ "	عبدالحمید صاحب اسمٰعیل "	عمر	۴۷	۳۶۷۷ "	ڈاکٹر محمد اسحاق صاحب "	۶ر			**یو پی**	
۲۴	۳۶۵۴ "	علی حاجی یوسف صاحب سبحانی "	عمر	۴۸	۳۶۷۸ "	چودھری صاحب معرفت دائز برادرس "	عمر	۱	۳۸۴	رسالدار میجر نذیر علی خاں صاحب قائم گنج	عـہ
۲۵	۳۶۵۵ "	مرزا اختر حسن صاحب "	عمر	۴۹	۳۶۷۹ "	ڈاکٹر نذیر احمد صاحب "	عـہ	۲	۲۹۶	سید حبیب احمد علی صاحب سہسوان	عمر
۲۶	۳۶۵۶ "	بیگم صاحبہ عثمان سبحانی صاحب "	عگر	۵۰	۳۶۸۰ "	عبدالحمید صاحب کاتب "	۴ر	۳	۳۹۸	مولوی امیر حسن صاحب بارہ بنکی	ےر
۲۷	۳۶۵۷ "	سید منظور حسین صاحب غازی "	عمر	۵۱	۳۶۸۱ "	احمد حاجی اسمٰعیل صاحب "	عـہ	۴	۳۹۹	اہلیہ صاحبہ " "	ع۸ر
۲۸	۳۶۵۸ "	حاجی ابوبکر موسیٰ صاحب جوہری "	عہ	۵۲	۳۶۸۲ "	حافظ محمد یحییٰ ذکریا صاحب "	۴ر	۵	۴۰۰	اہلیہ محترمہ اظہر حسین صاحب "	ع۸ر
۲۹	۳۶۵۹ "	حاجی عیسیٰ موسیٰ صاحب " "	عمر	۵۳	۳۶۸۳ "	محمد یوسف صاحب صدیقی "	۸ر	۶	۴۰۱	محترمہ شمیم صاحبہ "	۱۲ر
۳۰	۳۶۶۰ "	حسن علی علی بھائی راجکوٹ والا	۴ر	۵۴	۳۶۸۴ "	رشید احمد عبدالعزیز صاحب "	ےر	۷	۴۰۲	محترمہ وسیم صاحبہ "	۱۲ر
۳۱	۳۶۶۱ "	ایس ایم ابراہیم صاحب "	عمر	۵۵	۳۶۸۵ "	قاضی عبدالرحمٰن صاحب تنیائی "	۴ر	۸	۴۰۸	محمد جواد حسین صاحب علیگڑھ	عـہ
۳۲	۳۶۶۲ "	حکیم عبدالرحمٰن صاحب "	۴ر	۵۶	۳۶۸۶ "	پیر محمد صاحب ابن جان محمد کاتب "	۴ر	۹	۴۱۴	بیگم صاحبہ ایم اسلام صاحب کانپور	ع٥ر
۳۳	۳۶۶۳ "	فقیر عباسی صاحب آرائی "	۴ر	۵۷	۳۶۸۷ "	مرزا اختر حسن صاحب "	۴ر	۱۰	۴۲۳	مولوی محمد یونس صاحب علیگڑھ	۸ر

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱۱	۴۲۷	اے ایم خواجہ صاحب۔ الہ آباد	عہ/	۳۵	۱۳۶۱ بی	شیخ اشفاق الرحمن صاحب قدوائی بڑاگاؤں	سے/	۵۹	۱۶۶۴ بی	مرزا سجاد حسین صاحب علیگڈھ	۸/
۱۲	۴۳۱	بیگم صاحبہ محمد وسیم صاحب لکھنؤ	عہ/	۳۶	۱۳۶۲ ،	محرم علی صاحب نواب گنج	۱۲/	۶۰ ۶۱	۱۶۶۶ ، ۱۶۶۷ ،،	محمد اجمل خانصاحب ،، محمد احمد صاحب ،،	عہ/ ۸/
۱۳	۴۳۲	محمد وسیم صاحب ،،	صہ/	۳۷	۱۳۶۳ ،	حسن علی صاحب ،،	۱۲/	۶۲	۱۶۶۸ ،	رشید احمد صاحب صدیقی ،،	ع/
۱۴	۴۴۰	ڈاکٹر سعید الظفر خانصاحب دہرہ دون	اعہ/	۳۸	۱۳۶۴ ،	فرید الحق صاحب بارہ بنکی	ع/	۶۳	۱۶۶۹ ،	بیگم صاحبہ ،، ،، ،،	ع/
۱۵	۲۵۴	سید نواب علی صاحب ایم اے لکھنؤ	عہ/	۳۹	۱۳۶۵ ،	فخر الحسن صاحب ،،	عہ/	۶۴	۱۶۷۲ ،	قاضی جلال الدین صاحب مرادآباد	عہ/
۱۶	۴۶۲	بیگم صاحبہ ایم اسلام صاحب کانپور	عہ/	۴۰	۱۳۶۶ ،	احمد حسین صاحب قدوائی لکھنؤ	ے/	۶۵	۱۶۷۳ ،	مولوی عبد النعیم صاحب ،،	۸/
۱۷	۴۶۴	محمد وسیم صاحب لکھنؤ	صہ/	۴۱	۱۳۶۷ ،	عبد الاحد صاحب ،،	ے/	۶۶	۱۶۷۴ ،	مولوی عبد المجید خانصاحب ،،	۸/
۱۸	۱۳۴۳ بی	پروفیسر وحید الرحمن صاحب عرفانی ،،	عہ/	۴۲	۱۶۳۴ ،	معصوم علی صاحب علی گڑھ	۸/	۶۷	۱۶۷۵ ،	حکیم انظار احمد صاحب انصاری ،،	عہ/
۱۹	۱۳۴۴ ،	بیگم صاحبہ اشتیاق احمد صاحب عباسی ،،	ڈعہ/	۴۳	۱۶۳۵ ،	سراج الحسن صاحب ،،	۸/	۶۸	۱۶۷۶ ،	مولوی محمد مہدی حسن صاحب ،،	عہ/
۲۰	۱۳۴۵ ،	خان بہادر حافظ محی الدین صاحب ،،	سے/	۴۴	۱۶۳۶ ،	رفیع علی صاحب الوری ،،	۸/	۶۹	۱۶۷۷ ،	مولوی ظہیر عالم صاحب ،،	ع/
۲۱	۱۳۴۶ ،	محمد حنیف صاحب ،،	ے/	۴۵	۱۶۳۷ ،	مبارک حسین خاں صاحب ،،	عہ/	۷۰	۱۶۷۸ ،	مولوی حافظ سلطان احمد صاحب ،،	عہ/
۲۲	۱۳۴۷ ،	غلام اصغر حیدری صاحب ،،	صہ/	۴۶	۱۶۳۸ ،	ڈاکٹر ازہر قدوائی صاحب ،،	ع/	۷۱	۱۶۸۰ ،	مولوی آفتاب احمد صاحب نگینہ	ے/
۲۳	۱۳۴۸ ،	چودھری حیدر حسین صاحب ،،	ے/	۴۷	۱۶۳۹ ،	مولوی انوار الہدیٰ صاحب ،،	عہ/	۷۲	۱۶۸۱ ،	بابو عبد الصمد صاحب ،،	ے/
۲۴	۱۳۴۹ ،	مولوی محمد غضنفر خانصاحب ،،	للعہ/	۴۸	۱۶۴۰ ،	خواجہ غلام السیدین صاحب ،،	صہ/	۷۳	۱۶۸۲ ،	مولوی محمد عارف صاحب ،،	ع/
۲۵	۱۳۵۰ ،	مولوی ہارون احمد صاحب ،،	ع/	۴۹	۱۶۴۱ ،	حکیم محمد ظہیر الدین صاحب ،،	۹ہ/	۷۴	۱۶۸۳ ،	مولوی اعجاز حسین صاحب نقوی ،،	عہ/
۲۶	۱۳۵۲ ،	بابو سراج الدین صاحب ،،	عہ/	۵۰	۱۶۴۲ ،	مولوی محمد عقیل صاحب ،،	عہ/	۷۵	۱۶۸۴ ،	مولوی عبد السلام صاحب ،،	عہ/
۲۷	۱۳۵۳ ،	شیخ شاہ حسین صاحب ،،	عہ/	۵۱	۱۶۴۷ ،	حکیم عبد اللہ نصر صاحب ،،	ع/	۷۶	۱۶۸۶ ،	مولوی سید توقیر احمد صاحب ،،	ے/
۲۸	۱۳۵۴ ،	سید بشیر احمد صاحب ،،	۹عہ/	۵۲	۱۶۴۸ ،	مولوی مسعود حسن صاحب ،،	۴/	۷۷	۱۶۸۷ ،	قاضی محمود علی صاحب ،،	ے/
۲۹	۱۳۵۵ ،	نصیر محمد صاحب ،،	عہ/	۵۳	۱۶۵۲ ،	مولوی محمد انس خانصاحب ،،	ع/	۷۸	۱۶۸۸ ،	منشی شبیر احمد صاحب ،،	ع/
۳۰	۱۳۵۶ ،	ڈاکٹر عبد العلیم صاحب ،،	ع/	۵۴	۱۶۵۳ ،	سید محمود حسین صاحب ،،	ے/	۷۹	۱۶۸۹ ،	مولوی قاضی ظہیر الحسن صاحب نجیب آبادی ،،	صہ/
۳۱	۱۳۵۷ ،	شیخ ریاست علی صاحب ،،	للعہ/	۵۵	۱۶۵۴ ،	سید محمد ٹونکی صاحب ،،	عہ/	۸۰	۱۶۹۰ ،	مولوی مبارک علی صاحب ،،	ع/
۳۲	۱۳۵۸ ،	شیخ نصیر الرحمن صاحب قدوائی بارہ بنکی	ے/	۵۶	۱۶۵۸ ،	منظور علی صاحب فاروقی ،،	عہ/	۸۱	۱۶۹۲ ،	مولوی محمد اشفاق علی خانصاحب ،،	عہ/
۳۳	۱۳۵۹ ،	خلیق الرحمن صاحب قدوائی ،،	عہ/	۵۷	۱۶۵۹ ،	ڈاکٹر محمد رفیق صاحب ،،	صہ/	۸۲	۳۵۵۲ ،	سید ممتاز احمد صاحب بارہ بنکی	ے/
۳۴	۱۳۶۰ ،	شیخ فضل الرحمن صاحب ،، ،،	عہ/	۵۸	۱۶۶۳ ،	ساجد حسین خانصاحب ،،	ع/	۸۳	۳۵۵۳ ،	سراج احمد صاحب علوی گورکھپور	عہ/

نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۸۴	۳۵۵۴ بی	مقتدر کلیم الرحمن صاحب الہ آباد	صمر
		میزان کل	للعمر ۱۲/

بہار

نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱	۳۸۱	سید محمد رشید صاحب بانکی پور	عمر
۲	۴۲۰	حکیم احمد شعیب صاحب گیا	سے
۳	۴۴۵	مولوی بدر الحسن صاحب مظفر پور	للعمر
۴	۳۲۰۱ بی	ڈاکٹر محمد عثمان صاحب بانکی پور	عمر
۵	۳۲۰۲ "	ضمیر الدین احمد صاحب "	عمر
۶	۳۲۰۳ "	رفیع الدین بلخی صاحب "	عمر
۷	۳۲۰۴ "	خان بہادر مولوی مبارک کریم صاحب	عمر
۸	۳۲۰۶ "	محمد یسین علی صاحب پیر بہوڑا "	عمر
۹	۳۲۰۸ "	ایم ایس فقیر صاحب بانکی پور	عمر
۱۰	۳۲۰۹ "	خواجہ مدحت نوا صاحب پٹنہ	عمر
۱۱	۳۲۱۰ "	سید فضل علی صاحب "	صمر
۱۲	۳۲۱۱ "	حافظ عبد المجید صاحب گیا	عمر
۱۳	۳۲۱۲ "	ڈاکٹر محمد وحید صاحب "	عمر
۱۴	۳۲۱۳ "	محمد عبد الحکیم صاحب پٹنہ	عمر
۱۵	۳۲۱۴ "	حافظ عبد العزیز صاحب "	عمر
۱۶	۲۱۵ بی	شاہ محمد شعیب صاحب جھٹولی	عمر
		میزان کل	عمر

سی پی

نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱	۲۰۹	شیخ حسین صاحب بھساول	۱/
۲	۲۶۷	بچو خاں محمد صاحب سیٹھ "	سے
۳	۲۶۸	حاجی محمد حسین صاحب بنگالی	صمر
۴	۲۷۱	حکیم اسرار احمد صاحب ناگپور	سے
۵	۲۷۲	والدہ دختر قاضی سید محمود علی صاحب بلدانہ	عمر
۶	۲۷۳	محمد سعد اللہ خاں صاحب امراوتی	عمر
۷	۲۷۴	مولوی سلیم عبد اللہ صاحب "	عمر
۸	۲۷۵	محمد عبد اللہ ولد تاج محمد صاحب "	عمر
۹	۲۷۷	قادر علی صاحب "	عمر
		میزان کل	عمر

حیدرآباد دکن

نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱	۴۱۵	ڈاکٹر اے ایل سعید صاحب حیدرآباد	صمر
		میزان کل	صمر

مدراس

نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱	۳۷۴	کے حاجی احمد باپو صاحب مدورا	صمر
۲	۳۹۳	نواب غلام احمد صاحب کلامی	عمر
۳	۴۰۳	ایم عبد القادر صاحب مدراس	صمر
		میزان کل	عمر

پنجاب وسرحد

نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱	۳۷۹	حاجی فتح محمد صاحب جنڈوالا	عمر
۲	۳۸۹	ملک خدا بخش صاحب پشاور	عمر
۳	۳۹۰	شیخ عبد الحمید صاحب "	سے
۴	۴۵۶	چودھری محمد افضل صاحب ملتان	عمر
۵	۴۶۵	عبد اللطیف صاحب سیالکوٹ	صمر
		میزان کل	صمر

سنٹرل انڈیا

نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱	۳۸۰	مشتاق احمد صاحب بھوپال	سے
۲	۳۹۷	عالیہ تربیت قاضی سید حیدر عباسی صاحب	عمر
		میزان کل	للعمر

راجپوتانہ

نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱	۴۶۱	سید امام الدین صاحب رضوی اودے پور میواڑ	سے
		میزان کل	سے

عطیات

۱	۳۷۶	مرزا احمد علی بیگ صاحب بلاسپور	للعمر
۲	۳۷۷	حنیفہ احمد خاں صاحب احمد نگر	صمر
۳	۳۸۵	خلیل احمد خاں صاحب امراوتی	عمر
۴	۳۸۶	محمد فصیح الدین صاحب پٹنہ	۸/
۵	۴۰۵	چودھری فضل محمد سردار خاں صاحب سیالکوٹ	عمر
۶	۴۰۶	ماسٹر عبد الحی صاحب جامعہ دہلی	صمر
۷	۴۱۰	معلم قطب الدین صاحب رنگون	عمر
۸	۴۱۱	معلم برادرس " "	عمر
۹	۴۱۸	سید عبد الشکور صاحب حیدرآباد	صمر

نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم وصول	نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم وصول	نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم وصول
۱۰	۴۲۱	والدہ صاحبہ محمد اجمل سلمہٗ گیا	۶ر	۲۵	۱۶۴۹ بی	ایک ہمدرد بذریعہ ساجد حسین صاحب علیگڑھ	۸ر	۴۰	۱۶۹۴ بی	قاضی عطاء الحق صاحب مرادآباد	۸ر
۱۱	۴۲۲	والدہ صاحبہ محمد اکمل سلمہٗ "	عہ ر	۲۶	" ۱۶۵۰	خطیب اطہر حسین صاحب "	عہ ر	۴۱	" ۱۶۹۵	" " " "	۸ر
۱۲	۴۲۹	قاضی حکیم الدین صاحب نئی دہلی	عہ ر	۲۷	" ۱۶۵۱	خانبہادر محمد حبیب اللہ خانصاحب "	صہ ر	۴۲	" ۲۸۳۶	میاں محمد اسمٰعیل صاحب سیگلی کلکتہ	معہ ر
۱۳	۴۳۳	محمد قاسم صاحب سوداگر کوئٹہ	صہ ر	۲۸	" ۱۳۵۱	بیگم صاحبہ ارتضیٰ کریم صاحب لکھنؤ	۶ر	۴۳	" ۲۸۴۷	شاہ زین العابدین صاحب "	صہ ۸ر
۱۴	۴۳۴	محمد فصیح صاحب لکھنؤ	صہ ر	۲۹	" ۲۶۹	خیرالدین صاحب برار	۶ر	۴۴	" ۲۸۵۰	" " " " "	۶ ۸ر
۱۵	۴۳۵	ملک زماں مہدی خانصاحب شاہپور	عہ ر	۳۰	" ۲۷۰	قاضی عبدالحمید صاحب امراؤتی	عہ ر	۴۵	" ۲۸۹۲	محمد عثمان اجمیری صاحب "	ے ۱ر
۱۶	۴۴۸	خواجہ فرزند علی صاحب پانی پت	صہ ر	۳۱	" ۲۷۶	حاجی عباس علی صاحب "	صہ ر	۴۶	" ۳۲۰۵	ایک مسلمان پٹنہ	صہ ر
۱۷	۴۵۰	منشی عبدالسلام صاحب نئی دہلی	صہ ر	۳۲	" ۱۶۵۵	عبیدالرحمن صاحب علی گڑھ	۲ر	۴۷	" ۳۲۰۷	چوبے صاحب "	صہ ر
۱۸	۴۵۵	سید علی اکبر صاحب حیدرآباد دکن	ے ر	۳۳	" ۱۶۵۶	اکرام حسین صاحب "	۱ر	۴۸	" ۳۵۵۱	مشیر حسین صاحب قدوائی لکھنؤ	معہ ر
۱۹	۴۶۳	ڈاکٹر محمد عبدالرحیم صاحب لاہور	ے ر	۳۴	" ۱۶۵۷	امیر محمد خانصاحب "	۴ر	۴۹	" ۳۵۵۵	امیر جامعہ خواجہ عبدالمجید صاحب الہ آباد	ماللعہ ر
۲۰	۱۶۳۳ بی	ایک ہمدرد صاحب علی گڑھ	ما ر	۳۵	" ۱۶۶۰	انوار احمد صاحب "	۴ر	۵۰	۲۶۴۰ بی	جمیل الدین صاحب نئی دہلی	ے ر
۲۱	" ۱۶۴۳	محمد ضیاء اللہ خانصاحب "	۴ر	۳۶	" ۱۶۶۱	صاحبزادہ منظور علیخاں صاحب "	۴ر	۵۱	۲۶۴۰	" " "	۸ر
۲۲	" ۱۶۴۴	زبیر احمد صاحب "	۴ر	۳۷	" ۱۶۶۲	غلام ربانی صاحب "	۴ر	۵۲	" ۳۸۷۷	بیگم صاحبہ خان بہادر شاہ محمد	
۲۳	" ۱۶۴۵	مبارک علی صاحب "	۴ر	۳۸	" ۱۶۷۰	محمد حبیب اللہ صاحب مرادآباد	۴ر			صاحب۔ نواب گنج دہلی	۶ر
۲۴	" ۱۶۴۶	محمد محبوب عالم صاحب "	۲ر	۳۹	" ۱۶۷۹	مولوی تہور علی صاحب "	۴ر			میزان کل	صالعہ ۲ر

پیام تعلیم باتصویر جماعت میں جن مضامین سے لڑکے جی چراتے ہیں پیام تعلیم میں خوشی سے پڑھتے ہیں اس رسالہ کی یہی خوبی دیکھ کر ماہرین تعلیم نے اس کو اسکولوں کے لئے سرکاری طور پر خرید کیا ہے۔ چندہ سالانہ دو روپے آٹھ آنے۔ مکتبہ جامعہ دہلی

ہمارا مدرسہ ابتدائی

ہمارے ابتدائی مدرسہ میں جدید ترین طریقوں سے تعلیم دیجاتی ہے جو دنیا کے بہترین ماہرین تعلیم کے غور و فکر اور تجربے کا نتیجہ ہیں تعلیم بچے کے قدرتی رجحانات اور ضروریات سے مطابقت رکھتی ہے

مادری زبان کہانی کے طریقہ کی مدد سے پڑھائی جاتی ہے اس لئے ہم نے مفید کتابیں اور آلات تیار کرائے ہیں ان سے ریاضی کی تعلیم میں بھی مدد ملتی ہے یہ منزل ابتدائی سے پہلے کی منزل ہے اس کے بعد چند ابتدائی درجوں میں منصوبے کے طریقے سے کام لیا جاتا ہے۔

رجسٹرڈ نمبر ایل ۳۹۳۰

مطبوعہ جامعہ پریس دہلی

مرتب اور ناشر و طابع شفیق الرحمٰن بی اے (جامعہ)

ہمدردِ جامعہ

مرتبہ

"ناظم"

حلقہ ہمدردانِ جامعہ، دہلی

سب سے بڑا مقصد

جامعہ ملیہ کا سب سے بڑا مقصد یہ ہی کہ ہندوستانی مسلمانوں کی آئندہ زندگی کا ایک ایسا نقشہ تیار کرے جس کا مرکز مذہب اسلام ہو، اور اس میں ہندوستان کی قومی تہذیب کا وہ رنگ بھرے جو عام انسانی تہذیب کے رنگ میں کھپ جائے۔ اس کی بنیاد اس عقیدے پر ہی کہ مذہب کی سچی تعلیم ہندوستانی مسلمانوں کو وطن کی محبت اور قومی اتحاد کا سبق دے گی اور ہندوستان کی آزادی اور ترقی میں حصہ لینے پر آمادہ کریگی اور آزاد ہندوستان اور ملکوں کے ساتھ مل کر دنیا کی زندگی میں شرکت اور امن و تہذیب کی مفید خدمت کرے گا۔

(شیخ الجامعہ)

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

ہمدرد جامعہ

جلد ۲ | بابت ماہ اپریل ۳۸ء مطابق ماہ صفر ۵۷ھ | نمبر ۹

شذرات

کئی سال ہوئے شیخ الجامعہ صاحب نے جامعہ کی مالیات کے متعلق فرمایا تھا۔

"جامعہ کے کارکن جامعہ کی آمدنی کا پائیدار اور قابل اعتماد مستقل انتظام اسے نہیں سمجھتے کہ بنک میں سرمایہ جمع ہو۔ یا ارباب حکومت کی طرف سے امداد ملے، بلکہ تمام مسلمانوں کے دل میں اس قومی تعلیم گاہ کی جگہ ہو جائے اور وہ قطرہ قطرہ کر کے فیض و کرم کا دریا بہا دیں جو بنکوں اور حکومتوں کے زوال کے بعد بھی جاری رہے۔"

اسی بنیاد پر حلقہ ہمدردان جامعہ کی بنیاد پڑی تھی اور اللہ کے بھروسے پر کام شروع کر دیا گیا تھا اور چھوٹے چھوٹے چندوں ہی سے پہلے سال میں پانچ ہزار کی رقم حلقہ ہمدردان کی طرف سے جامعہ کو پیش کی گئی اور رفتہ رفتہ ۳۵-۳۶ء میں یہ رقم بحمداللہ سترہ ہزار تک پہنچ گئی لیکن جامعہ کے اصل خرچ سے یہ رقم بھی بہت کم تھی، ناظم حلقہ نے دردمندان ملت کی حوصلہ افزائیاں دیکھ کر ۳۶-۳۷ء کے لئے جامعہ سے چوبیس ہزار کی رقم کا وعدہ کر لیا۔ لیکن سات مہینے تک آمدنی کا اوسط صرف سو ہزار کے قریب رہا، مارچ میں جب دیکھا کہ چودہ ہزار کی رقم باقی ہے اور محض پانچ مہینے کی مدت ہے تو کارکنوں کو بڑی فکر دامنگیر ہوئی کہ اس قلیل مدت میں اس موعودہ رقم کو کس طرح جامعہ کو ادا کیا جائے اسی پریشانی کے عالم اور لاتیئسو من روح اللہ کی روشنی میں جامعہ نے ملت سے اپیل کی۔ پانچواں مہینہ ختم ہونے سے پہلے پہلے اسی لازوال بنک نے چودہ ہزار بلکہ پندرہ ہزار کی گراں قدر رقم سے جامعہ کی گود بھر دی۔

اس سال آمدنی کا تخمینہ تیس ہزار کیا گیا ہے۔ قریب قریب آدھی رقم وصول ہو چکی ہے۔ اور موجودہ رفتار سے معلوم ہوتا ہے کہ سال کے اختتام تک بقیہ آدھی رقم بھی انشاءاللہ وصول ہو جائے گی۔ صوبوں کی آمدنی کا تخمینہ اور موصولہ رقم کا نقشہ دوسرے صفحہ پر ہے اس میں مارچ تک کی وصولی کے اعداد دکھلائے گئے ہیں

فہرست صوبہ وار وصولی تا مارچ ۱۹۳۸ء

صوبہ	رقم تخمینہ	وصول تا مارچ
دہلی	پانچ ہزار	چار ہزار
یوپی	چھ ہزار	چار ہزار
بنگال	چار ہزار	ساڑھے تین ہزار
بمبئی ڈھائی ہزار	ڈھائی ہزار	سولہ سو
حیدرآباد	دو ہزار	ڈھائی سو
مدراس	دو ہزار	سوا سو
بہار	ڈیڑھ ہزار	چھ سو
پنجاب و سرحد	ڈھائی ہزار	ساڑھے پانچ سو
سی پی	ایک ہزار	سوا تین سو
برما	دو ہزار	سوا سو
دیگر	ڈیڑھ ہزار	ڈیڑھ سو
میزان	تیس ہزار	تقریباً پندرہ ہزار

اس سلسلہ میں سرحد، پنجاب کو وفود جا چکے ہیں۔ حیدرآباد اور برما کو جا رہے ہیں۔ حالات بہت امید افزا ہیں، ہر جگہ جامعہ کے ہمدرد حضرات بڑی حوصلہ افزائی فرما رہے ہیں۔

بعض اسلامی اداروں کا مدت سے اصرار تھا۔ کہ جامعہ میں استادوں کی تعلیم کا بھی کوئی معقول انتظام ہونا چاہیئے۔ جامعہ کی خواہش تو یہ ہمیشہ سے رہی ہی لیکن مالی مجبوریاں برابر حائل ہوتی رہیں۔ اب اللہ کے بھروسہ پر جامعہ نے یہ ارادہ کرلیا ہی کہ اس جدید شعبہ کا بھی اضافہ کر دیا جائے۔ اگست ۳۸ء میں جامعہ کا نیا سشن شروع ہوتے ہی اس مدرسہ کا افتتاح بھی عمل میں آجائے گا۔

حالات جامعہ

اس مہینے اردو اکادمی کے جلسے میں شمس العلماء مولانا عبدالرحمن صاحب (پروفیسر السنہ مشرقیہ سینٹ اسٹیفنس کالج دہلی) نے اردو اکادمی کے جلسہ میں جزیہ و خراج پر ایک مقالہ پڑھا جس کا اصل عنوان "الرواج حول الجزیہ و الخراج" تھا۔ جناب مولنا اس موضوع پر ایک مستقل کتاب لکھ رہے ہیں اس مقالہ کو اس کتاب کا پہلا باب کہنا چاہیے۔ مولنا نے عہد نبوی میں اشاعت اسلام کی مختصر تاریخ بیان کرتے ہوئے یہ فرمایا کہ رسول خدا روحی فداہ جب اپنے وطن اور قوم کو اللہ کی راہ پر لے آئے اور تعالوا الی کلمۃ سواء بیننا و بینکم کی دعوت سالہا سال تک ہو چکی اور قرب و جوار کی حکومتوں نے رشد و ہدایت کے پیغام پر چراغ پا ہو کر اسلام کے خلاف ریشہ دوانیاں شروع کیں تو خدا نے حکم دیا کہ قاتلوا الذین لا یؤمنون باللہ ولا بالیوم الاخر ولا یحرمون ما حرم اللہ و رسولہ ولا یدینون دین الحق من الذین اوتو الکتاب حتی یعطوا الجزیہ عن ید وھم صاغرون

(اہل کتاب سے بھی جو نہ اللہ پر ایمان رکھتے ہیں نہ آخرت کے دن پر۔ نہ اُن چیزوں کو حرام جانتے ہیں جنھیں اللہ اور اللہ کے رسول نے حرام ٹھیرایا ہے نہ دین حق پر چلتے ہیں، لڑو اور یہاں تک لڑو کہ وہ جزیہ دیں.....)

اس کے بعد باقی سارا مقالہ یعنی ایک گھنٹہ کی تقریر - عن ید وھم صاغرون کے ترجمہ اور معنی پر ہوئی۔ اس لئے کہ مولانا کی رائے اس معاملہ میں عام مفسرین اور مترجمین سے بالکل مختلف ہے۔

ید کے عام معنی ہاتھ اور مجازی طور پر مداخلہ، قوت اختیار، اعانت وغیرہ ہے لیکن عن ید کے معنی بعض لغت نویسوں نے ذلت، قوت، استسلام لکھے ہیں۔ مولانا کا خیال ہے کہ تدوین لغت کا وقت آیا تو عرف فقہی کی بنا پر اور وہ بھی غالباً اسی آیت کے سہارے پر یہ معنی رواج پاچکے اور زبان میں آچکے تھے۔ اس لئے وہ لغت نویسوں کو وہ لکھنے ہی چاہیئے تھے۔ عام مفسرین نے عن ید کے معنی میں زمخشری اور طبری کا تتبع کیا ہے اور ان دونوں حضرات نے معنی معین نہیں کئے ہیں لیکن عام رجحان مغلوبانہ کچھ دینے کی طرف ہے اور انہی معنی سے مولانا کو اختلاف ہے، اس پر مولانا نے بڑی سیر حاصل بحث کے بعد یہ ثابت کیا کہ ید اس موقع پر مال اور صرف مال کے لئے استعمال ہوا ہے۔ اسی طرح پھر اس کے بعد 'صاغرون' سے بحث کی اور محدثین، مفسرین، فقہا اور شعراء کے متعدد حوالوں کے بعد یہ نتیجہ نکالا کہ جزیہ دینے پر آمادہ اور راضی ہوجانا ہی صغار ہے اور اس طرح حتی یعطوا الجزیہ عن ید وہم صاغرون کے معنی ہوئے کہ اہل کتاب سے لڑو اور یہاں تک لڑو کہ وہ ہار مان کر تمہیں جزیہ دیں۔

مقالہ ختم ہونے کے بعد حسب خواہش مقرر، حاضرین نے سوالات بھی کئے۔ اور اس کے بعد صدر جلسہ جناب مولانا محمد اسلم صاحب نے شکریہ ادا کیا۔

بزمِ ادب

مولوی سعید انصاری صاحب استاد جامعہ جو کولمبیا یونیورسٹی (امریکہ) میں اعلیٰ تعلیم کی تکمیل کے بعد گذشتہ مہینہ واپس آئے ہیں چند ہفتے کے لئے مکان تشریف لے گئے تھے اور اب مستقلاً جامعہ میں آگئے ہیں۔ جامعہ میں چھوٹے لڑکے اگر آپ کی سیر و سیاحت اور طویل قیام کے دلچسپ حالات معلوم کرنے کی ہر وقت فکر میں رہتے ہیں تو بڑے طلباء دنیا کے متمدن ترین ملک کے سیاسی معاشی اور تعلیمی مسائل کو ثقہ راوی کی زبان سے سننے کے مشتاق ہیں۔ اس سلسلہ میں سب سے پہلے بزم ادب (مدرسہ ثانوی کی انجمن) نے آپ کو دعوت دی اور بجائے تقریر کے سلسلہ سوالات کا رکھا۔ طلباء نے مختلف سوالات کئے۔ وہاں طلباء کی عام تفریحات کیا ہیں، امریکہ کے نوجوانوں میں قومی جوش کی کیا کیفیت ہی۔ ہندوستان اور ہندوستانیوں کے متعلق وہ کیا رائے رکھتے ہیں۔ چین پر جاپان کے حملے کے متعلق وہاں عام رائے کیا ہی وغیرہ وغیرہ، ان بڑے سوالوں میں ضمنی طور پر بہت سی چھوٹی چھوٹی باتیں بھی جو بہت چھوٹوں کے لئے دلچسپی کے باعث تھیں۔ آگئیں۔ فاضل مجیب کی گفتگو اس درجہ دلچسپ تھی کہ سلسلہ ختم کرنے کو طلباء کا جی ہی نہیں چاہتا تھا۔ آپ نے طلبہ کو امریکہ اور یورپ کے مختلف قیمتوں کے بہت سے سکے اور نوٹ بھی دکھلائے جن میں امریکہ کے علاوہ فرانس، انگلستان، اٹلی، جرمنی، سوئٹزرلینڈ وغیرہ دوسرے ملکوں کے سکے بھی تھے۔ طالب علموں نے ان سکوں کے متعلق بھی بہت سی باتیں دریافت کیں۔ جناب مقرر نے اس موقعہ پر طلسمی لالٹین کے ذریعہ امریکہ کے مناظر دکھانے کا بھی انتظام کیا تھا۔ مگر اتفاق سے مشین عین وقت پر فیل ہوگئی۔

انجمن اتحاد

اس سلسلہ کی دوسری صحبت، انجمن اتحاد (کالج کی انجمن) کے زیر اہتمام منعقد ہوئی یہ بڑوں کی مجلس تھی اور مقرر سے محض گفتگو نہیں تقریر کی درخواست کی گئی تھی، عنوان "امریکہ کے نوجوانوں کے مشاغل" تھا۔ لیکن یہ عنوان درحقیقت تقریب ملاقات ہی کی حیثیت سے تھا، ورنہ اس تقریر میں وہ سب کچھ مجملاً آگیا جو ہندوستان کے نوجوانوں سے وہ کہنا چاہتے تھے۔ پس منظر کے طور پر آپ نے امریکہ کی تھوڑی سی تاریخ بھی بیان کی اور اس کے بعد دور حاضر کے مشاغل میں تفریحات کا سلسلہ شروع ہوا۔ جو وہاں کے تعلیمی حالات کو چھوتا اور معاشرت کو دیکھتا، کلیسا کی تشکیل سیرت کی کوششوں سے گذرتا ہوا امریکہ اور دنیا کے امن پر ختم ہوا اور حسن خاتمہ کے ساتھ جلسہ برخاست ہوا۔

آگرہ کی سیر

سیر و سفر کا انسان میں ایک طبعی تقاضا موجود ہی اور بالخصوص طالب علم میں، جب چھٹیاں ہونے والی ہوتی ہیں، خواہ کتنی ہی مختصر ہوں جامعی طلباء بھی سیاحت کے پروگرام میں لگ جاتے ہیں ایک آدھ دن کی چھٹی میں دلّی اور اس کے قرب و جوار کی سیر ہوتی ہی لیکن جب اس سے کچھ زیادہ ہو تو طلباء کے حوصلے بھی بڑھ جاتے ہیں۔ محرم کی چھٹی جمعہ اور آخری جمعرات کی چھٹی ملا کر تین چار روز کی ہوگئی تھی۔ لوگوں نے سفر کی نیت کرلی بزم ادب کی طرف سے آگرہ کی سیر کا پروگرام بنا۔ ایک جماعت سائیکلوں پر روانہ ہوئی دوسری

اری پردونوں کی تعداد چالیس پچاس کے درمیان تھی۔ صدر بزم ادب اور صدر مدرس صاحب مدرسہ ثانوی کی رہنمائی میں یہ سفر بہت کامیاب رہا اور طلبا بہت مسرور واپس ہوئے۔

آگرہ میں مدرسہ شعیبیہ جامعہ کا گویا مستقل مہمان خانہ ہے۔ جناب منیجر صاحب کی شفقت بزرگانہ کہیں اور جانے ہی نہیں دیتی۔ سعید احمد صاحب زبیری (منیجر مدرسہ) جو درحقیقت مدرسہ کی روح رواں ہیں جامعہ کے بچوں سے بالکل اپنے بچوں کی طرح محبت کرتے ہیں۔ اس دفعہ بھی قیام شعیبیہ میں ہوا۔ فتح پور سیکری میں بابو ریاض احمد صاحب کی عنایات سے بڑی سہولت رہی اور آرام ملا۔ جامعہ اپنے ان دونوں بزرگوں کی ممنون ہے۔

تعلیمی مرکز ۱ کے بچوں کی ایک جماعت لاہور گئی تھی اور امرتسر اور کپورتھلہ ہوتی ہوئی واپس آئی۔

خواجہ عبدالحی صاحب کا سفر جالندھر

جالندھر کا مدرسۃ بنات جس میں مسلمان لڑکیوں کے لئے ہائی اسکول تک کی تعلیم کا انتظام ہے اور جس کے نصاب کی ایک خصوصیت یہ ہے کہ عربی بھی اس میں لازمی رکھی گئی ہے پنجاب میں بلکہ ہندوستان میں اپنی نوعیت کا ایک ہی ہائی اسکول ہے اپنے اقامتی انتظام اور تعلیم میں نیک نام ہے، پچھلے دنوں اس کا سالانہ جلسہ منعقد ہوا تھا۔ ہندوستان کے دوسرے علمار اور مشاہیر کے علاوہ جامعہ سے خواجہ عبدالحی صاحب (شیخ التفسیر جامعہ) کو بھی دعوت دی گئی تھی، خواجہ صاحب تشریف لے گئے تھے، اور آپ نے وہاں دو تقریریں ارشاد فرمائیں جن میں مسلمانوں کی موجودہ ضروریات اور فرائض کی طرف بھی توجہ دلائی تھی۔

شیخ الجامعہ صاحب کی مصروفیتیں ✓

شیخ الجامعہ صاحب ہری پورہ سے واپس آکر تھوڑے دن دہلی قیام فرما رہے، پٹنہ کی اس کمیٹی کے جلسہ میں جو بہار کے نصاب تعلیم کی ترمیم و اصلاح کے لئے بنائی گئی تھی شرکت ضروری تھی۔ آپ وہاں تشریف لے گئے اور چند دن وہاں رہ کر ناگپور چلے گئے۔ ناگپور میں اس کمیٹی کا جلسہ تھا جو سی پی حکومت کی طرف سے اس مسئلہ پر غور کرنے کے لئے بنائی گئی ہے کہ وردھا کمیٹی اسکیم اور آنریبل مسٹر شکلا (وزیر تعلیم حکومت سی پی) کی تعلیمی تجویز کے مشترک پہلوؤں پر غور کرے۔ شیخ الجامعہ صاحب اس کمیٹی کے صدر بھی ہیں۔ ناگپور میں کچھ دیر لگی اور ڈھائی ہفتے کے بعد آپ دہلی واپس ہوئے۔ یہاں دو تین دن جامعہ کے ضروری کاموں کو انجام دے کر مسلم یونیورسٹی کے امتحان کے سلسلہ میں علی گڑھ تشریف لے گئے ہیں اور وہاں سے کشمیر چلے جائیں گے۔ جہاں ہوم منسٹر صاحب (حکومت کشمیر) نے تعلیمی مشورہ کے لئے آپ کو دعوت دی ہے۔

سالانہ کھیل

ورزش اور کھیل جامعہ میں بچوں کے لئے لازمی ہیں اور یوں یہ نظام اوقات کا ضروری حصہ سمجھے جاتے ہیں۔ آخر سال میں، سالانہ کھیل بھی ہوتے ہیں جو کبھی کبھی بہ مجبوری نہیں بھی ہوتے۔ جامعہ نگر میں پچھلے سال بھی ان کی گنجائش نکل

آئی تھی۔ اور اس دفعہ بھی ان کا سلسلہ شروع ہوگیا ہی بچے بڑی دلچسپی کے ساتھ مختلف چیزوں میں بڑھ بڑھ کر حصہ لے رہے ہیں۔

پیام تعلیم

پیام تعلیم۔ جامعہ کا ماہوار رسالہ ہی جو بچوں کے لئے شائع ہوتا ہی، بچوں کی دلچسپی کے عام مضامین کے علاوہ اس میں دو ایک باتیں خاص بھی ہوتی ہیں ٹکٹ جمع کرنے کا شوق بچوں میں اب عام ہو رہا ہی، پیام تعلیم نے کئی سال ہوئے بچوں کو اس شغلہ کی ترغیب دی تھی وہ بچوں کو اس درجہ پسند آئی کہ پیام تعلیم پڑھنے والا کوئی بچہ بھی اس شوق سے خالی نہیں ہوگا۔ اس سلسلہ میں ایک تو ہر دفعہ کوئی نہ کوئی مضمون ایسا ہوتا ہی جس سے ٹکٹوں کے حاصل کرنے جمع کرنے ان کو سلیقہ سے البم میں لگانے اور مبادلہ کرنے کے متعلق معلومات حاصل ہوتی ہی۔ دوسری چیز ٹکٹوں کی خبریں ہیں یہ رسالہ کا ایک مستقل عنوان ہی جس کے ماتحت دنیا بھر کی خاص خاص خبریں ٹکٹ سے متعلق جمع کر دی جاتی ہیں بظاہر تو اس ضمن میں ہر مہینے قابل ذکر خبریں مل جانے کا یقین نہیں آتا۔ لیکن بہر حال ہر بار خبریں ہوتی ہیں اور مفید و دلچسپ ہوتی ہیں پھر سچی ہوتی ہیں۔ مثلاً تازہ پرچہ میں چار بڑی خبریں ہیں۔ مصری ٹکٹ، اس میں ان ٹکٹوں کا ذکر ہی جو شاہ فاروق کی شادی کی خوشی میں جاری کئے گئے تھے۔ "بین الاقوامی زبان کا ٹکٹ" اس میں اس ٹکٹ کا ذکر ہی جو اسپرانٹو Esperanto کی ایجاد کی یادگار کے طور پر برازیل سے جاری ہوا ہی۔ اس سلسلہ میں یہ بھی بتایا گیا ہی کہ ۱۸۸۷ء میں بھی اسی قسم کا ایک ٹکٹ روس سے جاری کیا گیا تھا جس پر اسپرانٹو کے موجد ڈاکٹر ایل زینوف کی تصویر بنی ہوئی تھی۔ تیسری خبر "ہجرت کے ٹکٹ" ہی جس سے معلوم ہوتا ہی کہ امریکہ میں سوئڈن کے جو لوگ آباد ہیں انھوں نے تین سو سال کی مدت گذرنے کی یادگار میں چند ٹکٹ جاری کئے ہیں چوتھی خبر میں نیو ساؤتھ ویلز (آسٹریلیا) کے ایک ٹکٹ کا ذکر ہی۔ جو گورنر فلپ اور ان کی جماعت کے آسٹریلیا میں آباد ہونے کی یادگار میں جاری ہوئے ہیں اسی طرح اس سے پچھلے پرچہ میں 'جرمنی کا آسٹریا پر قبضہ' محبت کے ٹکٹ 'آزادی کے ٹکٹ' روسی ہوائی ٹکٹ 'ریڈیو کے موجد کا ٹکٹ' تیلیس لشکر کے ٹکٹ' برازیلی ٹکٹ '۱۹۳۸ء کے نئے ٹکٹ' خبروں کے عنوانات ہیں۔ رسالہ کی دوسری خصوصیت 'پیام برادری' ہی جس کا مقصد اردو خصوصاً پیام تعلیم پڑھنے والے بچوں کو خوش و خرم زندگی بسر کرنے، ان میں دوستی محبت اتفاق ایک دوسرے کی محبت کا جذبہ پیدا کرنے ان کے فرصت کے وقت کو مفید کاموں میں صرف کرنے اور اس طرح انھیں عملی تعلیم دینے کے لئے قائم کی گئی ہی، اس سلسلہ میں روزانہ بچوں کے متعدد خطوط آپا جان (جرمن خاتون جو جامعہ میں بچوں کی نگرانی کرتی ہیں) کے نام آتے ہیں ان کے جوابات اسی پیام برادری کے صفحوں میں دئے جاتے ہیں آپا جان نے بہت سے بچوں کی دوستی یورپ کے بچوں کے ساتھ کرادی ہی ان کی خط و کتابت اگرچہ پیام تعلیم کے ذریعہ نہیں ہوتی بلکہ آپا جان کی معرفت خطوط آتے جاتے ہیں۔ لیکن خط و کتابت کا ذکر بہر حال رسالہ میں ضرور آتا ہی مضمونوں اور رنگ بھرنے کی تصویروں کے مقابلے بھی اسی برادری میں برابر

ہوتے رہتے ہیں۔

ان دو دلچسپ خصوصیتوں کی وجہ سے پیام تعلیم سے بچوں کو براہ راست ایک تعلق پیدا ہو گیا ہی جس کی وجہ سے وہ بڑی بے چینی سے رسالہ کے منتظر رہتے ہیں چار صفحے کی تصویریں بھی رسالہ میں مستقلاً دی جاتی ہیں تازہ (اپریل ۳۸ء) کے پرچہ کے دوسرے مضامین یہ ہیں۔ ہولی، بچوں کے مشہور شاعر مولوی شفیع الدین نیر کی، ایک نظم چین کی کہانی (مولوی محمود علی خاں صاحب جامعی کے قلم سے جو بچوں کے لئے دنیا کے واقعات کو آسان پیرایہ میں بڑی خوبصورتی سے لکھتے ہیں) پتیاں جمع کرنا (پیام میں بچوں کے مشغلوں کے بارے میں انڈے جمع کرنا، تتلیاں جمع کرنا، گھونگے اور سیپیاں جمع کرنا بہت سے مضمون شائع ہو چکے ہیں۔ اس دفعہ ایک صاحب نے پتیاں جمع کرنے پر توجہ دلائی ہی۔ شکار کی کہانی (ایک بنگالی کہانی کا ترجمہ) سرسوں کی بہار (شفیع الدین صاحب نیر کی ایک نظم) امام حسین علیہ السلام (محترمہ صالحہ عابد حسین صاحبہ نے جو پیام کے خاص مضمون نگاروں میں ہیں۔ تفصیل کے ساتھ واقعہ کربلا کو بچوں کی زبان میں لکھا ہی) چرایا ہوا خواب (ایک ڈرامہ کئی مہینے سے مسلسل شائع ہو رہا ہی) گلگشت (محترمہ شمسی عباد الرحمن کا علی گڑھ سے رنگون تک کے سفر کا بہت دلچسپ حال) انتظام خانہ داری (گھر کے انتظام پر بچیوں کے لئے ایک مفید مضمون) ہنڈ کلیا، ہنڈ کلیا بھی پیام کا ایک مستقل عنوان ہی۔ اس دفعہ جلیبی کی پڈنگ، نارنگی کی کھیر، کیلے کی میٹھی ٹکیاں وغیرہ بنانے کی ترکیبیں درج ہیں، خط کتابت یہ بھی مستقل عنوان ہی جس میں بچے ٹکٹ وغیرہ کی خرید و فروخت اور تبادلہ کے سلسلے میں دوسرے بھائیوں سے باتیں کرتے ہیں۔

وفد حیدر آباد

شاہ زین العابدین صاحب (مہتمم صوبہ بنگال) اور مولوی مقبول احمد صاحب (مہتمم اضلاع مشرقی یوپی) حلقہ ہمدردان کے ایسے کارکنوں میں ہیں جن پر ادارے فخر کر سکتے ہیں۔ یوپی اور بنگال میں حلقہ ہمدردان کی غیر معمولی کامیابی زیادہ تر انھیں دو حضرات کی ان تھک کاوشوں کی رہین منت ہیں۔ مجلس حلقہ ہمدردان کے فیصلہ کے مطابق ہر دو مہتممین ایک ماہ کے لئے اس مہینہ حیدر آباد دکن جا رہے ہیں۔ حیدر آباد سے اس کی رقم کا ابھی دسواں حصہ بھی وصول نہیں ہوا ہی۔ لیکن گذشتہ سال بھی دولت آصفیہ کے جامعہ نوازوں نے یکبارگی اپنی پوری رقم ادا فرمائی تھی۔

دولت حیدر آباد سے ہندوستان اور بیرون ہند کے متعدد اداروں کی طرح جامعہ کو بھی خاص تعلق ہی۔ دولت آصفیہ کے مراحم خسروانہ کی بدولت نہ صرف جامعہ کے ماہوار خرچ کا ایک بڑا حصہ پورا ہو جاتا ہی۔ شہر دکن کی طرح حیدر آباد کے ہر علم دوست کو جامعہ سے دلچسپی ہی اور یہی وجہ ہی کہ ہماری صوبہ وار آمدنی میں۔ ریاست حیدر آباد کا نام ہمیشہ نمایاں رہا ہی

انجمن اتحاد کے ایک خاص جلسے میں مولانا حافظ محمد اسلم صاحب جیراجپوری (استاد تاریخ جامعہ) نے مسلمانوں کے اسباب زوال پر روشنی ڈالی اور یہ فرمایا کہ مرکزیت کے فنا ہو جانے سے مسلمانوں میں انتشار پیدا ہوا۔ اور مرکزیت کو سب سے زیادہ صدمہ خلفاء بنو امیہ اور بنو عباس کے استبدادی طرز عمل سے پہنچا۔

تحریک حلقہ ہمدردانِ جامعہ

جدید اضافہ

ذیل میں ہم اپنے اُن کرم فرماؤں کے اسمائے گرامی درج کرتے ہیں جو ماہ فروری ۳۹ء میں حلقہ ہمدردان میں شریک ہوئے

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۱	۵۵۵۰	مولانا ابوالحسن صاحب لکھنؤ	۱۰	۵۵۵۹	انوار علی صاحب پٹنہ	۱۹	۵۵۶۸	چراغ الدین صاحب قائم گنج
۲	۵۵۵۱	قمرالدین صاحب دہرہ دولت	۱۱	۵۵۶۰	محمد مظفر صاحب بہار شریف	۲۰	۵۵۶۹	علی دراز خاں صاحب ،
۳	۵۵۵۲	احمد جج علی صاحب چوبیس پرگنہ	۱۲	۵۵۶۱	محمد عین الحق صاحب کٹونہ	۲۱	۵۵۷۰	حسن عثمان خاں صاحب رائےپور
۴	۵۵۵۳	الگزینڈر شوفیکٹری آگرہ	۱۳	۵۵۶۲	محمد عامر صاحب صدیقی ۰	۲۲	۵۵۷۱	محمد مشرف خاں صاحب ۰
۵	۵۵۵۴	مشتاق خاں صاحب ۰	۱۴	۵۵۶۳	مولوی مظہرالحق صاحب نیمی	۲۳	۵۵۷۲	مسماۃ برخورداری بیگم صاحبہ ۰
۶	۵۵۵۵	مولوی محمد رفیع صاحب ۰	۱۵	۵۵۶۴	محمد فرید صاحب پٹنہ	۲۴	۵۵۰۳	محمد ایوب علی خاں صاحب عرف جگن یحییٰ پور
۷	۵۵۵۶	سید آغا علی صاحب سید پور	۱۶	۵۵۶۵	عبدالحمید صاحب 〃			
۸	۵۵۵۷	علی امجد خاں صاحب کرت پور	۱۷	۵۵۶۶	نظام الدین صاحب ۰	۲۵	۵۵۷۴	غلام احمد خاں صاحب قائم گنج
۹	۵۵۵۸	ملک عطا محمد صاحب نئی دہلی	۱۸	۵۵۶۷	سید نبی حسن صاحب ۰			

مستقل امداد و عطیّات

ذیل کی رقوم جو ماہ فروری ۳۹ء میں ہمیں اپنے مہتمیں اور سفرا کی معرفت وصول ہوئی ہیں درج رجسٹر ہو چکی ہیں اندراجات میں صحت کا خیال رکھا گیا ہے اگر کوئی غلطی رہ گئی ہو تو اطلاع بخشئے دفتر ممنون ہوگا۔

اس سلسلہ میں یہ بات ملحوظ رہنی چاہیئے کہ مہینہ کے آخری دنوں کی وصولیابی بعض دفتری مجبوریوں کی وجہ سے دوسرے مہینہ میں محسوب ہوتی ہے اس لئے اگر بعض حضرات کے نام اس فہرست میں درج نہ ہوں تو انھیں آئندہ اشاعت کا انتظار کرنا چاہیئے۔ (مرتب)

فروری ۱۹۳۸ء

دہلی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱	۴۷۴	خواجہ عبدالمجید صاحب دہلی	ے	۲۱	۳۹۵۴	اللہ یار خاں صاحب دہلی	۴ر	۴۱	۳۹۷۳	محمد مرتضیٰ خانصاحب دہلی	۴ر
۲	۴۸۰	شاہد علی سلمہٗ 〃	صہ	۲۲	۳۹۵۵	طاہر علی صاحب نئی دہلی	عہ	۴۲	۳۹۷۴	عبدالحق صاحب متولی مسجد حاجی علی [illegible]	صہ
۳	۴۸۱	خانصاحب عبدالکریم صاحب 〃	عہ	۲۳	۳۹۵۶	سید غلام حسنین صاحب 〃	عا	۴۳	۳۹۷۵	مرزا سلیمان صاحب جوہری 〃	عہ
۴	۵۰۱	سید معین الدین صاحب ہاشمی 〃	ے	۲۴	۳۹۵۷	زاہد حسین صاحب 〃	ے	۴۴	۳۹۷۶	کالیخاں صاحب 〃	۸ر
۵	۵۰۳	مولوی نذیر حسین صاحب 〃	صہ	۲۵	۳۹۵۸	احسن حامد علی سلمہٗ مکتبہ 〃	عہ	۴۵	۳۹۷۷	احمد اسلام خانصاحب 〃	صہ
۶	۵۳۲	جنرل منیجر الاسٹر شنگار [illegible] بنک 〃	صہ	۲۶	۳۹۵۹	شیخ ربیع الدین صاحب 〃	عہ	۴۶	۳۹۷۸	عبدالعلیم صاحب نئی 〃	۴ر
۷	۳۹۴۰	عبدالغفار صاحب نئی دہلی	عہ	۲۷	۳۹۶۰	میاں محمد رفیق صاحب 〃	عہ	۴۷	۳۹۷۹	صلاح الدین صاحب 〃	۸ر
۸	۳۹۴۱	محمد یامین صاحب 〃	عہ	۲۸	۳۹۶۱	الٰہی مولا بخش چودھری کمپنی صاحبان	عہ	۴۸	۳۹۸۰	ضیاء الدین صاحب 〃	۲ر
۹	۳۹۴۲	حکیم حاجی عبدالحمید صاحب دہلی	صہ	۲۹	۳۹۶۲	منشی محمد احسن صاحب 〃	۸ر	۴۹	۳۹۸۱	منشی بشیر بیگ صاحب 〃	۲ر
۱۰	۳۹۴۳	میاں اللہ بخش محمد سعید صاحبان 〃	ے	۳۰	۳۹۶۳	منشی زین العابدین صاحب 〃	۴ر	۵۰	۳۹۸۲	سرفراز الحق صاحب 〃	۸ر
۱۱	۳۹۴۴	زرین خاں صاحب 〃	ع	۳۱	۳۹۶۴	الٰہی محمد یوسف صاحب 〃	صہ	۵۱	۳۹۸۳	سید محمد احمد صاحب 〃	عہ
۱۲	۳۹۴۵	حاجی عباد اللہ خاں صاحب 〃	عا	۳۲	۳۹۶۵	بیگم صاحبہ محمد یعقوب صاحب 〃	عہ	۵۲	۳۹۸۴	سید محمد شفیع صاحب 〃	۲ر
۱۳	۳۹۴۶	منشی حفیظ احمد صاحب 〃	۴ر	۳۳	۳۹۶۶	غلام نبی صاحب 〃	ے	۵۳	۳۹۸۵	حکیم احمد حسن خاں صاحب 〃	۲ر
۱۴	۳۹۴۷	محمد دیار خاں صاحب 〃	۸ر	۳۴	۳۹۶۷	ڈی ایم ملک صاحب 〃	عصہ	۵۴	۳۹۸۶	سید سلیم الدین صاحب 〃	۴ر
۱۵	۳۹۴۸	رحمت اللہ خاں صاحب 〃	۴ر	۳۵	۳۹۶۸	ملک غلام محمد صاحب 〃	عصہ	۵۵	۳۹۸۷	حکیم شریف الدین خانصاحب 〃	۴ر
۱۶	۳۹۴۹	سید شمس الدین صاحب 〃	۸ر	۳۶	۳۹۶۹	اے حکیم بٹ صاحب 〃	عہ	۵۶	۳۹۸۸	سید نصیر الدین صاحب 〃	عہ
۱۷	۳۹۵۰	سید حفیظ الدین صاحب 〃	۸ر	۳۷	۳۹۷۰	احسان الحق صاحب 〃	عا	۵۷	۳۹۸۹	سید ضیاء الدین صاحب 〃	۶ر
۱۸	۳۹۵۱	محمد جمیل احمد صاحب 〃	۸ر	۳۸	۳۹۷۱	بابو محمد علی صاحب 〃	۸ر	۵۸	۳۹۹۰	بشیر احمد صاحب 〃	عہ
۱۹	۳۹۵۲	میاں حاجی منور الدین صاحب 〃	صہ	۳۹	۳۹۷۱	آغا محمد امین صاحب 〃	عہ	۵۹	۳۹۹۱	ملک آفتاب احمد صاحب 〃	عہ
۲۰	۳۹۵۳	محمد صادق صاحب 〃	۸ر	۴۰	۳۹۷۲	بابو فضل الحق صاحب قریشی 〃	۴ر	۶۰	۳۹۹۳	بابو محمد ابراہیم صاحب 〃	۴ر

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۶۱	۳۹۹۴ بی	محمد سلیم خاں صاحب دہلی	۴/	۸۵	۴۰۱۸ بی	مولانا محبوب الٰہی صاحب دہلی	۸/	۱۰۹	۴۰۴۲ بی	ڈاکٹر مشتاق احمد صاحب دہلی	عہ/
۶۲	۳۹۹۵ "	مسز ایم جی صابری صاحبہ "	۴/	۸۶	۴۰۱۹ "	صوفی محمد صغیر حسن صاحب "	عہ/	۱۱۰	۴۰۴۳ "	ماسٹر شفیع الدین نیر صاحب "	صہ/
۶۳	۳۹۹۶ "	منشی شمس الدین صاحب "	۸/	۸۷	۴۰۲۰ "	محمد ابراہیم صاحب "	۲/	۱۱۱	۴۰۴۴ "	خواجہ سرور حسن صاحب بیرسٹر "	عہ/
۶۴	۳۹۹۷ "	بابو محبوب احمد صاحب انصاری "	۴/	۸۸	۴۰۲۱ "	محمد عارف صاحب "	عہ/	۱۱۲	۴۰۴۵ "	حاجی نور الدین صاحب "	۴/
۶۵	۳۹۹۸ "	حکیم فرید احمد صاحب عباسی "	۸/	۸۹	۴۰۲۲ "	حکیم ذکی احمد صاحب "	ع/	۱۱۳	۴۰۴۶ "	منشی غفران الدین صاحب "	۴/
۶۶	۳۹۹۹ "	سلیم الزماں صاحب صدیقی "	ع/	۹۰	۴۰۲۳ "	عبد الوحید خاں صاحب "	۴/	۱۱۴	۴۰۴۷ "	حافظ عبد الحکیم و حبیب الرحمن صاحبان	۴/
۶۷	۴۰۰۰ "	منشی سلیم الزماں صاحب "	عہ/	۹۱	۴۰۲۴ "	عبد اللطیف خاں صاحب "	عہ/	۱۱۵	۴۰۴۸ "	مرزا فیاض بیگ صاحب "	۴/
۶۸	۴۰۰۱ "	سید محمد علی صاحب طبیہ کالج "	عہ/	۹۲	۴۰۲۵ "	عبد الرزاق محمد اسحٰق صاحبان "	عہ/	۱۱۶	۴۰۴۹ "	محمد احمد صاحب "	عہ/
۶۹	۴۰۰۲ "	ریاض الحسن صاحب "	عہ/	۹۳	۴۰۲۶ "	بشیر مرزا صاحب "	عہ/	۱۱۷	۴۰۵۰ "	ایم انعام الحق صاحب "	۴/
۷۰	۴۰۰۳ "	عبد الواحد صاحب "	۴	۹۴	۴۰۲۷ "	کلو صاحب تالے والے "	۸/	۱۱۸	۴۰۵۱ "	مقبول احمد صاحب "	عہ/
۷۱	۴۰۰۴ "	محمود علی صاحب علوی نئی دہلی	ع/	۹۵	۴۰۲۸ "	شیخ محمد ادریس صاحب "	۲/	۱۱۹	۴۰۵۲ "	محمد حسین خادم صاحب "	۸/
۷۲	۴۰۰۵ "	خان بہادر محمد سلیمان صاحب انجینئر	صہ/	۹۶	۴۰۲۹ "	حافظ شہاب الدین صاحب "	۴/	۱۲۰	۴۰۵۳ "	نیاز احمد صاحب ہیڈ ماسٹر "	۸/
۷۳	۴۰۰۶ "	منشی حشمت اللہ صاحب "	عہ/	۹۷	۴۰۳۰ "	عبد الحق سراج الحق صاحبان "	عہ/	۱۲۱	۴۰۵۴ "	قمر الدین صاحب ٹیچر "	۴/
۷۴	۴۰۰۷ "	حکیم عبد الرزاق صاحب نظامی "	۲	۹۸	۴۰۳۱ "	محمد اقبال حسین صاحب "	ع/	۱۲۲	۴۰۵۵ "	محمد حسین صاحب ٹیچر "	۴/
۷۵	۴۰۰۸ "	مرزا شوکت اللہ بیگ صاحب "	۸/	۹۹	۴۰۳۲ "	امجد حسن خاں صاحب "	۴/	۱۲۳	۴۰۵۶ "	بابو الیس مولا بخش صاحب "	عہ/
۷۶	۴۰۰۹ "	سید محمد صاحب "	ع/	۱۰۰	۴۰۳۳ "	حاجی اخلاق احمد اقبال احمد صاحبان "	ع/	۱۲۴	۴۰۵۷ "	حاجی محبوب بخش رفیع الدین صاحبان "	عہ/
۷۷	۴۰۱۰ "	حاجی قادر بخش مولا بخش صاحبان "	ہے/	۱۰۱	۴۰۳۴ "	لیڈی ڈاکٹر مسز ڈاکٹر الف محمد صاحبہ	عہ/	۱۲۵	۴۰۵۸ "	شیخ محمد اسمٰعیل صاحب "	۸/
۷۸	۴۰۱۱ "	میاں فیض محمد صاحب "	عہ/	۱۰۲	۴۰۳۵ "	حاجی شیخ ننھے و عبد الرزاق صاحبان "	عہ/	۱۲۶	۴۰۵۹ "	شیخ محمد سعید صاحب "	۸/
۷۹	۴۰۱۲ "	شمس العارفین صاحب "	عہ/	۱۰۳	۴۰۳۶ "	مرغوب احمد صاحب توفیق "	ع/	۱۲۷	۴۰۶۰ "	شیخ انیس الرحمن صاحب "	۸/
۸۰	۴۰۱۳ "	میاں عبد الرشید صاحب "	مہ/	۱۰۴	۴۰۳۷ "	حاجی عبد المغنی فضل الحق صاحبان "	ع/	۱۲۸	۴۰۶۱ "	محمد تقی صاحب اینڈ سنز "	۸/
۸۱	۴۰۱۴ "	محمد شفیع محمد خلیل صاحبان "	عہ/	۱۰۵	۴۰۳۸ "	محمد ظفر صاحب "	عہ/	۱۲۹	۴۰۶۲ "	محمد صبغت اللہ صاحب "	۲/
۸۲	۴۰۱۵ "	حافظ عبد الجلیل صاحب "	۲/	۱۰۶	۴۰۳۹ "	محمد احمد صاحب کلکتہ والے "	عہ/	۱۳۰	۴۰۶۳ "	شیخ محمد یوسف صاحب "	۴/
۸۳	۴۰۱۶ "	منشی خورشید عالم صاحب "	عہ/	۱۰۷	۴۰۴۰ "	محمد اسمٰعیل صاحب "	۸/	۱۳۱	۴۰۶۴ "	عبد المجید صاحب "	ے/
۸۴	۴۰۱۷ "	سید انوار احمد صاحب "	ع/	۱۰۸	۴۰۴۱ "	رفیع اللہ خاں صاحب "	۸/	۱۳۲	۴۰۶۵ "	منشی داؤد صاحب "	۸/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۱۳۳	۴۰۶۶ بی	حاجی عبد اللہ صاحب دہلی	عہ/	۱۵۷	۴۰۹۰ بی	سید مقبول حسن صاحب دہلی	عہ/	۱۸۱	۲۹۳ بی	تاج الدین صاحب نئی دہلی	عہ/
۱۳۴	۴۰۶۷ 〃	بابو رحمت اللہ صاحب 〃	ع/	۱۵۸	۴۰۹۱ 〃	بیگم صاحبہ خانبہادر مظفر حسین صاحب	عہ/	۱۸۲	۲۹۴ 〃	ملک غلام حیدر صاحب 〃	۸/
۱۳۵	۴۰۶۸ 〃	حاجی چھوٹے منا صاحب 〃	۸/	۱۵۹	۴۰۹۲ 〃	اسلام الدین شجاع الدین صاحبان	۸/	۱۸۳	۲۹۵ 〃	محمد غیور صاحب 〃	۸/
۱۳۶	۴۰۶۹ 〃	بیگم عبد المتین صاحب 〃	ع/	۱۶۰	۴۰۹۳ 〃	حکیم نصیر الدین احمد صاحب 〃	ع/	۱۸۴	۲۹۶ 〃	منشی کریم بخش صاحب 〃	۸/
۱۳۷	۴۰۷۰ 〃	مولوی سید قدرت اللہ صاحب 〃	۴/	۱۶۱	ووچر نمبر	محمد عاقل صاحب جامعہ 〃	ع/	۱۸۵	۲۹۰ 〃	سید ضمیر الحسن صاحب 〃	۸/
۱۳۸	۴۰۷۱ 〃	نسیم احمد خاں صاحب 〃	۴/	۱۶۲	〃	شاہ حسام الدین صاحب 〃	۸/	۱۸۶	۲۹۸ 〃	مقبول احمد صاحب انصاری 〃	۸/
۱۳۹	۴۰۷۲ 〃	بدر الدجیٰ صاحب 〃	۸/	۱۶۳	〃	مولوی سعد الدین صاحب 〃	عہ/	۱۸۷	۲۹۹ 〃	خواجہ محمد حسن ذاکر صاحب 〃	۴/
۱۴۰	۴۰۷۳ 〃	حاجی رشید احمد صاحب 〃	ع/	۱۶۴	〃	سید عزیز الحسن صاحب 〃	۴/	۱۸۸	۳۰۰ 〃	سید محمد ذاکر صاحب 〃	۴/
۱۴۱	۴۰۷۴ 〃	محمد عبد الخالق شہاب الدین صاحبان 〃	ع/	۱۶۵	〃	رشید نعمانی صاحب 〃	۴/	۱۸۹	۳۰۱۸ 〃	غالب علی شاہ صاحب 〃	لعہ/
۱۴۲	۴۰۷۵ 〃	محمد ادریس صاحب باڑی 〃	عہ	۱۶۶	۲۷۸	محمد متین صاحب نئی دہلی	عہ/	۱۹۰	۳۰۱۹ 〃	مولانا محمد مختار صاحب 〃	عہ۸/
۱۴۳	۴۰۷۶ 〃	عبد الرحیم صاحب ولد حاجی محبوب الٰہی صاحب	۴/	۱۶۷	۲۷۹	ایم طفیل محمد صاحب 〃	۸/	۱۹۱	۳۰۲۰ 〃	منشی محمد عبد اللطیف صاحب 〃	عہ/
۱۴۴	۴۰۷۷ 〃	حافظ رحمت الٰہی محمد بلال صاحبان 〃	۸/	۱۶۸	۲۸۰	خواجہ غلام یٰسین صاحب 〃	عہ/	۱۹۲	۳۰۲۱ 〃	چودھری غلام احمد صاحب پرویز 〃	عہ/
۱۴۵	۴۰۷۸ 〃	ایم اکرام الدین صاحب 〃	۴/	۱۶۹	۲۸۱	عبد الواحد صاحب 〃	۴/	۱۹۳	۳۰۲۲ 〃	خواجہ محمد یوسف شاہ صاحب 〃	۸/
۱۴۶	۴۰۷۹ 〃	خواجہ احمد اللہ صاحب 〃	۴/	۱۷۰	۲۸۲ ب	سید محمد مرتضیٰ علی صاحب 〃	ع/	۱۹۴	۳۰۲۳ 〃	شیخ عبد اللہ جان صاحب 〃	۸/
۱۴۷	۴۰۸۰ 〃	شیخ محمد تقی صاحب 〃	عہ/	۱۷۱	۲۸۳ 〃	سید حامد علی صاحب 〃	ع/	۱۹۵	۳۰۲۴ 〃	منشی افتخار احمد صاحب 〃	۴/
۱۴۸	۴۰۸۱ 〃	شمس العارفین صاحب 〃	۴/	۱۷۲	۲۸۴ 〃	محمد اشرف صاحب 〃	۸/	۱۹۶	۳۰۲۵ 〃	سید باقر حسین صاحب 〃	۲/
۱۴۹	۴۰۸۲ 〃	حاجی عبد الحمید صاحب موتی والے 〃	۴/	۱۷۳	۲۸۵ 〃	مولوی عبد الرحمن صاحب 〃	۸/	۱۹۷	۳۰۳۹ 〃	شمعون احمد صاحب 〃	عہ/
۱۵۰	۴۰۸۳ 〃	ڈاکٹر حسین بخش صاحب 〃	۴/	۱۷۴	۲۸۶ 〃	محمد فاضل صاحب 〃	۸/	۱۹۸	۳۰۴۰ 〃	محمد نصر اللہ صاحب 〃	عہ/
۱۵۱	۴۰۸۴ 〃	حاجی سید میر عبد الغنی صاحب 〃	۴/	۱۷۵	۲۸۷ 〃	عبد الحق صاحب 〃	۴/	۱۹۹	۳۰۴۱ 〃	محمد عبد الغنی صاحب شہید 〃	عہ/
۱۵۲	۴۰۸۵ 〃	سراج الدین صاحب صابن والے 〃	۴/	۱۷۶	۲۸۸ 〃	حاجی برکت اللہ صاحب 〃	۸/	۲۰۰	۳۰۴۲ 〃	صدر العلیٰ صاحب 〃	۸/
۱۵۳	۴۰۸۶ 〃	شیخ جمال الدین صاحب 〃	۴/	۱۷۷	۲۸۹ 〃	شیخ کریم بخش صاحب 〃	عہ/	۲۰۱	۳۰۴۳ 〃	غلام محمد صاحب 〃	عہ/
۱۵۴	۴۰۸۷ 〃	شیخ محمد یوسف صاحب اللہ والے 〃	۴/	۱۷۸	۲۹۰ 〃	ملک عطا محمد صاحب 〃	۸/	۲۰۲	۳۰۴۴ 〃	عبد الرحمن صاحب 〃	۴/
۱۵۵	۴۰۸۸ 〃	شہاب الدین صاحب 〃	عہ/	۱۷۹	۲۹۱ 〃	بیگم صاحبہ محمد غیور صاحب 〃	۴/	۲۰۳	۳۰۴۵ 〃	میاں محمد صاحب 〃	عہ/
۱۵۶	۴۰۸۹	علاء الدین صاحب 〃	۴/	۱۸۰	۲۹۲ 〃	محمد اسماعیل صاحب	عہ/	۲۰۴	۳۰۴۶ 〃	احسان الحق صاحب 〃	۸/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۲۰۵	۳۰۴۷ بی	حامد علی صاحب نئی دہلی	۴ر	۲۲۹	۴۵۰۱ بی	نذیر الحسن صاحب نئی دہلی	۶ر	۲۰	۱۳۸۴ بی	حاجی عبدالقادر خانصاحب رئیس گونڈہ	ےر
۲۰۶	″۳۰۴۸	مولوی عبدالرب صاحب ″	عمر	۲۳۰	″۴۵۰۲	دلاور حسن صاحب ″	۴ر	۲۱	″۱۳۸۶	منشی عبدالوحید خانصاحب بہرائچ	عمر
۲۰۷	″۳۰۴۹	خان بہادر حافظ عبدالحکیم صاحب ″	ےر			میزان کل للعاپے	۱۰ر	۲۲	″۱۳۸۷	محمد مجتبیٰ صاحب صدیقی ″	ےر
۲۰۸	″۳۰۵۰	شیخ محمد صاحب شیفتہ ″	عمر			**یوپی**		۲۳	″۱۳۸۸	مرزا علی اظہر صاحب ″	ےر
۲۰۹	″۱۵۵۱	مولوی حبیب الرحمن صاحب ″	۴ر					۲۴	″۱۳۸۹	شاہد علی صاحب ″	عمر
۲۱۰	″۴۵۵۲	خانصاحب ڈاکٹر محمد ایوب صاحب ″	ےر	۱	۴۸۹	سید علی قدوائی صاحب بنارس	ےر	۲۵	″۱۳۹۰	امداد حسین صاحب ″	ہر
۲۱۱	″۴۵۵۳	لیاقت اللہ خانصاحب ″	عمر	۲	۴۹۳	سید حبیب احمد علی صاحب سہسوان	عمر	۲۶	″۱۶۹۶	مولوی محمد عبدالغنی صاحب آگرہ	للعمر
۲۱۲	″۴۵۵۴	محمد شریف قریشی صاحب ″	عمر	۳	۵۱۱	علی امجد خانصاحب کرتپور	صر	۲۷	″۱۶۹۷	مشتاق خانصاحب ″	عمر
۲۱۳	″۴۵۵۵	شیخ محمد حشمت علی صاحب ″	عمر	۴	۵۱۵	سید آغا علی صاحب سیدپور بدایوں	عمر	۲۸	″۱۶۹۹	مولوی محمود رفیع صاحب ″	صر
۲۱۴	″۴۵۵۶	خانصاحب عبدالعلی صاحب ″	عمر	۵	۵۲۰	خواجہ صاحب بالقابہ امیر پیا صاحب الہ آباد	لصر	۲۹	″۱۷۰۵	[illegible] ″	صر
۲۱۵	″۴۵۵۷	محمد نبیل صاحب ″	۶ر	۶	۵۳۰	رشید احمد خانصاحب کیلاسپور	صر	۳۰	″۱۷۰۶	حکیم محمد حیات خاں صاحب ″	عمر
۲۱۶	″۴۵۵۸	اکرام اللہ خاں صاحب ″	ےر	۷	۵۳۵	حاجی عبدالحمید صاحب الہ آباد	عمر	۳۱	″۱۷۰۷	مولوی سعید احمد صاحب مارہروی ″	ےر
۲۱۷	″۴۵۵۹	غلام حسن صاحب ″	عمر	۸	۱۳۶۰ بی	ڈاکٹر احمد حسن صاحب لکھنؤ	عمر	۳۲	″۱۷۰۸	ڈاکٹر محمد بابر مرزا صاحب علی گڑھ	۶ر
۲۱۸	″۴۵۶۰	چودھری محمد سرور صاحب ″	۶ر	۹	″۱۳۶۹	منشی محمد خلیل صاحب ″	ےر	۳۳	″۱۷۰۹	مرزا سجاد حسین صاحب ″	۸ر
۲۱۹	″۴۵۶۱	اے ایس محمود صاحب ″	۶ر	۱۰	″۱۳۷۱	قاری محمد منیر صاحب ″	عمر	۳۴	″۱۷۱۰	ڈاکٹر ظفر الدین صاحب ″	ےر
۲۲۰	″۴۵۶۲	مولوی محمد ابراہیم صاحب ″	۸ر	۱۱	″۱۳۷۲	شیخ سلطان احمد صاحب ایڈیٹر ″	ےر	۳۵	″۱۷۱۱	سید بشیر الدین صاحب ″	صر
۲۲۱	″۴۵۶۳	عبدالرزاق صاحب ″	للعمر	۱۲	″۱۳۷۳	عزیز الکریم صاحب انصاری ″	عمر	۳۶	″۱۷۱۲	غلام ربانی صاحب صدیقی ″	ہر
۲۲۲	″۴۵۶۴	طفیل محمد صاحب ″	۴ر	۱۳	″۱۳۷۴	پروفیسر وحید الرحمن صاحب ″	عمر	۳۷	″۱۷۱۳	امین اللہ خانصاحب ″	۴ر
۲۲۳	″۴۵۶۵	سردار محمد خاں صاحب ″	۸ر	۱۴	″۱۳۷۵	ظہیر الدین صاحب فاروقی بہرائچ	للعمر	۳۸	″۱۷۱۴	قاضی عبدالرشید صاحب ″	۴ر
۲۲۴	″۴۵۶۶	شیخ محمد امین صاحب ″	۴ر	۱۵	″۱۳۷۷	بیگم صاحبہ اقصیٰ کریم صاحب لکھنؤ	عمر	۳۹	″۱۷۱۵	بیگم صاحبہ ڈاکٹر محمد اسحٰق صاحب ″	۶ر
۲۲۵	″۴۵۶۷	بشیر احمد صاحب ″	۴ر	۱۶	″۱۳۷۸	ڈاکٹر عبدالعلیم صاحب احراری ″	۶ر	۴۰	″۱۷۱۶	اختر حسین صاحب ″	عمر
۲۲۶	″۴۵۶۸	منشی بختیار علی صاحب ″	عمر	۱۷	″۱۳۷۹	اشتیاق احمد صاحب عباسی ″	ےر	۴۱	″۱۷۱۷	شاہ محمد اویس صاحب ″	عمر
۲۲۷	″۴۹۶۹	منشی عبدالسلام صاحب ″	۸ر	۱۸	″۱۳۸۰	فصیح اللہ صاحب کربانی گونڈہ	صر	۴۲	″۱۷۱۸	خان بہادر مولوی حبیب اللہ صاحب ″	۶ر
۲۲۸	″۴۹۷۰	معراج الدین احمد صاحب ″	۴ر	۱۹	″۱۳۸۱	مولوی تہور علی صاحب نصاری ″	ےر	۴۳	″۱۷۱۹	حکیم عبداللہ نصر صاحب ″	۶ر

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۴۴	۱۷۲۰ ابی	حکیم محمد ظہیر الدین صاحب علی گڑھ	۸ہر	۶۸	۳۰۳۵ بی	قادر حسین صاحب بدایوں	۴ر	۱۸	۳۴۵۷ بی	الف اے خانصاحب بلیور	عہر
۴۵	۱۷۲۲ ،،	سید جعفر حسین صاحب ،،	۴ر	۶۹	۳۰۳۶ ،،	سبطین احمد صاحب ،،	۸ہر	۱۹	۳۴۵۸ ،،	عبدالعزیز فتح محمد صاحب ،،	۴ر
۴۶	۱۷۲۴ ،،	ملک مشتاق حسین صاحب ،،	۸ر	۷۰	۳۰۳۷ ،،	مولوی عثمان رضا صاحب ،،	عہ	۲۰	۳۴۵۹ ،،	ایم اے خیرادی صاحب ،،	۸ر
۴۷	۱۷۲۵ ،،	مولوی ضیا الدین صاحب ،،	ےر	۷۱	۳۰۳۸ ،،	باقر حسین صاحب ،،	عہر	۲۱	۳۴۶۰ ،،	محمد عمر عثمان اجمیری صاحب ،،	۸ر
۴۸	۱۷۲۶ ،،	ڈاکٹر ازہر قدوائی صاحب ،،	عہر	۷۲	[illegible] نمبر	اقبال احمد سلمہٗ قائم گنج	۴ر	۲۲	۳۴۶۱ ،،	علی محمد عثمان اجمیری صاحب ،،	۸ر
۴۹	۱۷۳۰ ،،	محمد فاتح فرخ صاحب ،،	عہر			میزان کل	۸ للعہ ۱۴ر	۲۳	۳۴۶۲ ،،	اہلیہ صاحبہ ایم یوسف الکیمانی صاحب	۸ر
۵۰	۱۷۳۱ ،،	پروفیسر محمد حبیب صاحب ،،	عہ			**بنگال**		۲۴	۳۴۶۳ ،،	حلیمہ روشن فاطمہ صاحبہ ،،	عہر
۵۱	۱۷۳۲ ،،	مولینا عبدالواحد صاحب بدایوں	سےر	۱	۳۴۴۰ سی	حاجی محمد رفیع صاحب کلکتہ	سےر	۲۵	۳۴۶۵ ،،	اے ایس لے فضل صاحب ،،	۴ر
۵۲	۱۷۳۳ ،،	مولوی سمیع الدین صاحب قادری ،،	۸ہر	۲	۳۴۴۱ ،،	شیخ محمد تقی صاحب ،،	۴ر	۲۶	۳۴۶۶ ،،	ایم ایوب ولی محمد صاحب ،،	۴ر
۵۳	۱۷۳۴ ،،	حاجی علی محمد صاحب جمیل احمد صاحب ،،	عر	۳	۳۴۴۲ ،،	حکیم نثار احمد خاں صاحب ،،	عہر	۲۷	۳۴۶۷ ،،	قاسم داد صاحب ،،	۴ر
۵۴	۱۷۳۵ ،،	مولوی عبدالحفیظ صاحب قائم گنج	عـہ	۴	۳۴۴۳ ،،	مولوی عبدالرؤف صاحب ،،	عہر	۲۸	۳۴۶۸ ،،	محمد کامل صاحب کلکتہ	عہر
۵۵	۱۷۳۶ ،،	مولوی چراغ الدین خاں صاحب ،،	ہر	۵	۳۴۴۴ ،،	مولوی حبیب الحسن صاحب ،،	۸ر	۲۹	۳۴۶۹ ،،	مولوی محمد مبین صاحب ،،	عـہ
۵۶	۱۷۳۷ ،،	مولوی قدوس عالم صاحب ،،	عہ	۶	۳۴۴۵ ،،	محمد نقی صاحب باڑی ،،	صر	۳۰	۳۴۷۰ ،،	مولوی عبدالعزیز صاحب انصاری ،،	صر
۵۷	۱۷۳۸ ،،	بتول بیگم صاحبہ ،،	عہ	۷	۳۴۴۶ ،،	زین العابدین صاحب قریشی بانکی	صر	۳۱	۳۴۷۱ ،،	اہلیہ مولوی نور الرحمٰن صاحب ،،	عہر
۵۸	۱۷۴۵ ،،	علی دراز خاں صاحب ،،	۴ر	۸	۳۴۴۷ ،،	شمس الحق ممتاز الدین صاحبان کلکتہ	عـہ	۳۲	۳۴۰۲ ،،	ایس مولا بخش صاحب برادرس	۴ر
۵۹	۳۰۲۶ ،،	سید محمد عالم صاحب بدایوں	۴ر	۹	۳۴۴۸ ،،	سیف صاحب صدیقی ،،	عہر	۳۳	۳۴۷۳ ،،	ایس ایم عمر صاحب ،،	۴ر
۶۰	۳۰۲۷ ،،	چودھری راحت حسین صاحب ،،	۲ر	۱۰	۳۴۴۹ ،،	ڈاکٹر بدل الرحمٰن صاحب ،،	۸ر	۳۴	۳۴۷۴ ،،	ایم ار ذکی صاحب ،،	عہر
۶۱	۳۰۲۸ ،،	افتخار احمد صاحب ،،	۲ر	۱۱	۳۴۵۰ ،،	مولوی محمد تقی صاحب ،،	۸ر	۳۵	۳۴۷۵ ،،	اہلیہ صاحبہ سید محمد عاصم صاحب ،،	عہر
۶۲	۳۰۲۹ ،،	مولوی ابو ظفر خانصاحب ،،	۴ر	۱۲	۳۴۵۱ ،،	اے غنی ملا صاحب بلیور	۸ر	۳۶	۳۴۷۶ ،،	سید محمد عاصم صاحب ،،	عہر
۶۳	۳۰۳۰ ،،	محمد عالم صاحب قریشی ،،	۴ر	۱۳	۳۴۵۲ ،،	عبدالکریم صاحب ،،	عہر	۳۷	۳۴۷۷ ،،	ظہور الدین صاحب ،،	۴ر
۶۴	۳۰۳۱ ،،	مولوی تسلیم الدین صاحب ،،	۸ر	۱۴	۳۴۵۳ ،،	عمر حاجی ولی محمد صاحب ،،	۴ر	۳۸	۳۴۷۸ ،،	شیخ کالا چاند صاحب ،،	۱۲ر
۶۵	۳۰۳۲ ،،	اکبر شاہ خانصاحب ،،	۴ر	۱۵	۳۴۵۴ ،،	عبدالوہاب صاحب ،،	۴ر	۳۹	۳۴۷۹ ،،	سید مطیع الرحمٰن صاحب ،،	۸ر
۶۶	۳۰۳۳ ،،	حفظ الرحمٰن صاحب ،،	۴ر	۱۶	۳۴۵۵ ،،	مس آر ایس خانصاحب ،،	۸ر	۴۰	۳۴۸۰ ،،	حشمت اللہ صاحب ،،	۸ر
۶۷	۳۰۳۴ ،،	محمود حسن خانصاحب ،،	۴ر	۱۷	۳۴۵۶ ،،	مس کی کی خانصاحب ،،	۸ر	۴۱	۳۴۸۱ ،،	شیخ محمد سعید صاحب ،،	صر

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
۴۲	بی ۳۴۸۲	شیخ محمد صدیق صاحب کلکتہ	عہ/	۶۶	بی ۳۵۰۶	اصغر علی شبیر علی صاحب کلکتہ	۸/	۹۰	بی ۳۵۳۵	میاں اللہ بخش حاجی محمد سعید محمد شریف صاحبان	سے/
۴۳	" ۳۴۸۳	سید محمد عمر صاحب "	ع/	۶۷	" ۳۵۰۷	دوست محمد صاحب "	صہ/	۹۱	" ۳۵۳۶	جمیل احمد صاحب "	عہ/
۴۴	" ۳۴۸۴	محمد بشیر مرزا صاحب "	للعہ/	۶۸	" ۳۵۰۸	محمد اسحاق صاحب "	عہ/	۹۲	" ۳۵۳۷	حاجی ملا محمد فضل کریم صاحبان "	عہ/
۴۵	" ۳۴۸۵	پروفیسر محمد محفوظ الحق صاحب "	عہ/	۶۹	" ۳۵۰۹	شمس العارفین صاحب "	عہ/	۹۳	" ۳۵۳۸	عبدالمجید صاحب پان فروش "	۸/
۴۶	" ۳۴۸۶	سید محمد معین الدین صاحب "	۴/	۷۰	" ۳۵۱۰	سید احمد افضل صاحب "	عہ/	۹۴	" ۳۵۳۹	محمد سرور صاحب "	عہ/
۴۷	" ۳۴۸۷	حاجی عبدالکریم ایچ رحیم الدین جیلانی صاحبان	صہ/	۷۱	" ۳۵۱۱	یونائیٹڈ اوپٹیکل کمپنی "	۸/	۹۵	" ۳۵۴۰	شیخ حضور احمد صاحب نظامی	۴/
۴۸	" ۳۴۸۸	مولوی عبدالخالق صاحب "	سہ/	۷۲	" ۳۵۱۲	محمود خاں صاحب "	۲/	۹۶	" ۳۵۴۱	حاجی انیس الرحمٰن صاحب "	ع/
۴۹	" ۳۴۸۹	شیخ معراج الدین صاحب "	۴/	۷۳	" ۳۵۱۳	قاضی محمد بشیر صاحب "	عہ/	۹۷	" ۳۵۴۲	محمد ابراہیم معراج الدین صاحب "	عہ/
۵۰	" ۳۴۹۰	محفوظ الدین صاحب "	۴/	۷۴	" ۳۵۱۴	غلام حیدر صاحب چولا پنجابی "	۸/	۹۸	" ۳۵۴۳	حکیم محمد عبداللہ صاحب گنائی "	۴/
۵۱	" ۳۴۹۱	ملا محمد عاشقین صاحب "	۴/	۷۵	" ۳۵۱۹	حاجی محمد احمد صاحب "	۴/	۹۹	" ۳۵۴۴	عبدالحامد بیگ صاحب چغتائی "	عہ/
۵۲	" ۳۴۹۲	شیخ عبدالکریم صاحب "	عہ/	۷۶	" ۳۵۲۰	مولوی عبدالواحد صاحب عثمانی ندوی "	عہ/	۱۰۰	" ۳۵۴۵	حاجی محمد رفیع صاحب "	۸/
۵۳	" ۳۴۹۳	حبیب علی صاحب "	۴/	۷۷	" ۳۵۲۱	محمد وزیر خاں صاحب "	۸/	۱۰۱	" ۳۵۴۶	حامد سعید صاحب "	۴/
۵۴	" ۳۴۹۴	محمد صالحین صاحب "	ع/	۷۸	۳۵۲۳	پروفیسر شاہ کلیم الرحمٰن صاحب "	عہ/	۱۰۲	" ۳۵۴۷	امین الدین احمد صاحب "	۴/
۵۵	" ۳۴۹۵	محمد احمد صاحب "	عہ/	۷۹	" ۳۵۲۴	فضل الٰہی صاحب "	عہ/	۱۰۳	" ۳۵۴۸	محمد یٰسین محمد جان صاحبان "	۸/
۵۶	" ۳۴۹۶	حاجی محمد اسمٰعیل صاحب اینڈ سنز "	۴/	۸۰	" ۳۵۲۵	محمد اشفاق صاحب "	۴/	۱۰۴	" ۳۵۴۹	مولوی رحیم الدین صاحب "	عہ/
۵۷	" ۳۴۹۷	یعقوب اسمٰعیل باجو صاحب "	۸/	۸۱	" ۳۵۲۶	عبدالمنان صاحب "	عہ/	۱۰۵	" ۳۵۵۰	حکیم عبدالحکیم صاحب "	۸/
۵۸	" ۳۴۹۸	شیخ محمد فاروق صاحب "	عہ/	۸۲	" ۳۵۲۷	حاجی عبدالوہاب صاحب "	للعہ/	۱۰۶	" ۴۲۵۱	شبو شیر خاں صاحب "	۴/
۵۹	" ۳۴۹۹	میسرز گرانڈ واچ کمپنی "	ع/	۸۳	" ۳۵۲۸	صاحب زماں صاحب "	۴/	۱۰۷	" ۴۲۵۲	معراج الدین سراج الدین صاحبان "	۴/
۶۰	" ۳۵۰۰	عبدالخالق صاحب	۸/	۸۴	" ۳۵۲۹	عبدالحکیم عرف اللہ رکھا صاحب	۴/	۱۰۸	" ۴۲۵۳	منور برادرس صاحبان "	ع/
۶۱	" ۳۵۰۱	خلیل الرحمٰن صاحب "	۸/	۸۵	" ۳۵۳۰	حاجی شاہ صوفی عبدالحمید صاحب	۴/	۱۰۹	" ۴۲۵۴	شیخ عبدالرشید صاحب "	۵عہ/
۶۲	" ۳۵۰۲	محمد میاں صاحب "	۸/	۸۶	" ۳۵۳۱	سلطان احمد صاحب "	۴/	۱۱۰	" ۴۲۵۵	مولوی محمد یحییٰ صاحب "	۸/
۶۳	" ۳۵۰۳	مولوی شمس الحق صاحب "	عہ/	۸۷	" ۳۵۳۲	عرفان الٰہی صاحب "	۴/	۱۱۱	" ۴۲۵۶	ایس ایم فیاض اینڈ کمپنی "	ع/
۶۴	" ۳۵۰۴	عبدالرزاق صاحب "	۸/	۸۸	" ۳۵۳۳	میاں محمد یوسف صاحب بیگل "	عہ/			میزان کل ما سـ۵	۱۲/
۶۵	" ۳۵۰۵	انیس الحق صاحب ضیا ر "	۱۰/	۸۹	" ۳۵۳۴	حاجی عبدالکریم صاحب "	عہ/			بمبئی	

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موعودہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موعودہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موعودہ
۱	۴۸۲	ڈاکٹر خواجہ عبدالحمید صاحب بمبئی	صہ/	۲۵	۳۰۲۳ بمبئی	حاجی عیسیٰ موسیٰ صاحب جوہری بمبئی	عہ/	۴۹	۳۰۴۷ بمبئی	محمد یٰسین خانصاحب کاتب بمبئی	۴/
۲	۵۳۶	،، ،،	صہ/	۲۶	،، ۳۰۲۴	حاجی ابوبکر موسیٰ صاحب جوہری ،،	عہ/	۵۰	،، ۳۰۴۸	قاضی عبدالرؤف صاحب جلمانی ،،	۴/
۳	،، ۳۰۰۱	محمد عبداللہ صاحب پڈیسی ،،	۴/	۲۷	،، ۳۰۲۵	ابوبکر صاحب چھوٹانی ،،	عہ/	۵۱	،، ۳۰۴۹	عبدالحمید خانصاحب بوہیرے ،،	۴/
۴	،، ۳۰۰۲	معین الدین صاحب حارث ،،	عہ/	۲۸	،، ۳۰۲۶	حبیب رحیم صاحب بیوپاری ،،	صہ/	۵۲	،، ۳۰۵۰	ابوسعید نظام الدین صاحب ،،	۴/
۵	،، ۳۰۰۳	اہلیہ صاحبہ ،، ،،	عہ/	۲۹	،، ۳۰۲۷	محمود حسین صاحب مقری ،،	۴/			میزان	۱۰۱ عہ/
۶	،، ۳۰۰۴	عثمان حسین خانصاحب ،،	عہ/	۳۰	،، ۳۰۲۸	حکیم عبدالرحمن صاحب ،،	۴/			بہار	
۷	،، ۳۰۰۵	ایم اے باسط صاحب ،،	عہ/	۳۱	،، ۳۰۲۹	آنریبل یٰسین نوری صاحب ،،	ع/	۱	۴۸۹	سید محمد رشید صاحب بانکی پور پٹنہ	ع/
۸	،، ۳۰۰۶	محمد بشیر و علی محمد صاحبان ،،	عہ/	۳۲	،، ۳۰۳۰	خواجہ احمد عباس صاحب ،،	ے/	۲	۵۲۳	عبدالحفیظ صاحب گوپال گنج	عہ/
۹	،، ۳۰۰۷	محمد ابراہیم علی صاحب قزلباش ،،	ع/	۳۳	،، ۳۰۳۱	رحیم اللہ صاحب ،،	۸/	۳	۱۰۵۹ الی	سید انظار حسین صاحب گیا	ے/
۱۰	،، ۳۰۰۸	علی حاجی یوسف سبحانی صاحب ،،	عہ/	۳۴	،، ۳۰۳۲	ایس ایم ابراہیم صاحب ،،	عہ/	۴	،، ۱۰۶۰	سید یوسف جان خانصاحب ،،	ع/
۱۱	،، ۳۰۰۹	عبدالحمید اسماعیل صاحب ،،	عہ/	۳۵	،، ۳۰۳۳	حسن علی جانی صاحب راجکوٹ والا	۴/	۵	،، ۱۰۶۱	حاجی عبدالغنی صاحب ٹھیکیدار ،،	صعہ/
۱۲	،، ۳۰۱۰	مسز ڈاکٹر کے اے حمید صاحب ،،	ع/	۳۶	،، ۳۰۳۴	محمد یوسف صاحب مؤذن ،،	۸/	۶	۱۰۶۲	حاجی شاہ محمد مصطفےٰ صاحب ،،	ے/
۱۳	،، ۳۰۱۱	ڈی زوارخ صاحب ،،	عہ/	۳۷	،، ۳۰۳۵	ایس اے بریلوی صاحب ،،	ے/	۷	،، ۳۲۱۶	محمد مظفر صاحب بہار شریف	سہ/
۱۴	،، ۳۰۱۲	ایس ہمت علی صاحب ،،	ع/	۳۸	،، ۳۰۳۶	احمد حاجی یوسف صاحب ،،	۴/	۸	،، ۳۲۱۷	معین الحق صاحب پٹنہ	ے/
۱۵	،، ۳۰۱۳	آصف اے اے فیضی صاحب ،،	صہ/	۳۹	،، ۳۰۳۷	داؤد محمد صاحب جیوانی ،،	عہ۸/	۹	،، ۳۲۱۸	خانصاحب سید محمد نواب صاحب ،،	ے/
۱۶	،، ۳۰۱۴	عبدالعزیز غلام نبی صاحب ،،	۴/	۴۰	،، ۳۰۳۸	عبدالشکور صاحب جیوانی ،،	عہ۸/	۱۰	،، ۳۲۱۹	محمد معین الحق صاحب کٹونہ	عہ/
۱۷	،، ۳۰۱۵	عبدالرحمن محمد یوسف صاحبان ،،	عہ/	۴۱	،، ۳۰۳۹	چودھری صاحب معرفت دی وائز برادرس	عہ/	۱۱	،، ۳۲۲۰	محمد عامر صاحب صدیقی ،،	عہ/
۱۸	،، ۳۰۱۶	صدیق سلیمان صاحب ،،	عہ/	۴۲	،، ۳۰۴۰	ڈاکٹر محمد اسحاق صاحب ،،	ع/	۱۲	،، ۳۲۲۱	مولوی منظر الحق صاحب نیمی	ع۸/
۱۹	،، ۳۰۱۷	کریم داد خاں صاحب بھوپالی ،،	۸/	۴۳	،، ۳۰۴۱	ابراہیم عمادی صاحب ،،	۴/	۱۳	،، ۳۲۲۲	خان بہادر مولوی مبارک کریم صاحب پٹنہ	۴/
۲۰	،، ۳۰۱۸	شیخ احمد صاحب ننگے ،،	۴/	۴۴	،، ۳۰۴۲	حافظ محمد یحییٰ زکریا برادرس ،،	۴/	۱۴	،، ۳۲۲۳	عبدالحمید صاحب پٹنہ	عہ/
۲۱	،، ۳۰۱۹	سید حاجی عبداللہ سید امیر علی صاحبان ،،	۴/	۴۵	،، ۳۰۴۳	شیخ احمد عبداللطیف صاحب ،،	۴/	۱۵	،، ۳۲۲۴	نظام الدین صاحب ،،	ے/
۲۲	،، ۳۰۲۰	چودھری چراغ الدین صاحب برادرس ،،	ع/	۴۶	،، ۳۰۴۴	قاضی امیر الدین صاحب خطیب ،،	۸/	۱۶	،، ۳۲۲۵	محمد فرید صاحب ،،	عہ/
۲۳	،، ۳۰۲۱	بیگم صاحبہ عثمان سبحانی صاحب ،،	ع/	۴۷	،، ۳۰۴۵	عبدالکریم محمد حسین صاحب لالہ ،،	عہ/	۱۷	،، ۳۲۲۶	محمد مفتی الحق صاحب ،،	عہ/
۲۴	،، ۳۰۲۲	محمد یونس صاحب حافظ خنجر ،،	۸/	۴۸	،، ۳۰۴۶	پیر محمد ابن جان محمد صاحب ،،	۴/	۱۸	،، ۳۲۲۷	سید نبی حسن صاحب ،،	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
١٩	٢٢٠٠ بی	انوار علی صاحب پٹنہ	عہ/
		میزان کل	١٢/

حیدرآباد

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
١	٤٠٠	ڈاکٹر اے ایل سعید صاحب حیدرآباد	صہ/
٢	٥٢١	رضی الدین احمد خانصاحب جالنہ	۶/
٣	٥٣١	مولوی محمد حسین خانصاحب "	سے/
		میزان کل	لعہ/

پنجاب و سرحد

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
١	٤٠٣	حاجی محمد علی صاحب سیالکوٹ	صہ/
٢	٥١٦	جلال الدین اکبر صاحب اچھرا لاہور	سے/
		میزان کل	صہ/

سنٹرل انڈیا

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
١	٤٩٤	عالی مرتبت مشیر الملک قاضی عبدالحمید عباسی صاحب بھوپال	عہ/
		میزان کل	عہ/

برما

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
١	٥١٠	اے ایچ ایم عبدالغفار صاحب اکیاب برما	صہ/
		میزان کل	صہ/

عطیات

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی	رقم موصولہ
١	٤٧٦	محمد اسمٰعیل صاحب کلکتہ	صہ/
٢	٤٧٤	عطاء الرحمٰن صاحب علی گڑھ	عسہ/
٣	٤٩٠	ابراہیم صاحب بن حاجی یوسف صاحب نوسری	دعسہ/
٤	٤٩١	چودھری محمد حیات رکن الدین صاحبان کھام گاؤں	صہ/
٥	٥١٢	حسن امام صاحب بہار ضلع آرہ	۶/
٦	٥١٧	سید محمد ریاست علی سید عباس علی صاحبان دھن گاؤں مشرقی خاندیش	۶/
٧	٥١٩	آنریبل سر تیج بہادر سپرو صاحب الہ آباد	٣٠٠/
٨	٥٢٥	مولوی فصیح اللہ صاحب کربانی گونڈہ	للعہ ١٢/
٩	٣٩٩٢ بی	محمد افضال الرحمٰن صاحب دہلی	عہ/
١٠	١٣٧٦ "	مولوی عبدالاحد خانصاحب لکھنؤ	عہ/
١١	١٧٣٩ بی	خورشید زماں خانصاحب قائم گنج	۶
١٢	١٧٤٢ "	احمد غوث خانصاحب رائے پور	۶/
١٣	١٧٤٣ "	نصیر الدین خانصاحب "	٣/
١٤	١٣٧٠ "	مولوی عبدالسلام صاحب قدوائی لکھنؤ	عہ/
١٥	١٦٩٨ "	نصیر احمد خانصاحب آگرہ	صہ/
١٦	١٧٠٠ "	مولوی شمس العارفین صاحب "	صہ/
١٧	١٧٠٣ "	محمد عاقل صاحب "	عہ/
١٨	١٧٠٤ "	مولوی مظہر الٰہی صاحب "	عہ/
١٩	١٧٢١ "	پروفیسر اے بی اے حلیم صاحب علی گڑھ	عسہ/
٢٠	١٧٢٣ "	رضا احمد صاحب "	٢/
٢١	١٧٢٧ بی	محمد ضیاء اللہ خانصاحب علیگڑھ	٤/
٢٢	١٧٢٨ "	ارجمند علی خاں صاحب "	٤/
٢٣	١٧٢٩ "	مبارک علی خاں صاحب "	٤/
٢٤	٣٥١٤ "	مولوی خلیل الدین صاحب کلکتہ	٦/
٢٥	٣٥١٥ "	شیخ محمد سعید صاحب "	١٠/
٢٦	٣٥١٦ "	سیف الدین صاحب کشمیری "	آعہ/
٢٧	٣٥١٧ "	حاجی عبدالوہاب صاحب "	۶/
٢٨	٣٥٢٢ "	محمد رفیق صاحب "	آعہ/
		میزان کل	٥٣٨ صہ ١٠/

دوسرا مقصد

جامعہ کا دوسرا مقصد یہ ہی کہ ہندوستانی مسلمانوں کی آئندہ زندگی کے اس نقشے (سب سے بڑے مقصد) کو سامنے رکھ کر ان کی تعلیم کا ایک مکمل نصاب بنائے اور اس کے مطابق ان کے بچوں کو، جو مستقبل کے مالک ہیں، تعلیم دے۔ علم محض روزی کے خاطر جو ہمارے ملک کی جدید تعلیم کا اصول ہی اور علم محض علم کی خاطر جو قدیم تعلیم کا اصول تھا جامعہ دونوں کو بہت تنگ اور محدود سمجھتی ہی۔ وہ علم زندگی کی خاطر سکھانا چاہتی ہی جس کے وسیع دائرے میں مذہب، حکمت اور صنعت، سیاست اور معیشت سبھی کچھ آجاتا ہی۔

(شیخ الجامعہ)

رجسٹرڈ ایل نمبر ۳۹۳۸

مطبوعہ جامعہ پریس دہلی

(مرتب اور ناشر و طابع شفیق الرحمٰن قدوائی بی اے، جامعہ)

ہمدردِ جامعہ

مرتبہ
"ناظم"
حلقہ ہمدردانِ جامعہ، دہلی

سب سے بڑا مقصد

جامعہ ملّیہ کا سب سے بڑا مقصد یہ ہی کہ ہندوستانی مسلمانوں کی آئندہ زندگی کا ایک ایسا نقشہ تیار کرے جس کا مرکز مذہب اسلام ہو، اور اس میں ہندوستان کی قومی تہذیب کا وہ رنگ بھرے جو عام انسانی تہذیب کے رنگ میں کھپ جائے۔ اس کی بنیاد اس عقیدے پر ہی کہ مذہب کی سچی تعلیم ہندوستانی مسلمانوں کو وطن کی محبت اور قومی اتحاد کا سبق دیگی اور ہندوستان کی آزادی اور ترقی میں حصہ لینے پر آمادہ کریگی اور آزاد ہندوستان اور ملکوں کے ساتھ مل کر دنیا کی زندگی میں شرکت اور امن و تہذیب کی مفید خدمت کرے گا۔

(شیخ الجامعہ)

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

ہمدرد جامعہ

جلد ۲ بابت ماہ مئی ۳۸ء مطابق ماہ ربیع الاول ۵۷ھ نمبر ۱

آہ! شاعرِ ملّت

ڈاکٹر سر محمد اقبال مرحوم و مغفور کے سانحۂ وفات سے ملت اسلامیہ کو جو صدمہ پہنچا ہے اس کی کمی نہیں کہا جاسکتا کب پوری ہوگی اس لئے کہ ڈاکٹر اقبال صرف شاعر نہیں تھے، وہ مشرق و مغرب کے علوم کا مخزن تھے۔ ان کا سینہ دانش فرنگ اور بینش اسلام سے یکساں معمور تھا وہ دنیا کے ایک بڑے فلسفی بھی تھے اور اسلام کے مفکر بھی وہ اخوت و مساوات انسانی کے علمبردار بھی تھے اور اتحاد اسلامی کے پرجوش مبلغ بھی اور سب سے بڑھ کر یہ کہ اسلام کی محبت، مسلمانوں کا درد اور رسولؐ کا عشق اُن کی رگ رگ میں بھرا ہوا تھا۔ اسی عشق و محبت کا فیض تھا وہ ایمان، جس کو نہ مغرب کے "حقایق" کم کرسکے اور نہ مشرق کے "توہم"۔

ڈاکٹر اقبال ساری عمر مسلمانوں میں اسلام کی صحیح اور سچی رُوح پھونکتے رہے۔ حتی کہ جب اجل دروازہ پر دستک دے رہی تھی، وہ اس وقت بھی اسی فرض کی تکمیل کے لئے بے چین تھے۔ یہی نہیں بلکہ دم واپسیں تک ان کی زبان یہی فرض ادا کررہی تھی اس حقیقت سے کون انکار کرسکتا ہے کہ مسلمانان ہند کی حیات نو کا بڑا حصہ اقبال کے تاثرات کا رہین منت ہے۔

علامہ مغفور کی آرزو تھی کہ جامعہ دین و دنیا کے علوم کا صحیح امتزاج ہو، اور جامعہ کے فرزندوں میں اسلام کی سچی تڑپ۔ مرحوم جب کبھی جامعہ تشریف لاتے اسی مقصدِ وحید کی طرف اشارہ فرماتے۔ خدا ان کو غریق رحمت کرے اور ہمیں توفیق دے کہ اُن کی آرزو کو پورا کرسکیں آمین

انا للہ و انا الیہ راجعون

شذرات

پچھلے دنوں شہرِ لاہور اور صوبہ سرحد کو دو وفد گئے تھے۔ خدا کا شکر ہی کہ خاطر خواہ کامیابی کے ساتھ واپس ہوئے سرحد میں ڈاکٹر خاں صاحب وزیر اعظم، ملک خدا بخش صاحب (اسپیکر اسمبلی) اور محمد یونس صاحب کی ہمدردی اور کوششوں، اور جامعہ کے دو قدیم طلباء عبدالعزیز صاحب اور عبدالکریم خاں صاحب کی تگ و دو نے اس سلسلہ میں بڑا کام کیا جامعہ قوم کے ان مخدوموں اور اپنے عزیزوں کے احسانات کی دلی ممنون ہی۔ لاہور کا سفر جن بزرگوں کی بدولت کامیاب ہوا ان میں ڈاکٹر جمال صاحب، اے ڈی اظہر صاحب، ڈاکٹر سیف الدین صاحب کچلو، قاضی خورشید حسن صاحب، شیخ محبوب عالم صاحب، امتیاز علی صاحب تاج، مولانا عبدالمجید صاحب سالک، پروفیسر سید نذیر نیازی صاحب، سلامت اللہ صاحب، میاں افتخار الدین صاحب، مصطفیٰ صاحب ہیڈ ماسٹر اسلامیہ ہائی اسکول، میاں کفایت علی صاحب کے اسمائے گرامی نمایاں ہیں، ان حضرات نے جس دلچسپی، ہمدردی اور دلسوزی کا ثبوت دیا اس کا شکریہ پورے طور پر ادا نہیں کیا جاسکتا۔

ایک وفد حیدرآباد دکن میں کام کر رہا ہی اور دوسرے نے برما میں ابھی قدم رکھا ہی باقی وفود بھی پا بہ رکاب ہیں، مئی کے ختم ہوتے ہوتے مدراس، سندھ، بہاولپور، پنجاب اور یو پی کے بعض اضلاع کے لئے یہ وفود روانہ ہوجائیں گے۔

ماہ اپریل تک تخمینہ اور باقی کے اعداد حسب ذیل ہیں۔

نمبر شمار	صوبہ	تخمینہ	باقی	نمبر شمار	صوبہ	تخمینہ	باقی
۱	دہلی	پانچ ہزار	آٹھ سو	۲	یو پی	چھ ہزار	دو ہزار تین سو
۳	بنگال	چار ہزار	چار سو	۴	بمبئی	ڈھائی ہزار	سات سو
۵	حیدرآباد	دو ہزار	ڈیڑھ ہزار	۶	مدراس	دو ہزار	ایک ہزار نو سو
۷	بہار	ڈیڑھ ہزار	نو سو	۸	پنجاب و سرحد	ڈھائی ہزار	بارہ سو
۹	سی پی	ایک ہزار	چھ سو	۱۰	برما	دو ہزار	ایک ہزار نو سو
۱۱	دیگر	ڈیڑھ ہزار	ایک ہزار چار سو	۱۲	**میزان کل**	**تیس ہزار**	**بارہ ہزار**

دہلی، یو پی، بنگال تقریباً اپنی پوری رقم ادا کرچکے ہیں، پنجاب، بمبئی کے ذمہ بھی زیادہ نہیں ہی، البتہ حیدرآباد، بہار، سی پی، برما اور مدراس کے ذمہ نسبتاً زیادہ باقی ہی۔ بارہ ہزار کی رقم ہندوستان کے سات کروڑ مسلمانوں کے لئے کیا بڑی چیز ہی، چند نفوس چاہیں تو آسانی سے اس رقم کو پورا کرسکتے ہیں لیکن خود جامعہ کو یہ پسند نہیں کہ وہ اپنا بار کسی جیب خاص پر ڈالے وہ چاہتی ہی کہ اس کی تعمیر میں غریب کی کوڑیوں اور امیر کی اشرفیوں کا یکساں حصہ ہو وہ امت محمدیہ کے ہر فرد سے اپنا تعلق رکھنا چاہتی ہی۔ گذشتہ سال بھی آخر سال میں ایک بڑی رقم باقی رہی جاتی تھی لیکن دو تین مہینے کے اندر حساس اہل دل نے نہ صرف پوری رقم بلکہ اس سے زیادہ جامعہ کی نذر کردی تھی اور اس سال بھی یہی امید ہے

حالات جامعہ

دو سال پہلے تک قومی ہفتہ محض عملی حیثیت رکھتا اس سے تعلیمی فائدہ اٹھانے کی کوشش نہیں کی جاتی تھی۔ لیکن اب اس کو تعلیمی حیثیت بھی دے دی گئی ہے، اساتذہ اس موقعہ کے لئے طلباء سے قومی زندگی اور قومی مسائل پر مضامین لکھاتے ہیں۔ اس سال مضامین کی تعداد بھی پچھلے سال سے زیادہ تھی، اور اپنی خوبی کے لحاظ سے بھی بہت بڑھے ہوئے تھے، 'وفاق' اردو شاعری کے رجحانات، ہماری معاشرتی اصلاح، ہندوستان کی تجارت خارجہ، ہندوستان کی جہاز رانی، قومی زندگی میں سائنس کی حیثیت، مسلمانوں کا ذہنی انتشار بہت محنت اور تحقیق سے لکھے گئے تھے۔ ۱۳ اپریل (قومی ہفتے کا آخری دن) کو حسب معمول دارالاقاموں میں بھنگی، بھشتی اور مطبخ کے تمام ملازموں کی چھٹی رہی۔ پانی بھرنا، بازار سے سودا سلف لانا کمروں کی صفائی اور مہتر کا سارا کام بھی لڑکوں نے خود ہی کیا، دوپہر کا کھانا تو سب دارالاقاموں میں الگ الگ ہوا، مگر شام کو ایک ہی جگہ سب جمع ہوئے۔ کھانے پر جامعہ کی تمام برادری جس میں ملازمین بھی شامل ہیں مدعو تھے، سب نے بلا کسی تفریق و امتیاز کے ایک ساتھ کھانا کھایا، کھانے کی تیاری میں مدرسہ ثانوی کے طلباء نے زیادہ حصہ لیا تھا۔

جناب شیخ الجامعہ صاحب پٹنہ کے جلسہ تقسیم اسناد میں شریک ہو کر آل انڈیا تعلیمی سنگھ کے جلسۂ مشورہ میں تشریف لے گئے تھے جہاں سنگھ کے صدر کی حیثیت سے آپ کی موجودگی ضروری تھی۔ واپسی میں جناب موصوف نے حکومت یو پی کی درخواست پر یو پی کے تعلیمی بورڈ میں شرکت فرمائی اور یکم مئی کو دہلی تشریف لے آئے۔

انجمن اتحاد کی طرف سے حسب روایات درجہ سندی کا امتحان دینے والے طلباء کو الوداعی دعوت دی گئی جس میں دونوں طرف سے اپنے تعلق کا اظہار کیا گیا۔ جناب شیخ الجامعہ صاحب نے آخر میں ایک مختصر سی تقریر کی جس میں فرمایا کہ میں جامعہ کے ہر شخص سے دو باتوں کی خصوصیت سے توقع رکھتا ہوں ایک یہ کہ وہ جس کام کو کرے گا خوبی سے کرے گا دوسرے یہ کہ وہ تعلیم کے پھیلانے میں ہر ممکن کوشش عمل میں لائے گا۔

مدرسہ ابتدائی او کھلا میں ورزشی کھیلوں کا سلسلہ کئی ہفتے تک جاری رہا اور قریب قریب سب ہی بچوں نے بڑے شوق سے حصہ لیا۔ بعض لڑکوں نے کئی کئی کھیلوں میں کامیابی حاصل کی۔ آخر میں تقسیم انعامات کا جلسہ منعقد ہوا۔ اس جلسہ میں جامعہ (قرول باغ) کے اساتذہ بھی مدعو تھے، کامیاب طلباء کو مختلف قسم کی دلچسپ اور کارآمد چیزیں انعام میں ملیں۔ انعام دینے میں کارکنوں کی کوشش یہ تھی کہ ہر بچہ کو کسی نہ کسی حیثیت سے کوئی انعام ضرور مل جائے اور وہ اس سعی میں کامیاب بھی ہوئے۔

مدرسہ ابتدائی کی جماعت پنجم شروع اپریل میں آگرہ کی تعلیمی سیر کو گئی تھی، بہت خوش و خرم واپس آئی۔

خطبہ تقسیم اسناد

گورنمنٹ طبیہ اسکول پٹنہ نے اپنے سالانہ جلسے میں۔ ڈاکٹر ذاکر حسین صاحب، شیخ الجامعہ کو تقسیم اسناد کی دعوت دی تھی، جناب موصوف نے اس موقعہ پر جو خطبہ ارشاد فرمایا تھا ہدیۂ ناظرین ہی۔ (مرتب)

صاحبو!

آپ کا حکم تھا، حاضر ہوں۔ اور شکر گذار کہ آپ نے یاد فرمایا اور اس معزز مجلس میں خطبہ پڑھنے کی عزت مجھے بخشی۔ مگر سچ عرض کرتا ہوں کہ ابھی تک میں ٹھیک نہیں سمجھا کہ اس گورنمنٹ طبیہ اسکول کے تقسیم اسناد کے موقع پر میں اس کام کے لئے کیوں بلایا گیا ہوں۔ اس گتھی کو سلجھانے کی کوشش کی تو خیال آیا کہ کہیں میرے نام کے ساتھ جو کچھ دن سے ڈاکٹر کا لفظ لگ گیا ہی اس سے تو دھوکا نہیں ہوا۔ کبھی کبھی دیہاتوں اور قصبوں میں لوگوں نے مجھ سے نبض دیکھنے اور نسخہ لکھنے کی فرمائش اسی دھوکے میں کی ہی۔ لیکن ہمارے ملک میں تو یونانی طبیبوں اور ایلوپیتھی کے ڈاکٹروں میں کچھ ایسی بہت بنتی بھی نہیں ہی کہ اس شبہ میں مجھے یہاں بلا لیا جاتا!

پھر خیال ہوا کہ شاید یہ وجہ ہو کہ ایک تعلیمی ادارہ کا جلسہ ہی۔ میں بھی ایک تعلیمی ادارہ سے وابستہ ہوں، استاد اور شاگرد کا تعلق، تعلیم اور تدریس کا کام، اور اس کی ذمہ داریاں کم و بیش ایک ہی سی ہوتی ہیں۔ چاہے تعلیم گاہ میں معیشت و سیاست اور فلسفہ و ادب کا درس ہوتا ہو یا تشریح و وظائف اعضاء اور طب و جراحت کا۔ لیکن آج کل ہر فن والا اپنی اپنی کمبلی میں کچھ ایسا مست رہتا ہی اور تعلیم گاہوں میں بھی کچھ ایسی رقابتیں سی دکھائی دیتی ہیں کہ اس کا بھی پوری طرح یقین نہیں آیا۔

پھر گمان ہوا کہ شاید مجھے امکانی بیماروں کے اس گروہ کا نمائندہ سمجھ کر آپ نے دعوت دی ہو کہ آپ کے شریف فن سے استفادہ کرتا ہی اور آپ کے نئے سند پانے والوں کے لئے کم سے کم چند سال اور آپ کے بعض وضعدار ساتھیوں کے لئے عمر بھر تختۂ مشق کا کام دیتا ہی۔ لیکن ہمارے دیس میں واقعی اور امکانی بیماروں کی بھی کچھ ایسی کمی نہیں ہی کہ نظر انتخاب مجھ تک پہنچتی۔

کسی ایک وجہ پر طبیعت پوری طرح جمی نہیں تو میں نے سوچنا بند کیا اور یہ طے کیا کہ جو تین وجہیں سمجھ میں آئی ہیں ان کو ٹھیک مان کر آپ کے سامنے کچھ عرض کردوں۔ پہلی بات یہ کہ جدید مغربی طب اور یونانی طب میں کیا واقعی کوئی بنیادی فرق ہی؟ دوسرے یہ کہ میری رائے میں طب یونانی کی تعلیم میں کن باتوں کا خاص طور پر خیال ہونا چاہیئے اور تیسرے یہ کہ ہندوستان کا ہر معمولی شہری ان طبیبوں سے جو آپ کے مدرسے پڑھ کر نکلتے ہیں کیا توقع رکھتا ہی۔

میرا خیال یہ ہی کہ جدید مغربی طب اور طب یونانی یا اسلامی سے آدمی جتنا ناواقف ہوگا اتنا ہی ان کے فرق پر اصرار کریگا ان کو جتنی اچھی طرح جانتا ہوگا اتنا ہی اس بات سے بھی آگاہ

ہوگا کہ یہ اصل میں ایک ہیں، بس نرخ میں مختلف۔ سچ یہ ہے کہ مغربی طب، طبِ اسلامی کی بیٹی ہے۔ بیٹی نے ماں کی بہت سی چیزیں لے لی ہیں، مگر کچھ چھوٹ بھی گئی ہیں۔ بیٹی بڑے گھر بیاہی گئی ہے، وسائل کی کمی نہیں، اس نے بہت کچھ نئی دولت حاصل کرلی ہے۔ شروع میں نئی دولت کا کچھ گھمنڈ تھا، کچھ کم عمری کی ناتجربہ کاری، ماں کی جو چیزیں رہ گئی تھیں انھیں ذرا حقارت سے دیکھنے لگی تھی یا ان کی طرف سے غافل ہوگئی تھی۔ مگر ہے ذہین اور ہوشمند، اب بھی ان چیزوں کو لے سکتی ہے اور غالباً لے لیگی۔ ماں ذرا گردش میں آگئی، زمانہ بدل گیا، وسائل کی کمی رہی، اس لئے جو کچھ اپنے پاس تھا اس کو بھی سنبھال کر نہ رکھ سکی۔ بدحالی میں کچھ ہمت بھی پست ہو جاتی ہے۔ نئی چیزوں کو حاصل کرنے کا حوصلہ بھی نہیں رہتا، کچھ مزاج بھی چڑچڑا ہو جاتا ہے۔ اس لئے بیٹی کی چیزوں کی طرف ایک آنکھ دیکھنا بھی اسے نہ بھاتا تھا۔ مگر بیٹی کی دولت علم کی دولت ہے جس میں کسی کا اجارہ نہیں ہوتا۔ یہ اسی کو ملتی ہے جو اسے برتنے کو تیار ہو، اور اسی کے پاس رہتی ہے جو اُسے بڑھانے میں کوشاں اور دوسروں کو دینے پر آمادہ ہو۔ ادھر ماں کا مزاج بھی کچھ سنبھلا ہے اور زمانہ کا رنگ بھی، یہ کیوں نہ ان نئی چیزوں کو اپنا لیگی۔

بے شک اس اپنانے کے بعد بھی دونوں میں جغرافی اور معاشرتی ماحول کی وجہ سے کچھ فرق رہے گا، سو اس میں کوئی ہرج نہیں۔ مثلاً بیٹی کے گھر میں جڑی بوٹیاں کم ہوتی ہیں، اکثر باہر سے لائی ہوتی ہیں۔ ظاہر ہے وہ اس تدبیر میں رہتی ہے کہ ان کے جوہر نکالے تاکہ آسانی سے ادھر ادھر بھیج سکے۔ پھر طبیعت بھی ذرا کاروباری ہے، سرمایہ داری نظام سے رشتہ ہے۔ اس کی فطرت تو معلوم ہی ہے کہ ہر دم ہر چیز سے نفع طلبی پر لگی رہتی ہے۔ دواؤں سے بے شک انسانیت کا دکھ درد کم کرنا ہے، مگر نفع بھی تو کمانا ہے، اور جہاں تک ہو سکے زیادہ نفع۔ بڑے پیمانہ پر کاروبار کرنا ہے، کارخانہ میں سال کے بارہ مہینے ایک ہی دوا بنتی رہے تو کیا کہنا۔ ایسا کرنے میں قدرت کی نامی چیزوں سے سابقہ ہو تو دقت ہوتی ہے، ہے نا؟ یوں بھی سرمایہ داری نظام کا رجحان دولت آفرینی کے پورے میدان میں زندہ سے مردہ کی طرف ہے۔ وہ مکان اور ریل اور جہازوں میں لکڑی کی جگہ لوہا لگانا چاہتا ہے، سرسوں اور تلی کے تیل کی جگہ مٹی کے تیل سے کام چلاتا ہے، اور پھولوں کی جگہ تارکول میں رنگ و بو کے خزانے ڈھونڈ نکالتا ہے۔ ظاہر ہے اس کی نظر اس پر ہے کہ جڑی بوٹیوں سے نجات ہی ملے اور غیر نامی اجزاء سے کام نکلے تو بہتر ہے، نباتی اجزاء کو بھی کیمیاوی طریق پر بنایا جا سکے تو اچھا ہے۔ اور یہ نہ ہو سکے تو جڑی بوٹیوں کے جوہر نکال نکال کر، ان کا وزن گھٹا کر اور ان میں یکسانیت پیدا کرکے ان کی بکری کا رقبہ تو بڑھا ہی دیا جائے۔

ماں کا گھر جڑی بوٹیوں سے بھرا پڑا ہے۔ ان میں سے بہتیری کو تو بیٹی نے ابھی برتا ہی نہیں۔ مگر ماں کے دیس میں ہر سو افلاس ہے۔ یہ مہنگی دوائیں بیچ کر نفع کمانے کی سوچے تو یہاں کے غریب تو دوا کو ترس ترس کر ہی مر جائیں۔ یہ اگر ان کی قدرتی شکل کو بدل کرکے سیدھے کرنے کی زیادہ فکر نہ کرے تو کیا برا ہے۔ پھر دواؤں کو قدرتی شکل میں دینے سے ان کی بہت سی مضرتوں سے بچاؤ ہو جاتا ہے۔ ماں کا دواؤں کا خزانہ بیٹی سے کہیں بڑا ہے۔ اس کی دواؤں کے اثر صدیوں کے تجربے سے جانچے اور پرکھے جا چکے ہیں۔ بیٹی کی نئی دواؤں کو برتتے ابھی جمعہ جمعہ آٹھ دن ہوئے ہیں۔ یہ بے شک بعض بیماریوں کے لئے تیر بہدف ہیں مگر ابھی کسے معلوم ہے کہ ان کے استعمال سے

کہیں زندگی کی موت پر تو اثر نہیں پڑتا، یا نظام جسم میں ان سے کوئی اور برا اثر تو بعد کو پیدا نہیں ہوتا۔ اس لئے بیٹی کو اپنی نئی چیزوں پر بہت اترانا نہ چاہیے اور ماں کو ان کا تجربہ کرنے سے زیادہ شرمانا نہ چاہیے۔

غرض یہ کہ ادویہ کے معاملہ میں باہمی لین دین کا اور طب اسلامی کو اس میں کچھ دینے کا ہی زیادہ موقع ہی۔ اس کے کام کرنے والوں کا فرض ہی کہ جو بیشمار جڑی بوٹیاں ان کے تجربے میں ہیں اور جن پر ان کا ہزاروں سال کا تجربہ ہی اُن کے فعل کی جدید حکمی تحقیق کریں اور اُن کے خواص سے طب مغرب کو آشنا کریں، ان کی نئے اسلوب سے کیمیاوی تحقیق کر کے اُن کے افعال و خواص کا صحیح تر تعین کریں۔ طب اسلامی ہی نے جدید طب کی بنیاد رکھی جب یورپ سو رہا تھا تو اس نے یونانیوں کے علم کو محفوظ کیا اور اُسے ترقی دے کر کہاں سے کہاں سے پہنچایا اور پھر یورپ والوں کے سپرد کیا۔ آج بھی وہ اپنے خزینۂ ادویہ سے مغربی طب کو بہت کچھ دے سکتی ہی۔ پچھلے چند سال میں جو کام اس سلسلہ میں ہمارے ملک میں ہوا ہی خصوصاً آیورویدک اور یونانی طبی کالج، دہلی کے شعبۂ تحقیق میں ڈاکٹر سلیم الزماں صاحب صدیقی کی تحقیقات نے اپنی طرف مغربی علما کو متوجہ کیا ہی۔ ہمیں اُمید رکھنی چاہیے کہ یہ سلسلہ بڑھے گا اور ہم اگر اپنے پرانے شاگردوں سے بہت کچھ لینگے تو انھیں ابھی کچھ نہ کچھ دے بھی سکیں گے۔

آپ کی طب اور طب جدید کی سب سے اہم یکسانیت تو یہ ہی کہ ان کی بنیاد مشاہدہ پر ہی۔ یونانیوں اور ان کے بعد مسلمانوں نے اس فن کی سب سے بڑی خدمت یہی کی ہی کہ اسے توہمات کے گورکھ دھندے سے نکال کر مشاہدہ معائنہ پر اس کی بنیاد دیں استوار کیں۔ بقراط اور جالینوس سے کچھ زیادہ ہی رازی اور ابن سینا طب کے محسن ہیں کہ انھوں نے اس فن کو حکمی بنیادوں پر قائم کیا کہ پھر اسی بنیاد یورپ نے تعمیر کو اور اونچا اٹھایا۔ اس حکمی بنیاد کے لئے مرض اور علاج کے مشاہدہ کی وسعت ازبس ضروری ہی۔ آج طب جدید جس وسیع پیمانہ پر مشاہدات جمع کر رہی ہی اس سے آدمی حیرت میں پڑ جاتا ہی لیکن آپ کے پاس بھی ہزارہا سال کے جمع کئے ہوئے مشاہدوں کا خزانہ ہی۔ افسوس کہ اس کا بہت سا حصہ مشاہدہ کرنے والوں کے ساتھ ضائع ہو گیا مگر پھر بھی آپ کی خاندانی اور تعلیمی روایات میں بہت کچھ باقی ہی اور آپ کی قدیم کتابوں میں مختلف ملکوں اور مختلف حالتوں میں جمع کئے ہوئے مشاہدوں کا اتنا ذخیرہ ہی کہ اگر آج پھر دنیا کے سامنے لایا جائے تو شاید فن طب کی مزید ترقی میں اور اس کے تحقیق کرنے والوں کو نئی راہیں سجھانے میں بڑی مدد دے سکے۔ ہمارا فرض ہی کہ ان مشاہدوں کی ایسی توجیہوں پر اڑنے کی جگہ جن کو بعد کے واضح تر مشاہدوں نے باطل ثابت کر دیا ہی، خود اُن مشاہدوں کو لیں اور ان پر حکمی کام کریں۔

بیماریوں کی پہچان اور ان کے علاج کے متعلق آپ کے اساتذہ کی کتابوں میں جو تفصیلیں درج ہیں (جیسے ابو بکر محمد زکریا رازی کی حاوی میں جس کے قلمی نسخے آج یورپ کے کوئی نصف درجن کتب خانوں میں منتشر پڑے ہیں اور کسی محنتی محقق کی کاوش کے منتظر ہیں) ان کے مطالعہ سے آج بھی مفید نتیجے نکالے جا سکتے ہیں۔ یا آپ کا نباضی کا فن ہی۔ اس میں ہزاروں برس کے مشاہدوں کا نچوڑ موجود ہی اور ان چیزوں کو مغرب کے ماہرین امراض قلب آج پھر سے معلوم کر رہے ہیں۔ جس چیز پر آج سے کچھ برس پہلے وہ اور ان سے زیادہ اور ان کے جاہل چیلے ہنسا کرتے تھے اس

کی باریکیوں کا پتہ چلانے پر آج خود نت نئے آلات کی مدد سے متوجہ ہیں۔ آپ کا فن اپنے ہزاروں سال کے مشاہدوں کی مدد سے اس نئی تحقیق کو کامیابی کی بہت سی راہیں بتا سکتا ہے۔

کہتے ہیں کہ ہر فن پر اس کے معاشرتی ماحول کا اثر بھی ہوتا ہے، آپ کی طب جس زمانہ میں بڑھی تھی وہ فرد سے زیادہ جماعت کا اور جزو سے زیادہ کل کی اہمیت کا زمانہ تھا۔ مغربی طب کی ترقی اس عہد میں ہوئی جب یورپ جزو پرستی کے دور سے گذر رہا تھا۔ جمہوری سیاست، لبرل فلسفہ، استقرائی سائنس سب کا تقاضا یہ تھا کہ توجہ کل سے ہٹ کر جزو کی طرف آئے۔ اس رجحان کے پیدا کرنے میں بھی ضرور عربی اور اسلامی اثرات ذہنی کا کچھ حصہ تھا اور یہ چیز حدود مناسب میں رہتی تو بھی درست مگر زیادتی تو ہر چیز کی بری ہوتی ہے۔ ہوتے ہوتے ہوا یہ کہ جزو پر توجہ نے کل کی طرف سے غافل کر دیا اور لوگ درختوں کے دیکھنے میں ایسے محو ہوئے کہ جنگل آنکھوں سے اوجھل ہو گیا۔ طب میں بھی یہی ہوا۔ امراض کی جزوی تحقیق اور مخصوص امراض کے ماہرین کے الگ الگ کام کا نتیجہ یہ ہوا کہ مریض کی پوری شخصیت پر سے نظر ہٹ گئی۔ آپ کی طب کا مسلک اس باب میں اور تھا۔ افلاطون کے ایک مشہور مکالمہ میں سقراط نے پوچھا ہے: "کیا تم خیال کرتے ہو کہ کل کی ماہیت کا پتہ لگائے بغیر تم روح کی ماہیت کو سمجھ سکتے ہو؟" تو فیدا اس نے جواب دیا ہے کہ "جی، بقراط کا قول تو یہ ہے کہ روح تو روح، جسم کی ماہیت بھی بہ حیثیت کل ہی کے سمجھی جا سکتی ہے۔"

آج مغربی زندگی کے سانچے پھر بدل رہے ہیں، ہر شعبہ زندگی میں اس وقت جزو سے کل کی طرف رخ ہے۔ اس لیے میرا تو خیال ہے کہ مغربی طب بھی جو ایک صحیح راہ پر ذرا نامناسب حد تک بڑھ گئی تھی وہ وہاں سے لوٹے گی۔ اور آپ کی طب کی یہ خصوصیت کہ مریض کی پوری شخصیت کے پیش نظر اس کے جزوی دکھ درد کا درمان تلاش کرتی تھی پھر جدید طب کی مشق میں بھی واپس آئے گی اور کیا عجب ہے کہ مزاجوں اور طبیعتوں کا وہ نظریہ جس سے آپ تشخیص مرض اور تجویز علاج میں کیا کچھ مدد نہیں لیتے پھر جدید طب میں زیادہ مفصل اور مدلل اور واضح ہو کر داخل ہو۔

لیکن جہاں آپ کی طرف سے جدید مغربی طب پر یہ اثر پڑ سکتے ہیں وہاں اس کی بھی ضرورت ہے کہ جدید طب نے جن پرانی غلطیوں کو رد کر دیا ہے، جو نئی باتیں معلوم کی ہیں انھیں آپ کھلے دل سے قبول کریں۔ تحقیق کے جدید طریقوں کو اپنائیں کہ آپ ہی کے پرانے مگر بھلائے ہوئے طریقے ہیں، نئی حکمی بول چال کے اسلوب سیکھیں کہ اپنی سمجھا سکیں اور دوسرے کی سمجھ سکیں۔ اصطلاحوں کے اختلافات ہی سے نہ جانے کتنے پردے پڑ گئے ہیں، ایک ہی بات کہتے ہیں اور ایک دوسرے کو مخالف سمجھتے رہتے ہیں۔ آپ کے پاس جو کچھ ہے وہ دیجیے اور ان کے پاس جو ہے وہ لیجیے۔ علم اسی کی ملک ہوتا ہے جو اسے ڈھونڈتا ہے اور اسے برتتا ہے۔ اپنی پرانی کتابوں کو کھنگال ڈالیے ان سے ابھی بہت کچھ سیکھا جا سکتا ہے اسے سیکھیے اور اوروں کو سکھائیے۔ دوسروں کی کتابوں میں جو ہے وہ اپنی زبان میں منتقل کیجیے۔ آپ کے اجداد اگر اسی پر اکتفا کرتے جو ان کے پاس تھا تو آپ کا فن کہاں ہوتا۔ انھوں نے تو حنین ابن اسحٰق اور عیسیٰ ابن یحییٰ اور ثابت اور ابراہیم اور سنان کے ساتھ مترجموں کی فوجیں لگا دی تھیں اور جہاں سے جو کچھ ملا اپنی زبان میں منتقل کرا لیا تھا اور پھر اسی کی بنیاد پر آگے کام بڑھایا تھا۔ آج یونانیوں

کی بہت سی تحقیقاتیں دنیا کو عربی ترجموں ہی کے ذریعہ مل سکتی ہیں آپ کے باوا آدم جالینوس کی تشریح آج یونانی میں نایاب ہی اور عربی ترجمے ہی کے ذریعہ دنیا تک پہنچتی ہی، دنیا کے انقلابوں کو کون پہلے سے دیکھ سکتا ہی کیا ہوا شاید جدید مغربی طب کی چیزیں آنے والی نسلوں کو ہندوستانی ترجموں سے پہنچیں۔ لیکن ایسا تب ہی ہو سکتا ہی کہ آپ میں علم کے لئے وہی لگن ہو جو آپ کے بزرگوں کو تھی اور سیکھنے کا وہ ولولہ ہو جو ہر جگہ اور ہر شخص سے اچھی بات سیکھنے پر آمادہ رکھتا ہی۔ اس وقت ہمارے ملک میں دونوں گروہوں میں تاریخی نظر اور بے تعصبی کی ضرورت ہی۔ یہ پیدا ہو جائیں تو دونوں ایک دوسرے سے فائدہ اٹھائیں اور طبیہ میں تقسیم اسناد کے موقعہ پر کسی ڈاکٹر کو اور میڈیکل کالج کے جلسہ میں کسی یونانی طبیب کو بلانے میں دونوں تامل نہ فرمائیں۔

(باقی آئندہ)

(بقیہ حالات جامعہ)

اوکھلہ میں مدرسہ ابتدائی کے قریب ہی عمارت کے مزدور وغیرہ بھی رہتے ہیں پچھلے دنوں آندھی میں ان غریبوں کے جھونپڑوں میں آگ لگ گئی۔ مدرسہ کے اساتذہ اور متعلقین نے فوراً ہی موقعہ پر پہنچ کر آگ کو بجھایا۔ مزدوروں کی اس مصیبت کا بچوں پر بہت اثر ہوا۔ وہ قریب کے گاؤں میں گئے اور گھر گھر جا کر چندہ کیا اور ایک ہفتہ کا اپنا پورا جیب خرچ ملا کر چالیس پچپن روپے سے ان مصیبت زدوں کی مدد کی۔

۲۸۔ اپریل کو اوکھلہ میں بچوں کے بینک کا سالانہ جلسہ ہوا۔ ایک طالب علم نے بینک کی سال بھر کی کارگذاری کی روئداد پیش کی جس سے معلوم ہوا کہ اس سال ۹۵۸ دفعہ بینک میں رقم جمع کرائی گئی اور ۹۴۵ دفعہ نکالی گئی اس سال کل ۱۹۴۹ روپے جمع ہوئے اور گزشتہ سال کی تحویل ۰۰۰ روپے تھی۔ آخر میں نفع تقسیم ہوا۔ نفع کی مجموعی رقم ۱۴ روپے تھی۔

روس کے شہرۂ آفاق مجاہد اور عالم جناب موسیٰ جار اللہ صاحب جن کی روسی، ترکی اور عربی تصنیفات مصر و شام اور عرب و ایران کے علمی حلقے میں خاص شہرت رکھتی ہیں اور جن کے اجتہاد فکر اور دقت نظر کی داد عالم اسلامی کا ہر عالم دیتا رہا ہی۔ آج کل ہندوستان آئے ہوئے ہیں اور جامعہ کو اپنے قیام سے معزز فرما رہے ہیں اپنے علمی شغف کی بنا پر ہندوستان کے مشہور کتب خانوں کو ملاحظہ فرمانا چاہتے ہیں۔ جامعہ کا کتب خانہ تو پیش نظر رہتا ہی ہی پچھلے دنوں آپ علی گڑھ اور دیوبند تشریف لے گئے تھے اور اب رام پور، پٹنہ، کلکتہ کا قصد فرما رہے ہیں۔

مدرسہ اسلامیہ شملہ نے ایک عمدہ قسم کا فوجی بینڈ جامعہ کو عنایت کیا ہی اس سلسلہ میں ہمارے کرم فرما مولوی عبداللطیف صاحب بجنوری بھی اپنے حلقۂ احباب میں کوشش کر رہے تھے، اب ظاہر ہی اس سلسلہ میں کسی قسم کے چندہ کی ضرورت باقی نہیں رہی۔

مولوی محمد عاقل صاحب ایم اے، استاذ جامعہ گزشتہ سال جامعہ کی طرف سے بی ٹی کی تعلیم کیلئے علیگڑھ گئے تھے اس سال نصاب کامیابی کے ساتھ پورا کرکے واپس آگئے ہیں اور حسب معمول جامعہ کی خدمت میں سرگرم ہیں

تحریک حلقہ ہمدردان جامعہ

جدید اضافہ

ذیل میں ہم اپنے اُن کرم فرماؤں کے اسمائے گرامی درج کرتے ہیں جو ماہ مارچ ۳۸ء میں حلقہ ہمدردان میں شریک ہوئے۔

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۱	۵۵۷۵	حاجی عبد الحمید صاحب الٰہ آباد	۱۹	۵۵۹۳	عبد الغفار خاں صاحب بریلی	۳۷	۵۶۱۱	رائے بہادر ڈاکٹر جے جی کرچی صاحب لکھنؤ
۲	۵۵۷۶	رحمت اللہ خاں صاحب دہلی	۲۰	۵۵۹۴	ڈاکٹر محمد شریف خاں صاحب 〃	۳۸	۵۶۱۲	شمس الحمید صاحب 〃
۳	۵۵۷۷	آغا حسین صاحب نئی دہلی	۲۱	۵۵۹۵	محمد عاقل صاحب 〃	۳۹	۵۶۱۳	پروفیسر اے ایچ صدیقی صاحب 〃
۴	۵۵۷۸	شیوراج صاحب دیو درگ دکن	۲۲	۵۵۹۶	محمد رفیق صاحب 〃	۴۰	۵۶۱۴	مسز اے ایم صدیقی صاحب 〃
۵	۵۵۷۹	محمد حبیب اللہ صاحب حیدرآباد دکن	۲۳	۵۵۹۷	قاضی شرف الدین صاحب 〃	۴۱	۵۶۱۵	ڈاکٹر اے جمن خانصاحب 〃
۶	۵۵۸۰	عبد الحمید قریشی صاحب نئی دہلی	۲۴	۵۵۹۸	ڈاکٹر سید شریف حسین صاحب رام پور	۴۲	۵۶۱۶	جمیل احمد صاحب باٹا نگر
۷	۵۵۸۱	ولی حسن خاں صاحب بریلی	۲۵	۵۵۹۹	بیگم صاحبہ چودھری شرف الزماں صاحب	۴۳	۵۶۱۷	محمد ایوب صاحب قنوج
۸	۵۵۸۲	محمد عظیم الشان خاں صاحب 〃	۲۶	۵۶۰۰	سید محمد علی صاحب 〃	۴۴	۵۶۱۸	انیس الرحیم صاحب 〃
۹	۵۵۸۳	حاجی محمد قاسم صاحب اینڈ سنس 〃	۲۷	۵۶۰۱	حامد حسین خانصاحب ثاقب 〃	۴۵	۵۶۱۹	محمد بیگ صاحب حیدرآباد دکن
۱۰	۵۵۸۴	کبیر حسین خاں صاحب ایڈوکیٹ 〃	۲۸	۵۶۰۲	خورشید صمدانی صاحب 〃	۴۶	۵۶۲۰	محمد اظہر صاحب شاہجہانپور
۱۱	۵۵۸۵	سید یوسف علی صاحب 〃	۲۹	۵۶۰۳	سید اسرار حسین صاحب 〃	۴۷	۵۶۲۱	نظیر الحسن صاحب قنوج
۱۲	۵۵۸۶	خان بہادر قاضی نصیر الدین حیدر صاحب 〃	۳۰	۵۶۰۴	فیاض علی خاں صاحب 〃	۴۸	۵۶۲۲	سید عزیز احمد صاحب فتحگڈھ
۱۳	۵۵۸۷	حاجی نذیر الحسن صاحب 〃	۳۱	۵۶۰۵	مولوی سید فقیہہ الدین صاحب 〃	۴۹	۵۶۲۳	خواجہ محمد اسلم صاحب رائے پیٹھ
۱۴	۵۵۸۸	حاجی محمد بیگ صاحب 〃	۳۲	۵۶۰۶	سید شوکت علی صاحب رضوی 〃	۵۰	۵۶۲۴	عبد الستار صاحب کلکتہ
۱۵	۵۵۸۹	محمد معین خاں صاحب 〃	۳۳	۵۶۰۷	قطب الدین خاں صاحب متاجر 〃	۵۱	۵۶۲۵	سعید احمد صاحب وارثی دیوی شریف
۱۶	۵۵۹۰	محمد اسمٰعیل صاحب اینڈ سنس 〃	۳۴	۵۶۰۸	حافظ دولے خاں صاحب 〃	۵۲	۵۶۲۶	امیر حسن صاحب۔ ساساپیا
۱۷	۵۵۹۱	اقبال حسین صاحب 〃	۳۵	۵۶۰۹	عبد الوحید خاں صاحب گونڈہ	۵۳	۵۶۲۷	سید رازق علی شاہ صاحب گورکھپور
۱۸	۵۵۹۲	خان بہادر اصغر علی خانصاحب 〃	۳۶	۵۶۱۰	عبد الحمید حشمت اللہ صاحبان 〃	۵۴	۵۶۲۸	محمد زین اللہ صاحب بہرائچ

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۵۵	۵۶۲۹	مشتاق احمد صاحب پیرائچ	۷۹	۵۶۵۳	ظہور الحسن صاحب بلند شہر	۱۰۳	۵۶۷۷	محمد حسین صاحب کمپیر گنج
۵۶	۵۶۳۰	سید انعام اللہ صاحب گورکھپور	۸۰	۵۶۵۴	ہر سروپ متل صاحب 〃	۱۰۴	۵۶۷۸	نظیر علی خانصاحب 〃
۵۷	۵۶۳۱	محمد عزت اللہ خاں صاحب 〃	۸۱	۵۶۵۵	عبدالرشید خاں صاحب اکبرپور	۱۰۵	۵۶۷۹	سید محمد یوسف صاحب 〃
۵۸	۵۶۳۲	بشیر احمد صاحب پیرائچ	۸۲	۵۶۵۶	محمد محمود اسلم خاں صاحب بلند شہر	۱۰۶	۵۶۸۰	معین الدین احمد صاحب 〃
۵۹	۵۶۳۳	علی صغیر صاحب 〃	۸۳	۵۶۵۷	بی بی مومنہ بیگم صاحبہ 〃	۱۰۷	۵۶۸۱	صغیر احمد صاحب صدیقی 〃
۶۰	۵۶۳۴	محمد اسحاق صاحب میرٹھ	۸۴	۵۶۵۸	اے ایم سیفی صاحب 〃	۱۰۸	۵۶۸۲	سید ابرار حسین صاحب 〃
۶۱	۵۶۳۵	محمد یٰسین صاحب ساساموسا	۸۵	۵۶۵۹	میاں غلام حسین نذیر حسین صاحبان کلکتہ	۱۰۹	۵۶۸۳	شاہ محمد جنید صاحب 〃
۶۲	۵۶۳۶	محمد نور صاحب اندروا شاکر	۸۶	۵۶۶۰	میاں نذیر حسین فیروز الدین صاحبان 〃	۱۱۰	۵۶۸۴	شاہ امام صاحب علی گڑھ
۶۳	۵۶۳۷	محمد ابوبکر صاحب سلیان پور	۸۷	۵۶۶۱	میاں عبدالرزاق عبداللطیف صاحبان 〃	۱۱۱	۵۶۸۵	محمد اسحاق صاحب میرٹھ
۶۴	۵۶۳۸	گورکھ ناتھ صاحب ساساموسا	۸۸	۵۶۶۲	میاں بخش الٰہی محمد بشیر صاحبان 〃	۱۱۲	۵۶۸۶	فخر اللہ خانصاحب بلند شہر
۶۵	۵۶۳۹	انڈین شوگر ورکس سیوان	۸۹	۵۶۶۳	میاں احمد دین نذیر محمد صاحبان 〃	۱۱۳	۵۶۸۷	ڈاکٹر ماشا اللہ خانصاحب مظفر نگر
۶۶	۵۶۴۰	سید مزمل علی صاحب گورکھپور	۹۰	۵۶۶۴	میاں کریم بخش محمد زکریا صاحبان 〃	۱۱۴	۵۶۸۸	خانصاحب عبدالحمید خانصاحب 〃
۶۷	۵۶۴۱	صغیر حسن صاحب قریشی لکھنؤ	۹۱	۵۶۶۵	شیخ میاں اللہ دتا الیس فیروز الدین صاحبان	۱۱۵	۵۶۸۹	سید جعفر حسین صاحب 〃
۶۸	۵۶۴۲	نفیس الحسن صاحب ایڈوکیٹ الہ آباد	۹۲	۵۶۶۶	میاں مہر بخش محمد عمر صاحبان 〃	۱۱۶	۵۶۹۰	دبیر الاسلام صاحب 〃
۶۹	۵۶۴۳	شوکت علی خانصاحب بلاسپور	۹۳	۵۶۶۷	محمد اسلم صاحب - 〃	۱۱۷	۵۶۹۱	سید افتخار حسین صاحب 〃
۷۰	۵۶۴۴	قاضی محمد عدیل عباسی صاحب بستی	۹۴	۵۶۶۸	محمد صدیق صاحب 〃	۱۱۸	۵۶۹۲	سید بدر الدین حسین صاحب
۷۱	۵۶۴۵	چودھری ستوت علی صاحب سندیلا	۹۵	۵۶۶۹	میاں تاج محمد میاں محمد امین صاحبان 〃	۱۱۹	۵۶۹۳	احسن محمد صاحب شیخوپور
۷۲	۵۶۴۶	عبدالحکیم صاحب بستی	۹۶	۵۶۷۰	میاں اللہ جوایا میاں اللہ وارث صاحبان 〃	۱۲۰	۵۶۹۴	عبدالحمید خاں صاحب مظفر نگر
۷۳	۵۶۴۷	ریاض الدین احمد صاحب میرٹھ	۹۷	۵۶۷۱	میاں اللہ جوایا اللہ بخش صاحبان 〃	۱۲۱	۵۶۹۵	سعید مرتضیٰ صاحب 〃
۷۴	۵۶۴۸	شیخ محمد عزیز اللہ صاحب 〃	۹۸	۵۶۷۲	انو حسین سرفراز حسین صاحبان 〃			
۷۵	۵۶۴۹	انعام الرحمٰن صاحب 〃	۹۹	۵۶۷۳	لفٹنٹ سید محمود صاحب حیدرآباد دکن			
۷۶	۵۶۵۰	جمیل احمد صاحب میرٹھ	۱۰۰	۵۶۷۴	محمد شفیع صاحب کلکتہ			
۷۷	۵۶۵۱	محمد فضل الرحمٰن صاحب 〃	۱۰۱	۵۶۷۵	محمد یوسف صاحب 〃			
۷۸	۵۶۵۲	خانبہادر سید مصباح العثمان صاحب بلند شہر	۱۰۲	۵۶۷۶	عبدالرحیم خاں صاحب 〃			

مستقل امداد و عطیات

ذیل کی رقوم جو ماہ مارچ سنہ ۲۸ء میں ہمیں اپنے منتظمین اور سفراء کی معرفت وصول ہوئی ہیں درج رجسٹر ہو چکی ہیں اندراجات میں صحت کا خیال رکھا جاتا ہے اگر کوئی غلطی رہ گئی ہو تو اطلاع بخشئے دفتر ممنون ہوگا۔

اس سلسلہ میں یہ بات ملحوظ رہنی چاہیئے کہ مہینہ کے آخری دنوں کی وصولیابی بعض دفتری مجبوریوں کی وجہ سے دوسرے مہینہ میں محسوب ہوتی ہے اس لئے اگر بعض حضرات کے نام اس فہرست میں درج نہ ہوں تو انھیں آئندہ اشاعت کا انتظار کرنا چاہیئے (مرتب)

مارچ سنہ ۱۹۲۸ء

دہلی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۵۲۰	شاہد علی اینڈ برادرس نواب گنج	صہ/	۱۴	۴۱۰۳ بی	سید شمس الدین صاحب قرولباغ	۸/	۲۷	۴۱۱۶ بی	حاجی عبداللہ خانصاحب سبزی منڈی	ع/
۲	۵۴۲	خواجہ محمد عبدالمجید صاحب ٹیامحل	ے/	۱۵	۴۱۰۴ "	محمد علی صاحب "	۸/	۲۸	۴۱۱۷ "	منشی حنیف احمد صاحب "	۴/
۳	۲۷۶۶ بی	ملا واحدی صاحب کوچہ چیلاں	۸/	۱۶	۴۱۰۵ "	بابو محمد مرتضیٰ خانصاحب "	۴/	۲۹	۴۱۱۸ "	محمد یار خانصاحب "	۸/
۴	۲۷۶۹ "	خواجہ غلام السیدین صاحب. بڑا دواخانہ	ے/	۱۷	۴۱۰۶ "	حافظ محمد محفوظ الٰہی صاحب باڑہ ہندوراؤ	۴/	۳۰	۴۱۱۹ "	رحمت اللہ خاں صاحب "	۴/
۵	۴۰۹۴ "	ایم محمد دین صاحب سبزی منڈی	معہ/	۱۸	۴۱۰۷ "	جمیل احمد صاحب قلعی والی نئی دہلی	ے/	۳۱	۴۱۲۰ "	صلاح الدین صاحب نئی دہلی	۸/
۶	۴۰۹۵ "	انوار الحق صاحب کوچہ خانچند	ہ/	۱۹	۴۱۰۸ "	محمد اقبال حسین صاحب میونسپلٹی	عہ/	۳۲	۴۱۲۱ "	سید محمد شفیع صاحب چتلی قبر	۲/
۷	۴۰۹۶ "	حکیم حاجی عبدالحمید صاحب لال کنواں	عہ/	۲۰	۴۱۰۹ "	عبدالمجید خاں صاحب "	عہ/	۳۳	۴۱۲۲ "	شیخ محمد شفیع صاحب "	۴/
۸	۴۰۹۰ "	احسن حامد علی صاحب قرول باغ	عہ/	۲۱	۴۱۱۰ "	ایس محمد یوسف صاحب نئی دہلی	۸/	۳۴	۴۱۲۳ "	حکیم محمد حسن خاں صاحب "	۲/
۹	۴۰۹۸ "	سعید الرحمن صاحب. حویلی اعظم خاں	عہ/	۲۲	۴۱۱۱ "	بیگم صاحبہ محمد یعقوب صاحب "	۸/	۳۵	۴۱۲۴ "	سید سلیم الدین صاحب "	۴/
۱۰	۴۰۹۹ "	میاں اللہ بخش محمد سعید محمد شریف صاحبان موری گیٹ	ے/	۲۳	۴۱۱۲ "	اے حکیم بٹ صاحب "	۸/	۳۶	۴۱۲۵ "	حکیم شریف الدین خانصاحب "	۴/
۱۱	۴۱۰۰ "	مصلح الدین صاحب بقائی حوض قاضی	عہ/	۲۴	۴۱۱۳ "	طاہر علی صاحب "	عہ/	۳۷	۴۱۲۶ "	ڈاکٹر محمد شریف صاحب دریبہ	عہ/
۱۲	۴۱۰۱ "	ابوالفضل الحق صاحب قریشی قرولباغ	۴/	۲۵	۴۱۱۴ "	سید غلام حسنین صاحب "	ع/	۳۸	۴۱۲۷ "	مولانا اصغر علی صاحب قنوجی	۸/
۱۳	۴۱۰۲ "	سید حفیظ الدین صاحب "	۸/	۲۶	۴۱۱۵ "	زاہد حسین صاحب "	صہ/	۳۹	۴۱۲۸ "	محمد اسمٰعیل صاحب "	عہ/

نمبر شمار	حوالہ سید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ سید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ سید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۴۰	۴۱۲۹ بی	صوفی محمد صنیف صاحب پیچوی	عہ/	۶۴	۴۷۰۳ بی	محمد عارف صاحب صدر بازار	عہ/	۸۸	۴۷۲۷ بی	کالیخاں صاحب فتحپوری	۸/
۴۱	۴۱۳۰ ''	مولوی محمد احمد صاحب ''	عہ/	۶۵	۴۷۰۴ ''	مرزا مظفر سلطان صاحب شاکری ''	ھ/	۸۹	۴۷۲۸ ''	شمس العارفین صاحب ''	عہ/
۴۲	۴۱۳۱ ''	محمد شفیع صاحب صدر بازار	۸/	۶۶	۴۷۰۵ ''	سعید احمد صاحب ''	عہ/	۹۰	۴۷۲۹ ''	عبدالحق سراج الحق صاحبان ''	عہ ۸/
۴۳	۴۱۳۲ ''	میاں محمد رفیق صاحب ''	عمہ/	۶۷	۴۷۰۶ ''	میاں حاجی منور الدین محمد صاحبان گلر بازار ''	صہ/	۹۱	۴۷۳۰ ''	حاجی عبدالحمید صاحب سلکوٹہ والا	۴/
۴۴	۴۱۳۳ ''	الٰہی بخش چودھری ظہیر الدین صاحبان ''	عہ/	۶۸	۴۷۰۷ ''	اللہ یار خاں صاحب ''	۴/	۹۲	۴۷۳۱ ''	شیخ محمد ادریس صاحب چاندنی چوک	۲/
۴۵	۴۱۳۴ ''	منشی محمد احسن صاحب ''	۸/	۶۹	۴۷۰۸ ''	محمد صدیق صاحب کراچی والے ''	ع/	۹۳	۴۷۳۲ ''	احمد حسن خاں صاحب ''	عہ/
۴۶	۴۱۳۵ ''	منشی زین العابدین صاحب ''	۴/	۷۰	۴۷۰۹ ''	محمود علی صاحب علوی نئی دہلی	ع/	۹۴			
۴۷	۴۱۳۶ ''	احمد سلام خاں صاحب کلاتھ مر	صہ/	۷۱	۴۷۱۰ ''	خان بہادر سلیمان صاحب انجینیر ''	صہ/	۹۵	۴۷۳۴ ''	عبداللطیف خاں صاحب جامع مسجد	صہ/
۴۸	۴۱۳۷ ''	محمد بشیر الدین و نصیر الدین صاحبان بارہ ہندو راؤ	عمہ ۸/	۷۲	۴۷۱۱ ''	محمد جمیل احمد صاحب میونسپلٹی	عہ/	۹۶	۴۷۳۵ ''	حکیم نذیر الدین احمد صاحب قرولباغ	۴/
۴۹	۴۱۳۸ ''	ملک آفتاب احمد صاحب نواب گنج	عہ/	۷۳	۴۷۱۲ ''	عبدالرزاق محمد اسحاق صاحبان کوچہ پنجہ بند	عہ/	۹۷	۴۷۳۶ ''	محمد اسماعیل صاحب ''	۴/
۵۰	۴۱۴۰ ''	بابو محمد ابراہیم صاحب گلی سوئیوالان	۴/	۷۴	۴۷۱۳ ''	بیگم صاحبہ خان بہادر مولوی ظفر حسین صاحب	عہ/	۹۸	۴۷۳۷ ''	کلو صاحب تانبے والے صدر بازار	۲/
۵۱	۴۱۴۱ ''	محمد سلیم خاں صاحب ڈوریوالان	۴/	۷۵	۴۷۱۴ ''	منشی بشیر بیگ صاحب محلہ گڑھیا	۲/	۹۹	۴۷۳۸ ''	شیخ محمد رفیع صاحب بلیماران	۸/
۵۲	۴۱۴۲ ''	ایم بی صابری صاحب ''	سہ/	۷۶	۴۷۱۵ ''	ڈی ایم ملک صاحب عیدگاہ روڈ	عسہ/	۱۰۰	۴۷۳۹ ''	حاجی بشیر احمد صاحب ''	عہ/
۵۳	۴۱۴۳ ''	منشی شمس الدین صاحب ''	۴/	۷۷	۴۷۱۶ ''	ملک غلام محمد صاحب ''	عمہ/	۱۰۱	۴۷۴۰ ''	محمد شفیع صاحب کوچہ تاراچند	عہ/
۵۴	۴۱۴۴ ''	بابو محبوب احمد صاحب انصاری گلی سنگ تکلیان	۴/	۷۸	۴۷۱۷ ''	سرفراز الحق صاحب مسجد کالیخان	۴/	۱۰۲	۴۷۴۱ ''	حامد علی صاحب گلی چابک سواران	۸/
۵۵	۴۱۴۵ ''	پروفیسر عبدالرحمن صاحب گلی رحمان	ع/	۷۹	۴۷۱۸ ''	سید نصیر الدین صاحب چوڑیوالان	ع/	۱۰۳	۴۷۴۲ ''	حافظ شہاب الدین صاحب لال کنواں	۲/
۵۶	۴۱۴۶ ''	سید محمود حسین صاحب پریس روڈ	ع/	۸۰	۴۷۱۹ ''	بیگم صاحبہ ایف ڈی محمود صاحب چاندنی چوک	عہ/	۱۰۴	۴۷۴۳ ''	حاجی شیخ عبدالرزاق صاحب حبسیوالان	عہ/
۵۷	۴۱۴۷ ''	عبدالحق صاحب چاندنی چوک	صہ/	۸۱	۴۷۲۰ ''	حاجی قادر بخش مولا بخش صاحبان صدر بازار	سے/	۱۰۵	۴۷۴۴ ''	سید محمد اختر صاحب محلہ نیاریان	۸/
۵۸	۴۱۴۸ ''	ارشاد حسین خاں صاحب بقائی حوض قاضی	۸/	۸۲	۴۷۲۱ ''	رحیم بخش صاحب ''	۲/	۱۰۶	۴۷۴۵ ''	حاجی عبدالغنی فضل الحق صاحبان بلیماران	ع/
۵۹	۴۱۴۹ ''	ایم یامین صاحب چاندنی چوک	عہ/	۸۳	۴۷۲۲ ''	منشی خورشید عالم صاحب ''	عہ/	۱۰۷	۴۷۴۶ ''	حکیم عبدالرزاق صاحب تراہا بیرم خاں	۲/
۶۰	۴۱۵۰ ''	رفیق احمد صاحب نئی دہلی	ع/	۸۴	۴۷۲۳ ''	چودھری الٰہی بخش صاحب قرولباغ	عہ/	۱۰۸	۴۷۴۷ ''	خواجہ احمد اللہ صاحب دریا گنج	۴/
۶۱	۴۲۵۴ ''	آغا حسین صاحب قرولباغ	۰/	۸۵	۴۷۲۴ ''	بیگم صاحبہ عبدالمتین صاحب ''	ع/	۱۰۹	۴۷۴۸ ''	عبدالواحد صاحب کوچہ میر عاشق	۲/
۶۲	۴۷۰۱ ''	بشیر مرزا صاحب کوچہ رحمٰن	۸/	۸۶	۴۷۲۵ ''	سلیم الزماں صاحب صدیقی ''	عہ/	۱۱۰	۴۷۴۹ ''	سید انوار احمد صاحب گلی قاسم جان	ع/
۶۳	۴۷۰۲ ''	ظہیر الدین صاحب چشتی چاندنی چوک	ع/	۸۷	۴۷۲۶ ''	ٹی سلیم الزماں صاحب صدیقی ''	۸/	۱۱۱	۴۷۵۰ ''	عزیز محمد صاحب	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۱۲	۴۷۵۱ نی	ایم اکرام الدین صاحب جوہری فاضی	۴	۱۳۶	۴۸۱۸ بی	حافظ نور محمد صاحب تمباکو	عہ	۱۶۰	۴۸۴۲ بی	حاجی رشید محمد صاحب کشمیری گیٹ	عا/
۱۱۳	۴۷۵۲	شمس العارفین صاحب چاندنی چوک	۴/	۱۳۷	۴۸۱۹	شیخ محمد تقی صاحب چاندنی چوک	عہ/	۱۶۱	۴۸۴۳	خواجہ سرور حسن صاحب دہلی یونیورسٹی	عہ/
۱۱۴	۴۷۵۳	آفتاب الدین صاحب فتحپوری	عہ/	۱۳۸	۴۸۲۰	محمد یحییٰ صاحب کٹرہ قطب الدین	۸	۱۶۲	۴۸۴۴	ایف آر ملکانی صاحب منیجر برن کا	عہ/
۱۱۵	۴۷۵۴	حاجی عبداللہ خاں صاحب لیاقت حسین صاحب محمدیا	۸/	۱۳۹	۴۸۲۱	حافظ رحمت الٰہی محمد بلال صاحب	۴	۱۶۳	۴۸۴۵	ابو نصیر محمد نصیر صاحب سبزی منڈی	عہ
۱۱۶	۴۷۵۵	منشی محمد داؤد صاحب	۴/	۱۴۰	۴۸۲۲	محمد تقی صاحب چاندنی چوک	۴	۱۶۴	۴۸۴۶	محمد حسین خادم صاحب اسٹیشن	۸/
۱۱۷	۴۷۵۶	محمد عمر صاحب	عہ/	۱۴۱	۴۸۲۳	حسین نظامی صاحب نظام الدین اولیا	للعہ	۱۶۵	۴۸۴۷	محمد احمد صاحب باڑہ ہندوراؤ	عہ/
۱۱۸	۴۷۵۷	محمد یوسف صاحب انڈے والے	۲/	۱۴۲	۴۸۲۴	میاں فیض محمد صاحب صدر بازار	عہ/	۱۶۶	۴۸۴۸	علاء الدین صاحب	۴/
۱۱۹	۴۸۰۱	رفیع اللہ خاں صاحب فتحپوری	۸/	۱۴۳	۴۸۲۵	میاں عبد الرشید صاحب	عہ/	۱۶۷	۴۸۴۹	اسلام الدین شیخ حسام الدین صاحبان چاندنی چوک	۸/
۱۲۰	۴۸۰۲	مولوی عبد الصمد صاحب عربک کالج	عہ/	۱۴۴	۴۸۲۶	شیخ رفیع الدین صاحب باڑہ ہندوراؤ	عہ/	۱۶۸	۴۸۵۰	سکریٹری صاحب برلا ملز سبزی منڈی	عسر/
۱۲۱	۴۸۰۳	حاجی عبد الرحیم صاحب باڑہ ہندوراؤ	عہ/	۱۴۵	۴۸۲۷	ممتاز الدین صاحب صدر بازار	عہ/	۱۶۹	۴۵۷۳	شیخ محمد حشمت علی صاحب نئی دہلی	عہ/
۱۲۲	۴۸۰۴	عبد الحی صاحب	عہ/	۱۴۶	۴۸۲۸	وحید الدین احمد صاحب وکیل [illegible]	عہ/	۱۷۰	۴۵۷۴	محمد خلیل صاحب	عہ/
۱۲۳	۴۸۰۵	محمد یسین صاحب نئی دہلی	عہ/	۱۴۷	۴۸۲۹	حاجی محبوب بخش صاحب حاجی رفیع الدین صاحبان صدر بازار	عہ/	۱۷۱	۴۵۷۵	اکرام اللہ خاں صاحب	۸/
۱۲۴	۴۸۰۶	بابو رحمت اللہ صاحب بہاری	عا/	۱۴۸	۴۸۳۰	شیخ محمد اسمٰعیل صاحب	۲/	۱۷۲	۴۵۷۶	غلام حسن صاحب	۸/
۱۲۵	۴۸۰۷	محمد صلاح الدین صاحب قریشی جامع مسجد	۸/	۱۴۹	۴۸۳۱	شیخ محمد سعید صاحب	۴/	۱۷۳	۴۵۷۷	چودھری محمد سرور صاحب	عہ/
۱۲۶	۴۸۰۸	حافظ سراج الدین صاحب چوڑیوالان	۴	۱۵۰	۴۸۳۲	شیخ انیس الرحمن صاحب	۴/	۱۷۴	۴۵۷۸	اے ایس محمود صاحب	۸/
۱۲۷	۴۸۰۹	شاکر علی صاحب نئی دہلی	عہ/	۱۵۱	۴۸۳۳	حکیم زکی احمد صاحب بلیماران	عہ/	۱۷۵	۴۵۷۹	مولوی محمد ابراہیم صاحب	۲/
۱۲۸	۴۸۱۰	قدیر الدین احمد صاحب بلیماران	عہ/	۱۵۲	۴۸۳۴	مرغوب احمد صاحب رفیق شیش محل	عہ/	۱۷۶	۴۵۸۰	عبد الرزاق صاحب	عہ/
۱۲۹	۴۸۱۱	ڈاکٹر مشتاق احمد صاحب کٹرہ پڑیاں	عہ/	۱۵۳	۴۸۳۵	زین خاں صاحب عبد الحمید خاں صاحب سبزی منڈی	عہ	۱۷۷	۴۵۸۱	محمد عبد الغفار خاں صاحب	عہ/
۱۳۰	۴۸۱۲	حافظ عبد الجلیل صاحب صدر بازار	۲/	۱۵۴	۴۸۳۶	مرزا فیاض بیگ صاحب	۲/	۱۷۸	۴۵۸۲	نور مصطفیٰ صاحب	عہ
۱۳۱	۴۸۱۳	محمد شفیع محمد جلیل صاحبان	عہ/	۱۵۵	۴۸۳۷	حافظ عبد الحکیم صاحب حسن صاحب	۲/	۱۷۹	۴۵۸۳	حسن محمد جان صاحب	عہ/
۱۳۲	۴۸۱۴	محمد ادریس صاحب باڑی کٹرہ قطب الدین	عہ/	۱۵۶	۴۸۳۸	ایم انعام الحق صاحب	۴/	۱۸۰	۴۵۸۵	شمعون احمد صاحب	عہ/
۱۳۳	۴۸۱۵	عبد الرحیم صاحب	۴/	۱۵۷	۴۸۳۹	حاجی نور الدین صاحب	۴/	۱۸۱	۴۵۸۶	لیاقت اللہ خاں صاحب	۸/
۱۳۴	۴۸۱۶	عبد المجید صاحب	سے/	۱۵۸	۴۸۴۰	منشی عرفان الدین صاحب	۲/	۱۸۲	۴۵۸۷	محمد شریف صاحب قریشی	۸/
۱۳۵	۴۸۱۷	سراج الدین صاحب صدر بازار	۴/	۱۵۹	۴۸۴۱	مرزا سلیمان صاحب جوہری [illegible]	عہ	۱۸۳	۴۵۸۸	مولوی عبد الرب صاحب	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۸۴	۴۵۸۹ بی	خان بہادر حافظ عبدالحکیم صاحب نئی دہلی	ے/	۲۰۸	۴۹۱۳ بی	خواجہ محمد یوسف شاہ صاحب	۸/	۳	۵۶۵	محمد اشرف صاحب دیرہ دون	عہ ۵/
۱۸۵	"۴۵۹۰	فتح محمد صاحب شیفتہ "	۴/	۲۰۹	۴۹۱۴	مفتی ذکی احمد صاحب نئی دہلی	۴/	۴	۵۷۳	ملک عبدالمجید صاحب مرہرہ	۶ ۱۲/
۱۸۶	"۴۵۹۱	محمد متین صاحب "	عہ/	۲۱۰	"۴۹۱۵	سید باقر حسین صاحب "	۲/	۵	۵۸۴	قاضی اتفاق حسین صاحب مرادآباد	۱۲/
۱۸۷	"۴۵۹۲	ایم طفیل محمد صاحب "	۸/	۲۱۱	"۴۹۱۶	طفیل محمد صاحب "	۴/	۶	۵۹۱	محمد اسحاق صاحب میرٹھ	عہ ۵/
۱۸۸	"۴۵۹۳	خواجہ غلام یٰسین صاحب "	عہ/	۲۱۲	"۴۹۱۷	سردار احمد خاں صاحب "	۸/	۷	۶۰۴	بیگم صاحبہ ایم اسلام صاحب کانپور	عہ ۵/
۱۸۹	"۴۵۹۴	عبدالواحد صاحب "	۴/	۲۱۳	"۴۹۱۸	خورشید اللہ ولد صاحب "	۸/	۸	بی ۱۳۹۱	محمد ادریس صاحب اصغر بریلی	۸ عہ/
۱۹۰	"۴۵۹۵	محمد اشرف صاحب "	۸/	۲۱۴	"۴۹۱۹	جمیل الدین صاحب "	۸/	۹	"۱۳۹۲	وحید الرحمن صاحب لکھنؤ	عہ/
۱۹۱	"۴۵۹۶	مولوی عبدالرحمن صاحب "	۸/	۲۱۵	"۴۹۲۰	شیخ محمد امین صاحب "	۴/	۱۰	۱۳۹۳	بیگم صاحبہ ارتضیٰ کریم صاحب "	عہ/
۱۹۲	"۴۵۹۷	محمد فاضل صاحب "	۸/	۲۱۶	"۴۹۲۱	بشیر احمد صاحب "	۳/	۱۱	"۱۳۹۴	منشی عبدالجلیل صاحب "	۸/
۱۹۳	"۴۵۹۸	عبدالحق صاحب "	۴/	۲۱۷	"۴۹۲۲	سراج الدین صاحب "	۴/	۱۲	"۱۳۹۵	عزیز الکریم صاحب "	عہ/
۱۹۴	"۴۵۹۹	حاجی برکت اللہ صاحب "	۸/	۲۱۸	"۴۹۲۳	عبدالحمید صاحب قریشی "	۴/	۱۳	"۱۳۹۶	ڈاکٹر عبدالعلیم صاحب "	۶/
۱۹۵	"۴۶۰۰	منشی کریم بخش صاحب "	عہ/	۲۱۹	"۴۹۲۴	محمد اسمٰعیل صاحب "	عہ/	۱۴	"۱۳۹۷	ڈاکٹر اے رحمن صاحب "	ے/
۱۹۶	"۴۹۰۱	ملک عطا محمد صاحب "	۴/	۲۲۰	"۴۹۲۵	تاج الدین صاحب "	عہ/	۱۵	"۱۳۹۸	مسز اے ایچ صدیقی صاحبہ	ے/
۱۹۷	"۴۹۰۲	محمد نصر اللہ صاحب "	عہ/	۲۲۱	"۴۹۲۶	ملک غلام حیدر صاحب "	۸/	۱۶	"۱۳۹۹	پروفیسر اے ایچ صدیقی صاحب	صہ/
۱۹۸	"۴۹۰۳	محمد عبدالغنی صاحب شہید "	عہ/	۲۲۲	"۴۹۲۷	صوفی غلام قادر صاحب "	عہ/	۱۷	"۱۴۰۰	ڈاکٹر مکرجی صاحب "	ے/
۱۹۹	"۴۹۰۴	صدر العلیٰ صاحب "	۸/	۲۲۳	"۴۹۲۸	سید ضمیر الحسن صاحب "	۸/	۱۸	"۱۷۴۷	ڈاکٹر محمد امیر صاحب قائم گنج	ے/
۲۰۰	"۴۹۰۵	غلام محمد صاحب "	۸/	۲۲۴	"۴۹۲۹	خواجہ محمد حسن ڈار صاحب "	۴/	۱۹	"۱۷۴۹	ایوب علیخاں صاحب "	۶/
۲۰۱	"۴۹۰۶	عبدالرحمن صاحب "	۴/	۲۲۵	"۴۹۳۰	سید محمد ذاکر صاحب "	۴/	۲۰	"۳۵۵۷	ارشاد اللہ خانصاحب رامپور	لعہ ۵/
۲۰۲	"۴۹۰۷	معصوم علی صاحب "	۸/	۲۲۶	"۴۹۳۱	مولوی حبیب الرحمن صاحب "	۴	۲۱	"۳۵۵۹	خورشید صمدانی صاحب "	للعہ
۲۰۳	"۴۹۰۸	میاں محمد صاحب "	عہ/			میزان کل	۲۹۹ ما لعہ ۱۴/	۲۲	"۳۵۶۰	عبدالرؤف صاحب "	۶۰ شہ/
۲۰۴	"۴۹۰۹	احسان الحق صاحب "	۸/					۲۳	"۳۵۶۱	شمیم الصباح بیگم صاحبہ "	ے/
۲۰۵	"۴۹۱۰	حامد علی صاحب "	۴/			یوپی		۲۴	"۳۵۶۲	سید محب علی صاحب "	ے/
۲۰۶	"۴۹۱۱	منشی محمد عبداللطیف صاحب "	۸/	۱	۵۴۱	مولوی طفیل احمد صاحب کرتپور	عہ ۵	۲۵	"۳۵۶۳	حامد حسین خانصاحب ثاقب "	عہ ۸/
۲۰۷	"۴۹۱۲	محمد اسلام صاحب "	۶/	۲	۵۶۳	ایس حبیب احمد علیہ صاحب سہسوان	عہ/	۲۶	"۳۵۶۴	بیگم صاحبہ چودھری شرف الزماں صاحب	صہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۲۷	۳۵۶۵ بی	ڈاکٹر سید ظریف حسین صاحب رامپور	ے/	۵۱	۴۱۵۷ بی	مولوی سید محمد مسیح صاحب فتح گڑھ	ے/	۷۵	۴۱۹۶ بی	خواجہ غلام السیدین صاحب علیگڑھ	معہ/
۲۸	″ ۳۵۶۶	ولی حسن خاں صاحب بریلی	عہ/	۵۲	″ ۴۱۶۴	محمد عبد الحیٰ صاحب قنوج	ع/	۷۶	″ ۴۱۹۷	مولوی مسعود حسن صاحب صدیقی	۴/
۲۹	″ ۳۵۶۹	محمد عظیم الشان خاں صاحب ″	عہ/	۵۳	″ ۴۱۶۵	مولوی محمد شریف احمد صاحب ″	ع/	۷۷	″ ۴۱۹۸	سعیدہ بیگم صاحبہ ″	ے/
۳۰	″ ۳۵۷۰	کفایت حسین صاحب ″	عہ/	۵۴	″ ۴۱۷۳	رکن عالم صاحب علیگڑھ	۸/	۷۸	″ ۴۱۹۹	خواجہ عبد العلی صاحب ″	للعہ/
۳۱	″ ۳۵۷۱	محمد رفیق صاحب ″	سے/	۵۵	″ ۴۱۰۳	مولوی سید محمد ٹونکی صاحب ″	عہ/	۷۹	″ ۴۲۰۰	مولوی ابراہیم بیگ صاحب ″	ع/
۳۲	″ ۳۵۷۲	ممنون حسین صاحب ″	عہ/	۵۶	″ ۴۱۰۵	خانبہادر مولوی حبیب اللہ خاں صاحب ″	ع/	۸۰	″ ۴۲۰۱	غلام ربانی صاحب ″	۸/
۳۳	″ ۳۵۷۳	محمد عاقل صاحب ″	سے/	۵۷	″ ۴۱۷۶	حکیم محمد عبد اللہ نصر صاحب ″	ع/	۸۱	″ ۴۲۰۲	محمد نعیم الدین صاحب ″	۸عہ/
۳۴	″ ۳۵۷۴	مولوی حسین احمد صاحب ″	ع/	۵۸	″ ۴۱۷۷	حکیم محمد ظہیر الدین صاحب ″	عہ/	۸۲	″ ۴۲۰۳	مولوی محمد ساجد حسین خاں صاحب ″	ع/
۳۵	″ ۳۵۷۶	خان بہادر اصغر علی خاں صاحب ″	عہ/	۵۹	″ ۴۱۷۸	مولوی منظور علی صاحب ″	عہ/	۸۳	″ ۴۲۰۴	مرغوب احمد صاحب ″	عہ/
۳۶	″ ۳۵۷۷	اقبال حسین صاحب ″	عہ/	۶۰	″ ۴۱۷۹	ملک مشتاق احمد حسین صاحب ″	۴/	۸۴	″ ۴۲۰۵	مرزا مقبول بیگ صاحب ″	عہ/
۳۷	″ ۳۵۷۸	محمد مبین خاں صاحب ″	صہ/	۶۱	″ ۴۱۸۰	مرزا عباس بیگ صاحب ″	۴/	۸۵	″ ۴۲۰۶	بیگم صاحبہ رشید احمد صاحب صدیقی ″	ع/
۳۸	″ ۳۵۷۹	محمد اسماعیل صاحب ایڈیٹر ″	سے/	۶۲	″ ۴۱۸۱	امین اللہ خاں صاحب ″	۴/	۸۶	″ ۴۲۰۷	مولوی ریاض الدین احمد صاحب	صہ/
۳۹	″ ۳۵۸۰	حاجی محمد بیگ صاحب ″	سے/	۶۳	″ ۴۱۸۲	مولوی آل احمد سرور صاحب ″	عہ/	۸۷	″ ۴۲۰۸	مولوی شیخ نور الدین صاحب ″	ے/
۴۰	″ ۳۵۸۱	حاجی بدر الحسن صاحب ″	صہ/	۶۴	″ ۴۱۸۳	مولوی اختر حسین صاحب ″	عہ/	۸۸	″ ۴۲۰۹	خانبہادر شیخ بشیر الدین صاحب ″	ے/
۴۱	″ ۳۵۸۲	محمد اسمٰعیل صاحب ″	ے/	۶۵	″ ۴۱۸۴	ڈاکٹر محمد ازہر قدوائی صاحب ″	ع/	۸۹	″ ۴۲۱۰	شیخ صبیح الدین صاحب ″	صہ/
۴۲	″ ۳۵۸۸	خان بہادر قاضی نصیر الدین حیدر صاحب ″	عہ/	۶۶	″ ۴۱۸۵	محمد ایوب خاں صاحب ″	۴/	۹۰	″ ۴۲۱۱	مولوی محمد فضل الرحمن صاحب ″	ع/
۴۳	″ ۳۵۹۱	سید محمد یوسف علی صاحب ″	عہ/	۶۷	″ ۴۱۸۶	محمد فاتح فرخ صاحب ″	عہ/	۹۱	″ ۴۲۱۳	مولوی انعام الرحمن صاحب ″	ے/
۴۴	″ ۳۵۹۲	کبیر حسن خاں صاحب ″	صہ/	۶۸	″ ۴۱۸۸	محمد ارحم صاحب ″	۸/	۹۲	″ ۴۲۱۴	مولوی شیخ محمد عزیز اللہ صاحب ″	عہ/
۴۵	″ ۳۵۹۴	حاجی محمد قاسم صاحب ″	عہ/	۶۹	″ ۴۱۹۰	محمد اسمٰعیل صاحب قریشی ″	۴/	۹۳	″ ۴۲۱۶	مولوی جمیل احمد صاحب ″	ے/
۴۶	″ ۳۵۹۵	قاضی شرف الدین احمد صاحب ″	ے/	۷۰	″ ۴۱۹۱	مسز مولوی نصیر الدین صاحب علوی ″	للعہ/	۹۴	″ ۴۲۱۸	مفتی محمد یوسف صاحب قائم آباد	۸عہ/
۴۷	″ ۴۱۵۱	منشی عبد الحمید صاحب قائم گنج	عہ/	۷۱	″ ۴۱۹۲	خواجہ بیگم صاحبہ و منظور حسن صاحب ″	۸عہ/	۹۵	″ ۴۲۲۰	بی بی مومنہ بیگم صاحبہ بلند شہر	ع/
۴۸	″ ۴۱۵۲	ملک عبد الستار خاں صاحب فرخ آباد	عہ/	۷۲	″ ۴۱۹۳	محمد محبوب عالم صاحب ″	۴/	۹۶	″ ۴۲۲۱	خانبہادر سید مصباح الشمس صاحب ″	عہ/
۴۹	″ ۴۱۵۵	مولوی محمد عبد الصمد صاحب فتح گڑھ	ے/	۷۳	″ ۴۱۹۴	قاضی عبد الرشید صاحب ″	۴/	۹۷	″ ۴۲۲۳	مولوی عبد الرشید صاحب ″	ے/
۵۰	″ ۴۱۵۶	بیگم صاحبہ سید محمد مسیح صاحب ″	ے/	۷۴	″ ۴۱۹۵	محمد شاغل صاحب ″	عہ/	۹۸	″ ۴۲۲۴	محمود اسلم خاں صاحب ″	ع/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۹۹	۴۲۲۵ بی	مولوی سید حسن صاحب بنی ٹولہ شہر پٹنہ	صہ
۱۰۰	۴۲۲۸ "	محمد فخر اللہ خاں صاحب "	عہ/
۱۰۱	۴۲۲۹ "	محمد ظہور الحسن صاحب	ے/
۱۰۲	۴۲۳۰ "	مولوی شیخ ناظر حسین صاحب مظفر نگر	ع/
۱۰۳	۴۲۳۱ "	قاضی محمد مبین صاحب "	ے/
۱۰۴	۴۲۳۲ "	مولوی امداد علی خاں صاحب "	ے/
۱۰۵	۴۲۳۵ "	مولوی امیر احمد صاحب میرٹھ	ے/
۱۰۶	۴۶۰۱ "	عبدالحمید حشمت اللہ صاحبان کانپور	ے/
۱۰۷	۴۶۰۲ "	شمس الحمید صاحب لکھنؤ	ے/
۱۰۸	۴۶۰۳ "	نفیس محمد صاحب گاڈ "	عہ/
۱۰۹	۴۶۰۴ "	سید علی ظہیر صاحب "	ے/
۱۱۰	۴۶۰۵ "	مولوی ابوالحسن علی صاحب "	عہ/
۱۱۱	۴۶۰۶ "	محمد یامان صاحب انصاری "	ع/
۱۱۲	۴۶۰۷ "	محمد یونس خانصاحب گھوسی	عہ/
۱۱۳	۴۶۰۸ "	سید انعام اللہ صاحب گورکھپور	صہ/
۱۱۴	۴۶۰۹ "	پپرائچ شوگر مل لمیٹڈ پپرائچ	ااعہ
۱۱۵	۴۶۱۰ "	سید رازق علی صاحب "	صہ/
۱۱۶	۴۶۱۱ "	محمد ظہور الحق صاحب "	ے/
۱۱۷	۴۶۱۲ "	شمس الحسن صاحب "	عہ/
۱۱۸	۴۶۱۳ "	علی صغیر صاحب "	ع/
۱۱۹	۴۶۱۴ "	بشیر احمد صاحب "	ع/
۱۲۰	۴۶۱۵ "	سعید احمد صاحب انصاری "	عہ
۱۲۱	۴۶۱۶ "	سعید احمد صاحب وارثی "	ع/
۱۲۲	۴۶۱۷ "	زین اللہ صاحب "	ے
۱۲۳	۴۶۱۸ بی	زین العابدین صاحب پپرائچ	ے/
۱۲۴	۴۶۱۹ "	بسم اللہ صاحب "	ع/
۱۲۵	۴۶۲۰ "	حامد عمر صاحب "	معہ/
۱۲۶	۴۶۲۵ "	انڈین شوگر مل لمیٹڈ سیوان	صہ/
۱۲۷	۴۶۲۸ "	شکر اللہ صاحب گورکھپور	صہ/
۱۲۸	۴۶۲۹ "	محمد ذکی صاحب "	عہ/
۱۲۹	۴۶۳۰ "	سراج احمد صاحب "	عہ/
۱۳۰	۴۶۳۱ "	ڈاکٹر حفیظ اللہ خانصاحب "	ے/
۱۳۱	۴۶۳۲ "	محمد معین صاحب عباسی "	ع/
۱۳۲	۴۶۳۴ "	ایم نعمت اللہ صاحب "	ع/
۱۳۳	۴۶۳۶ "	محمود الرحمن صاحب قدوائی "	ے
۱۳۴	۴۶۳۷ "	بیگم صاحبہ اشتیاق احمد صاحب عباسی لکھنؤ	عہ
		میزان کل	۶۳۶ سا ۸ عہ/

بنگال

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۳۴۶۲ بی	محمد عثمان اجمیری صاحب کلکتہ	۴/
۲	۴۲۵۷ "	محمد امین صاحب "	عہ/
۳	۴۲۵۸ "	قمر الحسن صاحب "	عہ/
۴	۴۲۵۹ "	احمد ضیار کریم صاحب "	۴/
۵	۴۲۶۰ "	ابول صاحب "	۴/
۶	۴۲۶۱ "	شیخ محمد رفیع صاحب "	ے
۷	۴۲۶۲ "	شیخ محمد تقی صاحب "	۴/
۸	۴۲۶۳ "	ایس ایم الیاس اینڈ کمپنی "	للعہ/
۹	۴۲۶۴ "	میاں محمد جان صاحب "	ے
۱۰	۴۲۶۵ "	عبدالکریم صاحب "	عہ/
۱۱	۴۲۶۶ بی	اے ایم خیرادی صاحب کلکتہ	۸/
۱۲	۴۲۶۷ "	مس آرائیں خانصاحب "	۴/
۱۳	۴۲۶۸ "	مس کی کی خانصاحب "	۴/
۱۴	۴۲۶۹ "	الیف اے خانصاحب "	۸/
۱۵	۴۲۷۰ "	اے غنی الا صاحب "	۸/
۱۶	۴۲۷۱ "	عمر حاجی ولی محمد صاحب "	۴/
۱۷	۴۲۷۲ "	عبدالوہاب صاحب "	۴/
۱۸	۴۲۷۳ "	ایم ایوب ولی محمد صاحب "	۴/
۱۹	۴۲۷۴ "	قاسم دادا صاحب "	۴/
۲۰	۴۲۷۵ "	محمد عمر عثمان اجمیری صاحب "	۸/
۲۱	۴۲۷۶ "	علی محمد عثمان اجمیری صاحب "	۸/
۲۲	۴۲۷۷ "	محمد عثمان اجمیری صاحب "	۴/
۲۳	۴۲۷۸ "	اہلیہ صاحبہ ایم یوسف الکیانی "	۸/
۲۴	۴۲۷۹ "	حلیمہ روشن فاطمہ صاحبہ "	عہ/
۲۵	۴۲۸۰ "	اے ایس اے فضل صاحب "	۴/
۲۶	۴۲۸۱ "	محمد کامل صاحب "	عہ/
۲۷	۴۲۸۲ "	غلام حسین صاحب "	عہ/
۲۸	۴۲۸۳ "	ڈاکٹر بذل الرحمن صاحب "	۸/
۲۹	۴۲۸۴ "	مولوی محمد معین صاحب "	عہ/
۳۰	۴۲۸۵ "	بیگم صاحبہ مولوی نور الرحمن صاحب	عہ
۳۱	۴۲۸۶ "	مولوی عبدالعزیز صاحب "	ے
۳۲	۴۲۸۷ "	محمد لیاقت اللہ صاحب "	عہ/
۳۳	۴۲۸۸ "	سید محمد ناظم صاحب "	عہ/
۳۴	۴۲۸۹ "	اہلیہ صاحبہ محمد عاصم صاحب "	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۳۵	۴۲۹۰ بی	خواجہ محمد شریف صاحب کلکتہ	عہ	۵۹	۴۳۱۴ بی	مولوی عبدالخالق صاحب کلکتہ	۸ر	۸۳	۴۳۳۸ بی	خواجہ محمد شفیع صاحب چکوالی کلکتہ	عہ
۳۶	۴۲۹۱ ״	خواجہ محمد شفیع صاحب ״	۴ر	۶۰	۴۳۱۵ ״	میاں اللہ بخش محمد سعید صاحبان ״	سے	۸۴	۴۳۳۹ ״	میاں محمد یٰسین محمد حنان صاحبان ״	۸ر
۳۷	۴۲۹۲ ״	مولوی عبدالجبار صاحب ״	للعہ	۶۱	۴۳۱۶ ״	قاضی محمد بشیر صاحب ״	عہ	۸۵	۴۳۴۰ ״	حاجی محمد اسمٰعیل اینڈ سنز ״	۴ر
۳۸	۴۲۹۳ ״	حشمت اللہ صاحب ״	۴ر	۶۲	۴۳۱۷ ״	غلام نبی صاحب ״	۴ر	۸۶	۴۳۴۱ ״	حاجی عبدالکریم صاحب ״	عہ
۳۹	۴۲۹۴ ״	حاجی شیخ محمد سعید صاحب ״	صہ	۶۳	۴۳۱۸ ״	فقیر محمد صاحب ״	۴ر	۸۷	۴۳۴۲ ״	شیخ محمد صدیق صاحب ״	عہ
۴۰	۴۲۹۵ ״	مطیع الرحمٰن صاحب ״	۴ر	۶۴	۴۳۱۹ ״	محمد اشفاق صاحب ״	۴ر	۸۸	۴۳۴۳ ״	عرفان الٰہی صاحب ״	۴ر
۴۱	۴۲۹۶ ״	ایم آر زکی صاحب ״	عہ	۶۵	۴۳۲۰ ״	محمد فضل احمد سمیع احمد صاحبان ״	۶ر	۸۹	۴۳۴۴ ״	شیخ رحمٰن الٰہی صاحب ״	عہ
۴۲	۴۲۹۷ ״	محمد محفوظ الحق صاحب ״	عہ	۶۶	۴۳۲۱ ״	ایس ایم عمر صاحب ״	۴ر	۹۰	۴۳۴۵ ״	ہدایت اللہ صاحب ״	۸ر
۴۳	۴۲۹۸ ״	محمد بشیر مرزا صاحب ״	عہ	۶۷	۴۳۲۲ ״	الٰہی بخش برادرس ״	۴ر	۹۱	۴۳۴۶ ״	حاجی رحیم الدین عبدالکریم صاحبان ״	صہ
۴۴	۴۲۹۹ ״	مولوی عبدالخالق صاحب ״	عہ	۶۸	۴۳۲۳ ״	حفیظ الرحمٰن خلیل الرحمٰن صاحبان ״	للعہ	۹۲	۴۳۴۷ ״	مولوی عبدالرؤف صاحب ״	۴ر
۴۵	۴۳۰۰ ״	یعقوب مغیل ماجو صاحب ״	۸ر	۶۹	۴۳۲۴ ״	حاجی ملا محمد فضل کریم صاحبان ״	عں	۹۳	۴۳۴۸ ״	عبدالستار صاحب ״	۴ر
۴۶	۴۳۰۱ ״	ظہورالدین صاحب ״	۴ر	۷۰	۴۳۲۵ ״	محمد ذکی صاحب ״	عہ	۹۴	۴۳۴۹ ״	عبدالسلام صاحب ״	۶ر
۴۷	۴۳۰۲ ״	منظور احمد خاں صاحب ״	عہ	۷۱	۴۳۲۶ ״	سید احمد افضل صاحب ״	عہ	۹۵	۴۳۵۰ ״	عتیق الرحمٰن صاحب ״	۸ر
۴۸	۴۳۰۳ ״	شیخ محمد فاروق صاحب ״	عہ	۷۲	۴۳۲۷ ״	مولوی عبدالاحد صاحب عثمانی ״	عہ	۹۶	۴۳۵۱ ״	مسرز تمکل الحق ممتاز الدین صاحبان ״	عو
۴۹	۴۳۰۴ ״	محمد نقی صاحب ״	۸ر	۷۳	۴۳۲۸ ״	عبدالرزاق صاحب ״	۸ر	۹۷	۴۳۵۲ ״	محمد اسحاق صاحب ״	عہ
۵۰	۴۳۰۵ ״	شاہ کلیم الرحمٰن صاحب ״	عہ	۷۴	۴۳۲۹ ״	حاجی محمد رفیع صاحب ״	۸ر	۹۸	۴۳۵۳ ״	دیدار احمد صاحب ״	عہ
۵۱	۴۳۰۶ ״	عبدالحامد بیگ صاحب چغتائی ״	غہ	۷۵	۴۳۳۰ ״	حامد سعید صاحب ״	۴ر	۹۹	۴۳۵۴ ״	حاجی عبدالوہاب صاحب ״	للعہ
۵۲	۴۳۰۷ ״	محمد ابراہیم معراج الدین صاحبان ״	عہ	۷۶	۴۳۳۱ ״	شیخ معراج الدین صاحب ״	۴ر	۱۰۰	۴۳۵۵ ״	عبدالمنان صاحب ״	عہ
۵۳	۴۳۰۸ ״	محمد صالحین صاحب ״	۶ر	۷۷	۴۳۳۲ ״	محمد سرور صاحب ״	عہ	۱۰۱	۴۳۵۶ ״	عبدالقدیر صاحب ״	۸ر
۵۴	۴۳۰۹ ״	محمد احمد صاحب ״	عہ	۷۸	۴۳۳۳ ״	خواجہ محمد شفیع الدین صاحب ״	عہ	۱۰۲	۴۳۵۷ ״	مولوی محمد وزیر خاں صاحب ״	۸ر
۵۵	۴۳۱۰ ״	شیخ عبدالکریم صاحب ״	عہ	۷۹	۴۳۳۴ ״	مولوی خواجہ محمد سراج الدین صاحب ״	عہ	۱۰۳	۴۳۵۸ ״	قمرالحسن صاحب ״	غہ
۵۶	۴۳۱۱ ״	شیخ کالا چاند صاحب ״	۴ر	۸۰	۴۳۳۵ ״	غلام حمید صاحب چاولا پنجابی ״	۸ر	۱۰۴	۴۳۵۹ ״	مولوی محمد یوسف صاحب ״	عہ
۵۷	۴۳۱۲ ״	عبدالشکور صاحب ״	۴ر	۸۱	۴۳۳۶ ״	مولوی حبیب الحسن صاحب ״	۸ر	۱۰۵	۴۳۶۰ ״	مولوی محمد یحییٰ صاحب ״	۸ر
۵۸	۴۳۱۳ ״	سید علی اصغر علی صاحبان ״	۸ر	۸۲	۴۳۳۷ ״	مسرز گرانڈ واچ کمپنی ״	۶ر	۱۰۶	۴۳۶۱ ״	بشیر احمد دوانی صاحب ״	۶ر

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۰۷	بی ۴۳۶۲	مظفر علیخاں صاحب رانا کلکتہ	۱۲/	۱۳۱	بی ۴۳۹۱	مولوی برادر صاحب کلکتہ	عـــہ/	۱۵۵	بی ۴۴۱۹	محمد عثمان صاحب کلکتہ	عہ/
۱۰۸	۴۳۶۳″	سید آغا حسن صاحب آفندی کلکتہ	عہ/	۱۳۲	۴۳۹۴″	محمد اسلم صاحب ″	عـــہ/			میزان کل	۲۵۰ سا عـــہ ۱۰/
۱۰۹	۴۳۶۴″	یونائیٹڈ آپٹیکل کمپنی ″	۸/	۱۳۳	۴۳۹۶″	میاں تاج محمود میاں محمد امین صاحبان ″	ے/				
۱۱۰	۴۳۶۵″	محمود خاں صاحب ″	۲/	۱۳۴	۴۳۹۷″	میاں اللہ جوایا میاں اللہ وارث صاحبان ″	عـــہ/			**بمبئی**	
۱۱۱	۴۳۶۶″	حکیم نثار احمد صاحب ″	عہ/	۱۳۵	۴۳۹۸″	میاں کریم بخش محمد زکریا صاحبان ″	ے/	۱	۵۹۶	عبد الوہاب محمد دین خانصاحب ٹھیکیدار	عـــہ/
۱۱۲	۴۳۶۷″	فیاض الدین اینڈ کو ″	عہ ۱۲/	۱۳۶	۴۳۹۹″	میاں احمد دین نظر محمد صاحبان ″	ے/	۲	بی ۳۷۵۱	مرزا اختر حسن صاحب وکیل بمبئی	عہ/
۱۱۳	۴۳۶۸″	ایم ایس سخی صاحب ″	عہ/	۱۳۷	۴۴۰۰″	میاں مہر بخش محمد عمر صاحبان ″	عـــہ/	۳	۳۷۵۲″	قاضی عبد اللطیف صاحب ″	۲/
۱۱۴	۴۳۶۹″	مولوی نور محمد صاحب ″	۴/	۱۳۸	۴۴۰۱″	حاجی محمد احمد صاحب ″	۴/	۴	۳۷۵۳″	خلیل الرحمٰن صاحب [illegible]	۴/
۱۱۵	۴۳۷۰″	حاجی محمد ہادی صاحب ″	۴/	۱۳۹	۴۴۰۲″	انوار حسین سرفراز حسین صاحبان ″	۸/	۵	۳۷۵۴″	معین الدین صاحب تجارت بمبئی	عہ/
۱۱۶	۴۳۷۱″	محمد میاں صاحب ″	۴/	۱۴۰	۴۴۰۳″	حکیم عبد الحکیم صاحب ″	۸/	۶	۳۷۵۵″	اہلیہ صاحبہ ″ ″	عہ/
۱۱۷	۴۳۷۲″	عبد المجید صاحب پان فروش ″	۸/	۱۴۱	۴۴۰۴″	ایس ایم فیاض اینڈ کو ″	۶/	۷	۳۷۵۶″	عثمان حسین خان صاحب ″	عہ/
۱۱۸	۴۳۷۳″	مولوی شمس الحق صاحب ″	عہ/	۱۴۲	۴۴۰۵″	مولوی ظل الرحمٰن صاحب ″	۴/	۸	۳۷۵۷″	ایم اے باسط صاحب ″	عہ/
۱۱۹	۴۳۷۴″	محمد صادق صاحب ″	۴/	۱۴۳	۴۴۰۶″	محمد فخر الدین صاحب ″	۸/	۹	۳۷۵۸″	محمد ابراہیم علی صاحب قزلباش ″	۶/
۱۲۰	۴۳۷۵″	امین الدین احمد صاحب ″	۴/	۱۴۴	۴۴۰۷″	مولوی محمد امین صاحب ″	عہ/	۱۰	۳۷۵۹″	علی حاجی یوسف صاحب سجانی	عہ/
۱۲۱	۴۳۷۶″	حاجی اللہ بخش برادر ″	عـــہ/	۱۴۵	۴۴۰۸″	سید محمد مبین الدین صاحب ″	۴/	۱۱	۳۷۶۰″	عبد الحمید اسمٰعیل صاحب ″	عہ/
۱۲۲	۴۳۷۷″	ایس محمد رفیق محبوب الٰہی صاحبان ″	عـــہ/	۱۴۶	۴۴۱۰″	محمد یوسف صاحب ″	۸/	۱۲	۳۷۶۱″	مسٹر ڈاکٹر کے اے حمید صاحب ″	۶/
۱۲۳	۴۳۷۸″	میاں محمد اسمٰعیل محمد لطیف صاحبان ″	عـــہ/	۱۴۷	۴۴۱۱″	محمد شفیع صاحب ″	۸/	۱۳	۳۷۶۲″	ڈی زوراخ صاحب ″	عہ/
۱۲۴	۴۳۸۰″	میاں حاجی الٰہی بخش محمد یعقوب صاحبان ″	عـــہ/	۱۴۸	۴۴۱۲″	شیخ عبد الرشید صاحب ″	عہ/	۱۴	۳۷۶۳″	رئیس احمد صاحب جعفری ″	عہ/
۱۲۵	۴۳۸۲″	زکریا الیاس صاحب ″	عـــہ/	۱۴۹	۴۴۱۳″	اللہ بخش دوست محمد صاحبان ″	۸/	۱۵	۳۷۶۴″	محمد بشیر علی محمد صاحبان ″	عہ/
۱۲۶	۴۳۸۳″	بخش الٰہی محمد بشیر صاحبان ″	ے/	۱۵۰	۴۴۱۴″	ملا محمد عاشق صاحب ″	۴/	۱۶	۳۷۶۵″	عبد الرحمٰن محمد یوسف صاحبان ″	عہ/
۱۲۷	۴۳۸۴″	میاں حاجی کریم بخش محمد صدیق صاحبان ″	عـــہ/	۱۵۱	۴۴۱۵″	اے آر امین حسین صاحب ″	۸/	۱۷	۳۷۶۶″	صدیق سلیمان صاحب ″	عہ/
۱۲۸	۴۳۸۵″	میاں اللہ جوایا اللہ بخش صاحبان ″	عـــہ/	۱۵۲	۴۴۱۶″	شمیم الدین احمد صاحب ″	۴/	۱۸	۳۷۶۷″	عبد العزیز غلام نبی صاحب ″	۴/
۱۲۹	۴۳۸۶″	میاں عبد الرزاق عبد اللطیف صاحبان ″	عـــہ/	۱۵۳	۴۴۱۷″	ہاشم غلام علی مصطفیٰ صاحب ″	صہ/	۱۹	۳۷۶۸″	کریم داد خانصاحب بھوپالی ″	۸/
۱۳۰	۴۳۹۰″	میاں حاجی عبد الرحیم محمد اسمٰعیل صاحبان ″	عـــہ/	۱۵۴	۴۴۱۸″	ایم ایس داؤدا صاحب ″	عہ/	۲۰	۳۷۶۹″	شیخ احمد ننگے صاحب ″	۲/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۲۱	بی ۳۷۷۰	محمد اسمٰعیل صاحب لاشیے بمبئی	عہ
۲۲	" ۳۷۷۱	بیگم صاحبہ عثمان سبحانی صاحب "	غا
۲۳	" ۳۷۷۲	حبیب رحیم صاحب بارپیا "	صہ
۲۴	" ۳۷۷۳	حاجی عیسیٰ موسیٰ صاحب جوہری "	عہ
۲۵	" ۳۷۷۴	حاجی ابوبکر موسیٰ صاحب جوہری "	عہ
۲۶	" ۳۷۷۵	ابوبکر صاحب چھوٹانی "	عہ
۲۷	" ۳۷۷۶	ایس ہمت علی صاحب "	عہ
۲۸	" ۳۷۷۷	ایس ایم ابراہیم صاحب "	عہ
۲۹	" ۳۷۷۸	خواجہ احمد عباس صاحب "	عہ
۳۰	" ۳۷۷۹	حکیم عبد الرحمن صاحب "	ہر
۳۱	" ۳۷۸۰	رحیم اللہ صاحب "	۸ر
۳۲	" ۳۷۸۱	محمود حسین صاحب مقری "	ہر
۳۳	" ۳۷۸۲	سید حاجی عبد اللہ صاحب "	ہر
۳۴	" ۳۷۸۳	ڈاکٹر محمد اسحاق صاحب "	عر
۳۵	" ۳۷۸۴	محمد عبد الحمید خاں صاحب بوہیرے "	ہر
۳۶	" ۳۷۸۵	چودھری چراغ الدین صاحب "	عر
۳۷	" ۳۷۸۶	تقیہ عباس صاحب آرائی "	۸ر
۳۸	" ۳۷۸۷	ابوسعید نظام الدین صاحب "	ہر
۳۹	" ۳۷۸۸	حسن علی علی بھائی راجکوٹ والا "	ہر
۴۰	" ۳۷۸۹	حافظ محمد یحییٰ صاحب "	ہر
۴۱	" ۳۷۹۰	شیخ احمد عبد اللطیف صاحب "	ہر
۴۲	" ۳۷۹۱	ابراہیم عمادی صاحب "	ہر
۴۳	" ۳۷۹۲	قاضی بابو صاحب بھیلائی "	ہر
۴۴	" ۳۷۹۳	احمد حاجی یوسف صاحب "	ہر

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۴۵	بی ۳۷۹۴	محمد یوسف صدیق صاحب بمبئی	ہر
۴۶	" ۳۷۹۵	محمد یونس صاحب خنجر "	عہ
۴۷	" ۳۷۹۶	قاضی عبد الرحمن صاحب تلا	ہر
۴۸	" ۳۷۹۷	پیر محمد ابن جان محمد صاحب بمبئی	ہر
۴۹	" ۳۷۹۸	مرزا اختر حسن صاحب وکیل "	عہ
۵۰	" ۳۷۹۹	عبد الحمید صاحب کاتب "	ہر
۵۱	" ۳۸۰۰	عبد الحمید صاحب کاتب "	ہر
۵۲	" ۳۸۰۱	قاضی عبد الرؤف صاحب جلمائی	ہر
۵۳	" ۳۸۰۲	خلیل الرحمن صاحب کرنے شریوردھنا	ہر
		میزان کل	للعہ ۶۴

بہار

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۵۵۳	سید محمد رشید صاحب باکی پور	عا
۲	۵۸۳	ولیت صاحب صنعرو قف بہار شریف	عسہ
۳	بی ۱۰۶۳	محمد اسرائیل صاحب شہبازی گیا	عر
۴	" ۱۰۶۴	سید محمد عبد القادر صاحب "	صہ
۵	" ۱۰۶۵	سید محمد یعقوب صاحب "	ے
		میزان کل	للعہ

سی پی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۵۵۴	وارث علی صاحب جبلپور	عہ
۲	۵۸۵	محمد جلال الدین صاحب ناگپور	معہ
		میزان کل	ے ۸

حیدرآباد (دکن)

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۵۶۲	ڈاکٹر اے ایل سعید صاحب حیدرآباد	صہ
۲	۵۷۴	رضی الدین احمد خاں صاحب جالنہ	عہ
۳	۵۷۶	محمد بیگ صاحب تعلقدار حیدرآباد	عہ
۴	۵۹۲	شاہ محمد عزیز الرحمن صاحب "	عہ
۵	بی ۲۷۶۷	شیوراج صاحب رائچور	صہ
۶	" ۲۷۶۸	محمد حبیب اللہ صاحب حیدرآباد	ع
		میزان کل	ہشہ

مدراس

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۵۵۱	نواب غلام احمد صاحب کلامی بنگلور	عسہ
۲	۵۸۲	خواجہ محمد اسلم صاحب مدراس	صہ
		میزان کل	سہ

پنجاب و سرحد

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۵۲۵	نصیر الدین احمد صاحب فیروزپور	صہ
۲	۵۵۷	پروفیسر منیر الدین لاہور	عہ
۳	۵۶۳	ریاض حسین صاحب لائلپور	صہ
		میزان کل	عسہ

سنٹرل انڈیا

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۵۷۵	عالیمرتبت مشیر الملک عالیقدر قاضی علی حید عباسی صاحب بھوپال	عہ
		میزان کل	عہ

بیرون ہند	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
	۱	۴۷۳۲ بی	عبدالوہاب عبدالقادر عبدالجبار صاحبان۔ مکہ معظمہ	لہ

عطیات

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۵۴۳	اہلیہ صاحبہ محمد طیب صاحب کبیڑوں	عہ/	۱۷	۲۲۷۶ ہ بی	بی بی رحمت صاحبہ بھٹنی	عـہ۵/	۳۳	۹۰۸۱ ہ بی	ضمیر احمد صاحب علی گڑھ	۲/
۲	۵۴۶	حاجی ولی محمد صاحب جھانسی	عہ/	۱۸	۲۲۲۲ ہ	مولوی عبدالواسع صاحب بلند شہر	عہ/	۳۴	۳۵۵۸	صاحبزادہ جانی صاحب بہا[illegible]	صہ
۳	۵۴۸	خانصاحب سید امانت حسین صاحب کرتہ	عہ۸/	۱۹	۲۲۳۶ ہ	ڈاکٹر نورالحسن صاحب "	لہ/	۳۵	۳۵۶۰	واحد علی صاحب بریلی	عہ
۴	۵۴۹	مولوی احمد علی صاحب حاوڑہ	عہ/	۲۰	۲۲۷ ہ	ڈاکٹر سید سعید الدین صاحب "	لہ/	۳۶	۳۵۶۸	عزیزالدین صاحب "	نہ/
۵	۵۵۲	عابد رضا صاحب گونڈہ	صہ/	۲۱	۲۲۱۲ ہ	مولوی محمد شفیع احمد صاحب میرٹھ	عہ/	۳۷	۳۵۷۵	حاجی احمد بخش حکیم بخش صاحبان "	ہ/
۶	۵۵۵	اہلیہ صاحبہ شیخ عبداللہ صاحب مرحوم تفضل پور	عیہ/	۲۲	۴۲۱۵ ہ	مولوی سلطان حسن خانصاحب "	صہ/	۳۸	۳۵۰۲	محمد یوسف صاحب "	عہ/
۷	۵۶۶	محمد حمید صاحب قریشی بالم	دعہ/	۲۳	۴۲۱۷ ہ	مولوی عبدالحمید خانصاحب شیرکوٹ	عہ/	۳۹	۳۵۸۳	سید واصف علی صاحب "	عہ/
۸	۵۷۲	سید محمود علی صاحب ایڈیٹر تنویر	۱۲ عہ/	۲۴	۴۱۵۹ ہ	مولوی عبدالسبحان خانصاحب قنوج	۹/	۴۰	۳۵۸۴	حاجی عبدالرحمن صاحب "	عہ/
۹	۵۷۷	سررشتہ دار صاحب مدھول	ع/	۲۵	۴۱۶۰ ہ	مولوی عبدالحق صاحب صدیقی "	۱/	۴۱	۳۵۸۵	حاجی سراج احمد صاحب "	عہ/
۱۰	۵۸۶	ایچ ایم حسین صاحب سکندرآباد	عـہ/	۲۶	۴۱۶۲ ہ	میر عبدالوحید صاحب "	ع/	۴۲	۳۵۸۷	مولوی عابد حسین صاحب "	نہ/
۱۱	۵۹۷	رائٹ آنریبل سر تیج بہادر سپرو الہ آباد	۳۰۰/	۲۷	۴۱۶۷ ہ	نزاکت حسین صاحب تیروا "	لہ/	۴۳	۳۵۸۹	فضل الرحمن صاحب "	عہ/
۱۲	۶۰۵	حامد حسن صاحب اورنگ آباد	صہ/	۲۸	۴۱۶۹ ہ	امداد علی صاحب "	لہ/	۴۴	۳۵۹۰	اکرام عالم خانصاحب "	عہ/
۱۳	۴۳۹ بی	افضال الرحمن صاحب دہلی	عہ/	۲۹	۴۱۷۰ ہ	محمد عبدالغنی صاحب "	لہ/	۴۵	۳۵۹۳	عبداللطیف صاحب "	عہ/
۱۴	۴۳۰۹ ہ	مولوی عبدالرؤف صاحب کلکتہ	عہ۸/	۳۰	۴۱۷۱ ہ	محمد احمد صاحب وارثی "	۱/	۴۶	۳۵۹۶	محمد عبدالرؤف صاحب "	عہ
۱۵	۴۶۲۲ ہ	سراج الدین صاحب سیوان	عـہ/	۳۱	۴۱۷۲ ہ	شمس الدین صاحب "	۲/			میزان کل	۵۰۶ صمائے
۱۶	۴۶۳۶ ہ	شیخ خدا بخش صاحب بھٹنی	عیہ/	۳۲	۴۱۸۷ ہ	محمد یامین خانصاحب علیگڑھ	۲/				

دوسرا مقصد

جامعہ کا دوسرا مقصد یہ ہی کہ ہندوستانی مسلمانوں کی آئندہ زندگی کے اس نقشے (سب سے بڑے مقصد) کو سامنے رکھ کر انکی تعلیم کا ایک مکمل نصاب بنائے اور اس کے مطابق ان کے بچوں کو جو مستقبل کے مالک ہیں، تعلیم دے۔ علم محض روزی کے خاطر جو ہمارے ملک کی جدید تعلیم کا اصول ہی اور علم محض علم کی خاطر جو قدیم تعلیم کا اصول تھا، جامعہ دونوں کو بہت تنگ اور محدود سمجھتی ہی۔ وہ علم زندگی کی خاطر سکھانا چاہتی ہی جس کے وسیع دائرے میں مذہب، حکمت اور صنعت، سیاست اور معیشت سبھی کچھ آجاتا ہی۔

(شیخ الجامعہ)

رجسٹرڈ ایل نمبر ۳۹۳۸

(مطبوعہ جامعہ پریس دہلی)

(مرتب اور ناشر و طابع شفیق الرحمٰن قدوائی بی۔اے جامعہ)

ہمدردِ جامعہ

مرتبہ
"ناظم"
حلقہ ہمدردانِ جامعہ، دہلی

سب سے بڑا مقصد

جامعہ ملّیہ کا سب سے بڑا مقصد یہ ہی کہ ہندوستانی مسلمانوں کی آئندہ زندگی کا ایک ایسا نقشہ تیار کرے جس کا مرکز مذہب اسلام ہو، اور اس میں ہندوستان کی قومی تہذیب کا وہ رنگ بھرے جو عام انسانی تہذیب کے رنگ میں کھپ جائے۔ اُس کی بنیاد اس عقیدے پر ہی کہ مذہب کی سچی تعلیم ہندوستانی مسلمانوں کو وطن کی محبت اور قومی اتحاد کا سبق دے گی اور ہندوستان کی آزادی اور ترقی میں حصہ لینے پر آمادہ کریگی اور آزاد ہندوستان اور ملکوں کے ساتھ مل کر دنیا کی زندگی میں شرکت اور امن و تہذیب کی مفید خدمت کرے گا۔

(شیخ الجامعہ)

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

ہمدردِ جامعہ

جلد ۲ | بابت ماہ جون ۱۹۳۸ء مطابق ماہ ربیع الثانی ۱۳۵۷ھ | نمبر ۱۱

ناظم حلقہ ہمدردان کی اپیل

حلقہ ہمدردان جامعہ دہلی کی طرف سے آجکل ہندوستان کے مختلف صوبوں میں وفود بھیجے جا رہے ہیں تاکہ اس سال کے چندوں کا بجٹ تیس ہزار جولائی ۱۹۳۸ء سے پہلے پورا ہو جائے۔

حلقہ ہمدردان نے اس سال تمام صوبوں سے تیس ہزار وصولی کا تخمینہ کیا تھا جس میں سے آخر مئی ۱۹۳۸ء تک انیس ہزار کی رقم وصول ہوگئی ہے، اب باقی گیارہ ہزار کے لئے جد و جہد کا زمانہ شروع ہو گیا ہے۔

جامعہ کے مدرسوں میں جون۔ جولائی میں چھٹیاں ہو جاتی ہیں اب وہ اساتذہ جو آج تک مسندِ درس پر تھے کل قوم کے دروازے پر چندے کی جھولی لے کر پہنچیں گے۔ ہر چند کہ قوم جامعہ کے وفود کا بڑی سرگرمی کے ساتھ خیر مقدم کرتی ہی تاہم اس درسگاہ کی خوش بختی اور کامیابی اس وقت کہی جا سکتی ہی کہ مانگنے سے پہلے دیا جائے اہل ادارہ در در دستک نہ دیتے پھریں۔ بلکہ دینے والے لینے والوں کی تلاش میں سرگرداں ہوں، اب بھی بعض ایسے بزرگ ہیں جو ملت کی ضروریات کا احساس رکھتے ہیں بے منت دیتے ہیں اور دیکر ممنون ہوتے ہیں مگر ایسے لوگ کتنے ہیں؟

اس وقت حلقہ ہمدردان کے بجٹ میں گیارہ ہزار کی کمی ہی اس کمی کو جولائی ۱۹۳۸ء کے ختم تک پورا ہو جانا چاہئے اس کے لئے تدبیریں کی جا رہی ہیں۔ وفود بھیجے جا رہے ہیں خطوط لکھے جا رہے ہیں یقین ہی کہ یہ رقم انشاء اللہ ضرور وصول ہو جائے گی۔ قوم نے جامعہ کے ساتھ جس فراخ حوصلگی کا سلوک کیا ہی اس کی بنا پر ہم اس سے دوگنی رقم کی وصولی میں بھی شبہ نہیں رکھتے۔ لیکن تمنا یہ ہی کہ وفود سے زیادہ منی آرڈر کے ذریعہ رقم وصول ہو اور ہم آخر جولائی سے پہلے اعلان کر سکیں کہ مقررہ رقم براہ راست وصول ہو گئی۔ یہ کوئی بڑی بات نہیں ہی ذرا سی توجہ اور خیال سے ہماری یہ ضرورت پوری ہو سکتی ہی ہماری یہ اپیل قوم کے ان بہی خواہوں سے ہی جو جامعہ کو اچھی طرح جان بوجھ کر کچھ دینا چاہتے ہیں اور اسے جامعہ کا حق سمجھتے ہیں خلوص سے دی ہوئی تھوڑی سی رقم بھی خیر و برکت کا خزانہ ثابت ہوگی۔

شفیق الرحمٰن قدوائی
(ناظم ہمدردان جامعہ)

حالات جامعہ

جامعہ نگر کے طلبا، بہت دنوں سے جلسہ میلاد النبی کی تیاری کر رہے تھے - ۱۲ - مئی کو مدرسہ ابتدائی جامعہ نگر میں میلاد النبی کا جلسہ ہوا، اس کی تیاری بھی پروجکٹ کے طور پر کی گئی تھی اور مدرسہ کی ساری جماعتیں اس میں کام کر رہی تھیں۔ جلسہ کا صدر تیسری جماعت کا ایک کم سن طالبعلم تھا حاضرین میں جامعہ وتعلیمی مرکز کے اساتذہ کے علاوہ جناب شیخ الجامعہ صاحب علامہ موسیٰ جار اللہ صاحب ڈاکٹر سعید احمد صاحب بریلوی اور مولوی شفیع الدین صاحب نیر بھی تھے۔ بچوں نے عرب کے مشہور مقامات، ہمارے نبیؐ کا خاندان، حالات قبل نبوت، ہمارے نبیؐ کی بچوں سے محبت، ہمارے نبیؐ کی بہادری، جنگ بدر، پیغمبر اسلام (انگریزی) وغیرہ بہت سے مضامین پڑھے اور نعتیہ نظمیں سنائیں۔

ماہ مئی کا غمناک سانحہ مولانا اکبر شاہ خان صاحب نجیب آبادی کی وفات ہے۔ مولانا مرحوم اسلامی مورخ کی حیثیت سے مسلمانوں کی جو قابل قدر خدمت انجام دیتے رہے اس سے اردو داں طبقہ ناواقف نہیں ہے۔

مولانا نے جب کبھی موقع آیا اپنے قلبی تعلق کی بنا پر جامعہ کی مدد سے دریغ نہیں فرمایا۔ خدا مرحوم کو اعلیٰ علیین میں جگہ دے اور پسماندگان کو صبر کی توفیق۔

جامعہ جونیر (میٹرک) جامعہ سینیر (الیف اے) اور سندی

بی اے کے امتحانات ۲۳ - اپریل سے شروع ہوئے تھے اور مئی کے پہلے ہفتہ میں ختم ہو گئے۔ نتائج جون کے وسط میں شائع ہوں گے - ۱۵ - مئی سے کالج کی چھٹی ہو چکی ہے اب مدرسہ ثانوی کے امتحانات ہو رہے ہیں - یکم جون سے مدرسہ ثانوی کی بھی چھٹی ہو جائے گی - مدرسہ ابتدائی اور تعلیمی مرکز میں بھی امتحانات اگرچہ شروع ہو گئے ہیں لیکن چھٹی ۱۶ جون سے ہوگی

ہمدرد جامعہ کے پچھلے پرچہ میں جامعہ کو ہدیتہً بینڈ ملنے کی خبر شائع کی گئی تھی۔ یہ بینڈ اسلامیہ ہائی اسکول شملہ کی طرف سے جامعہ ملیہ کے طلبہ کی خدمت میں ایک ہدیہ محبت تھا جو اول الذکر کے چند نمائندوں نے موخر الذکر کے ایک بھرے مجمع میں پیش کیا۔ پیش کنندگان کی طرف سے چودھری غلام احمد صاحب پرویز بی اے (ہوم ڈیپارٹمنٹ گورنمنٹ آف انڈیا) نے ایک جامع اور مختصر سی تقریر فرمائی جناب شیخ الجامعہ صاحب نے اہل جامعہ کی طرف سے اساتذہ وطلبار سے اسلامیہ ہائی اسکول شملہ کا دلی شکریہ ادا کیا اور ایک مناسب تقریر کی دونوں جماعتیں اس پرخلوص اجتماع میں بیحد متاثر تھیں

یکم اگست ۳۸ء سے جامعہ میں استادوں کا مدرسہ کھلے گا۔ یہ جامعہ کی دیرینہ آرزو تھی جو اب بر آئی ہے۔ اس مدرسہ کے متعلق مفصل حالات علیحدہ شائع کئے جا رہے ہیں۔ داخلے کی درخواستیں ابھی سے آنا شروع ہو گئی ہیں۔

اُستادوں کا مدرسہ

استادوں کا مدرسہ
جامعہ ملیہ اسلامیہ نئی دہلی

مکرم بندہ

تسلیم۔ جامعہ ملیہ نے یکم اگست ۳۸ء سے استادوں کا مدرسہ کھولنے کا فیصلہ کیا ہی۔ جس میں وردھا اسکیم کے اصولوں کے مطابق استادوں کی تعلیم ہوگی۔ اس مدرسہ میں تعلیم کی مدت سردست ایک سال رکھی گئی ہی اور اُمید ہی کہ اس مدت کے اندر طلبہ میں اتنی استعداد پیدا ہو جائے گی کہ وہ وردھا اسکیم کے مطابق ایک بنیادی مدرسہ کا اچھی طرح انتظام کرسکیں۔

فیصلہ کیا گیا ہی کہ پہلے سال صرف ۲۵ طلبہ داخل کئے جائیں۔ اگر آپ اپنے مدرسوں کے استادوں میں سے جو آپ کی نگرانی میں ہیں کسی اُستاد کو بھیجنا چاہیں تو مہربانی فرماکر جلد اطلاع دیجیے اس لئے کہ تعداد بہت محدود ہی۔

اگر آپ کا ارادہ اپنے یہاں وردھا کی تعلیمی تجویز کے مطابق مدرسہ کھولنے کا ہی یا اپنے موجودہ نظام میں اس تجویز کو آپ بتدریج رائج کرنا چاہتے ہیں تو کچھ استادوں کو اس تجویز کے اصولوں سے واقف کرانا ازبس ضروری ہی امید ہی کہ آپ اُستادوں کے انتخاب میں اس کا خیال رکھیں گے کہ جس شخص کا انتخاب ہو وہ نئی چیز قبول کرنے کی صلاحیت اور تعلیم کے کام سے دلی لگاؤ رکھتا ہو۔

ہمارا مدرسہ ایک اقامتی مدرسہ ہوگا جس میں طلبہ کے رہنے اور کھانے کا انتظام بھی ہوگا اور اس لحاظ سے کل خرچ فی طالب علم بیس روپے ماہوار ہوگا۔ جو طلبہ کسی حکومت، میونسپلٹی، ڈسٹرکٹ بورڈ یا کسی تعلیمی ادارے سے اس مدرسہ میں آئیں گے ان کی ماہانہ فیس ان جماعتوں کی طرف سے براہ راست مدرسہ کے دفتر میں آئے گی۔

سعید انصاری

بی۔ اے جامعہ۔ ایم۔ اے کولمبیا

پرنسپل

شرائط داخلہ

۱۔ استادوں کا مدرسہ بنیادی مدارس کے لئے استاد تیار کرنے کی غرض سے قائم کیا گیا ہی جس میں حسب ذیل قسم کے طلباء داخل کئے جائیں گے۔

(۱) جنھیں کسی حکومت، میونسپلٹی یا ڈسٹرکٹ بورڈ نے بھیجا ہو۔

(۲) جو کسی مدرسہ یا انجمن کی طرف سے بھیجے گئے ہوں۔

(۳) جو خود اپنے خرچ سے تعلیم حاصل کرنا چاہتے ہوں۔

۲۔ طلبہ کی تعلیمی استعداد قومی یا سرکاری مدارس کے میٹرک یا اس کے مساوی ہونی چاہیے۔

۳۔ داخلہ کی منظوری میں طلبہ کے تعلیمی تجربہ اور اس کی مدت کو بہ نظر ترجیح دیکھا جائے گا۔

۴۔ تمام درخواستیں داخلہ کے فارم پر یکم جولائی تک پہنچ جانی چاہئیں۔

۵۔ درخواستوں کی منظوری ایک مجلس کرے گی جس کی اطلاع ۱۵۔ جولائی تک امیدواروں کو دے دی جائے گی۔

۶۔ ہر طالب علم سے بیس روپے ماہانہ فیس لی جائے گی جس میں اس کے کھانے، رہنے، تعلیم، کھیل، روشنی اور بہشتی بھنگی کے سب خرچ شامل ہوں گے۔

۷۔ داخلہ کے وقت علاوہ ماہانہ فیس کے پانچ روپے فیس داخلہ بھی لی جائے گی۔

نظام تعلیم

۱۔ مدت تعلیم یکم اگست سے ۱۵ / جون تک ہوگی۔

۲۔ تمام تعلیم تین حصوں پر تقسیم ہوگی۔

(۱) **اصول تعلیم**، جس میں بچوں کی نفسیات، تعلیم کے مختلف نظریوں، مضامین پڑھانے کے مختلف طریقوں اور مدرسہ کے عام نظم و نسق سے بحث ہوگی۔

(۲) **تعلیم حرفہ**۔ جس میں علاوہ تکلی کے کسی ایک بنیادی حرفہ میں پوری مشق و مہارت حاصل کرنا ہوگا اور اس حرفہ سے دوسرے مضامین کا ربط پیدا کرنا سکھایا جائے گا۔

(۳) **عام تعلیم**۔ جس میں نئی تعلیم کے اصول، دیہی زندگی اور تعلیم، جدید قومیت وغیرہ جیسے عنوانات پر مختلف لکچر ہوں گے۔

۳ - سر دست تین حرفوں کا انتظام رکھا گیا ہے (۱) باغبانی (۲) گتے اور لکڑی کا کام (۳) تکلی اور چرخہ کا کام۔

۴ - تعلیم کا آدھا وقت حرفہ اور اس کے دوسرے مضمونوں سے ربط سیکھنے پر صرف ہوگا اور آدھا اصول تعلیم اور عام تعلیم پر۔

۵ - ہر طالب علم کو علاوہ تکلی کے ایک بنیادی حرفہ لینا ہوگا جس میں مشق و مہارت کے علاوہ اس کا دوسرے مضامین سے ربط پیدا کرنا بھی سیکھنا ہوگا۔

۶ - ہر طالب علم کو سال کے دوران میں کچھ مشقی اسباق بھی دینے ہوں گے۔

۷ - ہر مہینہ یا حسب موقعہ طلبہ تعلیمی یا دوسرے سماجی اداروں کے مطالعہ کے لئے چھوٹے چھوٹے دوروں پر جائیں گے اور اس کے مختلف تعلیمی پہلوؤں پر بحث و مباحثہ کے ذریعہ روشنی ڈالیں گے۔

۸ - ہر طالب علم کو اپنے مخصوص حالات کے پیش نظر اپنے کام کو شروع میں متعین کرلینا ہوگا۔ جس کے مطابق دوران سال میں انھیں کام کرنا ہوگا اور آخر سال میں اس کی ایک رپورٹ پیش کرنی ہوگی۔

۹ - طالب علم کے سال بھر کے کام کا اندازہ علاوہ امتحان کے استادوں اور نگرانوں کی ان رایوں پر بھی مبنی ہوگا جو وہ وقتاً فوقتاً ایک خاص فارم پر درج کرتے جائیں گے۔

۱۰ - مدرسہ سے متعلق ایک کتب خانہ ہوگا جس میں تعلیم پر نہایت اچھی اچھی کتابوں کا ذخیرہ ہوگا اور جس میں مختلف زبانوں میں تعلیمی رسائل آتے رہیں گے۔

۱۱ - اس مدرسہ سے ملحق ایک بچوں کا مدرسہ بھی ہوگا جس میں طلبہ مشاہدہ کے لئے جائیں گے اور مشقی اسباق بھی وہیں دینگے

وفود کی روانگی

حلقہ ہمدردان جامعہ کے سلسلہ میں وفود کی روانگی شروع ہوگئی ہے جناب مولوی شفیق الرحمٰن صاحب قدوائی اور جناب مولوی علی احمد صاحب برما گئے ہوئے ہیں وہاں توقع سے کہیں زیادہ کامیابی ہو رہی ہے۔ اوائل مئی میں مولوی محمد عاقل صاحب ایم اے بی ٹی اور مولوی منظور حسن صاحب فاروقی مہتمم حلقہ اضلاع مشرقی یوپی، ریاست بھاولپور کی طرف روانہ ہوئے اور خواجہ عبدالحی صاحب شیخ التفسیر، لاہور، امرتسر اور جالندھر تشریف لے گئے ہیں، جناب رشید نعمانی صاحب اور مولوی عبدالملک صاحب حسنی یوپی کے مغربی اضلاع بہرائچ، گونڈہ وغیرہ کا قصد کیا ہے اور بعض وفود وسط جون میں روانہ ہوں گے۔ امید ہے کہ یہ تمام وفود بامراد و کامیاب لوٹیں گے۔

خطبہ تقسیم اسناد

(گذشتہ سے پیوستہ)

گورنمنٹ طبیہ اسکول پٹنہ نے اپنے سالانہ جلسے میں۔ ڈاکٹر ذاکر حسین صاحب شیخ الجامعہ کو تقسیم اسناد کی دعوت دی تھی جناب موصوف نے اس موقعہ پر جو خطبہ ارشاد فرمایا تھا۔ ہدیۂ ناظرین ہی۔ (مرتب)

میں نے اوپر جن صفات کا ذکر کیا ہی یعنی اپنے اوپر بھروسہ اور دوسرے سے سیکھنے پر آمادگی، وسعت نظر اور بے تعصبی ان کے پیدا کرنے کا کام بہت کچھ طب کے تعلیمی اداروں کے ذمہ ہی اجازت دیجئے کہ طب یونانی کی تعلیم کے متعلق چند خیال مختصر طور پر پیش کروں۔ سو پہلی بات جس کا کہنا ضروری سمجھتا ہوں یہ ہی کہ ان تعلیم گاہوں کو ہر دم یہ یاد رکھنا چاہیے کہ طب ایک فن ہی علم پر مبنی اس کے تعلیم پانیوالے کو اسے علم کی طرح جاننا اور فن کی طرح سیکھنا چاہیے۔ علم سچائی کا پتہ چلانا چاہتا ہی اور خود چلانا چاہتا ہی دوسرے کے کہے پہ شبہ کرتا ہی پھر اپنے مشاہدہ اور فکر سے اس شبہ کا حل ڈھونڈتا ہی اور جب اسے پا جاتا ہی تب ہی مطمئن ہوتا ہی۔ فن کسی مقصد کے حاصل کرنے کے لئے صحیح ذریعوں کی تلاش کرتا اور انھیں برتنے کے طریقے نکالتا ہی فن بتاتا ہی کہ یہ کیسے ہو سکتا ہی علم بتاتا ہی کہ کیوں ایسا ہوا۔ طب میں علم کے بغیر فن اندھا رہتا ہے اور فن کے بغیر علم بے سود۔ اچھی طبی تعلیمگاہ کا کام یہ ہی کہ طب کا علم اور طب کا فن دونوں سکھائے۔

یہ ضرورت اس وجہ سے اور بھی اہم ہی کہ اس فن کے بے علم دعویداروں کی دنیا میں کبھی کمی نہیں رہی قدیم الایام سے ہر شخص نے اس میں طبع آزمائی کی ہی اور آج تک تقریباً ہر مریض اور ہر تیماردار نسخوں میں تبدیلی کی فرمائش کرنا اور تشخیص میں مشورہ دینا اپنا پیدائشی حق سمجھتا ہی۔ کسی رئیس کا قصہ ہی کہ انھیں ایک دفعہ یہ خیال آیا کہ آؤ معلوم کریں کہ شہر میں کس پیشہ والے سب سے زیادہ ہیں۔ ان دنوں اعداد و شمار مرتب ہو کر شائع نہیں ہوا کرتے تھے۔ انھوں نے اپنے دوستوں اور ساتھیوں سے پوچھا۔ کسی نے کچھ بتایا، کسی نے کچھ۔ دربار کے مسخرے نے کہا "حضور۔ طبیب سب سے زیادہ ہیں"۔ طبیب اس شہر میں کچھ ایسے بہت تھے نہیں سب نے اس کی تردید کی تو مسخرے نے کہا "بہت اچھا۔ زندگی ہی تو کسی دن اپنے قول کا ثبوت پیش کر دوں گا"۔ دوسرے ہی دن صبح مسخرے نے اپنے چہرے پر اوپر سے نیچے ایک چوڑی سی پٹی لپیٹی اور گھر سے نکلا۔ پہلا ہی شخص جو دروازہ پر ملا۔ اس نے پوچھا "کیوں بھائی کیا ہوا؟" مسخرے نے کہا "داڑھ میں درد ہی۔ رات بھر پلک سے پلک نہیں لگی" جواب ملا "بھائی، ایک بڑی ہی اچھی دوا ہی اس کی۔ ہزار بار کی مجرب۔ فلاں فلاں چیز لو اور پیس کر ملا لو۔ بھلا درد کھڑا تو رہ جائے" مسخرے نے ایک پرزے پر کچھ لکھا جیسے دوا کا نام لکھ رہا ہو، مگر لکھا تھا طبیب صاحب کا نام۔ چند قدم ہی آگے بڑھا ہوگا، ایک اور بزرگ ملے "ارے بھائی، یہ کیا؟" مسخرے نے پھر وہی روداد سنائی۔ جواب

ملا بھائی: "اس کی تو بڑی اچھی دوا میرے پاس ہی ایک سادھو نے بخشی تھی۔ فلاں فلاں چیزیں لے کر پانی میں جوش دو اور اس سے غرارہ کر لو۔ ایک ہی دفعہ میں درد غائب ہو جائیگا" مسخرے نے ان کا نام بھی ٹانک لیا۔ راستہ بھر قدم قدم پر کوئی صاحب ملتے اور کوئی نہ کوئی مجرب نسخہ تجویز فرماتے اور یہ سب طبیبوں کے نام درج کرتا تھا ہوتے ہوتے رئیس صاحب کے محل پر پہنچا۔ نوکروں ساتھیوں میں جو ملتا ہی یہی پوچھتا ہی کہ "کیا ہوا؟" اور جھٹ ایک مجرب دوا بتا دیتا ہی اس نے ان سب کے نام بھی لکھ لیے۔ اتنے میں رئیس صاحب کا سامنا ہو گیا۔ بولے "اماں، یہ کیا؟" کہا "حضور داڑھ میں سخت درد ہے۔ رات بھر سوئے نہیں۔ جی چاہتا ہی کہ دیوار سے سر دے ماروں!" "نہیں، اماں" رئیس صاحب بولے "یہ بھی کوئی بیماری ہی۔ اس میں کیا رکھا ہی۔ اٹھانا تو وہ میری لال بیاض۔ اس کے تو دسیوں مجرب نسخے ہیں۔ لو یہ دوائیں منگا لو سب کو پیس کر پوٹلی بنا لو اور گرم کرکے ذرا سینک لو بس درد غائب" مسخرے نے رئیس صاحب کا نام بھی درج کر لیا۔ بہی کھول دی اور دست بستہ گذارش کی کہ "حضور جب میں نے کل یہ عرض کیا تھا کہ طب کا پیشہ سب سے زیادہ عام ہی تو خود مجھے بھی خبر نہ تھی کہ اتنے طبیب ہوں گے۔ گھر سے یہاں تک آتے آتے کوئی سو سے اوپر تو طبیب مجھے مل گئے۔ فہرست ملاحظہ ہو۔ حضور کا نام بھی طبیبانِ حاذق کی اس فہرست میں درج ہی۔"

یہ صورتِ حال کچھ ہمارے ہی ملک سے مخصوص نہیں، نہ ان پڑھ جاہلوں تک محدود ہی۔ مثلاً انگلستان کے اہلِ حکمت کی سب سے معروف سبھا 'رائل سوسائٹی' کے قائم کرنے والے، کیمیائے تحلیلی کے بانی، گیسوں کے پھیلاؤ کے متعلق اس مشہور قانون کے دریافت کرنے والے جو آج تک اُن کے نام سے موسوم ہی یعنی رابرٹ بوائل ROBERT BOYLE) نے بھی ابھی ڈھائی سو برس بھی نہیں ہوئے اپنے ہی "مجرب نسخوں" کا ایک مجموعہ شائع کرایا تھا جو بہت سی بے کار اور بہت سی مضر دواؤں سے پُر تھا۔ اسے بھی کچھ بہت زمانہ نہیں گذرا ہی کہ انگلستان کے ایک مشہور امیر (SiR henelme Digby) نے ایک سفوف ہمدردی ایجاد فرمایا تھا کہ کسی مجروح شخص کے خون آلود کپڑوں کو اس سفوف کے محلول میں تر کرنے سے زخم اچھے ہو جاتے تھے۔ اس سفوف کو ہزاروں زخمیوں نے استعمال کیا ہوگا اور سینکڑوں راست باز انگریزوں کے صداقت نامے اس کی تاثیر کی شہادت دیتے ہیں خون آلود کپڑوں کو محلول میں بھگو دیا اور بس درد گھٹنے لگا، زخم مندمل ہونا شروع ہو گیا۔ خود ہمارے ملک میں ہمارے ہی زمانہ میں ایسے "تقدس مآب" علاج کرنے والے گذر چکے ہیں جن کی تصویر کو صبح سویرے دیکھنے سے ہزاروں بیمار اچھے ہو جاتے تھے۔ سینکڑوں نیک دل لوگوں کی تصدیقیں موجود ہیں۔

میں نے اس خطرہ کا ذکر اس لئے ذرا تفصیل سے کیا ہی کہ اگر آپ کی تعلیم اس کا علاج نہ کر سکی تو گویا اس نے اپنا بنیادی کام انجام نہیں دیا۔ آپ کا فن مشاہدہ اور تجربہ پر مبنی ہی لیکن بقول بقراط "مشاہدہ بڑے دھوکے دیتا ہے اور صحیح حکم لگانا بڑا دشوار ہی۔"

آپ کی تعلیم کا پہلا کام یہ ہی کہ صحیح مشاہدہ کی صلاحیت پیدا کریں، اس کے دھوکوں سے بچنے اور صحیح مشاہدوں سے صحیح نتیجوں پر پہنچنے کی مشق کرائیں۔ ٹھیک دیکھ سکنا اور منطقی طور پر سوچ سکنا سکھا دیجئے تو آپ نے تعلیم کا تین چوتھائی کام کردیا۔ یہ اوپر جن لوگوں کا ذکر ہوا یہ سب ارادہ سے دھوکا نہ دیتے ہوں گے اور جو اُن کی بات مانتے تھے وہ سب بالکل گدھے نہ ہوں گے۔ بات صرف اتنی ہے کہ منطقی طور پر سوچنے کی صفت آدمیوں میں بہت عام نہیں ہوتی، تعلیم بھی اکثر اس ضروری کام کی طرف سے غفلت برتتی ہی اور سمجھتی ہی کہ کچھ کتابیں رٹا دیئے، کچھ نسخے لکھا دیئے، کچھ عجیب عجیب نام یاد کرا دینے سے آدمی تعلیم یافتہ ہو جاتا ہی حالانکہ تعلیم کا کام ہی ذہن کی نشو ونما اور اس میں ترتیب اور مشاہدہ کے دھوکوں سے بچنے کی صلاحیت پیدا کرنا۔ دھوکہ بازی اور ضعیف الاعتقادی کی جو مثالیں اوپر بیان ہوئیں اُن میں بس یہی غلطی تو عام طور پر ہوتی ہی کہ اگر کوئی چیز کسی دوسری چیز کے بعد ظاہر ہو تو لوگ پہلی کو علت اور دوسری کو معلول سمجھ بیٹھتے ہیں خیال ہوتا ہی کہ یہ اس کے بعد ہوا ہی اس لئے اس کی وجہ سے ہوا ہوگا۔ حالانکہ منطقی طور پر سوچنے والا ہمیشہ یہ معلوم کرنا چاہتا ہے کہ آیا یہی نتیجہ بغیر پہلے والی بات کے بھی رونما ہوتا یا نہیں یا یہ کہ کہیں یہ نتیجہ باوجود اس پہلی بات کے تو پیدا نہیں ہوا۔ ان سوالوں کے جواب کے لئے وہ اپنے مشاہدہ کو تجربہ سے جانچتا ہے۔ کچھ حالات کو بدلتا ہی کچھ کو ان کے حال پر رہنے دیتا ہے اور یوں رفتہ رفتہ علت اور معلول کے تعلق کا پتہ چلاتا ہی۔

اگر آپ اپنے شاگردوں کو طب کی ساری کتابیں حفظ کرا دیں لیکن اُن میں مشاہدہ اور مشاہدہ کی جانچ کی عادت راسخ نہ کریں تو آپ طب کی تعلیم نہیں دیتے، عطائی بناتے ہیں۔ آپ کے فن میں اس کا خطرہ اور زیادہ اس وجہ سے ہے کہ یہ تمامتر مشاہدہ پر مبنی ہی۔ اگر علم کا سہارا اسے نہ ہو تو یہ رفتہ رفتہ فن طب کے درجہ سے عطائی کے درجہ پر، اور عطائی سے خطرۂ جان کے منصب پر پہنچ سکتا ہی۔ اور ہمارے ملک میں طبی تعلیم کے انتظامات کی خرابی نے اس فن کو ان پست تر منازل میں پہنچانے میں کیا کمی کی ہی؟ آپ کا فرض ہی کہ اسے اس کی علمی بلندی سے گرنے نہ دیں بلکہ بلند تر مرتبہ پر اسے پہنچائیں۔ اس کے لئے ضرورت ہی کہ بجائے اس کے کہ سب کچھ تھوڑا تھوڑا بتایا جائے چند چیزیں اچھی طرح سکھائی جائیں۔ نصاب کو ہر رطب و یابس سے بھر دینے کی جگہ اس کا اہتمام ہو کہ بنیادی علوم کیمیا، تشریح اور وظائف الاعضاء سے طلباء کو گہری واقفیت ہو جائے محض دفع الوقتی اور امتحان پاس کرنے کے لئے نہیں بلکہ حقیقی طور پر اُن کے بنیادی اصولوں سے طلباء روشناس ہو جائیں، ان علوم میں جس طرح ترقی ہوتی ہے اس کے گُر کو سمجھ لیں اور تجربہ گاہوں اور جراحت خانوں میں ان طریقوں کو برت بھی لیں جن پر چل کر فن کے اساتذہ نے کمال حاصل کیا ہی تو بڑی بات ہو، ان راہوں پر چلنے کا وقت تو ساری عمر ملتا رہیگا لیکن ان پر چلنے کی صلاحیت اور خواہش طالب علمی کے زمانہ میں ضرور پیدا کر دینی چاہئے۔ یہ علم وسیع نہ ہو تو نہ ہو مگر گہرا ہو کا سکی گہرائی آپ کے طلباء کو عطائیت کے اتھلے پن سے بچائے گی۔

اور سب سے زیادہ یہ کہ آپ کو کتابوں کی تعلیم سے کہیں زیادہ توجہ عملی تعلیم کی طرف کرنی چاہیے۔ مشاہدہ اور تجربہ کی مشق کا موقع بھی طالب علم کو شفاخانہ میں ملے گا اور عملی طور پر علاج اور دیکھ بھال کرنے کا بھی۔ یہیں اس کے علم کی بنیادیں بھی استوار ہوں گی اور فن کی مہارت بھی حاصل ہو سکے گی۔ آج مغربی طب کی تعلیم گاہوں کے ساتھ جیسے تجربہ گاہوں اور شفاخانوں کا اہتمام ہوتا ہی کوئی وجہ نہیں کہ اس سے کم درجہ پر اسلامی طب اداروں کے ساتھ ہو۔ اسلامی طب نے جن دنوں یونانیوں کے علم کو چار چاند لگائے تھے تو اس وقت اس کی تعلیم کے لیے بھی یہی ساز و سامان ہوتا تھا آج سے ہزار سال پہلے کے اس شفاخانہ کا حال معلوم کیجیے جو احمد ابن طولون نے قاہرہ میں قائم کیا تھا۔ پھر بیمارستان الکبیر المنصوری کا حال پڑھیے جو ۱۲۸۴ء میں وہیں قائم ہوا، اس کے مصارف کے تخمینے دیکھیے، ہر مرض کے مریضوں کے لئے الگ الگ رہنے کے انتظامات کا ذکر دیکھیے، بیماروں کے کھانے کی تیاری کے اہتماموں کی تفصیل سنیے، شفاخانہ کے ساتھ تعلیم کے لیے درس کے کمروں کا اہتمام دیکھیے، دواؤں کے علیحدہ خزینوں کی تفصیلات معلوم کیجیے تو خیال ہوتا ہی کہ بیسویں صدی کے کسی بہت بڑے مغربی شفاخانہ کا حال سامنے ہی۔ چودھویں صدی کے وسط میں تبریز میں رشید الدین فضل اللہ کے ربع رشیدی کی سیر کیجیے ان کے خطوں میں تمام دنیا سے اچھی سے اچھی دواؤں کی بڑی بڑی مقداروں کے آرڈر دیکھیے اور اس کے زیر نگرانی تعلیم طب کی تفصیلات معلوم کیجیے تو خیال ہوتا ہے کہ صحیح تعلیم دینے کا اہتمام آج بھی کہیں اس سے بہتر نہیں ہی۔ اس ایک طبیب وزیر نے ہندوستان، مصر، شام اور چین سے پچاس باکمال طبیب جمع کر لئے ہیں۔ ہر ایک اپنے اپنے فن میں وحید عصر ہی۔ ہر ایک کے ساتھ صرف دس دس چنے ہوئے ہونہار طالب علم مقرر ہیں۔ ان کے ذمہ شفاخانہ میں متعین فرائض ہیں یہ بیماروں کی حالت کا مطالعہ کرتے ہیں۔ اس کے نوٹ رکھتے ہیں اور اپنے استادوں سے ان کے متعلق گفتگو کرتے ہیں شفاخانہ کے کاموں کے لیے ہر طرح کے ماہر مددگار ہیں جن کے ساتھ عملی کام سیکھنے کے لیے پانچ پانچ مددگار طالب علم ہیں۔ ان طلبہ سے یہ توقع ہو سکتی ہی کہ انھیں صحیح مشاہدہ کا ڈھب آ جائے گا اور ان سے صحیح نتیجے نکالنے کا سلیقہ یہ سیکھ لیں گے ان سے امید ہو سکتی ہی کہ یہ مشاہدے کے دھوکوں سے بچ سکیں گے اور اپنے فن کے مرتبہ کو اپنی محنت اور تجربہ سے بلند کریں گے۔ میری رائے میں تو آپ کے فن کی تعلیم میں کامیابی کا گر بس یہی ہی کہ طالب علمی کے زمانہ میں بنیادی چیزیں سکھائیے فروعات کو چھوڑیے، کم چیزیں سکھائیے مگر اچھی طرح سکھائیے اور کتابوں کی جگہ عملی کام کی طرف زیادہ توجہ کیجیے۔ طالب علموں میں استاد اپنی مثال سے اپنے فن سے شغف، اس کی شرافت کا احساس، محنت کی لت، کام کو ہمیشہ اپنے بس بھر اچھی سے اچھی طرح کرنے کی عادت، مریضوں سے ہمدردی کی خو، پیدا کر دیں اور ان کی ذہنی تربیت کا وہ انتظام جس کا ذکر کر چکا ہوں تو انھیں مطمئن ہونا چاہیے کہ ایک شریف فن کے اچھے اہل فن ان کی مدد سے پیدا ہوئے اور یہ اطمینان اتنا بڑا انعام ہی کہ کوئی معلم اس سے زیادہ کی آرزو نہیں کر سکتا۔

اب اس مدرسہ طبیہ کے کارکنوں سے اور خصوصاً ان

طلباء سے جو اس سال فارغ ہوئے ہیں اور آج سند لے رہے ہیں اس گروہ کی طرف سے کچھ کہنا چاہتا ہوں جس کی خدمت ان کے سپرد ہی یعنی عام ہندوستانی شہریوں کی طرف سے، اس آبادی کی طرف سے جس کا افلاس، جس کا جہل اور جس کی غلامی اسے اکثر حالتوں میں یہ جاننے بھی نہیں دیتی کہ تندرستی کسے کہتے ہیں، علاج کس کا نام ہے، دکھ درد میں کوئی مدد بھی دے سکتا ہی، اور مرنا بھی ہو تو موت کے کرب کو کوئی کم بھی کرسکتا ہی یا نہیں، اس آبادی کی طرف سے جس کی فوجیں کی فوجیں چیچک، ہیضہ، طاعون میں ہر سال ایک بے توپ بے بندوق کی لڑائی میں کام آجاتی ہیں، جس کے لاکھوں آدمی ہر سال ملیریا میں مبتلا ہوتے اور مرتے ہیں اور مرنے سے بچتے ہیں تو عمر بھر کو اپنی کارکردگی کھو بیٹھتے ہیں، جس نے ایک انفلوئنزا کی وبا میں دو سال کے اندر کوئی بچاسی لاکھ آدمی ہاتھ سے کھو دئے تھے، اس آبادی کی طرف سے جو مرض کے حملوں کے سامنے ایسی ہی بے بس ہی جیسے شیر کے سامنے بکری، جو نہ حفظانِ صحت کے قواعد سے واقف ہی نہ مرض کے مقابلہ کی تدبیروں سے، جو سسک سسک کر جینا اور ایڑیاں رگڑ رگڑ کر مرنا جانتی ہی اور اپنی بےحسی اور بےبسی کو صبر کا نام دیکر خوش ہولیتی ہی، اس آبادی کو بیماریوں سے بچانا، بیماری میں اس کا علاج کرنا آپ کے سپرد ہی۔ اس میں گنتی کے تھوڑے سے لوگ کھاتے پیتے ہیں، باقی مفلس اور نادار۔ خوشحال بس ایسے ہیں جیسے کسی غریب کی ہانڈی میں شوربے پر چکنائی کی چند بوندیں، اب آپ کو فیصلہ یہ کرنا ہی کہ آپ اپنی تمام تر توجہ ان گنتی کے خوش حالوں پر صرف کرینگے جو بھوک سے نہیں زیادہ کھانے سے بیمار ہوتے ہیں یا اُن پر جن کے بچوں کی ہڈیاں ٹھیک غذا نہ ملنے کی وجہ سے پوری نشو و نما تک نہیں پا سکتیں اور جو زندگی میں کبھی ایک دفعہ بھی سیر ہو کر کھانا نہیں کھاتے اس لئے کسی مرض کے حملہ کا اچھی طرح مقابلہ نہیں کرسکتے آپ کا جی بھی خوشحالوں میں شریک ہونے کو چاہتا ہو تو غالباً آپ خوشحالوں کے لئے مقویات، معجونوں اور ہاضم چورنوں کے نسخے لکھنے میں عمر گزار دیں گے۔ مگر دیس کا کام اس سے نہیں چلے گا۔ یوں تو آدمی آنکھوں پر ٹھیکریاں رکھ لے تو کوئی اس کا کیا کرسکتا ہی، پر آپ کے چاروں طرف جو دکھ اور بیماری پھیلی ہوئی ہی، افلاس اور فاقہ نے عام صحت کا جو حال کر رکھا ہی، جہل نے جس طرح اس بری حالت کو اور بدتر بنا دیا ہی۔ اس کا احساس آپ کو ہوگا تو آپ چین کی نیند نہ سو سکیں گے زندگی کی یہ بپتا، یہ دکھ اور بیماریاں ہم سے اتنی قریب ہیں کہ اکثر ہم اُن سے غافل ہو جاتے ہیں، آہیں اتنے سینوں سے نکلتی ہیں کہ ساری فضا ان سے بھر جاتی ہی اور ہم انھیں سن نہیں سکتے اور شاید اپنی زندگی گذارنے کے لئے یہ ٹھیک ہی ہو، اس لئے کہ اگر احساس قوی ہو، ہر آہ سنائی دے اور ہر دکھ دکھائی دے تو ایسا ہو جائے جیسے کوئی گھاس کے اُگنے اور بڑھنے کی آہٹ سننے لگے اور ہر جاندار کے دل کی دھڑکن محسوس کرنے لگے، اور شاید ہم اس ہیبت ناک شور کی تاب نہ لاسکیں جو بپتا کے اس سناٹے میں چھپا ہوا ہی۔ مگر یہ سنائی دیکر چاہے ہمارے کانوں کے پردے نہ پھاڑے اور دکھائی دیکر ہماری آنکھوں کو رُلا رُلا کر بے نور نہ کرے مگر اس کے وجود کا علم ہمیں ہی اور اس سے بھاگنا ممکن نہیں۔ میری التجا آپ سے یہ ہی کہ اپنے دکھ کے دُور کرنے کے لئے آپ کمر باندھیں ہمت

سے سب کام ہوجاتے ہیں۔ چیچک کی وبا جس سے آپ ہی کے صوبہ میں ہزاروں آدمی ہر سال مرتے ہیں، یورپ میں بھی ایسی ہی عام تھی جیسی ہمارے یہاں ہی بلکہ اس سے کچھ زیادہ۔ وہاں تو تقریباً ہر شخص کو یہ مرض ہوتا تھا۔ ہر بارہ ۱۲ آدمیوں میں سے ایک آدمی اس میں ضائع ہوتا تھا۔ جو بچ جاتے تھے ان کی بدنما آنکھیں اور چہرے عمر بھر اس مصیبت کی یاد دلاتے تھے امیر غریب سب اس کے ہاتھوں تنگ تھے نہ معلوم کتنے بادشاہ اس کے شکار ہوئے اٹھارویں صدی میں کوئی چھ کروڑ آدمی یورپ میں اس مرض سے مرے یعنی ہر سال کوئی چھ لاکھ۔ لیکن آج یورپ اس وبا سے تقریباً پاک ہی۔

طاعون کی وبا جس میں آج بھی ہمارے ہزاروں نہیں لاکھوں ہم وطن ہر سال جان دیتے ہیں کبھی دوسرے ملکوں میں بھی عام تھا۔ مشہور مورخ گبن نے ایک جگہ لکھا ہی کہ اگر پوچھا جائے کہ دنیا کی تاریخ میں سب سے اچھا زمانہ کون سا تھا تو میں روم کا سنہ ۹۶ اور ۱۸۰ عیسوی کے درمیان کا زمانہ بتاؤں گا۔ گبن بڑا مورخ ہی اور اس کی بات کچھ وزن رکھتی ہی مگر آپ کو کچھ معلوم ہی کہ تاریخ کے اس "بہترین" زمانہ میں روما میں کم سے کم تین بار طاعون کی وبا پھیلی اور سنہ ۱۶۴ء سے تو برابر سولہ سال جاری رہی اس بہترین دور کا آغاز اسی وبا سے ہوا اور اس شدت کی وبا سے کہ ایک ایک دن میں دس دس ہزار جانیں تلف ہوئیں اسی زمانہ میں سارے ملک میں ملیریا پھیلا اور تین صدی تک ملک کو برباد کرتا رہا، تاآنکہ جرمن جنگلوں کے غیر متمدن قبیلوں نے اسے تاخت و تاراج کیا۔ لیکن باوجود اس کے گبن نے اسے سب سے اچھا زمانہ اس لئے کہا کہ گبن کے زمانہ تک اس وبا کے جو حملے یورپ میں ہوتے رہے وہ ان سے بھی زیادہ ہولناک تھے گبن کے لکھنے کے وقت یورپ پر طاعون کی چار صدیاں گذر چکی تھیں ان مغربی شہروں میں بھی ہماری طرح روزانہ ہزاروں موتیں ہوتی تھیں مگر آج اس مرض کے اسباب معلوم ہوجانے سے اور انھیں قابو میں لانے کی کوشش سے یورپ اس مرض سے آزاد ہوگیا ہی ابھی سنہ ۱۷۹۰ء میں فلے ڈیلفیا کی آبادی میں ہر سو میں دس آدمی پیلے بخار کا شکار ہوگئے تھے۔ مگر امریکن ڈاکٹروں کے علم اور محنت نے اپنے ملک کو اس عذاب سے بچا لیا اور مثالیں دینے سے کیا فائدہ۔ آپ کے سامنے ایک مہتم بالشان کام ہی مضبوط دل اور بلند ہمت لوگوں کے کرنے کا کام ہی۔ خودغرضوں کے لئے پیسے کمانے کا موقع ہی مگر ان کے سینہ پر ہمیشہ یہ بوجھ رہے گا کہ انھوں نے اپنے بنی نوع اپنے ہم قوموں کے افلاس، جہل، غلامی، بےبسی سے فائدہ اٹھا کر کچھ دھات کے ٹکڑے جمع کرلئے اور مرض اور بیماری کے خلاف جہاد کرنے اور اپنی قوم کو اس سے نجات دلانے کے مبارک کام میں ہاتھ نہ بٹایا۔ بیشک اپنی گزراوقات کے لئے بھی ہر آدمی کو کچھ درکار ہوتا ہی۔ آپ کی گزراوقات کا انتظام حکومت کو کرنا چاہیے۔ آپ کے پیشہ کے لوگوں کے لئے پرانے زمانہ میں یہی دستور تھا۔ حکومت ان کی سب ضرورتیں پوری کرنیکا انتظام کردیتی تھی اور یہ یکسوئی سے امیر و غریب کی خدمت بلا امتیاز کیا کرتے تھے۔ ان بدلے ہوئے حالات میں جبکہ حکومت کا سہارا اٹھ گیا تھا جس طرح طبیبوں کے بہت سے مشہور خاندانوں نے سارے ملک میں غریبوں کی خدمت کی ہی وہ ہماری قومی زندگی کا سرمایۂ فخر ہی۔ دولت کے زنگ سے قومی زندگی کے جوہر کو محفوظ رکھنے کے لئے کوئی چیز

اتنی مؤثر نہیں ہوتی جتنا کہ بے غرض کام کرنے والوں کا ایسا گروہ جو اُس کے طوق زریں کا آرزومند نہ ہو بلکہ جس کی ساری توجہ حق کی تلاش سچ کے پرچار اور انسانوں کی خدمت کے لئے وقف ہو۔ میری دعا ہے کہ آپ کے مدرسہ سے سند لینے والے اس گروہ میں شامل ہوں اور سچے سپاہیوں کی طرح دیس کو جہالت اور بیماری کے دشمنوں سے نجات دلائیں۔

اُستادوں کا مدرسہ

جامعہ ملیہ اسلامیہ دہلی

جامعہ ملیہ اسلامیہ دہلی نے یکم اگست ۱۹۳۸ء سے "اُستادوں کا مدرسہ" کھولنے کا فیصلہ کیا ہے جس میں وردھا اسکیم کے اصولوں کے مطابق تعلیم ہوگی۔ یہ مدرسہ "ہندستانی تعلیمی سنگھ" کی نگرانی میں پہلا مدرسہ ہوگا جس کا کسی ایک حکومت سے تعلق نہ ہوگا بلکہ جس میں ہندوستان کے مختلف صوبوں اور ریاستوں سے استاد تعلیم کی غرض سے آئیں گے۔

یہ مدرسہ ایک اقامتی مدرسہ ہوگا جس میں طلبہ کے کھانے، رہنے اور دوسری ضروریات کا انتظام ہوگا۔ کل اخراجات فی طالب علم تیس روپے ماہانہ ہوں گے اور تعلیم کی مدت ایک سال یعنی یکم اگست سے ۱۵ جون تک ہوگی۔

مدرسہ کا اسٹاف نہایت قابل اشخاص اور مختلف حرفوں کے ماہرین پر مشتمل ہے۔ سعید انصاری صاحب بی اے (جامعہ) اور ایم اے (کولمبیا) اس مدرسہ کے پرنسپل ہوں گے جنھوں نے ابتدائی اور دیہی تعلیم میں خصوصیت سے تجربہ حاصل کیا ہے۔

تمام درخواستیں یکم جولائی ۳۸ء تک پرنسپل کے نام آجانی چاہئیں اور جن کا داخلہ منظور ہوگا انھیں ۱۵- جولائی تک اطلاع کر دی جائے گی۔

تحریک حلقہ ہمدردان جامعہ

جدید اضافہ

ذیل میں ہم اپنے اُن کرم فرماؤں کے اسمائے گرامی درج کرتے ہیں جو ۱۵ اپریل ۱۹۳۸ء میں حلقہ ہمدردان میں شریک ہوئے

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۱	۵۶۹۶	قاضی ایم اے طاہر صاحب دہلی	۱۸	۵۷۱۳	محمود حسن صاحب لاہور	۳۵	۵۷۳۰	ڈاکٹر ایم اے پیرزادہ صاحب لاہور
۲	۵۶۹۷	حاجی محمد مصطفیٰ خاں صاحب بلندشہر	۱۹	۵۷۱۴	نور الٰہی صاحب	۳۶	۵۷۳۱	اے ایچ منیر صاحب ،،
۳	۵۶۹۸	ساجد علی خاں صاحب علی گڑھ	۲۰	۵۷۱۵	خان بہادر محمد بشیر صاحب ،،	۳۷	۵۷۳۲	ڈاکٹر محمد عبد اللہ صاحب ،،
۴	۵۶۹۹	آغا محمد علی نقی صاحب ،،	۲۱	۵۷۱۶	ڈاکٹر یار محمد خاں صاحب ،،	۳۸	۵۷۳۳	عبد الحمید صاحب ایم اے ،،
۵	۵۷۰۰	عباس بیگ صاحب ،،	۲۲	۵۷۱۷	کے ایس میاں عمر حیات صاحب ،،	۳۹	۵۷۳۴	ڈاکٹر ایم یعقوب صاحب ،،
۶	۵۷۰۱	محمد لطیف قریشی صاحب دہلی	۲۳	۵۷۱۸	ڈاکٹر محمد عالم صاحب ،،	۴۰	۵۷۳۵	ڈاکٹر ریاض قدیر صاحب ،،
۷	۵۷۰۲	سیٹھ اے حبیب پاوالا کلکتہ	۲۴	۵۷۱۹	ڈاکٹر عبد الحمید صاحب ،،	۴۱	۵۷۳۶	حکیم احمد شجاع صاحب ،،
۸	۵۷۰۳	سردار علی باز خاں صاحب لاہور	۲۵	۵۷۲۰	محمد جمال بھلہ صاحب ،،	۴۲	۵۷۳۷	صوفی غلام مصطفیٰ صاحب تبسم ،،
۹	۵۷۰۴	خورشید حسن قاضی صاحب ،،	۲۶	۵۷۲۱	ڈاکٹر مظہر الحق صاحب ،،	۴۳	۵۷۳۸	محمد سعید اللہ صاحب ،،
۱۰	۵۷۰۵	میر غلام مصطفیٰ صاحب ،،	۲۷	۵۷۲۲	ڈاکٹر عبد العزیز دائن صاحب ،،	۴۴	۵۷۳۹	محمد عظیم خاں صاحب پلیڈر ،،
۱۱	۵۷۰۶	حکیم محمد افضل صاحب ،،	۲۸	۵۷۲۳	محمد حسین صاحب ،،	۴۵	۵۷۴۰	سید امتیاز علی صاحب تاج ،،
۱۲	۵۷۰۷	آنریبل میاں عبد الحی صاحب ،،	۲۹	۵۷۲۴	میاں محمد عاشق صاحب ،،	۴۶	۵۷۴۱	چودھری حق نواز خاں صاحب ،،
۱۳	۵۷۰۸	محمود احمد صاحب ،،	۳۰	۵۷۲۵	میاں کفایت علی صاحب ،،	۴۷	۵۷۴۲	عبد المجید صاحب سالک ،،
۱۴	۵۷۰۹	سید ناظم علی صاحب وکیل فیروزپور	۳۱	۵۷۲۶	عبد الحمید صاحب ،،	۴۸	۵۷۴۳	فیض محمد صاحب ایم ایل اے ڈیرہ غازیخاں
۱۵	۵۷۱۰	ڈاکٹر سیف الدین کچلو صاحب لاہور	۳۲	۵۷۲۷	ڈاکٹر ظفر علی صاحب نوشہرہ	۴۹	۵۷۴۴	میاں بشیر احمد صاحب لاہور
۱۶	۵۷۱۱	محمد صبیر صاحب ،،	۳۳	۵۷۲۸	ڈاکٹر محبوب ربانی صاحب لاہور	۵۰	۵۷۴۵	راجہ غضنفر علی خاں صاحب پنڈ دادنخاں
۱۷	۵۷۱۲	محمد شفیع صاحب ،،	۳۴	۵۷۲۹	ڈاکٹر عبد الحمید شیخ صاحب ،،	۵۱	۵۷۴۶	سید حمید علی صاحب لاہور

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۵۲	۵۷۴۷	میاں سراج الدین صاحب لاہور	۷۶	۵۷۷۱	محمد اعظم خاں صاحب پشاور	۱۰۰	۵۷۹۵	معین الدین صاحب اورنگ آباد دکن
۵۳	۵۷۴۸	سید احمد شاہ صاحب 〃	۷۷	۵۷۷۲	سید صحبت شاہ صاحب 〃	۱۰۱	۵۷۹۶	سید محمد ابراہیم علوی صاحب وکیل 〃
۵۴	۵۷۴۹	محمد یونس صاحب پشاور	۷۸	۵۷۷۳	مطیع اللہ صاحب 〃	۱۰۲	۵۷۹۷	میر ریاست علی صاحب وکیل 〃
۵۵	۵۷۵۰	سید احمد شاہ صاحب 〃	۷۹	۵۷۷۴	غلام حیدر بیگ صاحب 〃	۱۰۳	۵۷۹۸	مرزا رحیم بیگ صاحب 〃
۵۶	۵۷۵۱	میاں جعفر شاہ صاحب شاہ آباد	۸۰	۵۷۷۵	میاں فضل الرحمٰن صاحب 〃	۱۰۴	۵۷۹۹	سلیم الحسن صاحب وکیل 〃
۵۷	۵۷۵۲	محمد عالم صاحب پشاور	۸۱	۵۷۷۶	ہدایت اللہ خاں صاحب 〃	۱۰۵	۵۸۰۰	غلام محی الدین خانصاحب 〃
۵۸	۵۷۵۳	میاں فردوس شاہ صاحب شاہ آباد	۸۲	۵۷۷۷	پیر بخش صاحب پلیڈر 〃	۱۰۶	۵۸۰۱	شبیر حسن زبیری صاحب 〃
۵۹	۵۷۵۴	عبدالصمد خاں صاحب چارسدہ	۸۳	۵۷۷۸	احمد حسین خاں صاحب 〃	۱۰۷	۵۸۰۲	شمس الحسن زبیری صاحب 〃
۶۰	۵۷۵۵	الیاس ابن حسن صاحب مردان	۸۴	۵۷۷۹	خان مہدی زماں خاں صاحب کملا ش	۱۰۸	۵۸۰۳	محمد نصیر الدین صاحب وکیل گنگاپور
۶۱	۵۷۵۶	ڈاکٹر خاں صاحب پشاور	۸۵	۵۷۸۰	عطا محمد صاحب پشاور	۱۰۹	۵۸۰۴	محمد عبدالقادر صاحب 〃
۶۲	۵۷۵۷	ارباب عبدالرحمٰن صاحب 〃	۸۶	۵۷۸۱	چودھری خیر محمد صاحب 〃	۱۱۰	۵۸۰۵	چاند خاں صاحب 〃
۶۳	۵۷۵۸	میاں فاروق شاہ صاحب کابل	۸۷	۵۷۸۲	محمد نور الغنی صاحب 〃	۱۱۱	۵۸۰۶	سید محمد اکبر صاحب وکیل 〃
۶۴	۵۷۵۹	محمد فرید صاحب مردان	۸۸	۵۷۸۳	امداد علی خاں صاحب مظفر نگر	۱۱۲	۵۸۰۷	عبداللہ بن سلطان صاحب 〃
۶۵	۵۷۶۰	محمد یحییٰ صاحب پشاور	۸۹	۵۷۸۴	محمد یوسف صاحب مراد آباد	۱۱۳	۵۸۰۸	عمرو بن عبدالواحد صاحب 〃
۶۶	۵۷۶۱	علی گل خاں صاحب 〃	۹۰	۵۷۸۵	حکیم الدین صاحب 〃	۱۱۴	۵۸۰۹	حبیب عبدالرحمٰن صاحب 〃
۶۷	۵۷۶۲	اسد اللہ جان صاحب چارسدہ	۹۱	۵۷۸۶	انوار حسین صاحب 〃	۱۱۵	۵۸۱۰	مولوی آفاق احمد صاحب 〃
۶۸	۵۷۶۳	خانبہادر شربت خانصاحب بابری بانڈہ	۹۲	۵۷۸۷	محمد ناصر الدین صاحب وکیل رامپور	۱۱۶	۵۸۱۱	مولوی صفدر حسین صاحب والوج
۶۹	۵۷۶۴	سید میر شاہ گیلانی صاحب پشاور	۹۳	۵۷۸۸	سید عبدالرشید صاحب رضوی اورنگ آباد	۱۱۷	۵۸۱۲	عبدالعزیز خاں صاحب گنگاپور
۷۰	۵۷۶۵	حافظ عبدالحمید صاحب 〃	۹۴	۵۷۸۹	غیاث الدین احمد صاحب وکیل گیا	۱۱۸	۵۸۱۳	مرزا افاں صاحب 〃
۷۱	۵۷۶۶	نور الٰہی صاحب علیگ 〃	۹۵	۵۷۹۰	خواجہ محمد ادریس صاحب 〃	۱۱۹	۵۸۱۴	محبوب خاں صاحب 〃
۷۲	۵۷۶۷	سردار محمد ٹانک صاحب 〃	۹۶	۵۷۹۱	قاضی معین الدین حسین صاحب 〃	۱۲۰	۵۸۱۵	مولوی عثمان علی صاحب 〃
۷۳	۵۷۶۸	عبدالعزیز صاحب 〃	۹۷	۵۷۹۲	محمد عبدالخالق صاحب 〃	۱۲۱	۵۸۱۶	سید واسع الہدیٰ صاحب 〃
۷۴	۵۷۶۹	سید دوست علی شاہ صاحب 〃	۹۸	۵۷۹۳	سید ساجد علی صاحب 〃			
۷۵	۵۷۷۰	محمد خاں صاحب 〃	۹۹	۵۷۹۴	سید نہال الدین احمد صاحب 〃			

مستقل امداد و عطیات

ذیل کی رقوم جو ماہ اپریل سنہ ۳۸ء میں ہمیں اپنے مہتممین اور سفراء کی معرفت وصول ہوئی ہیں درج رجسٹر ہو چکی ہیں اندراجات میں صحت کا خیال رکھا جاتا ہے۔ اگر کوئی غلطی رہ گئی ہو تو اطلاع بخشئے، دفتر ممنون ہوگا۔

اس سلسلہ میں یہ بات ملحوظ رہنی چاہیئے کہ مہینہ کے آخری دنوں کی وصول یابی بعض دفتری مجبوریوں کی وجہ سے دوسرے مہینہ میں محسوب ہوتی ہی اسلئے اگر بعض حضرات کے نام اس فہرست میں درج نہ ہوں تو انھیں آئندہ اشاعت کا انتظار کرنا چاہیے۔ مرتب

اپریل سنہ ۳۸ء

دہلی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۶۱۵	خواجہ محمد عبدالمجید خانصاحب دہلی	سے؍	۱۵	۴۷۶۵ بی	محمد مرتضیٰ خانصاحب نئی دہلی	۴؍	۲۹	۴۷۷۹ بی	رحمت اللہ خاں صاحب دہلی	۴؍
۲	۶۱۸	سید شاہ علیصاحب اینڈ برادرس "	صہ؍	۱۶	۴۷۶۶ "	ایس محمد یوسف صاحب "	عہ؍	۳۰	۴۷۸۰ "	ایم محمد امین صاحب "	عہ؍
۳	۶۲۵	قاضی ایم اے طاہر صاحب "	عہ؍	۱۷	۴۷۶۷ "	بیگم صاحبہ محمد یعقوب صاحب	عہ؍	۳۱	۴۷۸۱ "	ڈاکٹر حسین بخش صاحب "	۸؍
۴	۶۲۷	محمد لطیف صاحب قریشی "	للعہ؍	۱۸	۴۷۶۸ "	اے حکیم بٹ صاحب "	۸؍	۳۲	۴۷۸۲ "	احمد اسلام خانصاحب "	عہ؍
۵	۶۳۷	شیخ محمد الیاس صاحب "	سہ؍	۱۹	۴۷۶۹ "	طاہر علی صاحب "	عہ؍	۳۳	۴۷۸۳ "	حکیم محمد فرید احمد صاحب عباسی "	عہ؍
۶	۶۴۱	آغا حسین صاحب نئی دہلی	۸؍	۲۰	۴۷۷۰ "	سید غلام حسنین صاحب "	۶؍	۳۴	۴۷۸۴ "	نادر حسین صاحب "	۹؍
۷	۶۵۱	حافظ محمد حنیف صاحب قریشی "	صہ؍	۲۱	۴۷۷۱ "	زاہد حسین صاحب "	صہ؍	۳۵	۴۷۸۵ "	منشی شمس الدین صاحب "	۴؍
۸	۴۷۵۸ بی	میاں اللہ بخش محمد سعید محمد شریف صاحبان	سے؍	۲۲	۴۷۷۲ "	سید سلیم الدین صاحب "	۴؍	۳۶	۴۷۸۶ "	بابو محمد ابراہیم صاحب "	۴؍
۹	۴۷۵۹ "	حکیم حاجی عبدالحمید صاحب دہلی	عہ	۲۳	۴۷۷۳ "	حکیم شریف الدین خانصاحب "	۴؍	۳۷	۴۷۸۷ "	محمد سلیم خانصاحب "	۴؍
۱۰	۴۷۶۰ "	محمد شفیع صاحب "	۸؍	۲۴	۴۷۷۴ "	عبدالعلیم صاحب نئی دہلی	۸؍	۳۸	۴۷۸۸ "	مسٹر ایم بی صابری صاحب "	۴؍
۱۱	۴۷۶۱ "	احسن حامد علیخاں صاحب دہلی	عہ؍	۲۵	۴۷۷۵ "	منشی حشمت اللہ صاحب "	۶؍	۳۹	۴۷۸۹ "	سعید احمد صاحب "	۱۲؍
۱۲	۴۷۶۲ "	سید شمس الدین صاحب "	۸؍	۲۶	۴۷۷۶ "	حاجی عباداللہ خانصاحب "	۶؍	۴۰	۴۷۹۰ "	بابو محبوب الٰہی صاحب انصاری "	۴؍
۱۳	۴۷۶۳ "	سید حفیظ الدین صاحب "	۸؍	۲۷	۴۷۷۷ "	منشی حفیظ احمد صاحب "	۴؍	۴۱	۴۷۹۱ "	پروفیسر عبدالرحمن صاحب "	عہ؍
۱۴	۴۷۶۴ "	آغا محمود امین صاحب "	عہ؍	۲۸	۴۷۷۸ "	محمد دیار خاں صاحب "	۸؍	۴۲	۴۷۹۲ "	نسیم احمد خانصاحب "	۴؍

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۴۳	۴۷۹۳ دہلی	افتخار احمد صاحب شیخ نئی دہلی	۸/	۶۷	۴۸۶۷ دہلی	صلاح الدین صاحب نئی دہلی	۸/	۹۱	۴۸۹۱ دہلی	سرفراز الحق صاحب دہلی	۴/
۴۴	۴۷۹۴ ″	سید محمد علی صاحب نئی دہلی	عہ/	۶۸	۴۸۶۸ ″	سید محمد شفیع صاحب	۲/	۹۲	۴۸۹۲ ″	حکیم محمد ظہیر علی صاحب بھسوانی	عہ/
۴۵	۴۷۹۵ ″	امین اللہ بخش چودھری مہر بخش صاحبان	عہ/	۶۹	۴۸۶۹ ″	سید محمد عمر صاحب ″	عہ/	۹۳	۴۸۹۳ ″	خواجہ احمد اللہ صاحب ″	۴/
۴۶	۴۷۹۶ ″	منشی محمد احسن صاحب دہلی	۸/	۷۰	۴۸۷۰ ″	سید نصیر الدین صاحب ″	عہ/	۹۴	۴۸۹۴ ″	مولانا محبوب الہی صاحب ″	عہ/
۴۷	۴۷۹۷ ″	منشی زین العابدین صاحب ″	۴/	۷۱	۴۸۷۱ ″	عبد الحق صاحب ″	صہ/	۹۵	۴۸۹۵ ″	صوفی محمد صغیر حسن صاحب ″	عہ/
۴۸	۴۷۹۸ ″	محمد جمیل صاحب ″	عہ/	۷۲	۴۸۷۲ ″	محمد اشفاق صاحب ″	سہ/	۹۶	۴۸۹۶ ″	مولانا اصغر علی صاحب ″	۴/
۴۹	۴۷۹۹ ″	سلیم الزماں صاحب صدیقی نئی دہلی	عہ/	۷۳	۴۸۷۳ ″	عبد الرزاق محمد اسحاق صاحبان ″	عہ/	۹۷	۴۸۹۷ ″	محمد اسمعیل صاحب ″	۴/
۵۰	۴۸۰۰ ″	بی سلیم الزماں صاحب صدیقی ″	۸/	۷۴	۴۸۷۴ ″	کلو صاحب تملے والے	۴/	۹۸	۴۸۹۸ ″	ڈاکٹر مشتاق احمد صاحب ″	صہ/
۵۱	۴۸۵۱ ″	مقبول احمد صاحب	عہ/	۷۵	۴۸۷۵ ″	شیخ محمد ادریس صاحب ″	۲/	۹۹	۴۸۹۹ ″	زین صاحب خانصاحب عبد الحمید صاحبان ″	۶/
۵۲	۴۸۵۲ ″	حاجی قادر بخش مولا بخش صاحبان ″	ے/	۷۶	۴۸۷۶ ″	عبد الحق سراج الحق صاحبان ″	عہ/	۱۰۰	۴۹۰۰ ″	کالے خاں صاحب ″	۸/
۵۳	۴۸۵۳ ″	منشی خورشید عالم صاحب	عہ/	۷۷	۴۸۷۷ ″	میر عزیز الدین صاحب ″	عہ/	۱۰۱	۵۶۰۱ ″	شیخ صبو احمد صاحب ″	۴/
۵۴	۴۸۵۴ ″	میاں حاجی منور الدین محمد گلزار صاحبان ″	صہ/	۷۸	۴۸۷۸ ″	سید انصار علی صاحب وکیل ″	عہ/	۱۰۲	۵۶۰۲ ″	خانصاحب عبد اللطیف خاں صاحب ″	صہ/
۵۵	۴۸۵۵ ″	اللہ یار خاں صاحب ″	۴/	۷۹	۴۸۷۹ ″	محمد شفیع محمد خلیل صاحب اینڈ کو	عہ/	۱۰۳	۵۶۰۳ ″	حاجی عبد الغنی فضل الحق صاحبان	۶/
۵۶	۴۸۵۶ ″	محمد عبد الحق ابو محمد شہاب الدین صاحبان	للعہ	۸۰	۴۸۸۰ ″	حافظ عبد الجلیل صاحب	۲/	۱۰۴	۵۶۰۴ ″	غلام نبی صاحب نئی دہلی	ے/
۵۷	۴۸۵۷ ″	محمد عارف صاحب شیشے والے	عہ/	۸۱	۴۸۸۱ ″	بیگم صاحبہ عبد المتین صاحب ″	ہ/	۱۰۵	۵۶۰۵	حامد علی صاحب ″	۲/
۵۸	۴۸۵۸ ″	بابو فضل الحق صاحب قریشی ″	۴/	۸۲	۴۸۸۲ ″	حاجی شیخ ننھے عبد الرزاق صاحب	عہ/	۱۰۶	۵۶۰۶ ″	حافظ شہاب الدین صاحب ″	۲/
۵۹	۴۸۵۹ ″	لیڈی ڈاکٹر مسز الیف ڈی محمود صاحب ″	۴/	۸۳	۴۸۸۳	مرزا اسلیمان صاحب جوہری	عہ/	۱۰۷	۵۶۰۷ ″	میاں فیض محمد صاحب ″	عہ/
۶۰	۴۸۶۰ ″	بابو محمد یعقوب خاں صاحب دہلی	ے/	۸۴	۴۸۸۴ ″	حاجی اشفاق احمد اقبال احمد صاحبان	عہ/	۱۰۸	۵۶۰۸ ″	میاں عبد الرشید صاحب ″	عہ/
۶۱	۴۸۶۱ ″	ملک آفتاب احمد صاحب ″	عہ/	۸۵	۴۸۸۵ ″	شمس العارفین صاحب	عہ/	۱۰۹	۵۶۰۹ ″	مرغوب احمد صاحب توفیق ″	۶/
۶۲	۴۸۶۲ ″	منشی بشیر بیگ صاحب ″	۲/	۸۶	۴۸۸۶ ″	قمر الاسلام صاحب	صہ/	۱۱۰	۵۶۱۰ ″	محمد تقی صاحب اینڈ سنز ″	۴/
۶۳	۴۸۶۳ ″	غلام السبطین صاحب ″	سہ/	۸۷	۴۸۸۷ ″	مولوی سید عبد الغنی صاحب ″	ے/	۱۱۱	۵۶۱۱ ″	چودھری الہی بخش صاحب ″	۸/
۶۴	۴۸۶۴ ″	محمود علی صاحب علوی نئی دہلی	۶/	۸۸	۴۸۸۸ ″	رفیق احمد صاحب ″	عہ/	۱۱۲	۵۶۱۲ ″	بابو عبد اللطیف صاحب ″	۸/
۶۵	۴۸۶۵ ″	خان بہادر سلیمان صاحب ″	صہ/	۸۹	۴۸۸۹ ″	مولوی عبد الصمد صاحب ″	۶/	۱۱۳	۵۶۱۳ ″	علاء الدین صاحب ″	۴/
۶۶	۴۸۶۶ ″	محمد اسماعیل صاحب ″	۴/	۹۰	۴۸۹۰ ″	شیخ محمد شفیع صاحب ″	۲/	۱۱۴	۵۶۱۴ ″	سراج الدین صاحب ″	۴/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۱۵	۵۶۱۵ بی	ضیاءالدین صاحب روئی والے دہلی	۸/	۱۳۹	۵۶۳۹ بی	منشی علی احمد خانصاحب دہلی	عہ/	۱۶۳	۵۸۱۳ بی	حاجی رشید احمد صاحب دہلی	ع/
۱۱۶	۵۶۱۶ "	حاجی بشیر احمد صاحب "	۸/	۱۴۰	۵۶۴۰ "	چودھری محمد دین صاحب "	۴/	۱۶۴	۵۸۱۴ "	مقبول احمد صاحب "	عہ/
۱۱۷	۵۶۱۷ "	شیخ محمد تقی صاحب "	عہ/	۱۴۱	۵۶۴۱ "	بیگم رضا خاں بہادر مسولوی ظفر حسین صاحب	عہ/	۱۶۵	۵۸۱۵ "	عبدالکریم صاحب صدیقی "	عہ/
۱۱۸	۵۶۱۸ "	شیخ جمال الدین صاحب	۸/	۱۴۲	۵۶۴۲ "	شفیع الدین صاحب نیر "	عہ/	۱۶۶	۴۹۳۲ "	لیاقت اللہ خانصاحب نئی دہلی	۸/
۱۱۹	۵۶۱۹ "	حافظ محمد محفوظ الٰہی صاحب "	۲/	۱۴۳	۵۶۴۳ "	حکیم عبدالرزاق صاحب نظامی "	۲/	۱۶۷	۴۹۳۳ "	محمد شریف قریشی صاحب "	عہ/
۱۲۰	۵۶۲۰ "	حکیم نذیر الدین احمد صاحب "	۴/	۱۴۴	۵۶۴۴ "	ڈی ایم ملک صاحب "	صہ/	۱۶۸	۴۹۳۴ "	شمعون احمد صاحب "	عہ/
۱۲۱	۵۶۲۱ "	نیاز احمد صاحب بی اے بی ٹی	۸/	۱۴۵	۵۶۴۵ "	ملک غلام محمد صاحب "	عہ/	۱۶۹	۴۹۳۵ "	مولوی عبدالرب صاحب "	عہ/
۱۲۲	۵۶۲۲ "	قمر الدین صاحب "	۸/	۱۴۶	۵۶۴۶ "	برج کشن صاحب "	صہ/	۱۷۰	۴۹۳۶ "	خان بہادر حافظ عبدالحکیم صاحب	ے/
۱۲۳	۵۶۲۳ "	محمد حسن صاحب "	۴/	۱۴۷	۵۶۴۷ "	عبدالمغنی صاحب "	عہ/	۱۷۱	۴۹۳۷ "	فتح محمد صاحب شگفتہ "	عہ/
۱۲۴	۵۶۲۴ "	حاجی محبوب بخش حاجی رفیع الدین صاحبان "	صہ/	۱۴۸	۵۶۴۸ "	حاجی عبداللہ لیاقت حسین صاحبان	۸/	۱۷۲	۴۹۳۸ "	محمد متین صاحب "	عہ/
۱۲۵	۵۶۲۵ "	شیخ محمد اسمٰعیل صاحب "	۴/	۱۴۹	۵۶۴۹ "	منشی داؤد صاحب دہلی	۴/	۱۷۳	۴۹۳۹ "	ایم طفیل محمد صاحب "	۸/
۱۲۶	۵۶۲۶ "	شیخ محمد سعید صاحب "	۴/	۱۵۰	۵۶۵۰ "	بدرالدجیٰ صاحب "	۸/	۱۷۴	۴۹۴۰ "	خواجہ غلام لیسین صاحب "	عہ/
۱۲۷	۵۶۲۷ "	احمد حسن خاں صاحب "	عہ/	۱۵۱	۵۸۰۱ "	بابو محمد حنیف صاحب "	عہ/	۱۷۵	۴۹۴۱ "	عبدالواحد صاحب "	۴/
۱۲۸	۵۶۲۸ "	محمد ادریس صاحب باڑی اینڈ کو	عہ/	۱۵۲	۵۸۰۲ "	بابو الیاس مولا بخش صاحب "	عہ/	۱۷۶	۴۹۴۲ "	سید محمد مرتضیٰ علی صاحب "	عہ/
۱۲۹	۵۶۲۹ "	حافظ رحمت الٰہی محمد بلال صاحبان "	۴/	۱۵۳	۵۸۰۳ "	مرزا فیاض بیگ صاحب "	۴/	۱۷۷	۴۹۴۳ "	سید حامد علی صاحب "	عہ/
۱۳۰	۵۶۳۰ "	اسلام الدین شجاع الدین صاحبان "	۸/	۱۵۴	۵۸۰۴ "	حافظ عبدالحکیم حبیب الرحمن صاحبان "	۴/	۱۷۸	۴۹۴۴ "	محمد اشرف صاحب "	۸/
۱۳۱	۵۶۳۱ "	محمد نظام الدین صاحب انصاری بڑودہ	۴/	۱۵۵	۵۸۰۵ "	ایم انعام الحق صاحب "	۴/	۱۷۹	۴۹۴۵ "	مولوی عبدالرحمن صاحب "	۸/
۱۳۲	۵۶۳۲ "	دفتر رسالہ عصمت دہلی	عہ/	۱۵۶	۵۸۰۶ "	منشی غفران الدین صاحب "	۴/	۱۸۰	۴۹۴۶ "	محمد فاضل صاحب "	۸/
۱۳۳	۵۶۳۳ "	قدیر الدین احمد صاحب وکیل "	عہ/	۱۵۷	۵۸۰۷ "	حاجی نور الدین صاحب "	۲/	۱۸۱	۴۹۴۷ "	عبدالحق صاحب "	۴/
۱۳۴	۵۶۳۴ "	حکیم محمد کبیر الدین احمد صاحب "	ع/	۱۵۸	۵۸۰۸ "	محمد احمد صاحب جانولا "	عہ/	۱۸۲	۴۹۴۸ "	حاجی برکت اللہ صاحب "	صہ/
۱۳۵	۵۶۳۵ "	حکیم ذکی احمد صاحب "	عہ/	۱۵۹	۵۸۰۹ "	عبدالمجید صاحب "	ے/	۱۸۳	۴۹۴۹ "	شیخ کریم بخش صاحب "	عہ/
۱۳۶	۵۶۳۶ "	محمد حسین خادم صاحب "	۸/	۱۶۰	۵۸۱۰ "	ممتاز الدین صاحب "	عہ/	۱۸۴	۴۹۵۰ "	ملک عطا محمد صاحب "	۴/
۱۳۷	۵۶۳۷ "	عزیز الدین صاحب "	۸/	۱۶۱	۵۸۱۱ "	حاجی سیٹھ عبدالغنی صاحب تانبے والے	۴/	۱۸۵	۴۹۵۱ "	بیگم صاحبہ محمد غیور صاحب "	۸/
۱۳۸	۵۶۳۸ "	رفیع اللہ خانصاحب شاہجہانپوری	۸/	۱۶۲	۵۸۱۲ "	شیخ محمد رفیع صاحب "	۴/	۱۸۶	۴۹۵۲ "	تاج الدین صاحب "	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۸۷	۴۹۵۳ یوپی	مالک غلام حیدر صاحب نئی دہلی	۸/	۱	۶۰۳	محمد وسیم صاحب لکھنؤ	صہ/	۲۵	۵۲۰۳ یوپی	عمر الدین صاحب علیگڑھ	ہے/
۱۸۸	۴۹۵۴ "	محمد ظہیر صاحب	عہ/	۲	۶۲۳	بیگم صاحبہ ضمیر ہاشمی صاحب رامپور	عسہ/	۲۶	۵۲۰۴ "	محمد انس خانصاحب "	۶/
۱۸۹	۴۹۵۵ "	صوفی غلام قادر صاحب "	۸/	۳	۶۳۰	قاضی اتفاق حسین صاحب مرادآباد	۱۲/	۲۷	۵۲۰۵ "	محمد اویس صاحب "	عہ/
۱۹۰	۴۹۵۶ "	سید ضمیر الحسن صاحب [illegible]	۸/	۴	۶۳۳	مولوی محمد یونس صاحب علیگڑھ	عہ/	۲۸	۵۲۰۶ "	مسز مولوی نصیر الدین صاحب علوی	عہ/
۱۹۱	۴۹۵۷ "	سید محمد ذاکر صاحب	۴/	۵	۶۲۰	عبد المجید خواجہ صاحب [illegible] الہ آباد	[illegible]	۲۹	۵۲۰۷ "	خواجہ عبد العلی صاحب "	عہ/
۱۹۲	۴۹۵۸ "	حبیب الرحمن صاحب "	۴/	۶	۶۴۳	سید حبیب احمد علی صاحب سہسوان	عہ/	۳۰	۵۲۰۸ "	مولانا محمد ابوبکر شیث صاحب "	ہے/
۱۹۳	۴۹۵۹	شیخ محمد حشمت علی صاحب "	عہ/	۷	۶۵۷	حاجی محمد اسمٰعیل صاحب بلندشہر	صہ/	۳۱	۵۲۰۹ "	مولوی حفیظ الرحمن صاحب "	عہ/
۱۹۴	۴۹۶۰ "	خانصاحب عبد العلی صاحب "	۸/	۸	۴۲۳۶ یوپی	مولوی محمد مرتضیٰ صاحب صدیقی میرٹھ	عمہ/	۳۲	۵۲۱۰ "	مختار حامد علی صاحب "	عہ/
۱۹۵	۴۹۶۱ "	محمد خلیل صاحب	عہ/	۹	۴۲۳۷ "	مولوی حامد جان خانصاحب "	عمہ/	۳۳	۵۲۱۱ "	انصار الحق صاحب "	عہ/
۱۹۶	۴۹۶۲ "	غلام حسن صاحب	۸/	۱۰	۴۲۳۸ "	مولوی رضی الدین صاحب "	عمہ/	۳۴	۵۲۱۲ "	غلام ربانی صاحب "	۴/
۱۹۷	۴۹۶۳ "	چودھری محمد سرور صاحب	عہ/	۱۱	۴۲۳۹ "	مولوی حافظ رحیم بخش صاحب "	عمہ/	۳۵	۵۲۱۳ "	رشید احمد صاحب صدیقی "	۶/
۱۹۸	۴۹۶۴ "	اے ایس محمود صاحب "	۸/	۱۲	۴۲۴۰ "	مولوی حافظ فہیم الدین صاحب "	عمہ/	۳۶	۵۲۱۴ "	بیگم صاحبہ رشید احمد صاحب صدیقی "	۶/
۱۹۹	۴۹۶۵ "	مولانا محمد ابراہیم صاحب "	۸/	۱۳	۴۲۴۱ "	خانبہادر مولوی حبیب اللہ خانصاحب علی گڑھ	عہ/	۳۷	۵۲۱۵ "	مرزا مقبول بیگ صاحب "	عہ/
۲۰۰	۴۹۶۶ "	محمد نصر اللہ صاحب	عہ/	۱۴	۴۲۴۲ "	سید بشیر علی صاحب "	عہ/	۳۸	۵۲۱۶ "	صاحبزادہ نواب عبد العلی خانصاحب "	ہے/
۲۰۱	۴۹۶۷ "	محمد عبد الغنی صاحب شہید "	عہ/	۱۵	۴۲۴۳ "	مولوی حبیب الرحمن صاحب "	صہ/	۳۹	۵۲۱۷ "	آغا محمد علی نقی صاحب "	عہ/
۲۰۲	۴۹۶۸ "	صدر العلی صاحب "	۸/	۱۶	۴۲۴۴ "	مولوی خلیل احمد صاحب مراد "	۶/	۴۰	۵۲۱۸ "	مولوی مسعود حسین صاحب "	۲/
۲۰۳	۴۹۶۹ "	غلام محمد صاحب	عہ/	۱۷	۴۲۴۵ "	ملک مشتاق حسین صاحب "	۴/	۴۱	۵۲۱۹ "	مبارک حسین خانصاحب "	عمہ/
۲۰۴	۴۹۷۰ "	عبد الرحمن صاحب "	۴/	۱۸	۴۲۴۶ "	حکیم عبد اللہ خانصاحب نصر "	۶/	۴۲	۵۲۲۰ "	محمد فاتح فرخ صاحب "	صہ/
۲۰۵	۴۹۷۱ "	معصوم علی صاحب "	۴/	۱۹	۴۲۴۷ "	مرزا سجاد حسین صاحب "	۸/	۴۳	۵۲۲۱ "	سید شکیل احمد صاحب جعفری "	عہ/
۲۰۶	۴۹۷۲ "	میاں محمد صاحب	عہ/	۲۰	۴۲۴۸ "	ڈاکٹر [illegible] قدوائی صاحب "	عہ/	۴۴	۵۲۲۲ "	مرغوب احمد صاحب انصاری "	عہ/
۲۰۷	۴۹۷۳ "	احسان الحق صاحب "	۸/	۲۱	۴۲۴۹ "	سید امام احمد صاحب "	ے/	۴۵	۵۲۲۳ "	عباس بیگ صاحب "	۴/
۲۰۸	۴۹۷۴ "	حامد علی صاحب "	عہ/	۲۲	۴۲۵۰ "	سید بشیر الدین صاحب "	ہے/	۴۶	۵۲۲۴ "	آل احمد صاحب سرور "	۶/
		میزان کل مالعہ ۲۲۹	۱۰/	۲۳	۵۲۰۱ "	اختر حسین صاحب "	عہ/	۴۷	۵۲۲۵ "	حکیم ظہیر الدین صاحب "	عہ/
		یوپی		۲۴	۵۲۰۲ "	خواجہ غلام السیدین صاحب "	ہے/	۴۸	۵۲۲۶ "	قاضی محمد یونس صاحب "	۶/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۴۹	۵۲۲۷ بی	محمد شاغل صاحب علی گڑھ	۱۲/	۸۳	۵۲۵۴ بی	ظفر خاں صاحب - رامپور	عا/	۱۸	۴۴۳۱ بی	مس آر ایس خانصاحب کلکتہ	۲/
۵۰	۵۲۲۸"	محمد اسمٰعیل صاحب "	۸/	۸۴	۵۲۵۵"	سید شوکت علی صاحب رضوی "	ے/	۱۹	۴۴۳۲"	مس کی کی خانصاحب "	۴/
۵۱	۵۲۲۹"	سید محمد فاروق صاحب "	عہ/	۸۵	۵۲۵۶"	مولوی سید محمد فقیہ الدین صاحب "	عہ/	۲۰	۴۴۳۳"	عمر حاجی. بی محمد صاحب "	۴/
۵۲	۵۲۳۰"	ایم مناظر الحسن صاحب "	۸/	۸۶	۵۲۵۷"	مولوی امتیاز علی خان صاحب "	ہے/	۲۱	۴۴۳۴"	عبد الوہاب صاحب "	۴/
۵۳	۵۲۳۱"	ایس سلمان غنی صاحب "	۸/			میزان کل ۱۱۲۵/ ۱۴		۲۲	۴۴۳۵"	محمد عثمان اجمیری صاحب "	۲/
۵۴	۵۲۳۳"	ابرار مصطفٰے خانصاحب "	۸/			**بنگال**		۲۳	۴۴۳۶"	علی محمد عثمان اجمیری صاحب "	۸/
۵۵	۵۲۳۴"	مبارک علی خانصاحب "	۸/					۲۴	۴۴۳۷"	محمد عمر عثمان اجمیری صاحب "	۸/
۵۶	۵۲۳۵"	ضیاء اللہ خانصاحب "	۸/	۱	۴۳۸۱ بی	میاں ایزد بخش محمد عمر صاحبان کلکتہ	عـہ/	۲۵	۴۴۳۸"	اے جے تیرانی صاحب "	۴/
۵۷	۵۲۳۶"	ارجمند علی صاحب قریشی "	۴/	۲	۴۳۸۷"	میاں حاجی محمد بخش حاجی نظیر حسین صاحبان "	لعـہ/	۲۶	۴۴۳۹"	اے ایس اے فضل صاحب "	۴/
۵۸	۵۲۳۷"	ایم زبیر احمد صاحب "	۴/	۳	۴۳۸۸"	شیخ میاں اسد تاشیخ فیروز الدین صاحبان "	ے/	۲۷	۴۴۴۰"	اے رحمان مارفانی صاحب "	۱۲/
۵۹	۵۲۳۸"	سید خلیل احمد صاحب جعفری "	۸/	۴	۴۳۸۹"	میاں حاجی محکم الدین دوست محمد صاحبان "	ــہ/	۲۸	۴۴۴۱"	ریاض بہادر خاں صاحب "	۱۲/
۶۰	۵۲۳۹"	ریاض الدین احمد صاحب "	عہ/	۵	۴۳۹۲"	میاں نظیر حسین فیروز الدین صاحبان "	لعـہ/	۲۹	۴۴۴۲"	میر عزیز الرحمٰن صاحب	ہے/
۶۱	۵۲۴۰"	امین اللہ خاں صاحب "	۴/	۶	۴۳۹۵"	محمد صادق صاحب "	عہ/	۳	۴۴۴۳"	خان بہادر ٹی فضل صاحب "	صہ/
۶۲	۵۲۴۲"	رفیق الرحمٰن صاحب "	۴/	۷	۴۴۲۰"	ابو نصر محمد اکرام صاحب "	۸/	۳۱	۴۴۴۴"	غلام حسنین صاحب "	۸/
۶۳	۵۲۴۳"	اوصاف اللہ صاحب بدیؔ "	۴/	۸	۴۴۲۱"	منور برادرس صاحبان "	عہ/	۳۲	۴۴۴۵"	مولوی محمد یحیٰی صاحب "	۸/
۶۴	۵۲۴۴"	مسٹر مقبول احمد صاحب مراد آباد	عـہ/	۹	۴۴۲۲"	مولوی غلام محمد صاحب "	۴/	۳۳	۴۴۴۶"	سید محمد عاصم صاحب "	عہ/
۶۵	۵۲۴۵"	ایس ایم عاصم صاحب "	عہ/	۱۰	۴۴۲۳"	محمد کامل صاحب "	عہ/	۳۴	۴۴۴۷"	بی بی آمنہ خاتون صاحبہ "	عہ/
۶۶	۵۲۴۶"	حکیم الدین صاحب "	۱۲/	۱۱	۴۴۲۴"	شیخ محمد رفیع صاحب "	ے/	۳۵	۴۴۴۸"	مولوی حبیب الحسن صاحب "	۸/
۶۷	۵۲۴۷"	مولوی عبد النعیم صاحب "	عہ/	۱۲	۴۴۲۵"	شیخ محمد نقی صاحب "	۴/	۳۶	۴۴۴۹"	اہلیہ صاحبہ مولوی نور الرحمٰن صاحب "	عہ/
۶۸	۵۲۴۹"	حکیم مولوی انظار احمد صاحب انصاری "	عہ/	۱۳	۴۴۲۶"	اے غنی ملا صاحب "	۸/	۳۷	۴۴۵۰"	منظور احمد خاں صاحب "	عہ/
۶۹	۵۲۵۰"	حافظ سلطان احمد صاحب "	عہ/	۱۴	۴۴۲۷"	عبد الکریم صاحب "	عہ/	۳۸	۵۰۰۱"	نصیر الدین صاحب "	۲/
۷۰	۵۲۵۱"	مولوی علی حسن خانصاحب رامپور	۱۲/	۱۵	۴۴۲۸"	ایم اے خیرادی صاحب "	۸/	۳۹	۵۰۰۲"	مولوی عبد العزیز صاحب انصاری "	صہ/
۷۱	۵۲۵۲"	بیگم صاحبہ مبارک علی خانصاحب "	ے/	۱۶	۴۴۲۹"	قاسم دادا صاحب "	۴/	۴۰	۵۰۰۳"	عبد الحامد بیگ صاحب "	عہ/
۷۲	۵۲۵۳"	مولوی عبد الدائم صاحب "	۱۲/	۱۷	۴۴۳۰"	الف اے خانصاحب "	۸/	۴۱	۵۰۰۴"	محمد ابراہیم معراج الدین صاحب	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۴۲	۵۰۰۵ بی	شیخ امین الدین صاحب کلکتہ	۴/	۶۶	۵۰۲۹ بی	خواجہ محمد شفیع صاحب کلکتہ	۴/	۹۰	۵۰۵۳ بی	میسرز گرانڈ واچ کمپنی کلکتہ	۶/
۴۳	۵۰۰۶ ״	محمد صابر حسین صاحب ״	۶/	۶۷	۵۰۳۰ ״	ایس ایم فیاض اینڈ کو ״	۶/	۹۱	۵۰۵۴ ״	محمد فضل احمد صاحب ״	عہ
۴۴	۵۰۰۷ ״	محمد اسعد صاحب ״	عہ/	۶۸	۵۰۳۱ ״	سید شاہ انوار حسین صاحب ״	۴/	۹۲	۵۰۵۵ ״	محمد یحییٰ احمد صاحب ״	عہ/
۴۵	۵۰۰۸ ״	عبدالقدیر صاحب ״	۴/	۶۹	۵۰۳۲ ״	عبدالرحیم خاں صاحب ״	۴/	۹۳	۵۰۵۶ ״	حامد سعید صاحب ״	[illegible]
۴۶	۵۰۰۹	پروفیسر محمد محفوظ الحق صاحب ״	عہ/	۷۰	۵۰۳۳ ״	عبدالرحیم خاں صاحب ״	۴/	۹۴	۵۰۵۷ ״	حاجی محمد رفیع صاحب ״	۸/
۴۷	۵۰۱۰ ״	محمد بشیر مرزا صاحب	عہ/	۷۱	۵۰۳۴ ״	میاں محمد حیات اینڈ سنز ״	للعہ/	۹۵	۵۰۵۸ ״	محمد تقی صاحب ״	۸/
۴۸	۵۰۱۱ ״	شاہ محمد حمید صاحب ״	۶/	۷۲	۵۰۳۵ ״	سیٹھ اے حبیب صاحب ״	عہ/	۹۶	۵۰۵۹ ״	حبیب علی صاحب ״	۱۲/
۴۹	۵۰۱۲ ״	پروفیسر شاہ کلیم الرحمن صاحب ״	عہ/	۷۳	۵۰۳۶ ״	مولوی علم الدین صاحب ״	٥ع/	۹۷	۵۰۶۰ ״	محمود خاں صاحب ״	۲/
۵۰	۵۰۱۳ ״	نظام الدین سلیمان صاحب ״	عہ/	۷۴	۵۰۳۷ ״	ایچ ایم عبدالحفیظ صاحب ״	عہ/	۹۸	۵۰۶۱ ״	احمد ضیاء کریم صاحب ״	۴/
۵۱	۵۰۱۴ ״	میاں محمد یوسف صاحب ״	ہے/	۷۵	۵۰۳۸ ״	سید آغا آفندی صاحب ״	عہ/			میزان کل	۱۹۱ مالعہ ۱۲/
۵۲	۵۰۱۵ ״	شیخ محمد فاروق صاحب ״	عہ/	۷۶	۵۰۳۹ ״	ایم ایس صبحی صاحب ״	عہ/			بمبئی	
۵۳	۵۰۱۶ ״	مولوی عبدالخالق صاحب ״	عہ/	۷۷	۵۰۴۰ ״	حاجی محمد اسمٰعیل اینڈ سنز ״	۴/				
۵۴	۵۰۱۷ ״	سیف الدین کشمیری صاحب ״	۴/	۷۸	۵۰۴۱ ״	شیخ معراج الدین صاحب ״	۴/	۱	۶۱۲	ڈاکٹر خواجہ عبدالمجید صاحب بمبئی	صہ/
۵۵	۵۰۱۸ ״	ظل الرحمن صاحب ״	عہ/	۷۹	۵۰۴۲ ״	اے آر امین حسین صاحب ״	۸/	۲	۳۸۰۲ بی	چوہدری نعمت دی وائز برادرس ״	عہ/
۵۶	۵۰۱۹ ״	عرفان الٰہی صاحب ״	۴/	۸۰	۵۰۴۳ ״	فیاض الدین اینڈ کو ״	عہ ۱۲/	۳	۳۸۰۳ ״	معین الدین صاحب حارث ״	عہ/
۵۷	۵۰۲۰ ״	شیخ محمد صدیق صاحب ״	عہ/	۸۱	۵۰۴۴ ״	مولوی خواجہ سراج الدین صاحب ״	عہ/	۴	۳۸۰۵ ״	اہلیہ صاحبہ معین الدین صاحب حارث ״	عہ
۵۸	۵۰۲۱ ״	حاجی شیخ محمد سعید صاحب	صہ/	۸۲	۵۰۴۵ ״	مولوی خواجہ محمد شفیع صاحب ״	عہ/	۵	۳۸۰۶ ״	عثمان حسین خاں صاحب	عہ/
۵۹	۵۰۲۲ ״	میاں حاجی اللہ بخش حاجی محمد سعید صاحبان ״	ہے/	۸۳	۵۰۴۶ ״	حاجی طلا محمد فضل کریم صاحبان	٥ع/	۶	۳۸۰۷ ״	ایم اے باسط صاحب ״	عہ/
۶۰	۵۰۲۳ ״	لفٹننٹ رفعت علی صاحب قدوائی ״	عہ/	۸۴	۵۰۴۷ ״	خواجہ محمد شفیع صاحب مرید الاعکوالی	۸/	۷	۳۸۰۸ ״	محمد شبیر و علی محمد صاحبان ״	عہ/
۶۱	۵۰۲۴ ״	مولوی محمد مبین صاحب ״	٥ع/	۸۵	۵۰۴۸ ״	سید محمد معین الدین صاحب ״	۴/	۸	۳۸۰۹ ״	محمد عبدالحمید خاں صاحب بوہیرہ	۴/
۶۲	۵۰۲۵ ״	ایم آر ذکی صاحب ״	عہ/	۸۶	۵۰۴۹ ״	خواجہ محمد بشیر صاحب ״	ہے/	۹	۳۸۱۰ ״	سید عبداللہ سید میر علی صاحب ״	۴/
۶۳	۵۰۲۶ ״	عبدالسلام صاحب ״	۶/	۸۷	۵۰۵۰ ״	منظور الٰہی صاحب ״	۶/	۱۰	۳۸۱۱ ״	شیخ احمد ٹنگے صاحب ״	۴/
۶۴	۵۰۲۷ ״	شیخ عبدالکریم صاحب ״	عہ/	۸۸	۵۰۵۱ ״	حاجی شمس الحق ممتاز الدین صاحبان ״	٥ع/	۱۱	۳۸۱۲ ״	محمد ابراہیم علی صاحب قزلباش ״	۶/
۶۵	۵۰۲۸ ״	خواجہ محمد شریف صاحب ״	عہ/	۸۹	۵۰۵۲ ״	ابوالمکارم فضل الوہاب صاحب ״	عہ/	۱۲	۳۸۱۳ ״	مسز ڈاکٹر کے اے حمید صاحب ״	۶/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۳	۳۸۱۴ بی	ڈی رزوراخ صاحب بمبئی	عہ؍
۱۴	۳۸۱۵ ״	رئیس احمد صاحب بفری ״	عہ؍
۱۵	۳۸۱۶ ״	عبدالرحمٰن محمد یوسف صاحب ״	۹ع؍
۱۶	۳۸۰۰ ״	صدیق سلیمان صاحب ״	عہ؍
۱۷	۳۸۱۸ ״	عبدالعزیز غلام نبی صاحب ״	۴؍
۱۸	۳۸۱۹ ״	علی حاجی یوسف صاحب سجانی ״	عہ؍
۱۹	۳۸۲۰ ״	عبدالحی اسمٰعیل صاحب ״	عہ؍
۲۰	۳۸۲۱ ״	کریم داد خاں صاحب لکھو پالی ״	۸؍
۲۱	۳۸۲۲ ״	حاجی عیسیٰ موسیٰ جوہری صاحب ״	عہ؍
۲۲	۳۸۲۳ ״	حاجی ابوبکر موسیٰ صاحب جوہری ״	عہ؍
۲۳	۳۸۲۴ ״	ابوبکر چھوٹانی صاحب ״	عہ؍
۲۴	۳۸۲۵ ״	خواجہ احمد عباس صاحب ״	عہ؍
۲۵	۳۸۲۶ ״	حکیم عبدالرحمٰن صاحب ״	۴؍
۲۶	۳۸۲۷ ״	رحیم اللہ صاحب ״	۸؍
۲۷	۳۸۲۸ ״	چودھری چراغ الدین اینڈ سنز ״	۶؍
۲۸	۳۸۲۹ ״	ڈاکٹر محمد اسحاق صاحب ״	۶؍
۲۹	۳۸۳۰ ״	آنریبل محمد یٰسین نوری صاحب ״	۶؍
۳۰	۳۸۳۱ ״	ایس ایم ابراہیم صاحب ״	عہ؍
۳۱	۳۸۳۲ ״	حبیب حکیم صاحب پارپیا ״	صہ؍
۳۲	۳۸۳۳ ״	فقیہ عباس صاحب آرائی ״	۴؍
۳۳	۳۸۳۴ ״	محمد عبداللہ صاحب پردیسی ״	۸؍
۳۴	۳۸۳۵ ״	فقیہ علی صاحب خطیب ״	صہ؍
۳۵	۳۸۳۶ ״	محمود حسین صاحب مقری ״	۴؍
۳۶	۳۸۳۷ ״	سید منظور حسین صاحب غازی ״	عہ؍

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۳۷	۳۸۳۸ بی	قاضی عبدالرحمٰن صاحب ملیانی تلا	۴؍
۳۸	۳۸۳۹ ״	خلیل شرف الدین صاحب بمبئی	۶؍
۳۹	۳۸۴۰ ״	امیر حسین صاحب کاتب ״	۴؍
۴	۳۸۴۱ ״	بیگم صاحبہ عثمان سوبانی ״	غ
۴۱	۳۸۴۲ ״	حافظ محمد یحییٰ زکریا برادرس ״	۴؍
۴۲	۳۸۴۳ ״	شیخ احمد عبداللطیف صاحب ״	۴؍
۴۳	۳۸۴۴ ״	حسن علی صاحب راجکوٹ والا ״	۴؍
۴۴	۳۸۴۵ ״	مرزا اختر حسن صاحب وکیل ״	عہ؍
۴۵	۳۸۴۶ ״	قاضی امیرالدین صاحب خطیب	۸؍
۴۶	۳۸۴۷ ״	محمد یونس صاحب حافظ خنجر ״	۸؍
۴۷	۳۸۴۸ ״	عبدالحمید صاحب کاتب ״	۴؍
۴۸	۳۸۴۹ ״	یو جے منشری صاحب ״	عہ
۴۹	۳۸۵۰ ״	محمد اسحاق صاحب کاتب ״	۴؍
۵۰	۵۶۵۱ ״	خلیل الرحمٰن صاحب شیروڑمن ״	۴؍
۵۱	۵۶۵۲ ״	چودھری صاحب معرفت دی ویز برادرز	عہ؍
۵۲	۵۶۵۳ ״	آئی کے خان صاحب بمبئی	عہ؍
		میزان کل	۱۲۰ ما عہ

بہار

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۶۱۹	سید محمد رشید صاحب بانکی پور پٹنہ	۶؍
۲	۶۳۴	مولوی عبدالحفیظ صاحب گوپال گنج	۶؍
		میزان کل	للعہ؍

سی پی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۶۵۰	ایس ایل محمد صاحب جبل پور	۹ع؍
۲	۶۵۸	ڈاکٹر غلام محی الدین صاحب ״	۹ع؍
		میزان کل	للعہ؍

حیدرآباد دکن

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۶۲۲	آغا محمود علی صاحب جالنہ دکن	۹ع؍
۲	۶۲۴	رضی الدین احمد صاحب ״	۶
۳	۶۳۸	ڈاکٹر اے ایل سعید صاحب حیدرآباد	صہ؍
۴	۱۵۱م بی	قاضی معین الدین حسن صاحب اورنگ آباد	ے؍
۵	۶۵۱م ״	مولوی سید محی الدین صاحب ״	لعہ؍
۶	۶۵۲م ״	جے اے دین کاما صاحب ״	صہ؍
۷	۶۵۳م ״	ایس کے کانے صاحب ״	عہ؍
۸	۶۵۴م ״	اے ایم گرے صاحب ״	۸؍
۹	۶۵۵م ״	مولوی سید احمد صاحب ندوی ״	۶؍
۱۰	۶۵۶م ״	مولوی عبدالرب صاحب ״	عہ؍
۱۱	۶۵۷م ״	محبوب الحسن صاحب ״	عہ؍
۱۲	۶۵۸م ״	مولوی لقمان صاحب ״	۸؍
۱۳	۶۵۹م ״	فضل الدین صاحب ״	۸؍
۱۴	۶۶۰م ״	ولی محمد خاں صاحب ״	۸؍
۱۵	۶۶۱م ״	مولوی محمد یعقوب صاحب ״	۸؍
۱۶	۶۶۲م ״	مولوی حامد حسین صاحب کاکوروی ״	۸؍
۱۷	۶۶۳م ״	سید صادق صاحب سروش ״	عہ؍
۱۸	۶۶۴م ״	مولوی مظہر علی خاں صاحب ״	۶؍
۱۹	۶۶۵م ״	کروے صاحب ״	۶؍

نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبرشمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۲۰	۴۶۶۶ بی	سیٹھ رائے صاحب اورنگ آباد	عہ/	۴۴	۴۶۹۰ بی	معین الدین صاحب اورنگ آباد	عہ/	۶۸	۵۵۱۵ بی	عثمان علی خاں صاحب گنگا پور	۸/
۲۱	۴۶۶۷	[illegible] سنگھ صاحب	۸	۴۵	۴۶۹۱	مولوی محمد عبدالخالق صاحب	للعہ/	۶۹	۵۵۱۶	سید واسع الہدیٰ صاحب	للعہ/
۲۲	۴۶۶۸	مولوی مقصود علی خاں صاحب وکیل	عہ/	۴۶	۴۶۹۳	مولوی نواب احمد خاں صاحب	عہ	۷۰	۵۵۱۷	احمد حسن بن عبداللہ صاحب	صہ/
۲۳	۴۶۶۹	مولوی محمد شریف الدین صاحب	عہ/	۴۷	۴۶۹۴	مولوی غلام احمد خاں صاحب	صہ	۷۱	۵۵۱۸	مولوی سراج الدین صاحب	۲/
۲۴	۴۶۷۰	[illegible] صاحب	عہ/	۴۸	۴۶۹۵	[illegible] ڈاکٹر محمد [illegible] صاحب	عہ/	۷۲	۵۵۱۹	مولوی سید محمود علی صاحب	صہ
۲۵	۴۶۷۱	حمید مرزا صاحب	صہ ۲/	۴۹	۴۶۹۶	نبی [illegible] صاحب	عہ	۷۳	۵۵۲۰	مولوی قاضی بشیر الدین صاحب	۲/
۲۶	۴۶۷۲	مولوی یوسف علی صاحب	صہ/	۵۰	۴۶۹۷	احمد علی خاں صاحب	صہ	۷۴	۵۵۲۱	شیخ محمد صاحب	۲/
۲۷	۴۶۷۳	رائے برکت رائے صاحب	صہ/	۵۱	۴۶۹۸	میر محمد علی صاحب	صہ/	۷۵	۵۵۲۲	فیض اللہ خاں صاحب	۸/
۲۸	۴۶۷۴	مولوی مرزا رحیم بیگ صاحب	ے/	۵۲	۴۶۹۹	مولوی محمد ابراہیم صاحب	عہ/	۷۶	۵۵۲۳	پنڈت بلونت راؤ صاحب	۸/
۲۹	۴۶۷۵	سلیم الحسن صاحب	ے/	۵۳	۴۷۰۰	مولوی ریاست علی صاحب	ے/	۷۷	۵۵۲۴	مولوی محمد عبدالغفور صاحب	۲/
۳۰	۴۶۷۶	سید معز الدین صاحب	ے	۵۴	۵۵۰۱	مولوی نصیر الدین صاحب گنگا پور	صہ/	۷۸	۵۵۲۵	مولوی حبیب الدین صاحب	۲/
۳۱	۴۶۷۷	مولوی مرزا سکندر علی بیگ صاحب	عہ/	۵۵	۵۵۰۲	مولوی محمد عبدالقادر صاحب اورنگ آباد	ے/	۷۹	۵۵۲۶	غلام دستگیر خاں صاحب	۲/
۳۲	۴۶۷۸	مولوی محمد عبدالشکور صاحب	عہ/	۵۶	۵۵۰۳	مولوی چاند خاں صاحب	صہ/	۸۰	۵۵۲۷	مولوی کاظم حسین صاحب	۲/
۳۳	۴۶۷۹	مولوی محمد نصیب خاں صاحب	۔/	۵۷	۵۵۰۴	مولوی اکبر خاں صاحب	ے/			میزان کل	۲۴۲ للعہ ۳/
۳۴	۴۶۸۰	مولوی شیخ گونو صاحب	عہ/	۵۸	۵۵۰۵	مولانا عبداللہ بن سلطان صاحب	للعہ/			**پنجاب و سرحد**	
۳۵	۴۶۸۱	مولوی محمد ظہور خاں صاحب	عہ/	۵۹	۵۵۰۶	سید عمر بن عبدالواحد صاحب	صہ/				
۳۶	۴۶۸۲	مولوی شیر محمد خاں صاحب	۔/	۶۰	۵۵۰۷	حبیب الرحمٰن صاحب	عہ/	۱	۶۱۳	سکریٹری صاحب میونسپلٹی بہاولپور	صہ/
۳۷	۴۶۸۳	مولوی محمد شمس الدین صاحب	عہ/	۶۱	۵۵۰۸	مولوی آفاق احمد صاحب [illegible]	ے/	۲	۶۲۰	محمد علی صاحب ایبٹ آباد	صہ
۳۸	۴۶۸۴	مولوی محمد [illegible] خاں صاحب	عہ/	۶۲	۵۵۰۹	مولوی صفدر حسین صاحب	ے/	۳	۶۴۴	احمد مختار صمدانی صاحب صادق [illegible]	عہ/
۳۹	۴۶۸۵	غلام محی الدین خاں صاحب	عہ/	۶۳	۵۵۱۰	عبدالعزیز خاں صاحب	عہ/	۴	۵۳۰۱ بی	عبدالحمید صاحب لاہور	۵/
۴۰	۴۶۸۶	سید ساجد علی صاحب	ے/	۶۴	۵۵۱۱	مرزا صاحب	عہ/	۵	۵۳۰۲	وحید اقبال صاحب	عہ
۴۱	۴۶۸۷	سراج الدین احمد صاحب	عہ/	۶۵	۵۵۱۲	محبوب خاں صاحب	عہ/	۶	۵۳۰۳	ملک برکت علی صاحب	عہ
۴۲	۴۶۸۸	سید نہال الدین احمد صاحب	عہ/	۶۶	۵۵۱۳	محمد ابراہیم صاحب	عہ/	۷	۵۳۰۴	ڈاکٹر ریاض قدیر صاحب	صہ/
۴۳	۴۶۸۹	ثامن علی صاحب عباسی	ے/	۶۷	۵۵۱۴	بلند خاں صاحب	۸/	۸	۵۳۰۵	ڈاکٹر ایم یعقوب صاحب	صہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۹	۵۳۰۱ بی	ایس ایم منیر صاحب لاہور	صہ/	۳۱	۵۳۳۵ بی	خان بہادر قاضی میر احمد خان صاحب پشاور	عہ	۵۳	۵۳۶۰ بی	ڈاکٹر عبدالحمید شیخ صاحب لاہور	صہ/
۱۰	۵۳۰۷ "	خان صاحب میاں عمر حیات صاحب "	صہ/	۳۲	۵۳۳۷ "	محمد عالم صاحب "	عہ/	۵۴	۵۳۶۱ "	ڈاکٹر ایم اے پیرزادہ صاحب "	صہ/
۱۱	۵۳۰۸ "	ڈاکٹر یار محمد خان صاحب "	عہ/	۳۳	۵۳۴۰ "	سردار محمد [illegible] صاحب "	ع/	۵۵	۵۳۶۲ "	ڈاکٹر عبداللہ صاحب "	ع/
۱۲	۵۳۰۹ "	خان بہادر ڈاکٹر محمد بشیر صاحب "	عہ/	۳۴	۵۳۴۱ "	میاں فضل الرحمن صاحب "	ع/	۵۶	۵۳۶۳ "	میاں عنایت اللہ صاحب "	صہ/
۱۳	۵۳۱۰ "	محمد شفیع صاحب "	صہ/	۳۵	۵۳۴۲ "	مرزا انور بیگ صاحب "	ع/	۵۷	۵۳۶۴ "	ڈاکٹر مظہر الحق صاحب "	صہ/
۱۴	۵۳۱۱ "	محمد ہیرا صاحب "	صہ/	۳۶	۵۳۴۳ "	حافظ محمد عثمان صاحب "	صہ/	۵۸	۵۳۶۵ "	میاں محمد عاشق صاحب "	صہ/
۱۵	۵۳۱۲ "	مالک لاہور بوٹ ہاؤس "	عہ/	۳۷	۵۳۴۴ "	پروفیسر محمد شفیع صاحب "	صہ/	۵۹	۵۳۶۶ "	سید حمید علی صاحب "	صہ/
۱۶	۵۳۱۴	محمد اسلم صاحب "	عہ/	۳۸	۵۳۴۵ "	آغا سید احمد شاہ صاحب "	صہ/	۶۰	۵۳۶۷ "	راجہ غضنفر علی خاں صاحب "	صہ/
۱۷	۵۳۱۵ "	ڈاکٹر محمد یوسف صاحب "	عہ/	۳۹	۵۳۴۶ "	مفتی عزیز الرحمن صاحب "	صہ/	۶۱	۵۳۶۸ "	فیض محمد صاحب [illegible]	صہ/
۱۸	۵۳۱۹ "	آنریبل میاں عبدالحی صاحب "	عہ/	۴۰	۵۳۴۷ "	خان مہدی زمان خان صاحب ہری پور	ع/	۶۲	۵۳۶۹ "	میاں بشیر احمد صاحب لاہور	صہ/
۱۹	۵۳۲۰ "	سید بشیر ہاشمی صاحب "	عہ/	۴۱	۵۳۴۸ "	احمد حسین جان صاحب پشاور	ع/	۶۳	۵۳۷۰ "	شیخ محبوب عالم صاحب "	عہ/
۲۰	۵۳۲۲ "	خان بہادر شیخ نور الہی صاحب "	عہ/	۴۲	۵۳۴۹ "	پیر بخش صاحب "	صہ/	۶۴	۵۳۷۱ "	محمد عظیم خان صاحب "	صہ/
۲۱	۵۳۲۳ "	اے ڈی اظہر صاحب "	عہ/	۴۳	۵۳۵۰ "	ہدایت اللہ خاں صاحب "	لعہ/	۶۵	۵۳۷۲ "	صوفی غلام مصطفیٰ صاحب "	صہ/
۲۲	۵۳۲۵ "	ڈاکٹر سیف الدین کچلو صاحب "	عہ/	۴۴	۵۳۵۱ "	علی محمد صاحب "	ع/	۶۶	۵۳۷۳ "	ڈاکٹر محمد عالم صاحب "	عہ
۲۳	۵۳۲۷ "	سید سلامت اللہ شاہ صاحب "	صہ/	۴۵	۵۳۵۲ "	چودھری خیر محمد صاحب	ع/			میزان کل	۵۶۲ صماعہ/
۲۴	۵۳۲۸ "	علی گل خان صاحب۔ پشاور	صہ/	۴۶	۵۳۵۳ "	حافظ حاجی نصیر احمد صاحب "	عہ				
۲۵	۵۳۲۹ "	محمد یحییٰ صاحب "	صہ/	۴۷	۵۳۵۴ "	آنریبل ڈاکٹر خان صاحب "	ے/				
۲۶	۵۳۳۰ "	عبدالصمد خان صاحب "	عہ/	۴۸	۵۳۵۵ "	ڈاکٹر جمال حسین صاحب لاہور	عہ				
۲۷	۵۳۳۱ "	فاروق شاہ صاحب "	صہ/	۴۹	۵۳۵۶ "	ڈاکٹر اے حمید صاحب "	عہ/				
۲۸	۵۳۳۲ "	ڈاکٹر ملک عمر حیات صاحب "	عہ/	۵۰	۵۳۵۷ "	ڈاکٹر عبدالعزیز صاحب "	صہ/				
۲۹	۵۳۳۳ "	سید ابن حسن صاحب "	عہ/	۵۱	۵۳۵۸ "	ڈاکٹر ظفر علی صاحب ٹوڈر	صہ/				
۳۰	۵۳۳۴ "	خان بہادر نصرت خان صاحب "	صہ/	۵۲	۵۳۵۹ "	ڈاکٹر محبوب ربانی صاحب لاہور	صہ/				

سنٹرل انڈیا

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۶۲۱	حافظ مشتاق احمد صاحب بھوپال	ے/
۲	۶۲۸	عالیمرتبت مشیر الملک عالیقدر قاضی علی حیدر صاحب عباسی "	عہ/
		میزان کل	للعہ/

عطیّات

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۱۵۲	آنریبل سر تیج بہادر سپرو الہ آباد	۲۰۰؍	۷	۵۳۲۱ دہلی	پیارے لال نند سنز لاہور	عہ؍	۱۳	۵۲۳۲ دہلی	محمد محبوب عالم صاحب علی گڑھ	۲؍
۲	۱۵۳ "	ایم اے عزیز صاحب بہاری پور بریلی	لعہ؍	۸	۵۳۲۴ "	اے ڈی اظہر صاحب "	ؔعہ؍	۱۴	۵۲۴۱ "	محمد صفی الحق صاحب "	۲؍
۳	۵۳۰۳ دہلی	چودھری زین محمود صاحب لاہور	ے؍	۹	۵۳۲۶ "	میاں افتخار الدین صاحب "	صہ؍	۱۵	۵۲۴۸ "	مولوی علیم الدین صاحب مراد آباد	لعہ
۴	۵۳۱۶ "	نواب شاہ نواز صاحب "	صہ؍	۱۰	۵۳۳۰ "	ولی اللہ صاحب پشاور	عسہ؍			میزان کل ۶۲۳ سماہیہ ۱۲؍	
۵	۵۳۱۷ "	ملک جعفر حیات خاں صاحب بالقابہ "	للعہ؍	۱۱	۵۳۳۸ "	مطیع اللہ صاحب "	عـر؍				
۶	۵۳۱۸ "	سر سکندر حیات خاں صاحب بالقابہ "	صہ؍	۱۲	۵۳۳۹ "	محمد عبدالرشید صاحب "	۸؍				

کتابیں منگانے میں آسانی

اگر آپ مکتبہ جامعہ اور دوسرے کتب خانوں کی کتابیں آسانی سے حاصل کرنا چاہتے ہیں تو اردو اکادمی جامعہ ملیہ کی رکنیت قبول فرمائیے۔ اردو اکادمی کے ممبروں کی خدمت میں اکادمی کا ادبی و تحقیقی رسالہ "جامعہ" مفت پیش کیا جائے گا۔ رکنیت کے قواعد مکتبہ جامعہ سے مل سکتے ہیں۔

مکتبہ جامعہ، نئی دہلی

دوسرا مقصد

جامعہ کا دوسرا مقصد یہ ہی کہ ہندوستانی مسلمانوں کی آئندہ زندگی کے اس نقشہ (سب سے بڑے مقصد) کو سامنے رکھ کر ان کی تعلیم کا ایک مکمل نصاب بنائے اور اس کے مطابق ان کے بچوں کو، جو مستقبل کے مالک ہیں، تعلیم دے علم محض روزی کے خاطر جو ہمارے ملک کی جدید تعلیم کا اصول ہی اور علم محض علم کی خاطر جو قدیم تعلیم کا اصول تھا جامعہ دونوں کو بہت تنگ اور محدود سمجھتی ہی، وہ علم زندگی کی خاطر سکھانا چاہتی ہی جس کے وسیع دائرے میں مذہب، حکمت اور صنعت، سیاست اور معیشت سبھی کچھ آجاتا ہی ۔

(شیخ الجامعہ)

رجسٹرڈ ایل نمبر ۳۹۳۸

(مطبوعہ جامعہ پریس دہلی)

مرتب اور ناشر و طابع شفیق الرحمٰن قدوائی۔ بی اے (جامعہ)

ہمدردِ جامعہ

مرتبہ

ناظم

حلقۂ ہمدردانِ جامعہ، دہلی

ابتدائی تعلیم

پہلا قدم

ہمارے کنڈرگارٹن کلاس کا مقصد یہ ہی کہ بچے میں رنگ اور شکل کا صحیح احساس اُبھرے اور ایجاد کا مادہ پیدا کرے۔ بچے کی دلچسپیوں پر کوئی قید نہیں لگائی جاتی۔ جماعت میں بھی وہ اتنا ہی آزاد ہوتا ہی جتنا کھیلنے میں۔

ہمارے ابتدائی مدرسہ میں جدید ترین طریقوں سے تعلیم دیجاتی ہی جو دنیا کے بہترین ماہرین تعلیم کے غور و فکر اور تجربہ کا نتیجہ ہیں۔ یہ تعلیم بچے کے قدرتی رجحانات اور ضروریات سے مطابقت رکھتی ہی۔ مادری زبان کہانی کے طریقے کی مدد سے پڑھائی جاتی ہی۔ اس کے لئے ہم نے مفید کتابیں اور آلات تیار کرائے ہیں، اُن سے ریاضی کی تعلیم میں بھی مدد ملتی ہی۔ یہ منزل ابتدائی سے پہلے کی منزل ہی۔ اس کے بعد چند ابتدائی درجوں میں منصوبے کے طریقے سے کام لیا جاتا ہی۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

ہمدردِ جامعہ

نمبر ۱۲	بابت ماہ جولائی ۱۹۳۸ء مطابق ماہ جمادی الاول ۱۳۵۷ھ	جلد ۲

شذرات

اپریل کے پرچہ میں حلقۂ ہمدردان کی مارچ تک کی آمدنی درج کی گئی تھی جس کی مقدار پندرہ ہزار سے کم تھی اور اس طرح اصل تخمینے میں پندرہ ہزار سے زائد کی رقم باقی رہ جاتی تھی۔ چار مہینے تھے اور پندرہ ہزار کی رقم، ہم اسباب کے بندے پریشان اور ہراساں تھے کہ اس سال یہ رقم کس طرح پوری کی جاسکے گی، جب آٹھ مہینہ میں پندرہ ہزار نہیں ہوسکے تو اس سے آدھی مدت میں اس سے زیادہ رقم کس طرح فراہم ہوسکتی ہے، لیکن خدا کی قدرت و کارسازی کا عموماً ایسے ہی موقعوں پر اندازہ ہوتا ہے۔ جب مایوسی کی انتہا ہوجاتی ہے تو نصرت و رحمت الٰہی کا نزول شروع ہوتا ہے۔

حلقۂ ہمدردان کے وعدہ کو پورا کرنے کی صرف حلقہ کے کارکنوں ہی کو نہیں بلکہ جامعہ کے ہر فرد کو فکر تھی۔ اسی لئے حضرات اساتذہ میں سے بعض نے دورانِ تعلیم ہی میں کسی نہ کسی طرح وقت نکالا اور وصولی کی جد و جہد میں لگ گئے، اور تعطیل ہونے پر تو اساتذہ کی ایک بڑی تعداد بجائے اپنے گھروں پر جانے کے اسی مقصد کے لئے دیارِ غیر کو روانہ ہوئی۔ ان حضرات کی جان توڑ کوشش، اللہ کے فضل و کرم اور قوم کی دردمندی و دلسوزی کی بدولت جون کے ختم ہونے سے پہلے بقایا میں سے بارہ ہزار کی گراں قدر رقم وصول ہوگئی۔ الحمد للہ تعالیٰ علیٰ احسانہ۔ اب صرف تین ہزار کی رقم باقی ہے اور مدراس، سی پی، بہار، گجرات اور سندھ میں وفود کام کر رہے ہیں، خدا نے چاہا تو تین ہزار کی بقیہ رقم ایک مہینہ جولائی میں بآسانی حاصل ہوجائے گی۔

شکریہ

حیدرآباد، بھاول پور، یوپی، پنجاب کے وفود اپنے علاقوں میں کام کرنے کے بعد واپس آگئے ہیں، [illegible]

کامیابی کے بعد مدراس روانہ ہوگیا ہے۔ بھاولپور اور حیدرآباد کے وفود کی روئداد ابھی نہیں پہنچی ہے اس لئے اہل دکن کے فیض وکرم کا شکریہ صرف عمومیت ہی کے ساتھ ادا کرسکتے ہیں۔ البتہ یو پی، پنجاب اور برما کی روئدادیں مل چکی ہیں اور اس لئے ہم وفد کی شاندار کامیابی کے سلسلہ میں ڈاکٹر برکت علی صاحب (منجان)، آنریبل عبدالرحیم صاحب (میمیو) حاجی احمد صاحب (رنگون) ڈاکٹر ایم اے رؤف صاحب (رنگون)، چودھری فضل محمد خاں صاحب (رنگون)، ملا احمد داؤد مدنی صاحب (رنگون)، محمد داؤد بھائی صاحب (رنگون)، سید ظہور شاہ صاحب (رنگون)، ولی محمد صاحب (رنگون)، کی قیمتی اور بارآور مساعی کے لئے نہایت ممنون ہیں اور یوں تو جامعہ برما کے ان تمام حضرات کی مشکور ہے جنہوں نے وفد کی کسی نہ کسی شکل میں مدد فرمائی۔ جزاہم اللہ خیر الجزاء۔

یوپی کے وفد کی کامیابی جن بزرگوں کی منت پذیر ہے ان میں فصیح اللہ صاحب کرمانی وکیل (گونڈہ)، کریم الرضا خاں صاحب ممبر اسمبلی (شاہجہاں پور)، حیدر کرار صاحب سابق منیجر ریاست (بلرام پور)، مظفر علی خاں صاحب (شاہجہاں پور)، علی سردار جعفری صاحب (بلرام پور)، احمد زماں خاں صاحب (بلرام پور)، محمود الحق صاحب رئیس (جھبرہ پور)، مقبول علی صاحب (اترولہ) اور نواب دلاور علی خاں صاحب (سیتاپور) خاص طور پر قابل ذکر ہیں۔

انبالہ، پٹیالہ، مالیر کوٹلہ اور پانی پت کے سلسلہ میں ہم جناب سید اخلاق احمد صاحب ڈپٹی کمشنر آفس (انبالہ)، قاضی غفران احمد صاحب (انبالہ)، شیخ عبدالستار صاحب وکیل (پٹیالہ)، خلیفہ محمد اسلم صاحب (پٹیالہ) اور شرف الحق صاحب بی اے بی ٹی (پانی پت) کے بہت ممنون ہیں۔

حالات جامعہ

استادوں کا مدرسہ کے انتظامات بڑی توجہ کے ساتھ ہو رہے ہیں۔ تعلیمی عمارت اور دارالاقاموں کا ضروری سامان مہیا کیا جارہا ہے۔ مستقل اساتذہ کے علاوہ اعزازی اساتذہ بھی جو مہینہ میں ایک آدھ بار لکچر دیں گے مقرر ہوگئے ہیں۔ درخواستیں کثرت سے آرہی ہیں۔ سعید انصاری صاحب پرنسپل استادوں کا مدرسہ تعطیل میں صرف ایک عشرہ کیلئے وطن گئے اور وہاں سے آکر شب و روز مدرسہ کی تیاری میں لگے ہوئے ہیں۔ استادوں کے مدرسے کے دو استاد ماسٹر عبدالحی صاحب اور سید عروج الحسن صاحب واردھا کے ایک مہینہ کے کورس میں شرکت کرنے کے لئے وردھا گئے ہوئے ہیں تاکہ دستکاری اور چرخے کا کام سیکھ کر استادوں کے مدرسے کے لئے زیادہ مفید ہوسکیں۔ مدرسہ کی طرف سے ہندستانی تعلیمی سنگھ کے ماتحت ایک ماہوار تعلیمی رسالہ بھی شائع کرنے کا ارادہ ہے۔

حالاتِ جامعہ

شیخ الجامعہ صاحب آخر مئی میں اس کمیٹی کی شرکت کے لئے لکھنؤ تشریف لے گئے تھے جو ابتدائی اور ثانوی تعلیم پر غور کرنے کے لئے حکومت یوپی نے بنائی ہے۔ جون کے دوسرے ہفتہ میں اسی کمیٹی کے جلسے میں پھر دہرہ دون جانا ہوا۔ دہرہ دون سے ۲۰ کو واپس آکر آپ حیدرآباد تشریف لے گئے۔ یہ سفر جامعہ کی امداد و اعانت کے سلسلہ میں تھا۔ ایک ہفتہ بعد ۲۶ کو واپسی ہوئی اور ۲۹ ہی کو شام کو آپ سرکاری دعوت پر شملہ تشریف لے گئے تاکہ اس سب کمیٹی کے جلسوں میں شریک ہو سکیں جو حکومت ہند کے تعلیمی بورڈ نے وردھا اسکیم پر غور و بحث کرنے کے لئے ترتیب دی ہے شملہ سے آپ دوسری جولائی کو واپس آکر کے اسی دن کشمیر تشریف لے گئے۔ حکومت کشمیر اپنے نظام تعلیم پر غور کر رہی ہے اور اس نے شیخ الجامعہ صاحب کو بھی دعوت دی ہے

خواجہ عبدالحیٔ صاحب شیخ التفسیر جامعہ ملیہ پنجاب کے دورہ سے واپس ہو کر مدراس تشریف لے گئے ہیں جہاں موصوف ناظم حلقہ مولوی شفیق الرحمٰن صاحب کے ساتھ مل کر کام کریں گے۔

اکبر علی صاحب صدر مدرس مدرسہ ابتدائی اور چودھری محمد علی صاحب مدرس مدرسہ ابتدائی سندھ جا رہے ہیں۔ محمد عمر صاحب متعلم جامعہ اور اسمٰعیل محمد رضا صاحب بی اے جامعہ شروع جون میں گجرات روانہ ہو گئے تھے۔ کام کی رفتار گجرات میں بھی اچھی ہے۔ مولوی عبدالخالق صاحب مدرس تعلیمی مرکز اور منشی محمد سعید خاں صاحب محصل شہر (دہلی) بہار گئے ہیں اور شاہ حسام الدین صاحب مہتمم بہار کے ساتھ کام کر رہے ہیں۔ مولوی محمد ضیاءالدین صاحب مہتمم دفتر حلقہ ہمدردان جامعہ بااثر مقامی حضرات کیساتھ سی پی کا دورہ کر رہے ہیں۔

مولوی مقبول احمد صاحب نظامی مہتمم اضلاع مشرقی یوپی اور شاہ زین العابدین صاحب مہتمم بنگال نے حیدرآباد، اور مولوی منظور حسین صاحب فاروقی مہتمم اضلاع مغربی یوپی اور مولوی محمد عاقل صاحب نے بہاولپور کا دورہ بخیر و خوبی ختم کر دیا اور مہتممین صاحبان نے اپنے مستقل علاقوں کا دورہ شروع کر دیا ہے۔

مکتبہ جامعہ کے رسائل کی ہر دلعزیزی برابر بڑھ رہی ہے رسالہ جامعہ پنجاب میں سی ایم نمبر ۲۰۷۶۰ سی کے مطابق سرکاری طور پر منظور کر لیا گیا ہے یوپی میں پیام تعلیم بہت مقبول ہو رہا ہے مختلف مدارس کے صدر مدرسوں اور ڈسٹرکٹ بورڈوں کی طرف سے خریداری کے خطوط آ رہے ہیں

مئی کے مہینے میں مکتبہ نے ذیل کی چند نئی کتابیں شائع کی ہیں

(۱) بنی اسرائیل کا چاند (از رائڈر ہگرڈ۔ ترجمہ عبدالمجید صاحب حیرت) ناول
(۲) بیوہ۔ (پریم چند مرحوم)
(۳) ضرب الامثال (عبدالمجید صاحب دہلوی)
(۴) ذکر غالب (از مالک رام ایم اے)
(۵) سبد چین "
(۶) چنبیلی (از محمد حسین حسان صاحب) بچوں کے لئے
(۷) دلی کی دو سو برس کی تاریخ۔ (سید حسن صاحب برنی) مقالہ اکاڈمی

وردھا اسکیم

اور

اُس کے تین اہم پہلو

جناب سعید انصاری صاحب (پرنسپل اُستادوں کا مدرسہ) نے اپنے وطن اعظم گڑھ میں اہلِ شہر کی درخواست پر ایک تقریر ٹاؤن ہال میں کی تھی جس میں آپ نے بتایا تھا کہ وردھا اسکیم کیا ہے۔ یہ مضمون اُنہی نوٹوں کو پھیلا کر مرتب کر لیا گیا ہے جو قارئین "ہمدردانِ جامعہ" کی خدمت میں پیش کیا جاتا ہے۔ (مدیر)

* * *

وردھا اسکیم جب سے وجود میں آئی ہے۔ اس کی مخالفت میں اب تک بہت کچھ نکلتا رہا ہے، جو اس بات کا ثبوت ہے کہ لوگوں کی توجہ ابھی تک اس طرف باقی ہے۔ اس کے جواب میں اس کے حامیوں نے جو کچھ لکھنے کی کوشش کی ہے، اس کی بجائے اگر خود اس اسکیم کے بعض ناصاف پہلوؤں کو صاف کر دیا جاتا تو شاید اس کی حمایت کا سب سے بڑا حق ادا ہو جاتا۔

لیکن جہاں اس کا مختصر اور مبہم ہونا اُس کا اس وقت سب سے بڑا عیب ہے، وہاں اس کی ایک بہت بڑی خوبی بھی ہے۔ اس سے مختصر رپورٹ شاید کسی آل انڈیا مسئلہ کے لئے آج تک نہیں لکھی گئی ہے اور نہ شاید اس مختصر ایام میں کوئی تیار ہوئی ہے۔ خرچ کے اعتبار سے حکومت ہند کے مالیہ پر شاید اس سے بڑا اور کوئی ملامت کا ووٹ نہیں ہو سکتا۔ کل رپورٹ ۲۰×۳۰/۱۶ کے ۲۰۱ صفحوں پر مشتمل ہے جس میں تین جزو کے تفصیلی نصاب بھی شامل ہیں۔ اور اس کے دونوں حصوں کی تیاری میں کل ۵۱۳، دن صرف ہوئے ہیں اور اخراجات میں صرف ۲۷۳ روپے خرچ ہوئے ہیں۔ کیا یہ خود ایک اعجاز نہیں ہے؟

ایک ایسی رپورٹ کے لئے جس میں اس قدر اختصار اور جامعیت سے کام لیا گیا ہو، قدرتی امر ہے کہ اس کے بعض حصے سرسری مطالعہ کرنے والوں کے لئے مبہم ہوں۔ بعض پہلو جو وضاحت سے بیان کرنے کے قابل تھے، ان میں اختصار سے کام لیا گیا ہو۔ بعض امور جن کا صراحت سے ذکر ہونا چاہیے، وہ استنباط کے لئے چھوڑ دیئے گئے ہوں۔ غرض ایک ایسی اسکیم جو اپنے مبحث اور انداز بیان کے لحاظ سے ایسی چھوتی اور انوکھی ہو، لازم تھا کہ اس کے متعلق ابتدا میں کچھ غلط فہمیاں پھیلیں، کچھ برائیاں کی جائیں۔ اور جب ان مبہم اور غیر واضح پہلوؤں کی اچھی طرح تصریح اور وضاحت ہو جاتی تو پھر لوگوں کی عقیدت اور حمایت اس سے شروع ہو جاتی۔ بہرحال ان سطروں میں گذارش کا مقصد اس کے تین اہم پہلوؤں کو اجاگر کرنا ہے جو اصل اسکیم کی اساس ہیں۔

سب سے پہلی بات تو یہ ہے کہ وردھا اسکیم بنیادی تعلیم کا خاکہ پیش کر رہی ہے۔ وہ ہندوستان کی کل تعلیم کا کوئی نظام نہیں بنا رہی

ہی یا اس کے دائرہ عمل سے دوسری طرح کی تعلیمیں خارج نہیں ہیں۔

جب کوئی حکومت کسی طرح کی تعلیم کا کوئی نظام اپنے خرچ سے چلائیگی تو ظاہر ہی کہ وہ اس میں اپنے اغراض و مقاصد کا بھی لحاظ رکھے گی اور اپنے سیاسی مصالح کا بڑی حد تک پاس کرے گی۔ وردھا اسکیم کے بنانے والوں کے نزدیک بھی ایک خاص معاشی اور سیاسی نظام زندگی کا خاکہ ہے جو وہ اس تعلیم کے ذریعہ اپنے شہریوں میں پورا ہوتے دیکھنا چاہتے ہیں۔

معاشی یا سیاسی زندگی کا یہ خاکہ بہت ممکن ہی کہ آپ ایک نقطۂ نظر سے دیکھ رہے ہوں اور دوسرے زاویہ ہائے نگاہ آپ کی آنکھوں سے اوجھل ہوں وہ جب ایک 'آل انڈیا' اسکیم پیش کر رہے ہیں تو ظاہر ہی کہ ان کے نزدیک ہندوستان کی وہ جمہور آبادی سامنے ہوگی جس کی اکثریت اس سطح ارضی پر چھائی ہوئی ہی۔

ہندوستان کی کثیر آبادی معاشی اعتبار سے اگر دیکھی جائے تو گاؤں میں رہتی ہی اور زراعت یا اسی سے متعلق دوسرے حرفوں پر اپنی گذر اوقات کرتی ہی۔ ایک ایسی آبادی کی تعلیم کا خاکہ لازماً ایسا ہوگا جو اس کی معیشت اور زندگی سے براہ راست تعلق رکھتا ہو۔ زراعت و باغبانی یا تکلی و چرخے کے کام کا اس میں نمایاں حیثیت پانا ایک لازمی امر تھا۔

لیکن اس سے یہ لازم نہیں آتا کہ شہروں کی زندگی میں جہاں آبادی کی زندگی کا مدار زیادہ تر ان پیشوں اور حرفوں پر نہیں ہی وہاں کوئی اور شغل یا دستکاری نہیں ہو سکتا۔ اسکیم کا ابہام اس امر کی دلیل ہی کہ اس کی جامعیت ہر ممکن صورتوں کے لئے اپنے اندر گنجائش اور جگہ رکھتی ہی۔ شہر والوں کو اس پر چیخ پکار کی چنداں ضرورت نہیں کہ ان کے بچے نکمے اور تباہ ہو جائیں گے۔ وہ اپنی ضرورتوں کے لحاظ سے اس میں مناسب ترمیم و اصلاح کر سکتے ہیں۔

اسی طرح ایک معاملہ مذہبی تعلیم کا ہی۔ مذہبی تعلیم کا اس میں ذکر نہ ہونے کے معنی یہ ہرگز نہیں کہ وردھا اسکیم مذہبی تعلیم کے خلاف ہی اس کا مذکور نہ ہونا اس امر کی طرف اشارہ ہی کہ اگر ملتیں اپنے اپنے مذہب کی تعلیم کا انتظام کرنا چاہتی ہیں تو وہ بڑی خوشی سے کر سکتی ہیں حکومت کو اس میں کوئی عذر ہونے کی بجائے غالباً اور مدد دینے کے لئے آمادہ ہونا پڑے گا۔

لیکن وردھا اسکیم نے 'کل' تعلیم کا ٹھیکہ نہیں لیا ہی اس نے تو صرف 'بنیادی تعلیم' کا بیڑہ اٹھایا ہی اور وہ صرف ایسی تعلیم دینا چاہتی ہی جو وہ کم و بیش اپنے تمام شہریوں میں ایک معاشی اور سیاسی نظام زندگی کے لئے ضروری سمجھتی ہی۔ وہ اپنے شہریوں کو کسی ایک مذہب یا ملت کا پابند بنانا نہیں چاہتی بلکہ ان کو اپنے اپنے مذہب و ملت پر قائم رکھنا چاہتی ہی وہ اس سے بھی انکار نہیں کرتی کہ ملتیں اگر اپنے اپنے مذاہب کی تعلیم دینا چاہیں تو نہ کریں۔ اس نے خود ان کے حال پر رکھ چھوڑا ہی اور یہی ایک 'آل انڈیا' اسکیم کا تقاضا ہو سکتا ہی۔

دوسرا اہم پہلو اس اسکیم کا ۷ سات کی مدت تعلیم ہی جو بچے کی عمر کے ساتویں سال سے شروع ہو کر چودھویں سال میں ختم ہوتی ہی آپ پوچھ سکتے ہیں کہ سات سال کی مدت اور جبری تعلیم کی مدت بہت زیادہ ہی لیکن آپ اگر اس ملک کی جبری تعلیم کی رپورٹ اٹھا کر دیکھیں تو آپ پائیں گے کہ چار سال کی مدت تعلیم جو یہاں کی جبری تعلیم کی مدت قانون میں رکھی گئی ہی، بہت ناکافی بتائی جاتی ہی کسی شخص یا کمیٹی نے آج تک یہ جرأت نہ کی کہ مدت تعلیم کی مزید توسیع کی سفارش کرے وردھا اسکیم نے پہلی بار سات سال کی مدت تعلیم کی تجویز کی ہی جو دنیا

کے اور ملکوں کی لازمی تعلیم کا حال دیکھتے ہوئے ایک بہت مناسب مدت ہی۔ دنیا کے تمام ملکوں کا یہ میلان ہی کہ زیادہ سے زیادہ جتنی مدت ہوسکے بچے کو اسکول میں رکھا جائے۔ تقریباً ہر جگہ ابتدائی منزل کی تعلیم لازمی رکھی گئی ہی جو کہیں بھی ۵ سال سے کم نہیں ہی۔ امریکہ میں تو ثانوی تعلیم بھی لازمی اور مفت ہوتی جا رہی ہی۔

اب ایک سوال یہ ہو سکتا ہی کہ یہ مدت ۷ سال سے کیوں شروع ہوتی ہی۔ اس سے پہلے کیوں نہیں ہوتی۔ اُس وقت تک بچہ کیا کرے گا؟ اس کی بڑی وجہ تو وردھا اسکیم والوں کے نزدیک یہ ہی کہ وہ بچہ کو اُس عمر میں اسکول کے اندر رکھنا چاہتے ہیں جو کسی خیال یا نصب العین کے جمنے کے لئے مناسب ترین عمر سمجھی جاتی ہی یعنی ۱۲ سے ۱۴ سال تک کا زمانہ۔ اگر وہ ۵ سال کی عمر سے لازمی تعلیم شروع کرتے تو وہ بارہویں سال میں آکر ختم ہو جاتی۔ لہٰذا شہریت اور قومیت کا جو تخیل اور نصب العین ریاست اپنے شہریوں میں پیدا کرنا چاہتی ہی اس کی بناء پر یہ امر لازمی تھا کہ وہ بلوغ کے اس زمانہ کو جب کہ سیرت کی پختگی شروع ہوتی ہی اپنی تعلیم کے اثر میں رکھے۔

نیز ایک وجہ یہ بھی ہی کہ اس عمر سے پہلے جو تعلیم ختم ہو جاتی ہی اس میں ایک بڑا اندیشہ اس کا ہوتا ہی کہ بڑے ہونے پر جو کچھ بچہ نے پڑھا ہی وہ سب بھول بھلا جائے گا۔ ابتدائی تعلیم کی ایک رپورٹ سے معلوم ہوتا ہی کہ ۵۰ فیصدی لڑکے جو ابتدائی تعلیم سے فراغت کے بعد عملی زندگی میں قدم رکھتے ہیں۔ وہ پھر بے پڑھے ہو جاتے ہیں اس خامی کو دور کرنے کے لئے ضرورت یہ سمجھی گئی ہی کہ نہ صرف مدت تعلیم بڑھائی جائے بلکہ وہ جتنی زیادہ موخر ہو سکے کی جائے تاکہ اُن کے ذہن سے وہ حرف غلط کی طرح مٹ نہ جائے۔

اس سلسلہ میں ایک بات اور رہی جاتی ہی اور وہ یہ کہ ۷ سال کی عمر سے پہلے بچے کیا کریں۔ اول تو یہ کہ ہم بچوں کو اتنی پہلے جو مدرسوں میں ڈال دیتے ہیں، وہ ان کی ترقی کے لحاظ سے مفید نہیں ہی۔ باضابطہ تعلیم اس وقت سے شروع ہونی چاہیئے جب بچے کی جسمانی اور ذہنی نشو و نما ایک حد کو پہنچ چکی ہو۔ دنیا کے اور ملکوں میں اسکول بھیجنے کی عمریں زیادہ سے زیادہ جتنی ممکن ہو سکتی ہی دیر میں رکھی جاتی ہیں۔ کہیں بچے ۵ سال سے پہلے اسکول میں نہیں داخل کئے جاتے ہیں اور اس وقت بھی ان کی اسکول کی زندگی کا پہلا سال بہت بے ضابطہ تعلیم کا زمانہ ہوتا ہی۔ اس لحاظ سے وردھا اسکیم نے اگر آغاز تعلیم کا زمانہ ۷ سال کی عمر سے رکھا ہی تو کچھ بہت بیجا نہیں کیا ہی۔

ہاں ایک بات ضرور ہی کہ جن ملکوں میں بچے باضابطہ طور پر ۵ سال کی مدت میں پبلک اسکولوں میں داخل ہوتے ہیں، وہاں اُن کی بے ضابطہ تعلیم کا بھی کچھ نہ کچھ انتظام ہوتا ہی تاکہ ان کی عمر ضائع نہ ہو، اور ان پر خراب اثرات نہ پڑنے پائیں۔ وردھا اسکیم نے بھی نہایت افسوس کے ساتھ لکھا ہی کہ کاش! اگر حکومت بچوں کے لئے اسکولوں کی باضابطہ تعلیم شروع ہونے سے قبل ان کی بے ضابطہ تعلیم کا کچھ انتظام کر سکے تو بڑا اچھا ہوتا اور اس کے بنانے والوں کو یقین ہی کہ جب حکومت اخراجات کی طرف سے مطمئن ہوگی تو وہ کنڈرگارٹن یا اس طرز کے اور دوسرے مدارس کھولے گی اور اس میں ان بچوں کو مصروف رکھے گی۔

حقیقت یہ ہی کہ جن ممالک میں تعلیم مفت اور لازمی ہے اور اس کا سارا بار اور ذمہ داری حکومت کے سر ہی، وہاں بھی حکومت سے علیحدہ تعلیم کا کچھ نہ کچھ انتظام جماعتیں اپنے ہاتھ میں رکھتی ہیں، اس لئے کہ نہ تو وہ حکومت کی تمام تعلیم سے مطمئن ہوتی ہیں، اور نہ وہ سمجھتی ہیں کہ حکومت ہر طرح کی تعلیم دینے کی مجاز اور اہل ہی۔ مذہبی تعلیم، بچوں کی بالکل ابتدائی تعلیم، سیرت اور اخلاق کی تعلیم یا اور

اسی قسم کی اور بہت قسمیں ہیں جو جماعتیں حکومت سے آزاد ہو کر اپنے اپنے طور پر اس کا انتظام اور انصرام کرتی ہیں۔

تیسرا اہم پہلو کسی ایک حرفے کا تمام نظام تعلیم میں بنیادی قرار دینا ہی، حرفہ کے متعلق ایک بڑی غلط فہمی یہ ہی، کہ اس سے گویا کسی نہ کسی حرفہ کا سکھانا اس تعلیم کا مقصود سمجھا جاتا ہے حالانکہ ایسا نہیں ہی۔ وردھا اسکیم کے ماتحت بنیادی اسکولوں اور صنعت و حرفت کے سکھانے والے اسکولوں میں زمین آسمان کا فرق ہی، ان بنیادی اسکولوں میں حرفہ کی حیثیت صرف یہ ہی کہ وہ اور دوسری کی تعلیم کا ایک ذریعہ ہی۔ اب تک عام طور سے تعلیم زیادہ تر کتابی ہوتی تھی جس میں بچے کے دوسرے قوا اور صلاحیتوں کو پرورش اور ترقی کا موقع بہت کم ملتا تھا کسی ایک ایسے شغل کے ساتھ جس میں بچے کے تمام قوائے ذہنی جسمانی اور جذباتی یکساں طور پر مصروف کار ہوں ' تعلیمی حیثیت سے بہترین طریقہ اور اصول سمجھا جاتا ہی۔

حرفہ کی ایک حیثیت گو یہ بھی ہی کہ بچے کو خود اس میں کافی دستگاہ اور مہارت پیدا ہو جائے تاکہ وہ جب مدرسے سے فارغ ہو کر نکلے تو ایک فن کا واقف کار اور ممکن ہو سکے تو ماہر ہو کر بھی نکلے۔ جہاں نفس اس فن میں کمال اور دستگاہ پیدا کرنا مقصود نہیں، وہاں یہ کچھ دشوار بھی نہیں ہی۔ ہم لڑکوں کی صلاحیتوں سے بہت کم واقف ہیں اور نہ اس طرز کی صلاحیتوں کو ہم نے ابھی تک آزمایا ہی۔ بچے اس طرح کے مشترک عمل میں جو جسم اور ذہن دونوں سے تعلق رکھتا ہو، بہت کچھ اور بہت جلد سیکھ لیتے ہیں۔ وردھا اسکیم میں حرفے کی حیثیت زیادہ تر یہی ہی کہ وہ بچے کی ایک اچھی، جامع اور صحیح تعلیم کا بہترین ذریعہ ہو، اور اس کے ساتھ یہ بھی ہی کہ وہ اسے زندگی کے ایک بنیادی شغل پر قدرت اور قابو بھی دے دیتا ہی۔

وردھا اسکیم نے مقامی حالات کے اعتبار سے جہاں اور دوسرے مشاغل اور حرفے کی تجویز کی ہی، وہاں صرف تین کے تفصیلی نصاب دیئے ہیں۔ (۱) باغبانی و زراعت (۲) کتائی و بنائی (۳) گتے اور لکڑی کا کام۔ ان حرفوں کے تفصیلی نصاب دینے کی ایک وجہ تو یہ ہی کہ ہندوستان کی جمہور آبادی کا ذریعہ معاش ان حرفوں یا ان سے متعلق مشغلوں پر ہی اور دوسرے یہ کہ یہ حرفے یوں بھی کچھ عام زندگی کے بنیادی مشاغل ہیں۔ انسان یا تو اپنی کسب معاش زمین سے کرتا ہی یا زمین سے پیدا شدہ چیزوں کی ہیئت و شکل بدل کر دوسری صورتوں میں منتقل کر کے کرتا ہی۔ تمام انسانی زندگی کا مدار اسی وظیفہ اور شغل پر موقوف ہی۔ کوئی بھی صحیح تعلیم کا نظام اور وہ بھی خصوصیت سے ہندوستانی تعلیم کا نظام، اس وقت تک صحیح نظام نہیں ہو سکتا ہی جب تک کہ اس میں زندگی کے ان بنیادی مشاغل کو نمایاں حیثیت نہ دی جائے۔ وردھا اسکیم، اگر وہ کوئی ہندوستان کی عام تعلیم کا نظام پیش کر رہی ہے تو اس سے بہتر اور کچھ نہیں کر سکتی تھی کہ وہ ان حرفوں کو اپنے نظام کے اندر بنیادی حیثیت دے۔

استادوں کا مدرسہ

یکم اگست ۱۹۳۸ء سے جامعہ میں استادوں کا مدرسہ کھلے گا جس میں وردھا اسکیم کے اصولوں کے مطابق استادوں کی تعلیم ہوگی۔ تمام صوبوں سے استاد اس مدرسہ میں تعلیم کے لئے آرہے ہیں۔

تحریک حلقہ ہمدردانِ جامعہ

جدید اضافہ

ذیل میں ہم اپنے ان کرم فرماؤں کے اسمائے گرامی درج کرتے ہیں جو ماہ مئی ۱۹۳۰ء میں حلقہ ہمدردان میں شریک ہوئے ۔

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۱	۵۰۷	علی حسن خاں صاحب رامپور	۱۹	۵۸۳۵	میر عبداللہ صاحب ایبٹ آباد	۳۷	۵۸۵۳	محمد یوسف خاں صاحب پربھنی
۲	۵۸۱۸	بیگم صاحبہ مبارک علی خاں صاحب 〃	۲۰	۵۸۳۶	سیٹھ عیسیٰ جی اینڈ سنز 〃	۳۸	۵۸۵۴	حامد علی خاں صاحب 〃
۳	۵۸۱۹	مولوی عبدالدائم صاحب 〃	۲۱	۵۸۳۷	قاضی رحمت اللہ خاں صاحب 〃	۳۹	۵۸۵۵	احمد عبدالحی صاحب 〃
۴	۵۸۲۰	اسلم خاں صاحب چیف مجسٹریٹ 〃	۲۲	۵۸۳۸	کیپٹن ڈاکٹر ہری سنگھ صاحب 〃	۴۰	۵۸۵۶	ابو حامد سید محمد صاحب 〃
۵	۵۸۲۱	واحد علی صاحب 〃	۲۳	۵۸۳۹	ملا عبدالرحمٰن صاحب 〃	۴۱	۵۸۵۷	سید وزیر علی صاحب 〃
۶	۵۸۲۲	بشیر احمد خاں صاحب ایڈوکیٹ 〃	۲۴	۵۸۴۰	شیخ سجاد احمد جان صاحب 〃	۴۲	۵۸۵۸	مولوی سید معصوم علی صاحب مومن آباد
۷	۵۸۲۳	مشہود حسن صاحب 〃	۲۵	۵۸۴۱	بابو رام لبھایا صاحب 〃	۴۳	۵۸۵۹	محمد امین پٹیل صاحب کام کھیڑ
۸	۵۸۲۴	محمد عبدالحی صاحب قنوج	۲۶	۵۸۴۲	میر ولی اللہ صاحب ایڈوکیٹ 〃	۴۴	۵۸۶۰	محمد ہاشم صاحب سنگنڈہ
۹	۵۸۲۵	مفتی محمد یوسف صاحب خانم آباد	۲۷	۵۸۴۳	سید علی حیدر شاہ صاحب 〃	۴۵	۵۸۶۱	فضل الدین صاحب گلبرگہ
۱۰	۵۸۲۶	خلیق احمد صاحب رامپور	۲۸	۵۸۴۴	قاضی اسد الحق صاحب 〃	۴۶	۵۸۶۲	میر سلطان علی صاحب مومن آباد
۱۱	۵۸۲۷	اے ڈی اظہر صاحب دہلی	۲۹	۵۸۴۵	خان محمد ایوب خاں صاحب 〃	۴۷	۵۸۶۳	سید احمد صاحب 〃
۱۲	۵۸۲۸	حاجی فضل حسین خاں صاحب 〃	۳۰	۵۸۴۶	شیخ محمد احمد صاحب وکیل 〃	۴۸	۵۸۶۴	سید مخدوم حسینی صاحب 〃
۱۳	۵۸۲۹	محمد حسن خاں صاحب رامپور	۳۱	۵۸۴۷	لالہ رام پرکاش صاحب ایبٹ آباد	۴۹	۵۸۶۵	مولوی شیخ داؤد خاں صاحب 〃
۱۴	۵۸۳۰	اے ڈی نث صاحب دہرہ دون	۳۲	۵۸۴۸	قاضی محمد صادق خاں صاحب 〃	۵۰	۵۸۶۶	مولوی رضی الدین خاں صاحب 〃
۱۵	۵۸۳۱	آغا محمود علی صاحب جالنہ	۳۳	۵۸۴۹	محمد عبدالسلام صاحب پربھنی	۵۱	۵۸۶۷	سید وہاب الدین صاحب تشکاری
۱۶	۵۸۳۲	ارباب احمد علی جان صاحب ہری پور	۳۴	۵۸۵۰	محمد اسرئیل خاں صاحب 〃	۵۲	۵۸۶۸	سید یوسف الدین صاحب انصاری
۱۷	۵۸۳۳	مسٹر کنور سین صاحب ایبٹ آباد	۳۵	۵۸۵۱	سید اختر علی صاحب 〃	۵۳	۵۸۶۹	میر غضنفر علی صاحب 〃
۱۸	۵۸۳۴	چودھری محمد اکرم خاں صاحب 〃	۳۶	۵۸۵۲	آغا سرفراز حسین صاحب 〃	۵۴	۵۸۷۰	عبدالرحمٰن خاں محمود صاحب 〃

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۵۵	۵۸۷۱	سید ابوالحسن صاحب صنوی پٹنہ	۷۹	۵۸۹۵	میر فرخند علی صاحب گیورائی	۱۰۳	۵۹۱۹	مولوی سید اشفاق علی صاحب جالنہ
۵۶	۵۸۷۲	میر عبدالجلیل غلیم خاں صاحب 〃	۸۰	۵۸۹۶	غلام حاجی خاں صاحب 〃	۱۰۴	۵۹۲۰	محمد احمد اللہ صاحب صدیقی 〃
۵۷	۵۸۷۳	محمد جمال الدین صاحب 〃	۸۱	۵۸۹۷	محمد غوث صاحب 〃	۱۰۵	۵۹۲۱	شنکر راؤ صاحب اورنگ آباد
۵۸	۵۸۷۴	زیاب بن غانم عرب صاحب 〃	۸۲	۵۸۹۸	مولوی سید عبدالقادر صاحب 〃	۱۰۶	۵۹۲۲	حکیم محمد اسمٰعیل صاحب 〃
۵۹	۵۸۷۵	محمد خلیل اللہ شریف صاحب 〃	۸۳	۵۸۹۹	مولوی محمد یٰسین صاحب 〃	۱۰۷	۵۹۲۳	محمد بشیر الدین صاحب 〃
۶۰	۵۸۷۶	سید غلام حسنین صاحب 〃	۸۴	۵۹۰۰	محمد علی بن علی چاؤش صاحب 〃	۱۰۸	۵۹۲۴	محمد میراں صاحب 〃
۶۱	۵۸۷۷	سید انیس الدین احمد صاحب وکیل 〃	۸۵	۵۹۰۱	عبدالسمیع صاحب 〃	۱۰۹	۵۹۲۵	سید منصور علی صاحب 〃
۶۲	۵۸۷۸	محمد نورالدین خاں صاحب 〃	۸۶	۵۹۰۲	محمد رحمت خاں صاحب 〃	۱۱۰	۵۹۲۶	وشنو سروتم راؤ صاحب 〃
۶۳	۵۸۷۹	غلام محمد ابن محمد عبدالقادر صاحب 〃	۸۷	۵۹۰۳	صالح محمد خاں صاحب 〃	۱۱۱	۵۹۲۷	بھیم راؤ زنگ راؤ صاحب 〃
۶۴	۵۸۸۰	حکیم محمد یوسف صاحب 〃	۸۸	۵۹۰۴	محمد خواجہ شریف صاحب 〃	۱۱۲	۵۹۲۸	غلام جیلانی صاحب پٹن
۶۵	۵۸۸۱	مولوی حسین خاں صاحب 〃	۸۹	۵۹۰۵	محمد وزیر الدین صاحب 〃	۱۱۳	۵۹۲۹	مولوی حسین علی صاحب 〃
۶۶	۵۸۸۲	خواجہ محمد الدین صاحب وکیل 〃	۹۰	۵۹۰۶	سید محمود صاحب عنبر	۱۱۴	۵۹۳۰	نارائن سداشیو صاحب پلی
۶۷	۵۸۸۳	بیگم صاحبہ سردار خاں صاحب 〃	۹۱	۵۹۰۷	حاجی سید حفیظ الدین احمد صاحب 〃	۱۱۵	۵۹۳۱	جگیوار رقا سمتان دی کیتاد صاحب قنا سمتان
۶۸	۵۸۸۴	پنڈت بنواری لال صاحب 〃	۹۲	۵۹۰۸	سید عبدالرحمٰن صاحب جالنہ	۱۱۶	۵۹۳۲	سید علی دہیال خاں صاحب جان 〃
۶۹	۵۸۸۵	نواب قادر یار جنگ بہادر صاحب 〃	۹۳	۵۹۰۹	سید زاہد علی صاحب 〃	۱۱۷	۵۹۳۳	ہدایت اللہ خاں عبداللہ خاں صاحب
۷۰	۵۸۸۶	مولوی سید احمد رضا صاحب واسطی 〃	۹۴	۵۹۱۰	غلام حسین صاحب 〃	۱۱۸	۵۹۳۴	عبدالحفیظ صاحب 〃
۷۱	۵۸۸۷	پنڈت رگھونندن راؤ صاحب 〃	۹۵	۵۹۱۱	سید زاہد علی صاحب 〃	۱۱۹	۵۹۳۵	مولوی محمد یٰسین صاحب 〃
۷۲	۵۸۸۸	مولوی فخرالدین مسعود صاحب 〃	۹۶	۵۹۱۲	منشی محمد ابراہیم صاحب ہیڈ منشی	۱۲۰	۵۹۳۶	محمد عبید اللہ صاحب کاظمی 〃
۷۳	۵۸۸۹	سول سرجن صاحب 〃	۹۷	۵۹۱۳	مرزا اکبر بیگ صاحب 〃	۱۲۱	۵۹۳۷	محمد قمر علی صاحب صدیقی بیڑ
۷۴	۵۸۹۰	مولوی حامد مرزا صاحب 〃	۹۸	۵۹۱۴	مولوی عبدالقادر صاحب 〃	۱۲۲	۵۹۳۸	بنے میاں صاحب 〃
۷۵	۵۸۹۱	چھیدی لال صاحب متاجر 〃	۹۹	۵۹۱۵	محمد عبدالکریم صاحب 〃	۱۲۳	۵۹۳۹	تمیز الدین احمد صاحب 〃
۷۶	۵۸۹۲	مولوی عبد علی صاحب قیومی گیورائی	۱۰۰	۵۹۱۶	نواب میر کاظم علی خاں صاحب 〃	۱۲۴	۵۹۴۰	محمد عبدالرحمٰن صاحب مال محبوب نگر
۷۷	۵۸۹۳	محمد بہاء الدین صاحب 〃	۱۰۱	۵۹۱۷	غلام احمد خاں صاحب 〃	۱۲۵	۵۹۴۱	حکیم سید الحسن التوحید صاحب کنڈہ
۷۸	۵۸۹۴	سید قاسم صاحب 〃	۱۰۲	۵۹۱۸	محمد محبوب علی خاں صاحب 〃	۱۲۶	۵۹۴۲	حاجی سید عبدالحلیم صاحب 〃

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۱۲۷	۵۹۴۳	مولوی سید منہاج الدین صاحب کنڈہ	۱۳۳	۵۹۴۹	محمد عیسیٰ صاحب اسمٰعیلی پٹنہ	۱۳۹	۵۹۵۵	سید شاہ عاشق حسین صاحب مہند
۱۲۸	۵۹۴۴	ڈاکٹر مبارک حسین صاحب داناپور	۱۳۴	۵۹۵۰	سید شرافت حسین صاحب "	۱۴۰	۵۹۵۶	مولوی محمد ایوب صاحب فتوحہ گولہ
۱۲۹	۵۹۴۵	سید محمد طاہر صاحب کنڈہ	۱۳۵	۵۹۵۱	عبدالغفار صاحب "	۱۴۱	۵۹۵۷	محمد سہیل صاحب ندوی کشونہ
۱۳۰	۵۹۴۶	مولوی سید محمد یوسف حسین صاحب "	۱۳۶	۵۹۵۲	سید ولی حسن صاحب "	۱۴۲	۵۹۵۸	محمد طاہر صاحب پٹنہ
۱۳۱	۵۹۴۷	آل حسن صاحب نقار بھاگلپور	۱۳۷	۵۹۵۳	سید عزیز مصطفےٰ صاحب "	۱۴۳	۵۹۵۹	سید سوار علی شاہ صاحب نئی دہلی
۱۳۲	۵۹۴۸	سید مقبول احمد صاحب "	۱۳۸	۵۹۵۴	محمد سلیم صاحب ساہپور بھگونی			

مستقل امداد و عطیات

ذیل کی رقوم جو ماہ مئی ۱۹۳۸ء میں ہمیں اپنے متعینین اور سفرا کی معرفت وصول ہوئیں ہیں درج رجسٹر ہو چکی ہیں اندراجات میں صحت کا خیال رکھا گیا ہے اگر کوئی غلطی رہ گئی ہو تو اطلاع بخشئے دفتر ممنون ہوگا۔

اس سلسلہ میں یہ بات ملحوظ رہنی چاہیئے کہ مہینے کے آخری دنوں کی وصول یابی بعض دفتری مجبوریوں کی وجہ سے دوسرے مہینہ میں محسوب ہوتی ہے اسلئے اگر بعض حضرات کے نام اس فہرست میں درج نہ ہوں تو انہیں آئندہ اشاعت کا انتظار کرنا چاہیئے۔ (مرتب)

مئی ۱۹۳۸ء

دہلی و نئی دہلی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۶۶۵	سید شاہد علی اینڈ برادرس	صہ/	۷	۵۸۱۸ بی	حاجی عباد اللہ خاں صاحب	۶/	۱۳	۵۸۲۴ بی	محمد ایوب صاحب	۱۳/
۲	۶۷۰	خواجہ محمد عبدالمجید خاں صاحب بی اے	ے/	۸	۵۸۱۹	منشی حنیظ احمد صاحب	۴/	۱۴	۵۸۲۵	محمد یٰسین صاحب	عہ/
۳	۶۸۱	قاضی ایم اے طاہر صاحب	عہ/	۹	۵۸۲۰	محمد یار خاں صاحب	۸/	۱۵	۵۸۲۶	حافظ سراج احمد صاحب	[illegible]
۴	۷۲۰	خواجہ محمد عبدالمجید خاں صاحب بی اے	ے/	۱۰	۵۸۲۱	رحمت اللہ خاں صاحب	۴/	۱۶	۵۸۲۷	عبدالمجید خاں صاحب	۲/
۵	۵۸۱۷ بی	حکیم حاجی عبدالحمید صاحب	صہ/	۱۱	۵۸۲۲	عبدالعلیم صاحب ایم اے	عہ/	۱۷	۵۸۲۸	محمد مرتضیٰ خاں صاحب	۸/
۶	۵۸۱۸	میاں اللہ بخش محمد سعید محمد شریف صاحبان	ے/	۱۲	۵۸۲۳	محمد شفیع صاحب	۸/	۱۸	۵۸۲۹	ابوالفضل الحق صاحب قریشی	۴/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۹	۵۸۳۰ بی	سید محمد مقصود صاحب بی اے	۶/	۴۳	۶۲۵۴ بی	پروفیسر عبد الرحمن صاحب	عہ/	۶۷	۶۲۷۸ بی	بیگم صاحبہ خان بہادر مولوی ظفر حسن صاحب	عمہ/
۲۰	۵۸۳۱ "	میر عزیز الدین صاحب	عہ/	۴۴	۶۲۵۵ "	عبد الحق صاحب	صہ/	۶۸	۶۲۷۹ "	خواجہ احمد اللہ صاحب	۴/
۲۱	۵۸۳۲ "	سید صلاح الدین صاحب	۸/	۴۵	۶۲۵۶ "	صوفی محمد صغیر حسن صاحب	عہ/	۶۹	۶۲۸۰ "	ڈی ایم ملک صاحب	عسہ/
۲۲	۵۸۳۳ "	زاہد حسین صاحب	صہ/	۴۶	۶۲۵۷ "	محمد اسماعیل صاحب	۴/	۷۰	۶۲۸۱ "	ملک غلام محمد صاحب	عصہ/
۲۳	۵۸۳۴ "	ایم یامین صاحب	۶/	۴۷	۶۲۵۸ ب "	مولانا اصغر علی صاحب	۴/	۷۱	۶۲۸۲ "	بیگم صاحبہ عبد المتین صاحب	۶/
۲۴	۵۸۳۵ "	عبد الغفار صاحب	عہ/	۴۸	۶۲۵۹ "	مولنا بشیر احمد صاحب	۴/	۷۲	۶۲۸۳ "	بابو محمد شفیق صاحب	عہ/
۲۵	۵۸۳۶ "	احسن حامد علی صاحب	عمہ/	۴۹	۶۲۶۰ "	عبد الرزاق صاحب ایم اے	۶/	۷۳	۶۲۸۴ "	محمد سلیم خانصاحب	۴/
۲۶	۵۸۳۷ "	محمد عارف صاحب شیشہ والے	عہ/	۵۰	۶۲۶۱ "	سلیم الزماں صاحب صدیقی	عہ/	۷۴	۶۲۸۵ "	مسز ایم بی صابری صاحبہ	۴/
۲۷	۵۸۳۸ "	محمد اقبال حسین صاحب	۶/	۵۱	۶۲۶۲ "	بی سلیم الزماں صاحب صدیقی	۸/	۷۵	۶۲۸۶ "	سعید احمد صاحب	۴/
۲۸	۵۸۳۹ "	عبد العلیم صاحب	۴/	۵۲	۶۲۶۳ "	حکیم فرید احمد صاحب عباسی	۸/	۷۶	۶۲۸۷ "	شیخ رفیع الدین صاحب	صہ/
۲۹	۵۸۴۰ "	ضیاء الدین صاحب	۴/	۵۳	۶۲۶۴ "	منشی خورشید عالم صاحب	عہ/	۷۷	۶۲۸۸ "	محمد رفیق صاحب اینڈ کمپنی	عصہ/
۳۰	۵۸۴۱ "	منشی بشیر بیگ صاحب	۲/	۵۴	۶۲۶۵ "	الٰہی مولا بخش چودھری مہر دین صاحبان	عہ/	۷۸	۶۲۸۹ "	سراج الدین صاحب	۴/
۳۱	۵۸۴۲ "	سید محمد شفیع صاحب	۲/	۵۵	۶۲۶۶ "	منشی محمود حسن صاحب	۸/	۷۹	۶۲۹۰ "	حافظ عبد الحق محمد سراج الحق صاحبان	عہ/
۳۲	۵۸۴۳ "	حافظ سراج الدین صاحب	۴/	۵۶	۶۲۶۷ "	محمد خالق بابو شہاب الدین صاحبان	۶/	۸۰	۶۲۹۱ "	شمس العارفین صاحب گلاس مرچنٹ	صہ/
۳۳	۵۸۴۴ "	سید معین الدین صاحب	عہ/	۵۷	۶۲۶۸ "	حکیم شریف الدین خانصاحب	۴/	۸۱	۶۲۹۲ "	حامد علی صاحب	۴/
۳۴	۵۸۴۵ "	سید نصیر الدین صاحب	عہ/	۵۸	۶۲۶۹ "	سید سلیم الدین صاحب	۴/	۸۲	۶۲۹۳ "	مولوی عبد الصمد صاحب	۶/
۳۵	۵۸۴۶ "	محمد زبیر صاحب قریشی	۸/	۵۹	۶۲۷۰ "	خان بہادر سلیمان صاحب انجینیر	صہ/	۸۳	۶۲۹۴ "	سید عبد الحی صاحب بی اے	۸/
۳۶	۵۸۴۷ "	میاں حاجی منور الدین محمد گلزار صاحبان	صہ/	۶۰	۶۲۷۱ "	رفیق احمد صاحب	عہ/	۸۴	۶۲۹۵ "	سید محمد اختر صاحب خوشنویس	۸/
۳۷	۵۸۴۸ "	احمد اسلام خاں صاحب	عہ/	۶۱	۶۲۷۲ "	حکیم عزیز الرحمن صاحب	۸/	۸۵	۶۲۹۶ "	ڈاکٹر مشتاق احمد صاحب	عہ/
۳۸	۵۸۴۹ "	ملک آفتاب احمد صاحب	عہ/	۶۲	۶۲۷۳ "	مولانا محبوب الٰہی صاحب	۸/	۸۶	۶۲۹۷ "	شیخ صبور احمد صاحب	۴/
۳۹	۵۸۵۰ "	بابو محمد ابراہیم صاحب	۴/	۶۳	۶۲۷۴ "	محمد لطیف صاحب قریشی	عہ/	۸۷	۶۲۹۸ "	حاجی شیخ ننھے عبد الرزاق صاحب	عہ/
۴۰	۵۸۵۱ "	منشی شمس الدین صاحب	۴/	۶۴	۶۲۷۵ "	سرفراز الحق صاحب	۴/	۸۸	۶۲۹۹ "	حاجی عبد المغنی فضل الحق صاحبان	۶/
۴۱	۶۲۵۲ "	بابو محبوب احمد صاحب	۴/	۶۵	۶۲۷۶ "	شیخ عبد المجید صاحب	۸/	۸۹	۶۵۰۰ "	لیڈی ڈاکٹر مسز ایف ڈی محمود صاحبہ	عہ/
۴۲	۶۲۵۳ "	ریاض الحسن صاحب	عہ/	۶۶	۶۲۷۷ "	شفیع الدین صاحب نیر	عہ/	۹۰	۶۵۰۱ "	انوار الحق صاحب ایس ایم فان	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۹۱	۶۵۰۲ پی	عبدالرزاق محمد اسحاق صاحبان	عہ/	۱۱۵	۶۵۲۶ پی	منشی غفران الدین صاحب	۴/	۱۳۹	۶۵۵۰ پی	قمرالدین صاحب	۴/
۹۲	۶۵۰۳"	مرزا غلام عباسی صاحب	عہ/	۱۱۶	۶۵۲۷"	حافظ عبدالحکیم حبیب الرحمٰن صاحبان	۴/	۱۴۰	۶۵۵۱"	بابو رحمت اللہ صاحب	ع/
۹۳	۶۵۰۴"	محمد ظفر صاحب	عہ/	۱۱۷	۶۵۲۸"	ایم انعام الحق صاحب	۴/	۱۴۱	۶۵۵۲"	حکیم کبیرالدین احمد صاحب	عہ/
۹۴	۶۵۰۵"	مرغوب احمد صاحب توفیق	ع/	۱۱۸	۶۵۲۹"	مرزا فیاض بیگ صاحب	۴/	۱۴۲	۶۵۵۳"	مولوی عبدالحسن صاحب	ع/
۹۵	۶۵۰۶"	ڈاکٹر محمد شریف صاحب	عہ/	۱۱۹	۶۵۳۰"	ابوالیس مولا بخش صاحب	عہ/	۱۴۳	۲۷۷۰"	محمد عبدالغنی صاحب شہید گورنمنٹ [illegible]	عہ/
۹۶	۶۵۰۷"	کالے خاں صاحب فروشندہ [illegible]	۸/	۱۲۰	۶۵۳۱"	زرین خاں صاحب عبدالحمید خاں صاحبان	ع/	۱۴۴	۲۷۷۱"	غلام محمد صاحب	۸/
۹۷	۶۵۰۸"	حاجی محبوب بخش صاحب و حاجی رفیع الدین صاحبان	عہ/	۱۲۱	۶۵۳۲"	محمد بشیرالدین نصیرالدین صاحبان	۸/	۱۴۵	۲۷۷۲"	عبدالرحمٰن صاحب	۴/
۹۸	۶۵۰۹"	شیخ محمد اسمٰعیل صاحب	۴/	۱۲۲	۶۵۳۳"	شیخ محمد تقی صاحب	عہ/	۱۴۶	۲۷۷۳"	میاں محمد صاحب	عہ/
۹۹	۶۵۱۰"	شیخ محمد سعید صاحب	۴/	۱۲۳	۶۵۳۴"	حاجی سید میر عبدالغنی صاحب [illegible] والے	۴/	۱۴۷	۲۷۷۴"	احسان الحق صاحب	۸/
۱۰۰	۶۵۱۱"	شیخ انیس الرحمٰن صاحب	۴/	۱۲۴	۶۵۳۵"	حکیم ذکی احمد صاحب	عہ/	۱۴۸	۲۷۷۵"	مولوی عبدالرب صاحب	عہ/
۱۰۱	۶۵۱۲"	ڈاکٹر حسین بخش صاحب	۴/	۱۲۵	۶۵۳۶"	محمد تقی صاحب اینڈ سنز	۴/	۱۴۹	۲۷۷۶"	خان بہادر حافظ عبدالحکیم صاحب	ے/
۱۰۲	۶۵۱۳"	قدیرالدین احمد صاحب وکیل	عہ/	۱۲۶	۶۵۳۷"	امجد حسین خاں صاحب [illegible]	۴/	۱۵۰	۲۷۷۷"	فتح محمد صاحب شگفتہ	عہ/
۱۰۳	۶۵۱۴"	شمس العارفین صاحب دوا والے	۴/	۱۲۷	۶۵۳۸"	ایم اکرام الدین صاحب	۸/	۱۵۱	۲۷۷۸"	محمد متین صاحب	عہ/
۱۰۴	۶۵۱۵"	مرزا سلیمان صاحب جوہری	عہ/	۱۲۸	۶۵۳۹"	محمد حسین خادم صاحب	۸/	۱۵۲	۲۷۷۹"	ایم طفیل محمد صاحب	۸/
۱۰۵	۶۵۱۶"	محمد اسمٰعیل صاحب	۴/	۱۲۹	۶۵۴۰"	حاجی رشید احمد صاحب	ع/	۱۵۳	۲۷۸۰"	خواجہ غلام یٰسین صاحب	عہ/
۱۰۶	۶۵۱۷"	محمد رفیع صاحب	۸/	۱۳۰	۶۵۴۱"	محمد شفیع محمد خلیل صاحبان	عہ/	۱۵۴	۲۷۸۱"	عبدالواحد صاحب	۴/
۱۰۷	۶۵۱۸"	حافظ رحمت الٰہی محمد بلال صاحبان	۴/	۱۳۱	۶۵۴۲"	علاءالدین صاحب	۴/	۱۵۵	۲۷۸۲"	سید محمد مرتضیٰ علی صاحب	عہ/
۱۰۸	۶۵۱۹"	محمد ادریس صاحب باڑی اینڈ کو	عہ/	۱۳۲	۶۵۴۳"	حاجی عبدالحمید صاحب موتی والے	۸/	۱۵۶	۲۷۸۳"	سید حامد علی صاحب	عہ/
۱۰۹	۶۵۲۰"	عبدالرحیم صاحب والد حاجی محبوب الٰہی صاحب	۸/	۱۳۳	۶۵۴۴"	حکیم نذیرالدین احمد صاحب	۴/	۱۵۷	۲۷۸۴"	محمد اشرف صاحب	۸/
۱۱۰	۶۵۲۱"	منشی حشمت اللہ صاحب	عہ/	۱۳۴	۶۵۴۵"	حسین نظامی صاحب	للعہ/	۱۵۸	۲۷۸۵"	مولوی عبدالرحمٰن صاحب	۸/
۱۱۱	۶۵۲۲"	حاجی نورالدین صاحب فروشندہ [illegible]	۴/	۱۳۵	۶۵۴۶"	شیخ محمد ادریس صاحب	۲/	۱۵۹	۲۷۸۶"	محمد فاضل صاحب	۸/
۱۱۲	۶۵۲۳"	منشی علی احمد خاں صاحب	عہ/	۱۳۶	۶۵۴۷"	بشیر مرزا صاحب	عہ/	۱۶۰	۲۷۸۷"	عبدالحق صاحب	۴/
۱۱۳	۶۵۲۴"	حکیم عبدالرزاق صاحب نظامی	۲/	۱۳۷	۶۵۴۸"	شیخ محمد یوسف صاحب	۸/	۱۶۱	۲۷۸۸"	شیخ کریم بخش صاحب	عہ/
۱۱۴	۶۵۲۵"	عبدالمجید صاحب	ے/	۱۳۸	۶۵۴۹"	ممتاز الدین صاحب سوداگر	عہ/	۱۶۲	۲۷۸۹"	ملک عطا محمد صاحب	۴/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۶۳	۲۷۹۰ جبی	بیگم صاحبہ محمد غیور صاحب ڈاکٹر [illegible]	۴/
۱۶۴	۲۷۹۱ "	محمد اسمٰعیل صاحب "	عہ/
۱۶۵	۲۷۹۲ "	تاج الدین صاحب "	عہ/
۱۶۶	۲۷۹۳ "	ملک غلام حیدر صاحب "	۸/
۱۶۷	۲۷۹۴ "	محمد غیور صاحب "	۸/
۱۶۸	۲۷۹۵ "	منشی کریم بخش صاحب "	عمر/
۱۶۹	۲۷۹۶ "	صوفی غلام قادر صاحب "	۸/
۱۷۰	۲۷۹۷ "	سید ضمیر الحسن صاحب نی "	۸/
۱۷۱	۲۷۹۸ "	خواجہ محمد حسن ڈار صاحب "	۸/
۱۷۲	۲۷۹۹ "	آغا علی مصطفےٰ صاحب "	عمر/
۱۷۳	۲۸۰۰ "	سید محمد ذاکر صاحب "	۴/
۱۷۴	۴۹۹۶ "	لیاقت اللہ خاں صاحب "	۸/
۱۷۵	۴۹۹۷ "	محمد شریف قریشی صاحب "	۸/
۱۷۶	۴۹۹۸ "	سید ابو الحیات صاحب "	عہ/
۱۷۷	۴۹۹۹ "	شمعون احمد صاحب "	عہ/
۱۷۸	۵۰۰۰ "	محمد نصر اللہ صاحب "	عمر/
۱۷۹	۵۳۷۴ "	منشی حبیب الرحمن صاحب "	۴/
۱۸۰	۵۳۷۵ "	غالب علی شاہ صاحب "	للعہ/
۱۸۱	۵۳۷۶ "	مولانا محمد مختار صاحب "	عمر/
۱۸۲	۵۳۷۷ "	مفتی محمد عبد اللطیف صاحب "	عمر/
۱۸۳	۵۳۷۸ "	محمد اسلام صاحب "	۸/
۱۸۴	۵۳۷۹ "	چودھری غلام احمد صاحب پرویز "	عہ/
۱۸۵	۵۳۸۰ "	خواجہ محمد یوسف شاہ صاحب "	عہ/
۱۸۶	۵۳۸۱ "	شیخ عبد اللہ جان صاحب "	۸/
۱۸۷	۳۸۲ جبی	سید باقر حسین صاحب دفتر گورنمنٹ	۴/
۱۸۸	۵۳۸۳ "	سید سردار علی شاہ صاحب آف انڈیا	للعہ/
		میزان کل مالہ	۱۳۰ للعہ ۱۲/

یو۔پی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۶۶۷	سید ابرار حسن صاحب گورکھپور	ے/
۲	۶۶۸	محمد یوسف صاحب "	للعہ/
۳	۶۶۹	شاہ محمد جنید صاحب "	للعہ/
۴	۶۷۹	سید ارتضیٰ علی صاحب دہرہ دون	ے/
۵	۶۹۴	بیگم صاحبہ ایم اسلام صاحب کانپور	عـہ/
۶	۷۰۰	ایس حبیب احمد علی صاحب آنولہ	عہ/
۷	۷۰۱	بیگم صاحبہ ایم اسلام صاحب کانپور	عـہ/
۸	۷۰۳	اے ای فٹ صاحب دہرہ دون	صہ/
۹	۷۰۸	محمد وسیم صاحب لکھنؤ	صہ/
۱۰	۵۲۵۸ بی	مولوی محمد خلیق احمد صاحب امینو	صہ/
۱۱	۵۲۵۹ "	مولوی محمد مہدی حسن صاحب مرادآباد	عہ/
۱۲	۵۲۶۰ "	مولوی محمد راشد صاحب "	ع/
۱۳	۵۲۶۱ "	مولوی سید ظہیر عالم صاحب "	ع/
۱۴	۵۲۶۲ "	ہدایت علی خاں صاحب "	ے/
۱۵	۵۲۶۳ "	شجاعت علی خاں صاحب "	سے/
۱۶	۵۲۶۴ "	محمد عبد الہادی صاحب "	عمر/
۱۷	۵۲۶۵ "	محمد انس خاں صاحب علیگڑھ	عمر/
۱۸	۵۲۶۶ "	ڈاکٹر ازہر قدوائی صاحب "	عہ/
۱۹	۵۲۶۷ "	انصار الحق صاحب "	۴/
۲۰	۵۲۶۸ "	اختر حسین صاحب "	عمر/
۲۱	۵۲۶۹ بی	حافظ الملک مولوی حبیب اللہ صاحب علیگڑھ	عہ/
۲۲	۵۲۷۰ "	مولوی سید بشیر علی صاحب "	ع/
۲۳	۵۲۷۱ "	رشید احمد صاحب صدیقی "	ع/
۲۴	۵۲۷۲ "	حکیم عبد اللہ صاحب نصر	ع/
۲۵	۵۲۷۳ "	شاہ محمد اویس صاحب "	ع/
۲۶	۵۲۷۴ "	مولوی محمد خلیل صاحب "	عہ/
۲۷	۵۲۷۵ "	مولانا ابوبکر محمد شیث صاحب "	ے/
۲۸	۵۲۷۶ "	حبیب الرحمن صاحب "	صہ/
۲۹	۵۲۷۷ "	حکیم عبد اللطیف صاحب "	عـہ/
۳۰	۵۲۷۸ "	بیگم صاحبہ حکیم عبد اللطیف صاحب	ے/
۳۱	۵۲۷۹ "	سید محمد طاہر صاحب "	ے/
۳۲	۵۲۸۰ "	فہیم الدین صاحب "	عمر/
۳۳	۵۲۸۱ "	مولوی مسعود حسن صاحب صدیقی	۲/
۳۴	۵۲۸۲ "	ڈاکٹر محمد رفیق صاحب "	صہ/
۳۵	۵۲۸۳ "	مسز مولوی نصیر الدین صاحب علوی	عہ/
		میزان کل مالہ	۱۶۲ عـہ ۶/

بنگال

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۱۰۹ جبی	شیخ عبد الرشید صاحب کلکتہ	عـہ/
۲	۵۱۱۰ "	صاحب زماں صاحب "	۴/
۳	۵۱۱۱ "	محمد صادق صاحب "	۲/
۴	۵۱۱۲ "	محمد مصاحب صاحب "	۴/
۵	۵۱۱۳ "	محمد تقی صاحب باڑی "	صہ/
۶	۵۱۱۴ "	میسرز رحمٰن اینڈ کو "	عمر/
۷	۵۱۱۵ "	محمد احمد صاحب "	۴/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۸	۵۱۱۶ بی	سید ریحان احمد صاحب کلکتہ	۸/
۹	۵۱۱۷ ،	حکیم نثار احمد صاحب ،	عہ/
۱۰	۵۱۱۸ ،	بی ایم عمر صاحب ،	۴/
۱۱	۵۱۱۹ ،	ایس مولا بخش برادرس ،	۴/
۱۲	۵۱۲۰ ،	محمد عثمان صاحب ،	ع/
۱۳	۵۱۲۱ ،	ظہور الدین صاحب ،	۴/
۱۴	۵۱۲۲ ،	مولوی محمد امین صاحب ،	عہ/
۱۵	۵۱۲۳ ،	فضل الٰہی صاحب ،	غا/
۱۶	۵۱۲۴ ،	ملا محمد عاشقین صاحب ،	۴/
۱۷	۵۱۲۵ ،	سید احمد تفضل صاحب ،	عہ
۱۸	۵۱۲۶ ،	ثمین الدین صاحب ،	۴/
۱۹	۵۱۲۷ ،	محمد کامل صاحب ،	عہ
۲۰	۵۱۲۸ ،	سیف الدین صاحب ،	۴/
۲۱	۵۱۲۹ ،	محمد نذیر محفوظ الحق صاحب ،	عہ/
۲۲	۵۱۳۰ ،	محمد بشیر مرزا صاحب ،	عہ
۲۳	۵۱۳۱ ،	شیخ محمد صدیق صاحب ،	عہ/
۲۴	۵۱۳۲ ،	عرفان الٰہی صاحب ،	۴/
۲۵	۵۱۳۳ ،	حاجی شیخ محمد سعید صاحب ،	صہ/
۲۶	۵۱۳۴ ،	ایم آر زکی صاحب ،	عہ/
۲۷	۵۱۳۵ ،	شیخ محمد رفیع صاحب ،	ے/
۲۸	۵۱۳۶ ،	محمد تقی صاحب ،	۴/
۲۹	۵۱۳۷ ،	اہلیہ صاحبہ ایم یوسف کبانی صاحب	عہ/
۳۰	۵۱۳۸ ،	حلیمہ روشن فاطمہ صاحبہ ،	ع/
۳۱	۵۱۳۹ ،	اے جے ویرانی صاحب ،	۴/
۳۲	۵۱۴۰ بی	محمد حاجی ولی محمد صاحب کلکتہ	۴/
۳۳	۵۱۴۱ ،	اے غنی ملا صاحب ،	۸/
۳۴	۵۱۴۲ ،	اے ایم خیرادی صاحب ،	۸/
۳۵	۵۱۴۳ ،	محمد عثمان اجمیری صاحب ،	۴/
۳۶	۵۱۴۴ ،	علی محمد عثمان اجمیری صاحب ،	۸/
۳۷	۵۱۴۵ ،	محمد عمر عثمان اجمیری صاحب ،	۸/
۳۸	۵۱۴۶ ،	عبد الکریم صاحب ،	عہ/
۳۹	۵۱۴۷ ،	ایم ایوب ولی محمد صاحب ،	۸/
۴۰	۵۱۴۸ ،	قاسم دادا صاحب ،	۴/
۴۱	۵۱۴۹ ،	عبد الوہاب صاحب ،	۴/
۴۲	۵۱۵۰ ،	اے رحمٰن ہارقانی صاحب ،	۴/
۴۳	۵۱۵۱ ،	ریاض بہادر خاں صاحب ،	۸/
۴۴	۵۱۵۲ ،	سعید الزماں صاحب ،	عہ/
۴۵	۵۱۵۳ ،	بیگم صاحبہ انیس زماں صاحب ،	عہ/
۴۶	۵۱۵۴ ،	اے آر امین حسین صاحب ،	۸/
۴۷	۵۱۵۵ ،	سید ریحان احمد صاحب ،	عہ/
۴۸	۵۱۵۶ ،	مولوی ابو نصر محمد اکرم صاحب ،	۸/
۴۹	۵۱۵۷ ،	خواجہ محمد شریف چکوالی صاحب ،	عہ/
۵۰	۵۱۵۸ ،	خواجہ محمد شفیع صاحب ،	۴/
۵۱	۵۱۵۹ ،	سید محمد عاصم صاحب ،	عہ/
۵۲	۵۱۶۰ ،	اہلیہ صاحبہ محمد عاصم صاحب ،	شہ/
۵۳	۵۱۶۱ ،	نصیر الدین احمد صاحب ،	۲/
۵۴	۵۱۶۲ ،	مولوی عبد العزیز صاحب انصاری ،	صہ/
۵۵	۵۱۶۳ ،	سید آغا آفندی صاحب ،	عہ
۵۶	۵۱۶۴ بی	حمید الزماں صاحب کلکتہ	ع/
۵۷	۵۱۶۵ ،	ایم ایم حنیف صاحب ،	صہ/
۵۸	۵۱۶۶ ،	ایم ایس ضحی صاحب ،	عہ/
۵۹	۵۱۶۷ ،	محمد ابراہیم سراج الدین صاحبان ،	عہ/
۶۰	۵۱۶۸ ،	غلام حسین صاحب ،	۸/
۶۱	۵۱۶۹ ،	مولوی محمد مبین صاحب ،	عہ/
۶۲	۵۱۷۰ ،	میسرز منور برادرس ،	عہ/
۶۳	۵۱۷۱ ،	منظور احمد خاں صاحب ،	عہ/
۶۴	۵۱۷۲ ،	تحسین الدین صاحب ،	۴/
۶۵	۵۱۷۳ ،	حفیظ الرحمٰن خلیل الرحمٰن صاحبان	عہ/
۶۶	۵۱۷۴ ،	سید شاہ محمد انور حسین صاحب ،	۴/
۶۷	۵۱۷۵ ،	سید محمد معین الدین صاحب ،	۴/
۶۸	۵۱۷۶ ،	عبد الرحیم خاں صاحب ،	عہ/
۶۹	۵۱۷۷ ،	محمد صالحین صاحب ،	ع/
۷۰	۵۱۷۸ ،	محمد احمد صاحب ،	عہ/
۷۱	۵۱۷۹ ،	محمد سرور صاحب ،	عہ/
۷۲	۵۱۸۰ ،	سلطان اسلام صاحب ،	ے/
۷۳	۵۱۸۱ ،	محمد لیاقت اللہ خاں صاحب ،	عہ/
۷۴	۵۱۸۲ ،	موسیٰ محمد حبیب الحسن صاحب ،	۸/
۷۵	۵۱۸۳ ،	شیر علی اصغر علی صاحبان ،	۸/
۷۶	۵۱۸۴ ،	پروفیسر شاہ کلیم الرحمٰن صاحب ،	عہ/
۷۷	۵۱۸۵ ،	غلام حیدر صاحب جاوڑا پنجابی	۸/
۷۸	۵۱۸۶ ،	مولوی قاضی محمد شبیر صاحب ،	عہ/
۷۹	۵۱۸۷ ،	میاں اللہ بخش محمد سعید صاحبان	ے/
۸۰	۵۱۸۸ ،	حاجی محمد رفیع صاحب ،	۸/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۸۱	۵۱۸۹ علی	محمد تقی صاحب کلکتہ	۸/	۱۵	۵۶۶۷ علی	محمد بشیر علی محمد صاحب بمبئی	عہ/	۳۹	۵۶۹۱ بی	ایس ایم ابراہیم صاحب بمبئی	عہ/
۸۲	۵۱۹۰ "	مولوی محمد وزیر خاں صاحب "	۸/	۱۶	۵۶۶۸ "	احمد حاجی یوسف صاحب "	۸/	۴۰	۵۶۹۲ "	حافظ محمد یحییٰ زکریا برادرس "	۴/
۸۳	۵۱۹۱ "	رحمٰن الٰہی صاحب "	عہ/	۱۷	۵۶۶۹ "	عبد العزیز غلام نبی صاحب "	۴/	۴۱	۵۶۹۳ "	قاضی عبد الرحمٰن صاحب تلیانی "	۴/
۸۴	۵۱۹۲ "	شیخ محمد فاروق صاحب "	عہ/	۱۸	۵۶۷۰ "	حبیب رحیم پاریا صاحب "	صہ/	۴۲	۵۶۹۴ "	شیخ احمد عبد اللطیف صاحب "	۴/
۸۵	۵۱۹۳ "	حاجی رحیم الدین عبد الکریم صاحب جیلانی "	صہ/	۱۹	۵۶۷۱ "	رئیس احمد صاحب جعفری "	عہ/	۴۳	۵۶۹۵ "	بیگم صاحبہ عثمان سوبانی صاحب "	ع/
۸۶	۵۱۹۴ "	خواجہ محمد شفیع صاحب "	عہ/	۲۰	۵۶۷۲ "	عبد الغفور احمد صاحب "	عہ/	۴۴	۵۶۹۶ "	ابو سعید صاحب کالوکھے "	۲/
۸۷	۵۱۹۵ "	مولوی حاجی عبد الخالق صاحب "	عہ/	۲۱	۵۶۷۳ "	کریم داد خاں صاحب بھوپالی "	۸/	۴۵	۵۶۹۷ "	محمد اسحاق صاحب کاتب "	۴/
۸۸	۵۱۹۶ "	محمود خاں صاحب "	۲/	۲۲	۵۶۷۴ "	شیخ احمد صاحب شنگے "	۴/	۴۶	۵۶۹۸ "	عبد الحمید صاحب کاتب "	۴/
		میزان کل	۱۰۲ ۱۲/	۲۳	۵۶۷۵ "	علی حاجی یوسف صاحب بیجانی "	عہ/	۴۷	۵۶۹۹ "	امیر حسین صاحب کاتب "	۴/
		بمبئی		۲۴	۵۶۷۶ "	عبد الحمید صاحب اسمٰعیل "	عہ/	۴۸	۵۷۰۰ "	حسن علی صاحب راجکوٹ والا	۴/
۱	۶۶۶	محمد عمر حسنی صاحب جوناگڑھ	صہ/	۲۵	۵۶۷۷ "	محمد ابراہیم علی صاحب قزلباش "	ع/	۴۹	۵۷۰۱ "	مرزا اختر حسن صاحب وکیل "	عہ/
۲	۵۶۵۴ علی	معین الدین صاحب حارث بمبئی	عہ/	۲۶	۵۶۷۸ "	شیخ علی شیخ اسمٰعیل صاحب "	عہ/	۵۰	۵۷۰۲ "	خلیل الرحمٰن صاحب گڑدھے	۴/
۳	۵۶۵۵ "	اہلیہ صاحبہ معین الدین صاحب حارث	عہ/	۲۷	۵۶۷۹ "	ابو بکر صاحب چھوٹانی "	عہ/	۵۱	۵۷۰۴ "	عبد السلام صاحب "	۴/
۴	۵۶۵۶ "	عثمان حسین خاں صاحب "	عہ/	۲۸	۵۶۸۰ "	حاجی ابو بکر صاحب جوہری "	عہ/	۵۲	۵۷۰۵ "	چودھری صاحب معرفت دائرۃ ادبیہ	عہ/
۵	۵۶۵۷ "	ایم اے باسط صاحب "	عہ/	۲۹	۵۶۸۱ "	حاجی عیسیٰ موسیٰ صاحب جوہری "	عہ/	۵۳	۵۷۰۶ "	رئیس احمد صاحب جعفری "	عہ/
۶	۵۶۵۸ "	قاضی عبد الرؤف صاحب جبلپائی "	۴/	۳۰	۵۶۸۲ "	آنریبل محمد یٰسین نوری صاحب "	۷/	۵۴	۵۷۰۷ "	خلیل شرف الدین صاحب "	۴/
۷	۵۶۵۹ "	پیر محمد صاحب کاتب "	۴/	۳۱	۵۶۸۳ "	ابراہیم عبادی صاحب "	۴/			میزان کل	۸۲ ۱۲/
۸	۵۶۶۰ "	قاضی بابو صاحب کھبلائی "	۸/	۳۲	۵۶۸۴ "	فقیہ عباس صاحب آرائی "	۴/			**پنجاب**	
۹	۵۶۶۱ "	سید عبد اللہ میر علی صاحب "	۴/	۳۳	۵۶۸۵ "	چودھری محمد چراغ الدین صاحب ایڈیٹر "	۶/	۱	۶۷۷	ایم سعید اللہ صاحب لاہور	صہ/
۱۰	۵۶۶۲ "	حاجی احمد غلام محی الدین صاحب "	عہ/	۳۴	۵۶۸۶ "	حکیم عبد الرحمٰن صاحب "	۴/	۲	۶۷۸	حکیم احمد شجاع صاحب "	صہ/
۱۱	۵۶۶۳ "	مسٹر ڈاکر شکے اے حمید صاحب "	۶/	۳۵	۵۶۸۷ "	محمود حسین صاحب عتری "	۴/	۳	۶۸۶	مولوی عبد المجید صاحب سالک "	صہ/
۱۲	۵۶۶۴ "	ڈی زور ارخ صاحب "	عہ/	۳۶	۵۶۸۸ "	محمد عبد الحمید خاں صاحب لوہیرے "	۴/	۴	۶۸۸	میر سراج الدین صاحب بہاولپور	صہ/
۱۳	۵۶۶۵ "	عبد الرحمٰن محمد یوسف صاحب "	عہ/	۳۷	۵۶۸۹ "	ایم اے باسط صاحب "	عہ/	۵	۶۸۹	حافظ شیخ عبد الغنی صاحب "	لعہ/
۱۴	۵۶۶۶ "	صدیق سلیمان صاحب "	عہ/	۳۸	۵۶۹۰ "	ڈاکٹر محمد اسحاق صاحب "	۶/	۶	۷۰۹	قاضی اسد الحق صاحب ایبٹ آباد	صہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۷	۷۱۰	خان محمد ایوب خانصاحب پیشاور	صہ/	۳۱	۶۹۶۲بی	ملک مظفر خانصاحب بہاولپور	صہ/	۳	۴۴۵۲بی	محمد خان صاحب جالنہ	صہ/
۸	۷۱۱	شیخ محمد احمد صاحب 〃	صہ/	۳۲	۶۹۶۳	ایم اے مجید صاحب 〃	ع/	۴	۴۴۵۳	مولوی غلام صابر صاحب 〃	ع/
۹	۷۱۲	لالہ رام پرکاش صاحب 〃	صہ/	۳۳	۶۹۶۴	سید صادق علی صاحب 〃	عہ/	۵	۴۴۵۴	عالم خان صاحب 〃	ے/
۱۰	۷۱۳	قاضی محمد صادق خانصاحب 〃	صہ/	۳۴	۶۹۶۷	خالیر تبت کرنل مقبول حسن صاحب 〃	معہ/	۶	۴۴۵۵	مہدی علی مرزا صاحب 〃	صہ/
۱۱	۷۱۵	عذرا سلطانہ بیگم صاحبہ لاہور	عہ/	۳۵	۶۹۶۸	آقا ف ایم اکرم صاحب 〃	عہ/	۷	۴۴۵۶	محمد خان صاحب 〃	صہ/
۱۲	۵۳۸۴بی	سید علی حیدر شاہ صاحب ایبٹ آباد	صہ/	۳۶	۶۹۷۰	منشی دبیر حسین صاحب 〃	ع/	۸	۴۴۵۷	سید عبدالحکیم صاحب 〃	ے/
۱۳	۵۳۸۵	میر ولی اللہ صاحب 〃	ے/	۳۷	۶۹۷۳	خان بہادر شیخ شاہ نواز خانصاحب	صہ/	۹	۴۴۵۸	قاضی محمد حمید الدین صاحب 〃	عہ/
۱۴	۵۳۸۶	بابو رام بھجایا صاحب 〃	صہ/	۳۸	۶۹۷۵	شیخ رفیق احمد صاحب 〃	عہ/	۱۰	۴۴۵۹	مرزا اکبر بیگ صاحب 〃	ے/
۱۵	۵۳۸۷	شیخ سجاد احمد جان صاحب 〃	ے/	۳۹	۶۹۷۶	تاج محمد خان صاحب 〃	للعہ/	۱۱	۴۴۶۰	مولوی عبدالقادر صاحب 〃	صہ/
۱۶	۵۳۸۸	ملا عبدالرحمن صاحب 〃	ے/	۴۰	۶۹۷۷	قاضی محمد عظیم الدین صاحب	ے/	۱۲	۴۴۶۲	قمر الدین رحیم الدین صاحبان 〃	صہ/
۱۷	۵۳۸۹	کیپٹن ڈاکٹر ہری سنگھ صاحب 〃	صہ/	۴۱	۶۹۷۸	مولوی عبدالمجید صاحب رحمانی 〃	عہ/	۱۳	۴۴۶۳	ظفر خانصاحب 〃	صہ/
۱۸	۵۳۹۰	قاضی رحمت اللہ خانصاحب 〃	صہ/	۴۲	۶۹۷۹	کرنل سید نذیر علی شاہ صاحب	عہ/	۱۴	۴۴۶۴	مولوی سید احمد صاحب 〃	صہ/
۱۹	۵۳۹۱	سیٹھ عیسیٰ جی اینڈ سنز 〃	ے/	۴۳	۶۹۸۰	حکیم ظہور احمد صاحب 〃	ے/	۱۵	۴۴۶۵	محمد عبدالکریم صاحب 〃	عہ/
۲۰	۵۳۹۲	میر عبداللہ صاحب 〃	ے/	۴۴	۶۹۸۱	لالہ موکند صاحب 〃	ع/	۱۶	۴۴۶۶	سید زاہد علی صاحب 〃	عہ/
۲۱	۵۳۹۳	چودھری محمد اکرم خانصاحب 〃	ے/	۴۵	۶۹۸۲	حافظ محمد شفیع الدین صاحب 〃	عہ/	۱۷	۴۴۶۷	مولوی شمس الدین احمد صاحب 〃	صہ/
۲۲	۵۳۹۴	مسٹر کنور سین صاحب 〃	صہ/	۴۶	۶۹۸۴	کیپٹن غلام محمد صاحب 〃	لعہ/	۱۸	۴۴۶۸	مولوی محمد اعجاز اللہ خانصاحب 〃	ے/
۲۳	۵۳۹۵	ارباب احمد علی خانصاحب ہری پور	ے/	۴۷	۶۹۸۵	آغا محمد خانصاحب 〃	عمہ/	۱۹	۴۴۶۹	مولوی عبدالمجید خانصاحب 〃	سعہ/
۲۴	۶۹۵۴	مولوی محمد عبدالرحمن صاحب بہاولپور	للعہ/	۴۸	۶۹۸۸	حاجی یار محمد خان صاحب 〃	ع/	۲۰	۴۴۷۰	منشی محمد ابراہیم صاحب اینڈ سنز 〃	ے/
۲۵	۶۹۵۵	مولوی محمد اکبر خانصاحب 〃	سعہ/	۴۹	۶۹۸۹	منشی غوث بخش صاحب 〃	ع/	۲۱	۴۴۷۱	مولوی سید محمد ایوب صاحب 〃	ے/
۲۶	۶۹۵۶	مولوی شیخ شیر محمد صاحب 〃	صہ/	۵۰	۶۹۹۰	مولوی فضل حسین صاحب 〃	عہ/	۲۲	۴۴۷۲	حاجی عبدالقادر صاحب 〃	عمہ/
۲۷	۶۹۵۷	احمد علی صاحب 〃	لعہ/			میزان کل	۳۶۹ سالعہ/	۲۳	۴۴۷۳	حاجی ظہیر الحسن صاحب 〃	ے/
۲۸	۶۹۵۸	سردار محمد رحیم خانصاحب 〃	عہ/			**حیدرآباد دکن**		۲۴	۴۴۷۴	محمود خانصاحب 〃	عہ/
۲۹	۶۹۵۹	سردار محمد اکبر خانصاحب 〃	صہ/	۱	۶۶۶	اے کے مشتاق احمد صاحب سکندرآباد	عمہ/	۲۵	۴۴۷۵	عبدالغفور خانصاحب 〃	ے/
۳۰	۶۹۶۰	حاجی غلام محمد خان صاحب 〃	ع/	۲	۶۷۶	ڈاکٹر اے یل سعید صاحب حیدرآباد	صہ/	۲۶	۴۴۷۶	مولوی محبوب علیخانصاحب 〃	ے/

نمبر شمار	حوالہ رسید	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۲۷	۲۴۷۷ بی	مولوی سید اشفاق علی صاحب جالنہ	لعہ	۵۱	۲۵۱۲ بی	پنڈت رگھونندن راؤ صاحب بیڑ	سے/	۷۵	۲۵۴۲ بی	مولوی محمد یوسف خانصاحب پربھنی	صہ/
۲۸	۲۴۸۰ "	نواب میر کاظم علیخانصاحب "	عہ/	۵۲	۲۵۱۴ "	مولوی فخر الدین مسعود صاحب "	صہ/	۷۶	۲۵۴۳ "	مولوی حامد علیخان صاحب "	ے/
۲۹	۲۴۸۱ "	مولوی غلام احمد خانصاحب "	ہر/	۵۳	۲۵۱۵ "	سول سرجن صاحب "	ے/	۷۷	۲۵۴۵ "	مولوی احمد عبدالحی صاحب "	معہ/
۳۰	۲۴۸۲ "	سید افضل علی صاحب "	صہ/	۵۴	۲۵۱۶ "	مولوی حامد مرزا صاحب "	ہے/	۷۸	۲۵۴۷ "	ابو حامد سید محمد صاحب "	ے/
۳۱	۲۴۸۷ "	حاجی ولی محمد حاجی موسیٰ صاحبان "	لعہ	۵۵	۲۵۲۰ "	چھیدی لال صاحب "	ہے/	۷۹	۲۵۴۸ "	سید وزیر علی صاحب "	ے/
۳۲	۲۴۸۸ "	عبدالغنی ولی محمد صاحب "	لعہ	۵۶	۲۵۲۱ "	سید خلیل اللہ شریف صاحب "	ہے/	۸۰	۲۵۴۹ "	سید فہیم حسن صاحب "	ے/
۳۳	۲۴۸۹ "	حاجی محمد حاجی عیسیٰ صاحب "	ے/	۵۷	۲۵۲۲ "	مولوی صفی الدین خانصاحب مومن آباد	ہے/	۸۱	۲۵۵۰ "	ڈاکٹر احمد حسن خانصاحب "	عہ/
۳۴	۲۴۹۲ "	اسمٰعیل حاجی حسین صاحب "	ے/	۵۸	۲۵۲۳ "	مولوی محمد داؤد خانصاحب "	ے/	۸۲	۲۹۷۵ "	مولوی شمس الحسن صاحب اورنگ آباد	ے/
۳۵	۲۴۹۳ "	حاجی سید حفیظ الدین احمد صاحب "	عہ/	۵۹	۲۵۲۵ "	مولوی سعید الدین حسین صاحب "	ے/	۸۳	۲۹۷۶ "	شبیر حسن صاحب "	عہ/
۳۶	۲۴۹۴ "	مولوی سید محمود صاحب "	صہ/	۶۰	۲۵۲۶ "	سید مخدوم حسینی صاحب "	للعہ/	۸۴	۲۹۷۷ "	محمد یوسف صاحب "	۸/
۳۷	۲۴۹۵ "	حکیم محمد یوسف صاحب بیڑ	ے/	۶۱	۲۵۲۷ "	مولوی سید احمد صاحب "	عہ/	۸۵	۲۹۷۸ "	سید محمود صاحب "	۸/
۳۸	۲۴۹۶ "	محمد امین صاحب پٹیل کام کھیڑہ "	ے/	۶۲	۲۵۲۸ "	حکیم عبدالحمید صاحب "	عہ/	۸۶	۲۹۷۹ "	محمد ساجد صاحب "	۸/
۳۹	۲۴۹۷ "	مولوی محمد جمال الدین صاحب بیڑ	سے/	۶۳	۲۵۲۹ "	میر سلطان علی صاحب "	عہ/	۸۷	۲۹۸۰ "	علیم اللہ صاحب "	۸/
۴۰	۲۴۹۸ "	مولوی فضل الدین صاحب گلبرگہ	ے/	۶۴	۲۵۳۰ "	سید وہاب الدین صاحب "	صہ/	۸۸	۲۹۸۱ "	خواجہ حیات اللہ صاحب "	۸/
۴۱	۲۴۹۹ "	مولوی محمد قاسم صاحب ہنمکنڈہ	ے/	۶۵	۲۵۳۱ "	ڈاکٹر یوسف الدین صاحب "	ہے/	۸۹	۲۹۸۲ "	بشیر الدین صاحب "	۶/
۴۲	۲۵۰۱ "	مولوی حسین خانصاحب بیڑ	ہے/	۶۶	۲۵۳۲ "	مولوی غضنفر علی صاحب "	ے/	۹۰	۲۹۸۳ "	امین خانصاحب "	۶/
۴۳	۲۵۰۳ "	سید ابوالحسن صاحب "	عہ/	۶۷	۲۵۳۳ "	مولوی سید معصوم علی صاحب "	ہے/	۹۱	۲۹۸۴ "	سدھو لنگیا صاحب "	۶/
۴۴	۲۵۰۴ "	خواجہ محمد الدین صاحب "	سے/	۶۸	۲۵۳۵ "	محمد عبدالسلام صاحب پربھنی "	ے/	۹۲	۲۹۸۵ "	دتاترے راؤ صاحب "	۶/
۴۵	۲۵۰۵ "	سید غلام حسین صاحب "	معہ/	۶۹	۲۵۳۶ "	محمد اسرائیل خانصاحب "	صہ/	۹۳	۲۹۸۶ "	بھگوان راؤ صاحب "	۶/
۴۶	۲۵۰۶ "	مولوی انیس الدین صاحب "	ے/	۷۰	۲۵۳۷ "	سید عبدالرحمن صاحب جالنہ	ہے/	۹۴	۲۹۸۷ "	وشنو ناتھ راؤ صاحب "	۶/
۴۷	۲۵۰۸ "	بیگم صاحبہ سردار خانصاحب "	ہے/	۷۱	۲۵۳۸ "	مولوی اختر علی صاحب پربھنی	ہے/	۹۵	۲۹۸۸ "	چندر سیکھر موہلے صاحب "	۶/
۴۸	۲۵۰۹ "	جواری لال صاحب "	سے/	۷۲	۲۵۳۹ "	مولوی خیر الدین صاحب "	یہ	۹۶	۲۹۸۹ "	سید محی الدین صاحب "	۶/
۴۹	۲۵۱۰ "	نواب قار یار جنگ بہادر صاحب "	ے/	۷۳	۲۵۴۰ "	آغا سوار حسین صاحب "	ے/	۹۷	۲۹۹۰ "	محمد ابراہیم صاحب "	۶/
۵۰	۲۵۱۱ "	مولوی سید احمد رضا صاحب "	عہ/	۷۴	۲۵۴۱ "	مولوی محمد عبدالرحمن صاحب محبوب نگر	صہ/	۹۸	۲۹۹۱ "	رام لال استھی صاحب "	۶/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۹۹	۴۹۹۳ بی	وشوناتھ راؤ صاحب اورنگ آباد	۶/	۱۲۳	۵۵۵۷ بی	خواجہ محمد شریف صاحب گیورائی	عہ/	۱۴۷	۵۵۸۱ بی	نواب کمک یار جنگ بہادر صاحب	صعہ/
۱۰۰	۴۹۹۳	شنکر راؤ صاحب "	۶/	۱۲۴	۵۵۵۸	محمد عمر بن علی چاؤش صاحب "	صہ/	۱۴۸	۵۵۸۲	مولوی غلام حیدر صاحب "	صہ/
۱۰۱	۴۹۹۴	بھیم راؤ صاحب "	۶/	۱۲۵	۵۵۵۹	مولوی محمد یٰسین صاحب "	ہے/	۱۴۹	۵۵۸۳	محمد عبداللہ صاحب اسٹیشنر	صہ/
۱۰۲	۴۹۹۵	بشیرالدین صاحب "	۶/	۱۲۶	۵۵۶۰	محمد غوث صاحب "	۴/	۱۵۰	۵۵۸۴	محمد صالح صاحب "	صہ/
۱۰۳	۵۵۲۸	مولنا تمیزالدین احمد صاحب پٹنہ	عہ/	۱۲۷	۵۵۶۱	مولوی سید عبدالقادر صاحب "	۴/	۱۵۱	۵۵۸۵	حاجی علی محمد عبدالغنی صاحب "	۴/
۱۰۴	۵۵۲۹	ننھے میاں صاحب "	۸/	۱۲۸	۵۵۶۲	غلام حاجی خانصاحب "	۴/	۱۵۲	۵۵۸۹	مولوی محمد غوث خانصاحب "	ے/
۱۰۵	۵۵۳۰	مولوی محمد قمر علی صاحب "	عہ/	۱۲۹	۵۵۶۳	میر فرخند علی صاحب "	۴/	۱۵۳	۵۵۹۲	سید محمد صاحب جعفری ہنگولی	لعہ/
۱۰۶	۵۵۳۱	سید محمد عبیداللہ صاحب "	ے/	۱۳۰	۵۵۶۴	سید قاسم صاحب "	۴/			میزان کل	سما ۶۷ ہنعہ/
۱۰۷	۵۵۳۲	محمد یٰسین صاحب "	عہ/	۱۳۱	۵۵۶۵	سید حیدر حسین صاحب پربھنی	ہے/		بہار		
۱۰۸	۵۵۳۳	غلام جیلانی صاحب "	۴/	۱۳۲	۵۵۶۶	مولوی اسداللہ صاحب "	ہے/	۱	۶۷۲	سید محمد رشید صاحب بانکی پور	۴
۱۰۹	۵۵۳۷	عبدالحفیظ صاحب "	۸/	۱۳۳	۵۵۶۷	مولوی مظہر علیخانصاحب "	ے/	۲	۶۹۶	سید شاہ محمد اقبال صاحب پٹنہ	ے/
۱۱۰	۵۵۴۲	ولایت اللہ خاں صاحب "	۸/	۱۳۴	۵۵۶۸	مولوی محمد یوسف خانصاحب "	۴/	۳	۳۲۲۹ بی	سید ولی حسن صاحب "	عہ/
۱۱۱	۵۵۴۳	مولوی عبدالرزاق صاحب "	عہ/	۱۳۵	۵۵۶۹	مولوی شاہ محمد خانصاحب "	صہ/	۴	۳۲۳۰	ایم عیسیٰ اسمعیل صاحب "	۴/
۱۱۲	۵۵۴۵	سید علی صاحب "	۸/	۱۳۶	۵۵۷۰	سید نذیر حسین صاحب "	صہ/	۵	۳۲۳۱	کمال الدین احمد صاحب بانکی پور	عہ/
۱۱۳	۵۵۴۶	جمال خاں صاحب "	۸/	۱۳۷	۵۵۷۱	سید معین الدین صاحب "	صہ/	۶	۳۲۳۲	سید عزیز مصطفیٰ صاحب پٹنہ	صہ/
۱۱۴	۵۵۴۷	جاگیردار صاحب "	سعہ/	۱۳۸	۵۵۷۲	مولوی برہان الدین حسین صاحب "	سہے/	۷	۳۲۳۳	محمود ملک صاحب "	سے/
۱۱۵	۵۵۴۸	نارائن سداشیو صاحب "	۴/	۱۳۹	۵۵۷۳	مولوی حیدر خاں صاحب "	ے/	۸	۳۲۳۴	مولوی عبدالرحیم صاحب بہار شریف	عہ/
۱۱۶	۵۵۴۹	مولوی حسین علی صاحب "	عہ/	۱۴۰	۵۵۷۴	ایس اے رضوی صاحب "	صہ/	۹	۳۲۳۵	مولوی شفیع محمد صاحب "	۴/
۱۱۷	۵۵۵۱	مولوی عبدعلی صاحب گیورائی	خہ	۱۴۱	۵۵۷۵	مولوی کبیر احمد خانصاحب "	ے/	۱۰	۳۲۳۶	مولوی سید منتظر حسن صاحب "	عہ/
۱۱۸	۵۵۵۲	محمد بہارالدین صاحب "	۴/	۱۴۲	۵۵۷۶	ایس کے نکلسن صاحب "	صہ/	۱۱	۳۲۳۷	سید شاہ محمد طیب صاحب "	۴/
۱۱۹	۵۵۵۳	صالح محمد خاں صاحب "	۴/	۱۴۳	۵۵۷۷	مولوی خیرالدین صاحب "	ہے/	۱۲	۳۲۳۸	سید رشیدالدین احمد صاحب "	عہ/
۱۲۰	۵۵۵۴	محمد رحمت خاں صاحب "	۴/	۱۴۴	۵۵۷۸	حاجی مولوی عبدالرحیم صاحب "	صہ/	۱۳	۳۲۳۹	سید حیدر سجاد صاحب "	عہ/
۱۲۱	۵۵۵۵	عبدالسمیع صاحب "	۴/	۱۴۵	۵۵۷۹	نواب محمد علی رضا خانصاحب "	ے/	۱۴	۳۲۴۰	سید شاہ حسین سجاد صاحب "	۴/
۱۲۲	۵۵۵۶	محمد وزیرالدین صاحب "	۴/	۱۴۶	۵۵۸۰	مولوی مرزا ذوالفقار علی بیگ صاحب "	عہ	۱۵	۳۲۴۱	سید شاہ جعفر سجاد صاحب "	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۶	۳۲۴۲بی	سید شاہ ولی سجاد صاحب بہار شریف	۸/	۲۹	۳۶۰۳بی	خان بہادر شاہ محمد یحییٰ صاحب ،،	صہ/	۴۲	۳۶۱۷بی	محمد طاہر صاحب ،،	ع/
۱۷	۳۲۴۳ ،،	سید شاہ نجیب الدین صاحب ،،	۸/	۳۰	۳۶۰۴ ،،	سید شاہ فخر عالم صاحب بھاگلپور	صہ/	۴۳	۳۶۱۸ ،،	سید شاہ عاشق حسین صاحب ،،	عہ/
۱۸	۳۲۴۴ ،،	مولوی ملیح الرحمٰن صاحب ،،	ع/	۳۱	۳۶۰۵ ،،	سید بدیع الدین صاحب ،،	عہ/	۴۴	۳۶۱۹ ،،	مولوی محمد ایوب صاحب ،،	صہ/
۱۹	۳۲۴۵ ،،	سید شاہ محمد سجاد صاحب ،،	عہ/	۳۲	۳۶۰۶ ،،	سید مقبول احمد صاحب ،،	ع/	۴۵	۳۶۲۰ ،،	مولوی سہیل صاحب ندوی کٹونہ	عہ/
۲۰	۳۲۴۶ ،،	ایس ایم عثمان صاحب ،،	عہ/	۳۳	۳۶۰۷ ،،	آل حسن صاحب ،،	عہ/	۴۶	۳۶۲۱	محمد سلیم صاحب شاہ پور	عہ/
۲۱	۳۲۴۷ ،،	ڈاکٹر سید عزیز الحسن صاحب ،،	لعہ/	۳۴	۳۶۰۹ ،،	مولوی سید محمد طاہر صاحب کنڈہ	ے/			میزان کل	۹۵ ۱۲/
۲۲	۳۲۴۸ ،،	سید ابو الفتح محمد عثمان صاحب ،،	صہ/	۳۵	۳۶۱۰ ،،	سید منہاج الدین صاحب ،،	ع/			سنٹرل انڈیا	
۲۳	۳۲۴۹ ،،	سید شرافت حسین صاحب پٹنہ	عہ/	۳۶	۳۶۱۱ ،،	سید عبد الحلیم صاحب ،،	عہ/	۱	۶۸۰	عالیمرتبت مشیر الملک علی حیدر عباسی صاحب بہادر بھوپال	عہ/
۲۴	۳۲۵۰ ،،	عبد الغفار صاحب ،،	عہ/	۳۷	۳۶۱۲ ،،	حکیم احسن التوحید صاحب ،،	عہ/				
۲۵	۳۲۵۱ ،،	عبد الغنی صاحب جمشید پور	صہ/	۳۸	۳۶۱۳ ،،	سید محمد یوسف حسین صاحب ،،	ع/			میزان کل	عہ/
۲۶	۳۲۵۲ ،،	شیخ منقو صاحب ،،	عہ/	۳۹	۳۶۱۴ ،،	ڈاکٹر مبارک حسین صاحب شیخو پور	ع/			سی پی	
۲۷	۳۶۰۱ ،،	ایک مسلم صاحب مونگیر	ع/	۴۰	۳۶۱۵ ،،	محمد مفتی الحق صاحب بانکی پور	عہ/	۱	۶۸۲	غلام دستگیر خاں صاحب ناگپور	صہ/
۲۸	۳۶۰۲ ،،	منظور احسن صاحب ،،	ے/	۴۱	۳۶۱۶ ،،	حافظ عبد العزیز صاحب ،،	۴/			میزان کل	صہ/

عطیات

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۶۸۹	اسرار احمد صاحب مراد آباد	صہ/	۸	۷۱۸	ایم ماجد بخش صاحب کلکتہ	ع/	۱۵	۶۹۶۶ ،،	کلب بہاولپور اسٹیٹ ،،	ے/
۲	۶۹۰	محمد یوسف صاحب دہلی	عہ/	۹	۷۲۵	نواب محمد ذوالفقار علی خاں صاحب کرنال	ا	۱۶	۶۹۷۱ ،،	محمد حسین صاحب ،،	عہ/
۳	۶۹۲	ایس ایم زین الدین صاحب ملتان	عہ/	۱۰	۶۹۵۱بی	حاجی مولوی محمد اشرف صاحب بہاولپور	عہ/	۱۷	۶۹۷۲ ،،	محمد رمضان صاحب ،،	عہ/
۴	۶۹۳	بدر الحسن صاحب لکھنؤ	۱۳/	۱۱	۶۹۵۲ ،،	سید محمد قطب الدین صاحب ،،	عہ/	۱۸	۶۹۷۴بی	ڈاکٹر محمد دین صاحب بہاولپور	ع/
۵	۶۹۵	دلاور خاں صاحب پشاور	صہ/	۱۲	۶۹۵۴ ،،	محمد سعید صاحب ،،	ع/	۱۹	۶۹۸۳ ،،	عباسیہ مڈل اسکول ،،	للعہ ۱۲/
۶	۶۹۸	پروفیسر غلام حسن صاحب امرتسر	للعہ/	۱۳	۶۹۶۱ ،،	سید عبد الحق صاحب ،،	ع/	۲۰	۶۹۸۶ ،،	عباسیہ مڈل اسکول ،،	ع ۳/
۷	۷۱۶	عزیز الرحمٰن صاحب اسیوان	صہ/	۱۴	۶۹۶۵ ،،	اسٹاف صادق ایجرٹن کالج ،،	عہ	۲۱	۶۹۸۷ ،،	احمد نواز خاں صاحب امرتسر	ع/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۲۲	۲۲۹۱	ملک رام کشن صاحب جالندھر	لعہ/	۳۲	۵۵۳۵	شنکر راؤ صاحب	۸/	۴۲	۴۵۱۸	نواب ابن عالم صاحب	ع/
۲۳	۲۲۵۴	مسعود احمد صاحب شیخوپورہ	للعہ/	۳۳	۵۵۳۶	وشوا ناتھ صاحب	عہ/	۴۳	۴۵۱۹	غلام احمد صاحب	عہ
۲۴	۲۰۵۴	[illegible] الہی بخش صاحب [illegible]	صہ/	۳۴	۵۵۲۸	مہادیو آنند راؤ صاحب	عہ/	۴۴	۴۵۲۲	[illegible] صاحب محمود [illegible]	عہ/
۲۵	[illegible]	سیٹھ [illegible] جی صاحب [illegible]	صہ/	۳۵	۵۵۳۴	سورج پرشاد صاحب [illegible]	عہ/	۴۵	۴۵۳۴	بیگم [illegible] صاحبہ [illegible]	للعہ/
۲۶	[illegible]	مولوی غلام جیلانی صاحب	صہ/	۳۶	۵۵۴۰	نارائن صاحب	عہ/	۴۶	۴۵۴۶	سید [illegible] صاحب [illegible]	عہ
۲۷	۵۵۰۶	سیٹھ عمر حاجی حبیب صاحب [illegible]	ع/	۳۷	۵۵۴۱	کرشن ونت صاحب	۸/	۴۷	۴۴۶۱	[illegible] صاحب [illegible]	عہ/
۲۸	۵۵۰۸	حاجی شکور حاجی موسیٰ صاحب	ع/	۳۸	۵۵۴۲	رام راؤ صاحب	۸/	۴۸	۴۴۷۸	[illegible] جی صاحب	صہ/
۲۹	۵۵۰۸	مغل شاہ [illegible] صاحب	ع/	۳۹	۵۵۵۰	پنڈری راؤ صاحب	عہ/	۴۹	۴۴۹۰	عبدالشکور حسین صاحب	۷/
۳۰	۵۵۹۰	مولوی عزیز الرحمٰن صاحب	ع/	۴۰	۴۵۱۳	شیخ محبوب حسین صاحب کوڑگاؤں [illegible]	عہ/	۵۰	۴۴۹۱	محمد عبدالشکور صاحب	سے/
۳۱	۵۵۲۲	شنکر راؤ صاحب [illegible]	عہ/	۴۱	۴۵۱۷	سردار [illegible] کرم سنگھ صاحب	ع/			میزان کل	۱۴۳ ۱۴/

کتابیں منگانے میں آسانی

اگر آپ مکتبہ جامعہ اور دوسرے کتب خانوں کی کتابیں آسانی سے حاصل کرنا چاہتے ہیں تو اردو اکادمی جامعہ ملیہ کی رکنیت قبول فرمائیے اردو اکادمی کے ممبروں کی خدمت میں اکادمی کا ادبی و تحقیقی رسالہ "جامعہ" مفت پیش کیا جائے گا۔ رکنیت کے قواعد مکتبہ جامعہ سے مل سکتے ہیں۔

مکتبہ جامعہ، نئی دہلی

طریق تعلیم

منصوبے سے مراد ہی وہ کام جو اُستاد کے مشورے سے بچّے خود اپنے لئے تجویز کریں۔ اس میں پوری جماعت شریک ہوتی ہی۔ اُستاد عام نگرانی تو رکھتا ہی مگر جہاں تک ہو سکتا ہی بچوں کو خود ہی کام کرنے دیتا ہی اُس کا اصل مقصد تو یہ ہی کہ بچّے شوق سے محنت سے اور صبر سے کام کرنا سیکھیں مگر اسی کے ساتھ اُنھیں پڑھنے لکھنے کی بھی مشق ہو جاتی ہی۔ منصوبے کے سلسلہ میں بچوں کے دل میں سیکھنے کا شوق پیدا ہو جاتا ہی۔

مثلاً پودوں کا منصوبہ (مضمون۔ معلومات عامہ) بچّے سیر کو جاتے ہیں معمولی پودوں اور درختوں کو دیکھتے ہیں۔ اُن کے نام سیکھتے ہیں، ان کی خصوصیات معلوم کرتے ہیں اور پتیاں جمع کرکے لاتے ہیں۔ مدرسے میں وہ پتیوں اور پودوں کی تصویریں بناتے ہیں۔ اُنھیں اجناس، غلے دال وغیرہ کے نام بتا دئے جاتے ہیں، وہ بازار میں جا کر ان کے نمونے جمع کرتے ہیں اور بھاؤ معلوم کرتے ہیں۔

◆

رجسٹرڈ ایل نمبر ۳۹۳۸

مطبوعہ جامعہ برقی پریس دہلی

مرتب اور ناشر و طابع مولوی شفیق الرحمٰن قدوائی بی اے صاحب

ہمدردِ جامعہ

مرتبہ

ناظم

حلقہ ہمدردانِ جامعہ، دہلی

طریق تعلیم

منزل ثانوی

منزل ثانوی کا نصاب چھ سال میں پورا ہوتا ہی۔ چوتھے کے خاتمے پر جامعہ جونیر کا امتحان ہوتا ہی جو میٹرکولیشن کے مساوی ہی اور چھٹے سال کے خاتمے پر جامعہ سینیر کا امتحان ہوتا ہی جو ایف' اے کے مساوی ہی۔

ہر درجہ کا معیار سرکاری مدرسہ کے اسی درجہ کے مساوی ہی۔ فرق اتنا ہی کہ جامعہ میں اور مضامین کے علاوہ اسلامیات بھی پڑھائی جاتی ہی اور اسے مرکزی حیثیت حاصل ہی۔ اسلامیات عربی، دینیات، سیرت رسول اور تاریخ اسلام پر مشتمل ہی۔ کل مضامین کے درس میں جدید طریقۂ تعلیم اختیار کرنے کی کوشش کی جا رہی ہی تاکہ طلبہ کو تحصیل علم سے مستقل طور پر دلچسپی پیدا ہو جائے اور ان کے قوائے ذہنی کو عمل کے ذریعہ سے نشو و نما کا موقع ملے۔ رفتہ رفتہ انفرادی طریقے کو (جسے ڈالٹن کا طریقہ کہتے ہیں) رواج دیا جا رہا ہی۔ مگر اس کے لئے ہر مضمون میں لٹریچر کی ضرورت ہی جو ابھی تک اردو میں موجود نہیں ہی۔ اس کے لئے مسالہ فراہم کیا جا رہا ہی۔ اردو اور ریاضی میں یہ طریقہ رائج ہو گیا ہی اور انشاء اللہ چند سال میں دوسرے مضامین میں بھی ہو جائے گا۔

◆

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

ہمدردِ جامعہ

جلد ۳ | بابت ماہ اگست و ستمبر ۳۸ء مطابق ماہ جمادی الثانی و رجب ۱۳۵۷ ہجری | نمبر ۱

حالاتِ جامعہ

بعض وجوہ سے رسالہ کئی ماہ سے نہیں نکل سکا اس لئے یہ رسالہ اگست اور ستمبر کا ایک ساتھ شائع ہو رہا ہے آئندہ مہینے میں اکتوبر اور نومبر کا ساتھ ہوگا اس کے بعد ان شاء اللہ حسب معمول ایک ایک ماہ کا شائع ہوگا۔

جناب ڈاکٹر ذاکر حسین صاحب شیخ الجامعہ کی آنکھوں میں اکثر کثرت کار سے تکلیف ہو جاتی تھی اس لئے ایک سال پہلے بمبئی میں اُن کی آنکھوں کا آپریشن ہوا تھا، جس سے کافی فائدہ ہو گیا تھا لیکن ادھر پھر کچھ کام کی زیادتی سے وہی اگلی شکایت پیدا ہو گئی اور گذشتہ ماہ دوبارہ آپریشن کی نوبت آئی۔ خدا کے فضل سے اس مرتبہ بھی آپریشن کامیاب رہا اور اب موصوف اچھے ہیں۔ عنقریب دہلی واپس تشریف لانے والے ہیں۔ ڈاکٹروں نے انتہائی احتیاط کی ہدایت کی ہے۔

جناب خان بہادر حاجی شیخ محمد جان صاحب ایم ایل سی تاجر کلکتہ نے اپنے فرزند ارجمند کے تولد سعید کی خوشی میں حضرت مولانا ابو الکلام آزاد مدظلہ کے ذریعہ دو ہزار کا گراں قدر عطیہ جامعہ کو عنایت فرمایا ہے۔ لوگ ایسے موقعوں پر اسراف بیجا میں مبتلا ہو جاتے ہیں۔ موصوف کی یہ مثال قابل تقلید ہے۔

بابو راجندر پرشاد صاحب، پروفیسر کے۔ ٹی شاہ صاحب اور بی۔ کرجی اسپیشل آفیسر لازمی تعلیم بہار نے جامعہ کے تمام مدرسوں اور شعبوں کو دیکھا اور پسند فرمایا، پروفیسر شاہ نے انجمن اتحاد کے ایک جلسہ میں طلبہ سے بات چیت کی اور سوالات کے جوابات دیئے جلسہ بہت دلچسپ تھا شاہ صاحب کی بذلہ سنجی نے اسے اور دلچسپ کر دیا

انجمن اتحاد جامعہ کی درخواست پر جناب سبھاش چندر بوس صدر کانگریس نے جامعہ میں کرم فرمایا اور طلبا و اساتذہ کے ایک جلسے میں اہل جامعہ کو خطاب کیا۔ ہال میں حاضرین کی کثرت کی وجہ سے جگہ نہ تھی۔ باوجود اس کے کامل سکوت طاری تھا۔

انجمن اتحاد نے بابو راجندر پرشاد صاحب سے بھی تقریر کی درخواست کی۔ موصوف باوجود علالت کے طلبہ کے مخلصانہ اصرار کو رد نہ کر سکے اور ایک روز خاص طور پر تکلیف فرما کر اساتذہ اور طلبہ کے جلسہ میں تقریر فرمائی ۔

چینی پروفیسر شاہ محمد ابراہیم صاحب جو چین سے ہندوستان کے تعلیمی اداروں اور تحریکوں کا مطالعہ کرنے کی غرض سے ہندوستان آئے ہوئے ہیں۔ اسی سلسلہ میں جب وہ دلی تشریف لائے تھے تو جامعہ میں قیام فرمایا۔ یہاں کے تعلیمی سربرآوردہ حضرات سے ملاقاتیں کیں۔ جامعہ و طلبائے جامعہ کو موصوف سے وقتاً فوقتاً تبادلۂ خیال کا موقعہ ملتا رہا۔ انجمن اتحاد کے ایک جلسے میں طلباء کو خطاب بھی فرمایا۔ جتنے روز یہاں رہے بہت خوش خوش رہے اہل ہند کی خاطر و تواضع اور اخلاق کے مداح تھے۔ دلی سے انھیں حسب خواہش تعلیمی معلومات بھی حاصل ہوگئیں۔

طلبائے کالج اور استادوں کے مدرسہ کے طلبہ گاؤں سدھار کا کام تعلیمی اور اصلاحی نقطۂ نظر سے دیکھنے کے لئے دلی کے قریب کے ایک گاؤں نرلہ گئے تھے اور وہاں ایک دن قیام کیا۔

یکم اگست سے جامعہ کھل گئی۔ مدرسہ ابتدائی اوکھلا تعلیمی مرکز نمبر ۱ مدرسہ ثانوی اور کالج کے اساتذہ، دوسرے مختلف شعبوں کے ذمہ دار چند دن پہلے ہی تشریف لے آئے تھے۔ طلبا کی آمد کا سلسلہ بھی جولائی کے آخر ہی سے شروع ہوگیا تھا۔ نئے طلبا اس سال بہت کثرت سے آئے حالانکہ اس دفعہ دستور کے خلاف اخبارات میں کوئی اعلان بھی نہیں کیا گیا تھا

ابتدائی مدرسہ اوکھلا میں خصوصیت کے ساتھ داخلہ کی درخواستیں اس کثرت سے آئیں کہ مدرسہ کھلنے سے پہلے داخلہ بند ہونے کا اعلان کرنا پڑا۔ اب سوا سو کے قریب پرانے طالب علم ہیں اور قریب قریب اتنے ہی نئے ہیں۔ اوکھلا کی عمارت بہت وسیع ہے لیکن پھر بھی اتنی تعداد کے لیے تو کافی نہیں ہو سکتی۔ اس لئے گذشتہ سال کے تعلیمی کمروں کو اس سال اقامتی بنا دیا گیا اور تعلیم کے لئے چند نئے عارضی کمرے تعمیر کرائے گئے لیکن یہ بھی ناکافی ثابت ہوئے۔ پروفیسر محمد مجیب صاحب نے اپنے لیے اوکھلا میں ایک مکان بنوایا ہے۔ یہ مکان غیبی مدد ثابت ہوا۔ طلبہ کی ایک جماعت اس میں منتقل ہو رہی ہے۔ ایک جماعت نے جگہ کی تنگی کی وجہ سے کچھ دنوں خیمہ کی زندگی کا بھی لطف اٹھایا۔

اس سال کالج کے طلبا کے لئے بھی پہلی کوٹھی جوہر منزل کافی نہیں ہوئی اور ایک دوسری عمارت کرایہ پر لینی پڑی جو اقبال منزل کے نام سے موسوم ہوئی ۔

استادوں کے مدرسہ کے طلبہ کے لئے ایک نیا دارالاقامہ قائم کیا گیا ہے۔ اس غرض سے ایک پرفضا وسیع صحن کی کوٹھی کرایہ پر لی گئی ہے ۔

استادوں کے مدرسہ کا افتتاح

جامعہ میں استادوں کا جو مدرسہ قائم ہوا ہے اس کا سیشن یکم اگست سے شروع ہوا۔ اس مدرسہ میں کل پچیس طالب علموں کی گنجائش رکھی گئی تھی لیکن مختلف صوبوں اور ریاستوں کے اصرار سے مجبور ہو کر کچھ طالب علموں کی جگہ کسی نہ کسی طرح نکالنی پڑی۔ اگست کی ابتدائی تاریخوں میں تمام امیدوار جامعہ پہنچ گئے تھے اور انٹرویو کے بعد ایک مقررہ تعداد لے لی گئی۔ داخلہ کی تمہیدی کارروائی کے بعد چھٹی تاریخ سے باقاعدہ تعلیم شروع ہو گئی۔ ان طلباء میں برما، ریاست حیدرآباد، بمبئی، صوبہ سرحد، ریاست کشمیر اور یوپی کے طالب علم ہیں جن میں بعض اسلامیہ مدارس اور عربی مدارس کے استاد بھی ہیں۔ چوتھی اگست کی شام کو مدرسے کے افتتاح کی تقریب تھی۔ تقریب نہایت سادہ سی تھی مگر محبت اور مسرت کی رنگینی نے اس میں ایک خاص کیف پیدا کر دیا تھا۔ جامعہ کا ہر شخص ایک نئے اور بڑے کام کے آغاز پر خوش تھا اور ہماری برادری اپنے ایک نئے خاندان کے افراد سے مل کر مسرور ہو رہی تھی۔ اس موقعہ پر جناب شیخ الجامعہ صاحب نے ایک مختصر سی تقریر فرمائی اور پھر مدرسہ کے پرنسپل جناب سعید انصاری صاحب نے وہ پیامات پڑھ کر سنائے جو جامعہ اور تعلیم سے دلچسپی رکھنے والے حضرات نے ہندوستان اور ممالک غیر سے اس موقع کے لئے بھیجے تھے۔ ہم ذیل میں پیامات درج کر رہے ہیں۔

نیو ایجوکیشن فیلوشپ کے صدر مسٹر ایکٹر زلیاکس ہیلنگفورس (امریکہ) سے لکھتے ہیں:-

"میں آپ کو اور آپ کے لائق تحسین رفقا کو اس نئی اور شاندار کوشش پر مبارکباد دیتا ہوں اور دعا کرتا ہوں کہ آپ کا یہ مدرسہ اپنے مقاصد میں کامیاب ہو۔"

صوبہ کینٹ (انگلستان) کے مہتمم تعلیمات مسٹر ای ایس ڈیوس کا پیام ہے کہ:

"مجھے یہ معلوم کر کے بڑی مسرت ہوئی کہ جامعہ اپنے ہاں اگست میں استادوں کے مدرسہ کا افتتاح کر رہی ہے اور یہ بھی کہ اس موقع پر جامعہ والوں اور جامعہ کے قدردانوں کا ایک اہم اجتماع ہوگا۔ میرے خیال میں ہندوستان کو فوری طور پر سب سے زیادہ ضرورت ایک ایسے مدرسہ ہی کی ہے جو استاد کو دلی تعلق اور جدید طریق تعلیم کے ذریعہ پڑھانے میں مدد دے اور امید ہے کہ جامعہ کا یہ مدرسہ ایسا ہی ثابت ہوگا۔ خدا آپ کو اپنے ارادوں میں کامیاب کرے۔"

انگلستان کے مشہور ماہر تعلیم مسٹر ایس ایچ وڈ جو پچھلے دنوں سرکاری دعوت پر ہندوستان کے تعلیمی معاملات پر حکومت ہند کو مشورہ دینے آئے تھے، تحریر فرماتے ہیں کہ:-

"استادوں کے مدرسہ کے قیام کی خبر میرے لئے بہت مسرت بخش ہے۔ معلوم ہوا کہ اس مدرسہ میں ذاکر حسین کمیٹی (وردھا اسکیم) کی ہدایات اور سفارشات کے مطابق تعلیم دی جائے گی۔ خدا آپ کی امیدیں بر لائے۔"

جرمنی کے سابق امپیریل چانسلر ڈاکٹر ہانس لوتھر اپنے خط میں لکھتے ہیں:-

"میں آپ کو اس نئے شعبہ کے قیام پر مبارکباد دیتا ہوں اور کامیابی کی دعا کرتا ہوں۔"

دولت آصفیہ کے وزیر اعظم حیدر نواز جنگ نواب سر اکبر حیدری اپنے برقی پیام میں ارشاد فرماتے ہیں۔

"استادوں کے مدرسہ کے افتتاح پر قلبی مبارکباد اور دلی دعائیں قبول فرمائیے۔ آپ کا یہ شعبہ جو آپ کے بڑے ادارہ کی گرانقدر خدمات کی فہرست میں ایک جدید اضافہ ہے ہمارے ملک کی تعلیمی ترقی کے لئے فال نیک ہے۔"

گاندھی جی کا دعائیہ پیغام ہے:

"امید ہے کہ یہ نیا مدرسہ توقعات کو پورا کرے گا۔"

حکومت پنجاب کے وزیر تعلیم نواب زادہ میاں عبد الحی صاحب لکھتے ہیں:

"یہ خبر بہت مسرت بخش ہے کہ جامعہ استادوں کا مدرسہ کھول رہی ہے خدا کرے یہ ادارہ تعلیم کے معیار کی بلندی کا سنگ بنیاد ثابت ہو۔"

فیڈرل کورٹ کے جج اور مسلم یونیورسٹی کے وائس چانسلر ڈاکٹر سر شاہ سلیمان صاحب نے تحریر فرمایا ہے:

"استادوں کے مدرسہ کی کامیابی کے لئے دعاگو ہوں مجھے یقین ہے کہ یہ ایک بہت بڑی ضرورت کو پورا کرے۔"

حکومت بمبئی کے وزیر اعظم آنریبل مسٹر کھیر کا پیام ہے:

"خدا آپ کے استادوں کے مدرسہ کو کامیاب کرے۔"

مسلم یونیورسٹی کے سابق وائس چانسلر ڈاکٹر ضیاء الدین صاحب لکھتے ہیں:

"بڑی خوشی کی بات ہے کہ جامعہ استادوں کی تعلیم کے لئے ایک نئے شعبہ کا آغاز کر رہی ہے، ملک کو اس وقت ٹرینڈ استادوں کی شدید ضرورت ہے اور اس معاملہ میں جامعہ کی مدد بڑی قدر کی نگاہوں سے دیکھی جائے گی۔ مجھے یقین ہے کہ یہ نیا شعبہ اس دینی روح کو اپنے اندر سموئے گا جو جامعہ کے نصاب تعلیم کا لازمی جزو ہے۔"

سی پی حکومت کے وزیر اعظم مسٹر آر ایس شکلا کا تار ہے:-

"خدا کرے جامعہ کا یہ نیا شعبہ آپ کی رہنمائی میں ہماری توقعات کو پورا کرے، میں اس کی ہر کامیابی کے لئے دعاگو ہوں۔"

مولانا ابوالکلام آزاد نے پیام بھیجا ہے

"استادوں کے مدرسہ کی مکمل کامیابی کے لئے دل سے دعا کرتا ہوں"

حکومت بہار کے وزیر تعلیم ڈاکٹر سید محمود کا برقی پیام

"یہ سن کر بڑی خوشی ہوئی کہ جامعہ استادوں کے مدرسہ کا اجرا کر رہی ہے۔ جامعہ نے آپ کی رہنمائی میں اب تک جو قدم اٹھایا ہے اس میں وہ کامیاب رہی ہے۔ مجھے یقین ہے کہ وہ اپنے اس کام میں بھی کامیاب ہوگی۔ میری دعائیں آپ کے ساتھ ہیں۔"

وزیر تعلیم حکومت مدراس جناب ڈاکٹر سبرائن صاحب لکھتے ہیں:-

"میں اس نئے ادارے کے افتتاح پر بہت خوش ہوں اور کامیابی کی دعا کرتا ہوں۔ مجھے امید ہے کہ بنیادی تعلیم کے لئے صحیح ترین استاد فراہم کرنے میں آپ کی رہنمائی بہت مفید ثابت ہوگی۔"

مسلم یونیورسٹی کے پرو وائس چانسلر پروفیسر اے بی حلیم صاحب کا تار ہے:

"امید ہے کہ جامعہ ملیہ کا یہ مدرسہ ملک کی ایک بڑی خدمت انجام دے گا۔"

مولانا سید سلیمان صاحب ندوی کا پیام

"دعا ہے کہ جامعہ اپنی اس نئی مہم میں کامیاب ہو۔"

ریاست کشمیر کے مہتمم تعلیمات اور ہندوستان کے ماہر تعلیم خواجہ غلام السیدین صاحب نے تار دیا ہے:-

"آپ کی ولولہ انگیز رہنمائی میں جاری ہونے والے اس مدرسہ کی کامیابی کے واسطے دعا کرتا ہوں۔"

مشہور اشتراکی رہنما اور تعلیم سے دلچسپی رکھنے والے آچاریہ نریندر دیو صاحب کا پیام ہے کہ:-

"نئے استادوں کی کامیابی زیادہ تر معلموں کی اہلیت پر موقوف ہے اور اصل مسئلہ تعلیم دینے والوں ہی کی تعلیم کا ہے اس لیے صرف یہ کافی نہیں ہے کہ ہمارے استاد ذہنی طور پر اس کام کے قابل ہوں اور جدید طریق تعلیم کو جانتے ہوں بلکہ یہ بھی ضروری ہے کہ ان کے سامنے اعلیٰ نصب العین ہو انہیں تعلیم کے نئے طریقوں پر بھروسہ ہو اور وہ اس اسکیم کو عملی جامہ پہنانے کا مصمم ارادہ کر چکے ہوں۔ نئے استادوں کو اسے اپنا مقدس فرض سمجھنا چاہیئے۔ وہ اپنے طالب علموں میں جمہوری اور تمدنی احساس کو بیدار کریں۔ نئے نظام تعلیم میں استاد کی ادا کاری نہایت اہم ہے اگر وہ سماج میں وہ حیثیت حاصل کرنا چاہتا ہے جو دراصل اس کی ہے تو اسے یہ فرض بہت خوبی سے ادا کرنا چاہیئے مجھے یقین ہے کہ استادوں کا یہ مدرسہ جو جامعہ میں آپ کی قابل قدر رہنمائی میں کھولا جا رہا ہے ایسے پرجوش اور مخلص استاد پیدا کرے گا جو جدید فن سے واقف ہوں گے اور اس فوج کے نقیب بنیں گے جس کو جہالت کے عفریت سے جنگ آزما ہونا ہے۔"

ان کے علاوہ کچھ اور پیامات بھی جو بُعدِ مسافت کی وجہ سے وقت پر نہ پہنچ سکے اس سلسلہ میں قابل ذکر ہیں دنیا کے مشہور مفکر تعلیم جان ڈیوی امریکہ سے اپنے ایک خط میں لکھتے ہیں:۔

"مجھے افسوس ہے کہ ایام دیر میں ملنے کی وجہ سے میں تمہارے استادوں کے مدرسہ کے افتتاح پر تہنیت اور مبارک باد کا پیام وقت پر نہ بھیج سکا پھر بھی اس بڑے کام کے چلانے میں میری دلی دعائیں تمہارے اور تمہارے دوسرے تعاون کار کے ساتھ ہیں خدا تم لوگوں کو اپنی اس کوشش میں کامیاب کرے جو تم اپنے حالات کے مطابق ہندوستان میں ایک نظام تعلیم قائم کرنے کی کوشش کرتے ہو۔ یہ ہمارے لئے بڑے فخر کی بات ہے اگر تم لوگوں نے پیام سے کوئی فائدہ اٹھایا ہے۔ میری طرف سے دلی دعائیں اور مبارک باد قبول کرو۔"

امریکہ ایک دوسرے ماہر تعلیم پروفیسر کلپٹرک جو ہندوستان بھی آ چکے ہیں، اپنے ایک طویل خط معذرت تاخیر کے بعد لکھتے ہیں:۔

"میں تمہارے اس نئے کام میں ہر کامیابی کی دعا کرتا ہوں اس وقت یہ بہترین موقع ہے کہ خود ہندوستانی ہندوستان کے لئے مدارس کا ایک بہتر نظام قائم کر لیں"۔

ٹیچرس کالج، کولمبیا یونیورسٹی (نیویارک) کی طرف سے ڈاکٹر انگلہارٹ لکھتے ہیں:۔

"ہم سب کی طرف سے دلی مبارکباد اور کامیابی کی دعا قبول کرو۔"

(حالات جامعہ)

مولانا سید سلیمان صاحب ندوی مدظلہٗ نے اگست کے دوسرے ہفتہ میں جامعہ کو نوازا۔ موصوف نے دو روز قیام فرمایا اور انجمن اتحاد کے ایک جلسہ میں طلبہ اور اساتذہ جامعہ کو خطاب فرمایا۔

اسی ماہ میں مولانا آزاد سبحانی صاحب مدظلہٗ نے بھی قدم رنجہ فرمایا اور جامعہ کے اساتذہ و طلبا کے جلسے میں تقریر فرمائی۔

مولوی عبدالحق صاحب مدظلہٗ ناظم انجمن ترقی اردو، انجمن کے منتقل کرنے کے سلسلہ میں دہلی تشریف لائے تھے اور یہاں ڈاکٹر سید عابد حسین صاحب وغیرہ کے ساتھ انجمن کے لئے عمارت تلاش کی اور اس تلاش میں کامیاب ہو گئے۔ اب اکتوبر میں انجمن کا دفتر اورنگ آباد سے دہلی منتقل ہو جائے گا۔ موصوف کو جامعہ سے اور جامعہ کو موصوف سے جو تعلق ہے وہ ظاہر ہے یہی تعلق ہے جو آپ کو جامعہ کھینچ لاتا ہے۔

تحریک حلقہ ہمدردان جامعہ

جدید اضافہ

ذیل میں ہم اپنے نئے ہمدردوں کے اسمائے گرامی درج کرتے ہیں، جو ماہ جون ۳۰ء میں حلقہ ہمدردان میں شریک ہوئے

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسمائے گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسمائے گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسمائے گرامی جناب
۱	۵۹۲۰	محمد عبد اللہ صاحب ایڈوکیٹ پربھنی	۱۸	۵۹۷۷	مولوی محمد امام الدین خان صاحب ساتونہ	۳۵	۵۹۹۴	مولوی مظہر علی خان صاحب پربھنی
۲	۵۹۲۱	محمد صدیق صاحب 〃	۱۹	۵۹۷۸	مولوی فرحت علی صاحب 〃	۳۶	۵۹۹۵	مولوی عبد اللہ صاحب 〃
۳	۵۹۲۲	محمد اعظم حسین صاحب وکیل	۲۰	۵۹۷۹	میر نصرت علی صاحب ناندیڑ	۳۷	۵۹۹۶	سید حیدر حسین صاحب 〃
۴	۵۹۲۳	مغل شاہ محمد صاحب 〃	۲۱	۵۹۸۰	سید نذر حسین صاحب پربھنی	۳۸	۵۹۹۷	احمد حسن خان صاحب آصف آباد
۵	۵۹۲۴	مرزا جنگ بہادر صاحب 〃	۲۲	۵۹۸۱	سید معین الدین صاحب 〃	۳۹	۵۹۹۸	سید فیض حسن صاحب پربھنی
۶	۵۹۲۵	مولوی محمد اسحاق صاحب 〃	۲۳	۵۹۸۲	مولوی برہان الدین حسین صاحب 〃	۴۰	۵۹۹۹	حاجی شکور حاجی موسیٰ صاحبان 〃
۷	۵۹۲۶	غلام محمد سالار خان صاحب 〃	۲۴	۵۹۸۳	حمید رضا خان صاحب 〃	۴۱	۶۰۰۰	سیٹھ عمر حاجی حبیب بھائی صاحب 〃
۸	۵۹۲۷	محمد عبد الباری صاحب 〃	۲۵	۵۹۸۴	ایس ـــ رضوی صاحب 〃	۴۲	۶۰۰۱	حاجی علی محمد عبد الغنی صاحب 〃
۹	۵۹۲۸	میرزا رشید علی خان صاحب ہنگولی	۲۶	۵۹۸۵	شبیر احمد خان صاحب 〃	۴۳	۶۰۰۲	حاجی ابراہیم علی خان صاحب قندھار
۱۰	۵۹۲۹	سید قلندر حسین صاحب کلمنوری	۲۷	۵۹۸۶	ایس کے نکلسن صاحب 〃	۴۴	۶۰۰۳	محمد احسن صاحب
۱۱	۵۹۳۰	عبد اللطیف عبد الکریم صاحب ہنگولی	۲۸	۵۹۸۷	محمد خیر الدین صاحب وکیل 〃	۴۵	۶۰۰۴	احمد علی شریف صاحب 〃
۱۲	۵۹۳۱	زین الدین محمد صدیقی صاحب 〃	۲۹	۵۹۸۸	مولوی محمد عبد الرحیم صاحب قندھار	۴۶	۶۰۰۵	شیخ محبوب صاحب 〃
۱۳	۵۹۳۲	عبد اللہ حاجی ولی محمد صاحب 〃	۳۰	۵۹۸۹	نواب محمد علی رضا صاحب مالکوڑی	۴۷	۶۰۰۶	میر کاظم علی صاحب 〃
۱۴	۵۹۳۳	نور محمد عبد الشکور صاحب 〃	۳۱	۵۹۹۰	مرزا ذو الفقار علی بیگ صاحب پربھنی	۴۸	۶۰۰۷	محمد اعجاز حسین صاحب 〃
۱۵	۵۹۳۴	مرتضیٰ احمد صاحب انصاری حیدرآباد	۳۲	۵۹۹۱	نواب ملک یار جنگ صاحب 〃	۴۹	۶۰۰۸	عزیز الرحمن خان صاحب 〃
۱۶	۵۹۳۵	ابو المعانی محمد عبد الغنی صاحب صادق ناندیڑ	۳۳	۵۹۹۲	غلام حیدر صاحب 〃	۵۰	۶۰۰۹	محمد عبد السلام صاحب 〃
۱۷	۵۹۳۶	مولوی محمد جمال الدین صاحب قندھار	۳۴	۵۹۹۳	خان شاہ محمد خان صاحب 〃	۵۱	۶۰۱۰	محمد عبد الرحمن صاحب 〃

نمبر شمار	چندہ نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	چندہ نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	چندہ نمبر	اسم گرامی جناب
۵۲	۶۰۱۱	قمرالدین صاحب قندھار	۷۶	۶۰۳۵	حیدر محمد خان صاحب ناندیڑ	۱۰۰	۶۰۵۹	تاج محمد صاحب درانی حاجی بہاولپور
۵۳	۶۰۱۲	قاضی محبوب محی الدین احمد صاحب ״	۷۷	۶۰۳۶	حمید خان صاحب ״	۱۰۱	۶۰۶۰	منشی غوث بخش صاحب ״
۵۴	۶۰۱۳	قدرت اللہ خان صاحب ״	۷۸	۶۰۳۷	محمد رمضان خانصاحب بہاولپور	۱۰۲	۶۰۶۱	حاجی بابا محمد خان صاحب ملکانی ״
۵۵	۶۰۱۴	غلام جیلانی صاحب ״	۷۹	۶۰۳۸	پیرزادہ محمد سلیم اسلم صاحب ״	۱۰۳	۶۰۶۲	لالہ ہرکیند صاحب ״
۵۶	۶۰۱۵	میر محی الدین صاحب ״	۸۰	۶۰۳۹	شیخ رفیق احمد صاحب ״	۱۰۴	۶۰۶۳	شیخ نثار احمد صاحب بہاولنگر
۵۷	۶۰۱۶	امیر محمد خان صاحب ״	۸۱	۶۰۴۰	شفیع الدین صاحب ناظر ״	۱۰۵	۶۰۶۴	چودھری امام الدین صاحب ״
۵۸	۶۰۱۷	محمد جعفر خان صاحب ״	۸۲	۶۰۴۱	آغا اے ایم اکرم صاحب ״	۱۰۶	۶۰۶۵	مرزا سمیع اللہ خانصاحب ״
۵۹	۶۰۱۸	بہاء الدین احمد صاحب ״	۸۳	۶۰۴۲	محمد اقبال صدیقی صاحب ״	۱۰۷	۶۰۶۶	محمد خان صاحب ״
۶۰	۶۰۱۹	محمد ایوب خان صاحب ״	۸۴	۶۰۴۳	سید صدیق علی صاحب ״	۱۰۸	۶۰۶۷	شیخ ذکاء اللہ صاحب ״
۶۱	۶۰۲۰	محمد احمد تقی الدین صاحب ״	۸۵	۶۰۴۴	ایم اے حامد صاحب ״	۱۰۹	۶۰۶۸	شیخ حسن دین صاحب ״
۶۲	۶۰۲۱	حکیم محمد محمود حسن خان صاحب سیلو	۸۶	۶۰۴۵	ملک مظفر خان صاحب مظفرآباد	۱۱۰	۶۰۶۹	عبد العزیز صاحب ״
۶۳	۶۰۲۲	سید بہاء الدین شطاری صاحب ״	۸۷	۶۰۴۶	منشی محمد اکبر خانصاحب بہاولپور	۱۱۱	۶۰۷۰	محمد خان صاحب ״
۶۴	۶۰۲۳	شیخ حیدو صاحب ״	۸۸	۶۰۴۷	سردار محمد اکبر خانصاحب لغاری ״	۱۱۲	۶۰۷۱	وزیر حسن صاحب زیدی ״
۶۵	۶۰۲۴	محمد حسین خان صاحب چی تور	۸۹	۶۰۴۸	سردار محمد رحیم خان صاحب ״	۱۱۳	۶۰۷۲	نذیر احمد صاحب ״
۶۶	۶۰۲۵	محمد غوث خان صاحب نہکنڈہ آباد	۹۰	۶۰۴۹	منشی احمد علی خانصاحب ״	۱۱۴	۶۰۷۳	ایس ایم نصیر الدین صاحب ״
۶۷	۶۰۲۶	شوکت علی خان صاحب بمبئی	۹۱	۶۰۵۰	شیخ شیر محمد صاحب ״	۱۱۵	۶۰۷۴	ملک امیر الدین احمد صاحب ״
۶۸	۶۰۲۷	محمد ضیاء حسین صاحب فاروقی چی تور	۹۲	۶۰۵۱	محمد رمضان صاحب ״	۱۱۶	۶۰۷۵	فتح محمد خان صاحب ״
۶۹	۶۰۲۸	غلام جیلانی صاحب حیدرآباد	۹۳	۶۰۵۲	بابو محمد حسین صاحب ״	۱۱۷	۶۰۷۶	امید علی خان صاحب ״
۷۰	۶۰۲۹	مولوی عبد الشکور صاحب شیدا چی تور	۹۴	۶۰۵۳	دبیر حسین صاحب ״	۱۱۸	۶۰۷۷	محمد دین صاحب بہاولپور
۷۱	۶۰۳۰	سید علی خان صاحب ״	۹۵	۶۰۵۴	پیرزادہ تاج الدین محمد صاحب ״	۱۱۹	۶۰۷۸	منشی محمد علی خان صاحب خانپور
۷۲	۶۰۳۱	مولوی محمد نعیم صاحب پربھنی	۹۶	۶۰۵۵	حاجی غلام محمد خان صاحب ״	۱۲۰	۶۰۷۹	ملک محمد سردار خانصاحب ״
۷۳	۶۰۳۲	مولوی محمد حسین خانصاحب سیلو	۹۷	۶۰۵۶	محمد سعید صاحب ״	۱۲۱	۶۰۸۰	رئیس اللہ صاحب ״
۷۴	۶۰۳۳	حاجی شیخ محبوب شیخ احمد صاحبان ناندیڑ	۹۸	۶۰۵۷	سید محمد قطب الدین صاحب ״	۱۲۲	۶۰۸۱	پیر بخش خان صاحب ״
۷۵	۶۰۳۴	شیخ موسیٰ میاں صاحب ״	۹۹	۶۰۵۸	مولوی محمد اشرف صاحب ״	۱۲۳	۶۰۸۲	ملک عبد الحمید صاحب بہاولپور

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۱۲۴	۶۰۸۳	سید [illegible] صاحب بھاولپور	۱۴۸	۶۱۰۷	محمد مرتضیٰ صاحب ناندیڑ	۱۷۲	۶۱۳۱	عنایت علی خاں صاحب شاہجہانپور
۱۲۵	۶۰۸۴	[illegible] شاہ صاحب 〃	۱۴۹	۶۱۰۸	فضل بھائی ہاشم صاحب 〃	۱۷۳	۶۱۳۲	سید محمود صاحب 〃
۱۲۶	۶۰۸۵	عبدالرحمٰن صاحب 〃	۱۵۰	۶۱۰۹	عبداللہ بھائی حسین جعفر صاحب 〃	۱۷۴	۶۱۳۳	محمد عبدالقیوم خاں صاحب گونڈہ
۱۲۷	۶۰۸۶	[illegible] شفیع صاحب [illegible] بھاولنگر	۱۵۱	۶۱۱۰	فضل بھائی شام جی صاحب 〃	۱۷۵	۶۱۳۴	عبدالمجیب خاں صاحب 〃
۱۲۸	۶۰۸۷	محمد اکبر صاحب بھاولپور	۱۵۲	۶۱۱۱	غلام علی پیر بھائی صاحب 〃	۱۷۶	۶۱۳۵	ڈاکٹر محمد حسین صاحب 〃
۱۲۹	۶۰۸۸	[illegible] غلام [illegible] صاحب 〃	۱۵۳	۶۱۱۲	سی این مہتا صاحب 〃	۱۷۷	۶۱۳۶	محمد نصیر عثمانی صاحب 〃
۱۳۰	۶۰۸۹	محمد مہدی حسن صاحب قریشی ہاشمی 〃	۱۵۴	۶۱۱۳	مولوی محمد کاظم صاحب 〃	۱۷۸	۶۱۳۷	[illegible] مسعود علی صاحب [illegible] 〃
۱۳۱	۶۰۹۰	محمد نذیر صاحب سپرنٹنڈنٹ 〃	۱۵۵	۶۱۱۴	مولوی سراج الدین احمد صاحب 〃	۱۷۹	۶۱۳۸	سید وزیر حسین رضوی صاحب بلرامپور
۱۳۲	۶۰۹۱	محمد نذیر صاحب افسر توشہ خانہ 〃	۱۵۶	۶۱۱۵	لعل محمد صاحب 〃	۱۸۰	۶۱۳۹	سید علی جرار صاحب جعفری 〃
۱۳۳	۶۰۹۲	آل سید نذیر علی شاہ صاحب 〃	۱۵۷	۶۱۱۶	محمد صدیق حسین صاحب 〃	۱۸۱	۶۱۴۰	سید حیدر کرار صاحب جعفری 〃
۱۳۴	۶۰۹۳	محمد عبدالعزیز صاحب بھاولنگر	۱۵۸	۶۱۱۷	مولوی محمد عبدالغنی صاحب 〃	۱۸۲	۶۱۴۱	محمد عبدالرحیم صاحب کاظمی 〃
۱۳۵	۶۰۹۴	شیخ عبدالخالق صاحب 〃	۱۵۹	۶۱۱۸	سید نذیر علی صاحب 〃	۱۸۳	۶۱۴۲	سید امیر رضا جعفری صاحب 〃
۱۳۶	۶۰۹۵	اشفاق علی صاحب لکھنؤ	۱۶۰	۶۱۱۹	سید کاظم حسین صاحب کاظمی 〃	۱۸۴	۶۱۴۳	سید آل رضا جعفری صاحب 〃
۱۳۷	۶۰۹۶	مرزا سلطان محمد بیگ صاحب دہرہ دون	۱۶۱	۶۱۲۰	مولوی محمد مخدوم حسینی صاحب 〃	۱۸۵	۶۱۴۴	مفتی محمد سلیمان صاحب عثمانی بلرامپور
۱۳۸	۶۰۹۷	محمد حسین خاں صاحب شاہجہانپور	۱۶۲	۶۱۲۱	سید علی [illegible] صاحب بلگرامی 〃	۱۸۶	۶۱۴۵	محمد یونس قدوائی صاحب 〃
۱۳۹	۶۰۹۸	[illegible] صاحب کول لکھنؤ	۱۶۳	۶۱۲۲	شیخ محبوب صاحب 〃	۱۸۷	۶۱۴۶	محمد حسین خاں صاحب 〃
۱۴۰	۶۰۹۹	محمد نصیر خاں صاحب حیدرآباد	۱۶۴	۶۱۲۳	محمد مختار علی صاحب 〃	۱۸۸	۶۱۴۷	عاشق حسین صاحب 〃
۱۴۱	۶۱۰۰	ڈاکٹر محمد معین الدین صاحب اورنگ آباد	۱۶۵	۶۱۲۴	محمد ولی اللہ صاحب رضائی 〃	۱۸۹	۶۱۴۸	بشیر احمد خاں صاحب 〃
۱۴۲	۶۱۰۱	محمد سمیع صدیقی صاحب نظام آباد	۱۶۶	۶۱۲۵	مولوی محمد خلاق حسین صاحب زبیری	۱۹۰	۶۱۴۹	شیخ عبدالکلیم صاحب امروہہ
۱۴۳	۶۱۰۲	غلام محی الدین صاحب بالوہ	۱۶۷	۶۱۲۶	محمد یحییٰ خاں صاحب 〃	۱۹۱	۶۱۵۰	محمد یٰسین خاں صاحب رام نگر
۱۴۴	۶۱۰۳	محمد عبداللہ صاحب وکیل ناندیڑ	۱۶۸	۶۱۲۷	حکیم محمد یوسف علی صاحب لنگسو	۱۹۲	۶۱۵۱	محمد شرافت اللہ خاں صاحب [illegible]
۱۴۵	۶۱۰۴	سید ریاض علی صاحب 〃	۱۶۹	۶۱۲۸	مہدی علی صاحب صدیقی 〃	۱۹۳	۶۱۵۲	منیجر صاحب عالمگیر ہوٹل بمبئی ۳
۱۴۶	۶۱۰۵	آغا محمد حسن صاحب 〃	۱۷۰	۶۱۲۹	سید بشیر الدین احمد صاحب قندھار	۱۹۴	۶۱۵۳	اے کے غنی صاحب رنگون
۱۴۷	۶۱۰۶	غلام غوث صاحب 〃	۱۷۱	۶۱۳۰	شیخ محمد ابوالخیر صاحب لکھنؤ	۱۹۵	۶۱۵۴	آئی ای ایوت صاحب 〃

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۱۹۶	۶۱۵۵	ایس اے سید محمد صاحب رنگون	۲۲۰	۶۱۷۹	سید ممتاز حسین صاحب پانی پت	۲۴۴	۶۲۰۳	اوڈیہ ونکٹ راؤ صاحب ہنمکنڈہ
۱۹۷	۶۱۵۶	احمد قاسم صاحب ״	۲۲۱	۶۱۸۰	مرزا سعید احمد صاحب ״	۲۴۵	۶۲۰۴	مولوی عبد المجید صاحب ورنگل
۱۹۸	۶۱۵۷	ممتاز احمد صاحب ״	۲۲۲	۶۱۸۱	چودھری انتظار علی خانصاحب ״	۲۴۶	۶۲۰۵	نواب غلام معین الدین خانصاحب بمبئی
۱۹۹	۶۱۵۸	آنریبل عبد الرحیم صاحب میمو	۲۲۳	۶۱۸۲	قاضی رشید الاسلام صاحب ״	۲۴۷	۶۲۰۶	میر باسط علی خانصاحب ورنگل
۲۰۰	۶۱۵۹	فضل الٰہی صاحب مانڈلے	۲۲۴	۶۱۸۳	نذیر احمد صاحب اندازؔ ״	۲۴۸	۶۲۰۷	محمد عثمان علی خانصاحب سیوہارہ
۲۰۱	۶۱۶۰	توفیق الحسن صاحب شاہجہانپور	۲۲۵	۶۱۸۴	شیخ محمد عاقل صاحب ״	۲۴۹	۶۲۰۸	والدہ محمد رفیق صاحب دہلی
۲۰۲	۶۱۶۱	قاضی محمد ایوب صاحب انجانی سیوہارہ	۲۲۶	۶۱۸۵	چودھری حبیب الرحمٰن صاحب ״	۲۵۰	۶۲۰۹	محمد قاسم صاحب توفیقی ״
۲۰۳	۶۱۶۲	نذیر احمد صاحب کرتپور	۲۲۷	۶۱۸۶	مظفر علی خاں صاحب ״	۲۵۱	۶۲۱۰	رقیہ جہاں بیگم صاحب ״
۲۰۴	۶۱۶۳	مرزا عبد اللطیف بیگ صاحب ״	۲۲۸	۶۱۸۷	سید اشفاق حسین صاحب ״	۲۵۲	۶۲۱۱	مولوی حاجی نور محمد صاحب ״
۲۰۵	۶۱۶۴	علی امجد خاں صاحب ״	۲۲۹	۶۱۸۸	شیخ شبیر حسن صاحب ״	۲۵۳	۶۲۱۲	علی شاہ صاحب نظام آباد
۲۰۶	۶۱۶۵	منشی رئیس حسین صاحب انصاری ״	۲۳۰	۶۱۸۹	محمد ذوالفقار علی خانصاحب ״	۲۵۴	۶۲۱۳	فیض محمد خاں صاحب ״
۲۰۷	۶۱۶۶	وزیر محمد بٹ صاحب نئی دہلی	۲۳۱	۶۱۹۰	عبد الحفیظ خاں صاحب ورنگل	۲۵۵	۶۲۱۴	سید زین العابدین صاحب ״
۲۰۸	۶۱۶۷	اکبر علی صاحب چیانہ	۲۳۲	۶۱۹۱	محمد رشید الدین خانصاحب ״	۲۵۶	۶۲۱۵	محمد تقی خاں صاحب ״
۲۰۹	۶۱۶۸	محمد شریف صاحب انبالہ شہر	۲۳۳	۶۱۹۲	محمد اشرف صاحب ״	۲۵۷	۶۲۱۶	شہباز خاں صاحب ״
۲۱۰	۶۱۶۹	قاضی غفران احمد صاحب عثمانی ״	۲۳۴	۶۱۹۳	شیخ ابو الحسن صاحب ״	۲۵۸	۶۲۱۷	نواب محمد خلیل الدین خانصاحب ״
۲۱۱	۶۱۷۰	چودھری فضل الٰہی صاحب ״	۲۳۵	۶۱۹۴	عبد العزیز صاحب ہنمکنڈہ	۲۵۹	۶۲۱۸	میر امیر علی صاحب ״
۲۱۲	۶۱۷۱	حکیم امجد حسین خانصاحب ״	۲۳۶	۶۱۹۵	مرزا اشکور بیگ صاحب ״	۲۶۰	۶۲۱۹	استمداد خاں صاحب ״
۲۱۳	۶۱۷۲	محمد احسان صاحب ״	۲۳۷	۶۱۹۶	سردار خاں صاحب ״	۲۶۱	۶۲۲۰	ڈاکٹر محمد عبد الباسط صاحب صابری ״
۲۱۴	۶۱۷۳	سید محمد حنیف صاحب ״	۲۳۸	۶۱۹۷	علی نظر صاحب ״	۲۶۲	۶۲۲۱	غلام احمد صاحب وکیل ״
۲۱۵	۶۱۷۴	شیخ رحیم الدین صاحب پانی پت	۲۳۹	۶۱۹۸	محمد یوسف رضا صاحب ״	۲۶۳	۶۲۲۲	محمد علی خاں صاحب ״
۲۱۶	۶۱۷۵	شرف الحق صاحب ״	۲۴۰	۶۱۹۹	محمد صدر الدین صاحب انصاری ״	۲۶۴	۶۲۲۳	مولوی حافظ نیاز محمد خانصاحب ״
۲۱۷	۶۱۷۶	فرزند علی صاحب ״	۲۴۱	۶۲۰۰	محمد نعمت اللہ خاں صاحب ״	۲۶۵	۶۲۲۴	عبد الحفیظ خاں صاحب ״
۲۱۸	۶۱۷۷	خواجہ سجاد حسین صاحب ״	۲۴۲	۶۲۰۱	مولوی نہال احمد صاحب ورنگل	۲۶۶	۶۲۲۵	سکریٹری صاحب دفتر مہتمم تعلیمات ״
۲۱۹	۶۱۷۸	عبد الرحیم خانصاحب ״	۲۴۳	۶۲۰۲	خواجہ نظام الدین حسن صاحب ״	۲۶۷	۶۲۲۶	سید شاہ امام اللہ صاحب حسینی ״

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۲۶۸	۲۲۲۷	سید شریف الدین صاحب نقوی نظام آباد	۲۹۲	۲۲۵۱	سید محمد قمرالدین خانصاحب حیدرآباد	۳۱۶	۲۲۷۵	ڈاکٹر فرزند علی صاحب جالندھر
۲۶۹	۲۲۲۸	محمد نذیر الدین صاحب 〃	۲۹۳	۲۲۵۱	سید غلام حسن صاحب نظام آباد	۳۱۷	۲۲۷۶	میاں منتصر اللہ صاحب 〃
۲۷۰	۲۲۲۹	ایم وحشت [illegible] صاحب [illegible]	۲۹۴	۲۲۵۳	محمد حبیب اللہ صاحب چشتی ونگلور	۳۱۸	۲۲۷۷	چودھری حبیب احمد صاحب 〃
۲۷۱	۲۲۳۰	علامہ عبدالملک شمسی 〃	۲۹۵	۲۲۵۴	مولوی رضا محمد صاحب 〃	۳۱۹	۲۲۷۸	میاں رحیم بخش صاحب 〃
۲۷۲	۲۲۳۱	مرتضیٰ حسین صاحب 〃	۲۹۶	۲۲۵۵	مولوی عبداللہ خانصاحب 〃	۳۲۰	۲۲۷۹	چودھری محمد امین الدین صاحب 〃
۲۷۳	۲۲۳۲	سید شاہ علی صاحب 〃	۲۹۷	۲۲۵۶	سید فراست علی صاحب 〃	۳۲۱	۲۲۸۰	سید عبدالحق صاحب 〃
۲۷۴	۲۲۳۳	[illegible] صاحب [illegible] عثمانیہ 〃	۲۹۸	۲۲۵۷	حاجی سید سلطان الدین صاحب 〃	۳۲۲	۲۲۸۱	علاؤالدین صاحب انصاری 〃
۲۷۵	۲۲۳۴	محمد نذیر خاں صاحب 〃	۲۹۹	۲۲۵۸	سید احمد شاہ صاحب 〃	۳۲۳	۲۲۸۲	بابو حاجی میر علی صاحب 〃
۲۷۶	۲۲۳۵	محمد علی صاحب وکیل	۳۰۰	۲۲۵۹	محمد امان خاں فرحت صاحب 〃	۳۲۴	۲۲۸۳	مولوی محمد خلیل صاحب 〃
۲۷۷	۲۲۳۶	محمد نورالدین صاحب 〃	۳۰۱	۲۲۶۰	محی الدین علی صاحب 〃	۳۲۵	۲۲۸۴	ڈاکٹر میر محمد فاضل صاحب 〃
۲۷۸	۲۲۳۷	محمد یحییٰ خاں صاحب 〃	۳۰۲	۲۲۶۱	مرزا سردار بیگ صاحب 〃	۳۲۶	۲۲۸۵	ملک محمد امین صاحب 〃
۲۷۹	۲۲۳۸	ایوب علی خاں صاحب 〃	۳۰۳	۲۲۶۲	محمد افضل الدین صاحب فاروقی مدگاؤں	۳۲۷	۲۲۸۶	منشی نور احمد صاحب 〃
۲۸۰	۲۲۳۹	ابوالخیر [illegible] اللہ صاحب 〃	۳۰۴	۲۲۶۳	مولوی میر لیاقت علی خانصاحب 〃	۳۲۸	۲۲۸۷	چودھری عبدالحمید خانصاحب 〃
۲۸۱	۲۲۴۰	حاجی آغا شیخ علی رضا صاحب 〃	۳۰۵	۲۲۶۴	سید جمال احمد صاحب نقوی عالم پور	۳۲۹	۲۲۸۸	ڈاکٹر عبدالمجید صاحب فاروقی 〃
۲۸۲	۲۲۴۱	سید محمد علی صاحب 〃	۳۰۶	۲۲۶۵	ابوالخیر سید ابراہیم حسینی صاحب کیمپ جہلم	۳۳۰	۲۲۸۹	شیخ محمد شریف صاحب 〃
۲۸۳	۲۲۴۲	سید حسین صاحب 〃	۳۰۷	۲۲۶۶	محمد عبدالعزیز صاحب صدیقی نظام آباد	۳۳۱	۲۲۹۰	سید اکرام اللہ شاہ صاحب 〃
۲۸۴	۲۲۴۳	محمد اسمٰعیل صاحب 〃	۳۰۸	۲۲۶۷	میاں عبدالعزیز صاحب لاہور	۳۳۲	۲۲۹۱	چودھری فرزند علی صاحب 〃
۲۸۵	۲۲۴۴	مرزا رشید احمد بیگ صاحب بودھن	۳۰۹	۲۲۶۸	خان بہادر مولوی نجم الدین صاحب 〃	۳۳۳	۲۲۹۲	چودھری محمد زبیر مرزا صاحب 〃
۲۸۶	۲۲۴۵	سید نورالعلی صاحب 〃	۳۱۰	۲۲۶۹	شیخ محمد اشرف صاحب 〃	۳۳۴	۲۲۹۳	محمد اکبر خاں صاحب 〃
۲۸۷	۲۲۴۶	محمد بدرالدین حیدر صاحب 〃	۳۱۱	۲۲۷۰	پیر سید احمد حسنی شاہ صاحب 〃	۳۳۵	۲۲۹۴	مولوی عبدالحق عباس خانصاحب 〃
۲۸۸	۲۲۴۷	سید محمد مصطفیٰ علی خاں صاحب 〃	۳۱۲	۲۲۷۱	میاں محمد شریف صاحب 〃	۳۳۶	۲۲۹۵	مولوی محمد شعیب صاحب 〃
۲۸۹	۲۲۴۸	حکیم محمد دلدار خانصاحب 〃	۳۱۳	۲۲۷۲	ایس فیض محمد برکت علی صاحبان 〃	۳۳۷	۲۲۹۶	محمد حفیظ خاں صاحب 〃
۲۹۰	۲۲۴۹	اختر حسین صاحب حیدرآباد	۳۱۴	۲۲۷۳	میاں بخش الٰہی صاحب جالندھر	۳۳۸	۲۲۹۷	محترمہ شمیم صاحبہ 〃
۲۹۱	۲۲۵۰	میر ولایت علی صاحب 〃	۳۱۵	۲۲۷۴	میاں نذیر اللہ شاہ صاحب 〃	۳۳۹	۲۲۹۸	اسمٰعیل صاحب عرف گلیہ دہلی

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۳۴۰	۶۲۹۹	نظری خان صاحب نئی دہلی	۳۴۱	۶۳۰۰	مولانا محمد حسین صاحب نئی دہلی			———

مستقل امداد و عطیات

ذیل کی رقوم جو ماہ جون ۱۹۳۸ء میں ہمیں اپنے مہتممین اور سفراء کی معرفت وصول ہوئیں درج رجسٹر ہوچکی ہیں اندراجات میں صحت کا خیال رکھا گیا ہے۔ اگر کوئی غلطی رہ گئی ہو تو اطلاع بخشنے دفتر ممنون ہوگا۔

اس سلسلہ میں یہ بات ملحوظ رہنی چاہیئے کہ مہینہ کے آخری دنوں کی وصول یابی بعض دفتری مجبوریوں کی وجہ سے دوسرے مہینہ میں محسوب ہوتی ہے اسلئے اگر بعض حضرات کے نام اس فہرست میں درج نہ ہوں تو انھیں آئندہ اشاعت کا انتظار کرنا چاہیئے۔ (مرتب)

جون ۱۹۳۸ء

دہلی و نئی دہلی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۷۳۰	سید شاہ علی اینڈ برادرس	صہ/	۱۰	۶۵۶۰ بی	میاں اللہ بخش محمد سعید محمد شریف صاحبان	ہے/	۱۹	۶۵۶۹ بی	محمد شفیع صاحب	۸/
۲	۷۴۵	قاضی ایم اے طاہر صاحب	صہ/	۱۱	۶۵۶۱ ״	منشی ناظر حسین صاحب	۶/	۲۰	۶۵۷۰ ״	چودھری الٰہی بخش صاحب	۸/
۳	۷۷۴	خواجہ محمد عبدالمجید صاحب	ہے/	۱۲	۶۵۶۲ ״	میر عزیز الدین صاحب	عہ/	۲۱	۶۵۷۱ ״	سلیم الزمان صاحب صدیقی	عہ/
۴	۶۵۵۴ بی	حکیم حاجی عبدالحمید صاحب	صہ/	۱۳	۶۵۶۳ ״	قدیر الدین احمد صاحب وکیل	عہ/	۲۲	۶۵۷۲ ״	بی بی سلیم الزمان صاحب صدیقی	۸/
۵	۶۵۵۵ ״	احسن حافظ علی صاحب	عہ/	۱۴	۶۵۶۴ ״	مقصود حسن صاحب	عہ/	۲۳	۶۵۷۳ ״	سید محمد علی صاحب	عہ/
۶	۶۵۵۶ ״	عتیق احمد صاحب انصاری	ہے/	۱۵	۶۵۶۵ ״	سید محمد شفیع صاحب	۲/	۲۴	۶۵۷۴ ״	ظہیر الدین صاحب چشتی	عہ/
۷	۶۵۵۷ ״	محمود علی صاحب علوی	۶/	۱۶	۶۵۶۶ ״	سید سلیم الدین صاحب	۴/	۲۵	۶۵۷۵ ״	احمد حسن خاں صاحب	عہ/
۸	۶۵۵۸ ״	ایم یامین صاحب	عہ/	۱۷	۶۵۶۷ ״	سید نصیر الدین صاحب	شہ/	۲۶	۶۵۷۶ ״	محمد جمیل احمد صاحب	۸/
۹	۶۵۵۹ ״	عبدالعلیم صاحب	۴/	۱۸	۶۵۶۸ ״	صلاح الدین صاحب	۸/	۲۷	۶۵۷۷ ״	محمد اقبال حسین صاحب	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۲۸	۲۵۷۹ بی	[illegible] صاحب	مہ/	۵۲	۲۶۰۳ بی	عبدالوحید حافظ صاحب	۲/	۷۶	۲۶۲۷ بی	شمس الدین صاحب دوائی والے	۲/
۲۹	۲۵۸۰	[illegible] صاحب	۲/	۵۳	۲۶۰۴	حکیم احمد حسن خانصاحب	۲/	۷۷	۲۶۲۸	محمد تقی صاحب اینڈ سنز	۲/
۳۰	۲۵۸۱	[illegible] صاحب	مہ/	۵۴	۲۶۰۵	تعظیم الحق صاحب	۲/	۷۸	۲۶۲۹	حاجی بشیر احمد صاحب	عہ/
۳۱	۲۵۸۲	[illegible]	۲/	۵۵	۲۶۰۶	زاہد حسین صاحب	مہ/	۷۹	۲۶۳۰	[illegible] محمود صاحب	عہ/
۳۲	۲۵۸۳	ابو یوسف احمد صاحب [illegible]	۴/	۵۶	۲۶۰۷	خان بہادر [illegible] صاحب	۸/	۸۰	۲۶۳۱	بیگم خان بہادر مظفر حسین صاحب	۸/
۳۳	۲۵۸۴	عبدالحق صاحب	مہ/	۵۷	۲۶۰۸	نظر خاں صاحب	۲/	۸۱	۲۶۳۲	حکیم عبدالرزاق صاحب نظامی	۲/
۳۴	۲۵۸۵	شیخ شمس [illegible] صاحب	۲/	۵۸	۲۶۰۹	رفیق احمد صاحب	عہ/	۸۲	۲۶۳۳	ضیاءالدین صاحب	۲/
۳۵	۲۵۸۶	وحید الدین احمد صاحب	ہے/	۵۹	۲۶۱۰	حافظ رشید احمد صاحب	عہ/	۸۳	۲۶۳۴	مفتی شوکت اللہ صاحب	مہ/
۳۶	۲۵۸۷	عبدالرزاق صاحب ایم اے	۸/	۶۰	۲۶۱۱	ابوالفضل محمد صاحب قریشی	۲/	۸۴	۲۶۳۵	منشی علی احمد خانصاحب	عہ/
۳۷	۲۵۸۸	صوفی محمد صغیر حسن صاحب	مہ/	۶۱	۲۶۱۲	مولوی قدیر اعظم صاحب حاجی	عہ/	۸۵	۲۶۳۶	سعیدالرحمن صاحب	۲/
۳۸	۲۵۸۹	مولانا شبیر احمد صاحب	۲/	۶۲	۲۶۱۳	حافظ محمد جلیل صاحب	۲/	۸۶	۲۶۳۷	حکیم شریف الدین صاحب	۲/
۳۹	۲۵۹۰	مولانا [illegible] علی صاحب	۲/	۶۳	۲۶۱۴	خوشنویس محمد جمیل صاحبان	مہ/	۸۷	۲۶۳۸	حاجی محبوب بخش رفیع الدین صاحبان	مہ/
۴۰	۲۵۹۱	مولوی محمد [illegible] صاحب	۶/	۶۴	۲۶۱۵	شیخ حاجی منور الدین [illegible]	مہ/	۸۸	۲۶۳۹	شیخ محمد اسمٰعیل صاحب	۲/
۴۱	۲۵۹۲	مولانا محمد ادریس صاحب	۸/	۶۵	۲۶۱۶	اللہ یار خاں صاحب	۲/	۸۹	۲۶۴۰	شیخ محمد سعید صاحب	۲/
۴۲	۲۵۹۳	مولانا محمد حسین صاحب	۹/	۶۶	۲۶۱۷	معین [illegible] صاحب	۲/	۹۰	۲۶۴۱	شیخ انیس الرحمن صاحب	۲/
۴۳	۲۵۹۴	محمد عارف صاحب [illegible]	مہ/	۶۷	۲۶۱۸	منشی خورشید عالم صاحب	عہ/	۹۱	۲۶۴۲	شیخ منور احمد صاحب	۲/
۴۴	۲۵۹۵	میاں نعیم محمد صاحب [illegible]	ہے/	۶۸	۲۶۱۹	حافظ [illegible] بخش مولا بخش صاحبان	ہے/	۹۲	۲۶۴۳	عبدالغنی ولد عبدالغنی صاحب	عہ/
۴۵	۲۵۹۶	[illegible] رشید صاحب	۷/	۶۹	۲۶۲۰	حاجی شیخ عبدالرزاق صاحب	عہ/	۹۳	۲۶۴۴	خواجہ سرور حسن صاحب	ہے/
۴۶	۲۵۹۷	میاں محمد [illegible] اینڈ سنز	للعہ	۷۰	۲۶۲۱	ریاض حسین خانصاحب [illegible]	۸/	۹۴	۲۶۴۵	حافظ عبدالحکیم حبیب الرحمن صاحبان	۲/
۴۷	۲۵۹۸	احمد سلام خاں صاحب	للعہ	۷۱	۲۶۲۲	بیگم عبدالمتین صاحبہ	۶/	۹۵	۲۶۴۶	محمد ظفر صاحب	عہ/
۴۸	۲۵۹۹	مولانا سعید احمد صاحب ایم اے	عہ/	۷۲	۲۶۲۳	حافظ عبدالحق محمد سراج الحق صاحبان	عہ/	۹۶	۲۶۴۷	محمد حلیم خانصاحب	۲/
۴۹	۲۶۰۰	عبدالرزاق محمد اسحاق صاحبان	مہ/	۷۳	۲۶۲۴	شمس الدین [illegible]	مہ/	۹۷	۲۶۴۸	[illegible] صاحب	۲/
۵۰	۲۶۰۱	مولوی عبدالصمد صاحب	۶/	۷۴	۲۶۲۵	[illegible] خان صاحب [illegible]	۸/	۹۸	۲۶۴۹	پروفیسر عبدالرحمن صاحب	عہ/
۵۱	۲۶۰۲	عبداللطیف صاحب [illegible]	مہ/	۷۵	۲۶۲۶	آفتاب الدین صاحب	مہ/	۹۹	۲۶۵۰	آغا حسین صاحب	۶/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۰۰	۹۰۱۷ بی	والدہ محمد رفیق صاحب	۸/	۱۲۴	۷۱۸۷ بی	عبدالرزاق صاحب گورنمنٹ [illegible]	ے/	۱۴۸	۷۸۸۸ بی	ایم فضل محمد صاحب دفتر گورنمنٹ آف انڈیا	۸/
۱۰۱	۷۱۹۰	محمد قاسم صاحب توفیقی	۴/	۱۲۵	۷۱۸۸	وزیر محمد بٹ صاحب	ع/	۱۴۹	۷۸۸۹	خواجہ غلام یٰسین صاحب	عہ/
۱۰۲	۷۱۹۱	مولوی حاجی [illegible] صاحب	۴/	۱۲۶	۷۴۳۶	تاج الدین صاحب	عہ/	۱۵۰	۷۸۹۰	سید محمد مرتضیٰ علی صاحب	عہ/
۱۰۳	۷۱۹۲	رفیعہ جہاں بیگم صاحبہ	۴/	۱۲۷	۷۴۳۷	ملک غلام حیدر صاحب	۸/	۱۵۱	۷۸۹۱	سید حامد علی صاحب	عہ/
۱۰۴	۷۹۰۱	شیخ محمد رفیع صاحب	۸	۱۲۸	۷۴۳۸	منشی کریم بخش صاحب	۸/	۱۵۲	۷۸۹۲	محمد اشرف صاحب	[illegible]
۱۰۵	۷۹۰۲	محمد عبدالخالق شہاب الدین صاحبان	ع/	۱۲۹	۷۴۳۹	صوفی غلام قادر صاحب	۸/	۱۵۳	۷۸۹۳	مولوی عبدالرحمٰن صاحب	۸/
۱۰۶	۷۹۰۳	حاجی نورالدین صاحب	۴	۱۳۰	۷۴۴۰	سید ضمیر الحسن صاحب بی	۸/	۱۵۴	۷۸۹۴	محمد فضل صاحب	۸/
۱۰۷	۷۹۰۴	منشی غفران الدین صاحب	۴/	۱۳۱	۷۴۴۱	خواجہ محمد حسن ڈار صاحب	۴/	۱۵۵	۷۸۹۵	عبدالحق صاحب	۴/
۱۰۸	۷۹۰۵	ایم انعام الحق صاحب	۴/	۱۳۲	۷۴۴۲	آغا علی مصطفیٰ صاحب	۴/	۱۵۶	۷۸۹۶	شیخ کریم بخش صاحب	عہ/
۱۰۹	۵۳۹۶	سید سردار علی شاہ صاحب ڈگر گورنمنٹ آف انڈیا	ع/	۱۳۳	۷۴۴۳	سید محمد ذاکر صاحب	۴/	۱۵۷	۷۸۹۷	ملک عطا محمد صاحب	۴/
۱۱۰	۵۳۹۷	غالب علی شاہ صاحب	ع/	۱۳۴	۷۴۴۴	منشی حبیب الرحمٰن صاحب	۴/	۱۵۸	۷۸۹۸	لیاقت اللہ خان صاحب	۸/
۱۱۱	۵۳۹۸	مفتی محمد عبداللطیف صاحب	۸/	۱۳۵	۷۴۴۵	محمد نصر اللہ صاحب	عہ/	۱۵۹	۷۸۹۹	محمد شریف [illegible] صاحب	عہ/
۱۱۲	۵۳۹۹	محمد اسلام صاحب	۸/	۱۳۶	۷۴۴۶	محمد عبدالغنی صاحب شہید	عہ/	۱۶۰	۷۹۰۰	شمعون محمد صاحب	عہ/
۱۱۳	۵۴۰۰	چودھری غلام احمد صاحب پرویز	۸/	۱۳۷	۷۴۴۷	صدر العلیٰ صاحب	۸/			میزان کل ۱۰۵ للعہ/ ۱۲/	
۱۱۴	۷۱۷۷	میاں محمد صاحب	عہ/	۱۳۸	۷۴۴۸	غلام محمد صاحب	۸/			**یو۔ پی**	
۱۱۵	۷۱۷۸	احسان الحق صاحب	۸/	۱۳۹	۷۴۴۹	عبدالرحمٰن صاحب	۴/	۱	۷۲۶	اکرام احمد خاں صاحب لکھنؤ	ع/
۱۱۶	۷۱۷۹	شیخ محمد حشمت علی صاحب	ع/	۱۴۰	۷۴۵۰	معصوم علی صاحب	۸/	۲	۷۲۷	اہلیہ غلام احمد صاحب	ع/
۱۱۷	۷۱۸۰	خانصاحب عبدالعلی صاحب	عہ/	۱۴۱	۷۸۸۱	خواجہ محمد یوسف شاہ صاحب	۸/	۳	۷۲۸	مرزا محمد یٰسین بیگ صاحب	ع/
۱۱۸	۷۱۸۱	محمد خلیل صاحب	ع/	۱۴۲	۷۸۸۲	شیخ عبداللہ جان صاحب	۴/	۴	۷۲۹	سید توفیق حسن صاحب شاہجہانپور	عہ/
۱۱۹	۷۱۸۲	اکرام اللہ خاں صاحب	عہ/۸	۱۴۳	۷۸۸۳	سید باقر حسین صاحب	۲/	۵	۳۰۵۱ بی	مولوی محمد عزیز صاحب اعظم گڑھ	عہ/
۱۲۰	۷۱۸۳	غلام حسن صاحب	عہ/	۱۴۴	۷۸۸۴	مولوی عبدالرب صاحب	عہ/	۶	۳۰۵۲	عظیم الحق صاحب	عہ/
۱۲۱	۷۱۸۴	چودھری محمد سرور صاحب	ع/	۱۴۵	۷۸۸۵	خان بہادر حافظ عبدالحکیم صاحب	ے/	۷	۳۰۵۳	اہلکاران عدالت کلکٹری	عہ/۲
۱۲۲	۷۱۸۵	اے ایس محمود صاحب	عہ/	۱۴۶	۷۸۸۶	شیخ محمد صاحب شفیقہ	عہ/	۸	۳۰۵۴	مولوی محمد عزیز صاحب	عہ/
۱۲۳	۷۱۸۶	مولوی محمد ابراہیم صاحب	عہ/	۱۴۷	۷۸۸۷	محمد متین صاحب	عہ/	۹	۳۰۵۵	مولوی محمد عزیز صاحب	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۰	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۳۴	۵۲۰۰	حامد علی خاں صاحب بجنور	عہ	۵۸	۵۵۲۰	خان بہادر رضی الدین صاحب گونڈہ	عہ
۱۱	۳۰۵۸	[illegible]	[illegible]	۳۵	۵۲۰۳	مولوی رفیق احمد صاحب	عہ	۵۹	۵۵۲۲	فصیح اللہ صاحب کرانی	عہ
۱۲	[illegible]	[illegible] صاحب	عہ	۳۶	۵۲۰۶	رضوان الحق صاحب	ے	۶۰	۵۵۲۵	حکیم محمد عبداللہ صاحب	عہ
۱۳	۳۰۵۹	[illegible] صاحب	عہ	۳۷	[illegible]	مرزا عبداللطیف بیگ صاحب	عہ	۶۱	۵۵۲۷	حامد حسین صاحب	۸
۱۴	۳۰۶۰	[illegible] احمد صاحب	[illegible]	۳۸	[illegible]	منشی ہدایت اللہ خاں صاحب [illegible]	ے	۶۲	[illegible]	ڈاکٹر محمد عمر صاحب	عہ
۱۵	۳۰۶۱	مرزا [illegible]	ے	۳۹	۵۲۱۵	مولوی علی احمد خاں صاحب	عہ	۶۳	۵۵۲۸	مفتی محمد سلیمان صاحب [illegible]	عہ
۱۶	۳۰۶۲	مولوی [illegible]	[illegible]	۴۰	۵۲۱۶	مرزا عبداللطیف بیگ صاحب	۶ر	۶۴	۵۵۳۰	سید حیدر کرار صاحب	۸
۱۷	۳۰۶۳	مولوی [illegible]	عہ	۴۱	۵۲۱۸	منشی نذیر احمد صاحب	ے	۶۵	۵۵۳۱	حکیم محمد عبدالرحیم خاں صاحب	عہ
۱۸	۳۰۶۴	[illegible] صاحب	عہ	۴۲	۵۲۲۰	حامد حسین خاں صاحب نجیب آباد	سہ	۶۶	۵۵۳۳	سید وزیر پنجتن صاحب رضوی	۸
۱۹	[illegible]	محمد [illegible] صاحب	عہ	۴۳	۵۴۵۱	انیس محمود حسن صاحب [illegible]	ے	۶۷	۵۵۳۴	سید علی جرار صاحب	۶ر
۲۰	[illegible]	[illegible] عدالت [illegible]	[illegible]	۴۴	۵۴۵۲	نور الحسن صاحب	۶ر	۶۸	۵۵۳۵	سید امیر رضا صاحب	عہ
[illegible]	۳۰۷۰	[illegible] صاحب	عہ	۴۵	۵۴۵۳	مولوی منظور حسن صاحب	ے	۶۹	۵۵۳۶	محمد الحق خاں صاحب [illegible]	عہ
۲۲	۳۰۶۸	مولانا [illegible] صاحب	[illegible]	۴۶	۵۴۵۴	سید برکت اللہ صاحب	عہ	۷۰	۵۵۳۷	محمد شرافت اللہ خاں صاحب [illegible]	عہ
۲۳	[illegible]	محمد [illegible] صاحب	عہ	۴۷	۵۴۵۵	منشی عبدالوحید خاں صاحب	عہ	۷۱	[illegible]	محمد امجد علی خاں صاحب	للعہ
۲۴	۳۰۷۰	قاضی صادق حسین صاحب	۶ر	۴۸	۵۵۰۱	سید محمد صاحب شاہجہانپور	ے	۷۲	۵۵۴۱	محمد یسین خاں صاحب اعظم گڑھ	ے
۲۵	۵۲۸۴	پروفیسر محمد حبیب صاحب علی گڑھ	۵ر	۴۹	۵۵۰۴	عنایت علی خاں صاحب	۶ر	۷۳	۵۵۴۲	شیخ عبدالحلیم صاحب [illegible]	ے
۲۶	۵۲۸۵	خواجہ غلام السیدین صاحب	ے	۵۰	۵۵۱۳	محمد ادریس صاحب گونڈہ	عہ	۷۴	۵۵۴۳	مقبول گل صاحب	ے
۲۷	۵۲۸۶	منظور علی صاحب فاروقی	عہ	۵۱	۵۵۱۴	فصیح اللہ صاحب کرانی	عہ	۷۵	۵۵۴۴	محمد شریف الحسن صاحب	۶ر
۲۸	[illegible]	مرزا [illegible] بیگ صاحب بجنور	عہ	۵۲	۵۵۱۵	عبدالنجیب خاں صاحب	عہ	۷۶	۵۵۴۵	خواجہ امیر علی صاحب	عہ
۲۹	۵۲۹۶	شیخ کریم اللہ صاحب	۸	۵۳	۵۵۱۶	خلیل احمد صاحب	۸	۷۷	۵۵۴۶	خواجہ مسعود علی صاحب گونڈہ	۶ر
۳۰	۵۲۹۸	مولوی محمد مجتبیٰ حسن صاحب	ے	۵۴	۵۵۱۷	محمد حسن صاحب	ے	۷۸	۵۵۴۸	خواجہ شبیر علی صاحب	عہ
۳۱	۵۲۹۹	مولوی ابوالسعید صاحب بمبئی	ے	۵۵	۵۵۱۸	ابوالخیر صاحب لکھنؤ	ے	۷۹	۵۵۴۹	احمد نصیر عثمانی صاحب	عہ
۳۲	۵۳۰۰	مولوی محمد ابو اللیث صاحب	۸	۵۶	۵۵۱۹	مولوی تہور علی صاحب گونڈہ	۸	۸۰	۵۵۵۰	مولوی اظہار الحق صاحب [illegible]	۱۲
۳۳	۵۴۰۱	مولوی معین الدین صاحب	۸	۵۷	۵۵۲۱	حبیب اصغر صاحب	۸			میزان کل ۲۲۰ [illegible]	

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
بنگال				۲۱	بی ۵۰۲۸	حاجی ابوبکر صاحب جہری	عہ/	۴۵	بی ۵۰۵۲	مرزا اختر حسین صاحب بیلی	عہ/
۰	۵۱	ڈاکٹر محمود حسین خانصاحب ڈھاکہ	عہ/	۲۲	۵۰۲۹	حاجی عیسیٰ یوسف صاحب جوہری "	عہ/	۴۶	۵۰۵۳	محمد اسحاق صاحب کاتب "	ہم/
		میزان کل عہ/		۲۳	۵۰۳۰	ابوبکر صاحب چھوٹانی "	عہ/	۴۷	۵۰۵۴	قاضی عبدالرحمٰن صاحب تلیائی "	ہم/
بمبئی				۲۴	۵۰۳۱	قاضی عبدالرؤف صاحب جیلانی "	ہم/	۴۸	۵۰۵۵	خلیل الرحمٰن صاحب مزدھنی "	ہم/
۱	بی ۵۰۰۸	عبدالحمید صاحب کرٹے شریوردھن	سے/	۲۵	۵۰۳۲	محمد عبدالحمید خانصاحب بیرسٹر "	ہم/	۴۹	۵۰۵۷	عبدالسلام صاحب "	ہم/
۲	۵۰۰۹	معین الدین صاحب حارث بمبئی	۸/	۲۶	۵۰۳۳	حکیم عبدالرحمٰن صاحب "	ہم/	۵۰	۵۰۵۸	چودھری صاحب معرفت ڈائرکٹر ڈاک	عہ/
۳	۵۰۱۰	اہلیہ صاحبہ معین الدین صاحب حارث "	عہ/	۲۷	۵۰۳۴	ابراہیم شادی صاحب "	ہم/			میزان کل لعہ/	
۴	۵۰۱۱	عثمان حسین خان صاحب "	شہ/	۲۸	۵۰۳۵	منیجر صاحب عالمگیر ہوٹل "	صہ/			**حیدرآباد دکن**	
۵	۵۰۱۲	سید عبداللہ امیر علی صاحب "	ہم/	۲۹	۵۰۳۶	شوکت علی خاں صاحب "	عہ/	۱	۳۵	اے کے مشتاق صاحب سکندرآباد	عہ/
۶	۵۰۱۳	کریم داد خاں صاحب بیانی "	۸/	۳۰	۵۰۳۷	ڈاکٹر محمد اسحاق صاحب "	ع/	۲	۴۴	ڈاکٹر اے یل سعید صاحب حیدرآباد	صہ/
۷	۵۰۱۴	شیخ احمد صاحب شنگے "	ہم/	۳۱	۵۰۳۸	عبدالکریم صاحب لالہ "	عہ/	۳	۶۰	میر سلطان علی صاحب مومن آباد	عہ/
۸	۵۰۱۵	مسز ڈاکٹر کے اے حمید صاحب "	ع/	۳۲	۵۰۳۹	حبیب رحیم صاحب باریا "	سہ/	۴	۶۹	محمد نعیم صاحب پربھنی	صہ/
۹	۵۰۱۶	ڈی زوراخ صاحب "	عہ/	۳۳	۵۰۴۰	ایس اے ابراہیم صاحب "	عہ/	۵	بی ۵۵۹۳	قاضی انوارالدین صاحب ہنگولی	سے/
۱۰	۵۰۱۷	ایس ہمت علی صاحب "	ع/	۳۴	۵۰۴۱	ڈاکٹر نذیر احمد صاحب "	عـہ/	۶	۵۵۹۴	مولوی عبدالرشید خانصاحب "	سے/
۱۱	۵۰۱۸	محمد بشیر و علی محمد صاحبان "	عہ/	۳۵	۵۰۴۲	خلیل شرف الدین صاحب "	ہم/	۷	۵۵۹۵	مولوی عبدالحمید صاحب "	عہ/
۱۲	۵۰۱۹	عبدالعزیز غلام نبی صاحب "	ہم/	۳۶	۵۰۴۳	محمود حسین صاحب بقری "	ہم/	۸	۵۵۹۶	غلام احمد صاحب "	عہ/
۱۳	۵۰۲۰	عبدالرحمٰن محمد یوسف صاحب "	صہ/	۳۷	۵۰۴۴	حسن علی صاحب راجکوٹ والا "	ہم/	۹	۵۵۹۷	عبدالصمد صاحب "	ہم/
۱۴	۵۰۲۱	صدیق سلیمان صاحب "	عہ/	۳۸	۵۰۴۵	حافظ محمد یحییٰ زکریا برادرس "	ہم/	۱۰	۵۵۹۸	سبحان خانصاحب "	ہم/
۱۵	۵۰۲۲	محمد یوسف صاحب صدیق "	۸/	۳۹	۵۰۴۶	فقیہہ عباس صاحب آرانی "	ہم/	۱۱	۵۵۹۹	مولوی سید سبط محمد صاحب "	ع/
۱۶	۵۰۲۳	قاضی ابو صاحب جیلانی "	ہم/	۴۰	۵۰۴۷	نعیم اللہ صاحب ہیڈماسٹر	عہ/	۱۲	۵۶۰۰	قاضی نذیر الدین صاحب "	عہ/
۱۷	۵۰۲۴	عبدالحمید اسمٰعیل صاحب "	عہ/	۴۱	۵۰۴۸	رئیس احمد صاحب جعفری "	عہ/	۱۳	۶۶۵۱	سید علی خاں صاحب جنتور	سے/
۱۸	۵۰۲۵	علی حاجی یوسف صاحب سوبانی "	عہ/	۴۲	۵۰۴۹	امیر حسین صاحب کاتب "	ہم/	۱۴	۶۶۵۳	مولوی عبدالشکور صاحب "	سے/
۱۹	۵۰۲۶	محمد اسمٰعیل صاحب لانبے "	عہ/	۴۳	۵۰۵۰	عبدالحمید صاحب کاتب "	ہم/	۱۵	۶۶۵۴	مولوی محمد ضیاء حسین صاحب "	سے/
۲۰	۵۰۲۷	خواجہ احمد عباس صاحب "	ع/	۴۴	۵۰۵۱	بیگم عثمان سوبانی صاحب "	ع/	۱۶	۶۶۵۵	محمد حسین خاں صاحب "	سے/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۷	۶۷۵۰ بی	مولوی [illegible]	۱۲	۴۱	۶۷۹۰ بی	محمد ایوب خان صاحب نانڈیڑ	۱۲	۶۵	۶۸۳۳ بی	مولوی شیخ محبوب صاحب نانڈیڑ	صہ
۱۸	۶۷۵۸	مولوی [illegible]	۸	۴۲	۶۷۹۹	محمد محی الدین صاحب "	۸	۶۶	۶۸۳۴	مولوی مختار علی صاحب "	صہ
۱۹	[illegible]	[illegible]	۱۲	۴۳	۶۸۰۱	[illegible]	عہ	۶۷	۶۸۳۵	سید علی اصغر علی صاحب "	سہ
۲۰	۶۷۶۱	مولوی [illegible]	صہ	۴۴	۶۸۰۳	محمد ابراہیم صاحب [illegible]	سہ	۶۸	۶۸۳۰	محمد محمود حسین صاحب "	سے
۲۱	[illegible]	[illegible]	ے	۴۵	۶۸۰۵	محمد علی شاہ صاحب	۱۲	۶۹	۶۸۴۰	پیرن جی بوترا صاحب "	مے
۲۲	[illegible]	[illegible]	ے	۴۶	۶۸۰۶	شیخ محبوب صاحب "	۱۲	۷۰	۶۸۴۴	مولوی غلام محی الدین صاحب "	پے
۲۳	۶۷۶۶	مولوی [illegible]	سے	۴۷	۶۸۰۸	ڈاکٹر محمد امین الدین صاحب "	سہ	۷۱	۶۸۴۲	مولوی مہدی علی صاحب لنگسگور	عہ
۲۴	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۴۸	۶۸۰۹	مولوی حبیب اللہ صاحب "	۲	۷۲	۶۸۴۳	مولوی نصیر خان صاحب حیدرآباد	سے
۲۵	[illegible]	[illegible]	۸	۴۹	۶۸۱۱	مولوی [illegible] محمد صاحب "	عہ	۷۳	۶۸۴۵	یحییٰ عبدالباری صاحب پربھنی	سے
۲۶	[illegible]	[illegible]	ے	۵۰	۶۸۱۲	سید نذیر علی صاحب "	عہ	۷۴	۶۸۴۷	مرزا نجف بہادر صاحب "	معہ
۲۷	۶۷۷۲	[illegible]	[illegible]	۵۱	۶۸۱۳	مولوی سراج الدین صاحب "	سہ	۷۵	۶۸۴۸	مولانا سید ابراہیم صاحب "	۸
۲۸	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۵۲	۶۸۱۴	[illegible] بھائی [illegible] صاحب "	للعہ	۷۶	۶۸۴۹	شاہ محمد حسن صاحب نانڈیڑ	صہ
۲۹	[illegible]	[illegible]	سہ	۵۳	۶۸۱۵	غلام علی پیر بھائی صاحب "	سہ	۷۷	۶۸۵۱	[illegible] ہنگولی	سہ
۳۰	[illegible]	[illegible]	للعہ	۵۴	۶۸۰۹	[illegible]	سہ	۷۸	۶۸۵۲	[illegible] ڈاکٹر صاحب "	عہ
۳۱	[illegible]	[illegible]	للعہ	۵۵	۶۸۱۶	فاضل بھائی [illegible] صاحب "	سہ	۷۹	۶۸۵۳	محمد الحنیف صاحب "	۸
۳۲	[illegible]	[illegible]	للعہ	۵۶	۶۸۱۸	فاضل بھائی ہاشم صاحب "	سہ	۸۰	۶۸۵۴	عثمان خان صاحب "	۸
۳۳	[illegible]	[illegible]	للعہ	۵۷	۶۸۱۹	عبدالحسین [illegible] صاحب "	۱۲	۸۱	۶۸۵۵	محمد بشیر الدین صاحب "	۱
۳۴	۶۷۸۰	[illegible]	للعہ	۵۸	۶۸۰۳	مولوی محمد تقی صاحب "	سے	۸۲	۶۸۵۶	سید صفدر حسین صاحب "	عہ
۳۵	۶۷۹	مولوی [illegible] صاحب "	للعہ	۵۹	۶۸۲۵	سید کاظم حسین صاحب "	صہ	۸۳	۶۸۵۷	حاجی عبدالقیوم صاحب "	۱۲
۳۶	۶۷۹۲	[illegible]	للعہ	۶۰	۶۸۲۲	سید ریاض علی صاحب "	معہ	۸۴	۶۸۵۸	نور محمد عبدالشکور صاحبان "	سے
۳۷	[illegible]	[illegible]	عہ	۶۱	۶۸۲۶	محمد صدیق حسن صاحب "	سے	۸۵	۶۸۶۱	عبداللطیف عبدالکریم صاحبان "	سے
۳۸	۶۷۹۳	میر محی الدین علی خاں صاحب "	للعہ	۶۲	۶۸۲۹	اخلاق حسین صاحب "	ے	۸۶	۶۸۶۲	عبداللہ حاجی ولی محمد صاحبان "	ے
۳۹	۶۷۹۵	محمد احسن صاحب "	للعہ	۶۳	۶۸۳۱	محمد سمیع صاحب صدیقی نظام آباد	سے	۸۷	۶۸۶۸	محمد فصیح الدین صاحب کلنوری	عہ
۴۰	۶۷۹۶	غلام جیلانی صاحب "	للعہ	۶۴	۶۸۳۲	مولانا محمد کاظم صاحب نانڈیڑ	صہ	۸۸	۶۸۷۷	مرزا محبوب بیگ صاحب "	عہ

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۸۹	۶۸۷۸ وپی	کریم سلیمان صاحبان بنگولی	صہ/	۱۱۳	۶۹۳۲ وپی	آقا علی رضا صاحب آرمور	ے/	۱۳۷	۷۱۶۳ وپی	محمد شید الدین خانصاحب ورنگل	عہ/
۹۰	۶۸۷۹	سید صابر حسین صاحب گلنوبکی	صہ/	۱۱۴	۶۹۳۳	آقا علی رضا صاحب 〃	ے/	۱۳۸	〃 ۷۱۶۶	ایس عبد العلیم صاحب 〃	ے/
۹۱	〃 ۶۸۸۰	مولوی خصلت حسین صاحب 〃	صہ/	۱۱۵	۶۹۳۴	محمد نسیم صاحب 〃	ے/	۱۳۹	〃 ۷۱۶۷	مولوی نہال احمد صاحب 〃	عہ/
۹۲	۶۸۸۱	مولوی سید قلندر حسین صاحب 〃	۶/	۱۱۶	۶۹۳۵	مولوی ایوب علی خانصاحب 〃	ے/	۱۴۰	〃 ۷۱۶۸	مولوی نعمت اللہ خانصاحب 〃	عہ/
۹۳	〃 ۶۸۸۲	سید لیاقت علی خاں صاحب صدگاؤں	ے	۱۱۷	〃 ۶۹۳۶	مولوی محمد بشیر الزماں صاحب 〃	ے/	۱۴۱	〃 ۷۱۶۹	مولوی میر باسط علیخانصاحب 〃	عہ/
۹۴	〃 ۶۸۸۳	مولوی افضل الدین صاحب 〃	معہ/	۱۱۸	۶۹۳۷	مولوی میر ولایت علی صاحب حیدرآباد	معہ/	۱۴۲	〃 ۷۱۷۰	خواجہ نظام الدین حسن صاحب 〃	عہ/
۹۵	〃 ۶۸۸۴	مولوی اسعد اللہ صاحب بمبئی	معہ/	۱۱۹	〃 ۶۹۳۸	غلام احمد صاحب نظام آباد	معہ/	۱۴۳	〃 ۷۱۷۱	قاضی محمد ظہور صاحب 〃	عہ/
۹۶	〃 ۶۸۸۶	عبد اللہ خانصاحب دیگلوس	صہ/	۱۲۰	۶۹۳۹	وینکٹ ریڈی صاحب آرمور	عہ/	۱۴۴	〃 ۷۱۷۲	سید فضل حسین صاحب 〃	عہ/
۹۷	〃 ۶۸۸۷	امرت صاحب 〃	ے/	۱۲۱	〃 ۶۹۴۰	کلاسہ ثالث منصفی 〃	ے/	۱۴۵	〃 ۷۱۷۳	سید ظہور صاحب 〃	ے/
۹۸	۶۸۹۵	محمد حبیب اللہ صاحب رشدی 〃	ے/	۱۲۲	۶۹۴۱	صدر مدرس صاحب مدرسہ وسطانیہ 〃	ے/	۱۴۶	۷۵۵۱	محمد فضیل الدین خانصاحب نظام آباد	ے/
۹۹	〃 ۶۸۹۶	رضا محمد خانصاحب 〃	معہ/	۱۲۳	۶۹۴۳	سید شاہ علی صاحب 〃	ے/	۱۴۷	〃 ۷۵۵۲	سید غلام حسن صاحب بانسواڑہ	ے/
۱۰۰	〃 ۶۹۰۳	مولوی مرزا اسرار بیگ صاحب 〃	ے/	۱۲۴	〃 ۶۹۴۴	مرتضی حسین صاحب 〃	ے/	۱۴۸	〃 ۷۵۵۳	میر امیر علی صاحب نظام آباد	ے/
۱۰۱	〃 ۶۹۰۴	مولوی محمد امان خانصاحب 〃	ے/	۱۲۵	〃 ۶۹۴۵	دفتر مہتمم تعلیمات نظام آباد	معہ/	۱۴۹	〃 ۷۵۵۵	سید محمد مصطفی علیخانصاحب حیدرآباد	ے/
۱۰۲	۶۹۰۷	محی الدین بیگ صاحب 〃	ے/	۱۲۶	۶۹۴۶	سید شرف الدین احمد صاحب 〃	عہ/	۱۵۰	〃 ۷۵۵۶	مولوی شہباز خانصاحب نظام آباد	ے/
۱۰۳	〃 ۶۹۰۸	مولوی سید نواز علی صاحب بودھن	ے/	۱۲۷	〃 ۶۹۴۷	ڈاکٹر عبد الباسط صاحب 〃	ے/	۱۵۱	〃 ۷۵۵۷	محمد علی خاں صاحب 〃	ے/
۱۰۴	〃 ۶۹۱۲	مرزا رشید احمد بیگ صاحب 〃	ے/	۱۲۸	〃 ۶۹۴۸	مولوی احمد اللہ خانصاحب 〃	ے/	۱۵۲	〃 ۷۵۵۸	سید زین العابدین صاحب 〃	ے/
۱۰۵	〃 ۶۹۱۸	سید بدر الدین حیدر صاحب 〃	ے/	۱۲۹	۶۹۴۹	سید نہال احمد صاحب نقوی عالم پور	۶/	۱۵۳	〃 ۷۵۵۹	مولوی فیض محمد خانصاحب 〃	معہ/
۱۰۶	۶۹۲۱	وزیر الدین غلام احمد صاحبان 〃	عہ/	۱۳۰	〃 ۶۹۵۰	مولوی محمد طاہر صاحب صدیقی نظام آباد	ے/	۱۵۴	〃 ۷۵۶۰	مولوی سید فرید الدین صاحب 〃	ے/
۱۰۷	۶۹۲۶	مولوی محمد علی خانصاحب نظام آباد	للعہ/	۱۳۱	〃 ۷۱۵۱	سردار خانصاحب نلگنڈہ	سہ/	۱۵۵	۷۵۶۱	مولوی منصور علی شاہد صاحب 〃	ے/
۱۰۸	〃 ۶۹۲۷	عبد الحفیظ خانصاحب 〃	معہ/	۱۳۲	〃 ۷۱۵۲	شیخ ابو الحسن صاحب ورنگل	۶/			میزان کل ۱۰۹ [illegible]	
۱۰۹	〃 ۶۹۲۸	حافظ نیاز محمد خانصاحب 〃	معہ/	۱۳۳	〃 ۷۱۵۶	مولوی عبد العزیز صاحب 〃	عہ/			**پنجاب و سرحد**	
۱۱۰	〃 ۶۹۲۹	محمد قمر الدین صاحب آرمور	ے/	۱۳۴	〃 ۷۱۵۷	مرزا اشکر بیگ صاحب 〃	عہ/	۱	۶۹۹۹ وپی	خواجہ عبد الغفور صاحب بہاولپور	صہ/
۱۱۱	〃 ۶۹۳۰	مولوی محمد علی صاحب 〃	للعہ/	۱۳۵	۷۱۵۸	نواب غلام محی الدین خانصاحب بمبئی	ے/	۲	〃 ۷۰۰۱	مولوی عبد الخالق صاحب 〃	لہ/
۱۱۲	۶۹۳۱	ابو الحسنین عبد اللہ العسنی صاحب	ے/	۱۳۶	۷۱۶۲	محمود حسین خانصاحب نلگنڈہ	للعہ/	۳	〃 ۷۰۰۲	فتح محمد خاں صاحب 〃	للعہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۴	۳۰۰۰ بی	چودھری [illegible] صاحب [illegible]	صہ/	۲۸	۴۰۳ بی	چودھری حبیب اللہ صاحب جالندھر	ہے	۵۲	۴۲۷ بی	خان صاحب مولوی نجم الدین صاحب لاہور	عہ/
۵	۰۰۰۵	شیخ [illegible] صاحب	صہ/	۲۹	۴۰۵	میاں نذیر احمد صاحب	صہ/	۵۳	۴۲۸	میاں عبدالعزیز صاحب	عہ/
۶	۰۰۰۸	شیخ [illegible] صاحب	۔ہ/	۳۰	۴۰۶	میاں رحیم بخش صاحب	۔/	۵۴	۴۲۹	شیخ محمد اشرف صاحب	صہ/
۷	۰۰۰۹	ڈاکٹر حسن دین صاحب	للعہ/	۳۱	۴۰۷	محمد حفیظ خاں صاحب	۔/	۵۵	۴۳۰	شیخ عبداللطیف صاحب	ہے/
۸	۰۰۱۱	[illegible] صاحب	حہ/	۳۲	۴۰۸	محمد شریف تسنیم صاحب	عہ/	۵۶	۴۳۱	الٰہی بخش محمد برکت علی صاحب	عہ/
۹	۰۰۱۳	ملک محمد عبداللہ صاحب	صہ/	۳۳	۴۰۹	چودھری محمد امین الدین صاحب	ہے/	۵۷	۴۳۲	میاں محمد شریف صاحب	۶/
۱۰	۰۰۱۴	مولوی عبدالرحمن صاحب	۳ع	۳۴	۴۱۰	سید عبدالحق صاحب	ہے/	۵۸	۴۳۳	مولوی خدا بخش صاحب	ہے/
۱۱	۰۰۱۶	مرزا رحیم اللہ خاں صاحب	حصہ/	۳۵	۴۱۲	ڈاکٹر فرزند علی صاحب	صہ/	۵۹	۴۳۴	پیر سید احمد حسین شاہ صاحب	صہ/
۱۲	۰۰۱۸	چودھری محمد خاں صاحب	۔/	۳۶	۴۱۳	میاں مستنصر اللہ صاحب	صہ/	۶۰	۴۳۵	حکیم عبدالحمید صاحب عشقی	۶/
۱۳	۰۰۱۹	نصیر الدین صاحب	تا/	۳۷	۴۱۴	علاؤ الدین [illegible] صاحب	ہے/	۶۱	۸۵۱	اکبر علی صاحب پٹیالہ	عہ/
۱۴	۰۰۲۰	امین الدین صاحب	۶/	۳۸	۴۱۵	مولوی محمد شعیب صاحب	۸/	۶۲	۸۵۳	قاضی [illegible] صاحب انبالہ	عہ/
۱۵	۰۰۲۱	میر وزیر حسن صاحب	تا/	۳۹	۴۱۶	چودھری محمد [illegible] صاحب راز	۶/	۶۳	۸۵۴	محمد شریف صاحب	۔/
۱۶	۰۰۲۲	چودھری حفیظ اللہ خاں صاحب	مہے/	۴۰	۴۱۷	ڈاکٹر عبدالمجید صاحب	۶/ ۱۱	۶۴	۸۵۶	حکیم احمد حسین خاں صاحب	۸/
۱۷	۰۰۲۳	نذیر احمد صاحب	خسہ/	۴۱	۴۱۸/۸ بی	حاجی مہر علی محمد علی صاحبان	ہے/	۶۵	۸۵۷	سید محمد حنیف صاحب	عہ/
۱۸	۰۰۲۴	نذیر احمد صاحب	لہ/	۴۲	۴۱۸/۵ بی	مولوی محمد خلیل صاحب	ہے/	۶۶	۸۵۹	چودھری فضل الٰہی صاحب	۶/ ۸
۱۹	۰۰۱۷	سید غلام محی الدین شاہ صاحب	لسہ/	۴۳	۴۱۸	ڈاکٹر مہر محمد فاضل صاحب	ہے/	۶۷	۸۶۰	شیخ مصباح الدین صاحب پانی پت	۸/
۲۰	۰۰۳۱	ملک فیض بخش صاحب	صہ/	۴۴	۴۱۹	محمد علی صاحب	عہ/	۶۸	۸۶۷	شیخ رحیم الدین صاحب	۲/
۲۱	۰۰۳۲	محمد اکبر صاحب	۲/	۴۵	۴۲۰	ظفر شوکت صاحب	ہے/	۶۹	۸۶۹	عبدالمجید خاں صاحب	صہ/
۲۲	۰۰۳۶	سید غلام مرتضیٰ صاحب	صہ/	۴۶	۴۲۱	ملک محمد امین صاحب	ہے/			میزان کل ۳۱۲ عہ/	
۲۳	۰۰۳۸	مہدی حسن صاحب	صہ/	۴۷	۴۲۲	منشی نور احمد صاحب	ہے/			**بہار**	
۲۴	۰۰۴۴	مولوی محمد صادق صاحب	۶/	۴۸	۴۲۳	چودھری عبدالحمید خاں صاحب	ہے/	۱	۳۷	شاہ ذکی الرحمٰن صاحب پٹنہ	صہ/
۲۵	۰۰۰۱	شیخ محمد شریف صاحب جالندھر	۶/	۴۹	۴۲۴	میاں بخش الٰہی صاحب	۵ع/	۲	۴۰	سید محمد رشید صاحب بانکی پور	۶/
۲۶	۰۴۰۲	سید اکرام اللہ شاہ صاحب	عا/	۵۰	۴۲۵	محمد اکبر خاں صاحب	۶/			میزان کل معہ/	
۲۷	۰۴۰۳	چودھری فرزند علی صاحب	۶/	۵۱	۴۲۶	مولانا عبدالحق عباس خاں صاحب	تا				

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
		سنٹرل انڈیا				**برما**		۴	۵۹۳۳ بی	پروفیسر اے قاسم صاحب رنگون	عہ/
۱	۶۳۰	عالیجناب مشیر الملک عالیقدر قاضی علی حیدر صاحب عباسی بھوپال	عہ/	۱	۵۸۸۷ بی	آنریبل عبدالرحیم صاحب گمبرگ	ٹہ/	۵	۵۹۳۶	مسٹر وی ایم عبدالرحمٰن اینڈ سنز	عمہ/
				۲	۵۸۹۰ 〃	فضل الٰہی صاحب مانڈلے	وعہ/			میزان کل ما ثعہ/	
۱۲	۶۵۲۰	سید محمد زبیر صاحب 〃	ٹہ/	۳	۵۹۱۱ 〃	ممتاز احمد صاحب رنگون	صہ/				
		میزان کل للعہ/									

عطیات

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۶۳۱	عبدالحی صاحب دہلی	ٹ/	۱۶	۶۷۶۲ بی	مہادیو رائے صاحب سیلو	ے/	۳۱	۶۸۰۰ بی	مولوی بہاء الدین صاحب قندھار	عہ/
۲	۶۳۲	ایس ایم شفیع الدین صاحب 〃	ے/	۱۷	〃 ۶۷۶۳	مولوی شمس الدین صاحب 〃	عہ/	۳۲	〃 ۶۸۰۲	مولوی محمد جعفر خاں صاحب 〃	عا/
۳	۶۳۶	ایس الطاف کریم صاحب رانچی	صہ/	۱۸	〃 ۶۷۶۵	مولوی عبدالرحیم خانصاحب 〃	عہ/	۳۳	〃 ۶۸۰۳	نور خاں صاحب 〃	۴/
۴	۶۴۷	ایم اسمٰعیل ملک صاحب پٹنہ	عہ/	۱۹	〃 ۶۷۶۶	مولوی محمد نیاز علی خانصاحب 〃	عہ/	۳۴	〃 ۶۸۰۹	پنڈت دیو ذرسی جی صاحب نانڈیڑ	وعہ/
۵	۶۶۴	عزیز الرحمٰن صاحب میاں گنج	صہ/	۲۰	〃 ۶۷۶۷	سید نادر علی خان صاحب 〃	ے/	۳۵	〃 ۶۸۱۰	مولوی عبدالحی صاحب 〃	صہ/
۶	۶۶۳	ڈاکٹر این اکبر صاحب شکینا	صہ/	۲۱	〃 ۶۷۶۸	مولوی احتشام الدین صاحب 〃	عہ/	۳۶	〃 ۶۸۲۰	عبد بھائی محمد تقی صاحب 〃	۶/
۷	۶۶۵	حافظ عبدالرحمٰن صاحب الہ آباد	صہ/	۲۲	〃 ۶۷۷۵	محمد عبدالغنی صاحب نانڈیڑ	صہ/	۳۷	〃 ۶۸۲۱	جی آر دیش پانڈے صاحب 〃	عہ/
۸	۶۶۱	محمد عبدالحمید صاحب دھولپور	عہ/	۲۳	〃 ۶۷۷۸	حاجی لطیف حاجی موسیٰ میاں صاحبان 〃	وعہ/	۳۸	〃 ۶۸۲۳	مولوی رفیع الحسن صاحب حیدرآباد	۶/
۹	۶۶۲	سید بنیاد علی صاحب دہلی	عہ/	۲۴	〃 ۶۷۷۹	حاجی رحمت اللہ صاحب 〃	وٹہ/	۳۹	〃 ۶۸۲۴	پنڈت دگمبر راؤ صاحب نانڈیڑ	ے/
۱۰	۴۴۳ بی	سیٹھ سورج لال صاحب قادر آباد	معہ/	۲۵	〃 ۶۷۸۰	حاجی موسیٰ عبداللہ صاحب 〃	وٹہ/	۴۰	〃 ۶۸۲۸	عملہ عدالت منصفی 〃	معہ/
۱۱	۵۸۴۴۵	پنڈت امیچند داس صاحب جالنہ	صہ/	۲۶	〃 ۶۷۸۱	حاجی حبیب حاجی عثمان اور محمد صاحبان	وعہ/	۴۱	〃 ۶۸۳۰	حکیم محمد یوسف صاحب 〃	صہ/
۱۲	۶۷۵۳	شیخ عظیم صاحب جیتپور	عا/	۲۷	〃 ۶۷۸۲	حاجی غنی موسیٰ صاحب 〃	صہ/	۴۲	〃 ۶۸۳۶	سید علی اصغر صاحب بلگرامی 〃	لصہ/
۱۳	۶۷۵۱	مولوی محی الدین صاحب حیدرآباد	صہ/	۲۸	۶۷۸۳	حاجی عبدالکریم احمد میاں صاحب 〃	صہ/	۴۳	〃 ۶۸۳۸	سید عبدالعزیز صاحب 〃	وعہ/
۱۴	۶۷۵۹	سید علی عبدالرزاق صاحبان منہر	۶/	۲۹	〃 ۶۷۸۴	حاجی علی محمد ہاشم صاحبان 〃	وعہ/	۴۴	〃 ۶۸۳۹	اہلکاران عدالت 〃	لعہ/
۱۵	۶۷۶۱	حکیم احسان علی صاحب سیلو	للعہ/	۳۰	〃 ۶۷۹۸	شاہ ذبیح اللہ شاہ صاحب قندھار	نہ/	۴۵	〃 ۶۸۴۴	سرشتہ دار صاحب پربھنی	وعہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۴۶	[illegible]	مولوی اسد علی صاحب پٹنی	للعہ	۷۰	۱۵۵ بی	اد[illegible] وینکٹ راؤ صاحب سکندرآباد	عا/	۹۴	۵۴۴۳ بی	حکیم صلاح الدین صاحب سیوہارہ	عہ
۴۷	۵۰	مولوی [illegible] صاحب [illegible]	عہ	۷۱	۵۹	سررشتہ دار صاحب عدالت برہنی	للعہ/	۹۵	۵۴۴۴	محمد آصف متین صاحب	۸/
۴۸	۶۸۶۶	غلام [illegible] صاحب [illegible]	عہ	۷۲	۶۱۲۰	سید یوسف رضا صاحب ورنگل	عا/	۹۶	۵۴۲۵	یوسف جمال صدیقی صاحب	عمہ/
۴۹	[illegible]	شیخ [illegible] صاحب	عہ	۷۳	۶۱۲۱	مولوی انتظار احمد صاحب	عمہ/	۹۷	۷۵۰۲	ایک بزرگ شاہجہانپور	عہ/
۵۰	۶۸۷۹	محمد [illegible] صاحب	۸/	۷۴	۶۱۲۵	مولوی صدرالدین صاحب	عا/	۹۸	۷۵۰۳	عبدالصمد خان صاحب	عمہ/
۵۱	[illegible]	مولوی [illegible]	عہ	۷۵	۶۱۲۹	مولوی تراب علی صاحب	للعہ/	۹۹	۷۵۰۵	حامد علی خان صاحب	صہ/
۵۲	[illegible]	[illegible]	عہ	۷۶	۶۱۰۴	مرزا رفیق بیگ صاحب	للعہ/	۱۰۰	۷۵۰۷	سید ابراہیم میاں صاحب	عہ/
۵۳	[illegible]	مولوی عبد[illegible] صاحب	۸/	۷۷	[illegible]	سری رام راؤ صاحب	ہے/	۱۰۱	۷۵۰۸	[illegible] اللہ خان صاحب	عا/
۵۴	[illegible]	مولوی [illegible] صاحب	۸/	۷۸	۶۱۶۶	سید فضل حسین صاحب	ت/	۱۰۱	۷۵۰۹	سید محمد احمد میاں صاحب	ہ
۵۵	[illegible]	مولوی [illegible] صاحب	ہے/	۷۹	۶۵۰۹	خانصاحب [illegible] صاحب دہلی	سے/	۱۰۳	۷۵۱۰	ملک ممنون حسین صاحب	عا/
۵۶	۶۸۸۵	مولوی محمد شمس الدین صاحب	۸	۸۰	۵۲۸۸	مولوی فضل حق صاحب بجنور	۴	۱۰۴	۷۵۱۱	محمد علی خانصاحب سیتاپور	عا/
۵۷	۶۸۸۷	[illegible] الدین صاحب	۸/	۸۱	۵۲۰۸	حاجی محمد ایوب صاحب سیوہارہ	صہ/	۱۰۵	۷۵۱۲	نواب [illegible] خانصاحب	عا/
۵۸	۶۸۸۸	خیرات علی صاحب [illegible]	ہے/	۸۲	۵۲۰۹	حاجی نور احمد صاحب بجنور	عہ/	۱۰۶	۷۵۲۰	شیخ ضیاء الدین احمد صاحب گونڈہ	عہ
۵۹	۶۸۸۹	عبدالرحمن صاحب	۸/	۸۳	۵۲۹۰	محمد اعظم صاحب	۸/	۱۰۷	۷۵۲۳	حمید احمد صاحب	عمہ/
۶۰	۶۸۹۰	[illegible] الصمد صاحب	۸/	۸۴	۵۲۹۲	زکیہ سلطانہ صاحبہ	عا/	۱۰۸	۷۵۲۹	محمد فخرالزمان صاحب بلرامپور	شہ/
۶۱	۶۸۹۱	ونکٹ [illegible] صاحب	سہ/	۸۵	۵۲۹۳	والدہ مولوی جلیل احمد صاحب	عا/	۱۰۹	۷۵۳۴	محمد فتح بہادر خانصاحب	عا/
۶۲	۶۸۹۲	سوز خان صاحب	عا/	۸۶	۵۲۹۵	مولوی عبدالوہاب صاحب	۱۷/	۱۱۰	۷۵۳۹	روشن زمان خانصاحب [illegible]	شہ/
۶۳	۶۸۹۳	[illegible] صاحب	عہ/	۸۷	۵۴۰۸	محمود الحسن صاحب	صہ/	۱۱۱	۷۵۴۰	[illegible] محمد امجد علی خانصاحب [illegible]	عا/
۶۴	۶۹۱۹	مولوی ابراہیم صاحب بودھن	عہ/	۸۸	۵۴۰۹	اہلیہ محمد عثمان صاحب	عا/	۱۱۲	۷۵۴۷	اسلام نبی صاحب گونڈہ	صہ/
۶۵	۱۲۳	منشی [illegible] الدین خانصاحب	عہ	۸۹	۵۴۱۰	حکیم حاجی عبدالنعیم خانصاحب کرتپور	۸/	۱۱۳	۷۸۵۲	سید عنایت حسین صاحب پٹیالہ	عمہ/
۶۶	۶۹۲۴	مولوی احمد [illegible] صاحب	عا/	۹۰	۵۴۱۲	مفتی محمد عبداللہ صاحب	عا/	۱۱۴	۷۸۵۵	محمد احسان صاحب انبالہ	عا/
۶۷	۶۹۲۵	مولوی لطف الدین صاحب	عہ	۹۱	۵۴۱۷	منشی صابر حسین صاحب	عمہ/	۱۱۵	۷۸۵۸	عبدالستار صاحب	۸/
۶۸	۱۵۳	محبوب علی خانصاحب ورنگل	۵۰عہ	۹۲	۵۴۲۱	بیگم شجاعت علی صاحب میرٹھ	عا/	۱۱۶	۷۸۶۶	مولانا عطاء الرحمن صاحب پانی پت	محمہ/
۶۹	۱۵۴	مولوی عبدالمجید صاحب سکندرآباد	عا	۹۳	۵۴۲۲	شجاعت علی صاحب	عا/	۱۱۷	۷۸۶۹	لطیف اللہ صاحب	عمہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۱۸	۶۸۶۰ بی	شیخ محمود الحسن صاحب پانی پت	عا/	۱۴۲	۷۰۲۵ بی	پیرجی محمد نذیر صاحب	صر/	۱۶۶	۵۸۶۵ بی	مولوی محمد دین صاحب ایان بہاول	صر/
۱۱۹	۶۸۶۲	خواجہ محمد ابو طاہر صاحب "	سر/	۱۴۳	۷۰۲۸	سید کرم شاہ صاحب "	سے/	۱۶۷	۵۸۶۶	امیر حسین صاحب "	عمر/
۱۲۰	۶۸۶۳	عبدالرشید صاحب "	عا/	۱۴۴	۷۰۲۹	صابر علی صاحب "	عمر/	۱۶۸	۵۸۶۷	سلطان قاسم صاحب "	عمر/
۱۲۱	۶۸۶۴	عبدالستار صاحب "	عا/	۱۴۵	۷۰۳۰	جلال الدین صاحب "	عص/	۱۶۹	۵۸۶۸	نور محمد صاحب "	عمر/
۱۲۲	۶۸۶۵	چوہدری خواجہ عبدالستار صاحب "	عہ/	۱۴۶	۷۰۳۲	شیخ محمد فاضل صاحب "	سے/	۱۷۰	۵۸۶۹	محمد یحییٰ صاحب "	عمر/
۱۲۳	۶۸۶۷	خواجہ نور علی صاحب "	عمر/	۱۴۷	۷۰۳۳	سردار محمد اسلم صاحب "	عا/	۱۷۱	۵۸۷۰	ایم ای شیلے اینڈ کمپنی "	عا/
۱۲۴	۶۸۷۷	اساتذہ حالی مسلم ہائی اسکول "	للعہ/	۱۴۸	۷۰۳۹	واحد بخش صاحب "	عمر/	۱۷۲	۵۸۷۱	عبدالعزیز صاحب "	عمر/
۱۲۵	۶۸۸۹	سلیم الدین صاحب "	عمر/	۱۴۹	۷۰۴۰	وازمین دفتر پولیس "	عا/	۱۷۳	۵۸۷۲	عبدالحکیم صاحب "	۸/
۱۲۶	۶۸۹۰	ڈاکٹر حافظ کریم احمد صاحب "	عہ/	۱۵۰	۷۰۴۱	اتا. فیض محمد صاحب "	عمر/	۱۷۴	۵۸۷۳	ایس جی شاہ صاحب نیال انگھلا	صہ/
۱۲۷	۶۹۹۲	حافظ عبدالرحمن خاں صاحب الہ آباد	عا/	۱۵۱	۷۰۴۲	ڈرائنگ آفس سکریٹریٹ بہاولپور	للعہ/	۱۷۵	۵۸۷۴	بیگم ڈاکٹر ایم حسین صاحب ٹینک یو	عہ/
۱۲۸	۶۹۹۳	منشی واحد بخش صاحب بہاولپور	عہ/	۱۵۲	۵۸۵۱	ڈاکٹر برکت علی صاحب منچیان	ماعمر/	۱۷۶	۵۸۷۵	عبدالستار صاحب "	عہ/
۱۲۹	۶۹۹۴	محمد دین صاحب "	عا/	۱۵۳	۵۸۵۲	ایس احمد صاحب منگلا	صہ/	۱۷۷	۵۸۷۶	تنکو رغنی صاحب "	عا/
۱۳۰	۶۹۹۵	ملک محمد سرور صاحب "	عمعہ/	۱۵۴	۵۸۵۳	میمن اسٹور "	ععہ/	۱۷۸	۵۸۷۷	ای ایم نعمے باوا صاحب "	صر/
۱۳۱	۶۹۹۶	اللہ یار خاں صاحب بلوچ "	صر/	۱۵۵	۵۸۵۴	صوبیدار محمد خلیل صاحب	عا/	۱۷۹	۵۸۷۸	سیٹھ عبداللہ صاحب "	صہ/
۱۳۲	۶۹۹۷	اللہ نواز خاں صاحب "	عا/	۱۵۶	۵۸۵۵	حاجی عبدالغنی صاحب "	عا/	۱۸۰	۵۸۷۹	عبدالغفور صاحب "	عا/
۱۳۳	۶۹۹۹	محمد ظہور الحق صاحب "	عا/	۱۵۷	۵۸۵۶	محمد حنیف خاں صاحب "	عا/	۱۸۱	۵۸۸۰	محمد رفیق صاحب ایان بہاول	صہ/
۱۳۴	۷۰۰۰	سردار محمد امیر خاں صاحب "	صر/	۱۵۸	۵۸۵۷	محمد اکبر خاں صاحب "	عا/	۱۸۲	۵۸۸۱	میسرز میمو سپلائی اینڈ کمپنی میمو	تا/
۱۳۵	۷۰۰۴	سید غلام محمد شاہ صاحب "	عا/	۱۵۹	۵۸۵۸	صوبیدار کندن سنگھ صاحب "	عمر/	۱۸۳	۵۸۸۲	میسرز حمید اینڈ کو "	ماصہ/
۱۳۶	۷۰۰۶	چوہدری میر محمد صاحب "	صر/	۱۶۰	۵۸۵۹	محمد یوسف صاحب "	عہ/	۱۸۴	۵۸۸۳	بذریعہ میسرز کیان کمپنی الیکٹرک سپلائی "	صد/
۱۳۷	۷۰۱۱	مسلم ملازمین کالانی "	عد/	۱۶۱	۵۸۶۰	محمد ابراہیم حاجی محمد شریف صاحب "	عہ/	۱۸۵	۵۸۸۴	بنک آف ایبریا "	صہ/
۱۳۸	۷۰۱۲	مولوی عبدالرحمن صاحب "	عا/	۱۶۲	۵۸۶۱	فقیر محمد صاحب "	عہ/	۱۸۶	۵۸۸۵	دی سنگا انگ الیکٹرک کمپنی "	صہ/
۱۳۹	۷۰۱۴	شیخ محمد عبدالعزیز صاحب "	سے/	۱۶۳	۵۸۶۲	خان بہادر محمد امین خان صاحب "	سر/	۱۸۷	۵۸۸۶	اکیان الیکٹرک سپلائی "	تا/
۱۴۰	۷۰۱۵	سید افتخار علی صاحب "	عہ/	۱۶۴	۵۸۶۳	احمد عزیز حبل صاحب منچیان	عمعہ/	۱۸۸	۵۸۸۸	میسرز حسین خاں اعظم خاں صاحبان "	عہ/
۱۴۱	۷۰۲۲	بذریعہ دلشاد علی صاحب "	ععہ/	۱۶۵	۵۸۶۴	ڈاکٹر محمد قاسم صاحب جیراؤں	سر/	۱۸۹	۵۸۸۹	سید امیر علی صاحب "	ععہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم چندہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم چندہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم چندہ
۱۹۰	۵۰۹۰ بی	میسرز ہشمتو لمیٹڈ رنگون	۱۰۰ تا/	۲۱۱	۵۹۱۲ بی	کے بی حاجی آر آر خان صاحب رنگون	۱۰۰۰ الف/	۲۳۲	۵۹۳۴ بی	آئی ایچ امین برادرز رنگون	وعہ/
۱۹۱	۰۵۰۹۱	محمد اسمٰعیل عارف صاحب	۱۰۰ تا/	۲۱۲	۰۵۹۱۳	سی کردسی صاحب	عہ/	۲۳۳	۰۵۹۳۵	سی ایم علی بھائی	وعہ/
۱۹۲	۰۵۰۹۲	میسرز داؤجی دادابھائی اینڈ کو	۱۵۰ اصہ/	۲۱۳	۰۵۹۱۴	یو پوسا صاحب	عہ/	۲۳۴	۰۵۹۳۷	سلیمان عرب اینڈ کو	وعہ/
۱۹۳	۰۵۰۹۳	چودھری فضل محمد صاحب	۱۰۰ تا/	۲۱۴	۰۵۹۱۵	یو سو نیون صاحب	عہ/	۲۳۵	۰۵۹۳۸	محمود ابراہیم عارف صاحب	وعہ/
۱۹۴	۰۵۰۹۴	سی آئی سنی صاحب	صہ/	۲۱۵	۰۵۹۱۶	یو چیٹ تونگ صاحب	عہ/	۲۳۶	۰۵۹۳۹	ان ای باوا اینڈ کو	وعہ/
۱۹۵	۰۵۰۹۵	میسرز اے آئی دادی برادرس	صہ/	۲۱۶	۰۵۹۱۷	یو نیٹ تھین صاحب	عہ/	۲۳۷	۰۵۹۴۰	یوجی احمد اینڈ کو لمیٹڈ	عہ/
۱۹۶	۰۵۰۹۶	احمد ابراہیم بانگی اینڈ سنز	صہ	۲۱۷	۰۵۹۱۸	ٹون اونگ صاحب	صہ/	۲۳۸	۰۵۹۴۱	حاجی محمد ایوب صاحب	عہ/
۱۹۷	۰۵۰۹۷	ابو بکر برادرز	صہ/	۲۱۸	۰۵۹۱۹	برجورجی صاحب	صہ/	۲۳۹	۰۵۹۴۲	حاجی یوسف اسمٰعیل وقف	صہ/
۱۹۸	۰۵۰۹۸	اے ٹی حاجی عبدالرحیم صاحب	وعہ/	۲۱۹	۰۵۹۲۰	ٹودر صاحب	صہ/	۲۴۰	۰۵۹۴۳	بہادر خاں صاحب	صہ/
۱۹۹	۰۵۰۹۹	ابراہیم دادابھائی اینڈ سنز	صہ/	۲۲۰	۰۵۹۲۱	یو باگلے صاحب	شہ/	۲۴۱	۰۵۹۴۴	کے بی ولی محمد اینڈ کو	۲۵۰ تاصہ/
۲۰۰	۰۵۹۰۰	سلیمان دادابھائی صاحب	۱۰۰ تا/	۲۲۱	۰۵۹۲۲	یو سیٹ صاحب	عہ/	۲۴۲	۰۵۹۴۵	کے ن احمد خجند صاحب	صہ/
۲۰۱	۵۹۰۱	عبداللہ بی چودھری صاحب	وعہ/	۲۲۲	۰۵۹۲۳	عثمان مستی خان اینڈ کو	۱۰۰ تا/	۲۴۳	۰۵۹۴۶	دی گرانڈ فارمیسی	صہ/
۲۰۲	۵۹۰۲	اے سی ... وقف	۱۰۰ تا/	۲۲۳	۰۵۹۲۴	ایم ان غنی صاحبان	۱۰۰ تا/	۲۴۴	۰۵۹۴۷	احمد ای محمدی صاحب	عہ/
۲۰۳	۰۵۹۰۳	حاجی بادر دین صاحب	صہ/	۲۲۴	۰۵۹۲۵	آئی ایم تنے باوا صاحب	وعہ/	۲۴۵	۰۵۹۴۸	اینگلو برما ٹریڈنگ کمپنی	وعہ/
۲۰۴	۵۹۰۴	منشی ایم اے رزاق صاحب	صہ/	۲۲۵	۰۵۹۲۶	یعقوب احمد برادرس لمیٹڈ	صہ/	۲۴۶	۰۵۹۴۹	تاگور غنی صاحب	صہ/
۲۰۵	۰۵۹۰۵	میسرز عالم برادرس	وعہ/	۲۲۶	۰۵۹۲۷	سلیمان آدم جی صاحب	عہ/	۲۴۷	۵۹۵۰	چودھری رمضان علی صاحب	عہ/
۲۰۶	۰۵۹۰۶	غلام حسین صاحب	عہ/	۲۲۷	۰۵۹۲۸	یوسف حاجی احمد صاحب	صہ/	۲۴۸	۰۵۹۵۱	مفتی عبدالشکور صاحب	صہ
۲۰۷	۰۵۹۰۷	میسرز محمد یوسف اینڈ کمپنی	۱۰ تا/	۲۲۸	۰۵۹۲۹	علامہ حبیش صاحب	عہ/	۲۴۹	۵۹۵۲	خان بہادر ابراہیم صاحب	۱۵۰ اصہ/
۲۰۸	۰۵۹۰۸	اے ٹی قاسم جمیل صاحب	صہ/	۲۲۹	۰۵۹۳۰	حاجی محمد حاجی ابراہیم وقف	صہ/			میزان کل ۳۴۶۰ روپے	
۲۰۹	۰۵۹۰۹	اعظم عارف برادرس	وعہ/	۲۳۰	۰۵۹۳۱	یونس عثمان صاحبان	صہ/				
۲۱۰	۰۵۹۱۰	دائی اے غنی وقف	۲۵۰ تاصہ/	۲۳۱	۰۵۹۳۲	عبداللطیف صاحب	صہ/				

تحریک حلقہ ہمدردان جامعہ

جدید اضافہ

ذیل میں ہم اپنے ان کرم فرماؤں کے اسمائے گرامی درج کرتے ہیں جو ماہ جولائی ۵۸ء میں حلقہ ہمدردان میں شریک ہوئے۔

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۱	۶۳۰۱	محمد حبیب اللہ خاں صاحب جمشید پور	۱۸	۶۳۱۸	احمد طٰہٰ صاحب ٹاٹا نگر	۳۵	۶۳۳۵	محمد قمر الحق صاحب موتیہاری
۲	۶۳۰۲	مدار بخش صاحب "	۱۹	۶۳۱۹	سراج الاسلام صاحب جمشید پور	۳۶	۶۳۳۶	محمد نصیر الحق صاحب "
۳	۶۳۰۳	بابو محمد شریف صاحب "	۲۰	۶۳۲۰	اصغر حسین صاحب "	۳۷	۶۳۳۷	سید نبی حسن صاحب "
۴	۶۳۰۴	مولوی رمضان علی صاحب "	۲۱	۶۳۲۱	محمد کامل حسین صاحب "	۳۸	۶۳۳۸	محمد ابراہیم صاحب گوال پوکھر
۵	۶۳۰۵	اسرار الرحمن صاحب "	۲۲	۶۳۲۲	محمد یٰسین صاحب "	۳۹	۶۳۳۹	محمد محمود عالم صاحب مدھے پور
۶	۶۳۰۶	علی متقی نقوی صاحب "	۲۳	۶۳۲۳	محمد عابد صاحب فاروقی "	۴۰	۶۳۴۰	حاجی عبد الغفار صاحب مظفر پور
۷	۶۳۰۷	سید عبد الکریم صاحب "	۲۴	۶۳۲۴	علی سید صاحب "	۴۱	۶۳۴۱	محمد عزیز الرحمن صاحب صدیقی "
۸	۶۳۰۸	صدیق علی صاحب "	۲۵	۶۳۲۵	شیخ چمن علی صاحب "	۴۲	۶۳۴۲	عتیق احمد صاحب "
۹	۶۳۰۹	عبد الغنی صاحب "	۲۶	۶۳۲۶	محمد ظہور صاحب انجی والے "	۴۳	۶۳۴۳	مولوی محمد ادریس صاحب مصطفیٰ پور
۱۰	۶۳۱۰	عبد الحفیظ صاحب "	۲۷	۶۳۲۷	عبد الحمید صاحب "	۴۴	۶۳۴۴	محمد عبد الشکور صاحب مظفر پور
۱۱	۶۳۱۱	ظہیر الدین احمد صاحب "	۲۸	۶۳۲۸	عبد الحمید شہیدی صاحب "	۴۵	۶۳۴۵	ایس اے ظفر صاحب ود "
۱۲	۶۳۱۲	فرید خاں صاحب "	۲۹	۶۳۲۹	فیروز خاں صاحب "	۴۶	۶۳۴۶	نظیر عالم صاحب کمال پور
۱۳	۶۳۱۳	سلطان محمد صاحب "	۳۰	۶۳۳۰	منشی عبد الحلیم صاحب "	۴۷	۶۳۴۷	فضیلت حسین صاحب مظفر پور
۱۴	۶۳۱۴	گوہر شریف صاحب "	۳۱	۶۳۳	ماسٹر عبد العزیز صاحب "	۴۸	۶۳۴۸	عبد القادر صاحب "
۱۵	۶۳۱۵	فضل الرحمن صاحب آفضل ٹاٹا نگر	۳۲	۶۳۳۲	مستری محمد علی صاحب "	۴۹	۶۳۴۹	خان بہادر محمد جعفر صاحب "
۱۶	۶۳۱۶	صغیر الدین صاحب "	۳۳	۶۳۳۳	شہاب الدین صاحب "	۵۰	۶۳۵۰	مولوی سید محمد حسن صاحب "
۱۷	۶۳۱۷	محمد یٰسین صاحب عثمانی جمشید پور	۳۴	۶۳۳۴	محمد عطاء الرحمن صاحب موتیہاری	۵۱	۶۳۵۱	سید عبد الصمد صاحب "

نمبر شمار	نمبر دفتر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	نمبر دفتر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	نمبر دفتر	اسم گرامی جناب
۵۲	۲۳۵۲	ابویعقوب انصاری صاحب مرادآباد	۷۶	۲۳۷۶	شیخ شجاع الدین صاحب کلکتہ	۱۰۰	۲۴۰۰	جمعہ خان صاحب جالنہ
۵۳	۲۳۵۳	سید نذیر احمد صاحب بریلی	۷۷	۲۳۷۷	جمیل محمد صاحب اشرفی 〃	۱۰۱	۲۴۰۱	حاجی ولی محمد حاجی موسیٰ صاحبان 〃
۵۴	۲۳۵۴	ڈپٹی شیخ یعقوب حسن صاحب مدراس	۷۸	۲۳۷۸	محمد حمید الزماں صاحب 〃	۱۰۲	۲۴۰۲	عبدالغنی ولی محمد صاحب 〃
۵۵	۲۳۵۵	حاجی آدم عبداللطیف اینڈ کو 〃	۷۹	۲۳۷۹	محمد متین صاحب مظفرپور	۱۰۳	۲۴۰۳	حاجی محمد حاجی عیسیٰ صاحب 〃
۵۶	۲۳۵۶	حکیم محمد حسین بیگ اینڈ کو 〃	۸۰	۲۳۸۰	ایس محمد حسن صاحب 〃	۱۰۴	۲۴۰۴	اسمٰعیل ولی حسین صاحب 〃
۵۷	۲۳۵۷	اے ایم مولوی آدم جی اینڈ سنز 〃	۸۱	۲۳۸۱	حافظ نور محمد صاحب 〃	۱۰۵	۲۴۰۵	محمد ابراہیم صاحب گنگاپور
۵۸	۲۳۵۸	سید فضل اللہ صاحب 〃	۸۲	۲۳۸۲	مل بھائی بابا بھائی صاحب جوہری جوناگڑھ	۱۰۶	۲۴۰۶	طیب خان صاحب 〃
۵۹	۲۳۵۹	حکیم سید مخدوم اشرف صاحب 〃	۸۳	۲۳۸۳	عبدالحق صاحب فیض آباد	۱۰۷	۲۴۰۷	محمد حسن بن عبداللہ صاحب 〃
۶۰	۲۳۶۰	سید نظام الدین صاحب 〃	۸۴	۲۳۸۴	رضا محمد خان صاحب 〃	۱۰۸	۲۴۰۸	مولوی سراج الدین صاحب 〃
۶۱	۲۳۶۱	ابراہیم علان صاحب 〃	۸۵	۲۳۸۵	عبدالقیوم صاحب 〃	۱۰۹	۲۴۰۹	مولوی سید محمود علی صاحب 〃
۶۲	۲۳۶۲	چودھری محمد امین صاحب کوچین	۸۶	۲۳۸۶	شاہ عبدالواحد صاحب صدیقی 〃	۱۱۰	۲۴۱۰	قاضی بشیر الدین صاحب 〃
۶۳	۲۳۶۳	منشی عبدالقادر صاحب 〃	۸۷	۲۳۸۷	محمد سعید خان صاحب 〃	۱۱۱	۲۴۱۱	شیخ محمد صاحب نقل نویس 〃
۶۴	۲۳۶۴	محمد علی صاحب دہلی	۸۸	۲۳۸۸	نور محمد صاحب 〃	۱۱۲	۲۴۱۲	عنایت اللہ خان صاحب 〃
۶۵	۲۳۶۵	قیصر بیگم محمد علی صاحب 〃	۸۹	۲۳۸۹	لعل خان صاحب 〃	۱۱۳	۲۴۱۳	پنڈت بلونت راؤ صاحب 〃
۶۶	۲۳۶۶	سید الحسن صاحب فیض آباد	۹۰	۲۳۹۰	سلیم الدین احمد صاحب انصاری 〃	۱۱۴	۲۴۱۴	محمد عبدالغفور صاحب 〃
۶۷	۲۳۶۷	اشرف زماں خانصاحب 〃	۹۱	۲۳۹۱	ذبیح اللہ قاسم جعفری صاحب 〃	۱۱۵	۲۴۱۵	مولوی حبیب الدین صاحب 〃
۶۸	۲۳۶۸	شیخ نور الٰہی اینڈ کو کلکتہ	۹۲	۲۳۹۲	سید نثار احمد صاحب 〃	۱۱۶	۲۴۱۶	غلام دستگیر صاحب 〃
۶۹	۲۳۶۹	ایس اے رحمان صاحب 〃	۹۳	۲۳۹۳	تجمل حسن خانصاحب 〃	۱۱۷	۲۴۱۷	جمال الدین صاحب 〃
۷۰	۲۳۷۰	سلطان الاسلام صاحب 〃	۹۴	۲۳۹۴	مولوی عبدالنبی صاحب منگولی	۱۱۸	۲۴۱۸	بیگم محمد متین صاحب شملہ
۷۱	۲۳۷۱	ایم اے عارف صاحب 〃	۹۵	۲۳۹۵	مولوی اعجاز حسین صاحب 〃	۱۱۹	۲۴۱۹	ریاض الدین صاحب گنگاپور
۷۲	۲۳۷۲	ایس ایم رفیق صاحب 〃	۹۶	۲۳۹۶	مولوی بشیر الدین صاحب 〃	۱۲۰	۲۴۲۰	مولوی کاظم حسین صاحب 〃
۷۳	۲۳۷۳	محمد حبیب اللہ صاحب صوفی 〃	۹۷	۲۳۹۷	مولوی داؤد خانصاحب 〃	۱۲۱	۲۴۲۱	جے این کاما صاحب اورنگ آباد
۷۴	۲۳۷۴	عبدالستار صاحب شملہ	۹۸	۲۳۹۸	سید غازی الدین احمد صاحب 〃	۱۲۲	۲۴۲۲	سید معز الدین صاحب 〃
۷۵	۲۳۷۵	محمد یوسف صاحب 〃	۹۹	۲۳۹۹	سید صفدر حسین صاحب 〃	۱۲۳	۲۴۲۳	مولوی کبیر احمد خانصاحب بمبئی

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۱۲۴	۲۲۲۴	مولوی سعید الدین حسین صاحب مومن آباد	۱۴۸	۲۲۴۸	سید محمود احمد صاحب حیدرآباد دکن	۱۷۲	۲۲۷۲	نثار احمد صاحب شروانی جموی
۱۲۵	۲۲۲۵	محمد اشرف حسین صاحب شملہ	۱۴۹	۲۲۴۹	سید معین احسن صاحب ہنگولی	۱۷۳	۲۲۷۳	فدا احمد صاحب شروانی نولی راٹھ
۱۲۶	۲۲۲۶	خان بہادر عبدالستار صاحب کراچی	۱۵۰	۲۲۵۰	میاں محمد امین صاحب امرتسر	۱۷۴	۲۲۷۴	غلام احمد صاحب گجرات
۱۲۷	۲۲۲۷	عبدالرحمٰن خانصاحب 〃	۱۵۱	۲۲۵۱	میاں نذیر حسین صاحب 〃	۱۷۵	۲۲۷۵	سید عزالدین صاحب جمشید پور
۱۲۸	۲۲۲۸	بمبئی موٹر اسٹورز 〃	۱۵۲	۲۲۵۲	میاں محمد یعقوب صاحب 〃	۱۷۶	۲۲۷۶	محمد یعقوب صاحب ٹاٹانگر
۱۲۹	۲۲۲۹	خانصاحب فضل الٰہی صاحب 〃	۱۵۳	۲۲۵۳	شیخ محمد عمر اینڈ کمپنی 〃	۱۷۷	۲۲۷۷	ادریس علی صاحب ساکچی
۱۳۰	۲۲۳۰	شیخ محمد عبداللہ صاحب 〃	۱۵۴	۲۲۵۴	محمد عمر جیرا صاحب 〃	۱۷۸	۲۲۷۸	فضل کریم خانصاحب 〃
۱۳۱	۲۲۳۱	مشتاق احمد صاحب 〃	۱۵۵	۲۲۵۵	میاں نثار احمد جیرا صاحب 〃	۱۷۹	۲۲۷۹	ایم ایف ی خانصاحب جمشید پور
۱۳۲	۲۲۳۲	حاجی عبدالرزاق صاحب بیڈکو 〃	۱۵۶	۲۲۵۶	میاں شمس الدین نذیر احمد صاحبان 〃	۱۸۰	۲۲۸۰	ایچ ایس ایم تفضل کریم صاحب ساکچی
۱۳۳	۲۲۳۳	غلام قادر محمد بشیر صاحبان 〃	۱۵۷	۲۲۵۷	میاں مولا بخش محمد شفیع صاحبان 〃	۱۸۱	۲۲۸۱	سید اقبال یوسف صاحب جمشید پور
۱۳۴	۲۲۳۴	کے بی جی این قاضی صاحب 〃	۱۵۸	۲۲۵۸	صوفی نذیر حسین صاحب 〃	۱۸۲	۲۲۸۲	ایم اے رحمٰن صاحب ٹاٹانگر
۱۳۵	۲۲۳۵	میر نبد علی خاں صاحب 〃	۱۵۹	۲۲۵۹	حاجی عبدالکریم صاحب 〃	۱۸۳	۲۲۸۳	محمد ذکی صاحب جمشید پور
۱۳۶	۲۲۳۶	میر غلام علی صاحب حیدرآباد سندھ	۱۶۰	۲۲۶۰	شیخ آفتاب احمد صاحب 〃	۱۸۴	۲۲۸۴	ایس اے رمضان علی صاحب ٹاٹانگر
۱۳۷	۲۲۳۷	محمد طیب صاحب آرہ	۱۶۱	۲۲۶۱	شیخ عبدالخالق صاحب 〃	۱۸۵	۲۲۸۵	مولا بخش صاحب جمشید پور
۱۳۸	۲۲۳۸	مولوی محمد اسرائیل صاحب 〃	۱۶۲	۲۲۶۲	شیخ عبدالرحیم اینڈ سنز 〃	۱۸۶	۲۲۸۶	ایچ ای خانصاحب 〃
۱۳۹	۲۲۳۹	چودھری شرافت حسین صاحب 〃	۱۶۳	۲۲۶۳	چودھری سلیم عباس صاحب دہلی	۱۸۷	۲۲۸۷	ولی اللہ صاحب ٹاٹانگر
۱۴۰	۲۲۴۰	زاہد حسین صاحب 〃	۱۶۴	۲۲۶۴	مشرف حسین صاحب لکھنؤ	۱۸۸	۲۲۸۸	ڈاکٹر محمد امین الدین صاحب قندھار
۱۴۱	۲۲۴۱	ایم اے مجید صاحب مہندرو	۱۶۵	۲۲۶۵	شیخ عبدالرحیم صاحب 〃	۱۸۹	۲۲۸۹	عبدالحسین مہر علی صاحب ناندیڑ
۱۴۲	۲۲۴۲	ڈاکٹر صلاح الدین احمد صاحب تانوالہ	۱۶۶	۲۲۶۶	ہمشیرہ مشرف حسین صاحب 〃	۱۹۰	۲۲۹۰	بیزجی پرشاد صاحب 〃
۱۴۳	۲۲۴۳	احسان احمد صاحب پٹنہ	۱۶۷	۲۲۶۷	والدہ مشرف حسین صاحب 〃	۱۹۱	۲۲۹۱	مولانا سید ابرار حسین صاحب پربھنی
۱۴۴	۲۲۴۴	سید عبدالمجید صاحب 〃	۱۶۸	۲۲۶۸	شیخ ظہیر حسین صاحب 〃	۱۹۲	۲۲۹۲	ملک فیض بخش صاحب بہاولپور
۱۴۵	۲۲۴۵	مولوی محمد عبدالسلام صاحب 〃	۱۶۹	۲۲۶۹	مولوی وزیر الدین غلام احمد صاحبان بودھن	۱۹۳	۲۲۹۳	میسرز ہاشم قاسم لمیٹڈ رنگون
۱۴۶	۲۲۴۶	محمد یوسف علی صاحب 〃	۱۷۰	۲۲۷۰	مولوی سید فرید الدین خانصاحب شاہ آباد	۱۹۴	۲۲۹۴	منشی ہدایت اللہ خانصاحب کرنول
۱۴۷	۲۲۴۷	مولوی سعید الحق صاحب 〃	۱۷۱	۲۲۷۱	مولوی منصور علی شاہ صاحب گنٹور	۱۹۵	۲۲۹۵	محمد حسین خانصاحب جبلپور

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۱۹۶	۲۴۹۶	مولوی عبدالرشید صاحب جھنگوی	۲۰۴	۲۵۰۴	گنگا دھر راؤ صاحب لکھنوی	۲۱۲	۲۵۱۲	میاں حاجی محمد یوسف صاحب مدراس
۱۹۷	۲۴۹۷	قاضی امجد الدین صاحب ۔	۲۰۵	۲۵۰۵	محمد یامین صاحب دہرہ دون	۲۱۳	۲۵۱۳	محمد اسمٰعیل صاحب ۔
۱۹۸	۲۴۹۸	مولوی اسد اللہ صاحب بمبئی	۲۰۶	۲۵۰۶	خدا بخش ہاشمی صاحب خانگڑھ	۲۱۴	۲۵۱۴	مولوی میاں خدا بخش صاحب ۔
۱۹۹	۲۴۹۹	سید ظفر حسین صاحب لکھنوی	۲۰۷	۲۵۰۷	ممتاز حسن صاحب کراچی	۲۱۵	۲۵۱۵	میاں محمود حسن صاحب ۔
۲۰۰	۲۵۰۰	مولوی عظمت حسین صاحب ۔	۲۰۸	۲۵۰۸	محمد جمیل ایم گلے زئی صاحب حیدرآباد سندھ	۲۱۶	۲۵۱۶	گلزار صاحب ۔
۲۰۱	۲۵۰۱	سید منور حسین صاحب ۔	۲۰۹	۲۵۰۹	سی ایس حاجی عبدالسبحان صاحب مدراس	۲۱۷	۲۵۱۷	نذیر حسین صاحب ۔
۲۰۲	۲۵۰۲	کریم سلیمان صاحبان جھنگوی	۲۱۰	۲۵۱۰	محمد امین صاحب ۔	۲۱۸	۲۵۱۸	محمد اسمٰعیل صاحب پنجابی بریلی
۲۰۳	۲۵۰۳	مرزا محبوب بیگ صاحب لکھنوی	۲۱۱	۲۵۱۱	محمد لطیف صاحب ۔	۲۱۹	۲۵۱۹	ایس ایم شیرانی صاحب ڈیرہ اسمٰعیل خاں

مستقل امداد و عطیات

ذیل کی رقوم جو ماہ جولائی ۱۹۳۸ء میں ہمیں اپنے مہتممین اور سفراء کی معرفت وصول ہوئی ہیں درج رجسٹر ہو چکی ہیں اندراجات میں صحت کا خیال رکھا گیا ہے اگر کوئی غلطی رہ گئی ہو تو اطلاع بخشئے دفتر ممنون ہوگا۔

اس سلسلہ میں یہ بات ملحوظ رہنی چاہیئے کہ مہینہ کے آخری دنوں کی وصولیابی بعض دفتری مجبوریوں کی وجہ سے دوسرے مہینہ میں محسوب ہوتی ہے اسلئے اگر بعض حضرات کے نام اس فہرست میں درج نہ ہوں تو انہیں آئندہ اشاعت کا انتظار کرنا چاہیئے۔ (مرتب)

جولائی ۱۹۳۸ء

دہلی و نئی دہلی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۸۰۳	شیخ ایم یونس صاحب	عہ؍	۴	۸۲۲	خواجہ محمد عبدالمجید صاحب بی اے	۲؍	۷	۲۲۰۳ بی	منشی حشمت اللہ صاحب	عہ؍
۲	۸۰۹	والدہ محمد رفیق صاحب	۸؍	۵	۲۲۰۱ بی	فہیم محمد صاحب ٹھیکیدار	عہ؍	۸	۲۲۰۴	ایم ایس مولا بخش صاحب	عہ؍
۳	۸۱۰	شاہد علی اینڈ برادرس	صہ؍	۶	۲۲۰۲	ڈاکٹر حسین بخش صاحب	۸؍	۹	۲۲۰۵	حکیم عزیز الرحمٰن صاحب	۸؍

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۰	۲۲۰۶ بی	حاجی عبدالحمید صاحب موتی والے	۸/	۳۴	۰،۳۶۷ بی	عبدالرزاق صاحب ایم اے	عہ/	۵۸	۰،۳۹۱ بی	عبدالغنی صاحب	۸/
۱۱	۰،۲۲۰۷	محمد عبدالخالق شہاب الدین صاحبان	عہ/	۳۵	۰،۳۶۸	مولانا اصغر علی صاحب	۴/	۵۹	۰،۳۹۲	حاجی قادر بخش مولا بخش صاحبان	ے/
۱۲	۰،۲۲۰۸	حاجی بشیر احمد صاحب	۸/	۳۶	۰،۳۶۹	مولانا بشیر احمد صاحب	۴/	۶۰	۰،۳۹۳	میاں محمد رفیق صاحب اینڈ کمپنی	عہ/
۱۳	۰،۲۲۰۹	شیخ محمد تقی صاحب	۸/	۳۷	۰،۳۷۰	مرزا محمد صغیر حسن صاحب	صہ/	۶۱	۰،۳۹۴	حاجی عباد اللہ لیاقت حسین صاحبان	۸/
۱۴	۰،۲۲۱۰	عبدالحق صاحب	صہ/	۳۸	۰،۳۷۱	بابو فضل الحق صاحب قریشی	۴/	۶۲	۰،۳۹۵	منشی خورشید عالم صاحب	عہ/
۱۵	۰،۲۲۱۱	حکیم حاجی عبدالحمید خانصاحب	صہ/	۳۹	۰،۳۷۲	محمد مرتضیٰ خانصاحب	۴/	۶۳	۰،۳۹۶	چودھری الٰہی بخش صاحب	۸/
۱۶	۰،۲۲۱۲	عبدالستار صاحب	صہ/	۴۰	۰،۳۷۳	محمد اسمٰعیل صاحب	۸/	۶۴	۰،۳۹۷	احسن حامد علی صاحب	عہ/
۱۷	۰،۲۲۱۳	حکیم محمد کبیر الدین احمد صاحب	ے/	۴۱	۰،۳۷۴	ڈاکٹر مشتاق احمد صاحب	عہ/	۶۵	۰،۳۹۸	آغا حسین صاحب	۸/
۱۸	۰،۲۳۵۱	منشی شمس الدین صاحب	۴/	۴۲	۰،۳۷۵	میر عزیز الدین صاحب	عہ/	۶۶	۰،۳۹۹	محمد شفیع محمد خلیل صاحبان	عہ/
۱۹	۰،۲۳۵۲	یعقوب احمد صاحب انصاری	۲/	۴۳	۰،۳۷۶	سید محمد اختر صاحب	۴/	۶۷	۰،۴۰۰	حافظ عبدالجلیل صاحب	۲/
۲۰	۰،۲۳۵۳	پروفیسر عبدالرحمٰن صاحب	عہ/	۴۴	۰،۳۷۷	شیخ انیس الرحمٰن صاحب	۴/	۶۸	۰،۹۰۶	سراج الدین صاحب	۴/
۲۱	۰،۲۳۵۴	عبدالحق صاحب	صہ/	۴۵	۰،۳۷۸	شیخ محمد اسمٰعیل صاحب	۴/	۶۹	۰،۹۰۷	محمد یوسف صاحب اشرف والے	۸/
۲۲	۰،۲۳۵۵	رفیع اللہ خانصاحب بیجا پنڈی	۸/	۴۶	۰،۳۷۹	شیخ محمد سعید صاحب	۴/	۷۰	۰،۹۰۸	کلو صاحب تانے والے	۴/
۲۳	۰،۲۳۵۶	حاجی عبداللہ خانصاحب	لعہ/	۴۷	۰،۳۸۰	ڈی ایم ملک صاحب	فنگ/	۷۱	۰،۹۰۹	شیخ محمد ادریس صاحب	۲/
۲۴	۰،۲۳۵۷	منشی حنیف احمد صاحب	۸/	۴۸	۰،۳۸۱	محبوب بخش حاجی نعیم الدین صاحبان	صہ/	۷۲	۰،۹۱۰	محمد رفیع صاحب	۴/
۲۵	۰،۲۳۵۸	محمد دیار خانصاحب	عہ/	۴۹	۰،۳۸۲	محمود احمد صاحب	۴/	۷۳	۰،۹۱۱	حافظ رحمت اللہ محمد بلال صاحبان	۴/
۲۶	۰،۲۳۵۹	رحمت اللہ خانصاحب	۸/	۵۰	۰،۳۸۳	حاجی سید محمد میر عبدالغنی صاحب	۴/	۷۴	۰،۹۱۲	عبدالرحیم صاحب	۴/
۲۷	۰،۲۳۶۰	بابوس مولا بخش صاحب	لعہ/	۵۱	۰،۳۸۴	حاجی عبدالرحمٰن عبدالرحیم صاحبان	عہ/	۷۵	۰،۹۱۳	محمد ادریس صاحب باڑی	عہ/
۲۸	۰،۲۳۶۱	محمد عارف صاحب شیشہ والے	صہ/	۵۲	۰،۳۸۵	سراج الدین صاحب	۴/	۷۶	۰،۹۱۴	خواجہ احمد اللہ صاحب	۴/
۲۹	۰،۲۳۶۲	حافظ عبدالحق سراج الحق صاحبان گوشت والے	بہ/	۵۳	۰،۳۸۶	محمد سعید صاحب ایم بی والے	۴/	۷۷	۰،۹۱۵	حکیم حاجی عبدالحمید صاحب	صہ/
۳۰	۰،۲۳۶۳	شمس العارفین صاحب گارس پلیٹ	صہ/	۵۴	۰،۳۸۷	عبدالمجید صاحب ڈاکٹر کریم	۶/	۷۸	۰،۹۱۶	ملک اللہ بخش محمد سعید محمد شریف صاحبان	ے/
۳۱	۰،۲۳۶۴	حاجی کالے خانصاحب	۸/	۵۵	۰،۳۸۸	مرغوب احمد صاحب توفیق	للعہ/	۷۹	۰،۹۱۷	بیگم خان بہادر مظفر حسین صاحب	عہ/
۳۲	۰،۲۳۶۵	اسلام الدین شجاع الدین صاحبان	عہ/	۵۶	۰،۳۸۹	محمد قاسم توفیقی صاحب	۴/	۸۰	۰،۹۱۸	سید مقبول احسن صاحب بی اے	عہ/
۳۳	۰،۲۳۶۶	مرزا اسمٰعیل صاحب جابری	عہ/	۵۷	۰،۳۹۰	رقیہ جہاں بیگم صاحبہ	۴/	۸۱	۰،۹۱۹	حکیم عبدالرزاق صاحب نظامی	۴/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۸۱	۰۰۹۲۰ بی	سید محمد شفیع صاحب	۲ر	۱۰۶	۰۰۹۴۴ بی	شیخ محمد تقی صاحب	۸ر	۱۳۰	۰۸۱۶۸ بی	چودھری محمد دین صاحب	۲ر
۸۲	۰۰۹۲۱	سید سلیم الدین صاحب	۳ر	۱۰۷	۰۰۹۴۵	محمد عمر صاحب لیمن والے	صہ/	۱۳۱	۰۸۱۶۹	عبد الحمید صاحب	ے/
۸۳	۰۰۹۲۲	حامد علی صاحب	۳ر	۱۰۸	۰۰۹۴۶	کلو صاحب تمغے والے	۴ر	۱۳۲	۰۸۱۷۰	شمس العارفین صاحب رضائی والے	۳ر
۸۵	۰۰۹۲۳	حافظ شہاب الدین احمد دین صاحبان	۴ر	۱۰۹	۰۰۹۴۷	ملک آفتاب احمد صاحب	عہ/	۱۳۳	۰۸۱۷۱	نیاز احمد صاحب بی ایس سی	۹ر
۸۶	۰۰۹۲۴	زاہد حسین صاحب	صہ/	۱۱۰	۰۰۹۴۸	بابو محمد ابراہیم صاحب	۴ر	۱۳۴	۰۸۱۷۲	قمر الدین صاحب	۸ر
۸۷	۰۰۹۲۵	نظری خاں صاحب	۴ر	۱۱۱	۰۰۹۴۹	محمد سلیم خانصاحب	۴ر	۱۳۵	۰۸۱۷۳	محمد ابراہیم صاحب	عہ/
۸۸	۰۰۹۲۶	خان بہادر شہزمان صاحب انجنیر	صہ/	۱۱۲	۰۰۹۵۰	مسز ایم بی صابری صاحب	۴ر	۱۳۶	۰۸۱۷۴	سید عبد المحی صاحب بی اے	عمہ/
۸۹	۰۰۹۲۷	محمود علی صاحب علوی	للعہ/	۱۱۳	۰۸۱۵۱	شیخ محمد ادریس صاحب	۲ر	۱۳۷	۰۸۱۷۵	حاجی شیخ نخے عبد الرزاق صاحبان	عہ/
۹۰	۰۰۹۲۸	ایم یاسین صاحب	عہ/	۱۱۴	۰۸۱۵۲	عبد الرزاق محمد اسحٰق صاحبان	عہ/	۱۳۸	۰۸۱۷۶	محمد حسین خادم صاحب	عہ/
۹۱	۰۰۹۲۹	محمد یٰسین صاحب	عہ/	۱۱۵	۰۸۱۵۳	محمد حسین خاں صاحب	۴ر	۱۳۹	۰۸۱۷۷	ناصر حسین صاحب	۹ر
۹۲	۰۰۹۳۰	شاکر علی صاحب	۶ر	۱۱۶	۰۸۱۵۴	محمد تقی صاحب کٹینہ سنٹر	۴ر	۱۴۰	۰۸۱۷۸	دفتر رسالہ عصمت	عہ/
۹۳	۰۰۹۳۱	رفیق احمد صاحب	عہ/	۱۱۷	۰۸۱۵۵	حافظ سراج الدین صاحب	۴ر	۱۴۱	۰۸۱۷۹	شیخ امین الدین صاحب تیر	۶ر
۹۴	۰۰۹۳۲	احمد اسلام خانصاحب	صہ/	۱۱۸	۰۸۱۵۶	سید نصیر الدین صاحب	عہ/	۱۴۲	۰۸۱۸۰	محمد ادریس صاحب بی ای ڈی	عہ/
۹۵	۰۰۹۳۳	زرین خاں صاحب عبد الحمید خانصاحب	للعہ/	۱۱۹	۰۸۱۵۷	عبد الحلیم صاحب	۴ر	۱۴۳	۰۸۱۸۱	عبد الرحیم صاحب	۴ر
۹۶	۰۰۹۳۴	حاجی نور الدین صاحب	۴ر	۱۲۰	۰۸۱۵۸	حکیم محمد ظہیر علی صاحب	عمہ/	۱۴۴	۰۸۱۸۲	حافظ رحمت اللہ محمد جلال صاحبان	۳ر
۹۷	۰۰۹۳۵	منشی غفران الدین صاحب	۲ر	۱۲۱	۰۸۱۵۹	منشی بشیر بیگ صاحب	۲ر	۱۴۵	۰۸۱۸۳	شیخ محمد رفیع صاحب	۲ر
۹۸	۰۰۹۳۶	ایم انعام الحق صاحب	۴ر	۱۲۲	۰۸۱۶۰	حکیم محمد حسن خانصاحب	۲ر	۱۴۶	۰۸۱۸۴	فصیح الدین احمد صاحب	عہ/
۹۹	۰۰۹۳۷	حافظ عبد الحکیم حبیب الرحمن صاحبان	۲ر	۱۲۳	۰۸۱۶۱	ڈاکٹر محمد شریف صاحب	عہ/	۱۴۷	۰۸۱۸۵	سرفراز الحق صاحب	۹ر
۱۰۰	۰۰۹۳۸	مرزا فیاض بیگ صاحب	۴ر	۱۲۴	۰۸۱۶۲	ایم اکرام الدین صاحب	۸ر	۱۴۸	۰۸۱۸۶	سید محمد احمد صاحب	۶ر
۱۰۱	۰۰۹۳۹	حاجی منور الدین محمد گلزار صاحبان	صہ/	۱۲۵	۰۸۱۶۳	عبد اللطیف صاحب	۴ر	۱۴۹	۰۸۱۸۷	محمد اقبال حسین صاحب	صہ/
۱۰۲	۰۰۹۴۰	اختر یار خانصاحب	۴ر	۱۲۶	۰۸۱۶۴	حاجی عبد الغنی فضل الحق صاحبان	للعہ/	۱۵۰	۰۸۱۸۸	خواجہ امداد اللہ صاحب	۴ر
۱۰۳	۰۰۹۴۱	لیڈی ڈاکٹر مسز لطیف ڈی محمود صاحبہ	عہ/	۱۲۷	۰۸۱۶۵	حاجی رشید احمد صاحب	۶ر	۱۵۱	۰۸۱۸۹	ممتاز الدین صاحب سوداگر	۶ر
۱۰۴	۰۰۹۴۲	احمد حسین خانصاحب	عہ/	۱۲۸	۰۸۱۶۶	ایس محمد اسحاق صاحب تربان والے	عہ/	۱۵۲	۰۸۱۹۰	حکیم ذکی احمد صاحب	[illegible]
۱۰۵	۰۰۹۴۳	ظہیر الدین صاحب چشتی	عہ/	۱۲۹	۰۸۱۶۷	محمد یوسف صاحب سائیکل والے	۴ر	۱۵۳	۰۸۱۹۱	رفیع اللہ خانصاحب	۸ر

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۵۴	۸۱۹۲ بی	محمد احمد صاحب چاؤلا	ع/	۱۷۸	۷۶۰۰ بی	دفتر گورنمنٹ آف انڈیا ایس اے حیات صاحب	عہ/	۲۰۲	۷۰۷۴ بی	دفتر گورنمنٹ آف انڈیا صدر العلی صاحب	۸/
۱۵۵	۰۸۱۹۳	قمر الدین احمد صاحب وکیل	عہ/	۱۷۹	۰۹۰۵۱	غالب علی شاہ صاحب	ع/	۲۰۳	۰۸۰۷۵	غلام محمد صاحب	۸/
۱۵۶	۰۸۱۹۴	حکیم عزیز الدین صاحب	۸/	۱۸۰	۰۸۰۵۲	منشی محمد عبداللطیف صاحب	۸/	۲۰۴	۰۸۰۷۶	عبدالرحمٰن صاحب	۴/
۱۵۷	۰۸۱۹۵	حسین نظامی صاحب	للعہ/	۱۸۱	۰۸۰۵۳	محمد اسلام صاحب	عہ/	۲۰۵	۰۸۰۷۷	معصوم علی صاحب	۴/
۱۵۸	۰۸۱۹۶	سید محمد صاحب	عہ/	۱۸۲	۰۸۰۵۴	چودھری غلام احمد صاحب پرویز	۸/	۲۰۶	۰۸۰۷۸	میاں محمد صاحب	عہ/
۱۵۹	۰۸۱۹۷	شیخ صبور احمد صاحب	۳/	۱۸۳	۰۸۰۵۵	خواجہ محمد یوسف شاہ صاحب	۸/	۲۰۷	۰۸۰۷۹	احسان الحق صاحب	۸/
۱۶۰	۰۸۱۹۸	شہاب الدین صاحب ٹیکیلا	۸/	۱۸۴	۰۸۰۵۶	شیخ عبداللہ جان صاحب	۴/	۲۰۸	۰۷۰۸۰	لیاقت اللہ خانصاحب	۸/
۱۶۱	۰۸۱۹۹	مقبول احمد صاحب	ے/	۱۸۵	۰۸۰۵۷	مفتی افتخار احمد صاحب	۸/	۲۰۹	۰۷۰۸۱	محمد شریف قریشی صاحب	۸/
۱۶۲	۰۸۲۰۰	محمد ایوب صاحب	۸/	۱۸۶	۰۸۰۵۸	سید باقر حسین صاحب	۲/	۲۱۰	۰۷۰۸۲	شمعون احمد صاحب	عہ/
۱۶۳	۰۷۵۸۵	مولوی عبدالرب صاحب ذکر گذشتہ	عہ/	۱۸۷	۰۸۰۵۹	سید سردار علی شاہ صاحب	ع/	۲۱۱	۰۷۰۸۳	شیخ محمد حشمت علی صاحب	عہ/
۱۶۴	۰۷۵۸۶	خان بہادر عبدالحکیم صاحب	ے/	۱۸۸	۰۸۰۶۰	بیگم صاحبہ محمد غیور صاحب	۸/	۲۱۲	۰۷۰۸۴	خانصاحب عبدالعلی صاحب	۸/
۱۶۵	۰۷۵۸۷	فتح محمد صاحب شیفتہ	عہ/	۱۸۹	۰۸۰۶۱	محمد اسمٰعیل صاحب	عہ/	۲۱۳	۰۷۰۸۵	محمد خلیل صاحب	عہ/
۱۶۶	۰۷۵۸۸	محمد حسین صاحب	۸/	۱۹۰	۰۸۰۶۲	ملک غلام حیدر صاحب	۸/	۲۱۴	۰۷۰۸۶	اکرام اللہ خانصاحب	۸/
۱۶۷	۰۷۵۸۹	ایم جمیل محمد صاحب	۸/	۱۹۱	۰۸۰۶۳	محمد غیور صاحب	عہ/	۲۱۵	۰۷۰۸۷	چودھری محمد سرور صاحب	عہ/
۱۶۸	۰۷۵۹۰	خواجہ غلام یٰسین صاحب	عہ/	۱۹۲	۰۸۰۶۴	منشی کریم بخش صاحب	۸/	۲۱۶	۰۷۰۸۸	مولوی محمد ابراہیم صاحب	۸/
۱۶۹	۰۷۵۹۱	عبدالواحد صاحب	۸/	۱۹۳	۰۸۰۶۵	صوفی غلام قادر صاحب	۸/	۲۱۷	۰۷۰۸۹	عبدالرزاق صاحب	ع/
۱۷۰	۰۷۵۹۲	سید محمد مرتضیٰ علی صاحب	عہ/	۱۹۴	۰۸۰۶۶	سید ضمیر الحسن صاحب برنی	۸/	۲۱۸	۰۷۰۹۰	وزیر محمد بٹ صاحب	عہ/
۱۷۱	۰۷۵۹۳	سید حامد علی صاحب	عہ/	۱۹۵	۰۸۰۶۷	خواجہ محمد حسن ڈار صاحب	۲/	۲۱۹	دو چیک	پروفیسر محمد عاقل صاحب جامعہ	معہ/
۱۷۲	۰۷۵۹۴	محمد اشرف صاحب	۲/	۱۹۶	۰۸۰۶۸	آغا علی مصطفیٰ صاحب	۴/	۲۲۰	"	سعد الدین صاحب انصاری	عہ/
۱۷۳	۰۷۵۹۵	مولوی عبدالرحمٰن صاحب	۸/	۱۹۷	۰۸۰۶۹	سید محمد ذاکر صاحب	۴/	۲۲۱	"	سید عروج الحسن صاحب	عہ ۱۲/
۱۷۴	۰۷۵۹۶	محمد فاضل صاحب	۸/	۱۹۸	۰۸۰۷۰	منشی حبیب الرحمٰن صاحب	۴/	۲۲۲	"	رشید نعمانی صاحب	عہ ۱۲/
۱۷۵	۰۷۵۹۷	عبدالحق صاحب	۴/	۱۹۹	۰۸۰۷۱	خانصاحب ڈاکٹر محمد ایوب صاحب	عہ ۸/			میزان کل ۳۱۴ سا للعہ/	
۱۷۶	۰۷۵۹۸	ملک غلام محمد صاحب	۴/	۲۰۰	۰۸۰۷۲	محمد نصر اللہ صاحب	عہ/				
۱۷۷	۰۷۵۹۹	بیگم صاحبہ محمد حسین صاحب	۸/	۲۰۱	۰۸۰۷۳	محمد عبدالغنی صاحب شہید	عہ/				

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
یو۔پی				۲۴	۵۲۶۱ بی	محمد اسمٰعیل صاحب بریلی	ے/	۴۸	۶۲۰۹ بی	لطیف الرحمن صاحب دہلی	۱۲/
۱	۶۹۳	عیسیٰ یونس صاحب گورنمنٹ	ے/	۲۵	۵۲۶۲	محمد عالم صاحب قریشی	۲/	۴۹	۶۲۱۰	چودھری محمد ادریس صاحب	عہ/
۲	۶۹۲	حافظ مشتاق احمد صاحب عباسی	ے/	۲۶	۵۲۶۳	مولوی سبطین احمد صاحب ایلیا	ے/	۵۰	۶۲۱۱	حمید الحق صاحب	۱۲/
۳	۸۰۳	بیگم ایم اسلام صاحب کانپور	عہ/	۲۷	۵۲۶۴	مولوی مقصود علی خانصاحب	۶/	۵۱	۶۲۱۲	حسینی دایہ عبدالحق صاحب	۱۲/
۴	۸۲۰	ایس ایم امام صاحب سہارنپور	ے/	۲۸	۵۲۶۵	اکبر شاہ خانصاحب	۶/	۵۲	۶۲۱۳	چودھری محمد نذیر صاحب	۶/
۵	۸۲۴	پروفیسر عبدالستار صاحب الہ آباد	صہ/	۲۹	۵۲۶۶	مولوی شفیع احمد صاحب	صہ/	۵۳	۶۲۱۴	چودھری محمد عزیز صاحب	۱۲/
۶	۸۲۵	عبدالمجید راجہ صاحب اسیر جامعہ	۱۱/	۳۰	۵۲۶۸	میاں مقصود صاحب	۶/	۵۴	۶۲۱۵	مجید صاحب	۶/
۷	۴۴۲۸ بی	عبدالرحمن صاحب قدوائی لکھنؤ	عصہ/	۳۱	۵۲۶۹	محمد اسحاق خانصاحب	ے/	۵۵	۶۲۱۶	حاجی صفدر خانصاحب	۶/
۸	۴۴۲۹	بیگم اشتیاق احمد صاحب عباسی	[illegible]	۳۲	۵۲۷۰	حکیم اسرار احمد صاحب	عہ/	۵۶	۶۲۱۷	شفقت علی صاحب	۶/
۹	۴۴۴۰	ڈاکٹر عبدالعلیم صاحب	عصہ/	۳۳	۵۲۷۱	مولوی محمد مہدی صاحب مرادآباد	عہ/	۵۷	۶۲۱۸	شاہ امام احمد صاحب	عہ/
۱۰	۴۴۴۱	محمد عبداللہ صاحب	۶/	۳۴	۵۲۷۲	حکیم انصار احمد صاحب انصاری	عہ/	۵۸	۶۲۱۹	شاہ سراج احمد صاحب	۶/
۱۱	۴۴۴۳	مولانا نیاز فتحپوری صاحب	ے/	۳۵	۵۲۷۳	محمد اسد صاحب وکیل	عہ/	۵۹	۶۲۲۰	طبیع عباس صاحب	۱۲/
۱۲	۴۴۴۴	شیخ شبیر حسن صاحب قدوائی	صہ/	۳۶	۵۲۷۴	عبدالہادی صاحب	۶/	۶۰	۶۲۵۶	چودھری محمد علی صاحب	صہ/
۱۳	۴۴۴۴	شیخ محمد عبدالرحیم صاحب	ے/	۳۷	۵۲۷۵	مولوی عبدالعظیم صاحب	۶/	۶۱	۶۲۵۷	قیصر بیگم محمد علی صاحب	صہ/
۱۴	۴۴۴۵	والدہ شریف حسین صاحب صدیقی	۶/	۳۸	۵۲۷۶	مولوی ظہیر عالم صاحب جنتی	۶/	۶۲	۶۲۵۸	سید نذیر احمد صاحب فیض آباد	عہ/
۱۵	۴۴۴۲	بمشو صاحبہ شریف حسین صاحب صدیقی	عہ/	۳۹	۵۲۷۷	ایم یعقوب انصاری صاحب	۶/	۶۳	۶۲۵۹	رضی الدین احمد صاحب	عہ/
۱۶	۴۶۴۶	ظہیر حسین صاحب صدیقی	عہ/	۴۰	۶۲۰۱	عظمت نیازی صاحب دہلی	۲/	۶۴	۶۲۶۰	حکیم حبیب الرحمن صاحب ناظم	۱۲/
۱۷	۴۴۴۸	شریف حسین صاحب صدیقی	ے/	۴۱	۶۲۰۲	محمد علی نواب صاحبان	ے/	۶۵	۶۲۶۱	حیات محمد صاحب انصاری	صہ/
۱۰	۴۴۴۹	متھرا خاں صاحب	ے/	۴۲	۶۲۰۳	بیرہ خاتون صاحبہ	۸/	۶۶	۶۲۶۲	شیخ ممتاز احمد صاحب	عہ/
۱۹	۴۴۵۰	نظیر محمد صاحب	۶/	۴۳	۶۲۰۴	چودھری عشرت حسین صاحب	سعہ/	۶۷	۶۲۶۳	اشرف زماں صاحب فیض آباد	عہ/
۲۰	۵۴۵۱	چودھری محمد عثمان علی خانصاحب	صہ/	۴۴	۶۲۰۵	چودھری محمد اسمٰعیل صاحب	ے/	۶۸	۶۲۶۴	تجمل حسین خانصاحب	عہ/
۲۱	۵۴۵۸	خان بہادر محمد رضا خانصاحب بریلی	ے/	۴۵	۶۲۰۶	حامدہ خاتون صاحبہ	۱۲/	۶۹	۶۲۶۵	سید نثار احمد صاحب	عہ/
۲۲	۵۴۵۹	ڈاکٹر محمد شریف خاں صاحب	عہ/	۴۶	۶۲۰۷	عبدالستار صاحب	۶/	۷۰	۶۲۶۶	ابن الحسن قاسم صاحب جعفری	عہ/
۲۳	۵۴۶۰	سید نثار احمد صاحب	ے/	۴۷	۶۲۰۸	چودھری سرفراز حسین صاحب	ے/	۷۱	۶۲۶۷	سلیم الدین احمد صاحب [illegible]	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۷۲	۴۴۳۸ بی	لعل خاں صاحب فیض آباد	۴/	۱۳	۵۰۷۲ بی	حاجی عبد الکریم صاحب کلکتہ	عمہ/	۳۷	۵۰۹۶ بی	غلام ملک حمید صاحب کلکتہ	۴/
۷۳	۴۴۳۹	مولوی نور محمد صاحب ،	۴/	۱۴	۵۰۷۳	محمد لیاقت اللہ خاں صاحب ،	عمہ/	۳۸	۵۰۹۷	حاجی عبد الخالق صاحب ،	عمہ/
۷۴	۴۴۴۰	محمد سعید خاں صاحب ،	عہ/	۱۵	۵۰۷۴	محمد سرور صاحب ،	عمہ/	۳۹	۵۰۹۸	شیخ عبد الغنی صاحب ،	ہے/
۷۵	۴۴۴۱	شاہ عبد الواحد صاحب صدیقی ،	عمہ/	۱۶	۵۰۷۵	امین الدین احمد صاحب ،	۴/	۴۰	۵۰۹۹	مولوی عبد الاحد صاحب عثمانی ،	عمہ/
۷۶	۴۴۴۲	عبد الحی صاحب عباسی ،	ہے/	۱۷	۵۰۷۶	بشیر احمد صاحب اٹن باگر	عمہ/	۴۱	۵۱۰۰	نیو ایم ڈی واچ کمپنی ،	عہ/
۷۷	۴۴۴۳	حافظ عبد القیوم صاحب ،	عمہ/	۱۸	۵۰۷۷	عنایت اللہ صاحب کلکتہ	۸/	۴۲	۵۱۰۱	غلام حیدر چاولہ پنجابی صاحب ،	۸/
۷۸	۴۴۴۴	شیخ عنایت اللہ صاحب قمر دائی ،	ہے/	۱۹	۵۰۷۸	رحمٰن الٰہی صاحب ،	عمہ/	۴۳	۵۱۰۲	محمد اشفاق صاحب ،	۴/
۷۹	۴۴۴۵	رضا محمد خاں صاحب ،	عمہ/	۲۰	۵۰۷۹	حاجی رحیم الدین عبد الکریم صاحبان ،	عمہ/	۴۴	۵۱۰۳	محمد میاں صاحب ،	۴/
۸۰	۴۱۶	عبد الحق صاحب ،	۶/	۲۱	۵۰۸۰	اللہ بخش دوست محمد صاحبان ،	۸/	۴۵	۵۱۰۴	مولوی شمس الحق صاحب ،	عمہ/
۸۱	دو پرچہ	اقبال اسمر سلمٰہ قائم گنج	عہ ۱۲/	۲۲	۵۰۸۱	محمد اسحاق صاحب ،	عمہ/	۴۶	۵۱۰۵	بخش الٰہی صاحب ،	ہے/
		میزان کل ۳۰۹ سالعہ ۱۲/		۲۳	۵۰۸۲	محمد یٰسین محمد خاں صاحب ،	۸/	۴۷	۵۱۰۶	محمد ابراہیم صاحب ،	سے/
بنگال				۲۴	۵۰۸۳	سید اختر حسین صاحب ،	ہے/	۴۸	۵۱۰۷	نیو اسٹینڈرڈ واچ کمپنی ،	عہ/
۱	۳۷۹ بی	غلام مصطفےٰ مولا بخش صاحبان کلکتہ	عہ/	۲۵	۵۰۸۴	عبد المجید صاحب ،	۸/	۴۹	۵۱۰۸	ایس اے کرم صاحب ،	للعہ/
۲	۴۳۹۴	غلام حسین نظیر صاحبان ،	عہ/	۲۶	۵۰۸۵	شیخ کالا چاند صاحب ،	۴/	۵۰	۵۱۹۷	حاجی شمس الحق حسام الدین صاحبان ،	عہ/
۳	۵۰۶۲	عبد الستار صاحب ،	۴/	۲۷	۵۰۸۶	حاجی محمد دین نور الٰہی صاحبان ،	عہ/	۵۱	۵۱۹۸	مسرز گرانڈ واچ کمپنی ،	۶/
۴	۵۰۶۳	عبد الرؤف صاحب ،	۴/	۲۸	۵۰۸۷	غلام نبی صاحب ،	۸/	۵۲	۵۱۹۹	عبد المنان صاحب ،	عمہ/
۵	۵۰۶۴	قمر الحسن صاحب ،	عمہ/	۲۹	۵۰۸۸	احمد خلیل امپورٹ ایجنسی ،	عہ/	۵۳	۵۲۰۰	عبد الکامل بیگ صاحب ،	عمہ/
۶	۵۰۶۵	عبد الوہاب محمد سلیم خاں صاحب ،	ہے/	۳۰	۵۰۸۹	مولوی مطیع الرحمٰن صاحب ،	۸/	۵۴	۶۶۵۱	عتیق الرحمٰن صاحب ،	۸/
۷	۵۰۶۶	قاضی محمد شبیر صاحب ،	عمہ/	۳۱	۵۰۹۰	عبد المنان صاحب ،	عمہ/	۵۵	۶۶۵۲	جمیل احمد اشرفی صاحب ،	۸/
۸	۵۰۶۷	شیر علی اصغر علی صاحبان ،	۸/	۳۲	۵۰۹۱	یونائیٹڈ آپٹیکل کمپنی ،	۸/	۵۶	۶۶۵۳	محمد عبد الاحد صاحب عثمانی ،	عمہ/
۹	۵۰۶۸	محمد زکی صاحب ،	عمہ/	۳۳	۵۰۹۲	حاجی عبد الوہاب صاحب ،	للعہ/	۵۷	۶۶۵۴	محمد اسحاق صاحب ،	عمہ/
۱۰	۵۰۶۹	عبد الرزاق صاحب ،	۸/	۳۴	۵۰۹۳	مولوی نور محمد صاحب ،	۴/	۵۸	۶۶۵۵	محمد تقی صاحب باڑی ،	عمہ/
۱۱	۵۰۷۰	قمیر الدین احمد صاحب ،	عہ/	۳۵	۵۰۹۴	محمد ہادی صاحب ،	۴/	۵۹	۶۶۵۶	عبد المجید صاحب ،	۸/
۱۲	۵۰۷۱	محمد وزیر خاں صاحب ،	۸/	۳۶	۵۰۹۵	حاجی فضل دین صاحب ،	۴/	۶۰	۶۶۵۷	حبیب علی صاحب ،	۴/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۶۱	۶۶۵۸ بی	حاجی شیخ نور الٰہی صاحب کلکتہ	عـہ/	۸۵	۶۶۸۲ بی	فضل الٰہی صاحب کلکتہ	عہ/	۱۰۹	۶۷۰۶ بی	مس کے کے خانصاحب کلکتہ	۴/
۶۲	۶۶۵۹ ،	محمد الٰہی صاحب ،	۴/	۸۶	۶۶۸۳ ،	حاجی فضل دین صاحب ،	۴/	۱۱۰	۶۷۰۷ ،	ایف اے خانصاحب اینڈ	۸/
۶۳	۶۶۶۰ ،	محمد میاں صاحب ،	۴/	۸۷	۶۶۸۴ ،	غلام حیدر صاحب ،	۴/	۱۱۱	۶۷۰۸ ،	محمد کامل صاحب کلکتہ	عہ/
۶۴	۶۶۶۱ ،	مولوی نور محمد صاحب ،	۴/	۸۸	۶۶۸۵ ،	محمد صادق صاحب ،	۴/	۱۱۲	۶۷۰۹ ،	غلام محمد صاحب ،	۴/
۶۵	۶۶۶۲ ،	خواجہ سراج الدین صاحب ،	عہ/	۸۹	۶۶۸۶ ،	محمد مصاحب صاحب ،	۴/	۱۱۳	۶۷۱۰ ،	شیخ محمد رفیع صاحب ،	ے/
۶۶	۶۶۶۳ ،	بیگم مولوی نور الرحمن صاحب ،	عہ/	۹۰	۶۶۸۷ ،	سید احمد افضل صاحب ،	عہ/	۱۱۴	۶۷۱۱ ،	شیخ محمد تقی صاحب ،	۴/
۶۷	۶۶۶۴ ،	شیخ عبد الکریم صاحب ،	عہ/	۹۱	۶۶۸۸ ،	شیخ عبد الرشید صاحب ،	عـہ/	۱۱۵	۶۷۱۲ ،	خان بہادر خلیفہ اسد صاحب ،	عـہ/
۶۸	۶۶۶۵ ،	شیخ عبد الغنی صاحب ،	عہ/	۹۲	۶۶۸۹ ،	عبد السلام صاحب ،	ک/	۱۱۶	۶۷۱۳ ،	عبد الکریم صاحب بلڈ	عہ/
۶۹	۶۶۶۶ ،	یونائیٹڈ آپٹیکل کمپنی ،	۸/	۹۳	۶۶۹۰ ،	حاجی محمد اسمٰعیل صاحب اینڈ سنز ،	۴/	۱۱۷	۶۷۱۴ ،	عمر حاجی ولی محمد صاحب ،	۴/
۷۰	۶۶۶۷ ،	حاجی عبد الوہاب صاحب ،	عـہ/	۹۴	۶۶۹۱ ،	مولوی محمد یحییٰ صاحب ،	۸/	۱۱۸	۶۷۱۵ ،	عبد الوہاب صاحب ،	۴/
۷۱	۶۶۶۸ ،	مولوی سمیع الرحمن صاحب ،	۸/	۹۵	۶۶۹۲ ،	حاجی عبد الکریم صاحب ،	عہ/	۱۱۹	۶۷۱۶ ،	مسٹر قاسم دادا صاحب ،	۴/
۷۲	۶۶۶۹ ،	حاجی ملا محمد فضل کریم صاحبان ،	عـہ/	۹۶	۶۶۹۳ ،	مولوی شمس الحق صاحب ،	عہ/	۱۲۰	۶۷۱۷ ،	محمد ایوب ولی محمد صاحبان ،	۴/
۷۳	۶۶۷۰ ،	محمد یٰسین نذر جان صاحبان ،	۸/	۹۷	۶۶۹۴ ،	مولوی عبد القدیر صاحب ،	۸/	۱۲۱	۶۷۱۸ ،	اہلیہ ایم یوسف اکیابی صاحب ،	۸/
۷۴	۶۶۷۱ ،	بشیر حسن صاحب ،	عہ/	۹۸	۶۶۹۵ ،	ایس ایم فیاض الدین اینڈ کو ،	ک/	۱۲۲	۶۷۱۹ ،	علیمہ دختر فاطمہ طاہر صاحبہ ،	عہ/
۷۵	۶۶۷۲ ،	عبد الرزاق صاحب ،	۸/	۹۹	۶۶۹۶ ،	ایس ایم عمر صاحب ،	۴/	۱۲۳	۶۷۲۰ ،	محمد عثمان صاحب اجمیری ،	۴/
۷۶	۶۶۷۳ ،	امین الدین احمد صاحب ،	۸/	۱۰۰	۶۶۹۷ ،	ایس مولا بخش سردار صاحب ،	۴/	۱۲۴	۶۷۲۱ ،	علی محمد عثمان اجمیری صاحب ،	۸/
۷۷	۶۶۷۴ ،	غلام نبی صاحب ،	۴/	۱۰۱	۶۶۹۸ ،	منور برادرس صاحب ،	عہ/	۱۲۵	۶۷۲۲ ،	محمد عمر عثمان اجمیری صاحب ،	۸/
۷۸	۶۶۷۵ ،	احمد ضیا و کریم صاحب ،	۴/	۱۰۲	۶۶۹۹ ،	حاجی محمد ابراہیم صاحب ،	عـہ/	۱۲۶	۶۷۲۳ ،	اے ایم خیرادی صاحب ،	۸/
۷۹	۶۶۷۶ ،	عبد الرزاق گورا صاحب ،	۴/	۱۰۳	۶۷۰۰ ،	شیخ منظور احمد صاحب نظامی ،	۴/	۱۲۷	۶۷۲۴ ،	اے غنی ملا صاحب ،	۸/
۸۰	۶۶۷۷ ،	دوست محمد صاحب ،	صہ/	۱۰۴	۶۷۰۱ ،	شیخ نور الٰہی اینڈ کو ،	ک/	۱۲۸	۶۷۲۵ ،	ایف خان صاحب ،	۱/
۸۱	۶۶۷۸ ،	محمد سمیع احمد صاحب ،	عہ/	۱۰۵	۶۷۰۲ ،	شیخ شجاع الدین صاحب ،	۸/	۱۲۹	۶۷۲۶ ،	عبد العزیز فتح محمد صاحب ،	۴۴/
۸۲	۶۶۷۹ ،	محمد فضل احمد صاحب ،	عہ/	۱۰۶	۶۷۰۳ ،	مولوی محمد امین صاحب ،	عہ/	۱۳۰	۶۷۲۷ ،	مس آر ایس خانصاحب ،	۴/
۸۳	۶۶۸۰ ،	شیخ کالا چاند صاحب ،	۴/	۱۰۷	۶۷۰۴ ،	فیاض الدین اینڈ کو ،	عہ/ ۱۲	۱۳۱	۶۷۲۸ ،	کے کے خان صاحب ،	۴/
۸۴	۶۶۸۱ ،	انوار حسین سرفراز حسین صاحبان ،	۸/	۱۰۸	۶۷۰۵ ،	مس آر ایس خان صاحب ،	۴/	۱۳۲	۶۷۲۹ ،	اے جے ویرانی صاحب ،	۱۲/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم چندہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم چندہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم چندہ
۱۳۳	۶۷۴۳۰ بی	اے رحمٰن فارقانی صاحب جلوہ	۴/	۱۵۷	۷۰۰۵۴ بی	محمد تقی صاحب کلکتہ	۸/	۱۸۱	۷۰۰۷۸ بی	اے رحمٰن فارقانی صاحب جلوہ	۴/
۱۳۴	،، ۶۷۴۳۱	عبدالخالق صاحب کلکتہ	۸/	۱۵۸	،، ۷۰۰۵۵	محمد معین صاحب ،،	ع/	۱۸۲	،، ۷۰۰۷۹	مس آر ایس خانصاحب ،،	۴/
۱۳۵	،، ۶۷۴۳۲	شیخ شجاع الدین بیرسٹر صاحب ،،	۸/	۱۵۹	،، ۷۰۰۵۶	محمد احمد صاحب ،،	مہ/	۱۸۳	،، ۷۰۰۸۰	مس کی کی خانصاحب ،،	۴/
۱۳۶	،، ۶۷۴۳۳	مولوی عبدالعزیز صاحب انصاری ،،	صہ/	۱۶۰	،، ۷۰۰۵۷	شیخ محمد فاروق صاحب ،،	عہ/	۱۸۴	،، ۷۰۰۸۱	الف اے خانصاحب ،،	۸/
۱۳۷	،، ۶۷۴۳۴	نصیر الدین احمد صاحب ،،	۲/	۱۶۱	،، ۷۰۰۵۸	محمد سرور صاحب ،،	۸/	۱۸۵	،، ۷۰۰۸۲	بیگم مولوی نور الرحمٰن صاحب کلکتہ	عہ/
۱۳۸	،، ۶۷۴۳۵	سید آغا احمد افندی صاحب ،،	عہ/	۱۶۲	،، ۷۰۰۵۹	انسپکٹر محمد سعید محمد شریف صاحبان	ہے/	۱۸۶	،، ۷۰۰۸۳	نصیر الدین صاحب ،،	۲/
۱۳۹	،، ۶۷۴۳۶	ایچ ایم عبدالحفیظ صاحب ،،	عہ/	۱۶۳	،، ۷۰۰۶۰	شیخ عبدالکریم صاحب ،،	عہ/	۱۸۷	،، ۷۰۰۸۴	مولوی عبدالعزیز صاحب انصاری ،،	صہ/
۱۴۰	،، ۶۷۴۳۷	شمس الدین صاحب ،،	۴/	۱۶۴	،، ۷۰۰۶۱	محمد رفیع صاحب ،،	۸/	۱۸۸	،، ۷۰۰۸۵	ایچ ایم حنیف صاحب ،،	عہ/
۱۴۱	،، ۶۷۴۳۸	ایم ایس مکی صاحب ،،	عہ/	۱۶۵	،، ۷۰۰۶۲	محمد یوسف صاحب ،،	۴/	۱۸۹	،، ۷۰۰۸۶	سید آغا احمد آفندی صاحب ،،	عہ/
۱۴۲	،، ۶۷۴۳۹	حاجی شیخ محمد سعید صاحب ،،	صہ/	۱۶۶	،، ۷۰۰۶۳	محمد کامل صاحب ،،	مہ/	۱۹۰	،، ۷۰۰۸۷	شین الدین صاحب ،،	۴/
۱۴۳	،، ۶۷۴۴۰	شیخ محمد صدیق صاحب ،،	عہ/	۱۶۷	،، ۷۰۰۶۴	شیخ محمد رفیع صاحب دوا والے ،،	ہے/	۱۹۱	،، ۷۰۰۸۸	ایم ایس مکی صاحب ،،	عہ/
۱۴۴	،، ۶۷۴۴۱	عرفان الٰہی صاحب ،،	۴/	۱۶۸	،، ۷۰۰۶۵	محمد تقی صاحب ،،	۴/	۱۹۲	،، ۷۰۰۸۹	مولوی محمد وزیر خانصاحب ،،	۴/
۱۴۵	،، ۶۷۴۴۲	محمد ابراہیم سراج الدین صاحب ،،	عہ/	۱۶۹	،، ۷۰۰۶۶	عمر حاجی ولی محمد صاحبان ،،	۴/	۱۹۳	،، ۷۰۰۹۰	محمد لیاقت اللہ خانصاحب ،،	مہ/
۱۴۶	،، ۶۷۴۴۳	عبدالحامد بیگ صاحب چغتائی ،،	عہ/	۱۷۰	،، ۷۰۰۶۷	عبدالکریم صاحب ،،	مہ/	۱۹۴	،، ۷۰۰۹۱	ریاض بہادر خانصاحب ،،	عہ/
۱۴۷	،، ۶۷۴۴۴	سید محمد عاصم صاحب ،،	مہ/	۱۷۱	،، ۷۰۰۶۸	قاسم دادا صاحب ،،	۴/	۱۹۵	،، ۷۰۰۹۲	پروفیسر محمد محفوظ الحق صاحب ،،	عہ/
۱۴۸	،، ۶۷۴۴۵	آمنہ خاتون صاحبہ ،،	عہ/	۱۷۲	،، ۷۰۰۶۹	اے غنی ملا صاحب ،،	۸/	۱۹۶	،، ۷۰۰۹۳	اے آزاد حسین صاحب ،،	عہ/
۱۴۹	،، ۶۷۴۴۶	بیگم مولوی نور الرحمٰن صاحب ،،	عہ/	۱۷۳	،، ۷۰۰۷۰	اے ایم خیرادی صاحب ،،	۸/	۱۹۷	،، ۷۰۰۹۴	محمد ابراہیم سراج الدین صاحب ،،	عہ/
۱۵۰	،، ۶۷۴۴۷	ایم زرکی صاحب ،،	عہ/	۱۷۴	،، ۷۰۰۷۱	محمد عمر عثمان اجمیری صاحب ،،	۸/	۱۹۸	،، ۷۰۰۹۵	میر عزیز الرحمٰن صاحب ،،	ہے/
۱۵۱	،، ۶۷۴۴۸	محمد شفیع صاحب مرید والا چکوالی ،،	۸/	۱۷۵	،، ۷۰۰۷۲	علی محمد عثمان اجمیری صاحب ،،	۸/	۱۹۹	،، ۷۰۰۹۶	فیاض الدین اینڈ کو ،،	عمہ/
۱۵۲	،، ۶۷۴۴۹	سعید الزماں صاحب ،،	عہ/	۱۷۶	،، ۷۰۰۷۳	محمد عثمان اجمیری صاحب ،،	۴	۲۰۰	،، ۷۰۰۹۷	مولوی قاضی محمد بشیر صاحب ،،	۶/
۱۵۳	،، ۶۷۴۵۰	بیگم الٰہی زمانی صاحب ،،	عہ/	۱۷۷	،، ۷۰۰۷۴	ابراہیم یوسف ایکیانی صاحب ،،	۸/	۲۰۱	،، ۷۰۰۹۸	انسپکٹر محمد سعید محمد شریف صاحبان	ہے/
۱۵۴	،، ۷۰۰۵۱	سید شاہ انوار حسین صاحب ،،	۴/	۱۷۸	،، ۷۰۰۷۵	علیہ روشن فاطمہ طاہرہ صاحبہ ،،	عمہ/	۲۰۲	۷۰۰۹۹	حاجی شمس الحق ممتاز الدین صاحبان	عہ ۵/
۱۵۵	،، ۷۰۰۵۲	محمد جمیل الدین صاحب ،،	۴/	۱۷۹	،، ۷۰۰۷۶	اے جے ویرانی صاحب ،،	۴/	۲۰۳	،، ۷۰۱۰۰	یونائیٹڈ آپٹیکل کمپنی ،،	عہ/
۱۵۶	،، ۷۰۰۵۳	حفیظ الرحمٰن خلیل الرحمٰن صاحبان ،،	عہ/	۱۸۰	،، ۷۰۰۷۷	عبدالوہاب صاحب ،،	۴/	۲۰۴	،، ۷۰۱۰۱	شیخ محمد صدیق صاحب ،،	عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم تحریر	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم تحریر	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم تحریر
۲۰۵	۱۰۲ دہلی	عرفان الٰہی صاحب کلکتہ	۴/	۲۲۹	۱۲۶ دہلی	حاجی محمد رفیع صاحب کلکتہ	۸/	۲۵۳	۹۰۰ دہلی	عبدالرزاق عبدالستار صاحبان	سے/
۲۰۶	〃 ۱۰۳	عبدالمنان صاحب 〃	عہ/	۲۳۰	〃 ۱۲۷	انور حسین سرفراز حسین صاحبان 〃	۸/	۲۵۴	〃 ۹۰۱	محمد تقی صاحب باڑی 〃	عہ/
۲۰۷	〃 ۱۰۴	مولوی حاجی نصیر محمد اکرم صاحب 〃	۴/	۲۳۱	〃 ۱۲۸	حاجی ملا محمد فضل کریم صاحبان 〃	عص/	۲۵۵	〃 ۹۰۲	خواجہ محمد شفیع صاحب 〃	عہ/
۲۰۸	〃 ۱۰۵	سید ریحان احمد صاحب 〃	ہ/	۲۳۲	〃 ۱۲۹	محمد اسحاق صاحب 〃	عہ/	۲۵۶	〃 ۹۰۳	مولوی سید محمد علی حیدر صاحب 〃	عہ/
۲۰۹	〃 ۱۰۶	خواجہ محمد شفیع صاحب 〃	۸/	۲۳۳	〃 ۱۳۰	حامد سعید صاحب 〃	۱۲/	۲۵۷	〃 ۹۰۴	حبیب گل صاحب 〃	۸/
۲۱۰	〃 ۱۰۷	عبدالستار صاحب 〃	۸/	۲۳۴	〃 ۱۳۱	محمد احمد صاحب 〃	۱۲/	۲۵۸	〃 ۹۰۵	محمود خاں صاحب 〃	۲/
۲۱۱	〃 ۱۰۸	محمد تقی صاحب 〃	ہ/	۲۳۵	〃 ۱۳۲	شاہ کلیم الرحمٰن صاحب 〃	ع/	۲۵۹	〃 ۹۰۶	عبدالرزاق صاحب 〃	۸/
۲۱۲	〃 ۱۰۹	شیخ محمد فاروق صاحب 〃	عہ/	۲۳۶	〃 ۱۳۳	غلام حسین صاحب 〃	عہ/	۲۶۰	〃 ۹۰۷	ایم اے رفیق صاحب 〃	ع/
۲۱۳	〃 ۱۱۰	محمد احمد صاحب 〃	عہ/	۲۳۷	〃 ۱۳۴	احمد ضیاء کریم صاحب 〃	۲/	۲۶۱	〃 ۹۰۸	ایم زی عارف صاحب 〃	۲/
۲۱۴	〃 ۱۱۱	محمد صالحین صاحب 〃	ع/	۲۳۸	〃 ۱۳۵	محمد فخر الدین صاحب 〃	عہ/	۲۶۲	〃 ۹۰۹	ایم اے رحمٰن صاحب 〃	ع/
۲۱۵	〃 ۱۱۲	مسز گرانٹ داؤج کمپنی	ع/	۲۳۹	〃 ۱۳۶	سنو برادرس صاحب 〃	عہ/	۲۶۳	〃 ۹۱۰	حاجی محمد اسمٰعیل صاحب اینڈ سنز 〃	۴/
۲۱۶	〃 ۱۱۳	مولوی محمد امین صاحب 〃	عہ/	۲۴۰	〃 ۱۳۷	حاجی عبدالکریم صاحب 〃	عہ/	۲۶۴	〃 ۹۱۱	شیخ عبدالرشید صاحب 〃	عص
۲۱۷	〃 ۱۱۴	شیخ شجاع الدین صاحب 〃	۸/	۲۴۱	〃 ۱۳۸	شیخ عبدالکریم صاحب 〃	عہ/	۲۶۵	〃 ۹۱۲	غلام نبی صاحب 〃	۴
۲۱۸	〃 ۱۱۵	عبدالخالق صاحب 〃	۸/	۲۴۲	〃 ۱۳۹	محمد حبیب اللہ صاحب صوفی 〃	۸/	۲۶۶	〃 ۹۱۳	شیخ منور احمد نظامی صاحب 〃	۲
۲۱۹	〃 ۱۱۶	مولوی عبدالقدیر صاحب 〃	۱۲/	۲۴۳	〃 ۱۴۰	رحمٰن الٰہی صاحب 〃	عہ/	۲۶۷	〃 ۹۱۴	لالہ محمد عاشقین صاحب 〃	۴/
۲۲۰	〃 ۱۱۷	سید معین الدین صاحب 〃	۴/	۲۴۴	〃 ۱۴۱	محمد عثمان صاحب 〃	عہ/	۲۶۸	〃 ۹۱۵	محمد یٰسین محمد عباس صاحبان 〃	۳/
۲۲۱	〃 ۱۱۸	سید شاہ محمد انوار حسین صاحب 〃	۴/	۲۴۵	〃 ۱۴۲	حاجی عبدالخالق صاحب 〃	عہ/	۲۶۹	〃 ۹۱۶	ایس ایم فیاض اینڈ کو 〃	ع/
۲۲۲	〃 ۱۱۹	مولوی محمد مبین صاحب اینڈ کو	صہ/	۲۴۶	〃 ۱۴۳	محمد اشفاق صاحب 〃	۸/	۲۷۰	〃 ۹۱۷	مولوی شمس الحق صاحب 〃	عہ/
۲۲۳	〃 ۱۲۰	ایم آر روزکی صاحب 〃	عہ/	۲۴۷	〃 ۱۴۴	مولوی حکیم الدین احمد صاحب 〃	سے/	۲۷۱	〃 ۹۱۸	غلام حیدر صاحب [illegible]	۳/
۲۲۴	〃 ۱۲۱	شیر علی اصغر علی صاحبان 〃	۸/	۲۴۸	〃 ۱۴۵	عبدالمجید صاحب 〃	۸/	۲۷۲	〃 ۹۱۹	وحید احمد صاحب 〃	ع/
۲۲۵	〃 ۱۲۲	آمنہ خاتون صاحبہ 〃	عہ/	۲۴۹	〃 ۱۴۶	عبدالرزاق صاحب 〃	۸/	۲۷۳	〃 ۹۲۰	ہدایت اللہ صاحب 〃	عہ/
۲۲۶	〃 ۱۲۳	سید محمد عاصم صاحب 〃	عہ/	۲۵۰	〃 ۱۴۷	مولوی نور محمد صاحب 〃	۸/	۲۷۴	〃 ۹۲۱	رحمٰن الٰہی صاحب 〃	عہ/
۲۲۷	〃 ۱۲۴	محمد سمیع احمد صاحب 〃	عہ/	۲۵۱	〃 ۱۴۸	محمد ہادی صاحب 〃	۴/	۲۷۵	〃 ۹۲۲	رحیم الدین حاجی عبدالکریم صاحبان 〃	عص
۲۲۸	〃 ۱۲۵	محمد فضل احمد صاحب 〃	عہ/	۲۵۲	〃 ۱۴۹	مولوی غلام محمد صاحب 〃	۴/	۲۷۶	〃 ۹۲۳	میاں محمد خاں صاحب [illegible] 〃	عصر/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم چندہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم چندہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم چندہ
۲۷۷	۶۷۲۴ بی	حاجی فضل ربی صاحب کلکتہ	۸/	۵	۵۰۶۱ بی	عثمان حسین خانصاحب بمبئی	عہ/	۲۹	۵۰۸۵ بی	حاجی ابوبکر صاحب جوہری بمبئی	عہ/
۲۷۸	۶۷۲۵	غلام ملک حمید صاحب ،	۸/	۶	۵۰۶۲	ایم اے باسط صاحب ،	عہ/	۳۰	۵۰۸۶	ابوبکر صاحب چھوٹانی ،	عہ/
۲۷۹	۶۷۲۶	عبدالرؤف صاحب ،	۱۲/	۷	۵۰۶۳	محمد عبداللہ صاحب بھدیسی ،	عہ/	۳۱	۵۰۸۷	عبدالکریم صاحب لالہ ،	عہ/
۲۸۰	۶۷۲۷	عبدالستار صاحب ،	۱۲/	۸	۵۰۶۴	قاضی عبدالرؤف صاحب جیلانی ،	۴/	۳۲	۵۰۸۸	حبیب رحیم صاحب پاریا ،	عہ/
۲۸۱	۶۷۲۸	محمد جمیل احمد صاحب اشرفی ،	۸/	۹	۵۰۶۵	کریم داد خانصاحب بھوپالی	۸/	۳۳	۵۰۸۹	ابراہیم ہادی صاحب ،	۴/
۲۸۲	۶۷۲۹	گرانڈ واچ کمپنی ،	ع/	۱۰	۵۰۶۶	سید عبداللہ امیر علی صاحب ،	۴/	۳۴	۵۰۹۰	فقیہ عباس صاحب آرائی ،	۴/
۲۸۳	۶۷۳۰	غلام حیدر جا کولا پنجابی صاحب ،	۸/	۱۱	۵۰۶۷	شیخ احمد صاحب شیخ ،	۴/	۳۵	۵۰۹۱	حسن علی صاحب برادرس ،	عـــہ/
۲۸۴	۶۷۳۱	شیخ عبدالغنی صاحب ،	عا/	۱۲	۵۰۶۸	مسز ڈاکٹر کے اے حمید صاحب ،	ع/	۳۶	۵۰۹۲	شیخ احمد عبداللطیف صاحب ،	۴/
۲۸۵	۶۷۳۲	ایس ایم عمر صاحب ،	۸/	۱۳	۵۰۶۹	ڈی زوردار خ صاحب ،	عہ/	۳۷	۵۰۹۳	ڈاکٹر محمد اسحاق صاحب ،	ع/
۲۸۶	۶۷۳۳	ایس مولا بخش برادرس ،	۸/	۱۴	۵۰۷۰	محمد یونس صاحب حافظ خجر ،	۸/	۳۸	۵۰۹۴	ایس ایم ابراہیم صاحب ،	عہ/
۲۸۷	۶۷۳۴	شیخ کالا چاند صاحب ،	۸/	۱۵	۵۰۷۱	عبدالرحمن محمد یوسف صاحب ،	۵ع/	۳۹	۵۰۹۵	عمر بن دلو دیوتا صاحب ،	عـــہ/
۲۸۸	۶۷۳۵	عبدالمنان صاحب ،	عہ/	۱۶	۵۰۷۲	صدیق سلیمان صاحب ،	عہ/	۴۰	۵۰۹۶	محمد عبدالمجید خانصاحب بیرے ،	۴/
۲۸۹	۶۷۳۶	اللہ بخش دوست محمد صاحبان ،	عہ/	۱۷	۵۰۷۳	قاضی ابو صاحب جیلانی ،	۴/	۴۱	۵۰۹۷	حافظ محمد علی صاحب زکریا بندر ،	۴/
۲۹۰	۶۷۳۷	محمد یوسف صاحب ،	ع/	۱۸	۵۰۷۴	محمد شبیر و علی محمد صاحبان ،	عہ/	۴۲	۵۰۹۸	چودھری صاحب سخت دہلوی	عہ/
۲۹۱	۶۷۳۸	محمد شفیع صاحب ،	ع/	۱۹	۵۰۷۵	عبدالعزیز غلام نبی صاحب ،	۴/	۴۳	۵۰۹۹	قاضی عبدالرحمن صاحب کیلانی ،	۴/
۲۹۲	۶۷۳۹	حاجی عبدالوہاب صاحب ،	للعہ/	۲۰	۵۰۷۶	محمد یسین صاحب کاتب ،	عہ/	۴۴	۵۱۰۰	عبدالحمید صاحب کاتب ،	۴/
۲۹۳	۶۷۴۰	قمرالحسن صاحب ،	۸/	۲۱	۵۰۷۷	عبدالحمید اسماعیل صاحب ،	عہ/	۴۵	۶۲۵۱	غلام علی باگلو صاحب کراچی	ـــہ/
۲۹۴	۶۷۴۱	بشیر احمد صاحب وانن	عـہ/	۲۲	۵۰۷۸	علی حاجی یوسف صاحب سوانی	عہ/	۴۶	۶۲۵۲	بمبئی موٹر اسٹورز ،	عـہ/
		میزان کل صالعہ/		۲۳	۵۰۷۹	ایم اے باسط صاحب ،	عہ/	۴۷	۶۲۵۴	خانصاحب فضل الٰہی خانصاحب ،	ـــہ/
		بمبئی		۲۴	۵۰۸۰	حکیم عبدالرحمن صاحب ،	۴/	۴۸	۶۲۵۵	شیخ محمد عبداللہ صاحب ،	ـــہ/
۱	۶۸۲	اے محمد رضا صاحب خانپور احمد آباد	معہ/	۲۵	۵۰۸۱	ابو سعید صاحب کالوکھے ،	۱۲/	۴۹	۶۲۵۶	مشتاق احمد صاحب ،	عـہ/
۲	۶۸۳	محمد انور صاحب بمبئی	عـہ/	۲۶	۵۰۸۲	محمود حسین صاحب مقری ،	۲/	۵۰	۶۲۵۹	عبدالرحمن خان صاحب اشہد شتر ،	عـہ/
۳	۵۰۵۹ بی	معین الدین صاحب حارث ،	عہ/	۲۷	۵۰۸۳	نور محمد نصیر الدین صاحب ،	سے/	۵۱	۶۲۶۰	خان بہادر عبدالستار خانصاحب ،	ـــہ/
۴	۵۰۶۰	اہلیہ صاحبہ معین الدین صاحب حارث	عہ/	۲۸	۵۰۸۴	حاجی حبیب حسنی صاحب جوہری ،	عہ/	۵۲	۶۲۶۳	حاجی عبدالرزاق انہڈکو ،	ـــہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۵۳	۲۲۳۴ بی	ڈاکٹر ... سعید صاحب کراچی	۸/			میزان کل للعہ/		۲	۵۹۵۴ بی	ایم بی جمال الدین صاحب مدراس	عہ/
۵۴	۲۲۳۲	غلام ... محمد خان صاحب ،	عہ/			**پنجاب وسرحد**		۳	۵۹۵۵	ایم بی جمال محی الدین صاحب ،	عہ/
۵۵	۲۲۳۹	میر غلام علی صاحب ،	عہ/	۱	۰۸۸	میر غلام رسول صاحب اچھرہ	صہ/	۴	۵۹۵۶	احمد حاجی محمد صاحب ،	ے/
۵۶	۲۲۴۰	میر محمد علی خانصاحب ،	سہ/	۲	۰۸۹	نور الٰہی صاحب ...	صہ/	۵	۵۹۵۷	سید نظام الدین صاحب ،	عہ/
۵۷	۲۲۴۱	آغا ز جار علی ابن قاضی صاحب ،	عہ/	۳	۰۹۰	سید محبت شاہ صاحب ،	ع/	۶	۵۹۵۸	بلی محمد اسمٰعیل صاحب ،	عہ/
۵۸	۲۲۴۳	محمد اسمٰعیل ایم کے ... صاحب ،	عہ/	۴	۰۹۱	محمد اعظم خاں صاحب ،	صہ/	۷	۵۹۵۹	حاجی آدم عبداللطیف اینڈ کو ،	ے/
۵۹	۲۲۴۵	... حسن صاحب "	عہ/	۵	۰۹۲	حاجی محمد خاں صاحب ،	صہ/	۸	۵۹۶۰	مولانا محمد حسین صاحب ...	صہ/
۶۰	۲۲۴۸	سیٹھ علی بھائی ایا بھائی جوہری بازار بمبئی	۸/	۶	۲۲۹۰ بی	محمد اشرف حسین صاحب ...	ع/	۹	۵۹۶۱	حکیم بی شاہ خانصاحب ،	صہ/
۶۱	۸۱۰۱	خلیل شرف الدین صاحب بمبئی	۳/	۷	۲۲۲۲	میاں محمد امین صاحب امرتسر	۶/	۱۰	۵۹۶۲	کا کا رشید احمد اینڈ کو ،	عہ/
۶۲	۸۱۰۲	حکیم عثمان سوبانی صاحب ،	۶/	۸	۲۲۲۳	میاں نذیر حسین صاحب ،	۶/	۱۱	۵۹۶۳	سی اے حاجی محمد قاسم اینڈ کو ،	عہ/
۶۳	۸۱۰۳	امیر حسین صاحب کاتب ،	۴/	۹	۲۲۲۴	میاں محمد یعقوب صاحب ،	۶/	۱۲	۵۹۶۴	محمد سیٹھ اینڈ سنز ،	ے/
۶۴	۸۱۰۴	... علی صاحب ... اکوٹ ...	۴/	۱۰	۲۲۲۵	شیخ محمد ... اینڈ کمپنی ،	۶/	۱۳	۵۹۶۵	پی ... فضل اللہ صاحب ،	ے/
۶۵	۸۱۰۵	مرزا اختر حسن صاحب وکیل ،	ع/	۱۱	۲۲۲۶	محمد عمر ... صاحب ،	عہ/	۱۴	۵۹۶۶	اے ایم مولوی ادھم صاحب ،	عہ/
۶۶	۸۱۰۶	محمد قمر الدین صاحب ڈسکہ ،	عہ/	۱۲	۲۲۲۷	میاں نذر احمد صاحب ،	ع/	۱۵	۵۹۶۷	پی ایم بادشاہ صاحب ،	عہ/
۶۷	۸۱۰۷	رئیس احمد صاحب جعفری ،	۸/	۱۳	۲۲۲۸	میاں شمس الدین نذیر احمد صاحبان ،	ع/	۱۶	۵۹۶۸	اے بی شیخ داؤد صاحب ،	ے/
۶۸	۸۱۰۸	قاضی عبدالرؤف صاحب جیلانی ،	۳/	۱۴	۲۲۲۹	میاں مولا بخش محمد شفیع صاحبان ،	عہ/	۱۷	۵۹۶۹	رحیم بیگ یونس بیگ اینڈ کو ،	ے/
۶۹	۸۱۰۹	خلیل الرحمن صاحب سرودھی ،	۴/	۱۵	۲۲۳۰	صوفی نذیر حسن صاحب ،	ع/	۱۸	۵۹۷۰	جمیل عبداللطیف صاحب ،	عہ/
۷۰	۸۱۱۰	معین الدین صاحب حارث ،	ع/	۱۶	۲۲۳۱	میاں عبدالکریم صاحب ،	ع/	۱۹	۵۹۷۱	حاجی دوست محمد صاحب ،	عہ/
۷۱	۸۱۱۱	اہلیہ صاحبہ معین الدین صاحب حارث ،	عہ/	۱۷	۲۲۳۲	شیخ آفتاب احمد صاحب ،	ع/	۲۰	۵۹۷۲	شیخ اللہ دتا صاحب ،	عہ/
۷۲	۸۱۱۲	عثمان حسین خانصاحب ،	ع/	۱۸	۲۲۳۳	شیخ عبدالخالق صاحب ،	ع/	۲۱	۵۹۷۳	ای کے حاجی محمد میرا اینڈ کو ،	عہ/
۷۳	۸۱۱۳	احمد حاجی یوسف صاحب ،	۸/	۱۹	۲۲۳۴	شیخ عبدالرحیم اینڈ سنز ،	ع/	۲۲	۵۹۷۴	حاجی میاں بخش الٰہی صاحب ،	عہ/
۷۴	۸۱۱۴	محمد یٰسین صاحب کاتب	۳/			میزان کل عہ/		۲۳	۵۹۷۵	میاں کریم بخش صاحب ،	عہ/
۷۵	۸۱۱۵	محمد یونس صاحب حافظ نگر "	۸/			**مدراس**		۲۴	۵۹۷۶	مولوی نذیر حسین صاحب ،	عہ/
۷۶	دوجہ سے	خواجہ عبدالحمید صاحب "	۱۱ عہ/	۱	۵۹۵۳ بی	محمد اسمٰعیل صاحب مدراس	عہ/	۲۵	۵۹۷۷	بیگم نذیر حسین صاحب ،	ے/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم محولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم محولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم محولہ
۲۶	۵۹۷۸ بی	ایم محمد حکیم صاحب مدراس	صر/	۵۰	۶۰۵۲ بی	حاجی بادشاہ صاحب مدراس	عہ/	۸	۶۰۷۱ بی	مولوی سید حسین صاحب حیدرآباد	عہ/
۲۷	، ۵۹۷۹	امیر پادشاہ صاحب ،	عہ/	۵۱	، ۶۰۵۳	حاجی عبدالرحمن اینڈ کو ،	عہ/	۹	، ۶۰۷۲	مولوی حامد حسن صاحب ،	عہ/
۲۸	، ۵۹۸۰	میاں فضل کریم صاحب ،	عہ/	۵۲	، ۶۰۵۴	ایم عبداللطیف ابراہیم صاحب ،	عہ/	۱۰	، ۶۰۷۳	ڈاکٹر یوسف حسین خاں صاحب ،	صہ/
۲۹	، ۵۹۸۱	میاں غلام مصطفیٰ صاحب ،	عہ/	۵۳	، ۶۰۵۵	سی ایس حاجی عبدالسبحان صاحب ،	ے/	۱۱	، ۶۰۷۴	مولوی سجاد مرزا صاحب ،	۱۰۰ ما/
۳۰	، ۵۹۸۲	میاں حاجی محمد یوسف صاحب ،	عہ/	۵۴	، ۶۰۵۶	ایم حاجی عبدالرحمن صاحب ،	ے/	۱۲	، ۶۰۷۵	مولوی احمد مرزا صاحب ،	۱۰۰ قا/
۳۱	، ۵۹۸۳	محمد اسمٰعیل صاحب ،	عہ/	۵۵	، ۶۰۵۷	ایس ایم حنیف صاحب ،	عہ/	۱۳	، ۶۰۷۶	ڈاکٹر جعفر حسین صاحب ،	عہ/
۳۲	، ۵۹۸۴	مولوی میاں خدا بخش صاحب ،	عہ/	۵۶	، ۶۰۵۸	ٹی عبدالرحیم صاحب ،	عہ/	۱۴	، ۶۰۷۷	نواب اکبر یار جنگ بہادر ،	[illegible]
۳۳	، ۵۹۸۵	میاں احمد حسن صاحب ،	عہ/	۵۷	، ۶۰۵۹	ڈی ایس محمد ابراہیم صاحب ،	صر/	۱۵	، ۶۰۷۰	سیٹھ ابراہیم ابو صاحب ،	عہ/
۳۴	، ۵۹۸۶	میاں محمد صدیق صاحب ،	عہ/	۵۸	، ۶۰۶۰	ایوب بلال اینڈ سنز ،	عہ/	۱۶	، ۶۰۷۹	ٹاوٹ ریڈی صاحب ،	عہ/
۳۵	، ۵۹۸۷	حاجی میاں مولا بخش صاحب ،	عہ/	۵۹	، ۶۰۶۱	محمد امین صاحب ،	ے/	۱۷	، ۶۰۸۰	سرما ریڈی صاحب ،	عہ/
۳۶	، ۵۹۸۸	میاں محمد شفیع صاحب ،	عہ/	۶۰	، ۶۰۶۲	مولانا دوست محمد صاحب ،	عہ/	۱۸	، ۶۰۸۱	ونکٹیشور راؤ صاحب ،	عہ/
۳۷	، ۵۹۸۹	حکیم مخدوم اشرف صاحب ،	صر/	۶۱	، ۶۰۶۳	محمد لطیف صاحب ،	عہ/	۱۹	، ۶۰۸۲	ڈاکٹر مقبول علی صاحب ،	عہ/
۳۸	، ۵۹۹۰	سید یوشا صاحب ،	صر/	۶۲	، ۶۰۶۴	کاکا عبدالعزیز صاحب نہیم ،	عہ/	۲۰	، ۶۰۸۳	مولوی حسن لطیف صاحب ،	صہ/
۳۹	، ۵۹۹۱	ایچ جے جلال الرحمن صاحب ،	عہ/	۶۳	، ۶۰۶۵	مولوی صبغت اللہ صاحب بختیاری ،	ے/	۲۱	، ۶۰۸۴	ڈاکٹر رضی الدین صاحب ،	عہ/
۴۰	، ۵۹۹۲	بی پوکر صاحب ،	صر/	۶۴	، ۶۷۵۴	ایم حسین اینڈ برادرس ،	عہ/	۲۲	، ۶۰۸۵	منظور احمد خاں صاحب ،	عہ/
۴۱	، ۵۹۹۳	جی ایس سری نواس ایر صاحب ،	عہ/			میزان کل ۱۱۱۱عہ/		۲۳	، ۶۰۸۶	مولوی احمد محی الدین صاحب ،	عہ/
۴۲	، ۵۹۹۴	مولنا اے ڈی بخاری صاحب ،	عہ/			حیدرآباد دکن		۲۴	، ۶۰۸۷	محمد احسن صاحب ،	صہ/
۴۳	، ۵۹۹۵	گلزار صاحب ،	عہ/	۱	۷۸۷	ڈاکٹر اے ایل سعید صاحب حیدرآباد	صر/	۲۵	، ۶۰۸۸	مولوی حمید حسین صاحب ،	عہ/
۴۴	، ۵۹۹۶	نذیر حسین صاحب ،	عہ/	۲	۸۳۳	حیدر محمد خاں صاحب ناندیڑ	عہ/	۲۶	، ۶۰۸۹	مولوی محمود حسن صاحب ،	للعہ/
۴۵	، ۵۹۹۷	سوشن این ایم کریم اینڈ کمپنی ،	۲۰۰ سا/	۳	۶۰۷۷ بی	شیخ محمد حسین صاحب حیدرآباد	عہ/	۲۷	، ۶۰۹۰	مولوی عبداللہ باشا صاحب ،	صہ/
۴۶	، ۵۹۹۸	میا کیک اے اسمٰعیل صاحب ،	۶۰ ثہ/	۴	، ۶۰۷۶	مولوی انوار اللہ صاحب ،	صہ/	۲۸	، ۶۰۹۱	مولوی مصطفیٰ بیگ صاحب ،	صہ/
۴۷	، ۵۹۹۹	ابراہیم جلال صاحب ،	۶۰ ثہ/	۵	، ۶۰۷۸	مولوی محمد یونس صاحب ،	صہ/	۲۹	، ۶۰۹۲	اکبر علی خاں صاحب ،	صہ/
۴۸	، ۶۰۰۰	حافظ محمد یوسف صاحب ،	عہ/	۶	، ۶۰۷۹	مولوی ضیاء الحق صاحب ،	صہ/	۳۰	، ۶۰۹۳	مولوی محمود حسن صاحب ،	صہ/
۴۹	، ۶۰۰۱	الف کے حبیب اینڈ کو ،	عہ/	۷	، ۶۰۸۰	احمد شاہ خاں صاحب ،	سے/	۳۱	، ۶۶۹۰	شمس العین صاحب زبیری افضل گنج	۹۵/۱۱ عہ/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۳۲	۱۹۲، بی	شبیر حسن صاحب [illegible]	ہ؍	۱۵	۳۲۶۲ بی	سراج الحق صاحب پٹنہ	عہ؍	۳۹	۳۶۴۲ بی	ڈاکٹر [illegible] صاحب آرہ	سے؍
۳۳	۵۰۰ ی	سید صفدر حسین صاحب [illegible]	عصہ؍	۱۶	۰۳۲۶۳	ادریس علی صاحب "	سے؍	۴۰	۳۶۴۳	مولوی محمد حنیف خاں صاحب ،	عہ؍
۳۴	۰۵۰۰۸	سید ضیاء الدین احمد صاحب ،	للعہ؍	۱۷	۰۳۲۶۴	محمد یعقوب صاحب ،	عہ؍	۴۱	۰۳۶۴۴	سید ذاکر حسین صاحب ،	ہ؍
۳۵	۰۵۰۰۹	عزیز الدین محمد صاحب صدیقی ،	للعہ؍	۱۸	۰۳۲۶۵	[illegible] حکیم ابو الفرح صاحب ،	ے؍	۴۲	۰۳۶۴۵	مولوی محمد طیب صاحب ،	عہ؍
۳۶	۰۵۰۹	مولوی داؤد حسن صاحب ،	سے؍	۱۹	۰۳۲۶۶	عبد الغنی صاحب ،	عہ؍	۴۳	۰۳۶۴۶	مولوی محمد اسمٰعیل صاحب ،	ع؍
۳۷	۰۰۵۰۰	مولوی بشیر الدین صاحب ،	ع؍	۲۰	۰۳۶۲۲	مولوی تجمل حسین صاحب ،	عہ؍	۴۴	۰۳۶۴۷	مولوی سید ابو البرکات صاحب ،	ع؍
۳۸	۰۵۰۳	مولوی اعجاز حسین صاحب ،	ع؍	۲۱	۰۳۶۲۳	نواب علی سجاد صاحب ،	عہ؍	۴۵	۰۳۶۴۸	مولوی محمد امیر صاحب ،	عہ؍
۳۹	۰۵۰۸	مولوی عبد الغنی صاحب ،	ع؍	۲۲	۰۳۶۲۴	مولوی سید فضیل حسین صاحب ،	عہ؍	۴۶	۰۳۶۴۹	مولوی شرافت حسین صاحب ،	عہ؍
		(۱۲۲۱) میزان کل اللعہ ۵،۲؟		۲۳	۰۳۶۲۵	مرزا اختر حسین صاحب "	ہ؍	۴۷	۰۳۶۵۰	علی متقی نقوی صاحب ،	ع؍
	بہار			۲۴	۰۳۶۲۶	مولوی سید عبد الحمید صاحب "	سے؍	۴۸	۰۰۶۹۳	مولوی سید محمد حسن صاحب مظفرپور	عہ؍
۱	۰۰۰	مولوی سید محمد رشید صاحب باکی پور	تا؍	۲۵	۰۳۶۲۷	محمد شفیع الحق صاحب ،	ہ؍	۴۹	۰۰۱۹۴	مولوی سید محمد حسن صاحب ،	عہ؍
۲	۰۰۸	مولوی الہ بخش صاحب مظفرپور	سے؍	۲۶	۰۳۶۲۸	احسان احمد صاحب ،	عہ؍	۵۰	۰۰۱۹۵	مولوی محمد حسین صاحب ،	عہ؍
۳	۸۳۳	مولوی نظیر عالم صاحب کان پور	عہ؍	۲۷	۰۳۶۲۹	حکیم محمد ادریس صاحب "	للعہ؍	۵۱	۰۰۱۹۶	حافظ نور محمد صاحب ،	ہ؍
۴	۱۰۶۶ بی	حافظ محمد رفیق صاحب گیا	سے؍	۲۸	۰۳۶۳۱	مولوی عبد العزیز صاحب ،	ع؍	۵۲	۰۰۱۹۷	مولوی عبد القادر صاحب ،	عہ؍
۵	۰۱۰۶۷	حاجی عبد الغنی صاحب ،	ے؍	۲۹	۰۳۶۳۲	حافظ عبد العزیز صاحب ،	ہ؍	۵۳	۰۰۹۵۳	محمد فائق صاحب سارن	ع؍
۶	۰۰۶۸	محمد سلیم صاحب ،	سے؍	۳۰	۰۳۶۳۳	مولوی سید محمد ایوب صاحب ،	سے؍	۵۴	۰۰۹۵۳	مولوی سید محمد جان صاحب موتیہاری	عہ؍
۷	۰۳۲۵۴	منشی عبد الحکیم صاحب جمشید پور	ع؍	۳۱	۰۳۶۳۴	عبد الخالق صاحب آرہ	ع؍	۵۵	۰۰۹۵۴	حاجی شیخ عبد الحق بشیر احمد صاحبان ،	ہ؍
۸	۰۳۲۵۵	شہاب الدین صاحب ،	عہ؍	۳۲	۰۳۶۳۵	مولوی محمد سمیع الرحمن صاحب ،	عہ؍	۵۶	۰۰۹۵۶	مولوی عبد الرحمن صاحب ،	ع؍
۹	۰۳۲۵۶	مولوی رمضان علی صاحب ،	سے؍	۳۳	۰۳۶۳۶	مولوی محمد ہارون صاحب ،	ہے؍	۵۷	۰۰۹۵۷	مولوی فرحت حسین صاحب ،	ع؍
۱۰	۰۳۲۵۷	مستری محمد علی صاحب ،	عہ؍	۳۴	۰۳۶۳۷	مولوی عشرت حسین صاحب ،	عہ؍	۵۸	۰۰۹۵۸	مولوی میاں علی احمد صاحب ،	ع؍
۱۱	۰۳۲۵۸	ماسٹر عبد العزیز صاحب ،	عہ؍	۳۵	۰۳۶۳۸	نصرت حسین صاحب ،	عہ؍	۵۹	۰۰۹۵۹	مولوی عبد الغفور صاحب ،	عہ؍
۱۲	۰۳۲۵۹	فضل کریم خاں صاحب ،	عہ؍	۳۶	۰۳۶۳۹	محمد طہٰ صاحب ،	عہ؍	۶۰	۰۰۹۶۰	محمد ابراہیم صاحب مظفرپور	عہ؍
۱۳	۰۳۲۶۰	سید معز الدین صاحب ،	سے؍	۳۷	۰۳۶۴۰	مولوی محمد کرم علی صاحب ،	سے؍	۶۱	۰۰۹۶۲	مولوی سید ابو ظفر صاحب ،	ع؍
۱۴	۰۳۲۶۱	فضل الرحمن صاحب ابو الفضل ،	سے؍	۳۸	۰۳۶۴۱	عبد العزیز صاحب "	سے؍	۶۲	۰۰۹۶۴	مولوی ابو محمود صاحب ،	عہ؍

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۶۳	۶۹۶۵ بی	مولوی سید ابوظفر صاحب ندوی مظفرپور	مہ/	۷۷	۶۹۸۳ بی	وصی احمد صاحب جمشید پور	۶/	۹۱	۶۹۹۹ بی	سید اقبال یوسف صاحب [illegible]	۶/
۶۴	۶۹۶۶	مولوی محمد ادریس صاحب مظفرپور	مہ/	۷۸	۶۹۸۴	ظہیر الدین احمد صاحب ،	عہ/	۹۲	۷۰۰۰	مولوی عبدالملک صاحب آرہ	عہ/
۶۵	۶۹۶۷	مولوی محمد ایوب خان صاحب مونگیر	سے	۷۹	۶۹۸۵	احمد صاحب ،	عہ/			میزان کل ۱۸ عہ/	
۶۶	۶۹۶۸	مولوی محمد ابراہیم صاحب پورنیہ	مہ/	۸۰	۶۹۸۶	گوہر شریف صاحب ،	۴/		سی پی		
۶۷	۶۹۶۹	مولوی جمیل احمد صاحب مظفرپور	مہ/	۸۱	۶۹۸۷	سلطان محمد صاحب ،	عہ/	۱	۶۷۵۱ بی	چودھری محمد امین صاحب کامٹی	صہ/
۶۸	۶۹۷۰	حکیم محمد عبدالشکور صاحب ،	۶/	۸۲	۶۹۸۸	فرید خاں صاحب ،	۴/	۲	۶۷۵۲	منشی عبدالقادر صاحب انگر ،	صہ/
۶۹	۶۹۷۳	ڈاکٹر حمید الدین صاحب انصاری ،	۶/	۸۳	۶۹۸۹	عبدالحفیظ صاحب ،	عہ/	۳	۶۷۵۳	عبدالسلام صاحب فاروقی ،	عہ/
۷۰	۶۹۷۴	مولوی افضل حسین صاحب ،	صہ/	۸۴	۶۹۹۰	حبیب اللہ خاں صاحب ڈالٹن گنج	صہ/	۴	۶۷۵۵	عبدالحمید صاحب انصاری وردھا	۶/
۷۱	۶۹۷۵	سید منظور احمد صاحب ،	ے/	۸۵	۶۹۹۱	عبدالحمید شہیدی صاحب ،	عہ/	۵	۶۷۵۶	عبدالرشید صاحب صدیقی ،	عہ/
۷۲	۶۹۷۶	سید حفیظ امام صاحب ،	۶/	۸۶	۶۹۹۳	محمد شریف صاحب ،	ے/			میزان کل عہ/	
۷۳	۶۹۷۷	محمد یعقوب صاحب ،	عہ/	۸۷	۶۹۹۴	شیخ معشوق صاحب ،	صہ/		سنٹرل انڈیا		
۷۴	۶۹۷۹	سر زین الاسلام صاحب جمشید پور	عہ/	۸۸	۶۹۹۵	محمد عابد صاحب فاروقی جمشید پور	عہ/	۱	۶۹۵	عالیمرتبت ہز ہائینس ملک خلیفہ صاحب	
۷۵	۶۹۸۰	عبدالحمید صاحب ،	صہ/	۸۹	۶۹۹۷	ایم اے رحمن صاحب ،	۴/			ڈاکٹر سید حسن عباسی صاحب بھوپال	عہ/
۷۶	۶۹۸۱	سید تفضل حسین صاحب ،	مہ/	۹۰	۶۹۹۶	ایچ ایس ایم تفضل کریم صاحب ،	صہ/			میزان کل عہ/	

عطیات

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۸۰۴	عبدالقیوم صاحب گورکھپور	عہ/	۵	۸۲۶	محمد شمس الاسلام صاحب شملہ	للعہ/	۹	۸۵۰	ڈاکٹر مظہر الحق صاحب گورنر ہاؤس بمبئی	للعہ/
۲	۸۰۷	نواب غلام احمد صاحب کلامی بنگلور	۱۲ ے/	۶	۸۳۰	سید علیم الدین صاحب مرادآباد	صہ/	۱۰	۸۵۱	جلال ملک صاحب ،	للعہ/
۳	۷۹۷	جلال احمد صاحب دیوانہ کوئٹہ	۲ عہ/	۷	۸۳۱	محمد رفیق صاحب مولوبرا	صہ/	۱۱	۸۵۲	اہلیہ صاحبہ عثمان سبحانی صاحب ،	للعہ/
۴	۸۱۳	سید احمد صاحب بارہ بنکی	صہ/	۸	۸۲۹	معین الدین صاحب حارث بمبئی	للعہ/	۱۲	۸۵۳	واجد محمود صاحب "	صہ/

گذشتہ سے پیوستہ

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۳	[illegible]	والدہ صاحبہ ڈاکٹر عبد الحمید حسن صاحب [illegible]	عہ	۳۷	۰۰۰۷۴ بی	سیٹھ [illegible] محمد صاحب پوربندر	عہ/	۶۱	۰۵۲۲۹ بی	مولوی [illegible] الدین صاحب سیوہارہ	ع/
۱۴	۰۰۰۵۱ بی	قاضی احمد میاں اختر صاحب جوناگڑھ	عہ/	۳۸	۰۰۰۷۵	سیٹھ محمد حاجی موسیٰ صاحب ،،	عہ/	۶۲	۰۵۲۳۳	مولوی بہاء الدین صاحب ،،	عہ/
۱۵	۰۰۰۵۲	اسمٰعیل پرانی والا صاحب میمن واڑہ	صہ/	۳۹	۰۰۰۷۶	سیٹھ حاجی عیسیٰ صاحب ،،	عہ/	۶۳	۰۵۲۳۴	قاضی ظہیر الحسن صاحب ،،	عہ/
۱۶	۰۰۰۵۳	عبد الکریم صاحب ،،	صہ/	۴۰	۰۰۰۷۷	سیٹھ ابو بکر ہاشم صاحب ،،	عہ/	۶۴	۰۵۲۳۵	مولوی اشفاق حسین صاحب ،،	۸/
۱۷	۰۰۰۵۴	حاجی احمد [illegible] صاحب ویراول	عہ/	۴۱	۰۰۰۷۸	سیٹھ اعظم خاں احمد خاں صاحب ،،	عہ	۶۵	۰۵۲۳۶	مولانا خلیل الرحمٰن صاحب ،،	ع/
۱۸	۰۰۰۵۵	حاجی [illegible] حاجی ہاشم صاحب ،،	عہ/	۴۲	۰۰۰۷۹	سیٹھ حاجی یوسف میاں حاجی محمد [illegible] صاحب	عہ	۶۶	۰۵۲۳۷	حاجی حبیب الرحمٰن صاحب ،،	عہ/
۱۹	۰۰۰۵۶	بی نتھو بھائی صاحب ،،	عہ	۴۳	۰۰۰۸۰	سیٹھ [illegible] احمد صاحب دھوراجی	عہ/	۶۷	۰۵۲۳۸	محمد جمیل الرحمٰن صاحب ،،	عہ/
۲۰	۰۰۰۵۷	[illegible] شاہ صاحب ،،	عہ/	۴۴	۰۰۰۸۱	سیٹھ عبد الکریم لال صاحب [illegible]	عہ/	۶۸	۰۵۲۳۹	حافظ عبد الحمید صاحب ،،	عہ/
۲۱	۰۰۰۵۸	اسلام بوٹ پریس ،،	صہ/	۴۵	۰۰۰۸۲	حاجی محمد شاہ محمد صاحب ،،	عہ/	۶۹	۰۵۲۴۰	چودھری مظہر حسن صاحب ،،	عہ
۲۲	۰۰۰۵۹	[illegible] داس کرشن داس صاحب	/	۴۶	۰۰۰۸۳	خان بہادر بدیع الزماں صاحب [illegible]	للعہ	۷۰	۰۵۲۴۱	محمد اسمٰعیل صاحب ،،	/
۲۳	۰۰۰۶۰	عبد الرحمٰن داؤد خان صاحب [illegible]	صہ	۴۷	۰۰۰۸۵	سیٹھ حاجی عبد الستار حاجی [illegible] صاحب [illegible]	عہ	۷۱	۰۵۲۴۲	رشید احمد صاحب	عہ/
۲۴	۰۰۰۶۱	سیٹھ عبد اللہ صاحب تلاوڑہ	عہ/	۴۸	۰۰۰۸۶	سیٹھ عبد الرحمٰن عبد اللطیف صاحب ،،	صہ/	۷۲	۰۵۲۴۳	شیخ شہزاد علی صاحب ،،	عہ/
۲۵	۰۰۰۶۲	سیٹھ [illegible] صاحب [illegible]	صہ	۴۹	۰۰۰۸۷	سیٹھ قاسم [illegible] صاحب ،،	عہ/	۷۳	۰۵۲۴۴	شیخ شفیق احمد صاحب ،،	[illegible]
۲۶	۰۰۰۶۳	حاجی حبیب الکریم صاحب کتیانہ	صہ/	۵۰	۰۰۰۸۸	[illegible] داؤد صاحب ،،	عہ/	۷۴	۰۵۲۴۶	ڈاکٹر رشید احمد صاحب	[illegible]
۲۷	۰۰۰۶۴	حاجی آدم حسین داؤد [illegible] صاحب [illegible]	عہ/	۵۱	۰۰۰۸۹	حسین قاسم صاحب راجکوٹ	عہ/	۷۵	۰۵۲۴۷	محمد شفیع صاحب	
۲۸	۰۰۰۶۵	سیٹھ حاجی یوسف حاجی محمد صاحب پوربندر	عہ/	۵۲	۰۰۰۹۰	ایوب عبد اللطیف صاحب ،،	عہ/	۷۶	۰۵۲۴۸	خورشید الاسلام صاحب	
۲۹	۰۰۰۶۶	اے محمد صاحب [illegible]	عہ/	۵۳	۰۰۰۹۱	عبد الرحیم صاحب ،،	عہ/	۷۷	۰۵۲۴۹	شیخ سعید الدین صاحب	
۳۰	۰۰۰۶۷	غلام حسین سلیمان صاحب ،،	صہ/	۵۴	۰۰۰۹۲	ایک مسلمان ،،	عہ/	۷۸	۰۵۲۵۰	شیخ علیم الدین صاحب	[illegible]
۳۱	۰۰۰۶۸	حاجی ابو یوسف صاحب ،،	عہ/	۵۵	۰۰۰۹۳	اے شاہ حسین صاحب ،،	ع/	۷۹	۰۵۲۵۱	شیخ مجید [illegible] صاحب	[illegible]
۳۲	۰۰۰۶۹	حاجی موسیٰ نور محمد صاحب ،،	صہ/	۵۶	۰۰۰۹۴	سیٹھ عبد المجیب حاجی [illegible] صاحب ،،	عہ/	۸۰	۰۵۲۵۳	حکیم ڈاکٹر مظاہر حسین صاحب	[illegible]
۳۳	۰۰۰۷۰	سی ایل منکاد صاحب ،،	صہ/	۵۷	۰۰۰۹۵	میمن عثمان صاحب دیرا ،،	ع/	۸۱	۰۵۲۵۴	حکیم سید علی صاحب	[illegible]
۳۴	۰۰۰۷۱	انیس احمد صاحب ،،	عہ/	۵۸	۰۰۸۰۱	غلام احمد ضیاء اللہ صاحب سورت	صہ/	۸۲	۰۵۲۵۵	منشی عبد الرحمٰن صاحب	
۳۵	۰۰۰۷۲	جنیابیو صاحب ،،	عہ/	۵۹	۰۰۸۰۲	آئی ایم کڑوا صاحب [illegible]	صہ/	۸۳	۰۵۲۵۶	محمد یحییٰ صاحب	
۳۶	۰۰۰۷۳	سیٹھ ابو بکر حاجی قاسم صاحب راناوڑ	عہ/	۶۰	۰۵۲۲۸	مولوی انوار حسین صاحب سیوہارہ	۲/	۸۴	۰۵۲۵۷	[illegible] محمد حسن صاحب	

نمبر شمار	وصولیہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	وصولیہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	وصولیہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۸۵	۲۲۴، بی	بیگم ارتضیٰ کریم صاحبہ لکھنؤ	عہ/	۱۰۰	۲۳۹، بی	انسپکٹر صاحب نگینہ	عہ/	۱۱۵	۵۶۴، بی	علیم اللہ صاحب اورنگ آباد	۴/
۸۶	۲۲۵ ״	ذریعہ منشی عبدالرحمن صاحب سیوہارہ	عہ/	۱۰۱	۹۹۰ ״	ایس ایم رمضان علی صاحب [illegible]	صہ/	۱۱۶	۵۶۵ ״	خواجہ حیات اللہ صاحب ״	۴/
۸۷	۲۲۶ ״	ظہیر جلیل صاحب شادانی مرادآباد	عہ/	۱۰۲	۹۵۰ ״	محمد نور صاحب گورکھپور	۱۲/	۱۱۷	۵۶۶ ״	بشیرالدین صاحب ״	۳/
۸۸	۲۲۷ ״	محمد میاں صاحب ״	۸/	۱۰۳	۹۵۵ ״	شمس الحق صاحب موتیہاری	عگ/	۱۱۸	۵۶۷ ״	امین خاں صاحب ״	۳/
۸۹	۲۲۸ ״	دیدیا بورام صاحب ״	۸/	۱۰۴	۹۶۱ ״	مولوی عبدالرب صاحب مظفرپور	عہ/	۱۱۹	۵۶۸ ״	سدھ لنگیا صاحب ״	۳/
۹۰	۲۲۹ ״	محمد رفیع اللہ صاحب شیرکوٹ	عہ/	۱۰۵	۹۶۳ ״	״ عبدالودود صاحب ״	عہ/	۱۲۰	۵۶۹ ״	دتاترے راؤ صاحب ״	۳/
۹۱	۲۳۰ ״	اسرار اللہ صاحب ״	عہ/	۱۰۶	۹۶۱ ״	سید عزیزالرحمن صاحب ״	صہ/	۱۲۱	۵۷۰ ״	بھگوان راؤ صاحب ״	۳/
۹۲	۲۳۱ ״	واجد علی صاحب ״	عہ/	۱۰۷	۹۶۷ ״	ڈاکٹر زین العابدین صاحب ״	عہ/	۱۲۲	۵۷۱ ״	دتو ناتھ راؤ صاحب ״	۳/
۹۳	۲۳۲ ״	منشی شفیق احمد صاحب سیوہارہ	عہ/	۱۰۸	۹۷۰ ״	مولوی شفیع داؤدی صاحب ״	عگ/	۱۲۳	۵۷۲ ״	چندر شیکھر مولی صاحب ״	۳/
۹۴	۲۳۳ ״	جیرمن صاحب شیرکوٹ	عگ/	۱۰۹	۹۸۳ ״	سید تفضل حسین صاحب جمشید پور	عہ/	۱۲۴	۵۷۳ ״	سید محی الدین صاحب ״	۳/
۹۵	۲۳۴ ״	جمیرن صاحب نگینہ	عا/	۱۱۰	۹۹۲ ״	سردار صاحب ״	عا	۱۲۵	۵۷۴ ״	مولوی محمد ابراہیم صاحب ״	۳/
۹۶	۲۳۵ ״	عبدالصمد صاحب ״	صہ/	۱۱۱	۳۶۳ ״	سید جان محمد صاحب سہسرام	عہ/	۱۲۶	۵۷۵ ״	رام لال صاحب ״	۳/
۹۷	۲۳۶ ״	رتن لال صاحب ״	عگ/	۱۱۲	۲۰۰ ״	محمد یوسف صاحب اورنگ آباد	۴/				
۹۸	۲۳۷ ״	محمد جمیل خاں صاحب ״	ص/	۱۱۳	۵۶۲ ״	سید محمود مغربی صاحب ״	۴/			میزان کل مبلغ ۸۷۳ ۲/	
۹۹	۲۳۸ ״	انسپکٹر صاحب شیرکوٹ	عہ/	۱۱۴	۸۱۳ ״	محمد ساجد صاحب ״	۴/				

تحریک حلقہ ہمدردانِ جامعہ

جدید اضافہ

ذیل میں ہم اپنے ان کرم فرماؤں کے اسمائے گرامی درج کرتے ہیں جو ماہ اگست سنہ ۳۸ء میں حلقہ ہمدردان میں شریک ہوئے۔

نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب	نمبر شمار	ہمدرد نمبر	اسم گرامی جناب
۱	۷۵۲۰	حاجی حسن صاحب حیدرآباد دکن	۴	۷۵۲۳	محمد عمادالدین اشرف صاحب بہار	۷	۷۵۲۶	حامد اللہ صاحب لکھنؤ
۲	۷۵۲۱	حبیب الرحمٰن قدوائی صاحب "	۵	۷۵۲۴	محمد ولی صاحب کریم نگر	۸	۷۵۲۷	سید محمد جمیل صاحب "
۳	۷۵۲۲	جے این ڈار صاحب دہرہ دون	۶	۷۵۲۵	سید ارشاد حسین صاحب ہاشمی ابراہیم آباد بنگی	۹	۷۵۲۸	عظمت الرحمٰن صاحب "

مستقل امداد و عطیات

ذیل کی رقوم جو ماہ اگست سنہ ۳۸ء میں ہمیں اپنے مہتممین اور سفراء کی معرفت وصول ہوئی ہیں درج رجسٹر ہو چکی ہیں اندراجات میں صحت کا خیال رکھا گیا ہے اگر کوئی غلطی رہ گئی ہو تو اطلاع بخشنے دفتر ممنون ہوگا۔

اس سلسلہ میں یہ بات ملحوظ رہنی چاہیئے کہ مہینہ کے آخری دنوں کی وصولیابی بعض دفتری مجبوریوں کی وجہ سے دوسرے مہینہ میں محسوب ہوتی ہے۔ اس لئے اگر بعض حضرات کے نام اس فہرست میں درج نہ ہوں تو انھیں آئندہ اشاعت کا انتظار کرنا چاہیئے دمرتب

اگست سنہ ۳۸ء

دہلی و نئی دہلی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۱	قاضی ایم اے طاہر صاحب	ع/	۴	۱ سی	احسن حامد علی صاحب مکتبہ جامعہ	عہ/	۷	۴ سی	منشی علی احمد خاں صاحب	عہ
۲	۲	سید شاہد علی اینڈ برادرس	صہ/	۵	۲ "	آغا حسین صاحب "	۸/	۸	۵ "	معین الدین صاحب	عہ/
۳	۳۷	خواجہ عبدالمجید صاحب بی اے	ے/	۶	۳ "	محمد شفیع صاحب "	عہ/	۹	۶ "	اللہ بخش محمد سعید محمد شریف صاحبان	ے/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۰	۷ سی	حاجی عبداللہ خاں صاحب	عہ/	۳۴	۳۱ سی	عبدالحی صاحب	عہ/	۵۸	۵۵ سی	شاکر علی صاحب	عـ/
۱۱	۸ ،،	منشی حفیظ احمد صاحب	۴/	۳۵	۳۲ ،،	محمد عبدالخالق شہاب الدین صاحبان	عہ/	۵۹	۵۶ ،،	حافظ عبدالحق سراج الحق گوشت والے	عـ/
۱۲	۹ ،،	محمد دیدار خاں صاحب	۸/	۳۶	۳۳ ،،	حاجی قادر بخش مولا بخش صاحبان	ے/	۶۰	۵۷ ،،	شمس العارفین صاحب گلاس والے	عـ/
۱۳	۱۰ ،،	رحمت اللہ خاں صاحب	۴/	۳۷	۳۴ ،،	آمنہ خاتون صاحبہ	۸/	۶۱	۵۸ ،،	مسز ڈاکٹر ایف ڈی محمود صاحبہ	عـ/
۱۴	۱۱ ،،	زاہد حسین صاحب	صہ/	۳۸	۳۵ ،،	سید عزیز الدین صاحب	عـ/	۶۲	۵۹ ،،	مقبول احمد صاحب	عـ/
۱۵	۱۲ ،،	محمد رفیق صاحب	عـ/	۳۹	۳۶ ،،	حافظ سراج الدین صاحب	۲/	۶۳	۶۰ ،،	شیخ محمد یوسف صاحب	صہ/
۱۶	۱۳ ،،	انیس مولا بخش صاحب	عہ/	۴۰	۳۷ ،،	سید نصیر الدین صاحب	عـ/	۶۴	۶۱ ،،	قدیر الدین احمد صاحب	عـ/
۱۷	۱۴ ،،	منشی محمد احسن صاحب	عـ/	۴۱	۳۸ ،،	حکیم شریف الدین صاحب	۸/	۶۵	۶۲ ،،	عبدالصمد صاحب	عـ/
۱۸	۱۵ ،،	خورشید عالم صاحب	عـ/	۴۲	۳۹ ،،	میر سلیم الدین صاحب	۴/	۶۶	۶۳ ،،	حکیم محمد فرید احمد عباسی صاحب	عـ/
۱۹	۱۶ ،،	محمد رفیق صاحب	۴/	۴۳	۴۰ ،،	سید محمد شفیع صاحب	۲/	۶۷	۶۴ ،،	عبدالمجید صاحب	صہ/
۲۰	۱۷ ،،	عبدالرزاق محمد اسحٰق صاحبان	عـ/	۴۴	۴۱ ،،	سعید الرحمٰن صاحب	۴/	۶۸	۶۵ ،،	عبداللطیف خاں صاحب	عصہ/
۲۱	۱۸ ،،	امجد حسین خاں صاحب	۴/	۴۵	۴۲ ،،	مرزا سلیمان صاحب جوہری	عـ/	۶۹	۶۶ ،،	جلیل احمد صاحب قدوائی	ے/
۲۲	۱۹ ،،	محمد مرتضیٰ خاں صاحب	۴/	۴۶	۴۳ ،،	مولانا محبوب الٰہی صاحب	عـ/	۷۰	۶۷ ،،	مرغوب احمد صاحب توفیق	عہ/
۲۳	۲۰ ،،	ملک آفتاب احمد صاحب	عـ/	۴۷	۴۴ ،،	مولانا سجاد حسین صاحب	۲/	۷۱	۶۸ ،،	عبدالمغنی صاحب	۸/
۲۴	۲۱ ،،	احمد اسلام خاں صاحب	عصہ/	۴۸	۴۵ ،،	صوفی محمد صغیر حسن صاحب	عـ/	۷۲	۶۹ ،،	محمد قاسم صاحب توفیقی	۴/
۲۵	۲۲ ،،	محمد ابراہیم صاحب	۴/	۴۹	۴۶ ،،	عبدالعلیم صاحب	۴/	۷۳	۷۰ ،،	رقیہ جہاں بیگم صاحبہ	۴/
۲۶	۲۳ ،،	محمد سلیم خانصاحب	۴/	۵۰	۴۷ ،،	ڈی ایم ملک صاحب	عسے/	۷۴	۷۱ ،،	میاں محمد رفیق صاحب	عصہ/
۲۷	۲۴ ،،	مسز ایم بی صابری صاحبہ	۴/	۵۱	۴۸ ،،	محمد یعقوب صاحب	ے/	۷۵	۷۲ ،،	حاجی منور الدین صاحب	صہ/
۲۸	۲۵ ،،	سعید احمد صاحب	۴/	۵۲	۴۹ ،،	خانصاحب عبدالحمید صاحب	عہ/	۷۶	۷۳ ،،	اللہ یار خاں صاحب	۴/
۲۹	۲۶ ،،	ایم یامین صاحب	عـ/	۵۳	۵۰ ،،	محمد عارف صاحب شیشہ والے	عـ/	۷۷	۷۴ ،،	حاجی کالے خانصاحب	۸/
۳۰	۲۷ ،،	خواجہ غلام السبطین صاحب	عہ/	۵۴	۵۱ ،،	حامد علی صاحب	۴/	۷۸	۷۵ ،،	فضل الحق صاحب	۴/
۳۱	۲۸ ،،	حاجی شیخ ننھے عبدالرزاق صاحب	صہ/	۵۵	۵۲ ،،	محمود علی صاحب	عہ/	۷۹	۷۶ ،،	حکیم عبدالرزاق صاحب نظامی	۲/
۳۲	۲۹ ،،	مولوی سعید احمد صاحب	عـ/	۵۶	۵۳ ،،	خان بہادر محمد سلیمان صاحب انجنیر	صہ/	۸۰	۷۷ ،،	منشی حشمت اللہ صاحب	عـ/
۳۳	۳۰ ،،	حاجی عبدالرحیم خانصاحب	عہ/	۵۷	۵۴ ،،	نذری خاں صاحب	۴/	۸۱	۷۸ ،،	ضیاء الدین صاحب	۴/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم چندہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم چندہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم چندہ
۸۲	۵۷۹ سی	شفیع الدین صاحب نیّر	ع/	۱۰۶	۶۰۳ سی	حافظ عبدالحکیم صاحب	۴/	۱۳۰	۷۲۵ سی	سید حامد علی صاحب	عہ/
۸۳	۵۸۰ 〃	شیخ عبدالمجید صاحب	۴/	۱۰۷	۶۰۴ 〃	ایم انعام الحق صاحب	۴/	۱۳۱	۷۲۶ 〃	محمد اشرف صاحب	۸/
۸۴	۵۸۱ 〃	عبدالرزاق صاحب	ع/	۱۰۸	۶۰۵ 〃	سراج الدین صاحب	۴/	۱۳۲	۷۲۷ 〃	مولوی عبدالرحمٰن صاحب	۸/
۸۵	۵۸۲ 〃	بیگم خان بہادر ظفر حسن صاحب	عہ/	۱۰۹	۶۰۶ 〃	حافظ رحمت الٰہی صاحب	۲/	۱۳۳	۷۲۸ 〃	محمد فاضل صاحب	۸/
۸۶	۵۸۳ 〃	دفتر رسالہ عصمت	۸/	۱۱۰	۶۰۷ 〃	محمود شفیع صاحب	۸/	۱۳۴	۷۲۹ 〃	عبدالحق صاحب	۴/
۸۷	۵۸۴ 〃	سرفراز خان صاحب	۴/	۱۱۱	۶۰۸ 〃	خواجہ بشیر الدین صاحب انصاری	عہ/	۱۳۵	۷۳۰ 〃	ملک عطا محمد صاحب	۴/
۸۸	۵۸۵ 〃	حکیم محمد احسن خاں صاحب	۲/	۱۱۲	۶۰۹ 〃	رحمت اللہ صاحب	ع/	۱۳۶	۷۳۱ 〃	حکیم محمد متین صاحب	۸/
۸۹	۵۸۶ 〃	محمد صدیق صاحب	عہ/	۱۱۳	۶۱۰ 〃	سید انصار علی صاحب	عہ/	۱۳۷	۷۳۲ 〃	حکیم محمد غیور صاحب	۴/
۹۰	۵۸۷ 〃	ڈاکٹر اعزاز صاحب نقانی	صہ/	۱۱۴	۶۱۱ 〃	حکیم ذکی احمد صاحب	عہ/	۱۳۸	۷۳۳ 〃	محمد اسمٰعیل صاحب	عہ/
۹۱	۵۸۸ 〃	ایم اکرام الدین صاحب	۴/	۱۱۵	۶۱۲ 〃	حاجی بشیر احمد صاحب	۸/	۱۳۹	۷۳۴ 〃	تاج الدین صاحب	ع/
۹۲	۵۸۹ 〃	حاجی محبوب بخش صاحب	صہ/	۱۱۶	۶۱۳ 〃	شیخ محمود رفیع صاحب	۴/	۱۴۰	۷۳۵ 〃	ملک غلام حمید صاحب	۸/
۹۳	۵۹۰ 〃	شیخ محمد اسمٰعیل صاحب	۴/	۱۱۷	۶۱۴ 〃	محمد تقی صاحب اینڈ سنز	۴/	۱۴۱	۷۳۶ 〃	منشی کریم بخش صاحب	۸/
۹۴	۵۹۱ 〃	شیخ محمد سعید صاحب	۴/	۱۱۸	۶۱۵ 〃	شیخ محمد ادریس صاحب	۲/	۱۴۲	۷۳۷ 〃	صوفی غلام قادر صاحب	۸/
۹۵	۵۹۲ 〃	محمد احمد صاحب	۴/	۱۱۹	۶۱۶ 〃	شمس العارفین صاحب دواوالے	۴/	۱۴۳	۷۳۸ 〃	سید ضمیر الحسن صاحب جعفری	۸/
۹۶	۵۹۳ 〃	محمد احمد صاحب جانولہ	عہ/	۱۲۰	۶۱۷ 〃	آفتاب الدین صاحب	عہ/	۱۴۴	۷۳۹ 〃	خواجہ محمد حسن ڈار صاحب	۴/
۹۷	۵۹۴ 〃	ڈاکٹر سعید احمد صاحب بریلوی	عہ/	۱۲۱	۶۱۸ 〃	حاجی عبدالغنی صاحب	ع/	۱۴۵	۷۴۰ 〃	آغا علی مصطفیٰ صاحب	۴/
۹۸	۵۹۵ 〃	بیگم عبدالمتین صاحب	ع/	۱۲۲	۷۱۷ 〃	مولوی عبدالرب صاحب	عہ/	۱۴۶	۷۴۱ 〃	سید محمد ذاکر صاحب	۴/
۹۹	۵۹۶ 〃	احمد حسن صاحب	عہ/	۱۲۳	۷۱۸ 〃	خان بہادر عبدالحکیم صاحب	ے/	۱۴۷	۷۴۲ 〃	منشی حبیب الرحمٰن صاحب	۴/
۱۰۰	۵۹۷ 〃	ظہیر الدین صاحب	عہ/	۱۲۴	۷۱۹ 〃	فتح محمد صاحب شیفتہ	عہ/	۱۴۸	۷۴۳ 〃	خانصاحب ڈاکٹر محمد ایوب صاحب	۸/
۱۰۱	۵۹۸ 〃	شیخ محمد نقی صاحب	۸/	۱۲۵	۷۲۰ 〃	محمد متین صاحب	۸/	۱۴۹	۷۴۴ 〃	غالب علی شاہ صاحب	ع/
۱۰۲	۵۹۹ 〃	ڈاکٹر مشتاق احمد صاحب	عہ/	۱۲۶	۷۲۱ 〃	ایم طفیل محمد صاحب	۸/	۱۵۰	۷۴۵ 〃	مولانا احمد مختار صاحب	ع/
۱۰۳	۶۰۰ 〃	محمد ادریس صاحب باڑی	عہ/	۱۲۷	۷۲۲ 〃	خواجہ غلام یٰسین صاحب	عہ/	۱۵۱	۷۴۶ 〃	مفتی محمد عبداللطیف صاحب	۸/
۱۰۴	۶۰۱ 〃	ایس مولابخش صاحب	عہ/	۱۲۸	۷۲۳ 〃	عبدالواحد صاحب	۴/	۱۵۲	۷۴۷ 〃	محمد اسلام صاحب	۸/
۱۰۵	۶۰۲ 〃	مرزا فیاض بیگ صاحب	۴/	۱۲۹	۷۲۴ 〃	سید محمد مرتضیٰ علی صاحب	عہ/	۱۵۳	۷۴۸ 〃	چودھری غلام احمد صاحب پرویز	۸/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۵۴	۷۵۰ سی	خواجہ محمد یوسف شاہ صاحب	۸/	۱۷۸	۷۸۲ سی	وزیر محمد بٹ صاحب	عہ/	۲۱	۵۱۵ سی	چودھری علیم الدین صاحب اہرتیا	عہ/
۱۵۵	،، ۷۵۱	شیخ عبداللہ جانصاحب	۴/			میزان کل ملعہ/		۲۲	،، ۵۱۷	محمد عماد الدین اشرف صاحب	صہ/
۱۵۶	،، ۷۵۲	سید باقر حسین صاحب	۲/					۲۳	،، ۵۱۸	مقصود کریم صاحب وارثی بڑابنکی	ے/
۱۵۷	،، ۷۵۳	سید سردار احمد شاہ صاحب	عا/			**یوپی**		۲۴	،، ۵۱۹	قاضی جمیل طاہر صاحب سترکھ	ے/
۱۵۸	،، ۷۵۴	محمد عبدالغنی صاحب شہید	عہ/	۱	۱۳	محمد یونس صاحب قدوائی بزام پور	عہ/	۲۵	،، ۵۲۰	والدہ صاحبہ ،، ،،	ے/
۱۵۹	،، ۷۵۵	صدر الغنی صاحب	۸/	۲	۱۹	محمد یامین صاحب دہرہ دون	صہ/	۲۶	،، ۵۲۱	قاضی کمال الدین صاحب ،،	عہ/
۱۶۰	،، ۷۵۶	غلام محمد صاحب	۸/	۳	۳۲	محمد وسیم صاحب لکھنؤ	عہ/	۲۷	،، ۵۲۲	ملک علی افضل صاحب بارہ بنکی	عا/
۱۶۱	،، ۷۵۷	عبدالرحمن صاحب	۲/	۴	۴۲	جے این ڈار صاحب دہرہ دون	ے/			میزان کل امعہ/	
۱۶۲	،، ۷۵۸	معصوم علی صاحب	۴/	۵	۳۰۷۱ سی	حکیم محمد اسحق صاحب اعظم گڑھ	عہ/			**بنگال**	
۱۶۳	،، ۷۵۹	میاں محمد صاحب	عہ/	۶	،، ۳۰۷۳	اہلکاران عدالت کلکٹری ،،	عہ ۱۰/				
۱۶۴	،، ۷۶۰	احسان الحق صاحب	۸/	۷	،، ۳۰۷۴	مولوی محمد عزیر صاحب ،،	عہ/	۱	۱۰۱ سی	محمد کامل صاحب کلکتہ	عہ/
۱۶۵	،، ۷۶۱	ایس اے حیات صاحب	۸/	۸	،، ۳۰۷۵	مولوی عبدالسلام صاحب ندوی ،،	عہ/	۲	،، ۱۰۲	شیر علی اصغر علی صاحبان ،،	۸/
۱۶۶	،، ۷۶۲	شمعون احمد صاحب	عہ/	۹	،، ۳۰۷۶	مولوی محمد عزیر صاحب ،،	عہ/	۳	،، ۱۰۳	شیخ محمد رفیع صاحب ،،	ے/
۱۶۷	،، ۷۶۳	لیاقت اللہ خاں صاحب	۸/	۱۰	،، ۳۰۷۷	اہلکاران عدالت کلکٹری ،،	۱۲/	۴	،، ۱۰۴	شیخ محمد تقی صاحب ،،	۴/
۱۶۸	،، ۷۶۴	محمد شریف قریشی صاحب	۸/	۱۱	،، ۵۰۲	کیلاش ناتھ صاحب کول لکھنؤ	عہ/	۵	،، ۱۰۵	ایس ایم فیاض اینڈ کمپنی ،،	عا/
۱۶۹	،، ۷۷۴	خانصاحب عبدالعلی صاحب	۸/	۱۲	،، ۵۰۳	شیخ مستنصر اللہ صاحب ،،	ے/	۶	،، ۱۰۶	رحمن الہی صاحب ،،	عہ/
۱۷۰	،، ۷۷۵	محمد خلیل صاحب	عہ/	۱۳	،، ۵۰۵	عزیز الکریم صاحب انصاری ،،	عہ/	۷	،، ۱۰۷	ہدایت اللہ صاحب ،،	۸/
۱۷۱	،، ۷۷۶	اکرام اللہ خاں صاحب	عہ/	۱۴	،، ۵۰۶	چودھری حیدر حسین صاحب ،،	ے/	۸	،، ۱۰۸	سید محمد انوار حسین صاحب ،،	۲/
۱۷۲	،، ۷۷۷	غلام حسن صاحب	عہ/	۱۵	،، ۵۰۷	سید بشیر احمد صاحب ،،	عہ/	۹	،، ۱۰۹	سید محمد مبین الدین صاحب ،،	۴/
۱۷۳	،، ۷۷۸	چودھری محمد سرور صاحب	عہ/	۱۶	،، ۵۰۸	آنریبل رفیع احمد صاحب قدوائی ،،	عہ/	۱۰	،، ۱۱۰	مولوی محمد مبین صاحب ،،	صہ/
۱۷۴	،، ۷۰۳	شیخ محمد حشمت علی صاحب	عہ/	۱۷	،، ۵۰۹	چودھری نعمت اللہ صاحب ،،	سہ/	۱۱	،، ۱۱۱	محمد میاں صاحب ،،	۸/
۱۷۵	،، ۷۷۹	اے ایس محمود صاحب	عہ/	۱۸	،، ۵۱۰	پروفیسر وحید الرحمن صاحب ،،	عہ/	۱۲	،، ۱۱۲	محمد ہادی صاحب ،،	۴/
۱۷۶	،، ۷۸۰	مولوی محمد ابراہیم صاحب	۸/	۱۹	،، ۵۱۳	سید محمد جمیل صاحب ،،	صہ/	۱۳	،، ۱۱۳	مولوی نور محمد صاحب ،،	۴/
۱۷۷	،، ۷۸۱	عبدالرزاق صاحب	عا/	۲۰	،، ۵۱۴	شیخ نصر محمد صاحب گاؤ ،،	عا/	۱۴	،، ۱۱۴	عبدالستار شبلہ صاحب ،،	۸/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱۵	۱۱۵ سی	محمد تقی صاحب کلکتہ	۸/	۳۹	۱۳۹ سی	مولوی عبد العزیز صاحب کلکتہ	عہ/	۶۳	۱۶۴ سی	مولوی قاضی محمد بشیر صاحب کلکتہ	عہ/
۱۶	۱۱۶ ،،	جمیل احمد اشرفی صاحب ،،	عہ/	۴۰	۱۴۰ ،،	صوفی حبیب اللہ صاحب ،،	۸/	۶۴	۱۶۵ ،،	یونائیٹڈ آپٹیکل کمپنی ،،	۸/
۱۷	۱۱۷ ،،	محمد احمد صاحب ،،	عہ/	۴۱	۱۴۱ ،،	سیال شاہ بخش حاجی محمد سعید صاحبان ،،	ے/	۶۵	۱۶۶ ،،	میسرز گرانڈ واچ کمپنی ،،	عر/
۱۸	۱۱۸ ،،	محمد صالحین صاحب ،،	عر/	۴۲	۱۴۲ ،،	منور برادرس صاحبان ،،	عہ/	۶۶	۱۶۷ ،،	حاجی شمس الحق ممتاز الدین صاحبان ،،	عہ/
۱۹	۱۱۹ ،،	محمد ابراہیم سراج الدین صاحبان ،،	عہ/	۴۳	۱۴۳ ،،	فیاض الدین اینڈ کو ،،	عہ ۱۲/	۶۷	۱۶۸ ،،	شیخ عبد الرشید صاحب ،،	عہ/
۲۰	۱۲ ،،	محمد اسحاق صاحب ،،	عہ/	۴۴	۱۴۴ ،،	مولوی محمد وزیر خاں صاحب ،،	۸/	۶۸	۱۶۹ ،،	خواجہ محمد شفیع صاحب ،،	عہ/
۲۱	۱۲۰ ،،	دیدار احمد صاحب ،،	عہ/	۴۵	۱۴۵ ،،	ایم ازکی صاحب ،،	عہ/	۶۹	۱۷۰ ،،	مولوی رحیم الدین صاحب ،،	عہ/
۲۲	۱۲۲ ،،	نور الحسن حبیب اللہ صاحب ،،	۴/	۴۶	۱۴۶ ،،	حاجی فضل دین صاحب ،،	۴/	۷۰	۱۷۱ ،،	ایس ایم عمر صاحب ،،	۴/
۲۳	۱۲۳ ،،	عبد الرزاق صاحب ،،	۸/	۴۷	۱۴۷ ،،	احمد ضیا کریم صاحب ،،	۴/	۷۱	۱۷۲ ،،	ایس مولا بخش برادر صاحب ،،	۴/
۲۴	۱۲۴ ،،	مولوی عبد الاحد عثمانی صاحب ،،	عر/	۴۸	۱۴۸ ،،	ایس ایم ہاشمی صاحب ،،	عر/	۷۲	۱۷۳ ،،	سید احمد افضل صاحب ،،	عہ/
۲۵	۱۲۵ ،،	حفیظ الرحمٰن خلیل الرحمٰن صاحبان ،،	عہ/	۴۹	۱۴۹ ،،	ایم ایس صفی صاحب ،،	عہ/	۷۳	۱۷۴ ،،	متین الدین صاحب ،،	۴/
۲۶	۱۲۶ ،،	مولوی عبد النذیر صاحب ،،	۴/	۵۰	۱۵۰ ،،	سید آغا احمد آفندی صاحب ،،	عہ/	۷۴	۱۷۵ ،،	مولوی حاجی عبد الخالق صاحب ،،	عہ/
۲۷	۱۲۷ ،،	شیخ محمد صدیق صاحب ،،	عہ/	۵۱	۱۵۱ ،،	ایچ ایم حنیف صاحب ،،	عہ/	۷۵	۱۷۶ ،،	شیخ عبد الکریم صاحب ،،	عہ/
۲۸	۱۲۸ ،،	عرفان الٰہی صاحب ،،	۴/	۵۲	۱۵۲ ،،	امین الدین احمد صاحب ،،	۸/	۷۶	۱۷۷ ،،	مولوی شمس الحق صاحب ،،	عہ/
۲۹	۱۲۹ ،،	حاجی شیخ سعید صاحب ،،	صہ/	۵۳	۱۵۳ ،،	محمد یٰسین محمد جان صاحبان ،،	۸/	۷۷	۱۷۸ ،،	اے ایچ محمد اسمٰعیل صاحب ،،	صہ/
۳۰	۱۳۰ ،،	مولوی مطیع الرحمٰن صاحب ،،	۸/	۵۴	۱۵۴ ،،	محمود خاں صاحب ،،	۲/	۷۸	۱۷۹ ،،	مولوی محمد امین صاحب ،،	عہ/
۳۱	۱۳۱ ،،	رحیم الدین حاجی عبد الکریم صاحبان ،،	صہ/	۵۵	۱۵۵ ،،	خواجہ محمد شفیع صاحب ،،	۴/	۷۹	۱۸۰ ،،	فضل الٰہی صاحب ،،	عر/
۳۲	۱۳۲ ،،	محمد عثمان صاحب ،،	عہ/	۵۶	۱۵۶ ،،	محمد سمیع احمد صاحب ،،	عہ/	۸۰	۱۸۱ ،،	مولوی عبد الخالق صاحب ،،	۸/
۳۳	۱۳۳ ،،	شیخ محمد فاروق صاحب ،،	عہ/	۵۷	۱۵۷ ،،	محمد فضل احمد صاحب ،،	عہ/	۸۱	۱۸۲ ،،	خواجہ سراج الدین صاحب ،،	عر/
۳۴	۱۳۴ ،،	سید احمد افضل صاحب ،،	عہ/	۵۸	۱۵۸ ،،	عبد المنان صاحب ،،	عہ/	۸۲	۱۸۳ ،،	لا محمد عاشقین صاحب ،،	۴/
۳۵	۱۳۵ ،،	نصیر الدین صاحب ،،	۲/	۵۹	۱۵۹ ،،	عبد المجید صاحب ،،	۸/	۸۳	۱۸۴ ،،	غلام حیدر چاؤلا صاحب ،،	۸/
۳۶	۱۳۶ ،،	ایس ایم رفیق صاحب ،،	عر/	۶۰	۱۶۱ ،،	میاں محمد حیات صاحب اینڈ سنز	صہ/	۸۴	۱۸۶ ،،	شیخ منظور احمد صاحب ،،	۴/
۳۷	۱۳۷ ،،	ایم ای عارف صاحب ،،	۴/	۶۱	۱۶۲ ،،	محمد لیاقت اللہ خاں صاحب ،،	عہ/	۸۵	۱۸۷ ،،	حاجی محمد اسمٰعیل صاحب اینڈ سنز ،،	۴/
۳۸	۱۳۸ ،،	ایس اے رحمٰن صاحب ،،	عر/	۶۲	۱۶۳ ،،	حاجی عبد الکریم صاحب ،،	عہ/	۸۶	۱۸۸ ،،	قمر الحسن صاحب ،،	۸/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۸۷	۱۸۹ سی	حکیم عبدالحکیم صاحب کلکتہ	عہ/
		میزان کل مالعہ/	

بمبئی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۳۰۱ سی	شیخ احمد سنگے صاحب بمبئی	ہم/
۲	۳۰۲ ،	محمد بشیر و علی محمد صاحبان ،	عہ/
۳	۳۰۳ ،	آصف اے اے فیضی صاحب ،	صہ/
۴	۳۰۵ ،	ڈی زورانج صاحب ،	عہ/
۵	۳۰۶ ،	مسز ڈاکٹر کے اے حمید صاحب ،	ع/
۶	۳۰۷ ،	عبدالحمید اسمٰعیل صاحب ،	عہ/
۷	۳۰۸ ،	علی حاجی یوسف صاحب سوبانی ،	عہ/
۸	۳۰۹ ،	کریم داد خاں صاحب بھوپالی ،	۸/
۹	۳۱۰ ،	سید حاجی عبداللہ صاحب ،	ہم/
۱۰	۳۱۱ ،	عبدالشکور محمد صاحب جیوانی ،	سے/
۱۱	۳۱۲ ،	عبدالعزیز غلام نبی صاحب ،	ہم/
۱۲	۳۱۳ ،	عبدالرحمٰن محمد یوسف صاحب ،	عہ/
۱۳	۳۱۴ ،	صدیق سلیمان صاحب ،	عہ/
۱۴	۳۱۶ ،	حبیب رحیم پارپیا صاحب ،	صہ/
۱۵	۳۱۸ ،	محمد عبدالحمید خانصاحب بلبیرے ،	ہم/
۱۶	۳۲۰ ،	حکیم عبدالرحمٰن صاحب ،	ہم/
۱۷	۳۲۱ ،	رحیم اللہ صاحب ،	عہ/
۱۸	۳۲۲ ،	شاہجہاں اسلامی رشیوبٹ ،	صہ/
۱۹	۳۲۳ ،	میانجی جمال الدین صاحب ،	صہ/
۲۰	۳۲۴ ،	حاجی عیسیٰ موسیٰ صاحب جوہری ،	صہ/
۲۱	۳۲۵ سی	حاجی ابوبکر صاحب جوہری بمبئی	عہ/
۲۲	۳۲۶ ،	ابوبکر صاحب چھوٹانی ،	عہ/
۲۳	۳۲۷ ،	محمود حسین صاحب مقری ،	ہم/
۲۴	۳۲۸ ،	شیخ احمد عبداللطیف صاحب ،	ہم/
۲۵	۳۲۹ ،	ابراہیم عادی صاحب ،	ہم/
۲۶	۳۳۰ ،	ڈاکٹر محمد اسمٰعیل صاحب ،	ع/
۲۷	۳۳۱ ،	ایس اے بریلوی صاحب ،	سے/
۲۸	۳۳۲ ،	ایم اے باسط صاحب ،	عہ/
۲۹	۳۳۳ ،	حافظ محمد یحییٰ زکریا صاحب ،	ہم/
۳۰	۳۳۴ ،	نفیسہ عباس صاحبہ آبانی ،	ہم/
۳۱	۳۳۵ ،	قاضی بابو صاحب بھیسانی ،	ہم/
۳۲	۳۳۶ ،	شیخ علی شیخ اسمٰعیل صاحب ،	عہ/
۳۳	۳۳۷ ،	قاضی عبدالرحمٰن صاحب تلبانی ،	ہم/
۳۴	۳۳۸ ،	عبدالحمید صاحب کاتب ،	ہم/
۳۵	۳۳۹ ،	ایس ایم ابراہیم صاحب ،	عہ/
۳۶	۳۴۰ ،	چودھری صاحب معرفت وائز برادرس	عہ/
۳۷	۳۴۱ ،	آئی کے خاں صاحب ،	عہ/
۳۸	۳۴۲ ،	خلیل الرحمٰن صاحب کرڈے ،	ہم/
۳۹	۳۴۳ ،	امیر حسین صاحب کاتب ،	ہم/
۴۰	۳۴۴ ،	قاضی عبدالرؤف صاحب جلبانی ،	ہم/
۴۱	۳۴۵ ،	خلیل شرف الدین صاحب ،	ہم/
۴۲	۳۴۶ ،	رئیس احمد صاحب جعفری ،	۸/
		میزان کل ۱۴ عسہ/	

حیدر آباد دکن

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۴	ڈاکٹر اے ایل سعید صاحب حیدرآباد	صہ/
۲	۱۴	لفٹنٹ سید محمود صاحب ،	سے/
۳	۷۰۱ سی	شمس الحسن صاحب زبیری اورنگ آباد	ے/
۴	۷۰۲ ،	شبیر حسن صاحب ،	۸/
		میزان کل ۱۵ عہ/	

پنجاب و سرحد

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۸	سید فخر الدین صاحب بہاولپور	۸ عہ/
۲	۹	فضل الٰہی صاحب انبالہ	۸ ع/
۳	۱۰	غلام احمد صاحب گجرات	صہ/
۴	۱۷	فضل حسین صاحب بہاولپور	صہ/
۵	۲۸	شیخ محمد عبدالغنی صاحب ،	للعہ/
۶	۳۳	خدا بخش صاحب ہاشمی خانگڑھ	صہ/
		میزان کل للعہ/	

سی پی

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۵	سراج احمد صاحب جبلپور	عہ/
۲	۲۲	اے اے خانم صاحبہ دریاپور	صہ/
۳	۳۱	اے اے خانم صاحبہ ،	عہ/
		میزان کل معہ/	

بہار

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۱۵	خانبہادر محمد مصطفیٰ صاحب بھاگلپور	سے/
۲	۲۶	مولوی سید محمد رشید صاحب بانکی پور	ع/

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۲	۲۷	حکیم محمد شعیب صاحب جلہ حسین آباد	ے ر	۱	۱۸	عالی جناب مشیر الملک عالیہ		۱	۰	غلام حسین صاحب عبداللہ صاحب	
۳	۲۹	مولوی عبدالمحسن صاحب مظفرپور	ے ر			قاضی علی حیدر عباسی صاحب بھوپال	عـہ ر			ڈبھوئی	عـہ
		میزان کل [illegible]				میزان کل عـہ				میزان کل عـہ	
		سنٹرل انڈیا				راجپوتانہ					

عطیات

نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ	نمبر شمار	حوالہ رسید نمبر	اسم گرامی جناب	رقم موصولہ
۱	۲	عبدالکریم صاحب رام پور	صہ ر	۱۱	۴۰۷ سی	خواجہ حیات اللہ صاحب اورنگ آباد	۲ر	۲۱	۳۱۵ سی	وزیر محمد صاحب پرکار بمبئی	۴ر
۲	۶	عالیجناب نواب مرزا اعلیٰ سجاد حسین صاحب بہادر	عـہ	۱۲	۴۰۸ "	بشیر الدین صاحب "	۳ر	۲۲	۱۲۰ "	محمد اسمٰعیل صاحب کلکتہ	۴ر
۳	۱۲	ممتاز حسن صاحب کراچی	صہ ر	۱۳	۴۰۹ "	امین خاں صاحب "	۳ر	۲۳	۵۰۱ "	حکیم حفیظ الدین صاحب لکھنؤ	عـہ
۴	۱۶	عبدالغنی صاحب ماہم بمبئی	عـہ	۱۴	۴۱۰ "	مسٹر سدھ لنگیا "	۳ر	۲۴	۵۰۲ "	خان محمد صاحب "	ے ر
۵	۲۰	محمد عمر صاحب بنارس	۸ر	۱۵	۴۱۱ "	مسٹر دتا ترے راؤ "	۳ر	۲۵	۵۱۱ "	صغیر احمد صاحب "	۴ر
۶	۲۱	ظفر بیگ صاحب جودھپور	عـہ	۱۶	۴۱۲ "	مسٹر بھگوان راؤ "	۳ر	۲۶	۵۱۲ "	شمشیر خاں صاحب بینڈ ماسٹر "	۸ر
۷	۴۰۳ سی	محمد یوسف صاحب اورنگ آباد	۴ر	۱۷	۴۱۳ "	مسٹر وشو ناتھ راؤ کھرے "	۳ر	۲۷	۵۱۶ "	والدہ صاحبہ محمد عماد الدین اشرف صاحب بیرسٹر بارہ بنکی	عـہ
۸	۴۰۴ "	سید محمود مغربی صاحب "	۴ر	۱۸	۴۱۴ "	سید محی الدین صاحب "	۳ر				
۹	۴۰۵ "	محمد ساجد صاحب "	۴ر	۱۹	۴۱۵ "	محمد ابراہیم صاحب "	۳ر	۲۸	۳۱۹ "	محمد ابراہیم صاحب بمبئی	۸ر
۱۰	۴۰۶ "	علیم اللہ صاحب "	۴ر	۲۰	۴۱۶ "	مسٹر رام لال "	۳ر			میزان کل [illegible]	

طریق تعلیم

منزل اعلیٰ

جامعہ کے کالج میں مقابلۃً بہت کم طالب علم ہیں۔ بات یہ ہے کہ اعلیٰ تعلیم کا مقصد صرف سرکاری نوکری سمجھا جاتا ہے اور یہ مقصد جامعہ میں پڑھنے سے حاصل نہیں ہوتا۔ سچ پوچھئے تو دوسرے کالجوں کے طلبہ کو بھی اب نوکری ڈھونڈے نہیں ملتی مگر ملنے کا امکان ضروری ہے اسی امکان کے پھیر میں قوم کے ہونہار نوجوان اپنی زندگی برباد کرتے ہیں۔

جامعہ کالج کی تعلیم حسب ذیل خصوصیات رکھتی ہے۔

۱۔ مذہبی تعلیم اور اخلاقی تربیت کو بنیادی حیثیت حاصل ہے۔

۲۔ انگریزی کے سوا کل مضامین میں ذریعۂ تعلیم اُردو ہے۔ یہ اصول اب تسلیم کرلیا گیا ہے کہ صحیح تعلیم صرف مادری زبان ہی کے ذریعے ہوسکتی ہے لیکن اس پر عمل کرنے کی جرأت بجز جامعہ عثمانیہ اور جامعہ ملیہ کے ہندوستان کی کسی یونیورسٹی کو آج تک نہیں ہوئی۔

۳۔ طلبہ میں یہ احساس پیدا کیا جاتا ہے کہ پیشہ صرف روپیہ کمانے کا ذریعہ نہیں بلکہ مفید خدمت کا وسیلہ بھی ہے انھیں ایسا پیشہ اختیار کرنا چاہیئے جس میں ان کی آزادیٔ رائے اور آزادیٔ عمل برقرار رہے اور کسب حلال کے ساتھ ملک و قوم کی خدمت کا بھی موقع ملے۔

۴۔ ان میں وہ عام قابلیت، خود اعتمادی، اولوالعزمی اور مستعدی پیدا کرنے کی کوشش کی جاتی ہے جو آزاد پیشوں کے لئے ضروری ہے۔

۵۔ نصاب تعلیم اسلامیات، ادبیات اور علوم عمرانی پر مشتمل ہے اور اس کے ذریعہ سے اُنھیں وہ تربیت ملتی ہے جو ایک دین دار روشن خیال شہری کو ملنی چاہیئے۔ یہ نصاب ان لوگوں کے لئے جو اخبار نویسی، علمی یا قومی اداروں کا کام کرنا چاہتے ہوں خاص طور پر موزوں ہے۔

۶۔ عربی مدارس کے فارغ التحصیل طلبہ کے لئے ایک خاص درجہ ہے۔ جس میں وہ انگریزی اور علوم جدیدہ کو تحصیل کرکے جامعہ سینیر کے امتحان میں شریک ہوسکتے ہیں اور اس میں کامیاب ہونے کے بعد درجہ سندی کی تعلیم حاصل کرسکتے ہیں۔

رجسٹرڈ ایل نمبر ۳۹۳۸

مکتبہ جامعہ کی ایک نئی شاخ

مکتبہ جامعہ کی بنیاد علی گڈھ میں ایک دوکان کی حیثیت سے رکھی گئی تھی لیکن اللہ کے فضل وکرم کارکنوں کی پیہم جدوجہد اور ارباب ذوق کی ہمت افزائیوں کی بدولت اب وہ ہندوستان میں اُردو کتابوں کی اشاعت کا ایک اہم مرکز بن گیا ہے۔ پہلے اس نے ایک شاخ دہلی میں شہر والوں کی سہولت کیلئے کھولی پھر لاہور میں اہل پنجاب کی خاطر مستقل انتظام کیا گیا اور اب صوبہ متحدہ کے پایہ تخت 'لکھنؤ' میں بھی یکم اگست کو ایک شاخ کا افتتاح کیا گیا۔

اُمید ہے کہ اودھ اور خصوصاً لکھنؤ کے ارباب ذوق اس سے فائدہ اٹھاکر ہماری ہمت افزائی فرمائیں گے۔

مکتبہ جامعہ۔ نئی دہلی

شاخیں:۔ دہلی ۔ لاہور ۔ لکھنؤ

مرتب اور ناشر و طابع، شفیق الرحمٰن قدوائی، بی اے (جامعہ)

(مطبوعہ جامعہ پریس دہلی)